

Пролетарии от всички страни, съединявайте се!

МАРКС ЕНГЕЛС

С Ъ Ч И Н Е Н И Я

ИЗДАТЕЛСТВО
НА ВЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ
СОФИЯ, 1958

МАРКС
ЕНГЕЛС

Т О М

7

*Материалите, включени в настоящото издание,
са преведени от руски и сверени със съответните оригинали*

К. МАРКС
Ф. ЭНГЕЛЬС

Сочинения

Издание второе

Государственное издательство
политической литературы

ПРЕДГОВОР

Седмият том на Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс съдържа произведенията, написани от август 1849 до юни 1851 г. През този период вниманието на Маркс и Енгелс било насочено главно към теоретическо обобщаване на опита от революционните боеве през 1848—1849 г. във Франция и Германия, към по-нататъшно разработване тактиката на пролетариата, към борбата за създаване на самостоятелна, независима от дребнобуржоазните демократи партия на работническата класа.

След пристигането си в края на август 1849 г. в Лондон, където наскоро след това се събрало мнозинството на членовете на бившия Централен комитет на Съюза на комунистите, Маркс пристъпил заедно с тях към реорганизиране на Съюза и неговия Централен комитет. В състава на Централния комитет влязъл и Енгелс, който пристигнал през ноември 1849 г. в Лондон. Маркс и Енгелс разгръщат голяма дейност по укрепването на пролетарската партия: те се стремят да съживят дейността на Просветното дружество на немските работници в Лондон, ръководно ядро на което били местните общини на Съюза на комунистите; влизат в състава на създадения от това дружество Социалдемократически комитет за подпомагане на немските емигранти (виж документите на този комитет в приложенията към настоящия том), като по този начин се стремят да сплотят революционната емиграция около Съюза на комунистите. Маркс и Енгелс установяват тесен контакт с революционните дейци на пролетарското движение на другите страни, с френските емигранти-бланкисти, както и с английските леви чартисти и през есента на 1850 г. създават заедно с тях „Световно дружество на комунистите-революционери“.

Като крайно важно средство за укрепване на пролетарската партия Маркс и Енгелс считали създаването на печатен орган, който да бъде продължение на славния „*Neue Rheinische Zeitung*“. Такаъв орган било списанието „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*“, което започнало да излиза от януари 1850 г. в Хамбург под редакцията на К. Маркс.

В „Съобщението“ за излизането на списанието, с което започва настоящият том, Маркс и Енгелс определят задачите на новия орган — „да изясни преживения революционен период, характера на борещите се партии, обществените отношения, които обуславят съществуването и борбата на тези партии“.

Произведенията на Маркс и Енгелс, напечатани в „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*“, образуват един от най-важните етапи в развитието на марксистката теория и тактика.

В обнародвания в това списание труд „Класовата борба във Франция от 1848 до 1850 г.“ Маркс дава ненадминат анализ на причините, характера и конкретния ход на революционните събития във Франция. Ако — както посочва Енгелс в 1895 г. в увода към този труд на Маркс — в „Манифеста на Комунистическата партия“ материалистическото разбиране на историята е приложено в общи черти към цялата нова история; ако в „*Neue Rheinische Zeitung*“ Маркс и Енгелс използват тази теория за обясняване на текущите политически събития, то тук Маркс за пръв път си поставил за задача „да разкрие вътрешната причинна връзка при протичането на един многогодишен период от историческото развитие, който беше критичен, а заедно с това и типичен за цяла Европа, т. е. съгласно схващането на автора — да сведе политическите събития до действието на причини, които в последна сметка са икономически“ (К. Маркс и Ф. Енгелс. Избр. произведения, т. I, 1955, стр. 91 [бълг. изд., стр. 123]). Най-важните положения на историческия материализъм: взаимоотношението между базата и надстройката, ролята на класовата борба, на партиите и идеите в развитието на обществото, ролята на държавата и на нейните различни форми, огромното значение на революционните преобразования в историята на човечеството — всичко това получава своята конкретизация и по-нататъшно развитие в това произведение на Маркс.

На основата на практическия опит от революционната борба на масите Маркс развива в „Класовата борба във Франция“ своята теория за революцията и диктатурата на пролетариата. Той посочва, че революциите са „локомотивите на историята“, които ускоряват нейното развитие, разкриват могъщите творчески сили на народните маси, и че решаващата сила на революциите на XIX век е про-

летариатът. Доказвайки необходимостта от завладяване на политическата власт от работническата класа, Маркс за пръв път употребява тук класическия термин „диктатура на пролетариата“ и разкрива политическите, икономическите и идеологическите задачи на тази диктатура. Говорейки за коренното различие на революционния социализъм, комунизма от банкрутиралите в хода на революцията дребнобуржоазни утопични теории, Маркс характеризира неговите основни особености по следния начин: „Този социализъм е обявяването на непрекъснатата революция, класовата диктатура на пролетариата като необходимо преходно стъпало към *унищожаването на класовите различия изобщо*, към унищожаването на всички производствени отношения, върху които почиват тези различия, към унищожаването на всички обществени отношения, съответстващи на тези производствени отношения, към преврат във всички идеи, произтичащи от тези обществени отношения“ (виж настоящия том, стр. 93). Това класическо определение на Маркс е влязло в съкровищницата на човешката мисъл като едно от крайтъгълните положения на научния комунизъм.

Както посочва Енгелс, в „Класовата борба във Франция“ е дадена за пръв път строго научна формула, в която е накратко изразена историческата задача на пролетариата в икономическото преобразование на обществото: „присвояването на средствата за производство, подчиняването им на асоциираната работническа класа, следователно премахването на наемния труд, на капитала и техните взаимоотношения“ (виж настоящия том, стр. 43). С тази формула научният комунизъм рязко се противопоставя на всички разновидности на домарксовия социализъм, както и на утопичния комунизъм с неговото мъгляво искане за „общност на имуществата“.

В това произведение на Маркс е отделено голямо място на анализа на положението и ролята на селячеството, на неговите взаимоотношения с пролетариата. Маркс показва, че експлоатацията, на която е подложено френското селячество, се различава от експлоатацията на промишления пролетариат само по *форма*, че техният експлоататор е един и същ — капиталът. Селячеството намира своя истински защитник и съюзник в лицето на пролетариата, тъй като „само падането на капитала може да повдигне селянина, само едно антикапиталистическо, пролетарско правителство може да сложи край на икономическата му нищета и на общественото му деградирание“ (виж настоящия том, стр. 87). Така въз основа на опита от класовата борба във Франция Маркс идва до извънредно важния теоретически и политически извод за необходимостта от съюза на пролетариата със селячеството.

Трудът на Маркс „Класовата борба във Франция“ влезе в историята като класическо произведение на научния комунизъм. Но както отбелязва Енгелс в 1895 г. в своя увод към този труд, в него проличава преувеличена оценка на зрелостта на капитализма и на революционните възможности на френския пролетариат, откъдето произтича неправилната представа за непосредствената близост на социалистическата революция. „Историята показва — пише Енгелс, — че и ние, и ония, които мислеха като нас, бяхме неправи. Тя ясно показва, че състоянието на икономическото развитие на европейския континент в онова време далеч още не беше узряло за премахването на капиталистическия начин на производство“ (К. Маркс и Ф. Енгелс. Избранные произведения, т. I, стр. 97 [бълг. изд., стр. 130]). Капиталистическото производство притежавало по онова време още голяма способност към разширяване и общо взето още се развивало по възходяща линия. Това надценяване на обективните и субективните предпоставки на пролетарската революция е характерно и за написаното от Маркс и Енгелс през март 1850 г. „Обръщение на Централния комитет до Съюза на комунистите“, и за някои други произведения на Маркс и Енгелс от този период. Като говори за този род грешки на Маркс и Енгелс в определянето на близостта на революцията, В. И. Ленин пише: „Но *такива* грешки на гигантите на революционната мисъл, които издигаха и издигнаха пролетариата на целия свят над нивото на дребните, всекидневни, евтини задачи, са хиляди пъти по-благородни, по-величествени и *исторически по-ценни, по-правдиви*, отколкото пошлата мъдрост на казионния либерализъм, който пее, вика, призовава и глаголюва за суетата на революционните суети, за безполезността на революционната борба, за прелестите на контрареволуционните „конституционни“ дивотии“ (В. И. Ленин. Сочинения, т. 12, стр. 337—338 [бълг. изд., стр. 367]).

Ако в „Класовата борба във Франция“ е дадено теоретическо обобщение на опита на френската революция, то опитът на германската революция от 1848—1849 г. е обобщен в мартенското „Обръщение на Централния комитет до Съюза на комунистите“ и в произведенията на Енгелс „Германската кампания за имперска конституция“ и „Селската война в Германия“.

„Обръщение на Централния комитет до Съюза на комунистите“, написано от Маркс и Енгелс през март 1850 г., е един от най-важните документи на научния комунизъм. В. И. Ленин счита това произведение за „извънредно интересно и поучително“ (В. И. Ленин. Сочинения, т. 8, стр. 433 [бълг. изд., стр. 473]). В „Обръщението“ Маркс и Енгелс посочват, че в хода на революцията теоретичните положения, развити в „Манифеста на Комунистическата пар-

тия“, са били напълно потвърдени. Заедно с това в „Обръщението“ се осветляват и нови въпроси, повдигнати от революционната борба на пролетариата, от опита на революцията от 1848—1849 г., прави се значителна крачка напред в разработването на програмата и тактиката на революционния пролетариат.

Очаквайки в близко време нов подем на революцията, който трябвало отначало да доведе на власт дребнобуржоазните демократи, Маркс и Енгелс разясняват в „Обръщението“ тактиката на пролетарската партия по отношение на дребнобуржоазната демокрация. Те доказват неспособността на дребнобуржоазните демократи да доведат революцията докрай и належащата необходимост да бъде освободен германският пролетариат от тяхното влияние. Като продължават набелязаната от пролетта на 1849 г. линия на организационно отделяне на пролетариата от дребнобуржоазната демокрация, Маркс и Енгелс с особена сила подчертават в „Обръщението“, че работническата партия трябва да действа в предстоящата революция съвсем самостоятелно и най-организирано. Неотложна задача на Съюза на комунистите, посочват Маркс и Енгелс, е създаването в Германия на тайна и на легална организация на работническата партия, превръщането на всяка тайна община на Съюза в център и ядро на открити работнически съюзи, в които позициите и интересите на работниците да се обсъждат независимо от буржоазните влияния. Чужди на всяко сектанство, Маркс и Енгелс разясняват, че пролетарската партия трябва да се бори против реакцията заедно с дребнобуржоазните демократи, да влиза във временни съюзи с тях, но в същото време да запазва и укрепва своята самостоятелна организация, да провежда независима от дребнобуржоазната демокрация революционна политика.

Основната ръководна идея, формулирана от основоположниците на марксизма в „Обръщението на Централния комитет до Съюза на комунистите“, е идеята за непрекъснатата революция. Учението за непрекъснатата революция, изходните положения на което се съдържат вече в редица статии на Маркс и Енгелс в „Neue Rheinische Zeitung“ от 1848—1849 г., е развито и в техните произведения, включени в настоящия том, по-специално в „Класовата борба във Франция“. Най-разгърнатата формулировка това учение получава в „Обръщението на Централния комитет до Съюза на комунистите“. Докато дребнобуржоазните демократи — пишат Маркс и Енгелс в този документ — се стремят по-скоро да завършат революцията, като ограничат нейния размах с извоюването на дребни буржоазни реформи, пролетарската партия се стреми „да направи революцията непрекъсната дотогава, докато всички повече или по-малко имотни класи бъдат отстранени от господство, докато проле-

тариятът завоюва държавната власт, докато асоциацията на пролетариите не само в една страна, но и във всички господстващи страни в света се развие до такава степен, че конкуренцията между пролетариите от тия страни се прекрати и че поне решаващите производителни сили бъдат концентрирани в ръцете на пролетариите. За нас въпросът е не за изменение на частната собственост, а за нейното унищожаване, не за забулване на класовите противоречия, а за унищожаване на класите, не за подобряване на съществуващото то общество, а за основаване на ново общество“ (виж настоящия том, стр. 261.). За да осигурят победата на непрекъснатата революция, работниците трябва наред с новите официални правителства да създават свои „собствени революционни работнически правителства“ във вид на органи за самоуправление или работнически клубове и комитети; те трябва да поставят буржоазнодемократичните правителства под контрола на работническите маси. Необходимо условие за по-нататъшното развитие на революцията Маркс и Енгелс виждали във въоръжаването на работниците, в организирането на самостоятелна пролетарска гвардия.

В новите исторически условия, в епохата на империализма и пролетарските революции, Ленин разви учението на Маркс за непрекъснатата революция в теория за прерастването на буржоазнодемократичната революция в пролетарска и въз основа на опита от борбата на работническата класа в Русия и другите страни разработи нова теория за социалистическата революция. Комунистическата партия на Съветския съюз отстоя ленинската теория за социалистическата революция, като разгроми идейно троцкистите, които изопачаваха учението на Маркс за непрекъснатата революция, за да се борят против ленинската теория за възможността за победа на социализма първоначално в една страна.

В тясна органическа връзка с мартенското „Обръщение“ се намира включеното в настоящия том юнско „Обръщение на Централния комитет до Съюза на комунистите“, което също е проникнато от идеята за необходимостта от най-бързо създаване на „силна тайна организация на революционната партия в цяла Германия“; в този документ е дадена подробна характеристика на положението на Съюза и е определено неговото отношение към отделните групи на немските дребнобуржоазни демократи.

Трудът на Ф. Енгелс „Германската кампания за имперска конституция“ е не само историческо изследване, но едновременно и разказ на очевидец, живо свидетелство на активен участник в описваните събития. Дълбокият анализ на причините на движението и на позициите на класите и партиите се съчетава тук с ярко описание на отделни епизоди от кампанията и сполучливи характеристики на раз-

лични нейни дейци. Енгелс бичува тук водачите на немската дребно-буржоазна демокрация, загдето подменят революционните действия с високопарни фрази, за постоянната им нерешителност, за това, че в решаващия момент на борбата те проявяват колебания, предавайки по този начин революционното движение. В това произведение е обобщен опитът от борбата на народните маси на последния етап на германската революция от 1848—1849 г. и се съдържат редица важни положения за тактиката на революционната партия във въоръженото въстание и гражданската война.

Историческият труд на Ф. Енгелс „Селската война в Германия“ е също свързан със задачата за обобщаване опита от германската революция от 1848—1849 г. „Паралелът между германската революция от 1525 г. и революцията от 1848—1849 г. — пише по-късно Ф. Енгелс — твърде много се хвърляше в очи, за да можех тогава да се откажа от него“ (К. Маркс и Ф. Енгелс. Избранные произведения, т. I, 1955, стр. 593 [бълг. изд., стр. 740]). Като анализира революционните събития в Германия през XVI век, Енгелс прави редица важни изводи от историята на Селската война и от опита на германската революция от 1848—1849 г. Той показва, че главната причина за неуспеха на тези две най-крупни движения на германския народ се състои в предателската позиция на немското бюргерство през XVI век и на немската буржоазия през XIX век. Както подчертаваше В. И. Ленин, Енгелс отбелязва също и една друга обща особеност, свойствена на тези движения, а именно „разпокъсаността на акциите, липсата на централизация в угнетените маси, дължаща се на тяхното дребнобуржоазно жизнено положение“ (В. И. Ленин. Сочинения, т. 25, стр. 181 [бълг. изд., стр. 208]). Това е било една от причините за слабостта на революционните класи и за тяхното поражение в двете исторически битки на германския народ. Заедно с това Енгелс подчертава и съществената разлика между тези две движения, обусловена от разликата между историческите епохи.

Обстоятелството, че Енгелс е обърнал погледа си към един от най-ярките епизоди от революционната борба в Германия, е било предизвикано също и от желанието да съживи в паметта на народа — в обстановката на умора и разочарование, настъпили в Германия — неговите революционно-освободителни традиции. В своя труд Енгелс майсторски очертава мощните фигури на боевите ръководители на революционното селячество и плебейство от XVI век и показва каква могъща революционна енергия се таи в селските маси. Заедно с това Енгелс разкрива характерните особености на селячеството, които не му позволяват да доведе самостоятелно своята борба до победен край. Цялото съдържание на труда на Енгелс е до-

казателство за необходимостта да се използват революционните възможности на селячеството, за огромното значение на неговия съюз с пролетариата.

„Селската война в Германия“ е ярък образец на материалистически анализ на един цял период от историята на Германия, анализ, в който органически се съчетават теоретичната дълбочина на обобщенията с политическата острота на изводите. Без да претендира за самостоятелно изследване на източниците (целият фактически материал е взет от книгата на немския историк В. Циерман), Енгелс пръв в историческата литература разкрива социално-икономическите причини на Реформацията и Селската война, класовата същност на водената по онова време политическа и религиозна борба, в която немските буржоазни историци-идеалисти виждали „само яростни богословски престрелки“ (виж настоящия том, стр. 360).

Значително място в настоящия том заема групата от рецензии и критически статии, в които Маркс и Енгелс водят борба против идейните противници на революционния пролетариат, разголват класовата същност на техните позиции, подлагат на рязка критика техния овехтял идеологически арсенал и техните методи на борба против революционното движение.

В рецензията за брошурата на Гизо „Защо успя английската революция?“ е показано, че дори прогресивни някога буржоазни историци, изправени пред острите класови битки и революции, загубват от страх пред тях всяка способност да разбират историята и с това разкриват като учени своя банкрут. Така Гизо в стремежа си да оправдае своята политическа дейност се отказва от класовия анализ на историческите събития и подменя научното изследване с идеалистическа, политическа и религиозна фразеология. В рецензията за брошурата на Гизо е дадена класическа характеристика на английската буржоазна революция от XVII век и на нейните социални предпоставки, показано е нейното общоевропейско значение и различието ѝ от френската буржоазна революция от края на XVIII век.

Съдбата на Гизо е споделил и друг виден идеолог на господстващите класи, представителят на феодалния социализъм — Томас Карлайл. Ако по-рано Карлайл със своята борба против английската прозаично-търгашеска буржоазия, със своята защита на френската буржоазна революция от 1789 г. и на чартизма е изиграл известна положителна роля, то в периода на революцията от 1848 г. и след нея той се проявил като яростен враг на революцията и демокрацията. В рецензията за „Съвременни памфлети“ от Т. Карлайл се подлага на рязка критика неговата субективно-идеалистическа теория, особено пропагандираният от него „култ към героите“. Тук

е показано как под флага на култа към личността, на почитанието към героите, Карлайл оправдава и дори засилва всички мерзости на буржоазията. Високопарните фрази му служат в крайна сметка, за да оправдае потискането и поробването на народните маси, на които той не признава каквато и да било историческа роля. В противовес на субективно-идеалистическите възгледи на Карлайл основоположниците на марксизма защищават в тази рецензия материалистическото разбиране на историята и подчертават огромната творческа роля на народните маси в историческото развитие.

Субективно-идеалистическият култ към личността е бил доста широко разпространен и сред дребнобуржоазните демократи, сред техните историци и публицисти; той се е ползвал с известно влияние и в първите пролетарско-социалистически организации сред привържениците на Кабе, Вайтлинг и други социалисти-утописти. Маркс и Енгелс водели решителна борба против култа към личността, който пречел на класовото организиране на работниците и на разгръщането на тяхната самодейност. В рецензията за клеветническите памфлети на двама френски полицейски провокатори — А. Шеню и Л. Делаод — основоположниците на марксизма пишат: „Би било твърде желателно, щото хората, които са стояли начело на партията на движението — било преди революцията — в тайните дружества или в печата, било в периода на революцията като официални лица, — да бъдат най-сетне изобразени със сурови рембрандовски бои в цялата им жизнена правда. Във всички съществуващи описания тези лица никога не се изобразяват в техния реален вид, а само в официален вид, с котурни* на краката и с ореол около главата. В тези възторжено преобразени рафаеловски портрети пропада цялата правдивост на изображението“ (виж настоящия том, стр. 280). В тази рецензия се подлага също на рязка критика заговорничеството и сектантството и се разкрива отрицателната роля на тези явления в работническото движение. Заговорниците, се подчертава в нея, се стремят не да организират революционния пролетариат, а да ускорят изкуствено революционното развитие, „да правят революцията импровизирано, без да са налице необходимите за нея условия. За тях единственото условие за революцията е да организират съответно своя заговор“ (виж настоящия том, стр. 287). Това са алхимици на революцията, които се отнасят нихилистично към революционната теория и пренебрегват задачата за формиране на класовото съзнание на пролетариата.

* Котурни — вид обувки с дебели подметки, употребявани от трагичите в античния театър, за да изглеждат по-високи. *Бълг. ред.*

Сектантските, заговорническите елементи, против които били насочени тези дълбоки теоретически положения, били още силни и в Съюза на комунистите и скоро довели до неговото разцепление; следователно тази критика срещу заговорничеството и сектантството е имала твърде актуално значение и за Съюза.

В редица рецензии и критически бележки, поместени в настоящия том, Маркс и Енгелс подлагат на критика водачите и идеолозите на немските дребнобуржоазни демократи (Л. Симон, Г. Кинкел и др.). Чрез конкретни примери Маркс и Енгелс показват хилавостта на немската дребнобуржоазна демокрация и разкриват значението на критиката като средство за укрепване на революционната партия. В статията „Готфрид Кинкел“ основоположниците на марксизма защищават мисълта, че в момента на решителната схватка между революцията и контрареволуцията народите „трябва да застанат на страната на революцията, безразлично кой я представлява — французите или китайците“. Това крайъгълно положение на революционната тактика на Маркс и Енгелс, които разглеждат взаимоотношенията между нациите от гледна точка на интересите на революцията, е привлякло особено вниманието на В. И. Ленин.

В рецензията за книгата на Даумер се разкрива контрареволуционният характер на жалката компилация, съставена от изтъркани, пошли афоризми на немските филистери, която Даумер се опитвал да представи за „религията на новия век“. В този сбор от цитати от различни автори, изцяло проникнат от пренебрежение към народните низини и страх от революцията, Маркс и Енгелс виждали нагледно доказателство за идейния банкрут на изплашеното от революцията немско еснафство, както и на немската идеалистическа философия. Възгледите на Даумер в известна степен предугаждат по-късното богостроителство, което В. И. Ленин характеризира като любовно самосъзерцание на тъпото еснафство, като идеология на отчаяните и уморени еснафи.

Включената в настоящия том рецензия за книгата на Емил Жирарден „Социализмът и данъците“ продължава критиката на буржоазния социализъм, която е дадена от Маркс и Енгелс в „Манифеста на Комунистическата партия“. В рецензията са изказани дълбоки мисли върху същността на буржоазната данъчна система, както и върху извършващото се в капиталистическото селско стопанство кръгообразно движение от концентрация към раздробяване и от раздробяване към концентрация на поземлената собственост. Заедно с това в рецензията се прави остра критика на буржоазно-анархистичните идеи, които тогава били донякъде разпространени във Франция и в Германия. Близък до тази статия е и незавършеният ръкопис на Енгелс „За лозунга за премахването на държавата и за

немските „приятели на анархията“, който бил предназначен за обнародване в „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“. Съдържащата се в този ръкопис критика на анархистичните идеи за „премахването на държавата“ и анализът на произхода на тези идеи в Германия представляват голям теоретически интерес.

Статията на Ф. Енгелс „Въпросът за десетчасовия работен ден“, напечатана в издаваното от Дж. Харни списание „Democratic Review of British and Foreign Politics, History and Literature“, и статията на К. Маркс „Конституцията на френската република“, напечатана в органа на Е. Джонс „Notes to the People“, са свидетелство за тясно сътрудничество на Маркс и Енгелс с левите чартисти. Маркс и Енгелс привлекли към сътрудничество в тези органи и своите най-близки привърженици, чиито работи също били съставяни при непосредственото участие на Маркс и Енгелс. Цел на това сътрудничество е било пропагандиране идеите на „Манифеста на Комунистическата партия“ на страниците на английския пролетарски печат, внедряване идеите на научния комунизъм в работническото движение в Англия.

В статията „Въпросът за десетчасовия работен ден“ Енгелс доказва, че законодателното ограничаване на работния ден не трябва да се разглежда като крайна цел на работническото движение, чрез съюзване с реакционните противници на буржоазията не може да бъде постигнато никакво трайно подобрене на положението на работниците и че работническата класа *„трябва да го постигне сама, преди всичко чрез завладяване на политическата власт“* (виж настоящия том, стр. 243). В тази статия на Енгелс проличава известна недооценка на значението на борбата на английския пролетариат за закона за десетчасовия работен ден и на положителното влияние на намаления работен ден върху физическото и духовното развитие на английските пролетарии. По-всестранна оценка на този закон и на неговото значение за работническата класа е дадена по-късно от Маркс в „Учредителния манифест на Международното работническо дружество“ и в първия том на „Капиталът“.

Статията на Маркс „Френската конституция“ се обнародва на руски език за пръв път; в нея се прави дълбока критика на буржоазната демокрация. Въз основа на примера на френската конституция Маркс посочва, че широко афишираните в буржоазните конституции демократични права се съпровождат с такива уговорки и ограничения, които ги свеждат до нула. Маркс отбелязва и друга особеност на буржоазния конституционализъм — несъответствието между затвърдените в конституциите „свободи“ и господстващата практика.

Голям теоретически интерес представляват включените в настоящия том международни прегледи, написани съвместно от Маркс и Енгелс. В тях е даден научен анализ на най-важните текущи събития в икономическия и политическия живот на редица страни и се съдържат прогнози, потвърдени в хода на по-нататъшното историческо развитие. Така например в първия международен преглед, написан през януари—февруари 1850 г., е предсказана новата война на Русия против Турция и неизбежността на превръщането на тази война в европейска. Тук за пръв път е посочено значението на откриването на калифорнийските златни находища за икономическото развитие на САЩ, за цялата световна търговия и за победата на едрото промишлено производство на европейския континент. Потвърдиха се също прогнозите на Маркс и Енгелс, че с бурното нарастване на икономическото могъщество на САЩ старите европейски капиталистически страни като Англия и Франция все повече ще изпаднат в зависимост от САЩ. „Единственото условие, при което европейските цивилизовани страни могат да не изпаднат в същата промишлена, търговска и политическа зависимост, в която днес се намират Италия, Испания и Португалия, е социалната революция . . .“ (виж настоящия том, стр. 233). Към този възглед Енгелс се придържал до края на своя живот, както се вижда от неговата статия „Президентските избори в Америка“, написана в 1892 г. В първия международен преглед е изразена дълбоката вяра на Маркс и Енгелс в бъдещата победа на революцията в Китай.

В международните прегледи Маркс и Енгелс обосновават въз основа на опита от революцията в 1848 г. положението, издигнато в „Манифеста на Комунистическата партия“, че икономическите кризи са един от най-могъщите дестове на революционната криза и че, от друга страна, „връшането на процъфтяването отслабва революциите и създава почва за победа на реакцията“ (К. Маркс и Ф. Енгелс. Сочинения, издание 1, т. XXVII, стр. 184). Ако в първите два международни прегледа още прозира очакването на скорошна икономическа криза и на свързания с нея нов революционен подем, то в последния преглед (май—октомври 1850) Маркс и Енгелс направо заявяват, че капиталистическите страни са влезли в период на промишлено процъфтяване и че следователно в момента и дума не може да става за нов подем на революционното движение. „Една нова революция е възможна само след една нова криза“ (виж настоящия том, стр. 465).

Изхождайки от този извод, основоположниците на марксизма определят новата тактика на Съюза на комунистите и повеждат решителна борба против сектантските, заговорническите елементи, които подменяли обективния анализ на историческата обстановка

с идеалистическо-волунтаристки възгледи и тласкали Съюза по пътя на преждевременните акции и пучове. Борбата на Маркс и Енгелс против авантюристичната фракция на Вилих и Шапер, която в търсенето на съюзници сключвала безпринципни блокове с дребнобуржоазните водачи, завършила през септември 1850 г. с разцеплението на Съюза на комунистите и изключването на тази фракция от него.

Разцеплението на Съюза на комунистите повлякло след себе си излизането на Маркс и Енгелс и на техните привърженици от лондонското Просветно дружество на немските работници, което в своето мнозинство застанало на страната на фракцията на Вилих и Шапер, и разрыв с франските емигранти-бланкисти в Лондон (Адан, Видил, Бартелеми), които се солидаризирали с разколниците. Борбата на основоположниците на марксизма против фракцията на Вилих и Шапер е отразена във включеното в настоящия том заявление на Маркс и Енгелс за напускането на лондонското Просветно дружество, в тяхното писмо до Адан, Бартелеми и Видил, както и в поместеното в приложенията „Постановление на Централния комитет на Съюза на комунистите“ от 15 септември 1850 г. за преместване на седалището на Централния комитет в Кьолн и в редица други документи.

Включеният в настоящия том ръкопис на Ф. Енгелс „Възможности и перспективи на една война на Свещения съюз против Франция в 1852 г.“ не бил написан за печат, а бил според думите на Енгелс „известен вид упражнение за самия себе си“. В този ръкопис се прави материалистически анализ на развитието на военното дело на европейските държави след края на XVIII век и се дава характеристика на техния военно-икономически потенциал в средата на XIX век. В този ръкопис Енгелс изказва ред дълбоки мисли за начините на развитие на военното изкуство в армиите на победилата пролетарска революция. Той посочва, че тези армии ще притежават нечувана мощ, тъй като в основата на неотклонния растеж на тяхната масовост, маневреност и ударна сила ще лежи гигантското нарастване на производителните сили на новото общество, разцветът на техниката и културата.

Включената в състава на този том група от отворени писма и заявления на Маркс и Енгелс до редакциите на редица вестници оразява практическата дейност на Маркс и Енгелс през 1849—1851 г. по сплотяването на революционната емиграция. Една част от документите е посветена на разобличаване системата на шпиониране и преследване на революционната емиграция от страна на реакционно-абсолютистките и буржоазните правителства на европейските държави.

*
* *

В настоящия том са включени 10 труда на Маркс и Енгелс, които не влязоха в първото издание на Съчиненията; някои от тях бяха само цитирани в предговора към том VIII (1930 г.) на първото издание. Рецензията за книгите на А. Шеню и Л. Делаод се печата изцяло за разлика от съкратеното ѝ обнародване в първото издание на Съчиненията.

В приложенията към тома са поместени документи, в съставянето на които са вземали участие Маркс и Енгелс. Повечето от тези материали се обнародват на руски език за пръв път.

*Институт по марксизъм-ленинизъм
при ЦК на КПСС*

К. МАРКС
Ф. ЭНГЕЛС

АВГУСТ 1849 — ЮНИ 1851

Neue
Rheinische Zeitung.

Politisch-ökonomische Revue,

redigirt von

Karl Marx.

1850.

Hamburg und New-York.

bei **Schuberth & Co.**

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

СЪОБЩЕНИЕ ЗА ИЗЛИЗАНЕТО НА
„NEUE RHEINISCHE ZEITUNG.“
POLITISCH-ÖKONOMISCHE REVUE“¹

През януари 1850 г. започва да излиза
„NEUE RHEINISCHE ZEITUNG.
Politisch-ökonomische Revue“
под редакцията на *Карл Маркс*.

Списание то носи названието на вестника, като *продължение* на който то трябва да се счита. Една от неговите задачи ще бъде да обрисова в редица ретроспективни прегледи периода, който изтече след насилственото спиране на „Neue Rheinische Zeitung“.

Най-интересното в един вестник — неговата всекидневна намеса в движението и възможността да бъде непосредствен рупор на това движение, отразяването на текущата история в цялата ѝ пълнота, непрекъснатото живо взаимодействие между народа и ежедневния печат на народа — всичко това неизбежно се губи, когато има работа със списание. Затова пък списанието има предимството, че позволява да разглеждаме събитията в по-широк план и да се спираме само на най-важното. Списание то дава възможност подробно и научно да изследваме *икономическите* отношения, които съставляват основата на цялото политическо движение.

Такова време на привидно затишие като сегашното трябва да бъде използвано именно за това, да се изясни преживеният революционен период, характерът на борещите се партии, обществените отношения, които обуславят съществуването и борбата на тези партии.

Списание то ще излиза веднаж в месеца в отделни книжки с обем не по-малко от *пет* коли. Абонаментът ще бъде 24 сребърни гроша за тримесечие, платими при получаването на първата книж-

ка. Цената на отделна книжка е 10 сребърни гроша. С разпространението се зае книжарската фирма Шуберт и К^о в Хамбург.

Молим приятелите на „Neue Rheinische Zeitung“ да организират подписки в областите, в които се намират, и колкото може по-бързо да изпратят на долуподписания списъците на абонатите. Ръкописи за списанието и нови книги за рецензиране се приемат само ако са заплатени пощенските разноски.

Лондон, 15 декември 1849 г.

К. Шрам
Отговорен издател на „N. Rh. Ztg“

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс
Напечатано във „Westdeutsche Zeitung“.
бр. 6 от 8 януари 1850 г.

Печата се по текста на вестника

Ф. Е Н Г Е Л С

НЕМСКИТЕ СОЦИАЛДЕМОКРАТИ И „TIMES“

ДО РЕДАКТОРА НА „NORTHERN STAR“²

Уважаеми господине!

„Times“³ помести миналия петък едно писмо, подписано „*Анти-социалист*“, в което се разобличават пред английската публика и английския министър на вътрешните работи някои от „дяволските доктрини“, излагани в „Deutsche Londoner Zeitung“ от някой си г. Карл Хайнцен⁴. Последният се квалифицира като „ярък факел на немската социалдемократическа партия“. Тези „дяволски доктрини“ се свеждат в основни черти до изпълнения с доброжелателност апел — да бъдат убити през време на най-близката революция на континента „два милиона реакционери“.

Ние изцяло предоставяме на самия Вас да оцените поведението на редакторите на „Times“, които превръщат колоните на своя вестник в канал за пряка полицейска информация и доноси от политически характер. Обаче ние сме твърде много учудени от обстоятелството, че в един „ръководен европейски вестник“ г. Хайнцен се квалифицира като „ярък факел на немската социалдемократическа партия“. Един „ръководен европейски вестник“ би трябвало безусловно да знае, че г. Хайнцен не само не е ярък факел на тази партия, но, напротив, още от 1842 г. усърдно, макар и безуспешно, се бори против всичко, което има отношение към социализма и комунизма. Ето защо „немската социалдемократическа партия“ никога не е поемала и едва ли някога ще поеме върху себе си отговорността за нещо казано или написано от г. Карл Хайнцен.

Що се отнася до опасността, която представляват посочените погоре „дяволски доктрини“, то вестник „Times“ би трябвало да знае, че г. Хайнцен не само не се е опитвал да осъществи тези доктрини на практика в течение на последните осемнадесет месеца на рево-

люционни сътресения в Германия, но дори почти не е стъпвал през това време на немска земя и не е играл каквато и да било роля в нито една от станалите там революции.

Мисълта, че един човек, който никога не е причинил никаква вреда дори на най-западналия немски владетел, е способен да нанесе вреда на гигантската Британска империя, е по наше мнение, уважаеми господине, оскърбление за английската нация. Ето защо ние бихме предложили „Times“ като завършък на всичко да изрази на Карл Хайнцен благодарност за *congratulations**, с който той се бори против социализма и комунизма.

Приемете, г-н редакторе, моите дълбоки почитания

Немски социалдемократ

Лондон, 28 ноември 1849 г.

*Написано от Ф. Енгелс
Напечатано във вестник „The Northern star“,
бр. 632 от 1 декември 1849 г.*

Печата се по текста на вестника

* — злощастния кураж. Ред.

К. МАРКС

КЛАСОВАТА БОРБА ВЪВ ФРАНЦИЯ
ОТ 1848 ДО 1850 г.⁶

*Написано от К. Маркс през януари —
1 ноември 1850 г.*

*Напечатано в списание „Neue Rheinische
Zeitung, Politisch-ökonomische Revue“,
кн. 1, 2, 3 и 5—6, 1850 г.*

Подпис: Карл Маркс

*Печата се по текста на списанието, сверен
с текста на изданието от 1895 г.*

С изключение на малко глави всеки повече или по-малко значителен отдел на революционния летопис от 1848 до 1849 г. носи заглавието: *поражение на революцията!*

Но в тези поражения загиваше не революцията. Загиваха остатъците от дореволюционните традиции, резултатите на обществените отношения, които още не се бяха изострили до резки класови противоположности, загиваха хора, илюзии, представи, проекти, от които революционната партия не беше свободна преди февруарската революция и от които можеше да я освободи не *февруарската победа*, а само редица *поражения*.

С една дума, революцията вървеше напред и си пробиваше път не със своите непосредствени трагикомични завоевания, а, напротив, като пораждаше сплотена и силна контрареволуция, пораждаше враг, в борбата с който партията на преврата тепърва узряваше в истински революционна партия.

Следващите статии имат задачата да докажат това.

I

ЮНСКОТО ПОРАЖЕНИЕ ОТ 1848 г.

След юлската революция либералният banker Лафит, изпращайки своя *сопрège**, Орлеанския херцог, в триумфалното му шествие към общинския дом, изтърва фразата: „*Отсега нататък ще господствуват bankerите*“. Лафит издаде тайната на революцията.

При Луи-Филип господствуваше не френската буржоазия, а само една нейна фракция: bankerите, кралете на борсата и на железниците, собствениците на каменовъглените мини, на железните рудници и на горите, свързаната с тях част от едрите земевладелци — така наречената *финансова аристокрация*. Тя седеше на трона, тя диктуваше законите в камарите, тя раздаваше държавните длъжности от министерските постове до патентите за търговия с тютюн.

Същинската *промишлена буржоазия* съставляваше част от официалната опозиция, т. е. беше представена в камарите само като малцинство. Нейната опозиция ставаше толкова по-решителна, колкото по-чиста форма вземаше в своето развитие самовластието на финансовата аристокрация и колкото повече тя самата си въобличаваше, че след удавените в кръв въстания от 1832, 1834 и 1839 г.⁶ нейното господство над работническата класа е заздравено. Руанският фабрикант *Гранден*, най-фанатичният представител на буржоазната реакция както в Учредителното, така и в Законодателното национално събрание, беше най-горещият противник на Гизо в камарата на депутатите. *Леон Фоше*, който впоследствие се прослави с безсилните си напъни да се издигне до ролята на един Гизо на френ-

* — Игра на думи: „сопрège“ значи „кум“, а също „съучастник в интрига“. *Ред.*

ската контрареволуция, в края на царуването на Луи-Филип водеше с перо война в защита на промишлеността против спекулацията и нейния слуга — правителството. *Бастия* от името на Бордо и всички френски винари агитираше против господстващата система.

Дребната буржоазия, всичките ѝ слоеве, а също и *селаните* бяха напълно отстранени от участие в политическата власт. Най-сетне, в редовете на официалната опозиция или съвсем извън *paus légal** стояха *идеологическите* представители и защитници на споменатите класи, техните учени, адвокати, лекари и т. н. — с една дума, техните така наречени „*таланти*“.

Финансовата нужда постави още от самото начало Юлската монархия в зависимост от върховете на буржоазията, а нейната зависимост от върховете на буржоазията на свой ред стана неизчерпаем източник на една непрекъснато нарастваща финансова нужда. Държавното управление не може да бъде подчинено на интересите на националното производство, докато не е възстановено равновесието в бюджета, равновесието между държавните разходи и приходи. А как да се възстанови това равновесие, без да се намалят държавните разходи, т. е. без да се накърнят интересите на стълбовете на господстващия режим и без да се измени данъчната система, т. е. без да се стовари значителна част от данъчното бреме върху плещите на буржоазните върхове?

Нещо повече, *задлъжняването на държавата* беше в *непосредствен интерес* на фракцията на буржоазията, която господствуваше и законодателствуваше чрез камарите. *Държавният дефицит* беше именно предметът на нейната спекулация и най-важният източник на нейното забогатяване. Всяка година — нов дефицит. Всеки четирни или пет години — нов заем. А всеки нов заем даваше на финансовата аристокрация нов удобен случай да обира държавата, изкуствено държана на прага на банкрута — тя трябваше да сключва заеми от банкерите при най-неизгодни условия. Освен това всеки нов заем даваше още един случай да се ограбва публиката, която влагаше капиталите си в държавни лихвоносни облигации, чрез борсови операции, в чиято тайна бяха посветени правителството и парламентарното мнозинство. Изобщо неустойчивото положение на държавния кредит и притежаването на държавните тайни даваше възможност на банкерите и на съучастниците им в камарите и на трона да предизвикват внезапни, извънредни колебания в курса на държавните ценни книжа, които всеки път неизбежно влечаха след себе си разоряването на множество по-дребни капиталисти и басно-

* Кръга от лица, ползующи се с избирателно право. *Ред.*

словно бързото обогатяване на големите спекуланти. С това, че държавният дефицит беше от непосредствен интерес за господстващата фракция на буржоазията, се обяснява защо *извънредните* държавни разходи през последните години от царуването на Луи-Филип превишиха повече от два пъти извънредните държавни разходи при Наполеон; те поглъщаха всяка година около 400 милиона франка, докато целият износ на Франция средно рядко достигаше 750 милиона франка годишно. Грамадните суми, които по такъв начин минаваха през ръцете на държавата, създаваха свръх това възможност за мошенически държавни доставки, подкупи, разграбвания и всевъзможни тъмни сделки. Ограбването на държавата, което при заемите ставаше на едро, се повтаряше на дребно при държавните доставки. Онова, което ставаше в отношенията между камарата и правителството, се възпроизвеждаше многократно в отношенията между отделните ведомства и отделните капиталисти.

Както господстващата класа експлоатираше държавните разходи изобщо и държавните заеми, така тя експлоатираше и *строежите на железопътни линии*. Камарите струпваха главното бреме на разходите върху държавата, а на спекулиращата финансова аристокрация те осигуряваха златните плодове. Всички си спомнят скандалите в камарата на депутатите, когато случайно се откри, че всички депутати от мнозинството, включително и една част от министрите, били заинтересовани като акционери в същите железопътни строежи, които те след това в качеството си на законодатели наредили да бъдат извършени на държавни разноски.

Напротив, най-малката финансова реформа се разбиваше о противодействието на банкерите. Така например *поценската реформа*. Ротшилд протестира. Нима държавата смееше да съкращава онези източници на доход, от които трябваше да се изплащат лихвите по непрестанно растящия дълг към него?

Юлската монархия не беше нищо друго освен акционерно дружество за експлоатиране на френското национално богатство; дивидендите му се разпределяха между министрите, камарите, 240-те хиляди избиратели и техните спътници. Луи-Филип беше директорът на това дружество — Робер Макер⁷ на трон. Тази система представляваше постоянна заплаха и постоянно вредеше на търговията, промишлеността, земеделието, корабоплаването, на интересите на промишлената буржоазия, която през юлските дни написа на знамето си *gouvernement à bon marché* — евтино правителство.

Тъй като финансовата аристокрация издаваше закони, управляваше държавата, разполагаше с целия организиран апарат на държавната власт и със самия факт на своето господство и чрез печата държеше в ръцете си общественото мнение, то във всички сфе-

ри — от кралския двор до café borgne*, цареше същата проституция, същата безсрамна измама, същата страст към забогатяване не чрез производство, а чрез ловко измъкване на съществуващото вече чуждо богатство. Именно във върховете на буржоазното общество нездравите и порочни възжеления се проявиха в оная необуздана, сблъскваща се на всяка крачка дори с буржоазните закони форма, в която натрупаното чрез спекулация богатство търси удовлетворение съобразно със своята природа, така че наслаждението става разврат, а парите, калта и кръвта се сливат в едно. По начина на обогатяването си, както и по наслажденията си финансовата аристокрация не е нищо друго освен *възраждане на лумпенпролетариата във върховете на буржоазното общество.*

Фракциите на френската буржоазия, които не участваха във властта, крещяха: „*Корупция!*“ Народът крещеше: „*A bas les grands voleurs! A bas les assassins!*“**, когато в 1847 г. в най-висшите сфери на буржоазното общество публично се разиграваха същите сцени, които обикновено водят лумпенпролетариата във вертепите на разврата, в приютите за бедни и в лудниците, на подсъдимата скамейка, в каторгата и на ешафода. Промислената буржоазия видя опасността, застрашаваща интересите ѝ, дребната буржоазия беше изпълнена от нравствено негодуване, въображението на народа беше възмутено. Париж бе наводнен от памфлети: „*La dynastie Rothschild*“***, „*Les juifs gois de l'époque*“**** и т. н., които с по-голяма или по-малка духовитост разобличаваха и заклеимяваха господството на финансовата аристокрация.

*Rien pour la gloire!****** Славата не носи печалба! *La paix partout et toujours!****** Войната понижава курса на три- и четирипроцентните ценни книжа! — ето какво написа на знамето си Франция на борсовите спекуланти. Ето защо нейната външна политика се сведе до редица оскърбления на националното чувство на французите. Особено силно то бе засегнато от присъединяването на Краков към Австрия, с което се завърши разграбването на Полша, и от активното заставане на Гизо на страната на Свещения съюз в швейцарската война на Зондербунда⁸. Победата на швейцарските либерали в тази привидна война повдигна самочувствието на буржоазната опозиция във Франция, а кървавото народно въстание в Палермо действа като електрически ток върху парализираната

* — долнопробен вертеп! *Ред.*

** — „Долу големите крадци! Долу убийците!“ *Ред.*

*** — „Династията на Ротшилдовци“. *Ред.*

**** — „Лихварите — кралете на нашето време“. *Ред.*

***** — Ни грош за славата! *Ред.*

***** — Мир на всяка цена! *Ред.*

народна маса и пробуди пейните велики революционни спомени и страсти*.

Най-сетне избухването на общото недоволство бе ускорено и ропотът наля до въстание благодарение на *две икономически събития от световно значение.*

Болезтта по картофите и неурожаите през 1845 и 1846 г. засилиха общото брожение сред народа. Покачването на цените през 1847 г. предизвика кървави сблъсквания във Франция, както и на целия континент. Редом с безсрамните оргии на финансовата аристокрация — борба на народа за най-необходимите средства за живот! В Бюансе екзекутират участниците в гладните бунтове⁹, а в Париж кралското семейство изтръгва из ръцете на съда преситените мошеници!

Второто голямо икономическо събитие, което ускори избухването на революцията, беше *общата търговска и промишлена криза в Англия.* Възвестена още през есента на 1845 г. с масови фалити на спекулантите с железопътни акции, задържана в 1846 г. от редица случайни обстоятелства като предстоящата отмяна на житните мита, тя се разрази най-сетне през есента на 1847 г. във вид на фалити на едрите лондонски търговци на колониални стоки, след които незабавно последваха крахове на поземлените банки и затварянето на фабриките в промишлените окръзи на Англия. Още не бяха успели да се проявят докрай всички последици на тази криза в континента и ето че избухна февруарската революция.

Икономическата епидемия, която порази търговията и промишлеността, направи самодържавието на финансовата аристокрация още по-непоносимо. Опозиционната буржоазия предприе в цяла Франция *кампания от банкети* в полза на *избирателната реформа*, която трябваше да ѝ даде мнозинство в камарите и да сваля правителството на борсата. В Париж промишлената криза имаше по-специално и още една последица: масата фабриканти и търговци на едро, които при създаването се условия вече не бяха в състояние да извършват сделките си на чуждите пазари, бяха принудени да се хвърлят на вътрешния пазар. Те основаха големи фирми, конкуренцията на които масово разоряваше бакалите и дребните търговци. С това се обясняват многобройните фалити сред тази част от парижката буржоазия и нейното революционно поведение през февруарските дци. Известно е, че Гизо и камарите отговориха на предложе-

* — Анексирането на Краков от Австрия със съгласието на Русия и Прусия на 11 ноември 1846 г. — Швейцарската война на Зондербунда от 4 до 28 ноември 1847 г. — Въстанието в Палермо на 12 януари 1848 г.; в края на януари деветдневната бомбардировка на града от неаполитанците. (*Бележка на Енгелс към изданието от 1895 г.*)

нията за реформи с недвусмислено предизвикателство, че Луи-Филип се реши да назначи правителството на Баро, когато беше вече твърде късно, че работата стигна до сблъсквания между народа и войската, че войската беше обезоръжена от пасивното поведение на националната гвардия, а Юлската монархия трябваше да отстъпи място на временното правителство.

Временното правителство, възникнало на февруарските барикади, по своя състав неизбежно отразяваше различните партии, които си разделиха плодовете на победата. То не можеше да бъде нещо друго освен *компромис между различните класи*, които смъкнаха с общи усилия Юлската монархия, но интересите на които бяха враждебни. *Грамадното му мнозинство* се състоеше от представители на републиканската дребна буржоазия, републиканската буржоазия беше представена от хора от „National“¹⁰, династическата опозиция — от Кремиьо, Дюпон де л'Ером и други. Работническата класа имаше само двама представители: Луи Блан и Албер. Най-после, Ламартин във временното правителство не беше всъщност изразител на никакви реални интереси, на една определена класа; той бе олицетворение на самата февруарска революция, на общото въстание с неговите илюзии, с неговата поезия, с неговото въображаемо съдържание и неговите фрази. Впрочем по своето положение и възгледи този представител на февруарската революция принадлежеше към *буржоазията*.

Ако Париж господства над Франция благодарение на политическата централизация, то в моменти на революционни стресения работниците господствуват над Париж. Първата крачка на временното правителство беше опитът да се избави от това грамадно влияние чрез апелване към трезва Франция от името на опиянения от победата Париж. Ламартин оспорваше на бойците от барикадите правото да провъзгласят републиката. Това можело да направи само мнозинството на френската нация; трябвало да се изчака нейното гласуване; парижкият пролетариат не трябвало да опетнява победата си с узурпация. Буржоазията разрешава на пролетариата само *една* узурпация — узурпацията на борбата.

На 25 февруари към обед републиката още не беше провъзгласена, но затова пък всички министерски портфейли бяха вече разпределени между буржоазните елементи на временното правителство и между генералите, банкерите и адвокатите, групирани около „National“. Но този път работниците бяха решили да не допуснат да бъдат измамени, както през юли 1830 г. Те бяха готови да възобновят борбата и да извоюват републиката със силата на оръжието. С това известие *Распай* отиде в кметството. От името на париж-

кия пролетариат той *заповяда* на временното правителство да провъзгласи републиката; ако тази повеля на народа не бъдеше изпълнена в продължение на два часа, той щял да се завърне начело на 200,000 души. Телата на падналите борци още не бяха изстинали, барикадите още не бяха вдигнати, работниците още не бяха обезоръжени и единствена сила, която можеше да им бъде противопоставена, беше националната гвардия. При тези обстоятелства изведнаж изчезнаха съображенията на държавническата мъдрост и юридическите скрупули на временното правителство. Още преди изтичането на двучасовия срок по всички стени на Париж се четяха историческите исполински думи:

République française! Liberté, Egalité, Fraternité!*

С провъзгласяването на републиката въз основа на общото избирателно право изчезна и самият спомен за ограничените цели и мотиви, които бяха тласнали буржоазията към февруарската революция. Вместо малкото отделни фракции на буржоазията всички класи на френското общество, получили изведнаж достъп до политическата власт, бяха принудени да напуснат ложите, партера и галерията и да излязат на революционната сцена в качеството на действащи лица. Заедно с конституционната монархия изчезна и привидната независимост на държавата по отношение на буржоазното общество, а с нея — и цялата редица второстепенни сблъсквания, предизвиквани от тази фикция!

Като принуди временното правителство, а чрез него и цяла Франция да приеме републиката, пролетариатът изведнаж излезе на преден план като самостоятелна партия, но в същото време той предизвика на борба против себе си цяла буржоазна Франция. Той завоюва само почва за борбата за революционното си освобождение, но съвсем не и самото си освобождение.

Напротив, февруарската революция трябваше преди всичко да *направи по-пълно господството на буржоазията*: благодарение на нея редом с финансовата аристокрация получиха достъп до политическата власт *всички имотни класи*. Републиката извлече по-голямата част от едрите земевладелци и легитимистите от политическото нищожество, на което ги бе осъдила Юлската монархия. Не напразно „Gazette de France“¹¹ агитираше заедно с вестниците на опозицията, не напразно Ларошжаклен на заседанието на камарата на депутатите на 24 февруари застана на страната на революцията. Общото избирателно право предаде съдбата на Франция в ръцете на номиналните собственици, съставляващи грамадното мнозинство на френския народ — в ръцете на *селяните*. Най-сетне февруарска-

* — Френска република! Свобода. Равенство. Братство! *Ред.*

та република разби короната, зад която се криеше капиталът, така че сега господството на буржоазията изпъкна открито.

Както през юлските дни работниците завоюваха *буржоазната монархия*, така през февруарските дни те завоюваха *буржоазната република*. Както Юлската монархия бе принудена да се обяви за *монархия с републикански учреждения*, така февруарската република бе принудена да се обяви за *република със социални учреждения*. Парижкият пролетариат *изтръгна* и тази отстъпка.

Работникът Марш продиктува един декрет, в който току-що образуваното временно правителство се задължаваше да осигури съществуването на работниците с труд, да даде работа на всички граждани и тъй нататък. А когато след няколко дена то забрави обещанията си и изглежда съвсем бе изпуснало изпредвид пролетариата, една тълпа от 20,000 работници тръгна към кметството с викове: *Организация на труда! Създаване на отделно министерство на труда!* След дълги разисквания временното правителство против волята си назначи специална постоянна комисия с поръка *да издир* средства за подобрене положението на трудещите се класи. Тази комисия се състоеше от делегати на парижките занаятчийски корпорации под председателството на Луи Блан и Албер. За заседанията ѝ бе определен Люксембургският дворец. По такъв начин представителите на работническата класа бяха изгонени от зданието, в което заседаваше временното правителство, и буржоазната част на последното удържа действителната държавна власт и юздите на управлението изключително в свои ръце. *Редом* с министерствата на финансите, търговията и благоустройството, *редом* с банката и борсата се издигаше една *социалистическа синагога*, чинто първосвещеници Луи Блан и Албер имаха за задача да открият обетованата земя, да възвестят новото евангелие и да дадат работа на парижкия пролетариат. За разлика от всяка светска власт те не разполагаха с никакъв бюджет, с никаква изпълнителна власт. Те трябваше със собственото си чело да разбият опорите на буржоазния строй. Докато в Люксембургския дворец се занимаваха с дирене на философския камък, в кметството сечаха монетата, която беше в обръщение.

Но трябва да се каже, че исканията на парижкия пролетариат, доколкото те излизаха извън пределите на буржоазната република, действително не можеха да се реализират другояче освен в мъглявата форма на Люксембургската комисия.

Работниците бяха направили февруарската революция заедно с буржоазията; сега те се стараяха да отстояват интересите си *редом* с буржоазията — нали в самото временно правителство редом с буржоазното мнозинство те бяха поставили и един работник. *Организа-*

ция на труда! Но наемният труд — това е именно съществуващата вече буржоазна организация на труда. Без него няма капитал, няма буржоазия, няма буржоазно общество. *Отделно министерство на труда!* Но има министерствата на финансите, на търговията, на благоустройството не са *буржоазни* министерства на труда? *Редом* с тях едно *пролетарско* министерство на труда можеше да бъде само министерство на безсилието, министерство на добрите пожелания, Люксембургска комисия. Както работниците вярваха, че ще се освободят редом с буржоазията, така те се надяваха да осъществят пролетарската революция в националните граници на Франция редом с другите буржоазни нации. Но производствените отношения във Франция се обуславят от нейната външна търговия, от нейното положение на световния пазар и от законите на този пазар. Нима Франция би могла да ги наруши, без да предизвика европейска революционна война, която би предизвикала отзвук в Англия — този деспот на световния пазар?

Когато въстава една класа, в която се съсредоточават революционните интереси на обществото, тя намира непосредствено в собственото си положение съдържанието и материала за революционната си дейност: тя унищожава враговете, взема мерките, диктувани от потребностите на борбата, а последиците от собствените ѝ действия тя гласкат по-нататък. Тя не се занимава с теоретически изследвания на собствените си задачи. Френската работническа класа не се намираше в такова положение, тя още не бе способна да осъществи собствената си революция.

Изобщо развитието на промишления пролетариат е обусловено от развитието на промишлената буржоазия. Едва при нейното господство той придобива широко национално съществуване, способно да издигне неговата революция до общонационална, само при нейното господство той създава съвременни средства за производство, служещи същевременно като средства за неговото революционно освобождение. Едва нейното господство изтръгва материалните корени на феодалното общество и изравнява почвата, на която единствено е възможна пролетарската революция. Френската промишленост е най-развитата, а френската буржоазия е най-революционната на целия континент. Но нима февруарската революция не бе насочена непосредствено срещу финансовата аристокрация? Този факт показваше, че промишлената буржоазия не господствуваше във Франция. Господството на промишлената буржоазия е възможно само там, където съвременната промишленост е преобразувала по своему всички отношения на собственост, а промишлеността може да достигне тази степен на могъщество едва тогава, когато е завоювала световния пазар, тъй като националните граници са недостатъчни

за нейното развитие. А френската промишленост дори вътрешния си пазар удържа в значителна степен само благодарение на повече или по-малко видоизменена система на запретителни мита. Така че ако френският пролетариат в момент на революция притежава в Париж фактическа сила и влияние, които го тласкат по-далеч, отколкото съответствува на неговите средства, то в останалата Франция, съсредоточен само в отделни, разпръснати промишлени центрове, той почти изчезва в грамадната маса на селяните и дребната буржоазия. Борбата срещу капитала в нейната развита, съвременна форма, в нейната кулминационна фаза, борбата на промишления наеман работник срещу промишления буржоа е във Франция частичен факт. След февруарските дни тя не можеше да служи за общонационално съдържание на революцията, толкова повече че борбата против второстепенните начини на капиталистическа експлоатация — борбата на селянина против лихварството и ипотеките, борбата на дребния буржоа срещу едрия търговец, банкера и фабриканта, с една дума, против фалита — беше още скрита под обвивката на общото въстание срещу финансовата аристокрация. Ето защо не е чудно, че парижкият пролетариат се стараяше да защитава своите интереси *редом* с буржоазните интереси, вместо да ги издига като революционен интерес на самото общество; не е чудно, че той склони *червено-то* знаме *пред трицветното*¹². Френските работници не можеха да мръднат ни крачка напред, не можеха ни най-малко да засегнат буржоазния строй, докато ходят на революцията не вдигна срещу него, срещу господството на капитала, стоящата между пролетариата и буржоазията маса на нацията, селяните и дребните буржоа, и не ги застави да се присъединят към пролетариата като към свой член борец. Само с цената на страшното юнско поражение работниците можеха да постигнат тази победа.

Люксембургската комисия, това създание на парижките работници, има заслугата, че от висотата на една европейска трибуна разкри тайната на революцията на XIX век: *освобождението на пролетариата*. „Mopiteur“¹³ беснееше, когато трябваше официално да пропагандира „дивите фантазии“, които дотогава лежаха погребани в апокрифните съчинения на социалистите и достигаха само от време на време до ушите на буржоазията във вид на полустрашни, полусмешни легенди. Смаяната Европа внезапно се пробуди от буржоазната си полудрямка. И така, в представата на пролетариите, които смесваха финансовата аристокрация с буржоазията изобщо; във въображението на простодушните републиканци, които отричаха самото съществуване на класите или в най-добрия случай ги считаха за последница от конституционната монархия; в лицемерните фрази на ония слоеве от буржоазията, които дотогава бяха отстранени от

властта — *господството на буржоазията* беше премахнато заедно с въвеждането на републиката. По онова време всички роялисти се бяха превърнали в републиканци, а всички парижки милионери — в работници. Фразата, която съответствуваше на това въображаемо унищожение на класовите отношения, беше *fraternité* — общо побратимяване и братство. Това идилично абстрахиране от класовите противоречия, това сантиментално примиряване на противоположните класови интереси, това фантазьорско възвисяване над класовата борба, с една дума — *flatenité*, — ето кое бе истинският лозунг на февруарската революция. Само едно просто *недоразумение* разделяло обществото на класи и на 24 февруари Ламартин кръсти временното правителство „un gouvernement qui suspende ce *malentendu terrible qui existe entre les différentes classes*“*. Парижкят пролетариат се опиваше от този великодушен порив на всеобщо братство.

От своя страна временното правителство, принудено да провъзгласи републиката, се стараяше с всички сили да я направи приемлива за буржоазията и за провинцията. То се отрече от кървавия терор на първата френска република, като премахна смъртното наказание за политически престъпления; в печата можеше да се защитават свободно всякакви възгледи; армията, съдът, администрацията с малки изключения останаха в ръцете на старите сановници; нито един от големите престъпници на Юлската монархия не бе привлечен под отговорност. Буржоазните републиканци от „National“ се забавляваха, като сменяха монархическите имена и костюми със старорепубликански. За тях републиката беше само нова бална премяна за старото буржоазно общество. Младата република смяташе за свое призвание да не плаши никого, а, напротив, сама да се плаши от всички и с мека отстъпчивост и без съпротива да отстоява съществуването си и да обезоръжава враговете. Тя гръмка заяви на привилегированите класи вътре в страната и на деспотическите държави навън, че е настроена миролюбиво: живеј и остави другите да живеят — това бил нейният лозунг. Тъкмо по това време, веднага след февруарската революция, въстанаха германците, поляците, австрийците, унгарците, италианците — всеки народ съобразно специфичните условия на своето положение. Русия и Англия — последната сама обхваната от движението, а първата напласена от него — не бяха подготвени за намеса. По такъв начин републиката не срещна по пътя си нито един *национален* враг. Не настъпиха следователно ония големи външни усложнения, които биха могли да възпламе-

* — „правителство, което трябва да премахне *страшното недоразумение, което съществува между различните класи*“. *Ред.*

нят енергията, да ускорят революционния процес, да тласнат напред временното правителство или да го изхвърлят през борта. Парижкният пролетариат, който виждаше в републиката собствената си рожба, разбира се, поздравяваше всяка крачка на временното правителство, която му помагаше да укрепи своето положение в буржоазното общество. Той охотно оказваше полицейски услуги на Косиднер по охраната на собствеността в Париж и предоставяше на Луи Блан да урежда споровете между работниците и господарите относно работната заплата. За него беше *point d'honneur** да запази в очите на Европа неопетнена буржоазната чест на републиката.

Републиката не срещна съпротива нито отвън, нито отвътре. Това я обезоръжи. Сега нейна задача беше вече не революционното преустройство на света, а само собственото ѝ приспособяване към условията на буржоазното общество. С какъв фанатизъм временно-ното правителство се залови за изпълнението на тази задача, показват най-добре неговите *финансови мероприятия*.

Държавният и частният кредит беше, разбира се, разклатен. *Държавният кредит* почива върху увереността, че държавата позволява да бъде експлоатирана от лихварите-финансисти. Но старата държава беше изчезнала, а революцията беше насочена преди всичко срещу финансовата аристокрация. Спазмите на последната европейска търговска криза още не бяха престанали. Фалитите все още следваха един след друг.

И така, *частният кредит* бе парализиран, стокообръщението затруднено, производството в застой още преди избухването на февруарската революция. Революционната криза засили търговската криза. А щом частният кредит почива върху увереността, че целият комплекс от отношения на буржоазното производство, целият буржоазен строй си остава непокътнат и неприкосновен, как трябваше да подействува върху него революцията, която заплашваше самата основа на буржоазното производство, икономическото робство на пролетариата — революция, която противопостави на борсата люксембургския сфинкс? Освобождението на пролетариата е равносилно на унищожението на буржоазния кредит, защото то означава унищожение на буржоазното производство и на буржоазния строй. *Държавният и частният кредит* са икономическият термометър, който показва интензивността на революцията. *Температурата на революцията се повишава и творческата ѝ сила расте в същата степен, в която пада кредитът*.

Временното правителство искаше да премахне антибуржоазната привидност на републиката. За тази цел бе нужно преди всичко да

* — въпрос на чест. *Ред.*

се осигури *разменната стойност* на новата държавна форма, нейният борсов *курс*. Заедно с борсовия курс на републиката стана необходимо да се повдигне отново частният кредит.

За да премахне дори *подозрението*, че републиката не иска или не може да изпълни задълженията, които е получила в наследство от монархията, за да внуши доверие към буржоазната честност и платежеспособност на републиката, временното правителство прибегна до колкото недостойно, толкова и детинско самохвалство. То изплати на държавните кредитори лихвите по 5, 4 $\frac{1}{2}$ и 4-процентните ценни книжа *преди* законния срок. Буржоазният апломб и самоувереност веднага се върнаха у капиталистите, когато те видяха каква боязлива *прибързаност* се стараят да купят доверието им.

Разбира се, паричните затруднения на временното правителство не се намалиха от този театрален жест, който го лиши от запаса от налични средства. Нуждата от пари не можеше повече да се крие и *дребната буржоазия, прислугата и работниците* трябваше да платят от своя джоб приятния сюрприз, направен на държавните кредитори.

Правителството обяви, че по *спестовните книжки* няма да се дават в брой повече от 100 франка. Сумите, вложени в спестовните каси, бяха конфискувани и с декрет на правителството бяха превърнати в неподлежащ на плащане държавен дълг. Това озлоби срещу републиката *дребните буржоа*, които и без това се намираха в пригеснено положение. Като получиха държавни облигации вместо спестовните книжки, те бяха принудени да ги продават на борсата и по такъв начин да се оставят в ръцете на същите борсови спекуланти-лихвари, срещу които бе насочена февруарската революция.

Банката беше храмът на финансовата аристокрация, която царуваше при Юлската монархия. Както борсата държи в ръцете си държавния кредит, така банката управлява *търговския кредит*.

Февруарската революция заплашваше пряко не само господството на банката, но и самото ѝ съществуване, затова банката още от самото начало се стараяше да дискредитира републиката, като направи некредитоспособността всеобща. Тя внезапно закри кредита на банкерите, фабрикантите и търговците. Без да предизвика незабавно контрареволуция, тази маневра неизбежно нанесе удар на самата банка. Капиталистите изтеглиха обратно парите си, които се съхраняваха в подземията на банката. Притежателите на банкноти се втурнаха към касата на банката, за да ги разменят срещу злато и сребро.

Временното правителство можеше по законен начин, без насилствена намеса, да принуди банката *да фалира*; то трябваше само да остане пасивно и да предостави банката на собствената ѝ съдба

Фалитът на банката би бил потоп, който за един миг би помел от френската земя финансовата аристокрация, този златен пиедестал на Юлската монархия, най-могъщия и най-опасен враг на републиката. А при фалит на банката самата буржоазия трябваше да схване създаването на национална банка от правителството и подчиняването на националния кредит на контрола на нацията като последен отчаян опит за спасение.

Но вместо това временното правителство установи *принудителен курс* на банкнотите. Нещо повече. То превърна всички провинциални банки в клонове на Банк дьо Франс и по такъв начин ѝ даде възможност да разпростре мрежата си над цяла Франция. По-късно то склочи от банката заем и като гаранция ѝ заложи *държавните гори*. По такъв начин февруарската революция непосредствено укрепи и разшири същата тази банкокрация, която трябваше да събори.

Междувременно временното правителство все повече се огъваше под тежестта на растящия дефицит. Напразно то се молеше за патриотични жертви. Само работниците му хвърлиха милостиня. Наложил се да се прибегне до едно героично средство — въвеждане на *нов данък*. Но кой да бъде обложен? Борсовите вълци, банковите крале, държавните кредитори, рентниерите, промишлениците? Но по този начин буржоазията не можеше да бъде разположена към републиката. Това би значило, от една страна, да се подкопава държавният и търговският кредит, когато, от друга страна, му се принасяха такива унижителни жертви. Но все пак някой трябваше да развърже кесията си. Кой бе принесен в жертва на буржоазния кредит? Jacques le bonhomme¹⁴, *селянинът*.

Временното правителство въведе допълнителен данък от 45 сантима на всеки франк по четирите преки данъка. Правителственият печат лъжеше парижкия пролетариат, че този данък паднал главно върху едрото земевладение, върху притежателите на подарения от реставрацията милиард¹⁵. Но в действителност той падна преди всичко върху *селяните*, т. е. върху грамадното мнозинство на френския народ. *Селяните трябваше да понесат разходите по февруарската революция* и те съставиха главната армия на контрареволуцията. Новият данък от 45 сантима беше жизнен въпрос за френския селянин, който на свой ред го направи въпрос за живот и смърт за републиката. От този момент в очите на френския селянин *републиката* се олицетворяваше от *данъка от 45 сантима*, а парижкият пролетариат му се представяше като прахосник, който благоденствува за негова сметка.

Докато революцията от 1789 г. започна с това, че освободи селяните от бремето на феодалните повинности, революцията от 1848 г.,

за да не увреди на капитала и да осигури хода на неговата държавна машина, най-напред поднесе на селското население нов данък.

Временното правителство можеше само по един начин да премахне всички тези затруднения и да изтика държавата от старите ѝ релси, а именно с *обявяване на държавен фалит*. Всички помнят как Ледрю-Ролен разказваше по-късно пред Националното събрание, че той с добродетелно негодувание отхвърлил подобно предложение на борсовия лихвар Фулд, сегашния френски министър на финансите. Фулд му беше подал ябълка от дървото на познанието.

Като призна полиците, издадени срещу държавата от старото буржоазно общество, временното правителство попадна под неговата власт. То изпадна в положението на затруднен длъжник на буржоазното общество, вместо да се яви пред него в ролята на страшен кредитор, който иска плащането на стари революционни дългове. То трябваше да укрепва разклатилите се буржоазни отношения, за да се справи със задълженията, изпълними само в рамките на тези отношения. Кредитът стана необходимо условие за съществуването му, а отстъпките спрямо пролетариата и дадените му обещания — *окови*, които *трябваше* да бъдат разкъсани на всяка цена. Освобождението на работниците — дори и само като *фраза* — стана непоносима опасност за новата република, тъй като това искане беше постоянен протест срещу възстановяването на кредита, който почива върху здравето и непоколебимо признание на съществуващите икономически класови отношения. Затова тя трябваше *да се справи с работниците*.

Февруарската революция изхвърли войската вън от Париж. Националната гвардия, т. е. различните слоеве на буржоазията, беше единствената военна сила, но тя не се чувствуваше достатъчно силна да се справи с пролетариата. При това тя бе принудена, макар и след най-упорита съпротива, след стотици най-различни пречки, малко по малко, частично да даде на въоръжените пролетарии достъп в своите редове. По такъв начин оставаше само един изход: *да се противопостави една част от пролетариите на друга*.

За тази цел временното правителство образува 24 батальона *мобилна гвардия* от млади хора на възраст от 15 до 20 години, по хиляда души във всеки батальон. Те в по-голямата си част принадлежаха към *лумпенпролетариата*, който се среща във всички големи градове и рязко се отличава от промишления пролетариат. Този слой, от който се рекрутират крадци и престъпници от всякакъв вид, се състои от елементи, които живеят от остатъците от обществената трапеза, хора без определена професия, скитници — *gens sans feu et sans аveu*; те се различават в зависимост от културното равнище на нацията, към която принадлежат, но навсякъде и

всякога запазват характерните черти на ладзарони¹⁶. Крайно неустойчиви в юношеската възраст, в която ги вербуваше временното правителство, те бяха способни на най-големи подвизи и самопожертвуване, но същевременно и на най-низки разбойнически постъпки и на най-мръсна продажност. Временното правителство им плащаше по 1 франк и 50 сантима на ден, т. е. то ги купуваше. То ги облече в специален мундир, т. е. по външен вид ги обособи от работниците. За командири отчасти им дадоха офицери от редовната войска, отчасти те сами си избраха млади буржоазни синчаги, които ги плениха с гръмки думи за смърт за отечеството и за преданост на републиката.

По такъв начин срещу парижкия пролетариат стоеше набрана от собствената му среда армия от 24,000 млади, здрави главорези. Пролетариатът поздравяваше мобилната армия по улиците на Париж с гръмки викове „ура“. Той виждаше в нея своите челни борци на барикадите. Той я считаше за *пролетарска* гвардия, за разлика от буржоазната национална гвардия. Неговата грешка беше простима.

Редом с мобилната гвардия правителството реши да събере около себе си и промишлена работническа армия. Министър Мари даде работа на сто хиляди работници, изхвърлени на улицата от кризата и революцията, в така наречените национални работилници. Под това гръмко име не се криеше нищо друго освен използване на работниците за отегчителни, еднообразни, непроеизводителни *земелни работи* с надница от 23 су. *Английски трудови домове*¹⁷ *под открито небе* — ето какво бяха тези национални работилници. Временното правителство мислеше, че с тях е образувало *втора пролетарска армия срещу самите работници*. Този път буржоазията се излъга в националните работилници, така както работниците се излъгаха в мобилната гвардия. Тя беше създавала *армия на метежа*.

Но *една* цел бе постигната.

Национални работилници — така се наричаха народните работилници, за които Луи Блан проповядваше в Люксембургския дворец. Работилниците на Мари бяха създадени по план, право *противоположен* на люксембургския план, но благодарение на еднаквата фирма те даваха повод за интрига от грешки, достойна за испанска комедия с мошенически хитрини на слугите. Временното правителство самò пусна тайно слуха, че тези национални работилници са изобретение на Луи Блан, и това изглеждаше толкова по-правдоподобно, защото Луи Блан, апостолът на националните работилници, беше член на временното правителство. За парижката буржоазия, която полунаивно и полунаорочно смесваше двете неща, за изкуствено поддържаното обществено мнение във Франция и Европа тези

трудови ломове бяха първата крачка към осъществяването на социализма, който заедно с тях се поставяше на позорния стълб.

Ако не по своето съдържание, то по своето наименование *националните работилници* бяха възпътен протест на пролетариата срещу буржоазната промишленост, буржоазния кредит и буржоазната република. Така че върху тях се стовари цялата омраза на буржоазията; в тях тя видя пункта, към който можеше да насочи своя удар, шом укрепнеше достатъчно, за да скъса открито с февруарските илюзии. *Дребните буржоа* също насочиха цялото си недоволство, целия си яд срещу националните работилници, които станаха обща прицелна точка. Те с истинска ярост пресмятаха колко пари поглъщаха паразитите-работници, докато тяхното собствено положение всеки ден ставаше все по-непоносимо. Държавна пенсия за привидна работа — ето какво е социализмът! — ръмжаха те на себе си. В националните работилници, в люксембургските декламации, в уличните манифестации на парижките работници те виждаха причината на своето бедствено положение. И никои не проявяваше такъв фанатизъм в борбата срещу мнимите машинации на комунистите, както дребният буржоа, който стоеше на прага на банкрута без надежда за спасение.

По такъв начин в предстоящата схватка между буржоазията и пролетариата всички предимства, всички решаващи позиции, всички средни слоеве на обществото бяха в ръцете на буржоазията. А в същото време вълните на февруарската революция се надигаха високо над континента, всяка поща донасяше нови революционни известия ту от Италия, ту от Германия, ту от най-далечния югоизток на Европа и поддържаше общото упоение на народа, като му поднасяше непрекъснато нови доказателства за една победа, плодовете на която се бяха изплъзнали от ръцете му.

На 17 март и 16 април станаха първите сблъсквания във великата класова борба, която се таеше в недрата на буржоазната република.

На 17 март стана явно двусмисленото положение на пролетариата, което не допускаше никакви решителни действия. Първоначалната цел на неговата демонстрация беше да върне временното правителство на пътя на революцията, да го застави в случай на нужда да изключи из средата си буржоазните членове и да отложи деня на изборите за Национално събрание и за национална гвардия¹⁸. Но на 16 март буржоазията, представена в националната гвардия, устрои демонстрация против временното правителство. С викове: „à bas Ledru-Rollin!“* тя потегли към кметството. Това накара

* — „долу Ледрю-Ролен!“ *Ред.*

народа да вика на 17 март: „Да живее Ледрю-Ролен! Да живее временното правителство!“ За да даде *отпор* на буржоазията, той трябваше да се застъпи за буржоазната република, която му се струваше в опасност. Той укрепи положението на временното правителство, вместо да го подчини на себе си. 17 март изби в мелодраматична сцена. Наистина в този ден парижкият пролетариат още веднаж показа исполинската си мощ, но това само затвърди у буржоазията — вътре във временното правителство и вън от него — решението да сломи пролетарната.

16 април беше *недоразумение*, създадено от временното правителство заедно с буржоазията. На Марсово поле и на хиподрома се бяха събрали голям брой работници, за да обсъдят предстоящите избори за генерален щаб на националната гвардия. Изведнаж със светкавична бързина по целия Париж, от единия до другия край, се разпространява слухът, че на Марсово поле под предводителството на Луи Блан, Бланки, Кабе и Распай се събрали въоръжени работници с намерение да тръгнат срещу кметството, да свалят временното правителство и да провъзгласят комунистическо правителство. Дава се сигнал за общ сбор — по-късно Ледрю-Ролен, Мараст и Ламартин си оспорваха честта за тази инициатива — и след един час 100,000 души са вдигнати на оръжие, всички улици към кметството са заети от националната гвардия, по целия Париж гърми викът: „Долу комунистите! Долу Луи Блан, Бланки, Распай и Кабе!“ При временното правителство се явяват, за да изразят предаността си, безброй депутации, готови да спасяват отечеството и обществото. Когато най-сетне работниците се явяват пред кметството, за да връчат на временното правителство сумата, получена от патриотичната парична подписка, устроена на Марсово поле, те за свое учудване узнават, че в една фиктивна, устроена с най-голяма предпазливост борба буржоазният Париж току-що е победил тяхната сянка. Ужасното покушение на 16 април послужи като предлог за *връщането на армията в Париж* — същинската цел на тази грубо нагласена комедия — и за реакционни федералистски демонстрации в провинцията.

На 4 май се събра произлязлото от *преките и общи избори Национално събрание**. Всеобщото избирателно право не притежаващите магическата сила, която му приписваха републиканците от стар тип. В цяла Франция или поне в по-голямата част от французите те виждаха *citoyens*** с еднакви интереси, с еднакви възгледи и т. н.

* Тук и по-нататък до стр. 60 под Национално събрание се разбира Учредителното национално събрание, което съществувало от 4 май 1848 г. до май 1849 г. (Конституанта). *Ред.*

** — граждани. *Ред.*

У тях това беше своеобразен *култ на народа*. Но вместо техния *въображаем* народ изборите показаха *действителния* народ, т. е. представители на различните класи, на които той се разпада. Ние вече знаем защо селяните и дребната буржоазия бяха принудени да гласуват за войнствено настроената буржоазия и жадуващите за реставрация едри земевладелци. Но ако всеобщото избирателно право не бе онази вълшебна пръчка, за каквато го смятаха простодушните републиканци, то имаше несравнено по-високото достойнство да разгря класовата борба, да заставя различните средни слоеве на буржоазното общество да изживяват бързо илюзията и разочарованията си, да издига изведнаж на върха на държавата всички фракции на експлоататорската класа и по такъв начин да смъква лъжливата им маска, докато монархията със своя ценз компрометираще само определени фракции от буржоазията, позволявайки на другите да се крият зад кулисите и да се обкръжават с ореола на обща опозиция.

В Учредителното национално събрание, което бе открито на 4 май, преобладаваха *буржоазните републиканци*, републиканците от „National“. Даже легитимистите и орлеанистите отначало се осмеляваха да говорят само под маската на буржоазния републиканизъм. Само в името на републиката можеше да се започне борбата против пролетариата.

За начало на републиката, т. е. на републиката, призната от френския народ, *трябва да се счита 4 май, а не 25 февруари*; това не е онази република, която парижкият пролетариат наложи на временното правителство, не е републиката със социални учреждения, не е онази мечта, която лелеяха бойците на барикадите. Провъзгласената от Националното събрание единствено законна република беше не революционно оръжие срещу буржоазния строй, а, напротив, негова политическа реконструкция, която отново укрепваше политически буржоазното общество, с една дума — *буржоазна република*. Това твърдение се чу от трибуната на Националното събрание и намери отзвук в целия републикански и антирепубликански буржоазен печат.

Ние видяхме, че февруарската република действително не беше и не можеше да бъде нищо друго освен *буржоазна* република, но че год непосредствения натиск на пролетариата временното правителство бе принудено да я обяви за *република със социални учреждения*; че парижкият пролетариат още не бе в състояние да излезе извън рамките на буржоазната република иначе освен в *мечтите си, във въображението*, и че той с цялата си дейност навсякъде служеше на нея; че дадените му обещания станаха непоносима опасност за новата република и цялото съществуване на временното прави-

телство се сведе до непрекъснатата борба против исканията на пролетариата.

В лицето на Националното събрание цяла Франция се яви като съдия на парижкия пролетариат. Събранието скъса веднага с всички социални илюзии на февруарската революция и направо провъзгласи *буржоазната република* и само буржоазната република. То побърза да изключи от избраната от него изпълнителна комисия представителите на пролетариата — Луи Блан и Албер; то отхвърли предложението за учредяване на отделно министерство на труда и с бурни одобрения посрещна думите на министър Трела: „Сега става дума само да се върне трудът в предишните му условия.“

Но всичко това не беше достатъчно. Февруарската република бе извоювана от работниците с пасивната поддръжка на буржоазията. Пролетарните с право се смятаха за победители във февруарската борба и предявяваха високомерни искания на победителя. Те трябваше да бъдат победени в улична борба, трябваше да им се покаже, че са осъдени на поражение, когато се сражават не в съюз с буржоазията, а *против* нея. На времето си за създаване на февруарската република с нейните социалистически концесии беше потребна битката на обединилия се с буржоазията срещу монархията пролетариат; сега бе нужна втора битка, за да се освободи републиката от направените от нея социалистически концесии, за да се утвърди официално господството на *буржоазната република*. Буржоазията трябваше да отхвърли исканията на пролетариата с оръжие в ръка. Истинска люлка на буржоазната република бе не *февруарската победа*, а *юнското поражение*.

Пролетариатът ускори развързката, като нахлу на 15 май в Националното събрание, направи безуспешен опит да си върне предишното революционно влияние и само предаде своите енергични водачи на тъмничарите на буржоазията¹⁹. *Il faut en finir!* Трябва да се сложи край на това! В този възглас се изрази твърдото решение на Националното събрание да принуди пролетариатът на решителен бой. Изпълнителната комисия издаде редица предизвикателни декрети като например забраната да се събира народът на големи маси и т. н. От трибуната на Учредителното национално събрание се отправяха открити предизвикателства, гаври и ругатни по адрес на работниците. Но, както видяхме, главният пункт на нападението бяха *националните работилници*. Учредителното събрание повелително ги посочи на Изпълнителната комисия, която само чакаше Националното събрание да потвърди във формата на заповед собствения ѝ план.

Изпълнителната комисия започна с това, че затрудни достъпа в националните работилници, замени надниците със заплащане на пар-

че и изпрати в Солон всички работници, които не бяха родени в Париж, уж на поземлена работа. Тази работа — както съобщиха на другарите си разочарованите работници, завърнали се оттам — била само риторична фраза, с която се придавало благовидност на тяхното изгонване. Най-после, на 21 юни в „Moniteur“ се появи декрет, с който се заповядваше да бъдат насилно отстранени от националните работилници всички неженени работници или да бъдат зачислени във войската.

Работниците нямаха избор: те или трябваше да умират от глад, или да започнат борба. На 22 юни те отговориха с грандиозно въстание — първата велика битка между двете класи, на които се разпада съвременното общество. Това беше борба за запазване или унищожаване на буржоазния строй. Булото, забулващо републиката, бе разкъсано.

Известно е с каква безпримерна храброст и с каква гениалност работниците, без водачи, без общ план за действия, без средства и в по-голямата част без оръжие, държаха цели пет дни в напрежение войската, мобилната гвардия, парижката национална гвардия и придошлите от провинцията национални гвардейци. Известно е, че буржоазията си отмъсти с нечувани жестокости за преживения от нея смъртен страх и изби над 3,000 пленници.

Официалните представители на френската демокрация се намираха под такова силно влияние на републиканската идеология, че едва няколко седмици след юнската битка започнаха да се догаждат за нейното значение. Те бяха като заслепени от барутния дим, в който изчезна тяхната фантастична република.

Читателят ще ни позволи да предадем с думите на „Neue Rheinische Zeitung“ непосредственото впечатление, което ни направи юнското поражение:

„Последният официален остатък от февруарската революция — Изпълнителната комисия — изчезна като призрак пред суровите събития; фойерверкът на Ламартин се превърна в запалителните ракети на Кавеняк. Истинският, неподправен, прозаичен израз на това fraternité, на това братство на противостоящите една на друга класи, едната от които експлоатира другата, което бе възвестено през февруари и което с грамадни букви бе написано на фронтоните на Париж, на всеки затвор, на всяка казарма, е *гражданската война*, гражданската война в нейния най-страшен облик — войната на труда и капитала. Това братство пламтеше пред всички прорози на Париж на 25 юни вечерта, когато буржоазният Париж устрои илюминация, докато в същото време пролетарският Париж изгаряше в огъня, губеше кръвта си, издаваше последни стонове. Братството продължа-

ваше само докато интересите на буржоазията съвпадаха с интересите на пролетариата.

Педанти от старата революционна традиция от 1793 г.; социалистически доктринери, които просека милостиня за народа от буржоазията и на които бе позволено да държат дълги проповеди и да се компрометират, когато трябваше да бъде приспиван пролетарският лъв; републиканци, които искаха целия стар буржоазен ред, но без коронования глава; династически опозиционери, на които случаят поднесе вместо смяна на правителството, сгромолясване на династията; легитимисти, които се стремяха да не свалят ливреята, а само да изменят фасона ѝ — ето какви бяха съюзниците, с които народът извърши своя февруари . . .

Февруарската революция беше *красива* революция, революция на общи симпатии, тъй като противоречията, които явно проличаха в оня момент против кралската власт, още дремеха мирно, едни до други, в *неразвит вид*, защото социалната борба, която беше тяхната подкладка, беше придобила само призрачно съществуване, съществуването на фразата, на думата. *Юнската революция*, напротив, е *отвратителна* революция, отблъскваща революция, защото на мястото на фразата излезе делото, защото републиката оголи главата на самото чудовище, като смъкна от него короната, която го защитаваше и скриваше. — *Ред!* — такъв беше бойният зов на Гизо. *Ред!* — кръстеше гизотистът Себастиани, когато Варшава беше завзета от русите. *Ред!* — кръстеше Кавеняк, това грубо ехо на френското Национално събрание и на републиканската буржоазия. *Ред!* — гърмяха неговите снаряди, разкъсвайки тялото на пролетариата. Нито една от многобройните революции на френската буржоазия от 1789 г. насам не е била покушение срещу *реда*, тъй като всички те запазваха класовото господство, робството на работниците и *буржоазния* ред, колкото и често да се менеше политическата форма на това господство и на това робство. Юни посегна върху този ред. Тежко на Юни!“ („Neue Rheinische Zeitung“, 29 юни 1848 г.)²⁰.

Тежко на Юни! — отеква европейското ехо.

Буржоазията *принуди* парижкия пролетариат към юнското въстание. Самото това обстоятелство вече го осъди на неуспех. Не непосредствена, осъзната потребност гласна пролетариата към този опит за насилствено събаряне на буржоазията; та той нямаше още сили да се справи с тази задача. „Moniteur“ трябваше официално да му заяви, че е минало времето, когато републиката намираще за нужно да държи сметка за неговите илюзии, и само неговото поражение му откри истината, че и най-малкото подобрене на положението му в *рамките* на буржоазната република си остава *утопия* и че тази утопия става престъпление при първия опит да бъде осъществе-

на. Тогава на мястото на исканията, чието удовлетворяване пролетариатът искаше да изтръгне от февруарската република — искания, прекомерни по форма, но незначителни и дори все още буржоазни по същество, бе издигнат смелият революционен боен лозунг: *Събаряне на буржоазията! Диктатура на работническата класа!*

Като превърна своя гроб в люлка на *буржоазната република*, пролетариатът я застави да се покаже в истинския си вид, като държава, чиято призната задача е да увековечи господството на капитала и робството на труда. Имайки винаги пред очите си покрития с белези от рани, непримирим, непобедим враг — непобедим, защото неговото съществуване е жизнена необходимост за самата буржоазия, — господството на буржоазията, освободена от всякакви окови, трябваше незабавно да се превърне в *терор на буржоазията*. След като пролетариатът бе временно отстранен от сцената и диктатурата на буржоазията бе официално призната, средните слоеве на буржоазното общество — дребната буржоазия и селяните — трябваше все повече да се приближават до пролетариата, колкото повече се влошаваше тяхното положение и се изостряше антагонизмът между тях и буржоазията. Както по-рано те виждаха причината за своите бедствия във възхода на пролетариата, така сега те трябваше да я виждат в неговото поражение.

Ако юнското въстание повдигна навсякъде на континента самосъзнанието на буржоазията и я подбуди да влезе в явен съюз с феодалната монархия против народа, то кой именно беше първата жертва на този съюз? Самата континентална буржоазия. Юнското поражение ѝ попречи да затвърди господството си и да удържи народа полуудовлетворен, полуразочарован на най-ниското стъпало на буржоазната революция.

Най-после юнското поражение откри на деспотическите държави в Европа тайната, че Франция трябва на всяка цена да пази мира със съседите си, за да бъде в състояние да води гражданската война вътре в страната. Това отдаде във властта на Русия, Австрия и Прусия ония народи, които бяха започнали борба за националната си независимост, но същевременно съдбата на тези национални революции бе поставена в зависимост от съдбата на пролетарската революция, изчезна тяхната привидна самостоятелност и независимост от великия социален преврат. Нито унгарецът, нито полякът, нито италианецът ще бъдат свободни, докато работникът остава роб!

Най-сетне, победите на Свещения съюз тъй видоизмениха Европа, че всяко ново пролетарско въстание във Франция неминуемо ще повлече след себе си *световна война*. Една нова френска революция ще бъде принудена веднага да напусне националната почва и да

завоюва европейската арена, върху която само може да бъде осъществена социалната революция на XIX век.

И така, едва юнското поражение създаде всички ония условия, при които Франция може да вземе *инициативата* за европейска революция. Само след като се окъпа в *кръвта* на юнските въстаници, трицветното знаме се превърна в знаме на европейската революция — в *червено знаме!*

И ние извикваме: *Революцията умря, да живее революцията!*

II

13 ЮНИ 1849 г.

25 февруари 1848 г. даде на Франция *република*, 25 юни ѝ на-трапи *революция*. А след юни революцията означаваше: *събаряне на буржоазното общество*, докато преди февруари тя означаваше: *събаряне на държавната форма*.

Юнската борба се ръководеше от *републиканската* фракция на буржоазията и победата естествено предаде властта в нейните ръце. Обсадното положение повали в краката ѝ вързания за ръцете и краката, неспособен за съпротива Париж, а в провинцията цареше атмосфера на обсадно положение, застрашително бруталната надменност на празнуващата победата буржоазия и разюзданият собственически фанатизъм на селяните. И така, *отдолу* не заплашваше никаква опасност!

Заедно с революционната мощ на работниците бе съкрушено и политическото влияние на *демократическите*, т. е. *дребнобуржоазните*, *републиканци*, които в Изпълнителната комисия бяха представени от Ледрю-Ролен, в Учредителното национално събрание — от партията на Планината, а в печата — от вестник „Réforme“²¹. Заедно с буржоазните републиканци те на 16 април организираха заговора срещу пролетариата, заедно с тях те се сражаваха срещу него през юнските дни. По такъв начин те сами подкопаха основата, върху която почиваше силата на тяхната партия, тъй като дребната буржоазия може да удържи революционните позиции против буржоазията само докато се опира на пролетариата. Те бяха уволнени. Буржоазните републиканци открито скъсаха фиктивния съюз, който те против волята си и със задна мисъл склучиха с тях през периода на временното правителство и на Изпълнителната комисия. Презрително отхвърлени като съюзници, демократическите републиканци из-

паднаха до ролята на телохранители на трицветните републиканци, от които те не можеха да изтръгнат нито една отстъпка, но господството на които трябваше да защитават всеки път, когато то, а заедно с него и републиката, изглеждаше застрашено от страна на антирепубликанските фракции на буржоазията. Най-после, тези фракции, орлеанистите и легитимистите, още от самото начало бяха малцинство в Учредителното национално събрание. Преди юнските дни те дори не се осмеляваха да реагират освен под маската на буржоазния републиканизъм; юнската победа обедини за миг цяла буржоазна Франция около Кавеняк, в когото тя поздравяваше спасителя си, а когато наскоро след юнските дни антирепубликанската партия се обособи отново, военната диктатура и обсадното положение в Париж ѝ позволиха само твърде боязливо и предпазливо да продължат да пипалата си.

От 1830 г. фракцията на *буржоазните републиканци* в лицето на своите писатели, оратори и „таланти“, в лицето на своите честолюбци, депутати, генерали, банкери и адвокати се групира около парижкия вестник „National“. В провинцията „National“ имаше свои филиални вестници. Кликата около „National“ беше *династията на трицветната република*. Тя завладя веднага всички държавни постове — министерства, полицейската префектура, дирекцията на пощите, местата на префектите и овакантените висши офицерски постове във войската. Начело на изпълнителната власт стоеше нейният генерал *Кавеняк*, а главният ѝ редактор Мараст стана несменяем председател на Учредителното национално събрание. На приемите си той като церемониал-майстор оказваше гостоприемство и от името на „порядъчната“ република.

Даже революционни френски писатели от някакво благоговение пред републиканската традиция затвърдиха заблудението, че в Учредителното национално събрание господствували роялистите. Напротив, след юнските дни Учредителното събрание оставаше *изключителен представител на буржоазния републиканизъм* и то изтъкваше своя републиканизъм толкова по-решително, колкото повече падаше влиянието на трицветните републиканци във от Събранието. Когато трябваше да се отстоява *формата* на буржоазната република, то разполагаше с гласовете на демократическите републиканци; когато се касаеше за *съдържанието* ѝ, то даже по стила на речите това Събрание не се отличаваше от роялистките фракции на буржоазията, тъй като именно интересите на буржоазията, материалните условия на нейното класово господство и класова експлоатация, съставляват съдържанието на буржоазната република.

И така, не роялизъмът, а буржоазният републиканизъм се възлътти в живота и дейността на това Учредително събрание,

което в края на краищата не умря и не бе убито, а просто изгни.

През цялото време на господството на Учредителното събрание, докато то разиграваше на авансцената спектакли за почтената публика, в дълбочината на сцената се извършваше непрекъснато жертвоприношение — безкрайните присъди на военните съдилища срещу пленените юнски въстаници или пращането им на заточение без съд. Учредителното събрание имаше тактичността да признае, че в лицето на юнските въстаници то не съди престъпници, а унищожава врагове.

Първата работа на Учредителното национално събрание беше създаването на *следствена комисия* за събитията през юнските дни и на 15 май и за участието, което взеха в тях водачите на социалистическата и демократическата партия. Следствието бе насочено направо срещу Луи Блан, Ледрю-Ролан и Косидиер. Буржоазните републиканци горяха от нетърпение да се освободят от тези съперници. За привеждане в изпълнение своята мъст те не можеха да намерят по-подходящ субект от г. *Одилон Баро*, бившия вожд на династическата опозиция. На това въплъщение на либерализма, на това *pullité grave**, на този дебел дърдорко му се искаше не само да отмъсти за династията, но освен това да привлече под отговорност революционерите за изплъзвания му се пост на министър-председател. Сигурна гаранция за неговата безпощадност! Този именно Баро бе назначен за председател на следствената комисия и той конструира истинско съдебно дело против февруарската революция, което се свеждаше до следното: 17 март — *манифестация*, 16 април — *заговор*, 15 май — *атентат*, 23 юни — *гражданска война!* Защо той не доведе учените си криминалистични издирвания до 24 февруари? На този въпрос „*Journal des Débats*“ отговори²²: 24 февруари — това е един вид *основаването на Рим*. Произходът на държавите се губи в областта на митовете, които трябва да се приемат на доверие, които не може да се обсъждат. Луи Блан и Косидиер бяха предадени на съда. Националното събрание завърши делото на собственото си прочистване, започнато от него на 15 май.

Планът за облагане на капитала — във формата на данък върху ипотеките, — набелязан от временното правителство и подет отново от Гудшо, бе отхвърлен от Учредителното събрание; законът, ограничаващ работния ден на десет часа, бе отменен; въведено бе отново наказването със затвор за неплащане на дългове; неграмотните, които съставляваха значителна част от населението на Франция, бяха отстранени от участие в съда като съдебни заседатели.

* — надутото нищожество. — *Ред.*

ли. А защо да не бъдат лишени и от избиращелното право? Въведен бе отново залогът за вестниците, правото на сдружения бе ограничено.

Но в бързината си да върнат на старите буржоазни отношения старите гаранции и да заличат всички следи, оставени от революционните вълни, буржоазните републиканци се натъкнаха на една съпротива, която ги заплаши с неочаквана опасност.

През юнските дни никой не беше се борил с такъв фанатизъм за спасяване на собствеността и за възстановяване на кредита, както парижката дребна буржоазия — съдържателите на кафенета и ресторанти, *mercands de vin**, дребните търговци, бакали, занаятчии и др. Дюкянът се стресна и тръгна срещу барикадите, за да възстанови движението, водещо от улицата в дюкяна. Но отгатък барикадата се намираха купувачите и длъжниците на бакалина, отсам нея — неговите кредитори. И когато барикадите бяха разрушени, а работниците разбити, когато дюкянджиите, опиянени от победата, се втурнаха назад към дюкянчетата си, входът им се оказа барикадиран от спасителя на собствеността, от официалния агент на кредита, който ги посрещна с напомнителни известия. Просрочена полица! Просрочен наем за квартирата! Просрочена разписка за дълг! Пропадна дюкянчето! Пропадна дюкянджиията!

Спасение на собствеността! Но къщата, в която те живееха, не беше тяхна собственост; дюкянчетата, в които те търгуваха, не бяха тяхна собственост; стоките, които те продаваха, не бяха тяхна собственост. Нито дюкянчето им, нито чинията, от която ядяха, нито креватът, на който спяха, им принадлежаха вече. Трябваше да се спасява тази собственост именно против самите тях — за домопритежателя, който им беше дал под наем къщата си, за банкера, който беше шкантирал полиците им, за капиталиста, който им бе дал в заем пари в брой, за фабриканта, който бе поверил стоката си за продажба на тези дюкянджии, за търговеца на едро, който бе отпуснал на занаятчията материал на кредит. *Възстановяване на кредита!* Но отново закрепналият кредит се прояви като живо и отмъстително божество преди всичко с това, че изгони неплатежеспособния длъжник от жилището му, изгони го заедно с жената и децата, предаде илюзорното му имущество на капитала, а него самия хвърли в затвора за длъжници, който отново се издигна страшно над трупове на юнските въстаници.

Дребните буржоа с ужас разбраха, че като разбиха работниците, те без съпротива се бяха предали в ръцете на своите кредитори. Техният фалит, който от м. февруари се протакеше хронически.

* — питепродавците. — Ред.

и на който привидно не се придаваше значение, след юни бе обявен официално.

Номиналната собственост на дребния буржоа беше оставена незасегната, докато той трябваше да бъде пращан на борба в *името на собствеността*. Сега, когато бяха ликвидирани големите сметки с пролетариата, можеше да се ликвидират и дребните сметки с дюкянджията. В Париж просрочените полици възлизаха на повече от 21 милиона франка, а в провинцията — на повече от 11 милиона. Собствениците на повече от 7,000 търговски заведения в Париж не си бяха платили наема от февруари.

Ако Националното събрание бе устроило разследване за *политическото престъпление* след февруари, то дребната буржоазия, от своя страна, поиска разследване за *гражданските дългове* от преди 21 февруари. Дребните буржоа се събраха масово в салона на борсата и със заплашвания предявиха исканията си: всеки търговец, който докаже, че е фалирал само вследствие на застоя в работите, предизвикан от революцията, и че към 24 февруари работите му са вървели добре, трябва да получи чрез търговския съд отсрочка за дълга си, а кредиторът е длъжен да ликвидира иска си срещу заплащане на умерена лихва. Този въпрос бе обсъждан в Националното събрание под формата на законопроект за „*concordats à l'amiable*“*. Събранието се колебаеше; изведнаж то узна, че в същото това време при вратите на Сен-Дени хиляди жени и деца на въстаници изготвят петиция за амнистия.

Пред лицето на възкръсналия юнски призрак дребната буржоазия затрепера, а Събранието стана отново неумолимо. *Concordats à l'amiable* — доброволните спогодби — между кредитора и длъжника бяха отхвърлени в най-съществените им пунктове.

По такъв начин, след като републиканските представители на буржоазията в Националното събрание отдавна вече бяха отблъснали от себе си демократическите представители на дребната буржоазия, този парламентарен разрыв получи буржоазен, реално-икономически смисъл с това, че дребните буржоа-длъжници бяха предадени на произвола на буржоата-кредитори. Голяма част от тези длъжници се разориха съвършено, на останалите бе позволено да продължат работата си при условия, които ги правеха безусловни роби на капитала. На 22 август 1848 г. Националното събрание отхвърли *concordats à l'amiable*, а на 19 септември 1848 г., през време на обсадното положение, принц Луи Бонапарт и венсенският затворник, комунистът Распай, бяха избрани за представители на Париж. А буржоазията избра алчния сарафин и орлеанист Фулд. И така,

* — „доброволни спогодби“. *Ред.*

от всички страни едновременно бе обявена открита война на Учредителното национално събрание, на буржоазния републиканизъм и на Кавеняк.

От само себе си се разбира, че масовите фалити на парижките дребни буржоа трябваше да имат последици за много по-широк кръг хора, отколкото непосредствено засегнатите, и отново да раздрусат буржоазното стокообръщение, докато разноските на юнското въстание още повече увеличиха държавния дефицит, а държавните доходи все повече спадаха вследствие застоя в производството, ограничаването на потреблението и намаляването на вноса. Кавеняк и Националното събрание можеха да търсят изход само в нов заем, който още по-здравно ги стягаше в ярема на финансовата аристокрация.

Ако дребните буржоа пожънаха от юнската победа само фалита и продажбата на търг, то *мобилната гвардия*, тези яничари на Кавеняк, намериха възнаграждение в нежните обятия на леките жени и в приветствията, с които бяха обсипвани „младите спасители на обществото“ в салоните на Мараст, този рицар на трицветното знаме, който играеше едновременно ролята на амфитрион и на трубадур на „почтената“ република. Но това предпочитание на обществото към членовете на мобилната гвардия и тяхната несъразмерно висока заплата озлобяваше *армията*; а в същото време изчезнаха и всички национални илюзии, с които буржоазният републиканизъм с помощта на своя вестник „National“ беше успял при Луи-Филип да привлече на своя страна част от армията и селяните. Посредническата роля, която изиграха Кавеняк и Националното събрание в *Северна Италия*, като заедно с Англия я предадоха на Австрия — само този ден на тяхното властвуване унищожи резултатите от 18-годишната опозиция на „National“. Нито едно правителство не е било тъй малко национално, както правителството на „National“, нито едно правителство не е зависело в такава степен от Англия, а между това при Луи-Филип „National“ живееше с това, че от ден на ден перифразираше катоновското *Carthaginem esse delendam**, нито едно правителство не е било тъй сервилно пред Свещения съюз, а от някакъв си Гизо „National“ искаше скъсване на виенските договори. Иронията на историята направи Бастид, бившият редактор на външния отдел на „National“, министър на външните работи на Франция, за да опровергава всяка своя статия с всяка своя телеграма.

За един момент армията и селяните бяха повярвали, че военната диктатура ще постави на дневен ред за Франция външната война и „славата“. Но Кавеняк олицетворяваше не диктатурата на сабята над буржоазното общество, а диктатурата на буржоазията с

* — Картаген трябва да бъде разрушен. *Ред.*

помощта на сабята. Сега войникът беше нужен само като жандарм. Под строгата маска на старорепубликанска скромност Кавеняк криеше пошлото си подчинение на унизителните условия на своята буржоазна длъжност. L'argent n'a pas de maître! Парите нямат господар! Кавеняк и изобщо Учредителното събрание идеализираха този стар девиз на третото съсловие, като го превеждаха на политически език с думите: буржоазията няма крал, истинската форма на нейното господство е републиката.

В изработването на тази *форма*, в изготвянето на републиканската *конституция* се състоеше „великото органическо дело“ на Учредителното национално събрание. Преименуването на християнския календар в републикански, на свети Вартоломей — в свети Робеспир, не би изменило времето повече, отколкото тази конституция измени или трябваше да измени буржоазното общество. Там, където се касаеше за повече от просто *сменяване на костюма*, тя просто протоколираше *съществуващите вече* факти. Така тя тържествено регистрира факта, че има република, факта, че има общо изборително право, факта, че има едно единствено суверенно Национално събрание вместо две ограничени в правата си конституционни камари. Така тя регистрира и узакони факта на диктатурата на Кавеняк, като замени постоянната, неотговорна, наследствена кралска власт с преходна, отговорна и изборна кралска власт — с четиригодишно президентство. По такъв начин тя не пропусна да въздигне в основен закон онази извънредна власт, с която Националното събрание след ужасите от 15 май и 25 юни предвидливо облече своя председател в интереса на собствената си безопасност. Останалото в конституцията беше въпрос на терминология. От механизма на старата монархия бяха смъкнати роялистките етикети и на тяхно място бяха залепени републикански. Мараст, бивш главен редактор на „National“, а сега главен редактор на конституцията, се справи не без талант с тази академична задача.

Учредителното събрание напомняше онзи чилийски чиновник, който искал да кадастрира земята за по-точното разграничаване на поземлената собственост в същия миг, когато подземното бучене вече възвестило вулканическото изригване, което щяло да изтръгне изпод краката му тази земя. Докато на теория то изработваше точните форми за републиканско изразяване на господството на буржоазията, в действителност то се държеше само чрез отричане на всякакви формули, чрез насилни *sans phrase**, чрез *обсадното положение*. Два дни преди да започне изработването на конституцията, то продължи срока на обсадното положение. В миналото конституциите се съста-

* — открито. Ред.

вяха и приемаха, когато в процеса на обществения преврат се постигаше равновесие, когато новосъздадените класови отношения се затвърдяваха и борещите се фракции на господстващата класа прибъгваха до компромис, който им позволяваше да продължават борбата помежду си и едновременно да отстранят от нея изтощената народна маса. А тази конституция не санкционираше никаква социална революция; тя санкционираше временната победа на старото общество над революцията.

В първия проект на конституцията, съставен преди юнските дни, още се споменаваше „*droit au travail*“, правото на труд, тази първа грубовата формула, в която се резюмират революционните искания на пролетариата. Сега тя се превърна в *droit à l'assistance**, в право на обществена благотворителност — а коя съвременна държава не храни така или иначе своите просяци? Правото на труд в буржоазния смисъл е безсмислица, жалко благочестиво пожелание, но зад правото на труд се крие властта над капитала, а зад властта над капитала — присвояването на средствата за производство, подчиняването им на асоциираната работническа класа, следователно премахването на наемния труд, на капитала и техните взаимоотношения. Зад „*правото на труд*“ стоеше юнското въстание. Учредителното събрание, което фактически постави революционния пролетариат *hors la loi*, въвн от закона, принципиално трябваше да изхвърли от конституцията, този закон на законите, *неговата* формула и да анатемоса „правото на труд“. Но то не се спря дотук. Както Платон изгонил поетите от своята република, така то за вечни времена изгони от своята република *прогресивния подоходен данък*. А този данък е не само напълно буржоазна мярка, осъществима в по-голям или по-малък мащаб в рамките на съществуващите производствени отношения — той беше единственото средство да се привържат средните слоеве на буржоазното общество към „порядъчната“ република, да се намали държавният дълг и да се даде отпор на антиреспубликанското мнозинство на буржоазията.

Като отхвърлиха *concordats à l'amiable*, трицветните републиканци фактически принесоха дребната буржоазия в жертва на едрата. Този единичен факт те издигнаха в принцип, като забраниха със закон прогресивния подоходен данък. Те поставиха буржоазната реформа на една дъска с пролетарската революция. Но тогава коя класа оставаше опора на тяхната република. Едрата буржоазия. А нейното мнозинство беше антиреспубликанско. Ако тя използваше републиканците от „*National*“, за да затвърди отново старите икономически отношения, от друга страна, тя се готвеше да се възпол-

* — право на подпомагане. *Ред.*

зува от затвърдяването на старите обществени отношения, за да възстанови съответстващите на тях политически форми. Още в началото на октомври Кавеняк се видя принуден да назначи за министри на републиката Дюфор и Вивиен, бивши министри на Луи-Филип, въпреки целия шум и вик, вдигнат от безмозъчните пуритани от собствената му партия.

Като отхвърли всякакъв компромис с дребната буржоазия и не съумя да привърже нови обществени елементи към новата държавна форма, трицветната конституция побърза в замяна на това да върне традиционната неприкосновеност на оная корпорация, която беше най-яростният и най-фанатичният защитник на стария строй. Тя въздигна в основен закон *несменяемостта на съдшите*, върху която бе посегнало временното правителство. *Единият* крал, когото тя събори, възкръсна хилядократно в тези несменяеми инквизитори на законността.

Френският печат всестранно разкри противоречията в конституцията на г. Мараст, например едновременното съществуване на двама суверени — Националното събрание и президента, и други подобни.

Но главното противоречие на тази конституция се заключава в следното: чрез всеобщото изборително право тя дава политическата власт на същите класи, чието социално робство тя трябва да увековечи — на пролетариата, селяните и дребната буржоазия. А класата, чиято стара социална власт тя санкционира — буржоазията, — тя лишава от политическите гаранции на тази власт. Тя вкарва политическото господство на буржоазията в демократически рамки, които на всяка крачка съдействуват за победата на противниците на буржоазията и поставят на карта самите основи на буржоазното общество. От едните тя иска да не вървят напред от политическото към социалното освобождение, от другите — да не се връщат назад от социалната към политическата реставрация.

Буржоазните републиканци малко се интересуваха от тези противоречия. Доколкото бяха престанали да бъдат *необходими* — а те бяха необходими само като авангард на старото общество в борбата му срещу революционния пролетариат, — няколко седмици след своята победа те престанаха да бъдат *партия* и изпаднаха до положението на *клика*. А на конституцията те гледаха като на *голяма интрига*. Тя трябваше преди всичко да конституира господството на тяхната клика. За президент трябваше да остане Кавеняк. Законодателното събрание трябваше да бъде продължение на Учредителното. Те се надяваха, че ще сведат до фикция политическата власт на народните маси и че те самите ще могат лесно да спекулират с тази фикция, за да държат в страх по-голямата част

от буржоазията, като непрекъснато поставят пред нея дилемата на юнските дни: *царство на „National“* или *царство на анархията*.

Изработването на конституцията, започнало на 4 септември, бе завършено на 23 октомври. На 2 септември Конституантата реши да заседава, докато бъдат издадени органическите закони, допълващи конституцията. При все това тя се реши да извика на живот собствената си рожба, президента, още от 10 декември, много преди края на собственото си жизнено поприще. Толкова уверена бе тя, че в лицето на хомункула на конституцията ще приветствува сина на своята майка. От предпазливост бе решено, че ако нито един от кандидатите не получи два милиона гласа, правото на изборите ще мине от нацията към Конституантата.

Напразна предпазливост! Първият ден от приложението на конституцията бе последен ден на господството на Конституантата. В дълбочината на избирателната урна лежеше смъртната ѝ присъда. Тя търсеше „сина на своята майка“, а намери „племенника на своя чичо“. Саул-Кавеняк получи *един* милион гласа, а Давид-Наполеон — *шест* милиона. Саул-Кавеняк бе разбит шестократно²³.

10 декември 1848 г. беше ден на *селското въстание*. Едва от този ден започна февруари за френските селяни. Символът, който изрази тяхното влизане в революционното движение, нескопоснолукав, хитровато-наивен, глупаво-възвишен, пресметливо суеверие, патетичен фарс, гениално-нелеп анахронизъм, дръзка шега на световната история, непонятен иероглиф за цивилизования ум — този символ явно носеше печата на класата, която е представител на варварството в цивилизацията. Републиката ѝ се яви във фигурата на *бирника*, а тя се яви на републиката във фигурата на *императора*. Наполеон беше единственият човек, който изчерпателно беше представлявал интересите и фантазиите на новообразуваната през 1789 г. селска класа. Като написа неговото име върху фронта на републиката, селячеството обяви война на чуждите държави, а вътре в страната поведе борба за класовите си интереси. За селяните Наполеон беше не личност, а програма. Те отиваха към избирателните урни със знамена, с музика, викайки: „Plus d'impôts, à bas les riches, à bas la république, vive l'Empereur!“ — „Долу данъците, долу богатшите, долу републиката, да живее императорът!“ Зад гърба на императора се крнеше селската война. Републиката, която те отхвърлиха с гласовете си, беше *република на богатшите*.

10 декември беше *суп д'етат** на селяните, който събори съществуващото правителство. От деня, в който селяните отнеха от

* — държавният преврат. Ред.

Франция едно правителство и ѝ дадоха друго, погледите им бяха постоянно насочени към Париж. Станали за миг действущи лица в революционната драма, на тях не можеше вече да се натрапва пасивната и бездейна роля на хор.

Останалите класи помогнаха да се довърши изборителната победа на селяните. В избирането на Наполеон *пролетариатът* видя свалянето на Кавеняк, сгромолясането на Конституантата, ликвидиранието на буржоазния републиканизъм, касирането на юнската победа. За *дредната буржоазия* избирането на Наполеон означаваше господството на длъжниците над кредиторите. За по-голямата част от *едрата буржоазия* избирането на Наполеон беше открито скъсване с оная фракция, която тя бе причудена да използва временно като оръдие против революцията и която ѝ стана непоносима, откато започна да се стреми да затвърди временното положение по конституционен път. Наполеон вместо Кавеняк — за мнозинството от едрата буржоазия това значеше монархия вместо република, начало на роялистката реставрация, плах намек за Орлеанския херцог, скрита между теменуги лилия²⁴. Най-сетне *войската*, гласувайки за Наполеон, гласува против мобилната гвардия, против идилгията на мира, за войната.

По такъв начин, както се изрази „*Neue Rheinische Zeitung*“, най-ограниченият човек на Франция получи най-многогранно* значение.²⁵ Именно защото не беше нищо, той можеше да означава всичко — само не и самия себе си. Обаче макар че името на Наполеон имаше най-различен смисъл в устата на различните класи, заедно с това име те всички написаха на изборителната бюлетина: „Долу партията на „*National*“, долу Кавеняк, долу Конституантата, долу буржоазната република!“ Министър Дюфор открито заявя това в Учредителното събрание: „10 декември е втори 24 февруари.“

Дредната буржоазия и пролетариатът гласуваха *en bloc*** за Наполеон, за да гласуват *против* Кавеняк и чрез съсредоточаване на всички гласове върху един кандидат да не дадат възможност на Конституантата да решава окончателно. Обаче най-напредналата част от тези две класи постави свои кандидати. Наполеон беше *нарицателно име* на всички партии, обединили се срещу буржоазната република, *Ледрю-Ролен* и *Распай* бяха *собствени имена*, първият — на демократическата дредна буржоазия, вторият — на революционния пролетариат. Гласуването на Распай — така заявиха гръмогласно пролетариите и техните социалистически водачи — било само демонстрация;— било масов протест против всякакво президент-

* Игра на думи: „*einfältig*“ — „ограничен“ — „*vielfältig*“ — многогранен. *Ред.*

** — масово, *Ред.*

ство изобщо, т. е. против самата конституция, било същевременно гласуване против Ледрю-Ролен, било първият акт, в който пролетариатът като самостоятелна политическа партия се отдели от демократическата партия. Напротив, тази последна партия — демократическата дребна буржоазия и нейната представителка в парламента, Планината — се отнесе към кандидатурата на Ледрю-Ролен с тържествената сериозност, с която тя има навика да се самоизлъгва. Впрочем това беше последният ѝ опит да действа самостоятелно в противовес на пролетариата. На 10 декември бе разбита не само партията на републиканската буржоазия, но и демократическата дребна буржоазия с нейната Планина.

Редом с *Планината* сега Франция имаше *Наполеон* — доказателство, че това бяха само безжизнени карикатури на великите исторически явления, чиито имена те носеха. Луи-Наполеон със своя императорски орел и триъгълна шапка не бе по-лоша пародия на стария Наполеон, отколкото Планината с нейните демагогски пози и със заимствуваните от 1793 г. фрази — на старата Планина. По такъв начин на традиционното суеверие по отношение на 1793 г. бе сложен край едновременно с провалянето на традиционното суеверие по отношение на Наполеон. Революцията стана революция едва когато получи своето *собствено, оригинално* име, а това стана възможно едва когато в нея зае господстващо място новата революционна класа — промишленият пролетариат. Може да се каже, че 10 декември затова вече беше изненада за партията на Планината и я обърка, защото с груба селска шега, със смях прекъсна класическата аналогия със старата революция.

На 20 декември Кавеняк подаде оставка и Учредителното събрание провъзгласи Луи-Наполеон за президент на републиката. На 19 декември, в последния ден на единовластието си, то отхвърли предложението за амнистия на юнските въстаници. Да анулира декрета от 27 юни, с който то без съд осъди на заточение 15,000 въстаници — това не би ли означавало да се отрече от самата юнска капаница?

Одилон Баро, последният министър на Луи-Филип, стана пръв министър на Луи-Наполеон. Както Луи-Наполеон смяташе за дата на идването си на власт не 10 декември, а датата на сенатското постановление от 1804 г., така и първият министър, който той си намери, смяташе за начало на своето министерствуване не 20 декември, а датата на кралския декрет — 24 февруари. Като законен наследник на Луи-Филип Луи-Наполеон смекчи промяната на управлението, като запази старото правителство, което при това още не бе имало време да се изхаби, тъй като още не бе успяло да се яви на бял свят.

Този избор му бе подсказан от водачите на роялистките фракции на буржоазията. Водачът на старата династическа опозиция, който несъзнателно послужи за преходно стъпало към републиканците от „National“, беше още по-подходящ да послужи напълно съзнателно за мост от буржоазната република към монархията.

Одилон Баро беше вожд на единствената стара опозиционна партия, която, борейки се винаги безуспешно за министерски портфейл, още не беше успяла да се компрометира окончателно. Революцията издигаше бързо една след друга на върха на държавата всички стари опозиционни партии, сякаш за да бъдат принудени не само на дело, но и на думи да се отрекат, да се откажат от старите си фрази и в края на краищата, обединени в някаква отвратителна смес, да бъдат изхвърлени от народа на бунището на историята. И Баро, това възплъщение на буржоазния либерализъм, който осемнадесет години подред скриваше вътрешната си подлост и пустота под външно важничене, не прескочи нито едно стъпало на ренегатството. Ако в отделни моменти той самият се изплашваше от прекалено резкия контраст между тръните на настоящето и лаврите на миналото, един поглед в огледалото му възвръщаше министерското самообладание и човешкото самопоклонение. В огледалото пред него сияеше физиономията на Гизо — Гизо, на когото той винаги беше завиждал, който винаги го бе третираше като ученик — на самия Гизо, но с олимпийското чело на Одилон. Само едно нещо не забелязваше той на себе си — ушите на Мидас²⁶.

Баро от 24 февруари се прояви едва като Баро от 20 декември; към него — орлеаниста и волтерианеца — се присъедини като министър на вероизповеданията легитимистът и езуитът Фалу.

Няколко дни по-късно министерството на вътрешните работи бе дадено на малтусианеца Леон Фоше. Правото, религията и политическата икономия! Всичко това го имаше в правителството на Баро, а освен това то съедини легитимистите с орлеанистите. Липсваше само бонапартистът. Бонапарт още криеше, че претендира за ролята на Наполеон, защото Сулук още не играеше ролята на Тусен-Лувртур²⁷.

Партията „National“ беше веднага отстранена от всички висши постове, до които тя бе успяла да се добере. Полицейската префектура, дирекцията на пощите, генералната прокуратура, кметството на Париж, всичко бе заето от стари протежета на монархията. Легитимистът Шангарни обедини в свои ръце командването на националната гвардия в департамента Сена, на мобилната гвардия и на редовните войски от първа армейска дивизия; орлеанистът Бюжо бе назначен за главнокомандуващ алпийската армия. Тази смяна на длъжностните лица продължаваше без прекъсване през време на

правителството на Баро. Първата работа на това правителство бе реставрирането на старата роялистка администрация. За един миг се преобрази цялата официална сцена — кулиси, костюми, език, актьори, фигуранти, статисти, суфльори, позициите на партиите, движещите сили на драмата, същността на колизията, цялата обстановка. Само допотопното Учредително събрание оставаше още на мястото си. Но от момента, в който Събранието настани Бонапарт, Бонапарт — Баро, а Баро — Шангарние, Франция премина от периода на учредяване републиката в периода на учредената република. И защо бе нужно Учредително събрание в учредената вече република? След като била сътворена земята, на нейния творец не оставало нищо друго, освен да избяга на небето. Учредителното събрание бе твърдо решено да не следва неговия пример, то беше последното убежище на партията на буржоазните републиканци. Ако му бяха отнети всички лостове на изпълнителната власт, не оставаше ли в ръцете му всемогъществото на учредителната власт? Първата му мисъл беше на всяка цена да задържи суверенния си пост и с негова помощ да си върне изгубените позиции. Достатъчно е само да се свали правителството на Баро и да се замести с правителство на „National“ и тогава роялистките чиновници ще трябва незабавно да опразнят всички учреждения и трицветният персонал триумфално ще се върне обратно. Националното събрание реши да свали правителството и самото правителство му даде случай за нападение, по-удобен от който Събранието не би могло и да измисли.

Нека напомним, че за селяните Луи Бонапарт означаваше: премахване на данъците! Шест дена седя той на президентското кресло, а на седмия, 27 декември, неговото правителство предложи да се запази *данъкът върху солта*, отменен с декрет на временното правителство. Данъкът върху солта споделя с данъка върху виното привилегиата да бъде изкупителната жертва на старата финансова система във Франция, особено в очите на селското население. На селския избраник правителството на Баро не можеше да подскаже попарлива епиграма за неговите избиратели от думите: *възстановяване данъка върху солта*. С данака върху солта Бонапарт изгуби революционната си сол — Наполеон на селското въстание изчезна като мираж, остана самозагадъчната фигура на роялистко-буржоазната интрига. И правителството на Баро не без умисъл превърна този акт на нетактично, грубо разрушване на илюзиите в пръв правителствен акт на президента.

От своя страна Конституантата с радост се залови за двойната възможност — да свали правителството и да излезе против селския избраник в ролята на защитник на селските интереси. Тя отхвърли предложението на министъра на финансите, намали данъ-

ка върху солта на една трета от предишните му размери, като по такъв начин увеличи с 60 милиона държавния дефицит от 560 милиона, и след този *вот на недоверие* спокойно очакваше оставката на правителството. Ето колко малко тя разбираше заобикалящия я нов свят и собственото си изменено положение. Зад правителството стоеше президентът, а зад президента — шест милиона избиратели, всеки от които бе сложил в избирателната урна по един вот на недоверие спрямо Конституантата. Конституантата върна на нацията нейния вот на недоверие. Смешна обмяна! Конституантата забрави, че нейните вотове бяха изгубили принудителния си курс. Като отхвърли данъка върху солта, тя само затвърди решението на Бонапарт и неговите министри „да свършат“ с нея. Започна дълъг двубой, който запълва цялата втора половина на нейното съществуване. 29 януари, 21 март, 8 май бяха *journeés*, решаващите дни на тази криза, предвестници на 13 юни.

Французите, например Луи Блан, виждаха в 29 януари проява на конституционното противоречие между суверенното, неподлежало на разтуряне и създадено въз основа на всеобщото избирателно право Национално събрание и президента, който на книга е отговорен пред Събранието, но в действителност е не само също така санкциониран от общото гласоподаване и при това съединява в себе си всички ония гласове, които са разпределени и стократно раздробени между отделните членове на Националното събрание, но и държи в ръцете си цялата изпълнителна власт, над която Националното събрание витае само като морална сила. Това тълкуване на събитията от 29 януари смесва словесната форма на борбата в парламента, в печата, в клубовете с нейното действително съдържание. Луи Бонапарт и Учредителното национално събрание съвсем не бяха противостоящи един на друг, едностранни органи на една и съща конституционна власт. Бонапарт не беше изпълнителната власт, противостояща на законодателната. Бонапарт — това беше самата учредена вече буржоазна република, противостояща на оръдията на нейното учредяване, противостояща на честолюбивите интриги и на идеологическите искания на революционната фракция на буржоазията, която беше основала републиката, а оега за свое учудване намери, че основаната от нея република изглежда като реставрирана монархия, и която сега искаше със сила да продължи учредителния период с неговите условия, с неговите илюзии, с неговия език и неговите действащи лица и да попречи на вече узрялата буржоазна република да се яви в напълно завършения си и характерен вид. Както Учредителното национално събрание беше представител на върналия се в средата му Кавеняк, така Бонапарт се явяваше като представител на още неотделилото се от него Законодателно нацио-

нално събрание, т. е. на Националното събрание на учредената вече буржоазна република.

Избрането на Бонапарт можеше да бъде изтъквано едва след като на мястото на *едното* име бяха поставени многообразните му значения, след като това избиране се повтори в изборите за новото Национално събрание. Мандатът на старото бе касиран на 10 декември. Така че на 29 януари се сблъскаха не президентът и Националното събрание *на една и съща* република, а Националното събрание на установяващата се република и президентът на вече установената република — две власти, вплътяващи два съвсем различни периода в жизнения процес на републиката. В единия лагер стоеше малката фракция на републиканската буржоазия, която единствена можеше да провъзгласи републиката, да я изтръгне из ръцете на революционния пролетариат чрез улична борба и терор и да набележи в конституцията идеалните черти на тази република; в другия лагер — цялата роялистка маса на буржоазията, която единствено можеше да господства в тази учредена вече буржоазна република, да смъкне от конституцията идеологическите украшения и с помощта на своето законодателство и своята администрация да осъществи действително необходимите условия за поробването на пролетариата.

Бурята, която се разрази на 29 януари, се подготвяше в продължение на целия месец. Конституантата мислеше, че като гласува недоверие на правителството на Баро, ще го накара да подаде оставка. Но в отговор на това правителството на Баро предложи на Конституантата сама да си гласува окончателно недоверие, да се осъди на самоубийство, да декретира *собственото си разтуряне*. По нареждане на правителството Рато, един от най-незначителните депутати, внесе на 6 януари това предложение в Конституантата, в същата Конституанта, която още през август беше решила да не се разтуря, докато не издаде цяла редица органически, допълващи конституцията закони. Фулд — привърженик на правителството — й заяви без забикалки, че нейното разтуряне е необходимо „*за да се възстанови разклатеният кредит*“. И наистина, нима тя не подкопаваше кредита, като протакеше временното положение и в лицето на Баро отново поставяше под въпрос Бонапарт, а в лицето на Бонапарт — учредената вече република? Олимпиецът Баро се превърна в бесен Орландо при мисълта, че след по-малко от двуседмично възползуване ще изтръгнат от ръцете му постигнатия най-последен пост на министър-председател, заемането на който пост републиканците веднаж вече го бяха заставили да чака цял „дещенум“, т. е. десет месеца. В обноските си към това жалко Събрание Баро надмина по тирания самия тиран. Най-мекият му израз беше: „С него няма

бъдеще.“ И действително, сега то представляваше само миналото. „То е неспособно — прибавяше той иронично — да снабди републиката с учрежденията, които са необходими за нейното затвърдяване.“ И действително! Заедно с изключителния антагонизъм на Събранието спрямо пролетариата се сломи и неговата буржоазна енергия, а с неговия антагонизъм спрямо роялистите отново оживя републиканският му патос. По такъв начин то бе двойно неспособно да затвърди със съответни учреждения буржоазната република, която то вече не разбираше.

С предложението на Рато правителството предизвика *буря от петиции* в цялата страна; всекидневно от всички кътчета на Франция върху главите на Конституантата се сипеха купища от *billets-doux**, които в повече или по-малко категорична форма я молеха да се *саморазтури* и да си напише завещанието. От своя страна Конституантата предизвика контрапетиции, в които от нея се искаше да остане жива. Избирателната борба между Наполеон и Кавеняк се възобнови във вид на борба чрез петиции за и против разтурянето на Събранието. Петициите се явиха като допълнителни коментари към 10 декември. Тази агитация продължи през целия януари.

В конфликта си с президента Конституантата не можеше да се позове на това, че е рожба на всеобщото избирателно право, тъй като противниците апелираха против нея именно към всеобщото избирателно право. Тя не можеше да се опре на никаква правомерна власт, тъй като се касаеше до борба против законната власт. Тя не можеше да събори правителството с вотове на недоверие, както се опита да стори още на 6 и 26 януари, защото правителството не се нуждаеше от доверието ѝ. Оставаше ѝ само *една* възможност — *въстанието*. Бойната сила на въстанието беше *републиканската част на националната гвардия, мобилната гвардия* и центровете на революционния пролетариат — *клубовете*. Хората от мобилната гвардия, героите на юнските дни, съставляваха през месец декември организираната бойна сила на републиканската фракция на буржоазията, както преди юнското въстание *националните работилници* бяха организираната бойна сила на революционния пролетариат. Както Изпълнителната комисия на Конституантата, решавайки да сложи край на станалите непоносими за нея искания на пролетариата, се нахвърли грубо върху националните работилници, така правителството на Бонапарт, решавайки да сложи край на станалите непоносими за него искания на републиканската фракция на буржоазията, се нахвърли върху мобилната гвардия. То постанови *разтурянето на мобилната гвардия*. Едната половина от нея бе увол-

* — любовни писма. — *Ред.*

нена и изхвърлена на улицата, другата получи нова, монархическа организация вместо демократическа, а заплатите бяха понижени до равнището на обикновените заплати на редовната войска. Мобилната гвардия се озова в положението на юнските въстаници и във вестниците всекидневно започнаха да се появяват *публични покаяния* на хора от мобилната гвардия, в които те признаваха вината си за юни и молеха пролетариата за прошка.

А *клубовете*? От момента, в който Учредителното събрание в лицето на Баро изрази недоверие на президента, в лицето на президента — на учредената буржоазна република, а в нейно лице — на буржоазната република изобщо, около него неизбежно се сплотиха всички учредителни елементи на февруарската република, всички партии, които желяеха да съборят съществуващата република и насила да я върнат в предишното ѝ състояние, да я превърнат в република, изразяваща собствените им класови интереси и принципи. Това, което стана, сякаш не бе станало; това, което бе кристализирало от революционното движение, се бе разтворило отново; борбата пак се водеше за неопределената република от февруарските дни, контурите на която всяка партия определяше по своему. Партиите за миг пак заеха старите си февруарски позиции, но без да споделят февруарските илюзии. Трицветните републиканци от „National“ отново започнаха да се опират на демократическите републиканци от „Réforme“ и ги издигнаха като челни бойци на авансцената на парламентарната борба. Демократическите републиканци отново започнаха да се опират на социалистическите републиканци (на 27 януари един публичен манифест възвести тяхното помиряване и обединяване) и подготвяха в клубовете почвата за въстание. Правителственият печат с право гледаше на трицветните републиканци от „National“ като на възкръснали юнски въстаници. За да се задържат начело на буржоазната република, те поставиха под въпрос самата буржоазна република. На 26 януари министър Фоше внесе законопроект за правото на сдружения, първият член на който гласеше: *„Клубовете се забраняват.“* Той предложи да се започне незабавно обсъждането на този законопроект по спешност. Конституантата отхвърли предложението за разглеждане по спешност, а на 27 януари Ледрю-Ролен внесе предложение, подписано от 230 депутати, да се даде правителството под съд за нарушение на конституцията. Предаване правителството на съд в момент, когато това означаваше или нетактично разкриване безсилието на съдията, т. е. на мнозинството на камарата, или безсилен протест на обвинителя срещу самото това мнозинство — такъв бе великият революционен коз, който тази Планина-изтърсак започна отсега нататък да пуска в действие във всеки решителен момент на

кризата. Горката Планина, смазана от тежестта на собственото си име!

На 15 май Бланки, Барбес, Распай и други се бяха опитали да разгонят Учредителното събрание, като нахлуха в заседателната му зала начело на парижкия пролетариат. Баро готвеше на същото това Събрание морално повторение на 15 май, възнамерявайки да продиктува саморазтурянето му и да затвори заседателната зала. Същото това Събрание възложи на времето на Баро да започне следствие против виновниците за майските събития; а сега, когато Баро започна да играе по отношение на него ролята на роялистки Бланки, а то почна да търси съюзници срещу него в клубовете, сред революционния пролетариат, в партията на Бланки — сега безпощадният Баро започна да го изтезвава със своето предложение да се изземат от съда майските пленници и да се предадат на изобретения от партията на „National“ върховен съд — haute cour. Забележително е как страхът за министерския портфейл успя да извлече от главата на един Баро бисери на остроумие, достойни за Бомарше! След дълго колебание Събранието прие неговото предложение. В отношението си към майските въстаници то отново придоби нормалния си характер.

Ако президентът и министрите тласкаха Конституантата към *въстание*, то Конституантата ги тласкаше към *държавен преврат*, тъй като те нямаша законна възможност да я разтурят. Но Конституантата беше майка на конституцията, а конституцията — майка на президента. Чрез държавния преврат президентът анулираше конституцията и заличаваше своята републиканска правна основа. Тогава му оставаше да се опре на императорските си права; но императорските права извикваха на живот орлеанските права, а и едните, и другите бледнееха пред легитимистките права. Падането на законната република можеше да предизвика тържество само на нейния антипод, на легитимната монархия, тъй като в този момент орлеанистите бяха само победените от февруарските дни, а Бонапарт беше само победителят от 10 декември и двете партии можеха да противопоставят на републиканската узурпация само своите също тъй узурпирани от монархията права. Легитимистите съзнаваха, че моментът е благоприятен за тях, и конспирираха посред бял ден. Те можеха да се надяват, че ще намерят в генерал Шангарние своя *Монк*²⁸. Идването на *бялата монархия* се възвестяваше в клубовете им също тъй открито, както в клубовете на пролетариите се възвестяваше идването на *червената република*.

Един успешно потъпкан бунт би избавил правителството от всички затруднения. „Законността ни убива!“ — се провикна Одилон Баро. Бунтът би позволил да се разтури Конституантата под пред-

лог на *salut public** и да се наруши конституцията в интерес на самата конституция. Грубата реч на Одилон Баро в Националното събрание, предложението за затваряне на клубовете, нашумялото уволнение на 50 трицветни префекти и заменяването им с роялисти, разтурянето на мобилната гвардия, лошото третиране на началниците ѝ от страна на Шангарние, връщането катедрата на професор Лермине, който беше станал невъзможен още при Гизо, търпимостта спрямо проявите на легитимистите — всичко това имаше за цел да предизвика бунт. Но бунтът не избухваше. Той очакваше сигнал от Конституантата, а не от правителството.

Най-сетне настана 29 януари, денят, в който трябваше да се разиска предложението на Матийо де ла Дром за безусловното отхвърляне на предложението на Рато. Легитимистите, орлеанистите, бонапартистите, мобилната гвардия, Планината, клубовете — този ден всеки конспирираше, конспирираше против мнимия си враг, както и против мнимия си съюзник. Бонапарт, на кон, правеше преглед на част от войските на площада на Съгласието, Шангарние актьорничеше, като правеше ефектни стратегически маневри, Конституантата намери зданието на заседанията си обкръжено от войски. Център на всички кръстосващи се надежди, опасения, очаквания, недоволства, напрежения и заговори, Събранието, храбро като лъв, нито за миг не се поколеба в този повече от когато и да било сериозен за него световноисторически момент. То постъпи като оня борец, който не само се боял да си служи със собственото си оръжие, но се чувствувал задължен да запази цяло и оръжието на противника си. То с презрение към смъртта подписа собствената си смъртна присъда и отхвърли безусловното отхвърляне на предложението на Рато. Като се озова само в обсадно положение, то сложи предел на учредителната си дейност, за която обсадното положение на Париж беше необходима рамка. Неговата мъст бе достойна за него: на другия ден то назначи следствие по повод на страха, в който го хвърли правителството на 29 януари. Планината прояви липса на революционна енергия и политически разум, като позволи да бъде използвана от партията на „National“ като глашатай в тази велика комедия на интриги. Партията на „National“ направи последен опит да запази в учредената вече буржоазна република монопола на властта, който тя имаше в периода на възникването на републиката. Тя претърпя пълен неуспех.

Ако през януарската криза се касаеше за съществуването на Конституантата, през кризата от 21 март се касаеше за съществуването на конституцията; в първия случай се касаеше за персонала

* — общественото спасение. *Ред.*

на партията на „National“, във втория — за нейния идеал. Разбира се, „порядъчните“ републиканци по-евтино продадоха своята възвишена идеология, отколкото земното притежание на правителствената власт.

На 21 март в дневния ред на Националното събрание стоеше законопроектът на Фоше, насочен срещу правото на сдружения: *насилствено затваряне на клубовете*. Чл. 8 от конституцията гарантира на всички французи правото на сдружения. Следователно забраняването на клубовете беше явно нарушение на конституцията и на самата Конституцията предстоеше да санкционира оскверняването на своята светиня. Но нали клубовете бяха сборни пунктове на революционния пролетариат, арена на неговата конспиративна дейност. Самото Национално събрание беше забранило коалициите на работниците против своите буржоа. А какво бяха клубовете, ако не коалиции на цялата работническа класа против цялата буржоазна класа, ако не организация на отделна работническа държава, насочена срещу буржоазната държава? Нима те не бяха учредителни събрания на пролетариата, готови за бой отряди на армията на възтанието? Конституцията трябваше преди всичко да конституира господството на буржоазията; така че под правото на сдружения тя очевидно разбираше само онези сдружения, които са съвместими с господството на буржоазията, т. е. с буржоазния строй. Ако от теоретическо благоприличие конституцията се е ограничила с общи формули, нима нямаше правителство и Национално събрание, за да я тълкуват и прилагат в отделните случаи? И ако още в първобитния период на републиката клубовете бяха фактически забранени поради обсадното положение, нима те не трябваше да бъдат забранени със закон във вече уредената и учредена република? Против такова прозаично тълкуване на конституцията трицветните републиканци можеха да изтъкнат само надутата фразеология на конституцията. Една част от тях, Паньер, Дюклер и други, гласува за правителството и по такъв начин му достави мнозинство. Другата част начело с архангел Кавеняк и църковния отец Мараст след приемането на члена за забраняването на клубовете заедно с Ледрю-Ролен и Планината отиде в помещението на една от комисииите — и „се съвещава“. Националното събрание бе парализирано, то вече не наброяваше необходимия за вземане решения брой депутати. Г-н Кремиъ навреме напомни в помещението на комисията, че от тук пътят води направо на улицата и че сега вече не е февруари 1848 г., а март 1849 г. Партията на „National“, прогледнала внезапно, се върна в заседателната зала на Националното събрание, а след нея — отново измамената Планина, която, измъчвана постоянно от революционни пристъпи, също тъй постоянно търсеше кон-

ституционен изход и винаги се чувствуваше повече на мястото си зад гърба на буржоазните републиканци, отколкото пред революционния пролетариат. Така завърши тази комедия. Самата Конституанта бе постановила, че нарушението на текста на конституцията е единственото правилно тълкувание на нейния смисъл.

Оставаше да се уреди още само *един* пункт: отношението на учредената република към европейската революция, нейната *външна политика*. На 8 май 1849 г. в Учредителното събрание, което доживяваше последните си дни, цареше необикновена възбуда. В дневния ред стоеше нападението на френската войска върху Рим, отблъскването ѝ от римляните, политическият ѝ позор и военното фиаско, предателското убийство на Римската република, извършено от френската република, първият италиански поход на втория Бонапарт. Планината още веднаж бе прибягнала до главния си коз: Ледрю-Ролен беше сложил върху масата на председателя неизменния обвинителен акт срещу правителството — този път насочен и срещу Бонапарт, за парушение на конституцията.

Мотивът на 8 май бе повторен по-късно в мотива на 13 юни. Да видим какво представляваше тази римска експедиция.

Кавеняк още в средата на м. ноември 1848 г. изпрати военната флота в Чивита-Векия, за да защитава папата, да го вземе на борда и да го закара във Франция. Папата трябваше да даде благословията си на „порядъчната“ република и да осигури избирането на Кавеняк за президент. Кавеняк искаше заедно с папата да хване на въдицата и поповете, заедно с поповете — и селяните, а със селяните — президентството. Експедицията на Кавеняк, която по непосредствената си цел беше избирателна реклама, бе същевременно протест и заплаха срещу римската революция. Тя в зародиш съдържаще интервенцията на Франция в полза на папата.

Тази интервенция в полза на папата и против Римската република в съюз с Австрия и Неапол бе решена на 23 декември, на първото заседание на министерския съвет на Бонапарт. Фалу в правителството — това значеше папата в Рим, и то в папския Рим. Бонапарт не се нуждаеше вече от папата, за да стане президент на селяните, но той се нуждаеше от запазването на папската власт, за да запази селяните за себе си. Тяхното лековерие го беше направило президент. Заедно с вярата те губеха и лековерието, а с папата — вярата. Що се отнася до обединените орлеанисти и легитимисти, господстващи в името на Бонапарт, то нали преди да бъде възстановен кралят, трябваше да бъде възстановена властта, която придава святост на краляте. Независимо от техния роялизъм — без стария Рим, подчинен на светската власт на папата, няма папа, без папа няма католицизъм, без католицизъм няма френска религия,

а без религия какво би станало със старото френско общество? Ипотеката върху небесните блага, която религията дава на селяните, служи като гаранция за ипотеката на буржоата върху земята на селянина. Следователно римската революция беше също такава страшно посегателство върху собствеността, върху буржоазния строй, както и юнската революция. Възстановеното господство на буржоазията във Франция налагаше реставрацията на папската власт в Рим. Най-после в лицето на римските революционери се нанасяше удар на съюзниците на френските революционери; съюзът на контрареволуционните класи в учредената Френска република намери естественото си допълнение в съюза на Френската република със Свещения съюз, с Неапол и Австрия. Решението на министерския съвет от 23 декември не беше тайна за Конституантата. Още на 8 януари Ледрю-Ролен беше отправил по този въпрос запитване до правителството, последното беше отрекло това и Събранието беше минало към редовната си работа. Повярва ли то на думите на правителството? Ние знаем, че през целия месец януари то само му гласуваше недоверие. Но ако лъжата влязаше в ролята на правителството, то в ролята на Събранието влизаше да се преструва, че вярва на тази лъжа, за да спаси външната републиканска форма.

Междувременно Пиемонт бе разбит, Карл-Алберт се беше отрекъл от престола, австрийската армия тропаше на вратите на Франция, Ледрю-Ролен бе внесъл решително запитване. Но правителството доказва, че в Северна Италия то само е продължавало политиката на Кавеняк, който на свой ред е продължавал политиката на временното правителство, т. е. на Ледрю-Ролен. Този път то дори получи вот на доверие от Националното събрание и бе упълномощено да завземе временно един подходящ пункт в Северна Италия, за да подкрепи по такъв начин мирните преговори с Австрия относно неделимостта на сардинските владения и относно римския въпрос. Известно е, че съдбата на Италия се решава по бойните полета в Северна Италия. Ето защо или трябваше да се допусне заедно с Ломбардия и Пиемонт да падне и Рим, или Франция трябваше да обяви война на Австрия, а заедно с нея и на европейската контрареволуция. Нима Националното събрание взе изведнаж правителството на Баро за стария Комитет на общественото спасение? Или самото себе си за Конвента? Защо беше нужно френските войски да завземат някакъв пункт в Северна Италия? Зад това прозрачно покривало криеха римската експедиция.

На 14 април 14,000 войници под командуването на Удино отплуваха за Чивита-Векия; на 16 април Събранието гласува на правителството кредит от 1,200,000 франка, за да държи в продължение на три месеца една френска ескадра в Средиземно море, готова за

интервенция. По такъв начин то даде на правителството всички средства за интервенция срещу Рим, давайки вид, че го заставя да действа срещу Австрия. То не виждаше какво върши правителството, а само слушаше какво говори. Подобна вяра не можеше да се намери и в Израел. Учредителното събрание изпадна в положението да няма право да знае какво трябва да прави учредената република.

Най-сетне, на 8 май, бе изиграна последната сцена от комедията. Конституантата поиска от правителството да вземе незабавни мерки за връщането на италианската експедиция към поставената ѝ цел. Същата вечер Бонапарт помести в „Moniteur“ писмо, в което изрази най-голяма признателност на Удино. На 11 май Събранието отхвърли обвинителния акт против съдия този Бонапарт и неговите министри. А Планината, вместо да разкъса тази мрежа от лъжи, направи трагедия от парламентарната комедия, за да изиграе в нея сама ролята на Фукие-Тенвил, но под взетата на заем лъвска кожа на Конвента тя само разкри истинската си дребнобуржоазна телешка кожа!

Втората половина от живота на Конституантата се свежда до следното: на 29 януари тя призна, че роялистките фракции на буржоазията са естествените господари в учредената от нея република, на 21 март — че нарушението на конституцията е нейното осъществяване, а на 11 май — че високопарно провъзгласеният пасивен съюз на Френската република с борещите се за своето освобождение европейски народи означава неин активен съюз с европейската контрареволуция.

Преди да слезе от сцената, това жалко Събрание си достави удоволствието два дена преди годишнината от рождението му, 4 май, да отхвърли предложението за амнистия на юнските въстаници. Изгубило цялата си власт, смъртно мразено от народа, грубо отблъснато, презрително отхвърлено от буржоазията, чието оръдие то бе, принудено във втората половина на съществуването си да се отрече от първата, лишено от републиканските си илюзии, без велики дела в миналото, без надежди за бъдещето, умирайки на части приживе, Учредителното събрание умееше само да галванизира собствения си труп, като постоянно извикваше призрака на юнската победа, преживявайки я отново, отново и отново осъждайки вече осъдените, уверявайки се по такъв начин в своето съществуване. Вампир, който живееше с кръвта на юнските въстаници!

То остави след себе си предишния държавен дефицит, увеличен поради разходите на юнските дни, поради отмяната на данъка върху солта, поради обезщетенията, които то даде на собствениците на плантации за премахването на робството на негрите, поради разо-

дите по римската експедиция и, най-сетне, поради премахването на данъка върху виното, който Учредителното събрание отмени на смъртното си легло като злорад старец, който се радва, че може да наложи на веселия си наследник един компрометиращ го комарджийски дълг.

В първите дни на м. март започна изборителната кампания за изборите за *Законодателно национално събрание*. Две главни групи се бореа една срещу друга: *партията на реда* и *демократическо-социалистическата*, или *червената*, *партия*; между тях стояха „приятелите на конституцията“, под чието име трицветните републиканци от „National“ се опитваха да представят отделна партия. *Партията на реда* се образува непосредствено след юнските дни, но едва след като 10 декември ѝ позволи да отблъсне от себе си кликата от „National“, кликата на буржоазните републиканци, се разкри тайната на нейното съществуване — *коалиция на орлеанистите и легитимистите в една партия*. Буржоазната класа се разпадна на две големи фракции, които подред притежаваха монопола на властта: *едрите земевладелци* — през периода на *Реставрацията*, *финансовата аристокрация* и *промишлената буржоазия* — през периода на *Юлската монархия*. *Бурбон* беше кралското име за преобладаващото влияние на едната фракция; *Орлеан* беше кралското име за преобладаващото влияние на интересите на другата фракция; двете фракции можеха да отстояват общите си класови интереси само в *безименното царство на републиката*, стоейки на равни начала на власт, без същевременно да прекратяват съперничеството си. Ако буржоазната република не можеше да бъде нищо друго освен завършена и чиста форма на господството на цялата буржоазна класа, какво още можеше да бъде тя, ако не господство на орлеанистите, допълнени с легитимистите, и господство на легитимистите, допълнени с орлеанистите, *синтез на Реставрацията и Юлската монархия*? Буржоазните републиканци от „National“ не представляваха никаква крупна, опираща се на икономическа основа фракция на класата си. Тяхното значение и техният исторически смисъл се заключаваха само в това, че през периода на монархията, в противоположност на двете буржоазни фракции, всяка от които разбираше само своя *специален режим*, те издигнаха общия режим на буржоазната класа, *безименното царство на републиката*, идеализирайки и украсявайки го с антични арабески, но поздравявайки в него преди всичко господството на своята клика. Ако партията на „National“ се обърка, когато видя обединените роялисти на върха на основаната от нея република, то и роялистите се заблуждаваха в същата степен относно факта на съвместното си господство. Те не разбираха, че ако всяка една от техните

фракции, взета поотделно, беше роялистка, продуктът от химическото им съединение по необходимост трябваше да бъде *републикански*; че бялата и небесносинята монархия трябваше да се неутрализират в трицветната република. Антагонизмът спрямо революционния пролетариат и преходните класи, които все повече и повече тежнееха към него, принуди двете фракции на партията на реда да напрягат всичката си обединена сила и да запазят организацията на тази обединена сила; всяка от фракциите трябваше в противовес на реставраторските и изключителни стремежи на другата да подкрепя съвместното господство, т. е. *републиканската форма* на господство, на буржоазията. И его ние виждаме, че тези роялисти, които в началото още вярваха в незабавната реставрация, а след това с пяна на уста, с проклетия запазваха републиканската форма, най-после признават, че могат да живеят задружно само в републиката, и отлагат реставрацията за неопределено време. Съвместното господство само по себе си засилваше всяка една от двете фракции и я правеше още по-малко способна и по-малко склонна да се подчини на другата, т. е. да реставрира монархията.

Партията на реда открито провъзгласи в избирателната си програма господството на буржоазната класа, т. е. запазването на жизнените условия на нейното господство: *собствеността, семейството, религията и реда!* Разбира се, тя представяше класовото господство на буржоазията и условията за това класово господство като господство на цивилизацията и като необходимо условие за материалното производство, както и за произтичащите от него обществени отношения на обръщение. Партията на реда разполагаше с огромни парични средства, тя организира свои поделения по цяла Франция, тя държеше на заплата всички идеолози на стария строй, ползуваше се от цялото влияние на съществуващата правителствена власт, имаше армия от неплатени васали в цялата маса на дребните буржоа и селяните, които бяха още далеч от революционното движение и виждаха в магнатите на собствеността естествените защитници на дребната си собственост и на нейните дребнави предразсъдъци. Представена по цялата страна от безбройно множество малки крале, партията на реда можеше да накаже като бунтовници всички, които биха отхвърлили нейните кандидати, да уволни бунтуващите се работници, непокорните ратаи, слугите, търговските служачи, чиновниците по железниците, писарите, всички служители, подчинени и в гражданския живот. Най-сетне, партията на реда можеше на места да поддържа легендата, че републиканската Конституанта попречила на Бонапарт, избраника от 10 декември, да прояви своите чудотворни сили. Говорейки за партията на реда, ние нямахме предвид бонапартистите. Те не бяха сериозна фракция на буржоаз-

ната класа, а смес от стари суеверни инвалиди и млади невярващи авантюристи. — Партията на реда победи в изборите и изпрати грамадно мнозинство в Законодателното събрание.

Пред лицето на коалицията на контрареволуционната буржоазия всички революционизирани вече елементи на дребната буржоазия и селяните трябваше естествено да се съединят с главния носител на революционните интереси, с революционния пролетариат. Ние видяхме как парламентарните поражения тласкаха демократическите представители на дребната буржоазия в парламента, т. е. Планината, към съюз със социалистическите представители на пролетариата и как във от парламента отхвърлянето на *concordats à l'amiable*, грубото отстояване на буржоазните интереси и фалитите тласкаха истинската дребна буржоазия към сближение с истинските пролетарии. На 27 януари Планината и социалистите отпразнуваха помиряването си; на големия февруарски банкет в 1849 г. те потвърдиха отново този акт на обединение. Социалната и демократическата партия, партията на работниците и партията на дребните буржоа, се съединиха в *социалдемократическата*, т. е. в *червената партия*.

Парализирана за миг от агонията, която последва след юнските дни, Френската република след прекратяването на обсадното положение, след 19 октомври, преживя непрекъснатата редица от трескави вълнения. Първо, борбата за президентството; след това борбата на президента с Конституантата; борбата за клубовете; процесът в Бурж²⁹, в който — в сравнение с дребните фигури на президента, на обединените роялисти, на „порядъчните“ републиканци, на демократическата Планина и на социалистическите доктринери на пролетариата — неговите истински революционери изглеждаха като такива първобитни титани, каквито само всемирният потоп оставя на повърхността на обществото или каквито могат само да предшествуват обществения потоп; изборната агитация, екзекутирането на убийците на Бреа³⁰; непрекъснатите процеси по печата; насилствените полицейски намеси на правителството в банкетите; дръзките провокации на роялистите; портретите на Луи Блан и Косидиер на позорния стълб; непрекъснатата борба между Учредителното събрание и учредената република, която борба всеки път връщаше революцията към изходната ѝ точка и всеки път превръщаше победителя в победен, а победения — в победител и която за един миг променяше положението на партните и класите, техните разцепления и обединения; бързото развитие на европейската контрареволуция; славната борба на унгарците; германските въстания; римската експедиция; позорното поражение на френската армия пред вратите на Рим — в този вихър на движение, в този мъчителен и неспокоен ход

на историята, в този драматически прилив и отлив на революционни страсти, на надежди и разочарования, различните класи на френското общество трябваше да изчисляват периодите на своето развитие със седмици, както по-рано ги изчисляваха с полустолетия. Значителна част от селяните и от провинциите бе революционизирана. Те не само бяха разочаровани от Наполеон; партията на червените вместо името им обещаваеше съдържанието, вместо илюзорната свобода от данъци — връщане на милиарда, заплатен на легитимистите, регулиране на ипотеките и премахване на лихварството.

Дори войската беше заразена от революционна треска. Гласувайки за Бонапарт, тя беше гласувала за победата, а той ѝ донесе поражение. В негово лице тя беше гласувала за малкия ефрейтор, зад който се крие великият пълководец на революцията, а той ѝ върна важните генерали, зад които се крият най-обикновени ефрейтори. Безспорно червената партия, т. е. обединената демократическа партия, трябваше да спечели ако не победата, то все пак големи успехи: Париж, войската, значителна част от провинцията трябваше да гласуват за нея. *Ледрю-Ролен*, водачът на Планината, бе избран в пет департамента; нито един водач на партията на реда, нито едно име от редовете на същинската работническа партия не одържа такава победа. Този избор ни открива тайната на демократическо-социалистическата партия. От една страна, Планината, тази парламентарен авангард на демократическата дребна буржоазия, беше принудена да се обедини със социалистическите доктринери на пролетариата, а пролетариатът, който през юни бе претърпял тежко материално поражение, беше принуден чрез интелектуални победи да търси пътища към нов подем; доколкото развитието на останалите класи още не позволяваше на пролетариата да завладее революционната диктатура, той трябваше да се хвърли в обятията на доктринерите на неговото освобождение, на основателите на социалистически секти. От друга страна, революционните селяни, войската, провинциите застанаха на страната на Планината. По такъв начин към Планината премина командването над обединените революционни сили, а нейното съглашение със социалистите премахна всякакво разцепление в революционния лагер. Във втората половина от съществуването на Конституантата Планината въплъщаваше нейния републикански патос и направи да се забравят греховете ѝ през периода на временното правителство, на Изпълнителната комисия и на юнските дни. В същата степен, в която партията на „National“ съобразно с половинчатата си природа позволи на роялистското правителство да я задуши, партията на Планината, отстранена от сцената през време на всемогъществото на партията на „National“, сега се повдигна и придоби значение като представителка

на революцията в парламента. И наистина партията на „National“ не можеше нищо да противопостави на другите роялистки фракции освен честолюбиви нападки и идеалистически бръщолевения. Партията на Планината, напротив, представляваше колебаещата се между буржоазията и пролетариата маса, материалните интереси на която изискваха демократически учреждения. В борбата срещу Кавеняк и Мараст Ледрю-Ролен и Планината стояха на почвата на истинската революция и съзнанието за тази важна роля им придаваше толкова по-голяма смелост, колкото проявата на революционната енергия се ограничаваше в парламентарни нападки, в съставянето на обвинителни актове, в заплашвания, в повишаване на тона, в гръмогласни речи и в крайности, които не отиваха по-далеч от фразите. Селяните се намираха приблизително в същото положение, както и дребните буржоа, техните социални искания бяха приблизително същите. Ето защо всички средни слоеве на обществото, доколкото бяха обхванати от революционното движение, трябваше да видят в Ледрю-Ролен своя герой. Ледрю-Ролен беше главната фигура на демократическата дребна буржоазия. В борбата с партията на реда трябваше да се издигнат на първите места преди всичко полуконсервативните, полуреволюционните и всецяло утопичните реформатори от този вид.

Партията на „National“, „приятелите на конституцията quand même*, républicains purs et simples**“ бяха съвършено бити в изборите. Нищожно малцинство от тях попадна в законодателната камара; най-известните им водачи изчезнаха от сцената, в това число дори Мараст, главният редактор и Орфей на „порядъчната“ република.

На 28 май³¹ се откри Законодателното събрание, на 11 юни се възобнови сблъскването от 8 май. От името на Планината Ледрю-Ролен представи обвинителен акт срещу президента и правителството, които се обвиняваха в нарушение на конституцията, в бомбардирането на Рим. На 12 юни Законодателното събрание отхвърли този обвинителен акт, както го отхвърли и Учредителното събрание на 11 май, но този път пролетариатът принуди Планината да излезе на улицата — наистина не за улична борба, а за улична процесия. Достатъчно е да се каже, че Планината стоеше начело на това движение, за да се разбере, че това движение беше смазано и че юни 1849 г. беше колкото смешна, толкова и нищожна пародия на юни 1848 г. Голямото отстъпление на 13 юни бе затъмнено може би само от още по-големия отчет за сражението, представен от Шан-

* — въпреки всичко. *Ред.*

** — чистите републиканци. *Ред.*

гарние, когото партията на реда набързо произведе във велик човек. Всяка обществена епоха се нуждае от велики хора, а ако ги няма, тя ги изнамира, както казва Хелвеций.

На 20 декември съществуваше само едната половина от учредената буржоазна република — *президентът*, на 28 май тя бе допълнена с другата половина — *Законодателното събрание*. С безпримерната битка срещу пролетариата през м. юни 1848 г. учредяващата се буржоазна република бе вписана в регистъра за ражданията и умиранията на историята; през м. юни 1849 г. учредената буржоазна република бе вписана в същия регистър чрез една неизразима комедия, която тя разигра с дребната буржоазия. Юни 1849 г. беше Немезида за юни 1848 г. През юни 1849 г. бяха победени не работниците, а бяха покосени дребните буржоа, които стояха между работниците и революцията. Юни 1849 г. беше не кървава трагедия, разиграла се между наемния труд и капитала, а жалка пиеса с много осъждания на затвор, разиграна от длъжника и кредитора. Партията на реда победи, тя стана всемогъща — тя трябваше да покаже сега какво представлява.

III

ПОСЛЕДИЦИТЕ ОТ 13 ЮНИ 1849 г.

На 20 декември янусовата глава на *конституционната република* показва само *едното* си лице, изпълнителното, с неопределено плоските черти на Луи Бонапарт. На 28 май 1849 г. тя показва другото си лице, *законодателното*, покрито със следи от заздравели рани, последица от оргните на Реставрацията и на Юлската монархия. Със Законодателното национално събрание завърши създаването на *конституционната република*, т. е. на републиканската форма на държавата, в която бе конституирано господството на буржоазната класа, следователно съвместното господство на двете големи роялистски фракции, образуващи френската буржоазия — обединените легитимисти и орлеанистите, господството на *партията на реда*. Докато френската република стана по такъв начин собственост на коалицията на роялистките партии, европейската коалиция на контра-революционните държави предприе общ кръстоносен поход против последните убежища на мартенските революции. Русия нахлу в Унгария, пруските войски потеглиха срещу армията на привържениците на имперската конституция, а Удино бомбардира Рим. Европейската криза явно се приближаваше към решителния повратен пункт, погледите на цяла Европа бяха устремени към Париж, а погледите на цял Париж — към *Законодателното събрание*.

На 11 юни Ледрю-Ролен се качи на неговата трибуна. Той не произнесе реч, той само формулира обвинение против министрите, голо обвинение без украшения, пълно с факти, сбито и тежко.

Нападението върху Рим е нападение върху конституцията, нападението върху Римската република е нападение върху Френската република. Член 5 от конституцията³² гласи: „Френската република

не употребява никога военните си сили срещу свободата на който и да било народ“, а президентът насочва френските войски срещу римската свобода. Член 54 от конституцията забранява на изпълнителната власт да обявява каквато и да било война без съгласието на Националното събрание*. Постановлението на Конституантата от 8 май категорично нарежда на министрите колкото се може по-скоро да върнат римската експедиция към първоначалната ѝ цел, следователно то също тъй категорично забранява войната против Рим, а Удино бомбардира Рим. По такъв начин Ледрю-Ролен призова самата конституция като свидетел на обвинението против Бонапарт и неговите министри. На роялисткото мнозинство от Националното събрание той, трибунът на конституцията, хвърли право в лицето заканата: „Републиканците ще съумеят да наложат да се уважава конституцията с всички средства, дори със силата на оръжието!“ — „Със силата на оръжието!“ — повтори стократното ехо на Планината. Мнозинството отговори със страшен шум; председателят на Националното събрание прикани Ледрю-Ролен към ред; Ледрю-Ролен повтори предизвикателното си изявление и в заключение сложи на масата на председателя предложение да бъдат предадени на съд Бонапарт и неговите министри. С мнозинство от 361 гласа против 203 Националното събрание по въпроса за бомбардировката на Рим реши просто да мине към дневния ред.

Нима Ледрю-Ролен се надяваше да бие Националното събрание с помощта на конституцията, а президента — с помощта на Националното събрание?

Наистина конституцията забраняваше всякакво нападение върху свободата на чуждите народи, но по думите на правителството френската армия нападнала в Рим не „свободата“, а „деспотизма на анархията“. Нима Планината, въпреки целия си опит в Учредителното събрание, все още не разбираше, че тълкуването на конституцията принадлежи не на тези, които са я съставили, а само на онези, които са я приели? Че нейният текст трябва да се тълкува в жизненоспособния му смисъл и че буржоазният смисъл е единственият ѝ жизнеспособен смисъл? Че Бонапарт и роялисткото мнозинство на Националното събрание бяха истинските тълкуватели на конституцията, тъй както попът е истинският тълкувател на библията, а съдията — истинският тълкувател на закона? Нима Националното събрание, току-що излязло из лоното на общите избори, трябваше да счита, че е обвързано от завещанието на мъртвата Конституанта, когато такъв човек като Одилон Баро нарушаваше волята ѝ прижи-

* Тук и по-нататък до края под Национално събрание се разбира Законодателното национално събрание, съществувало от 28 май 1849 до декември 1851 г. (Легислативата). *Ред.*

ве? Нима позовавайки се на решението на Конституантата от 8 май, Ледрю-Ролен беше забравил, че същата Конституанта отхвърли на 11 май първото му предложение за предаване Бонапарт и неговите министри на съд, че тя оправда президента и министрите и по такъв начин беше санкционирала бомбардирането на Рим като „конституционно“, че по същество той само апелираше против произнесената вече присъда, че в края на краищата той апелираше от името на републиканската Конституанта към роялистката Легислатива? Самата конституция зове на помощ въстанието, като в специален член призовава всеки гражданин да я пази. Ледрю-Ролен се опираше на този член. Но нима, от друга страна, държавните власти не са учредени за защита на конституцията, нима нарушението на конституцията не започва едва от момента, в който една от конституционните власти въстава против другата? А президентът на републиката, министрите на републиката, Националното събрание на републиката се намираха помежду си в най-хармонично съгласие.

Това, което Планината се опитваше да устрои на 11 юни, беше „въстание в пределите на чистия разум“, т. е. чисто парламентарно въстание. Тя разчиташе, че мнозинството на Събранието, изплашено от перспективата за въоръжено въстание на народните маси, ще унищожи в лицето на Бонапарт и неговите министри собствената си власт и значението на своето собствено избиране. Нима Конституантата не беше се опитвала вече по подобен начин да касира избора на Бонапарт, настоявайки така упорито за оставката на правителството Баро—Фалу?

Нима липсваха примери от времето на Конвента, когато парламентарните въстания внезапно извършваха коренен преврат в отношенията на мнозинството и малцинството — защо на младата Планина да не се удадеше онова, което се бе удало на старата? — а и обстановката на момента изглеждаше благоприятна за подобен почин. Народното възбуждение в Париж стигна до тревожно висока степен; съдейки по гласуването в изборите, изглеждаше, че войската не беше добре разположена към правителството, самото мнозинство на Законодателното събрание беше още твърде младо, за да се организира, при това то се състоеше от стари хора. Ако на Планината се удадеше парламентарното въстание, кормилото на управлението би преминало непосредствено в нейните ръце. Демократическата дребна буржоазия от своя страна, както винаги, не желаше нищо по-страстно от това, борбата да стане над главата ѝ, в облаците, между духовете на членовете на парламента. Най-после, чрез парламентарното въстание както демократическата дребна буржоазия, така и нейната представителка, Планината, постигна ве-

ликата си цел: да сломят мощта на буржоазията, без да развържат ръцете на пролетариата, като го покажат само в перспектива; пролетариатът би бил използван, без да стане опасен.

След вота на Националното събрание от 11 юни стана среща на няколко членове на Планината с делегати на тайните работнически дружества. Последните настояваха да се започне въстанието още същата вечер. Планината решително отхвърли този план. Тя за нищо на света не искаше да изпусне из ръцете си ръководството на движението; тя се отнасяше към съюзниците си със същото подозрение, както и към враговете си, и тя беше права. Споменът за юни 1848 г. никога още не бе възбуждал тъй живо редовете на парижкия пролетариат. И все пак той бе обвързан от съюза с Планината. Тя представляваше в парламента по-голямата част от департаментите, тя преувеличаваше влиянието си във войската, тя разполагаше с демократическата част на националната гвардия, най-сетне, тя имаше моралната поддръжка на дюкянджиите. Да се започне въстанието в този момент против волята на Планината — това би означавало за пролетариата, чито редици при това бяха оредели от холерата и от безработицата, която беше прогонила значителна част от него из Париж, безполезно повтаряне на юнските дни от 1848 г., но вече без ония условия, които тогава го тласкаха към отчаяна борба. Работническите делегати направиха това, което бе единствено разумно. Те вмениха в дълг на Планината да се *компрометира*, т. е. да излезе извън границите на парламентарната борба, ако нейният обвинителен акт бъде отхвърлен от Събранието. В продължение на целия 13 юни пролетариатът заемаше същата скептично-наблюдателна позиция и изчакваше сериозна, неизбежна схватка между демократическата национална гвардия и войската, за да се хвърли тогава в борбата и да тласне революцията по-далеч от наложената ѝ дребнобуржоазна цел. В случай на победа бе вече организирана пролетарска комуна, която трябваше да действа наред с официалното правителство. Парижките работници бяха поучени от кървавата юнска школа през 1848 г.

На 12 юни сам министър Лакрос внесе в Законодателното събрание предложение да се мине към незабавното разискване на обвинителния акт. За една нощ правителството бе взело всички мерки за отбрана и нападение; мнозинството на Националното събрание бе решило да накара бунтовното малцинство да излезе на улицата, самото малцинство вече не можеше да отстъпи, жребият бе хвърлен; обвинителният акт бе отхвърлен с 377 гласа срещу 8; Планината, въздържала се от гласуване, изпълнена със злоба, се втурна в залите за пропаганда на „миролюбивата демокрация“, в редакцията на вестник „*Démocratie pacifique*“³⁹.

Отдалечаването на Планината от зданието на парламента сломил нейната сила, както гигантът Антей, губейки допира със земята — неговата майка, губел и силата си. Самсоновци в стените на Законодателното събрание, монтанярите* станаха прости филистери в залите на „миролюбивата демокрация“. Разгоряха се дълги, шумни и празни дебати. Планината беше твърдо решила да накара да бъде уважавана конституцията с всички средства, „с изключение само на силата на оръжието“. В това ѝ решение тя бе подкрепена от манифеста³⁴ и от депутатията на „приятелите на конституцията“. „Приятелите на конституцията“ се наричаха остатъците от кликата на „National“, от партията на буржоазните републиканци. Докато шестима от оцелелите ѝ представители в парламента гласуваха *против*, а всички останали за отхвърлянето на обвинителния акт, докато Кавеняк предостави сабята си на разположение на партията на реда, по-значителната част от кликата, намираща се във врата на парламента, се залови жадно за представилия ѝ се случай да излезе от положението си на политически парий и да се промъкне в редовете на демократическата партия. И наистина, нима те не бяха естествени оръженосци на тази партия, която се скри зад техния щит, зад техния принцип, зад конституцията!

До сутринта „Планината“ се гърчеше в родилни мъки. Тя роди една „прокламация до народа“, която се появи на 13 юни сутринта на повече или по-малко скромни местенца в два социалистически вестника³⁵. Тази прокламация обявяваше „вън от конституцията“ (*hors la Constitution*) президента, министрите и мнозинството на Законодателното събрание и призоваваше националната гвардия, войската, а накрая и народа „да се вдигнат“. „Да живее конституцията!“ бе нейната парола, която не значеше нищо друго освен „долу революцията!“.

На конституционната прокламация на Планината съответствуваше така наречената *мирна демонстрация*, устроена на 13 юни от дребните буржоа. Това беше улична процесия от Шато-д'О по булевардите; 30,000 души, в по-голямата си част национални гвардейци, без оръжие, смесени с членовете на тайните работнически секции, вървяха по булевардите с викове: „Да живее конституцията!“ Самите манифестанти викаха този лозунг механично, студено, не от чисто сърце и тези възгласи, вместо да се засилват до гръмотевични гътнежи, намираха ироничен отзвук у народа, който се гълпеше по тротоарите. На многогласното пеене липсваше гръден глас. Когато шествието се изравни със зданието, където заседаваха „приятелите

* — привърженици на Планината (от думата „montagne“ — „планина“).
Ред.

лите на конституцията, и на балкона му се появи наемният херолд на конституцията, който, махайки с всички сили своята клакьорска шапка и напъвайки до неимоверност дробовете си, обсипваше поклонниците с градушка от викове „да живее конституцията!“ — изглеждаше, че самите участници в процесията бяха почувствували целия комизъм на положението. Известно е какъв съвсем непарламентарен прием бе устроен на процесията от драгуните и стрелците на Шангарни при навлизането ѝ от улица де ла Пе в булевардите; как участниците за миг се разпръснаха по всички страни и само бягайки, надаваха слаби викове „на оръжие!“ в изпълнение на парламентарния зов от 11 юни за въстание.

По-голямата част от членовете на Планината, събрали се на улица Азар, се разбягаха в момента, когато това насилствено разгонване на мирната процесия, глухите слухове за убийство на невъоръжени граждани по булевардите, непрекъснато засилващата се улична паника сякаш възвестяваха приближаването на въстание. *Ледрю-Ролен* начело на малка група депутати спаси честта на Планината. Под защитата на парижката артилерия, която бе зела Пале Насионал, те се отправиха към Консерваторията на изкуствата и занаятите, където трябваше да пристигнат петият и шестият легиони на националната гвардия. Но монтанярите напразно чакаха петия и шестия легион; тези непредпазливи гвардейци оставиха представителите си на произвола на съдбата, парижката артилерия сама попречи на народа да издигне барикади, хаосът и суматохата направиха невъзможно вземането на каквото и да било решение, редовната войска настъпи с натъкнати щикове, част от депутатите бе заловена, друга част се укри. Така завърши 13 юни.

Ако 23 юни 1848 г. бе ден на въстанието на революционния пролетариат, 13 юни 1849 г. бе ден на въстанието на демократичните дребни буржоа; всяко едно от тези въстания бе *класически чист* израз на класата, която го беше вдигнала.

Само в Лион работата стигна до упорито, кърваво сблъскване. Тук промишлената буржоазия и промишленият пролетариат стоят непосредствено един срещу друг, работническото движение не е включено, както в Париж, в рамките на общото движение и не се определя от него; затова в отражението си тук 13 юни изгуби първоначалния си характер. В останалите места на провинцията, където 13 юни намери отзвук, той не разпали нищо — това беше *студена мълния*.

На 13 юни завърши *първият период от живота на конституционната република*, която започна своето нормално съществуване на 28 май 1849 г. с откриването на Законодателното събрание. Целият този пролог е изпълнен с шумна борба между партията на реда и

Планината, между буржоазията и дребната буржоазия; дребната буржоазия напразно се съпротивяваше на установяването на буржоазната република, в полза на която сама непрекъснато конспирираше във временното правителство и в Изпълнителната комисия, за която сама с ожесточение се би срещу пролетариата през юнските дни. 13 юни сломи съпротивата ѝ и направи *законодателната диктатура* на обединените роялисти свършен факт. От този момент Националното събрание става само *комитет за обществено спасение на партията на реда*.

Париж обяви президента, министрите и мнозинството на Националното събрание в „*положение на обвиняеми*“; последните обяха Париж в „*обсадно положение*“. Планината обяви мнозинството на Законодателното събрание „*вън от конституцията*“, мнозинството предаде Планината на Върховния съд за нарушение на конституцията и обяви *вън от закона* всичко най-жизнено в тази партия. От Планината остана само туловище без глава и сърце. Малцинството дойде до опита за *парламентарно въстание*, мнозинството издигна своя *парламентарен деспотизъм* в закон. То декретира нов парламентарен *регламент*, който унищожил свободата на трибуната и даде на председателя на Националното събрание правото да наказва депутатите за нарушение на реда с дисциплинарни наказания, парични глоби, лишаване от заседателни пари, временно изключване от заседанията и карцер. Над туловището на Планината то окачи бич вместо меч. Дългът на честта би изисквал от оцелелите депутати на Планината демонстративно да се откажат от мандата си. Този акт би ускорил разпадането на партията на реда. Тя би трябвало да се разпадне на първоначалните си съставни части в момента, когато би престанала да я обединява макар и някаква сила от опозиция.

Едновременно с *парламентарната* ѝ сила на демократическата дребна буржоазия бе отнета и *въоръжената* сила; разпуснати бяха парижката артилерия и 8-и, 9-и и 12-и легион на националната гвардия. Напротив, легионът на финансовата аристокрация, който на 13 юни нападнa печатниците на Буле и Ру, разби печатарските машини, разгроми редакциите на републиканските вестници и незаконно арестува техните редактори, словослагатели, печатари, експедитори и разсилил, получи одобрение от трибуната на Националното събрание. Това разпусчане на заподозрените в републиканизъм национални гвардейци се повтори по цяла Франция.

Нов *закон за печата*, нов *закон за сдруженията*, нов *закон за обсадното положение*, препълване на парижките затвори, заточване на политическите емигранти, спиране на всички вестници, които отиваха по-далеч от „National“, отдаването на Лион и 5-те съседни де-

партаментата на грубия деспотизъм на военщината, повсеместен прокурорски надзор, ново прочистване на толкова пъти прочистваната вече армия на чиновниците — ето неизбежните, постоянно повтарящите се *банални похвати* на победоносната реакция, достойни за споменаване след юнската касапница и юнските заточения само защото този път те бяха насочени не само против Париж, но и против департаментите, не само против пролетариата, но преди всичко против средните класи.

В продължение на месеците юни, юли и август цялата законодателна дейност на Националното събрание бе запълнена с наказателни закони, които предоставяха на правителството правото да обявява обсадно положение, запушиха още по-здраво устата на печата и унищожиха правото на сдружения.

Обаче за този период е характерно не *фактическото*, а *принципалното* използване на победата, не решенията на Националното събрание, а мотивировката на тези решения, не делото, а фразата, даже не фразата, а акцентът и жестовете, които оживяваха фразата. Безогледно-нахалното демонстриране на *роялистките убеждения*, презрително-аристократическите оскърбления по адрес на републиката, кокетно-непристойното издърдорване на реставраторските цели — с една дума, самохвалното нарушаване на *републиканското благоприличие*, — ето какво придава особен тон и отпечатък на този период. „Да живее конституцията!“ — беше бойният възглас на *победените* от 13 юни. Това избави *победителите* от лицемерието на конституционния, т. е. на републиканския, език. Контрареволуцията победи Унгария, Италия и Германия и те вече виждаха реставрацията пред вратите на Франция. Между водачите на фракциите на партията на реда започна истинска конкуренция; те се надпреварваха документално да доказват посредством „*Moniteur*“ своя роялизъм, да се изповядват, да се покаяват в някои либерални грехове, извършени от тях през време на републиката, да измолват прошка за тях пред бога и пред хората. Не минаваше ден, в който от трибуната на Националното събрание да не се обявяваше февруарската революция за обществено бедствие, в който някой легитимистки земевладелец от дълбоката провинция да не заявяваше тържествено, че никога не е признавал републиката, в който някой от страхливите дезертъори и предатели на Юлската монархия да не разкаже със задна дата за своите подвизи, за изпълнението на които били попречили само човеколюбието на Луи-Филип или други недоразумения. Онова, което през февруарските дни заслужавало учудване, било не великодушieto на победоносния народ, а самопожертвуването и умереността на роялистите, които му позволили да победи. Един народен представител предложи да се даде част от

парите, предназначени за подпомагане на ранените през февруарските дни, на *общинските гвардейци*, които единствено оказали през онези дни услуга на отечеството. Друг предложи да се издигне конна статуя на орлеанския херцог на площад „Карусел“. Тиер нарече конституцията мръсен лист хартия. На трибуната подред се качваха орлеанисти, за да се разкайват за своите заговори против легитимната монархия, легитимисти, които се упрекваха в това, че тяхната съпротива срещу нелегитимната монархия ускорила падането на монархията изобщо; Тиер се разкайваше, че интригувал против Моле, Моле се разкайваше, че интригувал против Гизо, а Баро — че интригувал против тримата. Възгласът „Да живее социално-демократическата република!“ бе обявен за антиконституционен; възгласът „Да живее републиката!“ се преследваше като социалистическо-демократическо. В деня на годишнината от битката при Ватерлоо един от депутатите заяви: „Аз по-малко се боя от нахлуването на прусациите, отколкото от навлизането на революционните емигранти във Франция.“ В отговор на оплакванията от терора, организиран в Лион и съседните департаменти, Бараге д'Илие каза: „Аз предпочитам белия терор пред червения“ („J'aime mieux la terreur blanche que la terreur rouge“). И Събранието бясно аплодираше всеки път, когато от устатата на неговите оратори се изтръгваше някоя епиграма против републиката, против революцията, против конституцията, за монархията, за Свещения съюз. Всяко нарушение на най-малките републикански формалности, например обръщането към депутатите със „Citoyens“*, довеждаше във възторг рицарите на реда.

Парижките допълнителни избори на 8 юли, произведени под въздействието на обсадното положение и при въздържането от глазуване на значителна част от пролетариата, завземането на Рим от френската армия, навлизането в Рим на червените преподобия³⁶, а в тяхната свита — на инквизицията и терора на монасите — всичко това прибавяше нови победи към юнската победа и засилваше упоението на партията на реда.

Най-после, в средата на м. август роялистите декретираха двумесечно прекъсване на заседанията на Националното събрание — отчасти за да присъствуват на заседанията на току-що свиканите департаментски съвети, а отчасти поради преумората си от многомесечната оргия на своя роялизъм. С нескривана ирония те оставиха като заместници на Националното събрание, като *страж на републиката* една комисия от 25 депутати, елита на легитимистката и орлеанистката партия — един Моле, Шангарние. Иронията беше подълбока, отколкото те подозираха. Осъдени от историята да съ-

* — „Граждани“. Ред.

действуват за падането на обичаната от тях монархия, те бяха предназначени от нея да охраняват републиката, която ненавиждаха.

С прекъсването на заседанията на Законодателното събрание завърши вторият период от живота на конституционната република, периодът на роялисткия ѝ бяс.

Обсадното положение в Париж бе отново отменено, печатът отново започна да функционира. През времето, когато социалистическо-демократическите вестници бяха спрени, през периода на репресивните мерки и на роялистката вакханалия в „Siècle“³⁷, старият литературен представител на монархическо-конституционната дребна буржоазия, се републиканизира; в „Presse“³⁸, старият орган на буржоазните реформатори, се демократизира, а в „National“, старият класически орган на буржоазните републиканци, се социализира.

Колкото по-невъзможни ставаха откритите клубове, толкова повече се разпространяваха и засилваха тайните дружества. Производителните работнически сдружения, толерирани като чисто търговски дружества и без всякакво икономическо значение, в политическо отношение изиграха за пролетариата ролята на свързващи звена. 13 юни обезглави официалните върхушки на различните полуреволюционни партии, но затова пък на плещите на оцелелите маси израсна собствена глава. Рицарите на реда бяха всели страх с прокураваните ужаси на червената република, но подлите зверства и прекалените ужаси на победоносната контрареволуция в Унгария, в Баден и в Рим умиха „червената република“. И недоволните междинни класи на френското общество започнаха да предпочитат обещанията на червената република с нейните проблематични ужаси пред ужасите на червената монархия с нейната фактическа безнадеждност. Нито един социалист не е направил във Франция повече за революционната пропаганда от Хайнау. A chaque capacité selon ses oeuvres!*

Междувременно Луи Бонапарт използва ваканцията на Националното събрание за августейши пътувания из провинцията, най-разпалените легитимисти заминаха на поклонение в Емс при внука на свети Людовик³⁹, а масата от депутатите на партията на реда започна да интригува в току-що събралите се департаментски съвети. Трябваше да се накарат съветите да произнесат онова, което мнозинството на Националното събрание още не се осмеляваше да произнесе — трябваше да се поиска по спешност незабавно ревизиране на конституцията. Съгласно конституцията това ревизиране

* — На всеки талант според творбите му! (Маркс употребява тук известната формула на Сен-Симон). Ред.

можеше да стане едва през 1852 г. в национално събрание, свикано специално за тази цел. Но ако по-голямата част от департаментските съвети се изкажеше за ревизиране, нима гласът на Франция не би заставил Националното събрание да пожертвува девствеността на конституцията? Националното събрание очакваше от тези провинциални събрания същото, каквото в „Хенриадата“ на Волтер монахините очакваха от пандурите. Но с малки изключения пентефриевците на Националното събрание се натъкнаха в провинцията на не по-малък брой йосифовци. Грамдното мнозинство не искаше да разбере настойчивото внушение. Ревизирането на конституцията бе осуетено от същото средство, което трябваше да го извика на живот: гласуването на департаментските съвети. Франция — и при това буржоазна Франция — се изказа, и се изказа против ревизирането.

В началото на октомври Законодателното национално събрание отново откри заседанията си — *tantum mutatus ab illo!** Неговата физиономия съвсем се бе изменила. Неочакваното отхвърляне на ревизирането на конституцията от страна на департаментските съвети го бе върнало в пределите на конституцията и му бе напомнило за пределите на неговото съществуване. Поклоненията на легитимистите в Емс бяха почнали да вдъхват подозрения у орлеанистите, а легитимистите бяха заподозрели орлеанистите заради преговорите им с Лондон⁴⁰, вестниците на двете фракции раздухваха огъня и претегляха взаимните претенции на своите претенденти. Орлеанистите заедно с легитимистите се ядосаха на машинациите на бонапартистите, които през време на августейшите пътувания на президента се проявиха в неговите повече или по-малко прозрачни опити да се освободи от конституционната юзда, във високомерния език на бонапартистките вестници; Луи Бонапарт, от своя страна, се сърдеше на Националното събрание, което признаваше правото на конспирация само на легитимистите и орлеанистите и на едно правителство, което постоянно му изменяше в полза на това Национално събрание. Най-сетне, в самото правителство стана разцепление по въпроса за римската политика и по предложения от министър *Паси* *подоходен данък*, против който консерваторите ругаеха като социалистически.

Едно от първите предложения на правителството Баро в отново свиканото Законодателно събрание беше искането на кредит от 300,000 франка за заплащане вдовишка пенсия на *Орлеанската херцогиня*. Националното събрание даде съгласието си за това и прибави към сметката за дълговете на френската нация сумата от 7 ми-

* — но колко много се беше изменило то! (Вергилий, „Енеида“). *Ред.*

лиона франка. Докато по такъв начин Луи-Филип продължаваше да играе с успех ролята на „*rauvge honneux*“ — срамежлив просяк, правителството не се решаваше да предложи на Събранието да увеличи заплатата на Бонапарт, а Събранието не изглеждаше склонно да разреши това увеличение и както винаги Луи Бонапарт стоеше пред дилемата: *Aut Caesar, aut Clichy!**

Второто искане на кредит от 9 милиона франка за покриване *разходите по римската експедиция* още повече влоши оттегнатите отношения между Бонапарт, от една страна, и министрите и Националното събрание, от друга. Луи Бонапарт обнародва във в. „*Motiteur*“ едно писмо до своя адютант Едгар Ней, в което обвързваше папското правителство с конституционни гаранции. Папата от своя страна издаде едно възвание: „*motu proprio*“⁴¹, в което отхвърляше всяко ограничение на възстановената си власт. Писмото на Бонапарт с умишлена нескромност приповдигаше завесата на неговия кабинет, за да изложи самия него пред погледите на галерията като доброжелателен, но дори и в собствения му дом непризнат и окован гений. Той не за пръв път кокетираше с „тайните размахвания на крилете на една свободна душа“⁴². *Тиер*, докладчикът на комисията, напълно игнорираше размахването на крилете на Бонапарт и се задоволи с превеждане папското възвание на френски език. Не правителството, а *Виктор Юго* направи опит да избави президента, като предложи на Националното събрание да изкаже одобрение на писмото на Наполеон. „*Allons donc! Allons donc!*“^{***} — с такова непочтително-лекомислено възклицание мнозинството погребва предложението на Юго. Политиката на президента? Писмото на президента? Самият президент? „*Allons donc! Allons donc!*“ Кой гледа сериозно на Бонапарт? Смятате ли вие, господин *Виктор Юго*, че ние ви вярваме, че вярвате в президента? „*Allons donc! Allons donc!*“

Най-после, разривът между Бонапарт и Националното събрание бе ускорен благодарение на разискванията по повод проекта за *поканването на орлеанците и бурбоните да се върнат във Франция*. В отсъствие на правителството братовчедът на президента^{***}, син на бившия крал на Вестфалия, беше внесъл в камарата това предложение, което имаше за цел само да постави легитимистките и орлеанчистките претенденти на една дъска с бонапартисткия претендент или, по-точно, *по-долу* от него, тъй като той поне фактически стоеше на върха на държавната власт.

* — Или Цезар, или Клиши — затвора за длъжници! (Перифраза на думите на Юлий Цезар „*Aut Caesar, aut nihil*“ -- „Или Цезар, или нищо“). *Ред*

** — „Стига! Стига!“ *Ред*.

*** — принц Наполеон Бонапарт. *Ред*.

Наполеон Бонапарт беше достатъчно непочтителен, за да съедини в едно предложение *връщането на прогонените кралски фамилии и амнистията на юнските въстаници*. Негодуването на мнозинството го застави веднага да оттегли това кощунско смесване на свящото и нечестивото, на кралската раса и пролетарското изчадие, на неподвижните звезди на обществото и на неговите блуждаещи блатни пламъчета, и да отреди нужното място на всяко едно от тия две предложения. Мнозинството отхвърли енергично проекта за повикването на кралските фамилии в страната и *Берие*, този Демостен на легитимистите, не остави никакви съмнения относно значението на този вот. Разжалването на претендентите на прости граждани — ето каква цел се преследва! Те трябва да бъдат лишени от ореола на светост, от последното оцеляло у тях величие, *величието на изгнанието!* Какво биха помислили за оня от претендентите — се провикна Берие, — който, забравил високия си произход, би се върнал във Франция, за да живее тук като обикновено частно лице? По-ясно не можеше да се каже на Бонапарт, че той не е спечелил нищо от присъствието си в страната, че ако той беше нужен на обединените роялсти тук, на президентското кресло, в качеството на *неутрална личност*, то истинските претенденти за короната трябваше посредством мъглата на изгнанието да останат скрити от неосветените погледи.

На 1 ноември Луи Бонапарт отговори на Законодателното събрание с послание, в което с доста резки изрази известяваше за оставката на правителството Баро и за образуването на ново правителство. Правителството Баро—Фалу беше правителство на роялистката коалиция, правителството на Опул беше правителство на Бонапарт, оръдие на президента против Законодателното събрание, *правителство на търговски служаци*.

Бонапарт сега вече не беше само *неутралната личност* от 10 декември 1848 г. Като глава на изпълнителната власт той стана център на известни интереси, борбата с анархията принуди самата партия на реда да засили неговото влияние и ако той *не беше вече* популярен, тя беше непопулярна. Нима той не можеше да се надява, че съперничеството на орлеанистите и легитимистите, от една страна, и необходимостта от каквато и да било монархическа реставрация — от друга, ще заставят тези две фракции да признаят *неутралния претендент?*

От 1 ноември 1849 г. започва третият период в живота на конституционната република, който завършва на 10 март 1850 г. Започва нормалната игра на конституционните институции, от която така се възхищава Гизо, т. е. раздорите между изпълнителната и законодателната власт. Но това не е всичко. Против реставраторски-

те възжеления на обединените орлеанисти и легитимисти Бонапарт защитава юридическото основание на фактическата си власт — републиката; против реставраторските възжеления на Бонапарт партията на реда защитава юридическото основание на съвместното си господство — републиката; легитимистите против орлеанистите, орлеанистите против легитимистите защитават *status quo** — републиката. Всички тези фракции на партията на реда, всяка една от които има *in petto*** свой собствен крал и своя собствена реставрация, противопоставят на узурпаторските и метежнически възжеления на своите съперници общото господство на буржоазията, формата, в която отделните им претенции се неутрализират и съхраняват взаимно — *републиката*.

Както у Кант републиката като единствена рационална държавна форма става постулат на практическия разум, който не се осъществява никога, но осъществяването на който трябва винаги да бъде наша цел и предмет на нашите помисли — така за тези роялисти постулат е *монархията*.

По такъв начин конституционната република, излязла из ръцете на буржоазните републиканци като празна идеологическа формула, в ръцете на обединените роялисти стана пълна със съдържание, жива форма. Тьер и не подозираше каква истина се криеше в думите му: „Ние, роялистите, сме истинска опора на конституционната република.“

Падането на правителството на коалицията, появата на правителството на търговските служещи имаше още и друго значение. Министърът на финансите в новия кабинет се казваше *Фулд*. Да се направи Фулд министър на финансите значеше да се даде официално френското национално богатство в ръцете на борсата, да се управлява държавното богатство посредством борсата и в интерес на борсата. С назначаването на Фулд финансовата аристокрация обяви своята реставрация в „*Moniteur*“. Тази реставрация по необходимост допълняше всички останали реставрации и заедно с тях беше звено във веригата на конституционната република.

Луи-Филип нито веднаж не се осмели да направи министър на финансите един истински *loup-cervier****. Както неговата монархия беше идеално наименование за господството на върховете на буржоазията, така и в неговите правителства привилегированите интереси трябваше да носят идеологически имена, свидетелстващи за лична незаинтересованост. Буржоазната република изкара навсякъде на авансцената това, което различните монархии, легитимната и орлеа-

* — съществуващото положение. *Ред.*

** — в душата си. *Ред.*

*** — борсов вълк. *Ред.*

нистката, криеха зад кулисите. Тя свали на земята онова, което те превъзнасяха до небесата. Имената на светиите тя замени с буржоазните собствени имена на господстващите класови интереси.

Цялото наше изложение показва по какъв начин още от първия ден на съществуването си републиката не само не унищожи господството на финансовата аристокрация, а, напротив, го укрепи. Но тя ѝ правеше отстъпки против волята си, подчинявайки се на съдбата. Обаче с Фулд правителствената инициатива се върна в ръцете на финансовата аристокрация.

Някой ще запита по какъв начин буржоазната коалиция можеше да понесе и да търпи господството на финансовата аристокрация, което при Луи-Филип почиваше върху отстраняването от властта или върху подчиняването на останалите слоеве на буржоазията?

Отговорът на този въпрос е прост.

Преди всичко самата финансова аристокрация образува важна ръководеща група в роялистката коалиция, общата правителствена власт на която се нарича република. Нима ораторите и „талантите“ на орлеанистите не бяха стари съюзници и съучастници на финансовата аристокрация? Нима самата тя не е златната фаланга на орлеанистите? Що се отнася до легитимистите, те още при Луи-Филип на практика участваха във всички оргии на борсовите, минните и железопътните спекулации. Изобщо съюзът на едрото земевладение с финансовата аристокрация е *нормално явление*. Доказателство — *Англия*, доказателство — дори *Австрия*.

В страна като Франция, гдето националното производство стои на непропорционално ниско стъпало в сравнение с размера на държавния дълг, гдето държавната рента е най-важен предмет на спекулация, а борсата представлява главния пазар за влягане на капитала, който се стреми да расте по непроизводителен път — в такава страна безбройно множество хора от всички буржоазни и полубуржоазни класи не може да не бъде заинтересовано в държавния дълг, в борсовата игра и във финансите. А нима всички тези второстепенни участници в борсовата игра не намират естествената си опора и главатари в онази фракция, която представлява същите тези интереси, но в колосални размери, изобщо и изцяло?

На какво се дължи преминаването на държавното имущество в ръцете на финансовата аристокрация? На постоянно нарастващото задлъжняване на държавата. А коя е причината за това задлъжняване на държавата? Постоянното превишение на нейните разходи над приходите — несъответствието, което е и причина, и следствие на системата на държавните заеми.

За да се избегне това задлъжняване, държавата трябва да ограничи разходите си, т. е. да опрости, да съкрати правителствения

организъм, да управлява по възможност по-малко, да държи колкото може по-малък персонал от чиновници, колкото може по-малко да се намесва в работите на гражданското общество. Партията на реда не можеше да тръгне по този път; тя трябваше толкова повече да засилва репресивните си мерки, официалната си намеса от името на държавата, вездесъщия си в лицето на държавните органи, колкото повече растяха опасностите, заплашващи от всички страни нейното господство и условията за съществуване на нейната класа. Не може да се намалява съставът на жандармерията в степента, в която се увеличават посегателствата върху личността и собствеността.

Или държавата трябва да се опита да мине без дългове, да установи за момент поне скоропреходно равновесие в бюджета, като струпа *извънредни данъци* върху плещите на най-състоятелните класи. Но трябваше ли партията на реда, за да спаси националното богатство от борсовата експлоатация, да принесе в жертва на олтара на отечеството собственото си богатство? *Pas si bête!**

Следователно без коренен преврат във френската държава е немислим преврат в държавните финанси на Франция. С тези държавни финанси по необходимост е свързано задлъжняването на държавата, а със задлъжняването на държавата — господството на спекулацията с държавните дългове, господството на държавните кредитори, на банкерите, на сарафите, на борсовите вълци. Само една фракция на партията на реда беше пряко заинтересована в падането на финансовата аристокрация — *фабрикантите*. Ние говорим не за средните, не за дребните промишленици, а за промишлените магнати, които при Луи-Филип съставляваха широката база на династическата опозиция. Без съмнение техните интереси изискваха намаляване на производствените разходи, намаляване на данъците, които влизат в производствените разходи, значи намаляване на държавните дългове, лихвите на които влизат в тези данъци, значи събаряне на финансовата аристокрация.

В Англия — а най-големите френски фабриканти са дребни буржоа в сравнение с техните английски съперници — ние действително виждаме фабриканти, един Кобден, един Брайт, начело на кръстоносния поход против банката и борсовата аристокрация. Защо не се наблюдава такова нещо във Франция? В Англия преобладава промишлеността, във Франция — земеделието. В Англия промишлеността се нуждае от *free trade*** , във Франция — от покровителствени мита, от национален монопол наред с другите монопо-

* — Тя не е толкова глупава! *Ред.*

** — свобода на търговията. *Ред.*

ли. Френската промишленост не господства над френското производство, затова френските фабриканти не господствуват над френската буржоазия. За да защитят своите интереси от другите фракции на буржоазията, те не могат като англичаните да застанат начело на движението и с това да издигнат класовите си интереси на първо място; те трябва да вървят в опашката на революцията и да служат на интереси, противоположни на общите интереси на тяхната класа. През февруари те не разбраха положението си, но февруари ги научи на ум и разум. И кого най-непосредствено заплашва опасност от страна на работниците, ако не работодателя, промишления капиталист? Затова във Франция фабрикантът по необходимост става най-фанатичен член на партията на реда. Наистина финансовите главатарни оръзват *печалбата му, но какво е това в сравнение с пълното ѝ премахване от пролетариата?*

Във Франция дребният буржоа извършва това, което нормално би трябвало да върши промишления буржоа; работникът извършва това, което нормално би било задача на дребния буржоа; а кой разрешава задачата на работника? Никой. Във Франция тя не се разрешава, тук тя само се провъзгласява. Тя никъде не може да бъде разрешена вътре в националните граници⁴³; войната на класите вътре във френското общество ще се превърне в световна война между нациите. Разрешението ще започне едва тогава, когато световната война постави пролетариата начело на оня народ, който господства на световния пазар, начело на Англия. Обаче революцията, която тук намира не своя край, а само организационното си начало, няма да бъде кратковременна революция. Сегашното поколение напомня за онези евреи, които Мойсей водил през пустинята. То трябва не само да завоюва един нов свят, но и да загине, за да направи място на хората, които са дорасли за новия свят.

Да се върнем към Фулд.

На 14 ноември 1849 г. Фулд се качи на трибуната на Националното събрание и изложи финансовата си система: апология на старата данъчна система! запазване на данъка върху виното! отказ от подоходния данък на Паси!

Паси също не беше революционер, той беше стар министър на Луи-Филип. Той принадлежеше към пуританите от типа на Дюфор и към най-интимните приятели на Тест — тази изкупителна жертва на Юлската монархия!* И Паси хвалеше старата данъчна система,

* На 8 юли 1847 г. в Париж в камарата на перовете започна процесът против Пармантье и генерал Кюниер — те бяха обвинени в даване подкуп на чиновници с цел да получат солната концесия — и против тогавашния министър на благоустройството Тест, обвиняван, че вземал от тях подкупи. През време на процеса последният направи опит да се самоубие. Всички бяха осъдени

предлагаше да се запази данъкът върху виното, но същевременно смъкна завесата от държавния дефицит. Той заяви, че държавният фалит може да се избегне само с помощта на нов данък — подходящия. Фулд, който едно време предлагаше на Ледрю-Ролен държавен фалит, предложи на Законодателното събрание държавния дефицит. Той обеща икономии, тайната на които бе открита впоследствие: например разходите се намаляваха с 60 милиона, а текущият дълг се увеличаваше с 200 милиона — фокуси в групирането на цифрите, в съставянето на сметките, които в края на краищата се свеждаха до нови заеми.

При Фулд финансовата аристокрация редом с останалите съпернически фракции на буржоазията, разбира се, не проявяваше тъй динично своето користолюбие, както при Луи-Филип. Но системата си оставаше същата: постоянно увеличаване на държавните дългове, замаскиране на дефицита. А с течение на времето старото борсово мошеничество се прояви още по-неприкрито. Доказателства: законът за авиньонската железопътна линия, тайнствените колебания на държавните ценни книжа, които известно време бяха злобата на деня в целия Париж, и, най-сегне, несполучилите спекулации на Фулд и Бонапарт в изборите от 10 март.

С официалната реставрация на финансовата аристокрация френският народ трябваше скоро пак да стигне до един 24 февруари.

Конституантата в пристъп на омраза към своята приемница отмени данъка върху виното за 1850 г. Поради отменяването на старите данъци не можеха да бъдат заплатени новите дългове. *Кретон*, един кретен от партията на реда, още преди прекъсване заседанията на Законодателното събрание предложи да се запази данъкът върху виното. Фулд прие това предложение от името на бонапартисткото правителство и на 20 декември 1849 г., в деня на годишнината от провъзгласяването на Бонапарт за президент, Националното събрание декретира *възстановяването на данъка върху виното*.

Адвокат на това възстановяване беше не финансист, а водачът на езуитите *Монталамбер*. Неговата аргументация беше поразително проста. Данъкът — това е майчината гръд, от която бозае правителството; правителството — това са оръдията за репресия, това са органите на авторитета, това е войската, това е полицията, това са чиновниците, съдиите, министрите, това са *свещениците*. Покушението върху данъка е покушение на анархисти върху стражите на реда, които пазят материалното и духовното производство на бур-

жоазното общество от посегателствата на пролетарските вандали. Данъкът — това е петият бог наред със собствеността, семейството, реда и религията. А данъкът върху виното е безспорно данък, и то не обикновен, а традиционен, проникнат от монархизъм, почтен данък. *Vive l'impôt des boissons! Three cheers and one piogel!**

Когато френският селянин иска да си представи дявола, той си го представя във вид на бирник. От момента, когато Монталамбер обяви данъка за бог, селянинът стана безбожник, атеист, и се хвърли в обятията на дявола, на *социализма*. Религията на реда го изгуби лекомислено, езуитите го изгубиха лекомислено, Бонапарт го изгуби лекомислено. 20 декември 1849 г. завинаги компрометира 20 декември 1848 г. „Племенникът на своя чичо“ не беше първият в семейството, когото погуби данъкът върху виното — данъкът, който по думите на Монталамбер миришеше на революционна буря. Истинският, великият Наполеон на остров Св. Елена заявяваше, че възстановяването на данъка върху виното било повече от всичко друго причината за неговото падане, тъй като отблъснало от него селяните от Южна Франция. Още при Людовик XIV този данък беше главен обект на народната ненавист (виж съчиненията на Боагилбер и Вобан). Първата революция го отмени, а Наполеон отново го въведе в 1808 г. в малко изменен вид. Когато Реставрацията навлизахе във Франция, в авангарда ѝ шестуваха не само казаците, но и обещанията за отменяване на данъка върху виното. Разбира се, *gentilhomme*** не беше длъжна да удържи думата си, дадена на *gens taillable à merci et miséricorde****. 1830 година обеща да отмени данъка върху виното. Но не беше в духа на тази година да върши това, което казва, и да казва, каквото върши. 1848 година обеща да отмени данъка върху виното, както обещаваше всичко. Най-после, Конституантата, която не обещаваше нищо, се разпореди, както вече споменахме, в завещанието си данъкът върху виното да бъде отменен от 1 януари 1850 г. Но тъкмо десет дни преди 1 август 1850 г. Законодателното събрание го въведе отново. По такъв начин френският народ напразно се опитваше да изгони този данък: когато го изхвърляше през вратата, той отново влизаше през прозореца.

Народната ненавист спрямо данъка върху виното се обяснява това, че в него се съединяваха всички ненавистни страни на френската данъчна система. Начинът на неговото събиране е омразен, начинът на неговото разпределение е аристократичен, тъй като нор-

* — Да живее данъкът върху виното! Трикратно ура и още веднаж ура!
Ред.

** — аристокрацията. *Ред.*

*** — безправното низше съсловие. *Ред.*

мата на облагането е еднаква както за най-обикновените, така и за най-скъпите вина; следователно той се увеличава в геометрическа прогресия, колкото повече се намалява имуществото на потребителя — един обратен прогресивен данък. Той е премия за фалшифицирането и подправянето на виното и по такъв начин предизвиква систематическо отравяне на трудещите се класи. Той намалява консумацията, като издига пред врагите на всеки град с население над 4,000 души акцизни бариери и превръща всеки такъв град в чужда страна, защитена от френското вино с покровителствени мита. Едрите винари, а в още по-голяма степен дребните, така наречените *mag-chands de vin*, кръчмарите, чийто доход зависи от консумацията на виното, също така са заклетни врагове на данъка върху виното. И, най-сетне, намалявайки консумацията, данъкът върху виното стеснява пазара за пласиране на производството. Лишавайки градските работници от възможността да купуват вино, той лишава селяните-винопроизводители от възможността да го продават. А Франция наброява приблизително 12 милиона винопроизводители. Затова е разбираема омразата на целия народ към данъка върху виното, разбираемо е по-специално фанатичното ожесточение на селяните против него. При това във възстановяването на данъка върху виното те виждаха не единично, повече или по-малко случайно събитие. Селяните имат свои особени исторически традиции, които преминават от бащата у сина, и в тази историческа школа се е затвърдило убеждението, че всяко правителство, когато иска да измами селяните, им обещава отменяване на данъка върху виното, а след като ги е излъгало, го запазва в сила или го възстановява. Селянинът изпробва по данъка върху виното букета на правителството, неговата тенденция. Възстановяването на данъка върху виното на 20 декември означаваше: *Луи Бонапарт е също като другите*. Но той не беше като другите, той беше *изобретение на селяните*, и в петиции против данъка, носещи милиони подписи, селяните оттеглиха гласовете си, които преди една година бяха дали на „племенника на своя чичо“.

Селското население, съставляващо повече от две трети от цялото френско население, се състои главно от така наречените свободни *поземлени собственици*. Тяхното първо поколение, безвъзмездно освободено от революцията през 1789 г. от феодалните повинности, нищо не бе платило за своята земя. Но следващите поколения платиха под формата на *цена на земята* онова, което техните полукрепостни прародители бяха платили на времето си във формата на рента, десятък, ангария и т. н. Колкото повече растеше населението, от една страна, колкото повече се увеличаваше разпокъсането на земите, от друга, толкова повече поскъпваше цената на тези парцели земя, тъй като колкото по-малки ставаха парцелите, толкова пове-

че растеше търсенето им. Но с покачването на цената, която селянинът плащаше за тези парцели, по необходимост растеше *задължняването на селянина*, т. е. *ипотеката* — все едно дали той направо купуваше парцела или последният се смяташе от сънаследниците му като негов капитал. Дългът, който тежи върху земята, се нарича ипотека, заложна разписка върху земята. Както около средновековния поземлен участък се натрупваха *привилегии*, така около съвременния парцел се натрупват *ипотеки*. — От друга страна, при парцелна система земята е за нейния собственик само *оръдие за производство*. Но колкото повече се раздробява земята, толкова повече се намалява нейното плодородие. Прилагането на машини при обработването на почвата, разделението на труда, големите мелiorационни мероприятия — построяване на дренажни и оросителни канали и т. н. — стават все повече и повече невъзможни, а *непроизводителните разходи* по обработването на земята растат в същата пропорция, в която расте и раздробяването на самото оръдие за производство. Всичко това става независимо от обстоятелството дали собственикът на парцела притежава капитал или не. Но колкото по-далеч отива раздробяването на земята, толкова целият капитал на парцелния селянин се свежда до поземлен участък с най-жалък инвентар, толкова по-малко възможно става влагането на капитал в земята, толкова повече на дребния селянин [Kotsass] не достига земя, пари и образование, за да използва успехите на агрономията, толкова повече регресира обработването на земята. Най-после, *чистият доход* се намалява в същата пропорция, в която се увеличава *брутната консумация* и в която цялото семейство на селянина е възпрепятствувано да упражнява други занятия от своята собственост върху земята, която обаче не обезпечава съществуването му.

И така в същата степен, в която се увеличава населението, а заедно с него и раздробяването на земята, *поскъпва и оръдието за производство* — земята, и се намалява *нейното плодородие*; в същата степен *запада земеделието и растат дълговете на селянина*. И онава, което е било следствие, става на свой ред причина. Всяко поколение оставя все повече дългове на следващото, всяко ново поколение започва живота си при все по-неблагоприятни и по-тежки условия, ипотечните задължения раждат все нови ипотечни задължения и когато селянинът не може вече да залага отново своето парче земя, за да сключва *нови дългове*, т. е. да го обременява с нови ипотеки, той попада направо в лапите на *лихваря* и *високите лихви* стават все по-грамadni.

По такъв начин френският селянин отдава на капиталистите във вид на *лихви по ипотеки*, които тежат върху земята, и във вид на *лихви по ипотечни заеми, сключени от лихварина*, не само позем-

лената рента, не само промишлената печалба, с една дума — не само *цялия чист доход*, но дори *част от своята работна заплата*; по такъв начин той е изпаднал до равнището на *ирландския арендатор* и всичко това, за да бъде *частен собственик*.

Този процес бе ускорен във Франция от непрекъснатото растящо *бреме на данъците* и от *съдебните разноси*, предизвикани отчасти непосредствено от самите формалности, с които френското законодателство обкръжава поземлената собственост, отчасти от безбройните конфликти между собствениците на парцелите, които навсякъде се допират и кръстосват, и отчасти от страстта към процеси, свойствена на селяните, за които цялата наслада от собствеността се свежда до фанатичната защита на въображаемата собственост, на *правото на собственост*.

Според статистическите изчисления от 1840 г. общото производство на френското земеделие е възлизало на 5,237,178,000 франка. От тази сума трябва да се приспаднат 3,552,000,000 франка за разходи по обработването, като се включи тук и консумацията на земеделците. Остава чисто производство от 1,685,178,000 франка, от които 550 милиона трябва да се спаднат за лихви по ипотеките, 100 милиона за съдебни чиновници, 350 милиона за данъци и 107 милиона за нотариални такси, за гербов налог, за ипотечни мита и т. н. Остава една трета от чистото производство — 538,000,000; на глала от населението не се падат и 25 франка чист доход⁴¹. В това изчисление, разбира се, не са взети под внимание лихварството въвн от ипотеките, нито разходите по адвокати и т. н.

Сега е ясно положението на френските селяни, когато републиката прибави към старите им тежести още и нови. Ясно е, че експлоатацията на селяните се отличава от експлоатацията на индустриалния пролетариат само по *форма*. Експлоататорът е все същият — *капиталът*. Отделните капиталисти експлоатират отделните селяни посредством *ипотеките* и *лихварството*; класата на капиталистите експлоатира класата на селяните посредством *държавните данъци*. Правото на собственост, което има селянинът, е талисман, който досега предаваше селяните във властта на капитала; в името на тази собственост капиталът ги насъскваше против индустриалния пролетариат. Само падането на капитала може да повдигне селянина, само едно антикапиталистическо, пролетарско правителство може да сложи край на икономическата му нищета и на общественото му деградиране. *Конституционната република*, това е диктатурата на неговите обединени експлоататори; *социалнодемократическата, червената република* — това е диктатурата на неговите съюзници. И блюдоната на възните се вдига или пада в зависимост от гласовете, които селянинът пуска в избирателната урна. Той трябва сам да решава

съдбата си. — Така говореха социалистите в брошури, в алманаси, в календари и във всевъзможните си позиви. Тези идеи станаха още по-ясни за селянина благодарение на полемическите съчинения на партията на реда; тя също се обръщаше към него и със своите груби преувеличавания, с безсъвестното си изопачаване на социалистическите идеи и стремежи налучкваше истинския селски тон и разпалваше ламтежа на селянина към забранения плод. Но най-разбираемо говореше самият опит, придобит от класата на селяните при използването на изборителното право, говореха разочарованията, които се сгромолясваха едно след друго върху него в стремителното развитие на революцията. *Революциите са локомотивите на историята.*

Постепенният преврат в настроението на селяните се прояви в различни симптоми. Той се прояви още в изборите за Законодателното събрание, прояви се в обсадното положение, обявено в петте департамента около Лион, прояви се няколко месеца след 13 юни в избирането на един монтаняр на мястото на бившия председател на „безподобната камара“ (*chambre introuvable*)* от департамента Жиронда, прояви се и на 20 декември 1849 г. в избирането на един червен на мястото на умрелия легитимистки депутат от департамента Гар⁴⁵, тази обетована земя на легитимистите, арена на най-ужасните разправи с републиканците в 1794 и 1795 г., средището на *terreur blanche*** от 1815 г., където либералите и протестантите биваха убивани открито. Това революционизиране на най-консервативната класа се прояви най-ярко след възстановяването на данъка върху виното. Правителствените мероприятия и закони, издадени през януари и февруари 1850 г., бяха насочени почти изключително против *департаментите и селяните* — най-убедително доказателство за тяхното пробуждане.

Окръжното на Опул, с което жандармът се назначаваше за инквизитор на префекта, супрефекта и преди всичко на кмета, с което се организираше шпионажът до най-глухите кътчета на най-затънтените села; *законът против основните учители*, който ги подчиняваше — тях, духовните водачи, идеолозите, застъпниците, възпитателите и наставниците на селската класа — на произвола на префекта, който ги гонеше — тях, пролетарните на класата на учените — като преследвани зверове от едно село в друго; *законопроектът против кметовете*, който окачи над главите на последните дамоклиевия меч на оставката и във всеки момент ги противопоставяше — тях.

* Под това название е известна в историята фанатично ултрароялността и реакционна камара на депутатите, избрана в 1815 г., непосредствено след второто сваляне на Наполеон. (*Бележка на Фр. Енгелс към изданието от 1895 г.*)

** — белия терор. *Ред.*

президентите на селските общини — на президента на републиката и на партията на реда; *указът*, който превърна 17-те военни окръга на Франция в 4 пашалъка⁴⁶ и превърна казармата и бивака в национален салон на французите; *законът за образованието*, с който партията на реда обяви невежеството и насилственото затъпяване на Франция за необходимо условие за нейното съществуване при режима на всеобщото избирателно право — какво представляваха всички тези закони и мероприятия? Отчаяни опити да бъдат отново подчинени на партията на реда департаментите и селяните от департаментите.

Като *репресии* това бяха жалки средства, които биеха покрай целта. Големите мероприятия като запазването на данъка върху виното и 45-сантимовия данък, подигравателното отхвърляне на селските петиции относно връщането на милиарда и т. н. — всички тези законодателни гръмотевици поразяваха селската класа само веднаж, като цяло, от центъра. Изброените по-горе закони и мероприятия придаваха на нападението и съпротивата *всеобщ* характер, правеха ги тема на разговор във всяка колиба, присаждаха революцията във всяко село, *пренасяха революцията по места и ѝ придаваха селски характер*.

От друга страна, нима тези проекти на Бонапарт и приемането им от Националното събрание не доказват съгласието на двете власти на конституционната република там, където се касае за смазване на анархията, т. е. на всички класи, които въстават против диктатурата на буржоазията? Нима *Сулук* веднага след своето грубо послание⁴⁷ не увери Законодателното събрание в предаността си към делото на реда в последвалото непосредствено след това послание на *Карлие*⁴⁸, тази мръсна и вулгарна карикатура на Фуше, също както самият Луи Бонапарт беше плоска карикатура на Наполеон?

Законът за образованието ни показва съюза на младите католици и старите волтерианци. Нима господството на обединената буржоазия можеше да бъде нещо друго освен обединен деспотизъм на симпатизиращата на езуитите Реставрация и на спекулиращата със свободомислие Юлска монархия? Нима оръжието, с което едни буржоазни фракции снабдяваха народа против други фракции във взаимната им борба за върховната власт, не трябваше да бъде отново изтръгнато из ръцете на народа, щом като той се противопостави на обединената им диктатура? Нищо, дори отхвърлянето на *сoпсoлдaтs à l'amiable* не възмути тъй много парижкия дюкянджия, както това демонстративно кокетничене с *езуитизма*.

Междувременно сблъскванията между различните фракции на партията на реда, а също и между Националното събрание и Бонапарт продължаваха. На Националното събрание не се хареса, че Бонапарт непосредствено след своя *сoup d'état*, след съставянето на

свое собствено бонапартистко правителство, повика при себе си но-вопроизведените за префекти инвалиди на монархията и постави ка-то условие за тяхната служба забранената от конституцията аги-тация в полза на неговото повторно избиране за президент; не се харе-са и това, че Карлие ознаменува назначението си със затварянето на един легитимистки клуб; не се хареса, че Бонапарт създаде соб-ствен весник „Napoléon“⁴⁹, който разкриваше на публиката тайни-те възжелания на президента, докато неговите министри трябваше да се отричат от тях на трибуните на Законодателното събрание; на Събранието не се хареса, че Бонапарт, въпреки всички вотове на не-доберие, упорито не уволняваше министрите си; не се хареса и опи-тът да се спечели разположението на подофицерите с прибавката от четири су към дневната им заплата и разположението на пролета-риата посредством един плагиат от „Парижките потайности“ на Ев-гений Сю — чрез учредяване на „банка за заеми на доверие“; най-сетне, не се хареса и безочливостта, с която чрез министрите бе вне-сено предложението оцелелите юнски въстаници да бъдат заточени в Алжир, за да се направи Законодателното събрание непопулярно en gros*, докато президентът с отделни актове на помилване си осигу-ряваше популярност en détail**. *Тиер* произнесе заплашителните думи за „coup d'état“ и „coups de tête***, а Законодателното събра-ние си отмъщаваше на Бонапарт, като отхвърляше всеки законо-проект, който той внасяше в собствен интерес, и с шумна подозри-телност разследваше дали всеки законопроект, който той внасяше в общ интерес, не се стреми да увеличи личната власт на Бонапарт под предлог че засилва изпълнителната власт. С една дума, то *от-мъщаваше чрез заговора на презрението*.

На свой ред партията на легитимистите се дразнеше от това, че по-ловките орлеанисти отново вземат в свои ръце почти всички дър-жавни длъжности, дразнеше се от засилването на *централизацията*, тъй като по принцип очакваше успех на своето дело от *децентрали-зацията*. И действително контрареволуцията *насилствено прокарва-ше централизация*, т. е. подготвяше механизма на революцията. Ка-то установи задължителен курс за банкнотите, тя *централизира* до-ри златото и среброто на Франция в Парижката банка и по такъв начин създаде *готова военна хазна* на революцията.

Най-сетне, орлеанистите се дразнеха от това, че на техния прин-цип на извънбрачната династия се противопоставя новоизплувалият принцип на легитимизма, че те самите са постоянно възпирани и зле

* — на едро. *Ред.*

** — на дребно. *Ред.*

*** Игра на думи: „coup d'état“ — „държавен преврат“, „coups de tête“ — „необмислени постъпки“. *Ред.*

третиранни, както благородникът третира съпругата си от буржоазен произход.

Ние стъпка по стъпка проследихме как селяните, дребните буржоа, изобщо средните слоеве на обществото заставаха на страната на пролетариата, стигаха до открит антагонизъм спрямо официалната република и биваха третиранни от нея като врагове. *Възмущение против диктатурата на буржоазията, необходимост от преобразуване на обществото, запазване на демократическо-републиканските институции като оръдия за това преобразуване, сплотяване около пролетариата като решаваща революционна сила* — ето общите характерни черти на така наречената партия на социалната демократия, партията на червената република. Тази „партия на анархията“, както я кръстиха нейните противници, както и партията на реда, е коалиция на различни интереси. От най-нищожната реформа на стария обществен безпорядък до събарянето на стария обществен ред, от буржоазния либерализъм до революционния тероризъм — толкова далеч са една от друга крайностите, съставляващи изходния и крайния пункт на „партията на анархията“.

Отменяването на покровителствените мита е социализъм! — защото то посяга върху монопола на *промишлената* фракция на партията на реда. Привеждането в ред държавните финанси е социализъм! — защото то засяга монопола на *финансовата* фракция на партията на реда. Свободният внос на жито и месо от чужбина е социализъм! — защото нарушава монопола на третата фракция на партията на реда, *едрото земевладение*. Исканията на фритредерите, т. е. на най-прогресивната партия на английската буржоазия, се явяват във Франция като социалистически искания. Волтерианството е социализъм! — защото то напада четвъртата фракция на партията на реда, *католическата* фракция. Свобода на печата, право на съдружения, всеобщо народно образование — социализъм, социализъм! Та нали всичко това посяга върху общия монопол на партията на реда!

В хода на революцията положението назря толкова бързо, че приятелите на реформата от всички нюанси, че средните класи с техните най-скромни искания бяха принудени да се обединят около знамето на най-крайната партия на преврата, около *червеното знаме*.

Но колкото и различен да беше *социализмът* на главните съставни елементи на „партията на анархията“ — според икономическите условия и произтичащите от тях общи революционни потребности на една или друга класа или фракция на класа, — в един пункт той съвпаднаше: той обявяваше себе си за *средство за освобождението на пролетариата* и провъзгласяваше това освобождение за своя *цел*. Съзнателна измама у едните, самоизмама у другите, които са убедени, че светът, преустроен съобразно с техните потреб-

ности, е най-добрият свят за всички, че той осъществява всички революционни искания и премахва всички революционни конфликти.

Под повече или по-малко еднакво звучащите *общии* социалистически фрази на „*партията на анархията*“ се крие преди всичко *социализмът* на вестниците „National“, „Presse“, „Siècle“, който повече или по-малко последователно се стреми да събори господството на финансовата аристокрация и да освободи промишлеността и търговията от старите окови. Това е социализмът на промишлеността, търговията и земеделието, интересите на които се жертвуват от техните ръководители, влизащи в партията на реда, доколкото тези интереси вече не съвпадат с техните частни монополи. От този *буржоазен социализъм*, който, както всяка друга разновидност на социализма, привлича известна част от работниците и дребните буржоа, се отличава същинският социализъм, *дребнобуржоазният социализъм*, социализмът *par excellence**. Капиталът преследва тази класа главно като *кредитор*, затова тази класа иска *кредитни институти*; капиталът я души с *конкуренцията* си, затова тя иска *асоциации*, поддържани от държавата; капиталът я побеждава посредством *концентрацията*, затова тя иска *прогресивни данъци*, ограничаване правото на наследство, предприемане на големи работи от страна на държавата и други мероприятия, *които насилствено задържат нарастването на капитала*. Тъй като тя мечтае за мирно осъществяване на своя социализъм — допускайки може би само някаква непродължителна втора февруарска революция, — тя естествено си представя бъдещия исторически процес като *осъществяване на системи*, които се измислят или са вече измислени от социалните теоретици, било съвместно или поединично. По такъв начин тези социалисти стават еклектици или привърженици на наличните социалистически *системи*, привърженици на *доктринерския социализъм*, който беше теоретически израз на пролетариата само дотогава, докато пролетариатът още не беше дорасъл до собственото си свободно историческо движение.

По такъв начин, докато *утопията, доктринерският социализъм*, който подчинява цялото движение на един от неговите моменти, който заменя колективното, общественото производство с мозъчната дейност на отделния педант и преди всичко с помощта на малки фокуси и големи сантименталности премахва във фантазията си революционната борба на класите с всичките ѝ необходими прояви, докато този доктринерски социализъм, който всъщност само идеализира съвременното общество, рисува го само в розова светлина и се старее да осъществи своя идеал въпреки действителността на същото това

* — в истинския смисъл на думата. *Ред.*

общество, докато този социализъм бива отстъпван от пролетариата на дребната буржоазия, докато борбата между различните социалистически водачи открива, че всяка една от така наречените системи е претенциозно подчертаване на един от преходните моменти на социалния преврат в противовес на другите — *пролетариатът* все повече се обединява около *революционния социализъм*, около *комунизма*, кръстен от самата буржоазия с името *Бланки*. Този социализъм е *обявяването на непрекъсната революция, класовата диктатура* на пролетариата като необходимо преходно стъпало към *унищожаването на класовите различия изобщо*, към унищожаването на всички производствени отношения, върху които почиват тези различия, към унищожаването на всички обществени отношения, съответстващи на тези производствени отношения, към преврат във всички идеи, произтичащи от тези обществени отношения.

Рамките на нашето изложение не ни позволяват да се спираме по-подробно на този въпрос.

Ние видяхме: както в партията на *реда* неизбежно застана начело *финансовата аристокрация*, така в „партията на *анархията*“ начело застана *пролетариатът*. Докато различните обединили се в революционна лига класи се групираха около пролетариата, докато департаментите ставаха все по-несигурни и самото Законодателно събрание все по-сърдито посрещаше претенциите на френския Сулук — наблюдавиха дълго отлаганите и отсрочвани допълнителни избори на депутати на местата на заточените монтаняри от 13 юни.

Правителството, презирано от своите врагове, оскърбявано и унижавано на всяка крачка от своите мними приятели, виждаше само *едно* средство за излизане от това непоносимо и неудържимо положение — *метежа*. Един метеж в Париж би позволил да се обяви обсадно положение в Париж и в департаментите и по такъв начин да се командуват изборите. От друга страна, приятелите на реда биха били принудени да направят отстъпки на едно правителство, което е одържало победа над *анархията*, иначе те сами биха се явили в ролята на *анархисти*.

Правителството се залови за работа. В началото на февруари 1850 г. то провокира народа, като изсече дърветата на свободата⁵⁰. Напразно! Ако дърветата на свободата изгубиха местата си, самото правителство изгуби и ума, и дума и отстъпи уплашено от собствената си провокация. Но Националното събрание посрещна с ледено недоверие този несклопан опит на Бонапарт да се освободи. Не голям успех имаше и вдигането на венците на безсмъртните от юлската колона⁵¹. Това предизвика революционни демонстрации сред една част от войската и даде повод на Националното събрание по-вече или по-малко скрито да гласува недоверие на правителството.

Правителственият печат напразно заплашваше с премахване на общото изборително право и с нахлуване на казаците. Напразно Опул открито предизвика членовете на левицата в Законодателното събрание; напразно той ги зовеше на улицата, заявявайки, че правителството било готово да ги посрещне, както следва. Опул не постигна нищо освен напомняне да спазва реда от страна на председателя и партията на реда с мълчаливо злорадство допусна един депутат от левицата да осмее узурпаторските възжеления на Бонапарт. Напразни бяха най-послед предсказанията за революция за *24 февруари*. Правителството направи така, че народът с нищо не отбеляза деня 24 февруари.

Пролетариатът не позволи да бъде провокиран към *бунт*, той имаше намерение да прави *революция*.

Провокациите на правителството, които само засилиха общото недоволство от съществуващия ред, не попречиха на изборителния комитет, намиращ се всецяло под влиянието на работниците, да постави следните три кандидати за Париж: *Дефлот*, *Видал* и *Карно*. *Дефлот* беше изпратен на заточение през м. юни и амнистиран в резултат на една от приумиците на Бонапарт, целещи да му създадат популярност; той беше приятел на Бланки и участва в покушението на 15 май. *Видал*, известен като комунистически писател с книгата си „За разпределението на богатството“⁵², бивш секретар на Луи Блан в Люксембургската комисия. *Карно*, син на един член на Конвента, който беше организирил победата, най-малко компрометираният член на партията „National“, министър на просветата във временното правителство и в Изпълнителната комисия, благодарение на демократическия си законопроект за народното образование беше жив протест против закона на езуитите за образованието. Тези трима кандидати представляваха трите класи, сключили съюз помежду си: начело — юнският вълстаник, представител на революционния пролетариат; редом с него — доктринерът-социалист, представител на социалистическата дребна буржоазия; най-сетне, третият кандидат — представител на партията на буржоазните републиканци, демократическите формули на която в сблъскванията с партията на реда бяха придобили социалистически смисъл и отдавна бяха изгубили собственото си значение. Това беше *обща коалиция против буржоазията и правителството, както през м. февруари*. Но този път *пролетариатът* стоеше начело на *революционната лига*.

Напук на всички усилия на противниците победиха социалистическите кандидати. Даже войската гласува за юнския вълстаник и против своя собствен военен министър *Лаут*. Партията на реда бе поразена като от гръм. Департаментските избори не ѝ донесоха утеха: те дадоха мнозинство на *монтанярите*.

Изборите от 10 март 1850 г.! Това беше касация на юни 1848 г.: онези, които бяха изпращали на заточение и които бяха убивали юнските въстаници, сега се върнаха в Националното събрание, но свити, придружавани от заточените, с техните принципи на уста. *Това беше касация на 13 юни 1849 г.:* Планината, която бе изгонена от Националното събрание, се върна в Националното събрание, но вече не като командир на революцията, а като неин преден тръбач. *Това беше касация на 10 декември:* Наполеон се провали в лицето на своя министър Лаит. Парламентарната история на Франция познава само един подобен случай: провалянето на Осе, министър на Карл X през 1830 г. Най-сетне, изборите от 10 март 1850 г. бяха касация на изборите от 13 май, които бяха дали мнозинство на партията на реда. Изборите от 10 март бяха протест срещу мнозинството от 13 май. 10 март беше революция. Зад избирателните бюлетени се крият паветата на улиците.

„Гласуването на 10 март означава война“ — се провикна Сежур д'Агесо, един от най-крайните членове на партията на реда.

От 10 март 1850 г. конституционната република навлиза в нова фаза, във *фазата на своето разложение*. Различните фракции на мнозинството отново са обединени помежду си и с Бонапарт; те отново са спасители на реда; Бонапарт отново е тяхна *неутрална личност*. Ако те си спомнят за своя роялизъм, то е само защото са престанали да се надяват във възможността на буржоазна република; ако той си спомня, че е претендент, то е само защото е престанал да се надява, че ще остане президент.

По команда на партията на реда Бонапарт отговаря на избирането на юнския въстаник *Дефлот* с назначаването на *Барош* за министър на вътрешните работи — Барош, който бе обвинител на Бланки и Барбес, на Ледрю-Ролен и Гинар. На избирането на *Карно* Законодателното събрание отговаря с приемането на закона за образованието, на избирането на *Видал* — със забраняването на социалистическия печат. С кръсъците на своя печат партията на реда се опитва да заглуши собствения си страх. „Мечът е свят“ — се провиква един от нейните органи. „Защитниците на реда трябва да започнат настъпление срещу партията на червените“ — заявява друг орган. „Между социализма и обществото се води борба на живот и смърт, непрекъсната, безпощадна война; в тази отчаяна война един от тях трябва да загине; ако обществото не унищожи социализма, социализмът ще унищожи обществото“ — кукурига трети петел на реда. Издигайте барикади на реда, барикади на религията, барикади на семейството! Трябва да се ликвидират тези 127,000 парижки избиратели! Вартоломеева нощ за социалистите! И партията на реда за миг действително вярва, че победата ѝ е сигурна.

Нейните органи най-бясно се нахвърлят върху „парижките дюкянджии“. Дюкянджиите на Париж избраха юнския въстаник за свой представител! Това значи, че втори юни 1848 г. е невъзможен; тсва значи, че втори 13 юни 1849 г. е невъзможен; това значи, че моралното влияние на капитала е унищожено, че буржоазното Събрание представлява само буржоазията; това значи, че едрата собственост е загинала, тъй като нейният васал — дребната собственост — търси спасение в лагера на лишените от собственост.

Партията на реда прибягва, разбира се, към своето неизбежно *изтъркано искане*: „Повече репресии!“ — крещи тя. — „Да се удеторят репресиите.“ Но нейната репресивна сила се е намалила десет пъти, докато съпротивата се е увеличила стократно. Нима самото главно оръдие на репресията, войската, не се нуждае от репресии? И партията на реда казва последната си дума: „Трябва да бъде разкъсан железният обръч на легалността, която ни души. Конституционната република е невъзможна. Ние трябва да се борим с истинското си оръжие; от февруари 1848 г. насам ние се борим срещу революцията с *нейното* оръжие и на *нейната* почва, ние приехме *нейните* институции; конституцията е крепост, която защитава само обсаждащите, а не обсадените! В утробата на троянския кон ние се промъкнахме в свещения Илион, но за разлика от нашите прадеди, *гърците**, не завоювахме вражеския град, а сами паднахме в плен.“

Но в основата на конституцията лежи *всеобщото избирателно право*. Унищожаването на *всеобщото избирателно право* е последната дума на партията на реда, последната дума на буржоазната диктатура.

Всеобщото избирателно право даде право на буржоазията на 4 май 1848 г., на 20 декември 1848 г., на 13 май 1849 г. и на 8 юли 1849 г. Всеобщото избирателно право осъди само себе си на 10 март 1850 г. Господството на буржоазията като извод и резултат от всеобщото избирателно право, като категоричен акт на суверенната воля на народа — ето смисъла на буржоазната конституция. Но какъв смисъл има тази конституция от момента, когато съдържанието на това избирателно право, на тази суверенна воля на народа не се свежда вече до господството на буржоазията? Нима не е дълг на буржоазията да регулира избирателното право така, че то да иска разумното, т. е. нейното господство? Нима всеобщото избирателно право, унищожавайки всеки път съществуващата държавна власт и възсъздавайки всеки път отново тази власт от себе си, не унищожава всяка устойчивост, не поставя всекиминутно на карта всички

* Игра на думи: „grecs“ — „гърци“, а също „мошеници“ (Бележка на Енгелс към изданието от 1895 г.).

съществуващи власти, не подкопава авторитета, не застрашава да издигне в авторитет самата анархия? Кой би се съмнявал в това след 10 март 1850 г.?

Отхвърляйки всеобщото избирателно право, с което се кичеше досега, от което черпеше всемогъществото си, буржоазията признава открито: „*Нашата диктатура съществуваше досега по волята на народа, отсега нататък тя ще бъде затвърдена против волята на народа.*“ И напълно последователно тя търси сега опора за себе си не във Франция, а вън от нея, в чужбина, в *нашествието*.

Заедно с призива към *нашествие* тя — този втор Кобленц⁵³, който избра за своя резиденция самата Франция, възбужда против себе си всички национални страсти. Нападайки всеобщото избирателно право, тя дава *общ претекст* за нова революция, а на революцията е нужен такъв претекст. Всеки *частен* претекст би разединил фракциите на революционната лига и би изкарал наяве техните различия. Но *общият* претекст зашеметява полуреволюционните класи, той им позволява да се самоизлъгват относно *определения характер* на бъдещата революция, относно последниците от собствените им постъпки. Всяка революция се нуждае от банкетен въпрос. Всеобщото избирателно право — ето банкетния въпрос на новата революция.

Но отказвайки се от единствено възможната форма на своята *обединена* власт, от най-могъщата и най-пълната форма на своето *класово господство*, *конституционната република*, и връщайки се назад към по-низшата, непълната, по-слабата форма, към *монархията*, обединените буржоазни фракции сами си прочетоха присъдата. Те приличат на оня старец, който, желяейки да си възвърне младежката сила, измъкнал детските си дрехи и се опитал да ги нахлузи на омършавялото си тяло. Тяхната република имаше само *една заслуга* — че *беше разсадник на революцията*.

10 март 1850 г. носи надписа:

*Après moi le déluge!**

* — След мен ако ще и потоп. (Думи, приписвани на Людовиг XV.) *Ред.*

IV

ОТМЕНЯВАНЕТО НА ВСЕОБЩОТО ИЗБИРАТЕЛНО ПРАВО
В 1850 г.

(Продължението на предидущите три глави е взето от „Прегледа“, поместен в последната, двойна, 5—6 книжка на списанието „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“. В него отначало се описва голямата търговска криза, която избухна през 1847 г. в Англия; с нейното въздействие върху европейския континент се обяснява изострянето на тамошните политически усложнения и превръщането им в революциите от февруари и март 1848 г., а след това се показва как настъпилото още в 1848 г. и още повече засилило се в 1849 г. процъфтяване на търговията и промишлеността парализира революционния подем, като направи заедно с това възможни победите на реакцията. Специално за Франция след това се казва следното:)*

Същите симптоми започнаха да се проявяват във *Франция* от 1849 г. и особено от началото на 1850 г. Парижката промишленост работи с пълна пара, памучните фабрики в Руан и Мюлхаузен също работят доста добре, макар че и тук, както и в Англия, пречки бяха високите цени на суровините. При това за развитието на разцвета във Франция особено съдействаха широката митническа реформа в Испания и намаляването на митата върху различните луксозни артикули в Мексико. И на двата тези пазара износьт на френските стоки се увеличи значително. Нарастването на капиталите доведе във Франция до цяла редица спекулативни предприятия, за предлог за които послужи експлоатацията на калифорнийските златни мини в голям мащаб. Изникнаха маса дружества, чиито акции с малка стойност и социалистически обагрени перспекти апелират непосред-

* Този встъпителен абзац е написан от Енгелс за изданието от 1895 г. *Ред.*

ствено към кесията на дребните буржоа и работниците, но които до едно без изключение се свеждат до онова чисто мошеничество, което е свойствено само на французите и китайците. Едно от тези дружества дори се ползува от прякото покровителство на правителството. Вносните мита във Франция за първите девет месеца на 1848 г. възлизаха на 63,000,000 франка, за девет месеца от 1849 г. — на 95,000,000 франка и за девет месеца от 1850 г. — на 93,000,000 франка. Впрочем през м. септември 1850 г. те отново се покачиха с повече от един милион в сравнение със същия месец на 1849 г. Износът също се покачи в 1849 г. и още повече в 1850 г.

Най-убедителното доказателство за отново настъпилния разцвет е възобновяването на плащанията в налични пари от Френската банка по закона от 6 август 1850 г. На 15 март 1848 г. банката получи правото да спре плащанията в налични пари. Нейното банкотно обръщение, включително и провинциалните банки, възлизаше тогава на 373 милиона франка (14,920,000 фунта стерлинги). На 2 ноември 1849 г. в обръщение се намираха 482 милиона франка, или 19,280,000 ф. ст., което означаваше увеличение с 4,360,000 ф. ст., а на 2 септември 1850 г. — 496 милиона франка, или 19,840,000 ф. ст., т. е. увеличението приблизително с 5 милиона фунта стерлинги. При това не настъпи обезценяване на банкнотите; напротив, увеличението на обръщението на банкнотите се придружаваше с все повече нарастващо натрупване на злато и сребро в подземията на банката, така че през лятото на 1850 г. металическият запас достигна приблизително 14 милиона ф. ст., сума, нечувана във Франция. Обстоятелството, че по такъв начин банката се оказа в състояние да увеличи своето банкотно обръщение и заедно с това активния си капитал със 123 милиона франка, или 5 милиона фунта стерлинги, доказва блестящо колко вярно беше нашето твърдение в една от предидущите книжки на списанието*, че финансовата аристокрация не само не беше разбита от революцията, но че дори още повече укрепна. Още по-очевиден става този резултат от следния преглед на френското законодателство относно банките през последните години. На 10 юни 1847 г. банката получи правото да издава банкноти от по 200 франка. Дотогава банкноти с най-малка стойност бяха от по 500 франка. С декрет от 15 март 1848 г. банкнотите на Френската банка бяха обявени за законно платежно средство и банката бе освободена от задължението да ги обменя със звонкови монети. Нейното право да издава банкноти бе ограничено до 350 милиона франка. Едновременно с това тя получи правото да издаде банкноти от по 100 франка. С декрет от 27 април бе предписано сливането на де-

* Виж настоящия том, стр. 79—83. *Ред.*

парламентските банки с Френската банка; с друг декрет от 2 май 1848 г. нейното право да издава банкноти бе повишено до 442 милиона франка. С декрет от 22 декември 1849 г. максимумът на издаването на банкноти бе доведен до 525 милиона франка. Най-сетне законът от 6 август 1850 г. отново въведе разменяемостта на банкнотите с пари. Тези факти — непрекъснатото увеличаване на банковото обръщение, концентрацията на целия френски кредит в ръцете на банката и натрупването на всичкото френско злато и сребро в нейните подземия — доведоха Прудон до заключението, че сега банката трябва да смъкне старата си змийска кожа и да се превърне в прудоновска народна банка⁵⁴. В действителност обаче не беше нужно той да познава историята на банковата рестрикция в Англия от 1797 до 1819 г.⁵⁵, той трябваше само да хвърли поглед отвъд Ламанш, за да види, че този нечуван за него в историята на буржоазното общество факт не беше нищо друго освен съвсем нормално буржоазно явление, което само във Франция настъпваше сега за пръв път. Ние виждаме, че мнимореволюционните теоретици, които след временното правителство даваха тон в Париж, бяха също тъй невежи по въпроса за характера и резултатите на взетите мерки, както и самите господа от временното правителство.

Въпреки разцвета на промишлеността и търговията, който е настъпил сега във Франция, масата от населението, 25 милиона селяни, страда от силна депресия. Добрите реколти от последните години понижиха цените на зърнените храни във Франция още повече, отколкото в Англия, и положението на селяните, задължени, истискани от лихварите и обременени с данъци, далеч не може да бъде считано за блясково. Но както историята на последните три години достатъчно ясно показва, тази класа от населението е съвсем неспособна за революционна инициатива.

Както периодът на кризата, така и периодът на разцвета настъпва на континента по-късно, отколкото в Англия. Първоначалният процес винаги става в Англия; тя е демиургът на буржоазния космос. Различните фази на цикъла, през който все отново минава буржоазното общество, се проявяват на континента във вторична и третична форма. Първо, континентът изнася за Англия несравнено повече, отколкото за която и да била друга страна. Но този износ за Англия зависи на свой ред от положението на Англия, особено на задокеанските пазари. След това Англия изнася за задокеанските страни несравнено повече, отколкото целият континент, така че размерите на континенталния експорт за тези страни винаги зависят от задокеанския износ на Англия. Ето защо, ако кризите поражда революции преди всичко на континента, то тяхната причина все пак винаги се намира в Англия. В крайниците на буржоазния органи-

зъм насилствените катастрофи естествено трябва да се разразяват по-скоро, отколкото в сърцето му, гдето възможностите за компенсиране са по-големи. От друга страна, степента, в която континенталните революции въздействуват върху Англия, е същевременно барометър, който показва в каква степен тези революции действително поставят под въпрос самите основи на буржоазния строй или в каква степен те засягат само неговите политически образования.

При такъв всеобщ разцвет, когато производителните сили на буржоазното общество се развиват толкова пишно, колкото това изобщо е възможно в рамките на буржоазните отношения, за действителна революция не може да става и дума. Подобна революция е възможна само в онези периоди, когато и двата тези фактора, съвременните производителни сили и буржоазните форми на производство, влизат в противоречие помежду си. Безкрайните разпри, с които се занимават сега представителите на отделните фракции на континенталната партия на реда, компрометирайки се взаимно, съвсем не водят към нови революции; напротив, тези разпри са възможни само затова, защото основата на обществените отношения в дадения момент е тъй здрава и — нещо, което реакцията не знае — тъй буржоазна. Всички реакционни опити да се спъне буржоазното развитие ще се разбият в тази основа тъй несъмнено, както и всяко нравствено негодувание и всички пламенни прокламации на демократите. *Нова революция е възможна само след нова криза. Но нейното настъпване е също тъй неизбежно, както и настъпването на последната.*

Сега да преминем към *Франция*.

Като наложи да бъдат произведени нови избори на 28 април, народът сам анулира победата си, която той в съюз с дребната буржоазия одържа на изборите от 10 март. Видал бе избран не само в Париж, но и в Долен Рейн. Парижкият комитет, в който бяха силно представени Планината и дребната буржоазия, го подбуди да приеме долнорейнския мандат. Победата от 10 март загуби решителното си значение; окончателното решение беше отново отложено, напрежението на народа отслабваше, той привикваше към легалните триумфи вместо към революционните. Най-после, кандидатурата на Евгений Сю, сантиментално-еснафският социал-фантазьор, унищожи съвършено революционния смисъл на 10 март — реабилитацията на юнското въстание; пролетариатът можеше в най-добрия случай да я приеме като шега в угода на гризетките. Против тази благонамерена кандидатура партията на реда, станала по-смела поради нерешителното поведение на противниците, издигна кандидат, който трябваше да олицетворява юнската *победа*. Този комичен кандидат беше спартанският глава на семейство Леклер⁵⁶, герончните

доспехи на когото печатът впрочем смъкна парче по парче и който претърпя блестящо поражение в изборите. Новата победа на изборите от 28 април въодушеви Планината и дребната буржоазия. Планината вече ликуваше в душата си, че ще може да постигне целта си по чисто легален път, без да предизвиква нова революция, която пак би издигнала на авансцената пролетариата; тя беше уверена, че в новите избори през 1852 г. с помощта на всеобщото изборително право ще постави г. Ледрю-Ролен на президентското кресло и ще осигури монтанярско мнозинство в Събранието. Партията на реда, която от новите избори, от кандидатурата на Сю и от настроението на Планината и на дребната буржоазия бе убедена, че последните са решили да запазят спокойствие при всички обстоятелства, отговори на двете изборни победи с *изборителен закон*, който отменяше всеобщото изборително право.

Правителството беше достатъчно предпазливо, за да внесе този законопроект на своя собствена отговорност. То направи мнима отстъпка на мнозинството, като предостави изработването на този проект на главатарите на мнозинството, на седемнадесетте бургграффи⁵⁷. По такъв начин не правителството предложи на Националното събрание, а мнозинството на Събранието предложи на себе си отменяването на всеобщото изборително право.

На 8 май проектът беше внесен в камарата. Целият социалистическо-демократически печат като един човек започна да проповядва на народа да се държи с достойнство, да пази *calme majestueux**, да остане пасивен и да има доверие в своите представители. Всяка статия в тези вестници беше признание, че революцията ще унищожи преди всичко така наречения революционен печат и че сега се касае следователно за неговото самосъхранение. Мнимореволюционният печат издаде своята тайна. Той подписа собствената си смъртна присъда.

На 21 май Планината постави този въпрос на предварително обсъждане и поиска отхвърлянето на целия законопроект, тъй като той нарушавал конституцията. На това партията на реда отговори, че ако било нужно, конституцията щяла да бъде нарушена, но засега това било излишно, защото конституцията можела да бъде изтълкувана по всякакъв начин и защото само мнозинството било компетентно да решава кое тълкувание е правилно. На необуздано дивите нападки на Тиер и Монталамбер Планината отговори с благовъзпитана и културна хуманност. Тя се позоваваше на правната почва. Партията на реда ѝ посочи почвата, върху която расте правото — буржоазната собственост. Планината започна да хленчи: нима дей-

* — величествено спокойствие. *Ред.*

ствително искат на всяка цена да предизвикат революция? Партията на реда отговори: тя няма да ни свъри неподготвени.

На 22 май предварителното обсъждане на този въпрос бе ликовидирано с мнозинство от 462 гласа срещу 227. Същите хора, които тъй тържествено и тъй обстойно доказваха, че Националното събрание и всеки депутат поотделно се отричат от своите пълномощия, щом се отричат от народа, който им е дал пълномощията, продължаваха спокойно да седят на местата си и вместо да действуват сами, изведнаж започнаха да предлагат на страната да действува, и то чрез петиции; те не се трогнаха и когато на 31 май самият закон мина по блестящ начин. Те се опитваха да си отмъстят с протест, в който протоколираха, че нямат пръст в изнасилването на конституцията, но този протест те не направиха открито, а мушнаха тайничко в джоба на председателя.

Сто и петдесет хилядната армия в Париж, безкрайното протакане на окончателното решение, апелите на печата към спокойствие, малодушието на Планината и на новоизбраните депутати, величественото спокойствие на дребната буржоазия и главно разцветът на търговията и промишлеността пречеа на всякакъв революционен опит от страна на пролетариата.

Всеобщото избирателно право беше изпълнило мисията си. Мнозинството от народа мина през неговата образователна школа, каквато роля то може да играе само в революционна епоха. То трябваше да бъде премахнато или от революция, или от реакцията.

Планината прояви още по-голяма енергия при последвалия наскоро инцидент. Военният министър Опул от трибуната на Събраниято нарече февруарската революция злополучна катастрофа. На ораторите на Планината, която както винаги прояви нравственото си негодувание със силен шум, председателят Дюпен не даде думата. Жирарден предложи на Планината незабавно масово да напусне залата. Резултатът бе: Планината остана на мястото си, а Жирарден бе изхвърлен от лоното ѝ като недостоеен.

Избирателният закон се нуждаеше от още едно допълнение, от нов закон за печата. Последният не закъсня. Един законопроект на правителството, който бе направен още по-суров от поправките на партията на реда, увеличаваше залозите, предвиждаше специална такса за романите, които се печатат като подлистник (отговор на избирането на Евгений Сю), облагаше с данък всички седмични и месечни издания до известен брой коли и, най-сетне, установяваше, че всяка статия във вестник трябва да носи подписа на автора. По-становленията относно залозите убиха така наречения революционен печат; народът гледаше на неговата гибел като на възмездие за отменяването на всеобщото избирателно право. Но щито тенденция-

та, нито действието на новия закон се ограничаваха само с тази част на печата. Докато ежедневният печат беше анонимен, той се явяваше като орган на широкото и безименно обществено мнение; той беше трета власт в държавата. Подписването на всяка статия превръщаше вестника в прост сборник от литературни произведения на повече или по-малко известни лица. Всяка статия изпаднаше до равнището на вестникарско обявление. Досега вестниците бяха в обръщение като банкноти на общественото мнение, сега те се превърнаха в повече или по-малко съмнителни полици, чиито доброкачественост и търсене зависеха не само от кредита на издателя на полицата, но и от кредита на джиранта на полицата. Печатът на партията на реда подстрекаваше не само към отменяване на всеобщото избирателно право, но и за най-крайни мерки против „лошия“ печат. Но и „добрият“ печат със своята зловеща анонимност не беше по вкуса на партията на реда, особено на отделни нейни представители от провинцията. Тя искаше да има работа само със заплащани писатели, искаше да знае техните имена, местожителство и от личителни белези. Напразно „добрият“ печат се оплакваше от неблагодарността, с която му се отплащат за неговите заслуги. Законът бе прокаран и постановлението за подписване на статиите за сегна преди всичко него. Имената на републиканските публицисти бяха доста известни, но почтените фирми „Journal des Débats“, „Assemblée Nationale“⁵⁸, „Constitutionnel“⁵⁹ и т. н. и т. н. с тяхната широко рекламирана държавна мъдрост се оказаха в най-глупаво положение, когато цялата тази тайнствена компания изведнаж се яви във вид на продажни и опитни penny-a-liners* от рода на Грание де Касаняк, които за пари бяха защищавали всевъзможни неща, или във вид на стари пачаври от рода на Капфиг, наричащи себе си държавници, или във вид на кокетничещи драскачи от рода на господин Лемуан от „Débats“.

При обсъждането на закона за печата Планината успя вече да стигне до такова морално падение, че трябваше да се ограничи само с аплодиране на бляскавите тиради на старата луифилиповска знаменитост — господин Виктор Юго.

С приемането на избирателния закон и на закона за печата революционната и демократическата партия слязоха от официалната сцена. Малко след края на сесията, преди да се разотидат по домовете си, двете фракции на Планината — социалистическите демократи и демократическите социалисти, издадоха два манифеста, две *testimonia paupertatis*** , в които доказваха, че ако силата и успе-

* — журналисти, които се стараят да напишат колкото се може повече редове. *Ред.*

** — свидетелство за бедност. *Ред.*

хът никога не били на тяхна страна, то затова пък те винаги стояли на страната на вечното право и на всички други вечни истини⁶⁰.

Нека сега се обърнем към партията на реда. Списанието „Noue Rheinische Zeitung“ в книжка трета, страница 16, писа: „Бонапарт защитава юридическото основание на фактическата си власт — републиката — срещу реставраторските възжеления на обединените орлеанисти и легитимисти; партията на реда защитава юридическото основание на съвместното си господство — републиката — срещу реставраторските възжеления на Бонапарт; легитимистите против орлеанистите, орлеанистите против легитимистите защитават status quo — републиката. Всички тези фракции на партията на реда, всяка от които има in petto свой собствен крал и своя собствена реставрация, противопоставят на узурпаторските и метежническите възжеления на своите съперници общото господство на буржоазията, формата, в която всички техни отделни претенции взаимно се неутрализират и запазват — *републиката* . . . Тиер и не подозираше каква истина се криеше в неговите думи: „Ние, роялистите, сме истинската опора на конституционната република“.“*

Тази комедия на républicains malgré eux**, комедията на противодействие срещу status quo и неговото постоянно затвърдяване; непрекъснатите сблъсквания на Бонапарт с Националното събрание; постоянно възобновяващата се за партията на реда опасност да се разпадне на съставните си части и постоянно повтарящото се сплотяване на нейните фракции; опитите на всяка от тях да превърне всяка победа над общия враг в поражение на своите временни съюзници; взаимната завист, измамите и насъскванията, непрекъснатото вадене на шпагите, завършващо винаги с baiser Lamourette⁶¹ — цялата тази некрасива комедия от грешки никога още не се бе разигравала тъй класически, както през последните шест месеца.

Партията на реда схващаше избирателния закон едновременно като победа над Бонапарт. Нима правителството на Бонапарт, предоставяйки редактирането на своя законопроект и отговорността за него на Комисията на седемнадесетте, не се отрече с това от властта? Нима главната опора на Бонапарт против Събранието не се заключаваше в това, че той беше избраник на шестте милиона? — Бонапарт от своя страна гледаше на избирателния закон като на отстъпка на Събранието, отстъпка, с помощта на която той бе купил хармонията между законодателната и изпълнителната власт. Като награда за това този долен авантюрист поиска увеличаването на цивилната си листа с три милиона. Можеше ли Националното

* Виж настоящия том, стр. 79. *Ред.*

** — републиканци по неволя (Намек за комедията на Молиер „По неволя доктор“). *Ред.*

събрание да влезе в конфликт с изпълнителната власт в един момент, когато бе обявилo вън от закона грамадното мнозинство от френския народ? То възнегодува; изглеждаше, че то се беше решило на най-крайни мерки; неговата комисия отхвърли предложението; бонапартисткия печат започна да заплашва и да посочва ограбения, лишен от своето изборително право народ. Станаха маса шумни опити за постигане съгласие; в края на краищата Събранието отстъпи на дело, но същевременно отмъсти по принцип. Вместо ежегодното принципиално увеличение на гражданата листа с три милиона годишно то гласува на Бонапарт само еднократна помощ от 2,160,000 франка. Като не се задоволи с това, то направи и тази отстъпка едва след като за нея се застъпи Шангарние, генералът на партията на реда и натрапеният покровител на Бонапарт. По такъв начин тези 2 милиона бяха гласувани всъщност не на Бонапарт, а на Шангарние.

Тази подхвърлена *de mauvaise grâces** милостиня бе приета от Бонапарт съвършено в духа на дарителя. Бонапартисткия печат възобнови нападите си срещу Националното събрание, а когато при възбуждането на закона за печата бе внесена една поправка относно посочването на имената на авторите, насочена преди всичко против второстепенните вестници, представители на частните интереси на Бонапарт, главният бонапартистки орган „*Pouvoir*“⁶² с неслържана ярост нападна Националното събрание. Министрите бяха принудени пред Събранието да се отрекат от този вестник; главният редактор на „*Pouvoir*“ бе привлечен към отговорност от Националното събрание и бе осъден на най-голямата парична глоба от 5,000 франка. На следния ден „*Pouvoir*“ напечата още по-дръзка статия против Събранието, а правителството, за да си отмъсти, възбуди съдебно преследване против няколко легитимистки вестници за нарушение на конституцията.

Най-сетне бе поставен въпросът за отлагане заседанията на камарата. На Бонапарт това отлагане бе нужно, за да може да действа без всякакви спънки от страна на Събранието. На партията на реда то бе нужно отчасти за нейните фракционни интриги, отчасти заради личните интереси на отделни депутати. И в двата случая то бе нужно за укрепване и разширяване победите на реакцията в провинцията. Поради това Събранието отложи заседанията си от 11 август за 11 ноември. Но тъй като Бонапарт съвсем не криеше, че най-важното за него е да се избави от тягостния надзор на Националното събрание, то на самия този вот на доверие Събранието придаде характер на недоверие към президента. Нито един бонапар-

* — неохотно. *Ред.*

тист не влезе в постоянната комисия от двадесет и осем души, която оставаше да стои на стража на добродетелите на републиката през време на ваканцията⁶³. Вместо тях бяха избрани дори няколко републиканци от „Siècle“ и „National“ с цел да се манифестира пред президента привързаността на мнозинството към конституционната република.

Малко преди отлагането на заседанията на камарата, а особено веднага след него изглеждаше, че двете големи фракции на партията на реда, орлеанистите и легитимистите, са готови да се помирят, и то на почвата на сливането на двете кралски фамилии, под чиито знамена те се бореха. Вестниците бяха препълнени с предложения за помиряване, които били обсъждани при леглото на болния Луи-Филип в Сент-Леонардс; но смъртта на Луи-Филип внезапно опрости положението. Луи-Филип бе узурпаторът, Хенрих V — ограбеният, а Парижкият граф поради бездетността на Хенрих V се оказа негов законен наследник. Сега изчезна всякакъв предлог за възражения против сливането на интересите на двете династии. Но тъкмо сега двете фракции на буржоазията най-после разбраха, че тях ги разделя не сантименталната привързаност към една или друга кралска фамилия, а, напротив, че техните различни класови интереси разединяваха двете династии. Легитимистите, които заминаха на поклонение при Хенрих V във Висбаден, тъй както и техните орлеанистски конкуренти — в Сент-Леонардс, получиха там известието за смъртта на Луи-Филип. Те веднага образуваха правителство *in partibus infidelium*⁶⁴, в което влязоха повечето членове на гореспоменатата комисия на стражата на добродетелите на републиката и което по случай един конфликт в партията излезе с най-откровено прокламиране на правото по божия милост. Орлеанистите ликуваха по повод компрометиращия скандал, предизвикан в печата от този манифест⁶⁵, и нито за момент не криеха откритата си вражда към легитимистите.

През време на ваканцията на Националното събрание бяха свикани представителните събрания на департаментите. Повечето от тях се изказаха за ревизия на конституцията с повече или по-малко уговорки, т. е. изказаха се за монархическата реставрация, без да й дадат по-точно определение, за „решение на въпроса“, признавайки заедно с това, че са много некомпетентни и твърде страхливи, за да намерят това решение. Бонапартистката фракция побърза да изтъква това желание за ревизия в смисъл на продължаване президентските пълномощия на Бонапарт.

Господстващата класа за нищо на света не можеше да допусне законното конституционно разрешение на въпроса — оставка на Бонапарт през м. май 1852 г., едновременно избиране на нов пре-

зидент от всички избиратели в страната и ревизия на конституцията през първите месеци на новото президентство от избрана за тази цел камара. Денят на новите президентски избори би бил ден на срещането на всички враждебни партии: легитимистите, орлеанистите, буржоазните републиканци и революционерите. В резултат те неизбежно би трябвало да прибегнат към насилието. Дори ако партията на реда би успяла да се обедини върху кандидатурата на някой неутрален кандидат, стоящ вън от династическите фамилии, то против него би излязъл пак Бонапарт. В борбата си против народа партията на реда е принудена постоянно да увеличава силата на изпълнителната власт. Всяко засилване на изпълнителната власт засилва нейния носител — Бонапарт. Затова всяка крачка, предприемана от партията на реда за засилване на своето общо могъщество, засилва бойните средства на Бонапарт с неговите династически претенции, увеличава шансовете му в решителния момент да попречи със сила на конституционното разрешение. Тогава Бонапарт в борбата си с партията на реда няма да се спре пред нарушаването на един от основните стълбове на конституцията, както партията на реда в борбата си с народа не се спря пред нарушението на друг основен стълб на конституцията, като отмени всеобщото изборително право. По всяка вероятност той дори би апелирал против Събранията към всеобщото изборително право. С една дума, конституционната развръзка поставя на карта цялото политическо status quo, а зад застрашаването на status quo буржоата съзира хаоса, анархията и гражданската война. Той разбира, че още с първия неделен ден на м. май 1852 г. ще бъдат поставени на карта всичките му покупки и продажби, неговите полици, бракосъчетания, нотариални актове, ипотечи, поземлени ренти, наеми, печалби, всичките му договори и източници на доходи — а той не може да се изложи на такъв риск. Зад застрашаването на политическото status quo се крие опасността от катастрофа за цялото буржоазно общество. Единствената възможна за буржоазията развръзка е отлагането на развръзката. То може да спаси конституционната република само чрез нарушаване на конституцията, чрез продължаване на властта на президента. Тъкмо това е последната дума на печата на партията на реда след всичките продължителни и дълбокомислени разисквания относно „решенията на въпроса“, на които тя се отдаде след свършването на сесията на генералните съвети. По такъв начин могъщата партия на реда за свой срам се вижда принудена сериозно да се съобразява със смешната, вулгарната и ненавистна за нея личност на псевдо-Бонапарт.

Тази мръсна личност грешеше относно причините, които все повече и повече ѝ придаваха характер на необходим човек. Докато не-

говата партия беше достатъчно проникателна, за да приписва растящото значение на Бонапарт на създалата се обстановка, самият той вярваше, че дължи това само на магическото влияние на своето име и на това, че неуморно пародираше Наполеон. Неговата приемчивост растеше всеки ден. На поклонничествата във Висбаден и Сент-Леонардс той отговори със свои пътувания и обиколки по цяла Франция. Бонапартистите възлагаха тъй малко надежди на магическото действие на неговата персона, че изпращаха след него навсякъде цели влакове и претъпкани дилижанси с клакьори, членове на Дружеството от 10 декември, тази организация на парижкия лумпенпролетариат. Те слагаха в устата на своята марionетка думи, които съобразно с приема, оказан на президента в един или друг град, се провъзгласяваха — като девиз на политиката на президента — ту за републиканско смирение, ту за последователност и настойчивост. Въпреки всички маневри тези пътувания най-малко приличаха на триумфални шествия.

Уверен, че по такъв начин е успял да въодушеви народа, Бонапарт се залови да спечели войската. Той нареди да се устроят на равнината Сатори край Версай големи прегледи на войските, на които се стараше да подкупи войниците с колбаси с чеснов лук, с шампанско и с пури. Ако истинският Наполеон умееше да ободрява своите уморени войници сред тежестите на завоевателните си походи с моментни прояви на патриархална фамилиарност, този псевдо-Наполеон си въобразяваше, че войската от благодарност вика: „Vive Napoléon, vive le saucisson!“*, т. е. „Да живеят колбасите, да живеее палячото!“**

Тези прегледи доведоха до избухване на дълго съдържания раздор между Бонапарт и неговия военен министър Опул, от една страна, и Шангарние — от друга. В лицето на Шангарние партията на реда намери своя действително неутрален представител, за когото не можеше да става и дума, че има собствени династически претенции. Тя го беше определила за приемник на Бонапарт. При това благодарение на неговото поведение на 29 януари и 13 юни 1849 г. Шангарние стана великият пълководец на партията на реда, нов Александър, който по мнението на боязливия буржоа с грубата си намеса разсече гордиевия възел на революцията. В действителност също такава нищожество като Бонапарт, той много евтино стана сила и бе издигнат от Националното събрание за надзор над президента. Той сам кокетираше — например в дебатите относно заплатата на президента — с ролята на покровител на Бонапарт и все по-

* — „Да живее Наполеон, да живеят колбасите!“ *Ред.*

** Игра на думи: „Wurst“ — „колбаси“, „Hanswurst“ — „палячо“. *Ред.*

високомерно се държеше с него и с министрите. Когато по случай новия избирателен закон се очакваше въстание, той забрани на офицерите си да приемат каквито и да било заповеди от военния министър или от президента. Печатът от своя страна спомагаше за възвеличаване личността на Шангарние. Поради липсата на забележителни личности партията на реда, естествено, се видя принудена да припише на един човек силата, която липсваше на цялата ѝ класа, и по такъв начин да го въздигне във великан. Така възникна митът за Шангарние — „*опората на обществото*“. Нахалното шарлатанство, тайнственото важничене, с които Шангарние благоволяваше да носи целия свят на плещите си, образуват най-комичен контраст със събитията през време на саторийския преглед и след него. Тези събития неопровержимо доказаха, че е достатъчно едно драсване с перото на Бонапарт, на това нищожество, за да сведе фантастичната рожба на буржоазния страх, великана Шангарние, до положението на най-обикновена посредственост и да го превърне, него, героя, спасяващ обществото, в пенсиониран генерал.

Веднаж вече Бонапарт беше отмъстил на Шангарние, като провокира своя военен министър към дисциплинарни сблъсквания с неудобния покровител. Последният преглед на войската в Сатори най-сетне доведе до избухване на старата вражда. Конституционното негодуване на Шангарние не знаеше вече никакви граници, когато кавалерийските полкове дефилираха пред Бонапарт с антиконституционни викове „*Vive l'empereur!*“*. За да се избягнат неприятните разисквания по повод на тези възгласи на предстоящата сесия на камарата, Бонапарт отстрани военния министър Опул, като го назначи за губернатор на Алжир. На негово място той назначи един напълно надежден стар генерал от времето на империята, който по бруталността си не отстъпваше на Шангарние. Но за да не изглежда уволнението на Опул като отстъпка на Шангарние, Бонапарт едновременно премести генерал Ноймайер, дясната ръка на великия спасител на обществото, от Париж в Нант. Ноймайер бе онзи, който на последния преглед подтикна пехотата да дефилира с ледено мълчание покрай приемника на Наполеон. Шангарние, лично засегнат от преместването на Ноймайер, започна да протестира и заплашва. Напразно! След двудневни преговори декретът за преместването на Ноймайер в Нант се появи в „*Moniteur*“ и на героя на реда не оставаше нищо друго, освен да се подчини на дисциплината или да подаде оставка.

Борбата на Бонапарт с Шангарние е продължение на борбата му с партията на реда. Поради това новата сесия на Националното

* — „Да живее императорът!“ *Ред.*

събрание ще се открие на 11 ноември при зловещи предзнаменования. Но това ще бъде буря в чаша вода. Общо взето ще се повтори старата игра. Мнозинството от партията на реда, въпреки кръсците на бюстителите на принципите от различните ѝ фракции, ще бъде принудено да продължи пълномощията на президента. На свой ред Бонапарт, смирен вече само поради липсата на пари, въпреки всичките си предишни протести, ще приеме това продължение на властта като просто пълномощие от ръцете на Националното събрание. По такъв начин разрешението на въпроса се отлага, status quo се запазва; всяка една от фракциите на партията на реда компрометира и отслабя, прави невъзможна другата фракция; растат и в края на краищата се изчерпват репресиите против общия враг, против масата от народа, докато най-после самите икономически отношения достигнат отново такава степен на развитие, когато една нова експлозия ще вдигне във въздуха всички тия враждувачи помежду си партии заедно с тяхната конституционна република.

Впрочем за утеха на буржоата трябва да се добави, че в резултат на борбата между Бонапарт и партията на реда на борсата се разориха много дребни капиталисти и техните капитали минаха в джобовете на големите борсови вълци.

Ф. ЕНГЕЛС

ГЕРМАНСКАТА КАМПАНИЯ
ЗА ИМПЕРСКАТА КОНСТИТУЦИЯ⁶⁶

*Написано от Ф. Енгелс в края на август
1849 — февруари 1850 г.
Напечатано в списанието „Neue Rheinische
Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“,
кн. 1, 2 и 3, 1850 г.*

Подпис: Ф р и д р и х Е н г е л с

Печата се по текста на списанието

„Хекер, Струве, Бленкер, Циц и Блум,
Съборете немските корони* — бум!“⁶⁷

В този припев, с който южногерманското „народно опълчение“ огласяваше всички пътища и всички кръчми от Пфалц до швейцарската граница и който пееха по известния мотив „Обкръжен от морето“⁶⁸, напомнящ нещо като хорал или звуци от латерна — в този припев се съдържа целият характер на „грандиозното въстание за имперската конституция“⁶⁹. Тук са обрисувани в два реда неговите велики хора с техните крайни цели, прехвалената твърдост на убежденията им, благородната им ненавист към „тираните“ и едновременно с това цялото тяхно разбиране на обществените и политическите отношения.

Измежду всички движения и конвулсии, предизвикани в Германия от февруарската революция и от нейното по-нататъшно развитие, кампанията за имперската конституция изпъква със своя класически немски характер. Нейният повод, нейното възникване, нейната насока, целият ѝ ход бяха истинско немски. Както юнските дни на 1848 г. показват степента на общественото и политическото развитие на Франция, така кампанията за имперската конституция показва степента на общественото и политическото развитие на Германия и по-специално на Южна Германия.

Душата на цялото движение образуваше класата на *дредната буржоазия*, най-вече така нареченото *бюргерско съсловие*, а тъкмо тази класа преобладава в Германия, особено в южната ѝ част. Именно дредната буржоазия с нейното участие в „мартенските съюзи“⁷⁰,

* Думите „немските корони“ били изпуснати по цензурни съображения при печатането на списанието „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“ в Хамбург. *Ред.*

в демократично-конституционните съюзи, в патриотичните съюзи, в многобройните така наречени демократични съюзи и почти в цялата демократична преса, полагаше пред имперската конституция колкото безкрайни, толкова и безобидни „клетви на Грютли“⁷¹ и водеше борба против „непокорните“ владетели, единственият и непосредствен резултат от която беше действително само собственото възвишавашо душата съзнание за изпълнен граждански дълг. Именно дребната буржоазия, представена от решителната и така наречена крайна левица във Франкфуртското събрание и следователно главно от Шутгартския парламент и „имперското регентство“⁷², официално възглавяваше цялото движение; най-сетне, дребната буржоазия господствуваше в местните комитети на отделните земи, в комитетите за безопасност, във временните правителства и учредителните събрания, които в Саксония, на Рейн и в Южна Германия си спечелиха по-голяма или по-малка слава в защитата на имперската конституция.

Ако зависеше от нея, дребната буржоазия едва ли би напуснала правната почва на законната, мирна и добродетелна борба и едва ли би прибягнала вместо към така нареченото духовно оръжие — към мускетите и паважните камъни. Както ни показва историята на всички политически движения от 1830 г. насам, в Германия, както и във Франция и в Англия, тази класа винаги обича да се хвали, склонна е към високопарни фрази и понякога дори заема на думи най-крайни позиции, докато не вижда никаква опасност; тя е боязлива, осторожна и уклонлива, щом се приближава и най-малката опасност, тя е слисана, загрижена, изпълнена с колебания, щом предизвиканото от нея движение се подхваща и подема сериозно от другите класи; за да запази своето дребнобуржоазно битие, тя е готова да предаде цялото движение, щом работата дойде до борба с оръжие в ръце, и, най-сетне, в резултат на нейната нерешителност, нея винаги с особена охота я мамят и малтретират, щом реакционната партия победи.

Но зад дребната буржоазия стоят навсякъде други класи, които подхващат предизвиканото от нея и в неин интерес движение, придават му по-определен, по-енергичен характер и се стараят при най-малка възможност да го овладеят: това е *пролетариатът* и значителна част от *селячеството*, към които освен това се присъединява обикновено за известно време челната фракция на дребната буржоазия.

Тези класи начело с пролетариата от по-големите градове се отпесоха към високопарните уверения за преданост към имперската конституция по-сериозно, отколкото беше угодно на дребнобуржоазните агитатори. Ако дребните буржоа, както постоянно се къляха, са били готови „да жертвуват всичко“ заради имперската консти-

туция, то работниците, а на много места и селяните, бяха готови да сторят същото; при това обаче се замълчаваше отлично известното на всички партии обстоятелство, че след победата дребната буржоазия би трябвало да защитава същата тази имперска конституция против същите тези работници и селяни. Тези класи тласкаха дребната буржоазия към открит разрыв със съществуващата държавна власт. Ако те не успяха да попречат на своите спекулиращи на дребно съюзници да ги предадат още в разгара на борбата, то те изпитаха поне това удовлетворение, че след победата на контрареволуцията това предателство получи възмездие от страна на самите контрареволуционери.

От друга страна, в началото на движението по-решителната фракция на едрата и средната буржоазия също се присъедини към дребната буржоазия, съвсем по същия начин, както това ставаше и във всички предишни дребнобуржоазни движения в Англия и Франция. Буржоазията никога не господства в пълния си състав; без да говорим за феодалните касти, които още запазват в своите ръце известна част от политическата власт, самата едра буржоазия незабавно след победата над феодализма се разцепва на управляваща и опозиционна партии, които обикновено са представени на едната страна от банките, а на другата — от фабрикантите. Освен това опозиционната, прогресивната фракция на едрата и средната буржоазия има, в противовес на управляващата фракция, общи интереси с дребната буржоазия и се съединява с нея за съвместна борба. В Германия, където въоръжената контрареволуция възстанови почти изключителното господство на армията, бюрокрацията и феодалното дворянство, където буржоазията, въпреки съществуващите още конституционни форми, играе само твърде подчинена и скромна роля, са налице още по-големи основания за такъв съюз. Но затова пък германската буржоазия е безкрайно по-страхлива от английската и френската и при най-малката вероятност за възобновяване на анархията, т. е. на действителната решителна борба, тя от страх слиза от сцената. Така беше и този път.

Между това моментът съвсем не беше неблагоприятен за борба. Във Франция предстояха избори; комуто и да дадяха мнозинство — на монархистите или на червените, — те във всеки случай щяха да отслабят центъра на Учредителното събрание, щяха да засилят крайните партии и да доведат до разрешаване на изострилата се парламентарна борба чрез народно движение; с една дума, изборите трябваше да доведат до „jougnée“*. В Италия се сражаваха под степените на Рим — и Римската република успешно се отбраняваше срещу

* — „решителен ден“. *Ред.*

френската интервентска армия. В Унгария маджарите неудържимо се носеха напред; императорските войски бяха прогонени зад Ваг и Лайта; във Виена, където ежедневно се готвеха да чуят грохота на оръдията, всеки миг се очакваше унгарската революционна армия; в Галиция очакваха пристигането на Дембински с полско-маджарската армия и изглеждаше, че руската интервенция не само не представляваше опасност за маджарите, а, напротив, трябваше да превърне унгарската борба в европейска. Най-сетне, в Германия цареше извънредно силна възбуда; настъплението на контрареволуцията, нарастващата наглост на военната, бюрокрацията и дворянството, постоянно повтарящите се предателства от страна на старите либерали в правителствата, бързо следващите едно след друго вероломства на владетелите* — всичко това хвърляше в обятията на партията на движението цели групи от предишни привърженици на реда.

При такива обстоятелства пламна борбата, която ще опишем в следващите очерци.

Непълнотата и безпорядъкът, от които все още страдат материалите, абсолютната недоверливост на почти всички сведения, които трябва да се събират по разказите на участниците, чисто личните цели, които преследват авторите на всички обнародвани досега съчинения върху тази борба, правят невъзможно едно критическо изложение на целия ход на събитията. По тази причина не ни остава нищо друго, освен да се ограничим с излагането само на онова, което сами лично виждахме и чувахме. За щастие то е напълно достатъчно, за да се изясни характерът на цялата кампания; вярно е, че не можем да осветлим въз основа на лични впечатления движението в Саксония и похода на Мерославски към Некар, но на списанието „Neue Rheinische Zeitung“ може скоро да се представи случай да даде необходимите разяснения поне относно похода на Мерославски⁷³.

От участниците в кампанията за имперската конституция мнозина се намират още в затвора, на други се е представил случай да се завърнат в родината, трети, намиращи се още в чужбина, всеки ден очакват такъв случай и между тях не се намират най-лошите. Всеки ще разбере, че трябва да проявим предпазливост по отношение на тези участници в борбата, и ще намери за естествено, ако премълчим някои неща; а мнозина, които сега отново живеят в родината, без да са подложени на преследвания, няма да ни се сърдят, ако — за да не ги изложим на опасност — не разкажем за събитията, в които те проявиха наистина забележително мъжество.

* Думата „владетелите“ била изпусната при печатането по цензурни съображения. *Ред.*

1. РЕЙНСКА ПРУСИЯ

Читателят си спомня, че въоръженото въстание за имперската конституция избухна в началото на май най-напред в *Дрезден*⁷⁴. Както е известно, дрезденските барикадни борци, подкрепени от селското население, но предадени от лайпцигските еснафи, след шестдневна борба бяха победени поради превес на силите на противника. Техният брой възлизаше на не повече от 2,500 борци с твърде разнообразно оръжие, а артилерията им се състоеше само от две или три малки леки мортири. Кралските войски се състояха, освен от саксонските батальони, още и от два пруски полка. Те имаха на свое разположение кавалерия, артилерия, стрелци и един батальон, снабден с пушки иглянки. В Дрезден кралските войски се държаха може би още по-малодушно*, отколкото където и да било; обаче същевременно не подлежи на съмнение, че дрезденските борци се сражаваха против тези превъзхождащи ги сили на противника по-храбро, отколкото всички други през времето на кампанията за имперската конституция. Но, разбира се, уличните боеве са нещо съвсем друго в сравнение със сражение на открито поле.

В Берлин продължаваше да царя спокойствие при обсадно положение и разоръжение. Не беше дори вдигната във въздуха железопътната линия, за да се забави още край Берлин докарването на пруски подкрепления. В Бреслау** бе направен опит за започване на барикадни боеве, но правителството бе подготвено за това още отдавна и в резултат градът само още по-сигурно изпадна под диктатурата на сабята. Останала Северна Германия, в която нямаше ре-

* По цензурни съображения това място било смекчено чрез заменяване на думата „feig“ — „малодушно“, с думата „kläglich“ — „жалко“. *Ред.*

** Полското наименование е Вроцлав. *Ред.*

волюционни центрове, бе парализирана. Оставаше надежда само върху Рейнска Прусия и Южна Германия; а в Южна Германия по това време Пфалц се беше вече раздвижил.

От 1815 г. насам Рейнска Прусия се смяташе — и с пълно право — за една от най-напредналите провинции на Германия. Тя има две предимства, съчетанието на които не може да се намери в никоя друга част на Германия.

Рейнска Прусия споделя заедно с Люксембург, Рейнски Хесен и Пфалц предимството, че след 1795 г. бе изпитала върху себе си непосредственото влияние на френската революция и на нейните обществени, административни и законодателни резултати, затвърдени при Наполеон. След поражението на революционната партия в Париж армиите пренесоха революцията зад границите на Франция. Под натиска на тези току-що освободени селски синове не само се разбягваха войските на Свещената Римска империя, но се и рушеше феодалното господство на дворянството и духовенството. Ето вече две поколения, откак левият бряг на Рейн не познава феодализма: дворянството е лишено от привилегии, поземлената собственост премина от неговите ръце и от ръцете на църквата в ръцете на селяните, земята е раздробена на парцели и селянинът е също такъв свободен собственик на земята, какъвто е селянинът във Франция. В градовете цеховете и патриархалното господство на патрициите изчезнаха десет години по-рано, отколкото в която и да било друга част на Германия, като отстъпиха мястото на свободната конкуренция и като краен резултат Code Napoléon⁷⁵, който е обобщението на всички учреждения на революцията, санкционира целия този съвсем изменен ред.

Освен това Рейнска Прусия притежава — и в това е главното нейно предимство по отношение на другите земи на левия бряг на Рейн — най-развитата и разнообразна промишленост в цяла Германия. В трите административни окръга — Ахен, Кьолн и Дюселдорф — са представени почти всички отрасли на промишлеността: всевъзможните памучни, вълнени и копринени индустрии и зависещите от тях предприятия за избелване, щампосване и боядисване, железолейното и машиностроителното производство; освен това тук са концентрирани върху пространство от не много квадратни мили минното дело, оръжейното и другите метални производства и дават работа на едно население с нечувана за Германия плътност. Маркският железоруден и въглищен район е в непосредствена близост с Рейнската провинция, задоволява част от нейните потребности от суровини и в промишлено отношение е свързан с нея. Най-добрият воден път на Германия, близостта на морето, минералните богатства на областта благоприятствуват за развитието на една промишленост,

която освен това създаде многобройни железни пътища и ежедневно разширява своята железопътна мрежа. В тясно взаимодействие с промишлеността се намира една твърде обширна за Германия експортна и импортна търговия с всички части на света, значителни преки връзки с всички големи възлови точки на световния пазар и съответната спекула със суровини и железопътни акции. Изобщо степента на развитие на промишлеността и търговията на Рейнската провинция, макар и незначителна в мащабите на световния пазар, е изключителна за Германия.

В резултат на нарастването на промишлеността, която също разцъфтя под революционното френско господство, и на свързаната с нея търговия в Рейнска Прусия се образува мощна промишлена и търговска едра *буржоазия* и в противоположност на нея многоброен промишлен *пролетариат* — двете класи, които в останала Германия съществуват само тук-таме и в зачатъчен вид, но които почти изключително определят своеобразното политическо развитие на Рейнската провинция.

От останалите части на Германия, които бяха революционизирани от французите, Рейнска Прусия изгъдно се отличава по своята *промишленост*, а от другите промишлени райони на Германия (Саксония и Силезия) — по наследството от *френската революция*. Това е единствената част на Германия, общественото развитие на която почти напълно е достигнало равнището на съвременното буржоазно общество: развита промишленост, обширна търговия, натрупване на капитали, свобода на поземлената собственост; в градовете преобладават силна буржоазия и многоброен пролетариат, в селата — многобройни и обременени с дългове дребни селяни; буржоазията господства над пролетариата посредством системата на наемния труд, над селяните — посредством ипотеките, и над дребната буржоазия — посредством конкуренцията; и най-сетне господството на буржоазията е санкционирано от търговските и фабричните съдилища, от буржоазния съд със заседатели и от цялото материално право.

Понятна ли е сега ненавистта на жителите на Рейнската провинция към всичко пруско? Заедно с Рейнската провинция Прусия някак си включи в състава на своите държавни владения и френската революция; тя се държеше с жителите на Рейнската провинция не само като с покорени чуждоземци, но още и като с победени метежници. Прусия не само не усъвършенствува рейнското законодателство в духа на все повече развиващото се съвременно буржоазно общество, но дори искаше да натрапи на жителите на Рейнската провинция педантичния феодално-еснафски миш-маш на пруското право, което едва ли още е годно дори за Източна Померания.

Революционните събития след февруари 1848 г. ясно показваха изключителното положение на Рейнската провинция. Тя даде не само на пруската, но и изобщо на германската буржоазия нейните класически представители — *Кампхаузен* и *Ханзман*; тя даде на германския пролетариат единствения орган, който го представляваше не само на думи или само с благи намерения, но и изразяваше неговите действителни интереси — „*Neue Rheinische Zeitung*“

Но тогава защо, въпреки всичко това, Рейнска Пруссия взе толкова незначително участие в революционните движения на Германия?

Не трябва да се забравя, че движението през 30-те години в полза на фразьорския и адвокатски конституционализъм не представляваше никакъв интерес за рейнската буржоазия на Германия, заета с много по-реални неща — с организиране на промишлени предприятия; че докато в малките германски държави още мечтаеха за германска империя, в Рейнска Пруссия пролетариатът беше вече започнал да се бори открито против буржоазията; че през 1840—1847 г., в периода на буржоазното, действително конституционното движение, рейнската буржоазия го възглавяваше и че във времето на мартенските събития от 1848 г. в Берлин тя оказва решаващо влияние върху изхода на борбата. Но защо в Рейнска Пруссия нито веднаж не можа да се постигне нещо чрез открито въстание, защо изобщо тук се оказа невъзможно да се организира общо въстание на цялата провинция — това най-добре ще покаже простото описание на рейнската кампания за имперската конституция.

В Дрезден борбата току-що беше избухнала; в Пфалц тя можеше всяка минута да пламне. В Баден, във Вюртемберг и във Франкония ставаха масови събрания и почти никой вече не скриваше своята решимост да се доведе делото докрай с помощта на оръжието. В цяла Южна Германия настроението на войските беше колебливо. Пруссия беше в същото възбудено състояние. Пролетариатът очакваше само случай да отмъсти, загдето чрез измама го лишиха от правата, които той смяташе за извоювани през март 1848 година. Дребната буржоазия навсякъде се старееше да обедини всички недоволни елементи в една голяма партия на имперската конституция, надявайки се да запази за себе си ръководството на тази партия. Клетвените декларации да победят или загинат заедно с Франкфуртското събрание, да понесат всички жертви заради имперската конституция изпълняха всички вестници, огласяваха всички клубове и пивници.

Точно тогава пруското правителство откри враждебните действия, като свика значителна част от ландвера⁷⁶, именно контингентите от Вестфалия и Рейн. Заповедта за свикването в мирно време бе-

ше противозаконна и възмути не само дребната, но и по-състоятелната буржоазия.

Кьолнският общински съвет обяви, че свиква конгрес на депутатите от рейнските общински съвети. Правителството го забрани; тогава решиха да пренебрегнат формалностите — и конгрес се състоя въпреки забраната. Общинските съвети, които представляваха едрата и средната буржоазия, се обявиха за привърженици на имперската конституция, настояха за приемането ѝ от пруското правителство и поискаха оставката на правителството, както и отменяване на заповедта за свикване на ландвера, като доста открито заплашваха с откъсването на Рейнската провинция от Прусия в случай на отхвърляне на тези искания.

„Тъй като пруското правителство разпусна втората камара, след като тя се издава за безусловно приемане на германската конституция, провъзгласена на 28 март тази година, и с това отне в сегашния решаващ момент от народа правото му на представителство и правото му на глас, долуподписаните представители на градовете и общините от Рейнската провинция се събрахме, за да обсъдим нуждите на отечеството.

Събранието, под председателството на градските съветници Цел от Трир и Вернер от Кюбленц и при секретари градските съветници Бекер от Кьолн и Бълъм II от Дюселдорф, постанови следното:

1) Събранието заявява, че признава конституцията на Германската империя в оня вид, в който тя беше провъзгласена от Имперското събрание на 28 март тази година, за окончателен закон и в предизвикания от пруското правителство конфликт застава на страната на германското Имперско събрание.

2) Събранието призовава цялото население на Рейнската провинция и особено всички мъже, способни да носят оръжие, да изразяват чрез колективни декларации от името както на малки, така и на големи групи своята готовност да изпълнят своя дълг и своята непреклонна воля да защитят германската имперска конституция и да претворят в дело нейните положения.

3) Събранието иска от германското Имперско събрание да вземе колкото може по-скоро най-сериозни мерки, за да придаде на съпротивата на народа в отделните германски държави и специално в Рейнската провинция онова единство и оная мощ, които единствено могат да разстроят сметките на добре организираната контрареволуция.

4) Събранието иска от имперското правителство да проведе по възможност по-скоро заклеването на имперските войски във върност към конституцията и да осигури съсредоточаването на тези войски.

5) Долуподписаните се задължаваме да използваме всички намиращи се на наше разположение средства, за да постигнем признаване на имперската конституция в границите на нашите общини.

6) Събранието счита за безусловно необходима оставката на правителството Бранденбург—Мантойфел и свикването на двете камари без изменение на съществуващия ред на изборите.

7) Събранието счита най-вече, че неотдавна последвалото частично свикване на ландвера е ненужна и във висша степен опасна за вътрешния ред мярка, и очаква незабавното ѝ отменяване.

8) В заключение долуподписаните изразяват своето убеждение, че един отказ да се вземе под внимание съдържанието на настоящото заявление крие

най-големи опасности за отечеството и може дори да постави под заплаха запазването на Прусия в сегашния ѝ състав.

Приета на 8 май 1849 г. в Кьолн

(Следват подписите)

Ще прибавим само, че същият този г-н Цел, който председателствуваше това събрание, след няколко седмици се отправи в качеството си на имперски комисар на франкфуртското имперско правителство⁷⁷ за Баден, където не само призоваваше към спокойствие, но и се сговори с тамошните реакционери относно контрареволуционните акции, които последваха по-късно в Манхайм и в Карлсруе. Съществува поне вероятността и за това, че той едновременно е оказвал услуги на имперския генерал Пойкер в качеството си на военен шпионин.

Считаме, че е важно да констатираме този факт. Едрата буржоазия — цветът на домартенския рейнски либерализъм — се опитваше в Рейнска Прусия от самото начало да застане начело на движението за имперската конституция. Нейните речи, нейните постановления, цялото нейно поведение я направиха отговорна за по-късните събития. Имаше не малко хора, които взеха сериозно фразите на господата общински съветници и по-специално тяхната заплаха досежно отпадането на Рейнската провинция. Щом едрата буржоазия се присъедини към делото, то можеше да се счита за предварително спечелено, можеше да се разчита на поддръжката на всички класи от населението и следователно можеше вече да се поеме известен риск. Така си правеше сметките дребният буржоа и бързаше да заеме героична поза. От само себе си се разбира, че това ни най-малко не попречи на неговия мним съюзник, едрия буржоа, да го предаде при първа възможност, а по-късно, когато цялата работа завърши крайно плачевно, да се посмее със задна дата на глупостта му.

Между това възбуждението непрекъснато нарастваше; съобщенията, които постъпваха от всички краища на Германия, звучаха крайно войнствено. Въпросът стигна най-сетне до екипирането на ландвера. Батальоните се събраха и категорично заявиха, че няма да облекат военната униформа. Командирите, които не разполагаха с достатъчна военна поддръжка, не можеха нищо да направят и бяха доволни, когато работата мина без заплахи и оскърбления чрез действия. Те разпуснаха хората и определиха нов срок за екипиране.

Правителството, което на времето си лесно би могло да окаже на офицерите от ландвера необходимата поддръжка, умишлено остави нещата да отидат толкова далече. Но сега то веднага пусна в ход силата.

Непокорните части на ландвера принадлежаха предимно към бергско-маркския промишлен окръг. Центрове на съпротивата бяха Елберфелд и Изерлон, Золинген и долината на река Енепе. Незабавно бяха изпратени войски в двата първи града.

В Елберфелд бе изпратен един батальон от 16-и полк, един ескадрон улани и две оръдия. В града цареше пълен смут. След зряло размисляне войниците от ландвера все пак дойдоха до извода, че са започнали рискована игра. Много от селяните и работниците бяха политически индиферентни; единственото им желание беше да не се отлъчат за неопределено време от домовете си заради някакъв каприз на правителството. При мисълта за последиците от съпротивата на тях им ставаше тежко на душата: *species facti**, военновременни закони, каторжна работа и може би разстрел! С една дума, броят на войниците от ландвера, стоящи под оръжие — оръжието те държаха при себе си, — се намаляваше с всеки ден и накрая останаха само около четиридесет души. Те си организираха щаб в една от крайградските гостилници и там очакваха пристигането на прусациите. Около градския съвет стоеше гражданското опълчение и два отряда граждански стрелци; те се колебаеха, водеха преговори с ландвера, но във всеки случай бяха готови да защитават своята собственост. По улиците се тълпеше народ: дребни буржоа, положили в политическия клуб клетва за вярност на имперската конституция, пролетарии от всички категории, от решителния революционен работник до пияния гальотаджия. Никой не знаеше какво трябва да се направи и какво може да стане.

Градският съвет искаше да започне преговори с войските. Командирът се отказа от преговори и влезе в града. Войските продефилираха по улиците и застанаха в строй при градския съвет срещу гражданското опълчение. Започнаха преговори. От тълпата някои хвърляха камъни върху войниците. Ландверът, който, както казахме, наброяваше около четиридесет души, след дълго обсъждане се приближи от другата част на града и също така застана срещу войските.

Неочаквано в тълпата се раздават викове да се освободят затворниците. В затвора, близо до самия градски съвет, вече цяла година лежах б9 золингенски работници, обвинени в разрушаването на стоманолеярния завод, разположен до крепостта. След няколко дни те трябваше да бъдат съдени. Народът се втурва към затвора с намерение да ги освободи. Вратите не издържат, народът нахлува в затвора, затворниците са освободени. Но в същото това време пристъпват войските, раздава се залп и последният от затворниците, бягащ през вратите на затвора, пада с разбит череп.

* — установяване на престъплението. *Ред.*

Тълпата отстъпва, но с вик: към барикадите! В миг подстъпите към центъра на града са барикадирани. Невъоръжените работници бяха доста много, а въоръжени зад барикадите — не повече от петдесет.

Напред излиза артилерия. Както по-рано пехотата, така сега артилеристите стрелят твърде високо, вероятно нарочно. И двете подразделения се състояха от войници, родени в Рейнската провинция или Вестфалия, и бяха доброжелателно настроени. Накрая излиза напред капитан фон Утенхофен начело на 8-ма рота от 16-и полк.

Зад първата барикада се намираха три въоръжени лица. „Не стреляйте срещу нас — викаха те, — ние стреляме само срещу офицери!“ — Капитанът командува: „внимание!“ „Ако изкомандуваш „пригответи се“, ще те убием на място“ — му вика един стрелец зад барикадата. — „Пригответи се, огън!“ — Раздава се залп, но в същия миг пада капитанът. Куршумът попаднал точно в сърцето му.

Войниците бързо отстъпват; те дори не отнасят със себе си трупа на капитана. Раздават се още няколко изстрела, няколко войници са ранени и командуваният офицер, не желаейки да ношува във въстаналия град, извежда войските си и се разполага с тях на бивак на разстояние един час път от града. Заедно с изтеглянето на войските навсякъде незабавно се издигат барикади.

В Дюселдорф известието за отстъплението на прусаците пристигнало още същата вечер. По улиците се образували многобройни групи; дребните буржоа и работниците били в необичайно възбуждение. Тук се разнесъл слухът за предстоящо изпращане на нови войски в Елберфелд и това послужило за сигнал за акция. Без да вземат под внимание нито недостига на оръжие — от ноември 1848 г. гражданското опълчение беше разоръжено, — нито сравнително силния гарнизон и неблагоприятните за въстаниците широкори, прави улици на бившата малка княжеска резиденция, някои работници издигат призив: към барикадите! На Нойщрасе и Болкерщрасе били издигнати няколко отбранителни барикади; в останалите части на града не били издигнати никакви барикади отчасти поради това, че там предварително били вече струпани войски, отчасти поради малодушието на заможното и дребното бюргерство.

Надвечер започнали боеве. Тук, както и навсякъде, борците на барикадите били малко. Пък и откъде да вземат оръжие и бойни припаси? Достатъчно е, че те оказали продължителна и упорита съпротива на превъзхождащите ги сили на противника и че няколкото барикади, които можели да бъдат защищавани, паднали в ръцете на прусаците едва на разсъмване, и то само след като била широко използвана артилерия. Както е известно, тези предпазливи герои

на следния ден кърваво се реванширали, като се нахвърлили върху слугините, старците и други мирни жители.

В същия ден, когато прусаците бяха изтласкани от Елберфелд, един батальон, ако се не лъжа от 13-я полк, трябвало да бъде изпратен в Изерлон, за да усмири тамошния ландвер. Но и там този план претърпял неуспех: щом станало известно, че се приближават войските, ландверът и народът барикадирали всички подстъпи към града и очаквали неприятеля със заредени пушки. Батальонът не се решил да влезе в атака и отстъпил назад.

Борбата в Елберфелд и Дюселдорф и барикадите в Изерлон послужиха като сигнал за въстание в по-голямата част на бергско-маркския промишлен район. Жителите на Золинген превзели с щурм оръжейния склад в Гrefрат и се въоръжили със заловените там пушки и патрони; жителите на Хаген масово се присъединили към движението, въоръжили се, завзели подстъпите към Рур и изпратили патрули за рекогносцировка; Золинген, Ронсдорф, Ремшайд, Бармен и други градове изпратиха свои отряди в Елберфелд. В другите пунктове на този район ландверът се присъедини към движението и се постави на разположение на Франкфуртското събрание. Елберфелд, Золинген, Хаген и Изерлон поставиха на мястото на изгонените окръжни и местни власти комитети за безопасност.

Известията за тези събития, разбира се, страшно се преувеличаваха: цялата Вуперска долина и цялата Рурска област се описваха като голям организиран въстанически лагер; говореше се за 15,000 въоръжени хора в Елберфелд, за също такъв брой в Изерлон и Хаген. Внезапната уплаха на правителството, която изведнаж парализира цялата негова дейност по задушаването на това въстание на най-верноподаническите окръзи, не малко способствуваше за разпространяването на тези преувеличени слухове.

Дори да предположим, че тези цифри са колкото щете преувеличени, все пак остава несъмнен фактът, че главните пунктове на бергско-маркския промишлен район бяха обхванати от открито и за момента победоносно въстание. Този факт беше неоспорим. Към това се прибавяха и известията, че Дрезден още се държи, че в Силезия има брожение, че пфалцкото движение се консолидира, че в Баден избухнало победоносно въстание сред войските и великият херцог избягал, че маджари стояли пред Яблунка и Лайта. Накъсо казано, това беше най-благоприятната възможност от всички революционни възможности, които се представяха пред демократическата и работническата партия след март 1848 г., и, разбира се, трябваше да се използва. Левият бряг на Рейн трябваше да се притече на помощ на десния.

И така, какво трябваше да се предприеме?

Всички големи градове на Рейнската провинция са или градове-крепости с господстващи над тях силни цитадели и фортове като Кьолн и Кобленц, или имат многобройни гарнизони като Ахен, Дюселдорф и Трир. Освен това провинцията се държи в респект от крепостите Везел, Юлих, Люксембург, Саарлуи и дори Майнц и Минден. Във всички тези крепости и гарнизони се наброяваха най-малко тридесет хиляди души. Най-сетне Кьолн, Дюселдорф, Ахен и Трир бяха отдавна вече разоръжени. Така че революционните центрове на провинцията бяха парализирани. Тук всеки опит за въстание, както вече показа примерът с Дюселдорф, не можеше да не свърши с победа на войските; още една такава победа, например в Кьолн, и боевият дух на участниците във въстанието на бергско-маркския район би бил сломен, въпреки всички останали благоприятни известия. На левия бряг на Рейн можеше да се появи движение на Мозел, в Айфел и в крефелдския промишлен окръг, но тази местност беше заобиколена от шест крепости и три града с постоянни гарнизони. Напротив, десният бряг на Рейн представляваше във вече въстаналите окръзи гъсто населено обширно пространство, сякаш специално приспособено за въстаническа война благодарение на горите и планините.

И така, имаше само един начин да се помогне на въстаналите окръзи:

преди всичко трябваше да се избягват всякакви безполезни акции в крепостите и гарнизонните градове;

на левия бряг на Рейн трябваше да се извърши диверсия в малките градове, във фабричните селища и селските местности, за да се държат в напрежение рейнските гарнизони;

най-сетне, трябваше да се хвърлят всички свободни сили във въстаналия окръг на десния бряг на Рейн, да се разпространи въстанието върху по-широка арена и да се направи опит да се създаде тук посредством ландвера ядро на революционна армия.

Нека новоизпечените пруски майстори по разобличаванията не се радват преждевременно, че съм разкрил тук някакъв заговор, свързан с държавна измяна. За съжаление, не съществуваше никакъв заговор. Горецитираните три мероприятия не са план на заговор, а просто едно предложение, направено от автора на настоящите редове точно в момента, когато той сам замина за Елберфелд, за да ускори изпълнението на третата точка. Вследствие разпадането на организацията на демократическата и работническа партия, вследствие нерешителността и високомъдрената предпазливост на повечето местни водачи — произхождащи от дребната буржоазия, — и най-сетне, вследствие недостига на време работата не дойде до конспириране. Ако въпреки това на левия бряг на Рейн все пак

бе направен опит да се извърши диверсия, ако в Кемпен, Нойс и околните места започнаха вълнения, а в Прюм оръжейният склад беше взет с шум⁷⁸, тези събития ни най-малко не бяха резултат на някакъв общ план, а бяха предизвикани само от революционния инстинкт на населението.

Между това във въстаналите окръзи работата далеч не стоеше така, както си въобразяваха в останалата част на провинцията. Наистина, Елберфелд съвсем не изглеждаше зле със своите барикади — макар и издигнати съвсем безредно и набързо, — със своите многобройни караулни постове, с патрулите и другите групи от въоръжени хора, със своето население, което поголовно излезе на улицата (отсъствуваше само едрата буржоазия), със своите червени и трицветни знамена⁷⁹. Но във всяко друго отношение в града цареше най-голяма суматоха. Чрез Комитета за безопасност, образуван още в първия момент, дребната буржоазия взе ръководната роля в движението. Но едва постигнала това, тя вече се изплаши от собствената си власт, колкото и нищожна да беше тази власт. Първата ѝ стъпка беше да получи признаване на законността на своята власт от страна на градския съвет, т. е. на едрата буржоазия, и — от благодарност за любезността на градския съвет — да включи пет от неговите членове в състава на Комитета за безопасността. Засиленият по този начин Комитет за безопасността незабавно се измъкна от всички опасни мероприятия, като прехвърли грижата за външната безопасност върху военната комисия и запази за себе си само контрола над тази комисия, за да задържа и спъва нейната дейност. Като се оградиха по този начин от всякакъв допир с въстанието, преустроените върху правни позиции от самите бащи на града треперещи дребни буржоа от Комитета за безопасността можеха да се ограничават с това, че успокояваха умовете, занимаваха се с текущи дела, изглаждаха „недоразуменията“, притъпяваха, отлагаха разрешаването на въпросите и спъваха всички енергични действия под предлог, че било необходимо изпърво да се изчака отговорът на депутациите, изпратени в Берлин и Франкфурт. Останалата дребна буржоазия вървеше, разбира се, изцяло след Комитета за безопасността, призоваваше навсякъде към спокойствие, спъваше по възможност всяко по-нататъшно провеждане на отбранителни мерки и въоръжаване и все още продължаваше да се колебае по въпроса — докъде трябва да се простира нейното участие във въстанието. Само незначителна част от тази класа беше изпълнена с решимост да се защитава с оръжие в ръка в случай на нападение срещу града, а огромното мнозинство се стараше да убеди себе си, че ще бъдат достатъчни само заплахите, че правителството от страх ще се спре пред необходимостта да бомбардира Елберфелд и

ще се съгласи на отстъпки; а по всичко друго това мнозинство си подготвяше за всеки случай пътя за отстъпление.

В първия момент след започване на борбата едрата буржоазия беше поразена като от гръм. Нейното изплашено въображение ѝ рисуваше палежи, убийства, грабежи и бог знае какви ужаси. Създаването на Комитета за безопасността, мнозинството на който се състоеше от градски съветници, адвокати, главни прокурори, солидни хора, неочаквано ѝ даде гаранция за живота и собствеността и затова я преизпълни със свръхфанатичен възторг. Същите тези едри търговци, собственици на бояджийници, фабриканти, които по-рано крещяха, че г-дата Карл Хекер, Риоте, Хьохстер и т. н. били кръвожадни терористи, сега на тълпи се втурнаха в градския съвет, с трескав жар се хвърлиха да прегръщат тези мними кръвопийци и наброиха върху масата на Комитета за безопасността много хиляди талери. От само себе си се разбира, че когато движението беше смазано, същите тези възторжени почитатели и привърженици на Комитета за безопасността започнаха да разпространяват най-глупавите и просташки лъжи не само за самото движение, но и за Комитета за безопасността и за неговите членове и с не помалък жар благодариха на прусаците за избавянето им от тероризма, какъвто никога не е имало. Невинни бюргери-конституционалисти като г-дата Хекер, Хьохстер и главния прокурор Хайнцман отново започнаха да се изобразяват като терористи и канибали, на челата на които направо било написано родството им с Робеспьер и Дантон. Ние от своя страна считаме за свой дълг да снимем напълно това обвинение от споменатите по-горе благонамерени мъже. Изобщо по-голямата част от едрата буржоазия с цялата си челяд се постара по възможност по-скоро да се премести в Дюселдорф под защитата на обсадното положение и само една малка, по-смела част остана, за да защитава своята собственост при всички обстоятелства. Главният кмет се криеше през време на въстанието в една преобърната каляска, покрита с тор. Пролетариатът, единен в момента на борбата, се разцепи, щом се проявиха колебания в Комитета за безопасността и сред дребната буржоазия. Занаятчиите, истинските фабрични работници, част от тъкачите на коприна решително поддържаха движението, но именно те, които съставяха ядрото на пролетариата, нямаха почти никакво оръжие. Бояджиите, здравеняци, добре заплащани, слабо развити и затова реакционно настроени — както всички категории работници, занаятието на които изисква повече физическа сила, отколкото умение — още от първите дни започнаха да проявяват най-пълно равнодушие. Те бяха единствените измежду всички промишлени работници, които продължаваха спокойно да работят през време на барикадните боеве. Най-сетне лум-

пенпролетариатът, както и навсякъде, още на втория ден на движението показва своята продажност; сутринта той искаше от Комитета за безопасността оръжие и възнаграждение, след обед се продаваше на едрата буржоазия, за да ѝ защитава домовете, а надвечер разрушаваше барикадите. Общо взето лумпенпролетариите стаяха на страната на буржоазията, която им плащаше повече от всички и с парите на която те весело прекарваха времето си чак до края на движението.

Инертността и малодушието на Комитета за безопасността, разногласията във военната комисия, в която партията на бездействието първоначално имаше мнозинство, от самото начало спъваха всяко решително действие. Още на втория ден започна реакция. Веднага стана ясно, че в Елберфелд е можело да се разчита на успех само ако се действа под флага на имперската конституция, само в съгласие с дребната буржоазия. Но, от една страна, именно тук пролетариатът едва-що се беше измъкнал от тресавището на пианството и лицемерието и затова дори и най-нищожните представи за условията на неговото освобождение не бяха още успели да проникнат в работническите маси; от друга страна, той изпитваше твърде голяма инстинктивна ненавист към буржоазията, беше твърде равнодушен към буржоазното искане за имперската конституция, за да защитава с ентузиазъм такъв род трицветни лозунги. В резултат партията на решителните действия — единствената партия, която се отнасяше сериозно към делото на отбраната — изпадна в лъжовно положение. Тя заяви, че държи за имперската конституция. Но дребната буржоазия не ѝ доверяваше, всячески я охулваше пред народа, пречеше на провеждането на всички нейни мероприятия по въоръжаването и укрепването на града. Всяка заповед, която действително можеше да съдейства за укрепването на отбранителната способност на града, незабавно се отменяше от първия попаднал член на Комитета за безопасността. Всеки филистер, пред вратата на когото се издигаше барикада, незабавно тичаше в градския съвет и издействуваше обратна заповед. Паричните средства за заплащане на работниците, които се намираха на барикадите — а те искаха само необходимото, за да не умрат от глад, — можеха да се изтръгнат от Комитета за безопасността само с голямо усилие и в най-нищожни размери. Възнаграждението и продоволствието за бойците се отпускаха нередовно и често в недостатъчни размери. В продължение на пет-шест дни не можеше нито да се произведе преглед, нито да се свикат намиращите се под оръжие, така че никой не знаеше на какво количество бойци може да се разчита в случай на необходимост. Едва на петия ден бе направен опит да се подразделят бойците, опит, който не се увенча с успех и който съ основа-

ваше на пълно незнание относно разполагаемите боеви сили. Всеки член на Комитета за безопасността действуваше на свой риск и отговорност. Издаваха се заповеди, които се намираха в най-рязко противоречие една с друга и почти всички си приличаха само по това, че увеличаваха безгрижието на бъркотията и правеха невъзможна каквато и да било енергична стъпка. Всичко това окончателно уби интереса на пролетариата към движението и в течение на няколко дни едрата буржоазия и дребната буржоазия постигнаха своята цел — да създадат по възможност апатия у работниците.

Когато пристигнах на 11 май в Елберфелд, там имаше не по-малко от 2,500—3,000 бойци. Но от тях надеждни бяха само дошлите отвън подкрепления и не многото на брой въоръжени елберфелдски работници. Ландверът се колебаеше; по-голямата част от него изпитваше огромен страх от каторжната работа. Първоначално такива елементи имаше малко, но броят им се увеличаваше вследствие притока на нерешителни и боязливи хора от други отряди. Най-сетне, гражданското опълчение, което от самото начало беше тук реакционно и беше организирано специално за смазване на работниците, се обяви за неутрално и имаше само едно желание — да защити своята собственост. Но всичко това стана ясно едва след няколко дни; през това време част от дошлите отвън подкрепления и от работниците се разотидоха, броят на действителните бойни сили спаднаше в резултат на това, че движението бе спряно в неговото развитие, докато гражданското опълчение все повече се сплотяваше и всеки ден все по-открито изразяваше своите реакционни възжелания. През последните нощи то вече разруши няколко барикади. Въоръжените подкрепления, които в началото несъмнено надвишаваха 1,000 души, се намалиха към 12 или 13 май вече наполовина и когато накрая беше обявен общ сбор, стана ясно, че цялата въоръжена сила, на която можеше да се разчита, възлизаше най-много на 700—800 души. Ландверът и гражданското опълчение отказаха да се явят на този сбор.

Но не стига това! Въстаналият Елберфелд беше заобиколен изключително от така наречените „неутрални“ населени пунктове. Бармен, Кроненберг, Ленеп, Люtringхаузен и т. н. не се присъединиха към движението. Ония революционни работници от тези места, които имаха оръжие, отидоха в Елберфелд. Гражданското опълчение — във всички тези пунктове то беше просто оръдие в ръцете на фабрикантите за подчиняване на работниците и се състоеше от фабриканти, фабрични надзиратели и бакали, напълно зависими от фабрикантите — хазайничеше в тези населени пунктове в интерес на „реда“ и на фабрикантите. Самите работници оставаха вследствие на голямата си разпиляност по селската местност настрана от политическото

движение и бяха частично привлечени на страната на фабрикантите с помощта на широко оповестени принудителни мерки и клеветнически съобщения относно характера на елберфелдското движение; а на селяните тези клеветнически съобщения действаха с пълна сила. Освен това движението избухна в един момент, когато след петнадесетмесечната икономическа криза фабрикантите най-сетне получиха много поръчки, а, както е известно, с работници, които са добре осигурени с работа, не се прави революция; това обстоятелство оказва силно влияние също и в Елберфелд. От само себе си се разбира, че при всички тези обстоятелства „неутралните“ съседни бяха чисто и просто скрити врагове.

Нещо повече! Не бяха установени никакви връзки с останалите въстанили райони. От време на време пристигаха отделни лица от Хаген; за Изерлон не беше почти нищо известно. Някои се предлагаха в качеството на комисари, но нито на едно от тях не можеше да се окаже доверие. Говори се, че много куриери от Елберфелд и Хаген били задържани от гражданското опълчение в Бармен и околностите. Единственото място, с което имаше връзка, беше Золинген, а там работата стоеше точно така, както в Елберфелд. Положението там можеше да бъде и по-лошо, ако не бяха добрата организираност и решителността на золингенските работници, които, след като изпратиха 400—500 бойци в Елберфелд, все още бяха достатъчно силни, за да оказват и в своя собствен град противодействие на буржоазията и гражданското опълчение. Ако елберфелдските работници бяха също тъй развити и организирани, както золингенските, шансовете за успех щяха да бъдат съвсем други.

При тези обстоятелства оставаше само една възможност: трябваше да се вземат някои бързи решителни мерки, които отново да вдъхнат живот на движението, да привлекат към него нови бойни сили, да парализират неговите вътрешни врагове и да организират по възможност по-силно движение в целия бергско-маркски промишлен район. Първата стъпка трябваше да бъде да се разоръжи елберфелдското гражданско опълчение, да се разпредели неговото оръжие между работниците, след това да се събере един принудителен данък за издръжката на въоръжените по този начин работници. Тази стъпка би означавала решително скъсване с цялата досегашна бездейност на Комитета за безопасността, би вдъхнала на пролетариата нов живот и би парализирала силите на съпротивата на „неутралните“ окръзи. От успеха на тази първа стъпка биха зависели по-нататъшните мероприятия, задачата на които би била да се успее да се получи оръжие и от тези „неутрални“ окръзи, да се разпространи по-широко въстанието и планомерно да се организира отбраната на целия район. Впрочем ако имаше заповед от Комитета

за безопасността и ако бяха на разположение поне 400 золингенски работници, можеше да бъде разоръжено в един миг елберфелдското гражданско опълчение. За неговата храброст не заслужаваше и да се говори.

В интерес на безопасността на намиращите се още в затвора участници в майските събития в Елберфелд аз считам за свой дълг да заявя, че всички подобни предложения изхождаха единствено и изключително от мене. Аз настоявах за разоръжаване на гражданското опълчение още от първата минута, щом започнаха да се топят паричните средства на Комитета за безопасността.

Но препочтеният Комитет за безопасността нямаше ни най-малка склонност към такива „терористични мерки“. Единственото нещо, което аз проведох или, по-правилно, извърших на свой риск и отговорност заедно с няколко командири на отряди — които всички щастливо се спасиха и отчасти се намират вече в Америка, — е, че задигнахме около осемдесет пушки на кроненбергското гражданско опълчение, които се пазеха в тамошния градски дом. Тези пушки, които бяха раздадени крайно лекомислено, попаднаха главно в ръцете на склонни към пиянство лумпенпролетарии, които още същата вечер ги продадоха на буржоазията. Тези господа буржоа пращаха агенти между народа, за да закупят колкото може по-голям брой пушки, за които плащаха достатъчно висока цена. По този начин елберфелдските лумпенпролетарии продадоха на буржоазията няколкостотин пушки, попаднали в ръцете им поради нехайството и глупостта на импровизираните власти. С тези пушки бяха въоръжени фабрични надзиратели, верни на буржоазията бояджии и т. н. — и редиците на „благонамереното“ гражданско опълчение се засилваха от ден на ден.

На всяко предложение за подобряване отбраната на града господата от Комитета за безопасността отговаряха, че всичко това не било нужно, че прусаците нямало да се решат да дойдат, че те нямало да се осмелят да навлязат в планинската местност и пр. Сами те отлично разбираха, че по този начин разпространяват най-глупави приказки, че градът е открит за обстрелване от всички заобикалящи го височини дори и с полски оръдия, че нищо не е направено и за най-малка сериозна отбрана и че когато въстанието спре своето развитие, а прусаците получат колосално превъзходство на сили, само някакви съвсем изключителни събития ще могат още да спасят елберфелдското въстание.

Между това пруският генералитет очевидно също нямаше особена охота да започне поход в една почти непозната местност, във всеки случай дотогава, докато не бъде набрано действително решаващо превъзходство на бойните сили. Четирите открити града —

Елберфелд, Хаген, Изерлон и Золинген — внушаваха такава силно уважение на тези предпазливи военни герои, че те заповядаха да бъде струпана от Везел, Вестфалия и източните провинции цяла армия от двадесет хиляди души с многобройна кавалерия и артилерия, отчасти прехвърлена по железницата, и без да се осмеляват да настъпват, формираха зад Рур стратегическа групировка по всички правила на военното изкуство. Върховно командване и генерален щаб, десен фланг, център — всичко беше тук в най-голяма изправност, сякаш пред тях стоеше някаква колосална неприятелска армия, сякаш предстоеше сражение с Бем или Дембински, а не неравна борба с няколкостотин неорганизирани работници, лошо въоръжени, почти лишени от ръководители и предавани зад гърба от ония, които им дадоха в ръце оръжието!

Известно е какъв беше краят на въстанието. Известно е, че работниците, на които омръзнаха вечните протакания, нерешителността, малодушието и предателската бездейност на дребната буржоазия, напуснаха най-сетне Елберфелд с намерение да се промъкнат в някоя от немските земи, където имперската конституция би могла да им гарантира известна защита. Известно е на какви ожесточени преследвания бяха подложени те от страна на пруските улани и от страна на наисъсканите срещу тях селяни. Известно е, че веднага след тяхното заминаване едрата буржоазия отново изпъзля на открито, заповяда да се разрушат барикадите и построи триумфални арки за приближаващите се пруски герои. Известно е, че Хаген и Золинген паднаха в ръцете на прусаците в резултат на пряко предателство на буржоазията и само Изерлон издържа двучасова неравна борба с 24-и полк, с този вече натоварен с плячка победител на Дрезден.

Части от елберфелдските, золингенските и мюлхаймските работници успяват да се доберат до Пфалц. В Пфалц те намерили свои земяци, които се прехвърлили там след шурмуването на оръжейния склад в Прюм. Заедно с тях те образували в доброволческия отряд на Вилих една рота, съставена почти изключително от жители на Рейнската провинция. Всички техни другари могат да засвидетелствуват, че там, където е трябвало да се сражават, и по-специално в последния решителен бой на Мург, те проявили голяма храброст.

Елберфелдското въстание заслужава да бъде по-подробно осветлено дори затова, че тъкмо там позициите на различните класи в движението за имперската конституция се разкриха в най-ярко изразен и разгърнат вид. В останалите градове на бергско-маркския район движението напълно приличаше на елберфелдското, но с тази разлика, че там участието или неучастието на различните кла-

си в движението не беше толкова ясно, тъй като самите класи не бяха там така рязко отделени една от друга, както в промишления център на този район. В Пфалц и Баден, където почти съвсем липсва концентрирана едра промишленост, а заедно с нея и развита едра буржоазия, където класовите отношения са по-замазани, носят помирен и патриархален характер, преплитането на класите, които бяха носители на движението, беше още по-объркано. Ние ще видим това по-нататък и ще видим същевременно как всички тези присъединили се към въстанието елементи в края на краищата и там се сгрупираха около дребната буржоазия като кристализационно ядро на цялото достославно движение за имперската конституция.

Опитите за въстание в Рейнска Прусия през май миналата година показват ясно какво положение може да заеме тази част на Германия в едно революционно движение. Обкръжена от седем крепости, три от които представляват за Германия първокласни крепости, постоянно окупирана от почти една трета от цялата пруска армия, Рейнска Прусия е прорязана по всички направления с железопътни линии и предоставя на разположение на военните власти цяла флота от товарни параходи; при такива условия едно рейнско въстание може да има шансове за успех само при съвсем изключителни обстоятелства. Само ако крепостите се окажат в ръцете на народа, жителите на Рейнската провинция ще могат да постигнат нещо с оръжие в ръка. А това може да стане само в случай че военните власти, изплашени от някакви големи външни събития, загубят самообладание, или в случай че войските изцяло или частично преминават към движението. Във всички други случаи едно въстание в Рейнската провинция е предварително обречено на поражение. Едно бързо придвижване на баденските отряди към Франкфурт и на пфалцките към Трир би довело вероятно до това, че незабавно би избухнало въстание на Мозел и в Айфел, в Насау и в двете княжества Хесен и че още надеждните по това време войски на средно-рейнските държави биха се присъединили към движението. Не подлежи на съмнение, че всички рейнски войски и особено целите 7-а и 8-а артилерийски бригади биха последвали техния пример или поне щяха да дадат израз на своето настроение така ясно, че пруският генералитет би се обърнал. Някои крепости вероятно биха преминали в ръцете на народа и ако не Елберфелд, то във всеки случай по-голямата част от левия бряг на Рейн би била спасена. Всичко това, а може би и още много друго бе загубено поради жалката, еснафски страхлива политика на високомъдрения Баденски комитет.

С поражението на рейнските работници загина също и единственият вестник, в който те виждаха открит и решителен защитник на своите интереси — „*Neue Rheinische Zeitung*“. Главният редактор,

при все че беше родом от Рейнска Прусия, бе изгонен от Прусия; на другите редактори предстоеше или затвор, или незабавно изгонване. Кьолнската полиция обяви това с най-голямо простодушие и твърде конкретно показа, че разполага с достатъчно улики против всеки един, за да може да се разправи с него по един или друг начин. Така че вестникът трябваше да престане да излиза точно в момента, когато поради нечувано бързото нарастване на неговото разпространение съществуването му беше повече от осигурено. Редакторите се пръснаха по различните части на Германия, в които вече беше започнало или трябваше да започне въстание; някои заминаха за Париж, където събитията отново се приближаваха към повратен пункт⁸⁰. Между тях нямаше нито един, който да не беше подлаган на арест или изгонване през време на революционните движения през това лято или заради участие в тях; по този начин нито един от редакторите не избягна участва, която любезно му беше подготвила кьолнската полиция. Част от словослагателите отидоха в Пфалц и постъпиха в армията.

Рейнското въстание също трябваше да завърши трагично. След като трите четвърти от Рейнската провинция бяха обявени в обсадно положение и стотици души хвърлени в затвора, въстанието завърши с *разстрелването на трима участници в щурмуването на оръжейния склад в Прюм — тъкмо в навечерието на рождения ден на Фридрих-Вилхелм IV Хохенцолерн. Vae victis!**

* — Горко на победените! *Ред.*

2. КАРЛСРУЕ

В Баден въстанието започна при най-благоприятните условия, в каквито може изобщо да протича едно въстание. Целият народ беше единомыслен в ненавистта си към вероломното, двулично и жестоко в своите политически преследвания правителство. Реакционните класи — дворянството, бюрокрацията и едрата буржоазия — не бяха многобройни. Изобщо едра буржоазия съществува в Баден само в зачатъчно състояние. С изключение на малцината тези дворяни, чиновници и буржоа, с изключение на бакалите от Карлсруе и Баден-Баден, които живееха за сметка на двора и на богатите чужденци, с изключение на някои хайделбергски професори и на няколко села около Карлсруе, цялата страна напълно беше на страната на движението. Ако в другите въстания се налагаше да се побеждава още и армията, то тук, в резултат на обстоятелството, че армията повече откъдето и да било беше изтезавана от страна на своите офицери-дворяни, че вече цяла година беше подложена на обработване от страна на демократическата партия и неотдавна, поради въвеждането на своего рода всеобща военна повинност, още повече се беше попълнила с метежни елементи — тук армията застапа начело на движението и дори го поведе по-далеч, отколкото желаеха буржоазните ръководители на офенбургското събрание⁸¹. Именно армията в Рашат и Карлсруе превърна „движението“ във въстание.

По този начин въстаническото правителство, пристъпвайки към изпълнение на своите задължения, намери готова армия, запълнени арсенали, напълно организирана държавна машина, богата държавна хазна и почти единомыслено население. Освен това то завари на левия бряг на Рейн — в Пфалц — едно вече разгърнато се въстание, което прикриваше левия му флаг; в Рейнска Прусия — едно

въстание, което макар и да се намираше под сериозна заплаха, не беше още победено; във Вюртемберг, Франкония, в двете княжества Хесен и Насау — всеобщо възбуждение, дори сред армията, която се нуждаеше само от една искра, за да повтори баденското въстание в цяла Южна и Средна Германия, в резултат на което на разположение на въстаниците биха се оказали не по-малко от 50,000—60,000 души редовна войска.

Онова, което трябваше да се направи при тези условия, е толкова просто и понятно, че сега, след задушаването на въстанието, всеки го знае и всеки твърди, че го бил казвал още от самото начало. Трябваше незабавно и без да се губи нито минута, да се разпростре въстанието по-надалече, върху Хесен-Дармщадт, Франкфурт, Насау и Вюртемберг. Трябваше незабавно да се съберат измежду наличните редовни войски 8,000—10,000 души, което с помощта на железницата можеше да се направи за два дни, и да се хвърлят срещу Франкфурт „за защита на Националното събрание“. Изплашеното хесенско правителство беше сякаш парализирано от бързо следващите един след друг успехи на въстанието; неговите войски безусловно съчувстваха на баденци; то също беше толкова малко способно за каквато и да било съпротива, както и франкфуртският сенат⁸². Разположените във Франкфурт курхесенски, вюртембергски и дармщадски войски бяха на страната на движението; намиращите се там прусаци — повечето произхождащи от Рейнската провинция — се колебаеха, австрийците бяха немногобройни. Пристигането на баденци — независимо от това, дали би бил направен опит да им се противодейства или не — трябваше да пренесе пламъка на въстанието в самото сърце на двете княжества Хесен и Насау, да принуди прусаците и австрийците да отстъпят към Майнц и да постави хилавото немско така наречено Национално събрание под тероризиращото влияние на въстаналото население и въстаналата армия. Ако след това въстанието не избухнеше незабавно на Мозел, в Айфел, във Вюртемберг и Франкония, оставаха много други начини да бъде то разширено и върху тези провинции.

Трябваше, по-нататък, да се централизират силите на въстанието, да му се поставят на разположение нужните парични средства, да се заинтересува във въстанието огромното мнозинство на населението, занимаващо се със селско стопанство, чрез незабавно отменяване на всички феодални повинности. Установяването на общо централизирано управление за военните въпроси и финансите с право да пуска книжни пари* преди всичко за Баден и Пфалц, отменяването на всички феодални повинности в Баден и във всички

* Баденските камари бяха още преди това утвърдили пускането на книжни пари на сума два милиона, от които още не бе изразходван нито един крайцер.

заемани от въстаническата армия окръжи — всичко това би било достатъчно, за да придаде на въстанието много по-енергичен характер.

Но всичко това трябваше да се направи още в първия момент с бързина, която единствена би могла да осигури успех. Когато изтече една седмица след образуването на Баденския комитет — беше вече късно. Рейнското въстание беше вече потушено, Вюртемберг и Хесен не се вдигнаха на борба; военните части, които първоначално бяха благоприятно настроени, станаха ненадеждни и в края на краищата отново всецяло се подчиниха на влиянието на своите реакционни офицери. Въстанието загуби своя общогермански характер, то се превърна в чисто баденско или баденско-пфалцко местно въстание.

Както узнах след свършването на борбата, бившият баденски младши лейтенант Ф. Зигел, който през време на въстанието като „полковник“ и по-късно като „главнокомандуващ“ си беше заслужил един повече или по-малко съмнителен малък лавров венец, още в самото начало предложил на Баденския комитет един план за преминаване в настъпление. Достойнството на този план се състояло в това, че той съдържал правилната мисъл относно необходимостта да се водят при всички условия настъпателни действия; но като изключим това, този план е бил най-авантюристичният от плановете, които изобщо е можело да бъдат предложени. Зигел искал да потегли с един баденски отряд най-напред за Хохенцолерн и да провъзгласи там Хохенцолернска република, след това да завземе Штутгарт и оттам, след като вдигне въстание във Вюртемберг, да потегли за Нюрнберг и да установи голям лагер в сърцето на обхванатата от въстанието Франкония. Както виждаме, този план съвсем изпускал изпредвид моралното значение на Франкфурт, овладяването на който единствено можеше да придаде на въстанието общогермански характер, както и стратегическата важност на линията Майн. Както виждаме, този план е предполагал наличността на съвсем други бойни сили, отколкото ония, с които действително е могло да се разполага; той не е бил правилно насочен и в крайна сметка — след един поход, напълно достоен за Дон-Кихот или Шил — би довел до това, че най-силната от южногерманските армии и единствената решително враждебна на въстанието, а именно *баварската* армия, незабавно би влязла в действие против въстаниците, преди още те да могат да получат подкрепа в резултат от преминаването на хесенските и насауските войски на тяхна страна.

Новото правителство изобщо не се съгласявало на никакво настъпление под предлог, че почти всички войници се разотишли по домовете си. Независимо от обстоятелството, че това беше така само

в малък брой отделни войскови части, особено в лейб-гвардейския полк, факт е, че дори ония войници, които бяха успели да се разотидат, още след три дни почти всички се оказаха отново в своите части.

Впрочем правителството имало съвсем други основания да се противопоставя на всякакво настъпление.

Начело на цялото баденско движение за имперска конституция стоеше господин *Брентано*; в лицето на този адвокат донякъде дребнавото честолюбие, неизменно свойствено на народния деец в една малка германска държава, и мнимата твърдост на убежденията, която в Южна Германия е изобщо първото условие за всяка популярност, се съчетаваха с известно дипломатическо лукавство, достатъчно, за да му се подчинят напълно всички заобикалящи го, с изключение може би на един единствен човек. Г-н Брентано — сега това стана банално, но си е така, — г-н Брентано и неговата партия, най-силната в Баден, се стремяха в офенбургското събрание само към промяна на политиката на великия херцог, промяна, която би станала възможна само при едно *правителство на Брентано*. Отговорът на великия херцог и общото възбуждение предизвикаха в Ращат въстание сред войските — против волята и намеренията на Брентано. В момента, когато г-н Брентано бе поставен начело на Баденския комитет, движението го беше вече изпреварило и той трябваше вече някак си да го задържа. Тогава станаха събитията в Карлсруе; великият херцог избяга и същите обстоятелства, които поставиха г-н Брентано начело на управлението и му дадоха, така да се каже, диктаторска власт, разстроиха всички негови планове и го заставиха да използва своята власт против самото онова движение, което му даде тази власт. Докато народът ликуваше по случай бягството на великия херцог, г-н Брентано и верният му Баденски комитет седяха като на тръне.

Този комитет, който се състоеше изключително от баденски еспафи с много твърди убеждения и много объркани глави, от „чисти републиканци“, които смъртно се бояха от провъзгласяването на република и изпадаха в свещен ужас от всяка най-нищожна енергична мярка, този истински филистерски комитет се намираще, разбира се, в пълна зависимост от Брентано. Ролята, която в Елберфелд бе поел върху себе си адвокатът Хьохстер, тук върху малко по-обширно поприще бе поета от адвоката Брентано. От тримата чужденци — Блинд, Фиклер и Струе, — които попаднаха в Баденския комитет от затвора, Блинд беше така уплетен от интригите на Брентано, че за него, който стоеше съвсем настрана, не оставаше нищо друго, освен да се отправи в изгнание в Париж като баденски представител; Фиклер трябваше да поеме върху себе си една опасна

мисия в Шутгарт; а Струве изглеждаше толкова безопасен за г-н Брентано, че той спокойно го търпеше в Баденския комитет, като го наблюдаваше и се стараше да го направи съвсем непопулярен, което напълно му се удаде. Както е известно, Струве основа заедно с няколко други лица „Клуба на решителния (или по-правилно на предпазливия) прогрес“, който след една неудачна акция беше разпуснат⁸³. Няколко дни по-късно Струве се озова в Пфалц повече или по-малко в положението на „емигрант“ и се опитваше там отново да издава своя орган „Deutscher Zuschauer“ Но едва бе излязъл пробният брой — и прусците пристигнаха.

Баденският комитет — още от самото начало просто оръдие в ръцете на Брентано — избра Изпълнителен комитет, начело на който стоеше пак Брентано. Наскоро този Изпълнителен комитет почти съвсем подмени Баденския комитет, в най-добрия случай му представяше за утвърждение кредити и вече решени мероприятия и отдалечи неговите повече или по-малко ненадеждни членове, като ги разпрати из окръга или в армията с различни второстепенни мисии. Най-сетне Изпълнителният комитет напълно отстрани Баденския комитет, като го замени с „учредителното събрание“, избрано изцяло под влиянието на Брентано, а себе си превърна във „временно правителство“, начело на което застана, разбира се, пак г. Брентано. Същият той и назначаваше министрите. И какви министри — Флорнан Мьордес и Майерхофер!

Г-н Брентано беше най-пълното възплъщение на баденската дребна буржоазия. От масата на дребните буржоа и другите техни представители той се различаваше само по това, че беше твърде проникателен, за да споделя всички техни илюзии. Още от първата минута г. Брентано предаваше баденското въстание, защото още от първата минута по-добре разбираше положението на нещата, отколкото който и да било друг от официалните лица в Баден, и вземаше именно такива мерки, които имаха за цел да запазят господството на дребната буржоазия, но които, именно поради тази причина, трябваше да погубят цялото въстание. В това е тайната на тогавашната безгранична популярност на Брентано, а също и тайната на ония оскърбления, които се изсипаха върху него след юли от страна на неговите бивши поклонници. Баденските дребни буржоа бяха в масата си също такива предатели, какъвто беше и Брентано, но същевременно те бяха излъгани, което не може да се каже за него. Те предаваха от малодушие и се оставяха да бъдат лъгани поради глупост.

В Баден, както и изобщо в Южна Германия, почти няма едра буржоазия. Промислеността и търговията на Баден са незначителни. Ето защо тук съществува само твърде малоброен, твърде разпилян,

слабо развит пролетариат. Основната маса на населението се състои от селяни (те са мнозинството), дребни буржоа и занаятчийски калфи. Последните — градските работници, разпръснати в малки градчета, лишени от един шо-годе крупен център, където да би могла да се образува самостоятелна работническа партия — се намират или поне се намираха досега под преобладаващото обществено и политическо влияние на дребната буржоазия. Селяните, още повече разпилени по цялата територия на страната, лишени от възможността да получат образование и имащи при това интереси, отчасти съвпадащи, отчасти, така да се каже, паралелно движещи се с интересите на дребната буржоазия, се намираха също така под нейната политическа опека. По този начин дребната буржоазия, представена от адвокати, лекари, учители, отделни търговци и книжари, господствуваше отчасти непосредствено, отчасти чрез своите представители в цялото политическо движение в Баден още от март 1848 г.

На тази липса на противоположност между буржоазия и пролетариат и на произтичащото оттук политическо преобладаване на дребната буржоазия трябва да се припише обстоятелството, че Баден, собствено казано, никога не е познавал социалистическата агитация. Първите елементарни социалистически идеи, внесени отвън било посредством работници, които са били в по-развитите страни, било благодарение на влиянието на френската или немската социалистическа и комунистическа литература, не можаха да си пробият тук път. Червената лента и червеното знаме не означаваха в Баден нищо друго освен буржоазна република, примесена в краен случай с малко тероризъм, и откритите от г-н Струве „шест бича на човечеството“⁸⁴ при всичката своя невинност дори от буржоазна гледна точка представляваха вече най-крайното, което можеше да намери отзвук у масата. Най-високият идеал на баденските дребни буржоа винаги е бил една малка буржоазно-селска република в она вид, в който тя съществува в Швейцария от 1830 г. насам. Малко поле на дейност за малки, непретенциозни хора, държава във вид на малко разширена община, „кантон“, дребна, неподвижна, основана на ръчен труд промишленост, обуславяща също такава неподвижно и сънливо състояние на обществото, незначително богатство и незначителна бедност, компактно средно съсловие и компактна посредственост; нито монарх, нито цивилна листа, нито постоянна войска, нито шо-годе значителни данъци, нито активно участие в историята, нито външна политика — само вътрешна политика, сведена до местни дребни сплетни и дребни разпри *en famille**; нито едра промишленост, нито железни пътища, нито световна търговия, нито

* — в семеен кръг. *Ред.*

социални стълкновения между милионери и пролетарин, а тих, уютен живот, изпълнен с благочестие и почителност, отговарящ на дребнавата ограниченост на самодоволни хора, живот, който не оставя следа в историята — такава е тихата Аркадия, която съществува в по-голямата част на Швейцария и която отдавна вече мечтаеха да установят в своята страна баденските дребни буржоа и селяни. И ако в моменти на най-смело въодушевление мисълта на баденския и, да кажем, на южногерманския дребен буржоа се издига изобщо до представата за една Германия като цяло, то идеалът за бъдеща Германия му се мярка в образа на една Швейцария от по-голям мащаб, в образа на федерална република. Така и г-н Струве в една своя брошура⁸⁵ беше вече разделил Германия на 24 кантона със същия брой кантонални шефове и по-големи или по-малки съвети и беше дори приложил към брошурата една географска карта с готови подразделения. Ако Германия се превърне някога в подобна Аркадия — с това тя би се снизила до такава ниска степен, за която не ни дават представа дори нейните най-позорни времена.

Между това южногерманските дребни буржоа вече нееднократно са се убеждавали от опит, че една революция, дори и да се извършва под тяхното собствено буржоазно-републиканско знаме, твърде лесно може да погълне любимата им тиха Аркадия във водовъртежа на грамадните конфликти и на действителната класова борба. Оттук страхът на дребните буржоа не само от всяко революционно сътресение, но дори и от техния собствен идеал за федерална тютюнева и бирена република. Оттук тяхното увлечение от имперската конституция, която задоволяваше поне техните най-непосредствени интереси и предоставяйки на императора само правото на суспензивно вето, им даваше надеждата да въведат в подходящо време република по законен път. Оттук тяхната уплаха, когато баденската армия, без да ги пита, им поднесе на тепсия вече готовото въстание, оттук техният страх да разпространят въстанието извън пределите на бъдещия кантон Баден. Защото пожарът можеше ненадейно да обхване също и областите, в които съществуват едра буржоазия и многоброен пролетариат, области, където в края на краищата властта би могла да премине в ръцете на пролетариата. а тогава — горко на собствеността!

И какво правеше при тези обстоятелства г-н Brentano?

Той правеше в Баден за дребната буржоазия същото, което в Рейнска Пруссия съзнателно правеше самата дребна буржоазия: той предаваше въстанието, но спасяваше дребната буржоазия.

Brentano предаде въстанието още от първия момент, а съвсем не със своите последни действия, не със своето бягство след поражението при Мург, както си въобразяваха разочарованите в края на

краищата баденски дребни буржоа. Именно с мероприятията, от които най-много се възхищаваха баденските еснафи, а с тях и част от селяните и дори от занаятчиите, движението беше предадено на прусаците. Именно в резултат на своето предателство Брентано стана така популярен и здраво привързва към себе си еснафите, след като възбуди в тях фанатичен ентузиазъм. Дребният буржоа не забеляза предаването на движението, понеже виждаше само бързото възстановяване на реда и спокойствието и кратковременното задържане на самото движение; а когато беше вече твърде късно, когато той видя, че се е компрометирал чрез своето участие в движението и че движението загива, а заедно с движението и самият той, той започна да крещи за предателство и с цялото възмущение на измамен простак се нахвърли върху своя най-предан слуга.

Разбира се, г. Брентано също беше излъган. Той се надяваше, че участието му в това движение ще го превърне в големия човек на „умерената“ партия, т. е. именно на дребната буржоазия, а беше принуден под закрилата на нощта позорно да бяга от своята собствена партия, от своите най-добри приятели, пред които внезапно се откри ужасната истина. Той дори се надяваше да запази за себе си възможността да заеме министерски пост при великия херцог, а в награда за своята мъдрост получи ритници от всички партии и изгуби възможността да играе някога каквато и да било роля. Но, разбира се, ти можеш да бъдеш по-умен от всички дребни буржоа на някоя дребна немска държавица, взети заедно, и все пак да станеш свидетел на това, как твоите най-добри надежди търпят крушение, а пай-благородните намерения биват обливани с мръсотия!

Още от първия ден на своето управление г. Брентано правеше всичко, за да задържа движението в еснафските рамки, от които то почти не се опитваше да излезе. Под охраната на гражданското опълчение на Карлсруе, което беше предадено на великия херцог — същото онова гражданско опълчение, което ден преди това още се сражаваше против въстаниците, — той встъпи в помещението на камарата на съсловните представители⁸⁶, за да задържа оттам движението. Връщането на дезертиралите войници в строя ставаше извънредно бавно; не по-бързо се извършваше реорганизацията на батальоните. Затова пък бяха бързо въоръжени манхаймските разоръжени еснафи, за които всички знаеха, че те няма да се сражават, и които след сражението при Вагхойзел дори се присъединиха в своето мнозинство към драгунския полк, който предаде Манхайм. За движението срещу Франкфурт или Шутгарт, за разширяване на въстанието върху Насау или Хесен не ставаше дори и дума. Щом се внесеше такова предложение, то незабавно се отхвърляше, както беше случаят с предложението на Зигел. Предложението за пускане

на книжни пари беше оценено като държавно престъпление, като комунистическо предложение. От Пфалц изпрашаха пратеник след пратеник; те съобщаваха, че Пфалц е лишен от въоръжение, че няма нито пушки — за артилерия и да не говорим, — нито бойни припаси и се нуждае от всичко необходимо за разширяване на въстанието и по-специално за завземането на крепостите Ландау и Гермерсхайм; но от г. Брентано не можеше нищо да се получи. Пфалц предлагаше да се учреди незабавно общо военно командване и дори да се обединят двете области под властта на единно общо правителство. Но всички тези мерки се отлагаха и спъваха. Доколкото зная, единственото нещо, което Пфалц можа да получи, беше една малка парична подкрепа; впоследствие, когато беше вече твърде късно, пристигнаха осем оръдия с малко количество бойни припаси, без прислуга и запряжки и най-сетне, по пряка заповед на Мерославски, един баденски батальон и две мортири, едната от които, ако не ме лъже паметта, дала само един изстрел.

Това протакане и отхвърляне на най-необходимите мероприятия, които биха могли да съдействуват за разширяване на въстанието, означаваше вече предаване на цялото движение. По вътрешните въпроси цареше същата бездейност. За отменяване на феодалните повинности не ставаше и дума; г. Брентано отлично знаеше, че между селяните, особено в Горен Баден, се намираха по-революционни елементи, отколкото му беше желателно, и че поради това той по-скоро трябваше да ги задържа, отколкото да ги въвлече по-дълбоко в движението. Новите чиновници бяха в мнозинството си Kreaturi на Брентано или съвсем бездарни хора; всички стари чиновници, с изключение на ония, които се бяха твърде много компрометирали през време на реакцията от последната година и поради това сами бяха дезертирали, останаха на своите места за голямо възмущение на всички мирни бюргери. Дори г-н Струве счете през последните дни на май за уместно да похвали „революцията“ за това, че всичко преминало така тихо и мирно и че почти всички чиновници могли да останат на своите места. — Във всяко друго отношение г. Брентано и неговите агенти действаха по такъв начин, че всичко да тръгне по възможност в старите релси, да се намали до максимум безредието и възбуждението и страната по-скоро да загуби своя революционен облик.

Във военната организация цареше същата рутина: правеше се само онова, което не можеше да не се прави. Войските се държаха без командири, без занимания, нямаше никакъв ред; бездарният „военен министър“ Айхфелд и неговият приемник, предателят Майерхофер, не съумяха дори да осигурят сносно разположение на войските. Военните ешелони се прехвърляха по железницата един сре-

щу друг безцелно и безрезултатно. Батальоните се изпращаха днес в една посока, а утре — в противоположната, и никой не знаеше защо. В гарнизоните бойците скитаха по механиците, тъй като нямаша друго занимание. Изглеждаше, че искаха умишлено да ги деморализират, че правителството искаше напълно да унищожи у тях и последните следи от дисциплина. Организирането на първия набор, на така нареченото народно опълчение, т. е. на всички способни да носят оръжие мъже до 30 години, беше възложено на известния Йох. Ф. Бекер, натурализиран швейцарец и офицер от швейцарската армия. До каква степен Брентано е създавал препятствия на Бекер при изпълнението на неговата мисия, не зная. Но ми е известно, че след отстъплението на пфалцката армия на баденска територия, в момента, когато беше вече невъзможно да се отхвърлят настойчивите искания на лошо облечените и лошо въоръжени пфалцки отряди, Брентано си умил ръцете, като произнесъл следните думи: „Според мене, давайте им всичко, каквото искате, но когато великият херцог се върне, нека поне знае кой е прахосал по този начин неговите запаси!“ Така че ако баденското народно опълчение беше отчасти лошо организирано, отчасти съвсем неорганизирано — главната вина безспорно пада и тук върху Брентано, както и върху злата воля или неумелостта на неговите комисари в отделните окръзи.

Когато Маркс и аз след насилственото прекратяване на излизането на „*Neue Rheinische Zeitung*“ за пръв път пристигнахме на баденска територия — това беше на 20 или 21 май, т. е. две седмици след бягството на великия херцог, — нас ни учуди колосалното безгрижие, с което се охраняваше или по-вярно не се охраняваше границата. От Франкфурт до Хепенхайм цялата железопътна линия беше заета от имперски войски, състоящи се от вюртембергци и хесенци; дори Франкфурт и Дармщадт бяха пълни с войски; всички гари, всички населени пунктове бяха завзети от силни отряди; редовни караулни постове бяха придвижени чак до самата граница. Затова пък от границата до Вайнхайм не се виждаше нито един човек; също и във Вайнхайм. Единствената предпазна мярка беше разрушаването на малка част от железопътната линия между Хепенхайм и Вайнхайм. Едва по времето на нашето пребиваване във Вайнхайм пристигна там един малък отряд от лейб-гвардейския полк — не повече от 25 души. Между Вайнхайм и Манхайм също цареше най-дълбок мир. В най-добрия случай се появяваха тук-там отделни пийнали народни опълченци, които повече приличаха на уволнени или дезертьори. Разбира се, че не можеше и дума да става за някакъв пограничен контрол. Всеки можеше, ако желае, да преминава границата в една или друга посока.

Във всеки случай в Манхайм всичко имаше малко повече военен вид. Групи от войници стояха по улиците или седяха в механиките; народното опълчение и гражданското опълчение се обучаваха в парка, повечето от тях, разбира се, още твърде неумело и под ръководството на лоши инструктори. В градския съвет заседаваха многобройни комитети, стари и нови офицери, хора във военна униформа и в блузи. Народът се смесваше с войниците и доброволците. Навсякъде пиеха, смееха се и закачаха жените. Но изведнаж се забелязваше, че първият порив беше вече преминал, че мнозина бяха неприятно разочаровани. Войниците бяха недоволни; ние организирахме въстанието — казваха те, — а сега, когато дойде редът на цивилните, които трябва да поемат ръководството, — сега те всичко протакат и с това погубват делото. Войниците не бяха съвсем доволни и от своите нови офицери; новите офицери бяха в обтегнати отношения със старите офицери на великия херцог, мнозина от които тогава още бяха по местата си, макар че ежедневно дезертираха по няколко души; старите офицери неволно се оказаха във фатално положение, от което не знаеха как да се измъкнат. Най-сетне навсякъде се чуваха оплаквания, че липсва енергично и способно ръководство.

На другия бряг на Рейн, в Лудвигсхафен, движението ни се представи в много по-благоприятна светлина. Докато в Манхайм множество млади хора, които явно принадлежаха към първия набор, още спокойно се занимаваха със своите работи, като че ли нищо не беше се случило, тук всички бяха въоръжени. Вярно е, че както се разкри по-късно, не навсякъде в Пфалц работите се намираха в това положение. В Лудвигсхафен цареше пълно единодушие между доброволците и войниците. В механиките, които и тук бяха, разбира се, препълнени, звучеше „Марсилезата“ и други подобни песни. Тук не се оплакваха и не мърмореха, тук се смееха, тук бяха предадени тялом и духом на движението и хранеха още тогава — особено стрелците и доброволците — напълно извинителни и невинни илюзии относно своята собствена непобедимост.

В Карлсруе движението вземаше вече по-тържествен вид. В хотел „Париж“ обедът беше назначен за един часа, но не започваша, докато не се появяха „господата от Баденския комитет“. Подобни дребни признаци на внимание придаваха вече на движението приятни бюрократични черти.

Ние изтъкнахме пред различни господа от Баденския комитет изложения по-горе възглед, че от самото начало трябваше да се потегли срещу Франкфурт и с това още повече да се разшири въстанието, че сега по всяка вероятност е вече твърде късно за това и че без решителни удари в Унгария или без нова революция в Париж ця-

лото движение е вече безнадеждно изгубено. Трудно е да си представите какво възмущение предизвикваха подобни еретически твърдения сред тези бюргери от Баденския комитет. Само Блинд и Гьог бяха на наша страна. Сега, когато събитията показаха, че сме били прави, същите господа уверяват, разбира се, че те от самото начало настоявали да се настъпи.

В Карлсруе още тогава се забелязваха първите зачатъци на онова грандиозно надпреварване за длъжности, което под също така грандиозното заглавие „концентрация на всички демократични сили на Германия“ наляво и надясно се представяше като спасение на отечеството. Всеки, който някога в повече или по-малко мъглява форма е декламирал в някой клуб или е призовавал към ненавист против тираните в някое забутано демократично вестниче, бързаше за Карлсруе или Кайзерслаутерн, за да стане там веднага голям човек. Излишно е специално да подчертаваме, че нещата, които тук се вършеха, напълно отговаряха на концентрираните сили. — Така например тук, в Карлсруе, се намираше известният така наречен философски Ата Трол, экс-депутат от Франкфуртското събрание и экс-редактор на един така наречен демократичен вестник, спрял от Мантойфел въпреки подмазванията на нашия Ата Трол⁸⁷. Този Ата Трол с най-голямо усърдие се бореше за незначителния пост баденски посланик в Париж, за който той се считаше за особено призван въз основа на това, че беше живял на времето си две години в Париж, без да научи там френски език. Той действително имаше щастие то да получи от г. Брентано акредитивно писмо и вече подреждаше куфарите си, когато Брентано неочаквано го повиква при себе си и измъква от него писмото така да се каже направо от джоба му. От само себе си се разбира, че сега Ата Трол напук на г. Брентано нарочно замина за Париж. — Друг един твърд в своите убеждения гражданин, който от няколко години вече се заканва да революционизира и републиканизира Германия — г. Хайнцен, — също беше в Карлсруе. Както е известно, преди февруарската революция този достоен мъж навсякъде и постоянно призоваваше „на бой“, но когато революцията се разрази, счете за по-уместно да наблюдава различните германски въстания от висотата на неутралните швейцарски планини. Сега и на него най-сетне дойде желанието да влезе в бой с „потисниците“. Ако съдим по неговото предишно изказване: „Кошут е велик човек, но Кошут забрави за *гърмящия живак*“, можеше да очакваме, че той *незабавно* ще организира против прусациите колосални, незнайни досега разрушителни сили. Нищо подобно! Тъй като по-широките планове изглеждаха неизпълними, нашият ненавистник на тираните се ограничил — така казват — със създаването на един избран републикански отряд, като между дру-

гото пишел в „Karlsruher Zeitung“^{**} статии в защита на Брентано и посещавал „Клуба на решителния прогрес“. Клубът беше разпуснат, избраните републиканци не се явиха и г. Хайнцен най-сетне забеляза, че дори и той не може повече да защитава политиката на Брентано. Непризнат, никому ненужен, горчиво обиден, той се отправя най-напред за Горен Баден, а оттам за Швейцария и все пак не уби нито един от „потисниците“. Сега той им отмъщава с това, че живеейки в Лондон, ги обезглавява с милиони *in effigie**.

Напуснахме Карлсруе на следната сутрин, за да посетим Пфалц.

За по-нататъшния ход на баденското въстание по отношение на неговото общополитическо ръководство и гражданско управление остава малко още да кажа. Когато Брентано се почувствува достатъчно силен, той с един удар унищожи покорната опозиция, която се представляваше от „Клуба на решителния прогрес“. „Учредителното събрание“, изборите за което преминаха под влиянието на огромната популярност на Брентано, както и под влиянието на дребната буржоазия, която управляваше всичко, безусловно одобряваше всички негови мероприятия. „Временното правителство с диктаторска власт“ (диктатура при мним конвент!) се намираше напълно под неговото ръководство. Така продължаваше той да управлява, като спъваше революционното и военното развитие на въстанието, занимаваше се *tant bien que mal*** с текущите въпроси и ревностно пазеше запасите и частната собственост на великия херцог, когото той продължаваше да счита за свой законен суверен по божия милост. Той заяви в „Karlsruher Zeitung“, че великият херцог може всеки момент да се върне, и действително замъкът беше през всичкото време заключен, сякаш неговият обитател беше просто замиянал на пътешествие. Пфалцките пратеници той хранеше от ден на ден с неопределени обещания; най-много, което можеше да получат, беше установяването на общо военно командване под ръководството на Мерославски и сключването на договор за премахване на мостовите мита между Манхайм и Лудвигсхафен, което обаче ни най-малко не попречи на г. Брентано да разпорежи да се продължи събирането на тези мита на територията на Манхайм.

Когато накрая Мерославски след сражението при Вагхойзел и Убшадт бе принуден да отведе остатъците от своята армия през планините за Мург, когато се наложи да се предаде Карлсруе заедно с намиращите се там огромни запаси, когато поражението на Мург реши съдбата на движението — тогава изчезнаха илюзиите на баденските бюргери, селяни и войници и всички нададоха вик, че Брен-

* — на книга. *Ред.*

** — криво-ляво. *Ред.*

тано извършил предателство. Изведнаж рухна всичката популярност на Брентано, която се крепеше на малодушието на дребната буржоазия, на несамостоятелността на селяните и на недостатъчната концентрация на работниците. Брентано избяга под защитата на нощта в Швейцария, преследван от обвинението в измяна на народа, с което го заклеями неговото собствено „Учредително събрание“, и се укри във Фойертален в Цюрихския кантон.

Човек би могъл да се успокои с това, че г. Брентано беше достатъчно наказан за своето предателство с пълния крах на неговото политическо положение и с общото презрение на всички партии. Само по себе си поражението на баденското движение нямаше решаващо значение. 13 юни в Париж и отказът на Гьоргей да се насочи срещу Виена унищожиха всички шансове за успех, които Баден и Пфалц още можеха да имат, дори и да бяха на времето си успели да разширят движението върху Хесен, Вюртемберг и Франкония. Поражението можеше да бъде по-почетно, но тъй или иначе то беше неизбежно. Но онова, което революционната партия никога няма да прости на г. Брентано, което тя никога няма да прости на поддържащите го малодушни баденски дребни буржоа, то е, че те са преки виновници за смъртта на разстреляните в Карлсруе, Фрайбург и Ращат, както и за смъртта на безброй безименни жертви, умрели от тифус в ращатските затвори, където те бяха погубени тихомълком от прусаците.

Във втория брой на това списание ще разкажа за обстановката в Пфалц и в заключение ще опиша баденско-пфалцката кампания.

3. ПФАЛЦ

От Карлсруе ние се отправихме за Пфалц и преди всичко за Шпайер, където трябваше да бъдат Д'Естер и временното правителство. Но по това време те бяха вече заминали за Кайзерслаутерн, където правителството установи своята окончателна резиденция, считайки го за „стратегически най-удобен пункт в Пфалц“. Вместо тях намерихме в Шпайер Вилих с неговите доброволци. С един отряд от няколкостотин души той държеше в напрежение гарнизоните на крепостите Ландау и Гермерсхайм, които наброяваха заедно повече от 4,000 души, отрязваше им подвоза и по различни начини им причиняваше безпокойство. В деня на нашето пристигане той заедно с около 80 стрелци нападна две роти от гермерсхаймския гарнизон и без да даде нито изстрел, ги прогони обратно в крепостта. На следната сутрин ние с Вилих се отправихме за Кайзерслаутерн, където заварихме Д'Естер, временното правителство и изобщо цвета на немската демокрация. И тук не можеше, разбира се, и дума да става за официално участие в движението, което беше съвсем чуждо на нашата партия. Предвид на това ние след няколко дни се отправихме обратно за Бинген; по пътя бяхме арестувани заедно с няколко приятели от хесенски войници по подозрение за участие във въстанието; заведоха ни в Дармщадт и оттам във Франкфурт, където най-сетне бяхме освободени.

Наскоро след това ние напуснахме Бинген и Маркс замина с мандат от Централния комитет на демократите⁸⁹ за Париж, където предстояха решаващи събития; той трябваше да представлява германската революционна партия пред френските социални демократи⁹⁰. Аз пък се върнах в Кайзерслаутерн с намерение да остана там на първо време като обикновен политически емигрант, а впослед-

ствие може би, ако се представи удобен случай и избухне борбата, да заема в това движение онова място, което и можеше единствено да заеме „Neue Rheinische Zeitung“ — мястото на войник.

Който поне веднаж е бивал в Пфалц, ще разбере, че в този благословен край, където виното е в изобилие, движението трябваше да приеме във висша степен жизнерадостен характер. Най-сетне населението се избави от стъпилите на шията му тромави, педантични старобаварски чиновници — любители на бирата, и назначи на тяхното място весели поклонници на пфалцкото вино. Най-сетне то се освободи от заядливостите на дълбокомислената баварска полицейщина, които така забавно осмиваше иначе твърде плоското списание „Fliegende Blätter“⁹¹ и които тежаха на свободолюбивите пфалцки жители повече от всичко друго. Възстановяването на свободата на механите беше първият революционен акт на пфалцкия народ; цял Пфалц се бе превърнал в голяма механа и количеството на спиртните напитки, погълнато в течение на тези шест седмици „в името на пфалцкия народ“, не се поддава на никакво изчисление. Макар че в Пфалц активното участие в движението далеч не беше така широко, както в Баден, макар че тук имаше много реакционни окръзи, все пак населението беше единодушно в това всеобщо увлечение във виното и дори и най-реакционно настроеният еснафин или селянин беше обхванат от общо веселие.

Не беше нужна особена проникателност, за да се разбере какво неприятно разочарование ще донесе след няколко седмици пруската армия на тези развеселили се пфалцки жители. И въпреки това в Пфалц хората, които не се отдаваха с пълно безгрижие на житейските удоволствия, се брояха на пръсти. Само малцина вярваха във възможността за идване на прусаците, но затова пък всички бяха твърдо убедени, че дори и да дойдат, те много лесно ще бъдат отхвърлени назад. Нанстина, тук не се наблюдаваше оная, произтичаща от твърдостта на убежденията мрачност, която сякаш беше написала на челото на всеки офицер от баденското народно опълчение девиза „сериозността е присъща на мъжа“ и която все пак не можа да предотврати толкова удивителни неща — за тях още ми предстои да разкажа, — тук нямаше и оная добродетелна тържественост, която еснафският характер на движението в Баден придаваше на повечето негови участници. В Пфалц хората ставаха „сериозни“ само мимоходом. „Въодушевляването“ и „сериозността“ служеха тук само за украса на общото веселие. Но все пак тук хората бяха достатъчно „сериозни“ и „въодушевени“, за да считат себе си за непобедими по отношение на всички сили на света, особено по отношение на пруската армия; а ако понякога в тих час на размисъл възникнеше леко съмнение, то се отстраняваше с неопровержимия аргумент: „Дори и

да е така, пак не трябва да говорим за това.“ Но колкото повече движението се разгръщаше, колкото по-явно все по-голям брой пруски батальони се съсредоточаваха между Саарбрюкен и Кройцнах, толкова по-често, разбира се, възникваха такива съмнения и заедно с това все повече се засилваше тъкмо у съмняващите се и страхливите бърливото самохвалство за непобедимостта на „народа, въодушевен от своята свобода“, както бяха наречени жителите на Пфалц. Това бърливо самохвалство скоро се разрасна в цяла система на приспиване, която правителството всемерно поддържаше и която отслабваше всяка дейност по укрепването на отбраната и поставяше всеки, който възразяваше против нея, под заплахата да бъде арестуван като реакционер.

Това безгрижие, това бърливо самохвалство относно „въодушевлението“ и неговото всесилие, съчетано с нищожните материални средства на „въстанието“ и с микроскопичната територия, върху която то се извършваше, образуваха комичната страна на пфалцкото движение и доставяха не малко весели минути на ония малцина хора, които поради своята далновидност и своето независимо положение имаха възможност да съдят свободно.

Външно пфалцкото движение носеше весел, безгрижен и непринуден характер. Докато в Баден всеки новоизпечен подпоручик от редовните войски или от народното опълчение се стягаше с тежък мундир и се гиздеше със сребърни еполети, които по-късно, в деня на сражението, веднага се скриваха в джоба — пфалцките жители се държаха много по-разумно. Щом се почувствува силният жар на първите юнски дни, всички сукнени сюртуци, жилетки и вратовръзки изчезнаха, като отстъпиха място на леките блузи. Те сякаш се освободиха не само от старата бюрокрация, но и от цялата старинна мрачна скованост, започнаха да се обличат съвсем непринудено, като се съобразяваха само с удобствата и годишното време и заедно с различията в облеклото изведнаж изчезнаха всички други различия във всекидневното общуване. Всички обществени класи се събираха в едни и същи обществени места и някой социалистически фантазъм би могъл да съзре в това непринудено общуване зарята на всеобщото братство.

Какъвто беше Пфалц, такова беше и неговото временно правителство. То се състоеше почти изключително от добродушни любители на виното, които най-много се учудваха на това, че им се падна неочаквано да представляват временно правителство на своето белязано от Бакхус отечество. И все пак не може да се отрича, че тези смеещи се управници се държаха по-добре и направиха сравнително повече, отколкото техните баденски съседи под ръководството на „твърдия в своите убеждения“ Брентано. Те имаха поне добрата во-

ля и — въпреки своята любов към виното — разсъждаваха по-трезво от филистерски-сериозните господа от Карлсруе и само малцина от тях се обиждаха от подигравките за техния спокоен маниер да правят революция и за техните безсилни сакасти мероприятия.

Временното правителство на Пфалц не можеше нищо да направи, докато баденското правителство го оставяше без поддръжка. А по отношение на Баден то напълно изпълни своя дълг. То изпращаше пратеник след пратеник, правеше отстъпка след отстъпка, само и само да постигне споразумение; всичко беше напразно: г. Brentano решително отказваше.

Докато баденското правителство намери всичко в готов вид, пфалцкото правителство не намери нищо. То нямаше пари, нямаше оръжие, а имаше на своята територия множество реакционни окръзи и две неприятелски крепости. Франция веднага забрани износа на оръжие за Баден и Пфалц, Прусия и Хесен задържаха всичкото изпращано за там оръжие. Пфалцкото правителство веднага изпрати агенти във Франция и Белгия, за да закупят и доставят оръжие. Оръжието беше закупено, но не пристигна. Може да се направи на правителството упрекът, че то действуваше недостатъчно енергично и — по-специално — че при наличността на многобройни контрабандисти на границата то не организира тайно пренасяне на оръжие; но по-голямата част от вината пада на неговите агенти, които действуваха твърде нехайно и понякога се задоволяваха с празни обещания, вместо да доставят френско оръжие поне в Сааргемюнд и Лаутербург.

Що се отнася до паричните средства, то в малкия Пфалц книжните пари не можеха да принесат много полза. Изпаднало в затруднено финансово положение, правителството имá поне куража да прибегне до принудителен заем с прогресивни, макар и слабо увеличаващи се норми на облагане.

Упреците, които биха могли да се направят на пфалцкото правителство, са само тези, че в съзнанието за своето безсилие то твърде много се беше заразило от всеобщото безгрижие и свързаните с него илюзии досежно своята собствена безопасност; че поради това, вместо енергично да пусне в действие средствата за отбрана на страната, макар и ограничени, то предпочете да се надява на една победа на Планината в Париж, на завземането на Виена от унгарците или дори на някакви истински чудеса, които биха могли да спасят Пфалц — например на въстания в пруската армия и др. Оттук и небрежното отношение към доставките на оръжие за една такава страна, където някакви си хиляда пригодни мускети имаха вече огромно значение и където първата и последна партида от *четиридесет* пушки пристигна най-сетне от чужбина, а именно от Швейцария, едва в

самия ден, когато пристигнаха прусаците. Оттук и лекомисленият подбор на гражданските и военните комисари, които в мнозинството си се състояха от най-неспособни объркани фантазори, оттук и оставянето по местата им на такъв голям брой бивши чиновници и на всички съдии. Оттук, най-сетне, и пренебрежението към всички — дори и най-достъпните — мерки, с помощта на които можеше да се обсади и вероятно да се завземе Ландау, към който въпрос аз ще се върна по-късно.

Зад гърба на временното правителство стоеше Д'Естер като своего рода таен генерален секретар или, както се изразяваше г. Брентано, „червена камарила, която заобикаляше умереното правителство от Кайзерслаутерн“. Към тази „червена камарила“ принадлежаха между прочем и други немски демократи, по-специално избягалите тук участници в дрезденското въстание. В лицето на Д'Естер пфалцките управници намериха липсващия им познавач на административните въпроси и заедно с това революционния ум, който им импонираше още повече с това, че се ограничаваше с най-непосредствените и безспорно изпълними задачи и затова никога не се объркваше при провеждане на конкретни мероприятия. Благодарение на това Д'Естер спечели значително влияние и безусловното доверие на правителството. Макар че понякога и Д'Естер вземаше движението прекалено сериозно и например мислеше, че ще принесе значителна полза с въвеждането на своя за момента съвсем неподходящ общински устав, все пак няма съмнение, че именно той тласкаше временното правителство към ония мерки, които носеха повече или по-малко енергичен характер, и че особено в конфликтите по повод на отделни въпроси той винаги имаше готово подходящо решение.

Ако в Рейнска Прусия реакционните и революционните класи още от самото начало бяха изправени една срещу друга, ако в Баден класата, която първоначално беше увлечена от движението, а именно дребната буржоазия, заедно с увеличаващата се опасност постепенно преминаваше най-напред към безразлично отлошение, а след това и към враждебно отношение към предизвиканото от самата нея движение, то в Пфалц не толкова отделните класи на населението, колкото отделните окръзи, ръководени от местни интереси, отчасти от самото начало, отчасти постепенно се изказваха прогив движението. Във всеки случай в Шпайер бюргерството от самото начало беше реакционно, в Кайзерслаутерн, Нойшадт, Цвайбрюкен и т. н.: то стана реакционно с течение на времето, но главната сила на реакционната партия се намираще в земеделските окръзи, разпръснати по цял Пфалц. Тази неопределеност в позициите на борещите се страни можеше да бъде ликвидирана само чрез една мярка: чрез пряко нападение срещу вложената в ипотечи и ипотечно лихварство

частна собственост и чрез насочването ѝ за подпомагане на обременените със задължения и изтощени от лихварите селяни. Но тази единствена мярка, която веднага би заинтересовала във въстанието селското население, предполага много по-обширна територия и много по-развити обществени отношения в градовете, отколкото е случаят с Пфалц. Тя беше възможна само в началото на въстанието, като едновременно с това то бъде разширено по посока на Мозел и Айфел, където в селските области съществуват същите отношения, но където те се допълват от промишленото развитие на рейнските градове. Но и в Пфалц се правеше толкова малко за разширяването на движението, колкото и в Баден.

При тези обстоятелства правителството разполагаше с твърде малко средства за борба с реакционните окръзи: експедиции на малки въоръжени отряди в метежните местности, арести, особено на католически свещеници, които възглавяваха съпротивата, и др., назначаване на дейни граждански и военни комисари и най-сетне пропаганда. Експедициите, които в повечето случаи носеха твърде комичен характер, даваха само кратковременни резултати; пропагандата не оказваше никакво въздействие, а комисарите, важни и неумели, в повечето случаи правеха грешки след грешки или се ограничаваха с огромна консумация на пфалцко вино и се занимаваха с неизбежно в такива случаи пиянско самохвалство.

Между пропагандистите, комисарите и чиновниците на централната администрация твърде значително място заемаха демократите, които се бяха стекли в Пфалц в още по-голям брой, отколкото в Баден. Тук се бяха стекли не само избягалите участници във въстанията в Дрезден и Рейнска Пруссия, но и множество други повече или по-малко възторжени „народни дейци“, които желяеха да се посветят тук в служба на отечеството. Пфалцкото правителство, което за разлика от правителството в Карлсруе правилно чувствуваше, че само с местните „таланти“ не му е по силата ръководството дори на едно такова движение, ги приемаше с радост. Не минаваха и два часа в Пфалц, без да се получат дузина предложения за заемане на най-различни и, общо взето, твърде почетни длъжности. Господа демократите, които виждаха в пфалцко-баденското движение не местно въстание, което с всеки ден придобиваше все по-локален и незначителен характер, а славната заря на едно славно въстание на цялата немска демокрация и изобщо виждаха в движението преобладаване на *своите*, повече или по-малко дребнобуржоазни тенденции, горещо се озоваваха на тези предложения. Но заедно с това всеки от тях считаше, че може да заеме само такава длъжност, която в никой случай не би намалила неговите претенции — които в повечето случаи бяха, разбира се, много големи — в случай на об-

шогерманско движение. В началото работите се нареждаха лесно. Всеки, който предлагаше своите услуги, моментално получаваше длъжност на завеждащ канцелария, на правителствен комисар, на майор или подполковник. Но постепенно броят на конкурентите се увеличаваше, местата ставаха по-малко и се развиваше едно дребнаво филистерско надпреварване за длъжности, което за външния наблюдател представляваше извънредно забавно зрелище. Странната смесица от тесен практицизъм и обърканост във възгледите, от нахалство и бездарност, която „Neue Rheinische Zeitung“ толкова често с учудване е констатирал у немските демократи, тази неприятна галиматия се повтаряше изцяло и у пфалцките чиновници и пропагандисти, но върху това едва ли е нужно специално да се разпростираме.

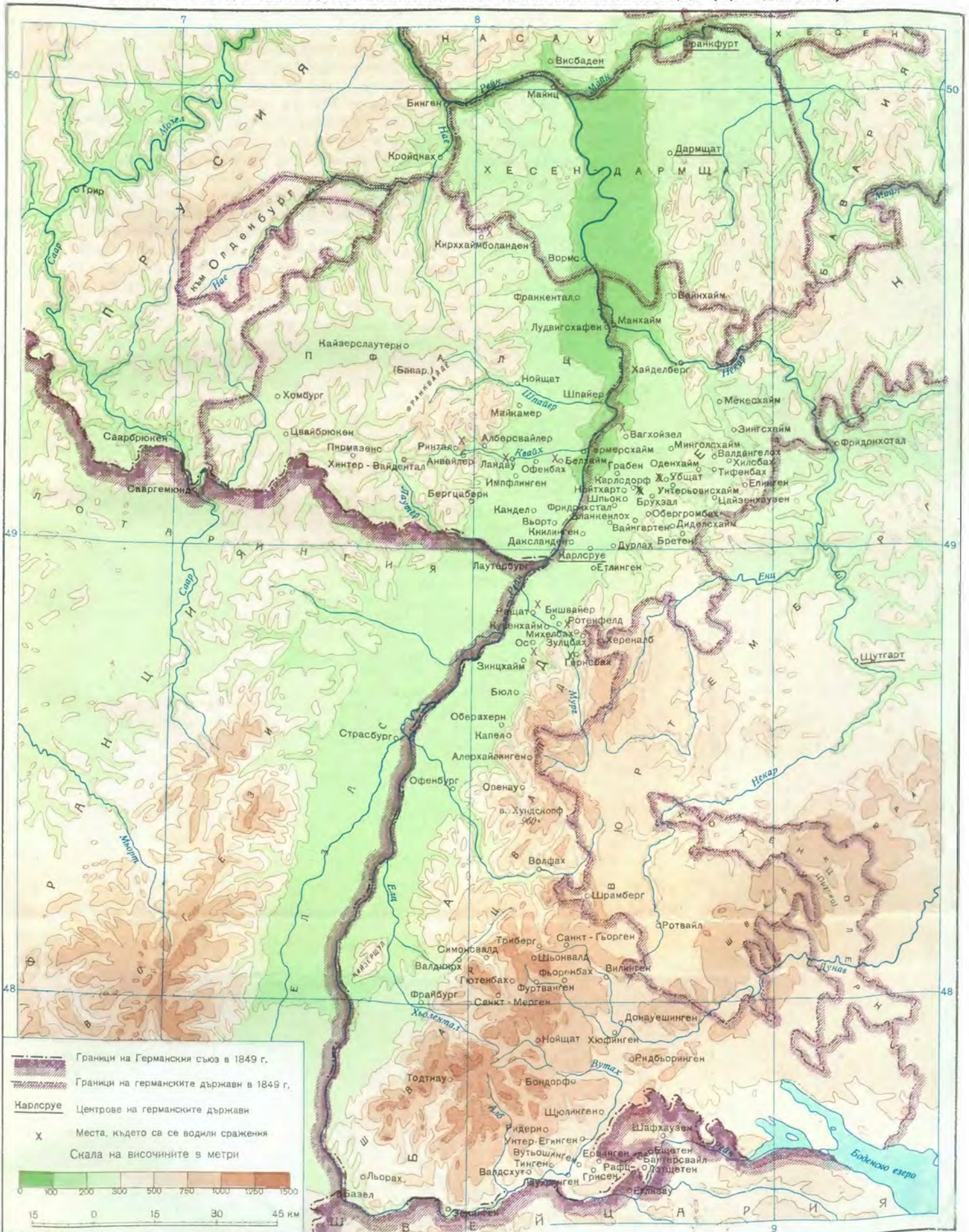
От само себе си се разбира, че и на мене ми предлагаха много граждански и военни длъжности, длъжности, които нито за минута не бих се поколебал да приема при едно пролетарско движение. При дадените условия аз не приех нито една. Единственото, на което се съгласих, беше да напиша няколко агитационни статии за едно малко вестниче⁹², което широко се разпространяваше от временното правителство в Пфалц. Знаех, че и от това нищо няма да излезе, но по настоятелната молба на Д'Естер и някои членове на правителството аз приех в края на краищата това поръчение, за да докажа поне своята добра воля. Тъй като аз, разбира се, не особено се стеснявах в изразите, то още втората статия срещна възражения като прекалено „възбуждаща“; не исках да влизам в излишни разpravии, взех си статията обратно, разкъсах я в присъствието на Д'Естер и с това бе турен край на моето сътрудничество.

От пристигналите в Пфалц демократи най-добри бяха ония, които участваха неотдавна в борбата в своята родина: демократите от Саксония и Рейнска Прусия. Малкото на брой саксонци бяха заети главно в централните канцеларии, където усърдно работеха и се отличаваха със своите административни познания, спокоен, ясен ум и липса на всякакви претенции и илюзии. Дошлите от Рейнската провинция, най-вече работници, в голямата си маса постъпиха в армията; незначителен брой от тях работеха отначало в канцелариите, но после също грабнаха оръжието.

В канцелариите на централното управление, които се помещаваха в Кайзерслаутерн в зданието на Фрухтхале⁹³, цареше крайно добродушен тон. При всеобщата *laissez aller**, при пълната липса на каквато и да било намеса в движението, при небивалия брой на служащите, работата изобщо не беше много. Налагаше се да се зани-

* — разпуснатост. *Ред.*

БАДЕН И ПФАЛЦ В ПЕРИОДА НА КАМПАНИЯТА ЗА ИМПЕРСКА КОНСТИТУЦИЯ (МАЙ—ЮЛИ 1849 г.)

мават само с текущи административни въпроси, пък и те се изпълняваха *tant bien que mal*. Ако не се получеше някое спешно известие, ако някой патриотичен бюргер не внесеше някое дълбокомислено предложение за спасяване на отечеството, ако не дойдеше някой селянин с тъжба или ако не изпратеше някоя община някаква депутация, то в повечето канцеларии нямаше да има никаква работа. Хората се прозяваха, бърбеха, разказваха си взаимно анекдоти, пускаха неудачни остроумия или крояха стратегически планове, ходеха от стая в стая, стараяйки се да убият някак си времето. Главна тема на разговорите бяха естествено текущите политически събития, за които циркулираха най-противоречиви слухове. На събирането на информации не се отделяше никакво внимание. Предишните пощенски чиновници останаха почти без изключение на своите места и бяха, разбира се, твърде ненадеждни. Наред с тях беше учредена „военна поща“, обслужвана от преминалите на страната на въстаналите пфалцки шеволежери⁹⁴. Комендантите и комисарите на пограничните окръзи съвсем не се интересуваха от онова, което ставаше на другата страна на границата. Правителството получаваше само „Frankfurter Journal“⁹⁵ и „Karlsruher Zeitung“ и аз и досега с удоволствие си спомням изумлението, предизвикано от онова, което прочетох в казиното в един получен още няколко дни преди това брой на „Kölnische Zeitung“⁹⁶ съобщение за концентрацията на 27 пруски батальона, девет батареи и девет полка кавалерия, както и подробните сведения за тяхната дислокация между Саарбрюкен и Кройцнах.

Накрая преминавам към главния въпрос — към военната организация. Около 3,000 жители на Пфалц, които бяха служили в баварската армия, преминаха с всичките си вещи на страната на въстаналите. Едновременно застанаха под оръжие значителен брой доброволци — както жители на Пфалц, така и придошли от други места. Освен това временното правителство издаде декрет за мобилизация на първия наборен контингент, на първо място на всички неженени от 18 до 30 години. Но тази мобилизация беше произведена само на книга, отчасти поради неумелост и небрежност на военните комисари, отчасти поради липса на оръжие, отчасти поради равнодушието на самото правителство. В Пфалц, където главната пречка за организиране на отбраната беше недостигът на оръжие, трябваше да се употребят всички средства, за да се намери оръжие. Ако такова не можеше да се достави от чужбина — трябваше да се съберат всички без изключение мускети, всички пушки, всички ловджийски пушки, които изобщо бяха налице в Пфалц, и да се дадат в ръцете на активните бойци. Всъщност не само че голямо количество оръжие се намираще в ръцете на частни лица, но освен това не по-малко от 1,500 до 2,000 пушки, без да смятаме ка-

рабините, стояха на разположение на различните отряди на гражданското опълчение. Можеше поне да се поиска от частните лица да дадат оръжието си, както и ония бѣйци от гражданското опълчение, които не подлежаха на мобилизация по първия набор и не се готвеха да отидат доброволци. Но нищо подобно не бе направено. След дълги настоявания беше взето най-сетне едно такова решение относно оръжието на гражданското опълчение, но то така си и остана непроведено; гражданското опълчение в Кайзерслаутерн, което се състоеше от повече от 300 филистери, всеки ден парадираше в мундири и в пълно въоръжение в качеството си на охрана пред Фрухтхале; и прусаците, когато влязоха в града, имаха и удоволствието да разоръжат тези господа. Такова беше положението навсякъде.

В правителствения вестник беше отпечатан призив към служителите от горското ведомство и горските стражари да се явят в Кайзерслаутерн за съставяне на стрелков отряд, но те и не помислиха да се явят.

По целия Пфалц бе разпоредено или поне се издаваха призови да се коват коси; известно количество коси беше действително изготвено. В рейнско-хесенския отряд в Кирххаймболанден аз видях как натовариха няколко бѣчви с ножове за коси за изпращане в Кайзерслаутерн. Разстоянието между тези пунктове е около 7—8 часа пътуване с кон или превозно средство; след четири дни правителството беше принудено да изостави Кайзерслаутерн на прусаците, а косите още не бяха пристигнали там. Ако тези коси бяха предадени на немобилизираното гражданско опълчение, на така наречения втори набор, в замяна на пушките, които трябваше да се вземат от него — всичко би било в ред; но вместо това ленивите филистери си запазиха своите пушки евзалии, а младите новобранци трябваше да отидат на поход, въоръжени с коси против прусаците, които имаха оръдия и пушки иглянки.

Ако от пушки се чувствуваше общ недостиг, то парадни саби, напротив, се намираха, кой знае защо, в поразително изобилие. Който не можеше да получи пушка, бързаше да си прикачи звънтящ боен меч, сякаш само това вече го правеше офицер. Тъкмо в Кайзерслаутерн имаше безброй много такива самозвани офицери и дрънкането на тяхното страшно оръжие огласяваше улиците денонощно. Особено студентите печелеха своеобразна слава на попрището на спасението на отечеството чрез този нов начин да плашат врага, а също и чрез своите претенции да образуват академичен легион, състоящ се само от пеши кавалеристи.

Освен това имаше и един полуеткадрон от шеволежери, присъединил се към въстаниците, който обаче обслужваше военната

поща и пр., беше разпръснат и затова не можеше да се сформира в отделна бойна единица. Артилерията под командуването на „подполковник“ Анек се състоеше от няколко трифунтови оръдия, чиито запряжки — доколкото си спомням — не видях никъде, и от известен брой малки мортири. Пред Фрухтхале в Кайзерслаутерн беше стоварена великолепна колекция от стари железни стволове за такива мортири, по-добри от които не можеха и да се желаят. Но по-голямата част от тях останаха, разбира се, неизползвани. Двамата най-големи ствола бяха поставени на грамадни, специално изготвени лафети и откарани. Баденското правителство продаде най-сетне на Пфалц една изхабена от многобройна стрелба батарея от шестфунтови оръдия с малко количество бойни припаси, но липсваха запряжки, прислуга и необходимото количество бойни припаси. Припаси бяха, доколкото беше възможно, изготвени, запряжки бяха *tant bien que mal* осигурени чрез мобилизиране на селяни и реквизиране на коне; а що се отнася до прислугата — издирени бяха няколко стари баварски артилеристи и бяха обучени хора в тромавите и сложни упражнения, въведени в баварската армия.

Върховното ръководство по военните въпроси се намираше в много лоши ръце. Г-н Райхард, който ръководеше при временното правителство военния департамент, беше човек работлив, но недостатъчно енергичен и без специални познания. Първият главнокомандуващ на пфалцките бойни сили, авантюристът Фенер фон Фенеберг, беше наскоро уволнен поради двусмисленото му поведение; неговата длъжност беше временно заета от полския офицер Ракийе. Накрая се узна, че главното командуване на войските на Баден и Пфалц ще бъде поето от Мерославски, а командуването на пфалцките войски ще бъде поверено на „генерал“ Шнайде, също поляк.

Генерал Шнайде пристигна. Това беше един малък шишко, който по-скоро приличаше на вече не млад бонвиван, отколкото на „зовящ за бси Менелай“⁹⁷. Генерал Шнайде пое командуването с голямо достойнство, изслуша доклада за положението и незабавно издаде цяла редица заповеди по войските. По-голямата част от тези заповеди засягаха военната униформа, за каквато служеше блузата, отличителните знаци на офицерите — трицветни превръзки на ръкавите или пояси, — както и призови към отбилите службата си кавалеристи и стрелци да постъпят доброволно в армията, призови, с каквито безуспешно се обръщаха към тях вече десетки пъти, и др. Сам Шнайде пръв даде пример и веднага се сдоби с хусарска куртка с трицветни галуни, за да внуши на армията уважение към себе си. Онова от неговите заповеди, което имаше действително практическо и важно значение, беше само повторение на отдавна издавани заповеди или предложения, които бяха вече внесени по-рано от мал-

цината бивши разумни офицери, но останаха неосъществени и можеха да бъдат проведени едва сега с помощта на авторитета на един генерал, командуваш войските. Във всичко останало „генерал“ Шнайде разчиташе на бог и на Мерославски и се отдаваше на гастрономически удоволствия — единственото разумно нещо, което можеше да прави един такъв абсолютно бездарен човек.

От останалите офицери в Кайзерслаутерн единственият способен човек беше Техов, същият, който в качеството си на старши лейтенант от пруската армия е бил с Хацмер при шурмуването на берлинския оръжеен склад⁹⁸, предал оръжейния склад на народа и след като бил осъден на 15 години крепостен затвор, избягал от Магдебург. Като началник на пфалцкия генерален щаб Техов навсякъде се прояви като компетентен, предпазлив и спокоен човек, може би дори малко прекалено спокоен, за да можеха да се очакват от него такива бързи решения, от които на полесражението често пъти зависи всичко. „Подполковник“ Анеке се прояви като неспособен и бавен при организирането на артилерията, макар че същият се оказа тъкмо на място като ръководител на работилниците, които изготвяха бойни припаси. При Убщадт той не си спечели лаври в качеството си на пълководец, а от Ращат, където Мерославски му беше възложил да завежда материалната част през време на обсадата, той по странен начин, преди още градът да бе обсаден, избяга на противоположната страна на Рейн, като заряза конете си.

В отделните окръзи положението с офицерите също не беше подобро. Известен брой полаци бяха пристигнали отчасти още преди Шнайде, отчасти заедно с него. Но тъй като най-добрите представители на полската емиграция се намираха вече в Унгария, то тези полски офицери, както лесно можем да си представим, бяха доста разнородни по своя състав. Повечето от тях бързаха да се добият със съответен брой коне за яздене и да издадат няколко заповеда, без да бяха особено загрижени за тяхното изпълнение. Те се държаха доста високомерно, считаха за възможно да се отнасят с пфалцките селяни както със затъпелите полски крепостни, не познаваха нито страната, нито езика, нито командата и затова в качеството си на военни комисари, т. е. на организатори на батальони, направиха твърде малко или не направиха почти нищо. В хода на кампанията те след непродължително време избягаха в щаба на Шнайде и наскоро след това, когато Шнайде бе нападат от своите войници, които му нанесоха побой, съвсем изчезнаха. По-добрите от тях се явиха много късно — така че не успяха да окажат никаква помощ като организатори.

Между немските офицери също имаше малко способни хора. Рейнско-хесенският отряд, в който изобщо имаше известен брой

способни във военно отношение елементи, се командуваше от някой си Хойснер — съвсем неподходящ за тази цел човек — и се намираше под още по-жалкото морално и политическо влияние на Циц и Бамбергер — ония двама герои, които по-късно в Карлсруе така доблестно си плюха на петите. В планински Пфалц бе организиран един отряд от бившия пруски офицер Шимелпфениг.

Само двама офицери се отличиха с активни бойни действия още преди нападението на прусаците. Това бяха Вилих и Бленкер.

С един малък доброволчески отряд Вилих се зае да наблюдава крепостите Ландау и Гермерсхайм, а след това и да ги обсади. Под неговото началство се събраха постепенно: една рота студенти, една рота работници, които живееха заедно с него в Безансон, три малобройни роти от гимнастици от Ландау, Нойщадт и Кайзерслаутерн, две роти, образувани от доброволци, произхождащи от околните местности, и, най-сетне, една въоръжена с коси рота от жители на Рейнска Прусия, повечето от които бяха избягали тук бивши участници във въстанията в Прюм и Елберфелд. Накрая се събраха всичко около 700 до 800 души; но това бяха във всеки случай най-надеждните войници в цял Пфалц; подофицерите бяха в своето мнозинство вече преминали военната служба хора, а някои от тях бяха привикнали в Алжир към партизанска война. С тези незначителни бойни сили Вилих се разположи между Ландау и Гермерсхайм, организира в селата гражданско опълчение и го използваше за охрана на пътищата и за патрулна служба, отби всички вилазки от двете крепости въпреки превъзхождащите сили на неприятеля, особено на гермерсхаймския гарнизон. Вилих блокира Ландау толкова успешно, че почти пресече всякакъв подвоз, прекъсна водопроводите, запречи реката Квайх, така че всички изби на крепостта бяха наводнени, а същевременно нямаше достатъчно вода за пиене; всяка нощ безпокоеше гарнизона със своите разузнавачи, които не само почистваха изоставените външни укрепления и разпродаваха за по пет гулдена намерените там печки за караулните помещения, но проникваха до самите крепостни ровове и често принуждаваха гарнизона да открива от 24-фунтовите оръдия колкото мощен, толкова и безвреден огън по един ефрейтор и двама войници. Този период беше може би най-блестящият в историята на доброволческия отряд на Вилих. Ако той имаше тогава на свое разположение поне няколко гаубици или няколко полски оръдия, то — ако се вярва на донесенията на ежедневно отиващите в Ландау, влизащи там и излизащи оттам разузнавачи — крепостта със своя деморализиран, слаб гарнизон и със своето бунтарско население щеше да бъде превзета в течение на няколко дни. Дори и без артилерия продължаването на обсадата щеше да доведе след една седмица до капитулация. В Кай-

зерслаутерн имаше две седемфунтови гаубици, достатъчно добри, за да запалят през нощта няколко къщи в Ландау. Ако те бяха на нужното място, можеше да стане нечувано събитие — завземането на такава крепост като Ландау с помощта на няколко полски оръдия. Аз всеки ден убеждавах генералния щаб в Кайзерслаутерн, че е необходимо поне да се опита да направи това. Едната гаубица остана в Кайзерслаутерн, другата беше изпратена в Хомбург, където едва не попадна в ръцете на прусаците. И двете те се оказаха на противоположния бряг на Рейн, без да дадат нито един изстрел.

Но неизмеримо повече от Вилих се отличи „полковник“ Бленкер. „Полковник“ Бленкер — бивш комивояжбор по пласмента на вина, посетил Гърция в качеството си на филелин, по-сетне открил във Вормс предприятие за търговия с вина — принадлежи безспорно към най-видните военни фигури от цялата тази достолавна кампания. Винаги наперен при яздене на кон, заобиколен от многоброен щаб, едър и силен, с гордо лице и импозантна брада по маниера на Хекер, надарен с мощен глас и всички други качества, които отличават южногерманския „народен деец“ и към които умът, както е известно, съвсем не спада, „полковник“ Бленкер правеше впечателни на човек, само при вида на който Наполеон би се обърнал от стеснение и който е достоен да фигурира в припева, с който започнахме настоящите очерци. „Полковник“ Бленкер чувствуваше в себе си сила да прогони немските короновани глави и без помощта на „Хекер, Струве, Циц и Блум“ и незабавно се зае за работа. Той смяташе да води войната не като войник, а като комивояжбор по пласмента на вина и за тази цел реши да завладее Ландау. По онова време Вилих още го нямаше. Бленкер събра всичко, с което можеше да разполага в Пфалц — редовните войски и народното опълчение, организираните и безредно скитащите отряди, кавалерията и артилерията, — и потегли за Ландау. Пред крепостта се състоя военен съвет, сформирани бяха настъпателни колони, определени бяха позиции на артилерията. Но артилерията се състоеше от няколко леки мортири с калибър от $\frac{1}{2}$ до $1\frac{3}{8}$ фунта, които се превозваха на кола за сено, предназначена едновременно и за подвоз на бойни припаси. А всичките бойни припаси за тези леки мортири от различен калибър се състояха всичко на всичко от един единствен 24-фунтов снаряд; за барут не ставаше и дума. Когато всичко беше уговорено, потеглиха напред, изпълнени с презрение към смъртта. Дошли до самия насип на крепостта, без да срещнат никаква съпротива; тръгнаха по-нататък и дошли до вратите на крепостта. Начело вървели войници от Ландау, преминали на страната на въстаниците. На вала се показали няколко войници в качеството на парламентарии. Извикали им да отворят вратите. Вече се завързал

крайно миролюбив разговор и изглеждаше, че всичко отива най-добре, когато неочаквано от вала се раздава оръдеен изстрел, над главите на настъпващите се носи картеч и в един миг цялата геройска армия заедно със своя пфалцки принц Евгени⁹⁹ се обръща в паническо бягство. Всички бягат, бягат, бягат с такава неудържима стремителност, че пуснатите малко след това от вала няколко оръдейни снаряди се носят вече не над главите на бягащите, а само над захвърлените от тях пушки, патрондаши и раници. След като най-сетне се спрял на няколко часа от Ландау, г. „полковник“ Бленкер отново събрал своята армия и я завел дома — без ключовете на крепостта, но и без да загуби по тази причина своята горда осанка. Така завърши нечуваният подвиг — завземането на Ландау с помощта на три леки мортири и един 24-фунтов снаряд.

Картечният изстрел бил даден набързо от няколко баварски офицери, които видели, че техните войници са готови да отворят вратите на крепостта. Сами войниците изменили насоката на прицела и в резултат на това никой не бил ранен. Но когато гарнизонът в Ландау видял какво действие оказал този даден наслуки изстрел, за предаване, разбира се, не станало вече и дума.

Но героят Бленкер не е човекът, който да не се реваншира за подобна несполука. Сега той решава да завладее Вормс. Той потегля от Франкентал, където командуваше батальон. Няколкото хесенски войници, които се намирили във Вормс, се разбягали на различни страни и героят Бленкер под ударите на барабаните влязъл в своя роден град. След като освобождението на Вормс било тържествено отпразнувано със закуска, състояло се главното тържество, а именно — довеждането на 20-те останали в града поради заболяване хесенски войници за полагане на клетва за вярност към имперската конституция. Обаче през нощта, която последвала тези огромни постижения, имперските войски на Пойкер придвижили оръдия на десния бряг на Рейн и рано сутринта съвсем нелюбезно разбудили със своята канонада победоносните завоеватели. Не можело да има никакво съмнение: имперските войски стреляли от другия бряг с истински снаряди и гранати! Без да каже нито дума, героят Бленкер събрал своите храбrecи и без да вдига шум, се оттеглил от Вормс обратно във Франкентал. Неговите по-нататъшни геройски подвизи ще бъдат възпети от музата на подобаващо място.

Докато в окръзите хората с най-различен манталитет прекарваха времето си всеки по своему и докато войниците и бойците от народното опълчение вместо да провеждат учение прекарваха времето си в пееше на песни в механите, в Кайзерслаутерн господа офицерите бяха заети с измислянето на най-дълбокомислени стратегически планове. Касаеше се именно за това, как да се удържи една

такава малка, открита от няколко страни провинция като Пфалц с помощта на бойни сили, съществуващи почти само във въображението, срещу една твърде реална армия, наброяваща над 30,000 души и 60 оръдия. Именно поради това, че тук всички проекти бяха еднакво безполезни и еднакво абсурдни, и именно поради това, че тук липсваха каквито и да било условия за съставяне на някакъв стратегически план — именно поради това тези дълбокомислени военни дейци, изтъкнатите умове на пфалцката армия, решиха да измислят някакво стратегическо чудо, което да прегради на прусците пътя за Пфалц. Всеки новонзпечен лейтенант, всеки опасан със сабя побойник от академичния легион — организиран накрая под покровителството на г. Шнайде, като всички в него получиха чин на лейтенант, — всеки канцеларист дълбокомислено бърчеше чело над картата на Пфалц с надежда да открие стратегическия философски камък. Лесно можем да си представим до какви комични резултати водеше това. С особено предпочитание се ползуваше унгарският метод на водене война. От „генерал“ Шнайде до последния непризнат армейски Наполеон можеше всеки час да се чуе фразата: „Ние трябва да действуваме като Кошут. Трябва да се откажем от част от нашата територия и да отстъпваме — в една или друга посока, в планините или в долината, в зависимост от обстоятелствата.“ „Ние трябва да действуваме като Кошут“ — крещяха във всички механи. „Ние трябва да действуваме като Кошут“ — повтаряше всеки капрал, всеки войник, всеки уличен малчуган. „Ние трябва да действуваме като Кошут“ — добродушно повтаряше временното правителство, което отлично съзнаваше, че не би трябвало да се намесва в тези въпроси, и ѝа което в края на краищата беше безразлично как ще се действува. „Ние трябва да действуваме като Кошут, иначе сме загинали.“ — Пфалц и Кошут!

Преди да премина към непосредствено описание на военните действия, трябва още накратко да се спра на произшествието, за което писаха редица вестници: за моето кратковременно арестуване на Кирххаймболанден. Няколко дни преди пристигането на прусците аз придружавах моя приятел Мол — при изпълнението на поетата от него мисия — до границата на Пфалц, до Кирххаймболанден. Тук се намираше една част от рейнско-хесенския отряд, където имахме познати. Вечерта седяхме в хотела с тях и с други доброволци от този отряд. Между доброволците имахме няколко от ония сериозни, изпълнени с въодушевление „хора на делото“, за които многократно вече говорихме и които не виждаха никаква трудност в това — с малко оръжие, но с много въодушевление да разбият всяка армия на света. Това бяха хора, които по военните въпроси досега в най-добрия случай са имали възможност да наблюдават смяната на ка-

раула, които изобщо никога не са се замисляли за материалните средства за постигане на дадена цел и които поради това в своето мнозинство — както впоследствие многократно имах случая да се убедя — преживяваха още при първото сражение такова съкрушително разочарование, че много бързо се обръщаха в бягство. Аз запитах един от тези герои действително ли той счита за възможно да бъдат разбити прусците с помощта на намиращите се в Пфалц тридесет хиляди саби и три и половина хиляди пушки, между които множество ръждясали карабини; аз вече се готвех да се поразвлека от свещеното негодувание на оскърбения в своето най-благородно въодушевление човек на делото, когато неочаквано влезе един патрул и обяви, че съм арестуван. В същия момент аз видях, че отзад се готвеха да се нахвърлят с яростен вид върху мене две лица. Единият от тях се представи като граждански комисар Мюлер, другият беше г. Грайнер, единственият член на правителството, с когото не бях се запознал по-отблизо поради неговите чести отсъствия от Кайзерслаутерн (този господин безшумно превръщаше своето имущество в движимост), както и поради това, че той подозрително приличаше на вечно недоволен. Веднага се вдигна един мой стар познат, капитан от рейнско-хесенския отряд, и заяви, че ако аз бъда арестуван — той и значителен брой от най-добрите хора на отряда веднага ще напуснат неговите редици. Мол и други искаха да ме защитят със сила. Присъстващите се разделиха на две групи. Сцената застрашаваше да стане интересна; аз заявих, че, разбира се, с охота ще позволя да ме арестуват: нека всички най-сетне видят какво представлява от себе си пфалцкото движение. Излязох, съпроводен от патрула.

На следната сутрин, след един комичен разпит, на който бях подложен от г. Циц, аз бях предаден на гражданския комисар, а той, на свой ред, ме предаде на един жандарм. Жандармът, на когото беше заповядано да се държи с мене като с *шпионин*, ми постави наръчници и ме поведе пеш за Кайзерслаутерн; обвинявах ме в недостатъчно уважително отношение към въстанието на пфалцкия народ и в подстрекателство против правителството, за което аз между впрочем не бях споменал нито дума. По пътя издействувах да ми дадат една каруца. В Кайзерслаутерн, където още преди мене беше успял да пристигне Мол, намерих членовете на правителството, разбира се, в голямо смущение поради неудачата на юначния Грайнер и в още по-голямо смущение поради лошото третиране, на което бях подложен. От само себе си се разбира, че аз устроих на тези господа подобаваща сцена в присъствието на жандарма. Тъй като от г. Грайнер не беше още получен доклад, предложиха ми да ме освободят под честната ми дума. Отказвах да дам честна дума и

се отправих към окръжния затвор — без конвой, както бе решено по предложение на Д'Естер. Д'Естер заяви, че той не може да остане в правителството след едно такова държане с един негов другар по партия. Чирнер, който току-що бе пристигнал, също се изказа много решително. Още същата вечер събитието стана известно в целия град и всички привърженици на решителното направление незабавно застанаха на моя страна. Освен това пристигна известие, че събитието предизвикало вълнение в рейнско-хесенския отряд и по-голямата част от него искала да се разотиде по домовете. Това беше повече от достатъчно, за да докажа на членовете на временното правителство, с които всекидневно се срещах, нуждата да ми дадат удовлетворение. След като прекарах по най-приятен начин 24 часа в затвора, при мене дойдоха Д'Естер и Шмит; Шмит ми заяви, че подлежа на освобождение без каквито и да било условия и че правителството се надявало, че аз и в бъдеще не ще откажа да вземам участие в движението. Освен това той ми събщи, че била издадена заповед, с която се забранявало занапред да се препращат политически затворници в окови, и че продължавало следствието относно виновниците за това недостойно поведение, както и за арестуването ми и за неговите причини. След като правителството, на което г. Грайнер все още не беше изпратил никакъв доклад, ми даде по този начин всяко възможно за него в дадения момент удовлетворение, двете страни захвърлихме официалния тон и заедно изпихме в „Донерсберг“ няколко канчета вино. На следната сутрин Чирнер замина при рейнско-хесенския отряд, за да го успокои, и аз му дадох да занесе една записка от няколко реда. След завръщането си в Кайзерслаутерн г. Грайнер толкова ужасно приличаше на вечен недоволник, че получи от своите колеги двойно мъмрене.

През това време започнаха от Хомбург да се придвижват прусаците и тъй като работата започна сега да взема интересен обрат и аз не исках да изпусна случая да придобия военен опит, и тъй като най-сетне „Neue Rheinische Zeitung“ *honoris causa** трябваше да има свой официален представител в пфалцко-баденската армия, аз също така опасях бойния меч и се отправих към Вилих.

* — по дълг на честта. *Ред.*

4. ДА УМРЕМ ЗА РЕПУБЛИКАТА!

„Нека рухнат тридесет и шест престола
И републиката немска да цъфти!
Ето, братя, нашата парола.
Нека тя навсякъде прокълти!
Да умреме за републиката —
Наш велик и славен жребий, нашата избрана от духа ни цел!“

Така пееха доброволците във влака, когато аз пътувах за Нойщадт, за да узная там къде се намира в дадения момент главната квартира на Вилих.

И така, да умра за републиката — такава беше или най-малкото трябваше да бъде избраната отсега нататък от моя дух цел. Аз се чувствах доста странно с тази нова цел. Вглеждах се в лицата на доброволците — млади, красиви, юначни момци. Техният вид съвсем не говореше, че в дадения момент целта, избрана от техния дух, е да умрат за републиката.

От Нойщадт заминах с една реквизирана селска каруца за разположения между Ландау и Гермерсхайм Офенбах, където още се намираше Вилих. Още след Еденкобен се натъкнах на първите военни постове, които бяха поставени от селяните по заповед на Вилих; оттук нататък те се срещаха във всяко село при входа или изхода, както и по всички кръстопътища, и никого не пропускаха без писмено удостоверение от въстаническите власти. Виждаше се вече, че се приближаваме към мястото на военните действия. Късно през нощта пристигнах в Офенбах, където веднага встъпих в длъжност адютант при Вилих.

През този ден — беше 13 юни — една малка част от отряда на Вилих беше издържала блестящо сражение. Няколко дни преди това Вилих получил като подкрепление за своя доброволчески отряд

един батальон бойци от баденското народно опълчение — батальон на Дреер-Обермюлер; около 50 души от този батальон той насочил против Гермерсхайм, като ги придвижил напред към Белхайм. Зад тях в Кнителсхайм се намирала още една рота от доброволческият отряд, както и известен брой бойци, въоръжени с коси. Един батальон баварци с две оръдия и един ескадрон шеволежьори направил вилазка. Баденци се впуснали в бягство, без да окажат никаква съпротива; само един от тях, който бил настигнат от трима конни жандарми, яростно се защищавал, докато най-сетне, цял насечен от сабите, паднал и бил окончателно доубит от нападателите. Когато бягащите пристигнали в Кнителсхайм, капитанът на намиращата се там рота, наброяваща по-малко от 50 души, някои от които били въоръжени само с коси, излязъл против баварците. Той умело разделил своите хора на няколко групи и така решително се втурнал напред в стрелкова верига, че баварците, които превъзхождали неговите сили повече от десет пъти, след двучасов бой били натикани в едно изоставено от баденци село; в края на краищата, когато пристигнали още няколко подкрепления от отряда на Вилих, баварците били изгонени и от това село. След като загубили около двадесет убити и ранени, баварците отстъпили в Гермерсхайм. За съжаление не мога да съобщя името на този храбър и талантлив млад офицер, тъй като той вероятно още не се намира в безопасност. В неговата рота имало само пет души ранени, от които нито един тежко ранен. Един от тези пет души, френски доброволец, бил ранен в долната част на ръката, преди още да успее да даде изстрел. Въпреки това той все пак изстрелял всичките свои шестнадесет патрона, а тъй като поради раняването не можел сам да зарежда пушката си, той я давал за зареждане на един от бойците, въоръжени с коси, само за да има възможност да стреля. На следния ден се отпавихме за Белхайм, за да разгледаме полесражението и набележим нови диспозиции. Баварците обсипаха нашите стрелци с шрапнели и картеч, но само отбрулваха клонове от дърветата, с каквито по-късно се оказа осеян целият път, и удариха дървото, зад което стоеше капитанът.

Батальонът на Дреер-Обермюлер беше сега налице в пълен състав, готов да се разположи окончателно в Белхайм и неговите околниности. Това беше един прекрасен на вид, добре въоръжен батальон; особено неговите офицери със своите клинообразни брадички и мургави лица, изпълнени със сериозност и въодушевление, изглеждаха като истински мислещи канибали. За щастие те не бяха така опасни — в това ние постепенно ще можем да се убедим.

За мое учудване узнах, че няма почти никакви бойни припаси, че повечето бойци имаха само по пет-шест патрона и само мал-

цина — по двадесет, че запасите не достигат дори да се запълнят съвсем празните патрондаши на участниците във вчерашното сражение. Аз веднага предложих да замина за Кайзерслаутерн за бойни припаси и още през същата вечер се приготвих за път.

Селските каруци се движеха бавно, необходимостта да се реквизирават през време на спирките нови каруци, непознаването на пътя и т. н. също ставаха причина да се задържаме: вече беше светло, когато пристигнах в Майкамер, приблизително на половината път до Нойщадт. Тук се натъкнах на едно подразделение на народното опълчение от Пирмазенс с четирите изпратени в Хомбург оръдия, които в Кайзерслаутерн считаха вече за пропаднали. През Цвайбрюкен и Пирмазенс, а оттам по най-лоши планински пътища те успели да се доберат дотук, където най-сетне излезли на равнина. Господа прусаците ни най-малко не бързали да ги преследват, макар че нашите бойци от Пирмазенс, възбудени от преодолените трудности, от нощните маршове и изпитото вино, си въобразяваха, че врагът ги следва по петите.

След няколко часа — беше 15 юни — пристигнах в Нойщадт. Цялото население беше на улиците, в това число и войниците и доброволците, както в Пфалц наричаха всички без разлика бойци от народното опълчение, които носеха блузи. Каруци, оръдия и коне задръстваха всички пътища, водещи за града. Накъсо, аз попаднах сред отстъпващата в пълен състав пфалцка армия. Временното правителство, генерал Шнайде, генералният щаб, канцелариите — всички бяха налице. Кайзерслаутерн с неговото Фрухтхале, с ресторанта „Донерсберг“, с пивниците — „стратегически най-удобният пункт на Пфалц“ — беше изоставен и в дадения момент Нойщадт представляваше центъра на пфалцката галиматия, която чак сега, когато работата стигна до бойни действия, достигна своя апогей. И така, аз събрах сведения за всичко, задигнах със себе си колкото може повече бурета с барут, куршуми и готови патрони — та нима бойните припаси можеха още да дотрябват на тази армия, която се разложи, без да е била нито в едно сражение? — и след безброй напразни опити намерих най-сетне в едно съседно село една голяма каруца и вечерта поех обратния път със своята плячка и с охрана от няколко души.

Преди заминаването се отбих при г. Шнайде и го запитах дали ще поръча да предам нещо на Вилих. Старият лакомец ми предаде няколко нищо незначещи разпореждания и с важен вид добави: „Както виждате, сега ние действуваме точно като Кошут.“

Причините, поради които пфалцките въстаници бяха стигнали дотам, че да действуват точно като Кошут, са следните. През най-хубавия период на „въстанието“, т. е. преди настъпването на прус-

саците, в Пфалц имаше около 5,000—6,000 бойци, въоръжени с всевъзможни пушки, и около 1,000—1,500 бойци, въоръжени с коси. Тези 5,000—6,000 възможни бойци се състояха, първо, от доброволчески отряди — този на Вилих и рейнско-хесенския — и, второ, от така нареченото народно опълчение. Във всеки окръг беше назначен военен комисар, комуто беше възложено да организира батальон. За ядро на всеки батальон и за негови инструктори се използваша ония войници от военните части на дадения окръг, които бяха преминали на страната на въстанието. Тази система на смесване на редовните войски с допълнително свикани новобранци, която в условията на активни военни действия при строга дисциплина и непрекъснато военно обучение би могла да даде най-добри резултати, погуби сега цялото дело. Поради недостиг на оръжие не можеха да бъдат организирани батальони; войниците, които напълно бездействиуваха, губеха всяка дисциплина и военна стойка и в по-голямата си част се разбягваха. Накрая бяха създадени в някои окръзи подобия на батальони, а в други съществуваха само отделни въоръжени групи. Въоръжените с коси бойци не бяха пригодни абсолютно за нищо; пречейки си постоянно при своето движение, те не можеха да бъдат използвани за никакво истинско сражение; те бяха отчасти оставени като временен придатък към съответните батальони в очакване да се получи за тях оръжие, а отчасти бяха отделени в специален отряд под командуването на смахнатия капитан Цин. Гражданинът Цин, този най-завършен шекспировски Пистол, какъвто можем изобщо да си представим — същият, който при бягството при Ландау под командуването на героя Бленкер се спънал в капията на своята сабя и я строшил на две, а след това с голям патос се кълнеше, че „един 24-фунтов запалителен снаряд разкъса капията на две“, — този ненадминат Пистол беше използван преди това за усмиряване на реакционните села. Той твърде ревностно се занимаваше с тази задача, така че селяните, макар и да чувствуваха голямо уважение към него и неговия отряд, все пак считаха за необходимо да му удрят по един хубав бой всеки път, когато паднеше сам в ръцете им. Казват, че при завръщане от подобни експедиции неговите хора трошели на парчета своите коси, а самият той след пристигането си в Кайзерслаутерн разказвал по маниера на Фалстаф¹⁰⁰ страшни истории за своите сражения със селяните.

Тъй като с подобни сили, разбира се, нищо не можеше да се предприеме, то Мерославски, който едва на 10 юни пристигна в главната квартира на баденската армия, заповяда на пфалцките отряди да отстъпят с бой към Рейн, да завладеят по възможност мястото за преминаване през Рейн при Манхайм или в противен случай да преминат на десния бряг на Рейн при Шпайер или при

Книлинген, а след това да защищават мястото за преминаване през Рейн откъм страната на Баден. Едновременно с тази заповед престижна известие, че прусците нахлули в Пфалц откъм Саарбрюкен и след няколко пушечни изстрели отхвърлили по посока към Кайзерслаутерн малкото на брой наши бойци, които пазеха границата. В същото време всички повече или по-малко организирани войскови части бяха концентрирани в посока към Кайзерслаутерн и Нойшадт; настъпи невероятна паника и голяма част от новобранците се разбягаха. Един млад офицер от шлезвиг-холщайнските доброволци от 1848 г., Раков, тръгна с 30 войници да събира дезертърите и след две денонощия доведе 1,400 души от тях; той сформира от тях „кайзерслаутернския батальон“, който командуваше до края на военните действия.

В стратегическо отношение Пфалц представлява до такава степен несложен релеф, че дори и прусците не можеха да допуснат там никакви грешки. По течението на Рейн е разположена долина, широка около 4—5 часа път, лишена от каквито и да било естествени препятствия. В три леки дневни маршове прусците преминаха от Кройцнах и Вормс до Ландау и Гермерсхайм. През възвишенията на планински Пфалц преминава „имперското шосе“ от Сааргемюнд за Майнц, което върви в по-голямата си част или по склона на планината, или по широката долина на реката. Тук също няма почти никакви естествени препятствия, на които една числено слаба и тактически неподготвена армия би могла поне донякъде да се укрепи. Най-сетне точно пред пруската граница, при Хомбург, се отделя от „имперското шосе“ един превъзходен път, който води направо за Ландау отчасти по долините на реките, отчасти по склоновете на Вогезите през Цвайбрюкен и Пирмазенс. Вярно е, че по този път се срещат повече естествени препятствия, но и той не може да бъде затворен при малък брой войски и без артилерия, особено ако неприятелската част има възможност, маневрирайки по равнината, да отреже отстъплението към Ландау и Бергцаберн.

Предвид на това настъплението на прусците се развиваше много леко. Първият удар беше нанесен от Саарбрюкен по посока към Хомбург; оттук една колона тръгна направо за Кайзерслаутерн, а друга през Пирмазенс за Ландау. Веднага след това втори отряд започна да настъпва по долината на Рейн. В Кирххаймболанден този отряд срещна първата силна съпротива от страна на разположения там рейнско-хесенски отряд. Майнските стрелци защитаваха Дворцовата градина с голямо упорство без оглед на значителните загуби. В края на краищата те бяха обходени откъм тила и отстъпиха. Седемнадесет души от тях паднаха в ръцете на прусците. Те били незабавно изправени до дървета и без по-нататъшни заби-

калки разстреляни от пияни герои от „доблестната армия“. С тази подла постъпка прусаците започнаха своя „макар и кратък, но славен поход“ срещу Пфалц.

По този начин прусаците завладяха цялата северна половина на Пфалц и възстановиха връзката между двете свои главни колони. Сега им оставаше само да се придвижат по равнината и да освободят от обсадата Ландау и Гермерсхайм, за да си осигурят възможност да завземат останалата част на Пфалц и да пленят всички отряди, които биха могли още да се задържат в планините.

В Пфалц се намираха приблизително 30,000 прусаци с многобройна кавалерия и артилерия. В равнината, където принц Прусски и Хиршфелд настъпваха с най-силния отряд, между тях и Нойшадт се намираха само няколко наполовина вече дезорганизирани отряди от народното опълчение, които не бяха годни за съпротива, и една част от рейнско-хесенския отряд. Достатъчно беше едно бързо придвижване към Шпайер и Гермерсхайм, за да бъдат разбити, разпръснати, разгонени или взети в плен всичките 4,000—5,000 пфалцки въстаници, които бяха концентрирани или, по-правилно, безредно размесени около Нойшадт и Ландау. Но господата прусаците, толкова пъргави, когато се касаеше за разстрелване на обезоръжени пленници, бяха крайно предпазливи в сражението и крайно бавни в преследването.

Ако при описването на целия поход ми се наложи още често пъти да отбелязвам тази учудваща бавност на прусаците и другите имперски войски — както в настъплението, така и в преследването — по отношение на армия, която беше числено по-слаба от тях най-много шест пъти, но в никой случай не по-малко от три пъти, която беше лошо организирана и на места се намираше под командването на бездарни хора, то ясно е, че аз съвсем не смятам да приписвам това на някаква особена страхливост на пруските войници, още повече че, както читателят вече вероятно е забелязал, аз не храня никакви илюзии досежно особената храброст на нашите войски. Също малко съм склонен да обяснявам това, подобно на реакционерите, с някакво великодушие на прусаците и с нежеланието им да се обременяват с прекалено голям брой пленници. Пруската гражданска и военна бюрокрация отдавна се е славил с това, че тя с голяма тържественост празнува триумфа си над слабия враг и с кръвожадна наслада отмъщава на беззащитния. Така постъпваше тя и в Баден, и в Пфалц — доказателство са разстрелванията в Кирххаймболанден, нощните разстрелвания във Фазановия двор в Карлсруе, безбройните убийства на ранени и предали се на неприятеля на всички полесражения, разправата с малцината, които бяха взети в плен, екзекуциите по присъдите на военно-полевите

съдилища във Фрайбург и Ращат и най-сетне бавното, тайно и толкова по-жестоко умъртвяване на ращатските затворници в резултат на изтезания, глад, затваряне във влажни, препълнени, задушни килии и на предизвикания от всичко това тифус. Бавното водене на войната от прусаците имаше, разбира се, за своя причина страхливостта, именно — страхливостта на командирите. Независимо от бавния, страхлив педантизъм на нашите пруски герои на маневрите и казармената дисциплина, който сам по себе си правеше невъзможна каквато и да било смела стъпка или бързо решение, а за дреболично-регламентиращите военни устави, предназначени да предотвратят по околен път повтарянето на толкова многобройните позорни поражения, и да не говорим — нима прусаците биха започнали да прилагат този толкова непоносимо скучен за нас, а за тях във висша степен компрометиращ начин на водене на войната, ако бяха уверени в своите собствени войници? Но именно в това се състоеше целият въпрос. Господа генералите знаеха, че една трета от тяхната армия се състои от непокорните полкове на ландвера, които още след първата победа на въстаническата армия биха преминали на нейна страна, а това твърде бързо би предизвикало също и отпадане на половината от редовните войски и по-специално на цялата артилерия. А какво би станало в такъв случай с династията на Хохенцолерите и с тяхната „неотслабена корона“¹⁰¹ — това би трябвало да бъде достатъчно ясно за всекиго.

В Майкамер, където ми се наложи да чакам за нова кола и охрана до сутринта на 16 т. м., отново ме настигна армията, която рано сутринта беше излязла от Нойщадт. Още вчера се говореше за поход срещу Шпайер — сега следователно се бяха отказали от този план и армията тръгна направо към Книлингенския мост. Придружен от петнадесет момци от Пирмазенис — полудиви селяни, произхождащи от глухите гори на планинския Пфалц, — аз тръгнах на път. Още неотдалечил се много от Офенбах, научих, че Вилих с всичките си войски потеглил по посока към Франквайлер — селище, разположено северозападно от Ландау. И така аз завих обратно и около пладне пристигнах във Франквайлер. Там не само намерих Вилих, но срещнах отново целия член отряд на пфалцките войски, които, за да не минават между Ландау и Гермерсхайм, избрали пътя западно от Ландау. В хотела се намираще временното правителство заедно със своите чиновници, генералния щаб и множество празноскитачи се демократи, присъединили се към едните или другите. Генерал Шнайде закусваше. Всички бързаха насам-патат; по хотела тичаха членове на временното правителство, командири и празноскитачи се; по улиците — войници. Постепенно се приближи и основната маса на армията: г. Бленкер, г. Трочински,

г. Щрасер и всички останали, на бойни коне, начело на своите храбреци. Бъркотията все повече се засилваше. Полека-лека успяха да отправят отделни отряди по-нататък, по посока към Импфлинген и Кандел.

По външния вид на тази армия не можеше да се помисли, че тя се намира в отстъпление. От самото начало безредието беше тук обичайно явление и макар че младите воини сега вече започнаха да се оплакват от непривичните за тях походи, това не им пречеше да пият вино в механите за свое удоволствие, да шумят и заплашват да унищожат прусаците в най-близко време. Въпреки тази увереност в победата един кавалерийски полк с няколко оръдия конна артилерия би бил достатъчен, за да разпилее във всички посоки това весело общество и съвсем да прогони „рейнско-пфалцката армия на свободата“. За тази цел би било нужно само едно бързо решение и малко смелост; но в пруския лагер не ставаше и дума нито за едното, нито за другото.

На следната сутрин ние потеглихме. Докато основната маса на отстъпващите се насочи към Книлингенския мост, Вилих със своя отряд и с батальона на Дреер се отправи към планините срещу прусаците. Една от нашите роти, наброяваща около 50 гимназисти от Ландау, се промъкна напред до най-високите планини, до Йоханискройц. Шимелпфениг със своя отряд все още стоеше на пътя от Пирмазенс за Ландау. Трябваше да се задържат прусаците и в Хинтер-Вайдентал да им се затвори пътят за Бергцаберн и за долината на Лаутер.

Между това Шимелпфениг беше вече предал Хинтер-Вайдентал и стоеше в Ринтал и Анвайлер. Тук пътят прави завой и точно на това място планините, които ограждат долината на Квейх, образуват нещо като дефиле, зад което е разположено селото Ринтал. Това дефиле беше заето от своего рода полева охрана. През нощта патрулите от тази охрана съобщили, че по тях бил открит огън: рано сутринта бившият граждански комисар Вайс от Цвайбрюкен и младият М. И. Бекер от Рейнската провинция донесли известие за приближаване на прусаците и поискали да бъдат изпратени патрули за разузнаване. Но тъй като не било предприето разузнаване и височините по двете страни на дефилето не били завзети, Вайс и Бекер решили на свой риск и отговорност да извършат разузнаване. Когато известията за приближаване на неприятеля започнали да постъпват все по-често, бойците на Шимелпфениг започнали да барикадират прохода в дефилето; Вилих пристигнал, огледал позицията, дал заповед да се завземат височините и наредил да се прибере съвсем безполезната барикада. След това той препуснал обратно за Анвайлер да търси отряда си.

Когато минавахме през Ринтал, чухме първите изстрели. Бързо преминахме през селото и видяхме строените на шосето бойци на Шимелпфениг, в болшинството си въоръжени с коси — само малцина имаха пушки; някои бяха вече влезли в бой. Стреляйки в движение, прусаците се придвижваха към височините; Шимелпфениг преспокойно им позволи да завладеят позицията, която сам той трябваше да заеме. Нито един снаряд не беше още попаднал в нашата колона; всички прелитаха високо над нас. Когато някой снаряд прелиташе със свистене над бойците, въоръжени с коси, целият строй се вълнуваше и се надаваше общ вик.

С труд се промъкнахме покрай тази войска, която беше заприщила почти целия път, внасяше пълно безредие и на всичко отгоре не можеше със своите коси да принесе никаква полза. Ротните командири и лейтенантите бяха също така безпомощни и объркани, както и самите войници. Бяха изпратени напред наши стрелци — едни вдясно, други вляво, по височините; освен това бяха насочени вляво още две роти като подкрепление на стрелците и за обхождане на прусаците. Главната колона остана да стои в долината. Някои стрелци заеха позиции зад развалините на барикадата, на завоя на пътя, и стреляха в пруската колона, която стоеше по-далече, на разстояние няколкостотин крачки. Аз заедно с няколко войника тръгнах наляво към планината.

Едва се изкачихме по обраслия с храсти склон, когато пред нас се откри свободно поле; от неговия противоположен, горист край пруските стрелци стреляха по нас със своите конусообразни куршуми. Аз взех още няколко доброволци, които безпомощно и с известна боязливост се изкачваха по склона, разместих ги по възможност под прикритие и започнах старателно да оглеждам местността. Не можех да потегля напред с шепа войници през съвсем откритото поле, широко 200—250 крачки, докато изпратеният още по-вляво за обхождане отряд не е достигнал фланга на прусаците; ние можехме в най-добрия случай само да се държим, тъй като и без това бяхме твърде зле прикрити. Впрочем въпреки своите пушки с конусообразни куршуми прусаците стреляха извънредно лошо; повече от половин час стояхме почти без никакво прикритие под извънредно силен оръжеен огън, а точните неприятелски стрелци улучиха само цевта на една пушка и долния край на една блуза.

Нужно ми беше най-сетне да узная къде се намира Вилх. Мое те бойци ми обещаха да се държат и аз запълзях обратно надолу по склона. Долу всичко беше в ред. Главната колона на прусаците, обстрелвана от нашите стрелци на пътя и вдясно от него, беше принудена да се оттегли малко назад. Неочаквано отляво, от склона, където стоях, бързо се спуснаха наши доброволци, оставяйки пози-

цията си на произвола на съдбата. Оказа се, че ротите, които се придвижваха в крайния ляв фланг и които бяха силно оредели поради това, че много от стрелците изоставали назад, сметнали, че пътят през разположената по-нататък горичка е много дълъг; под командата на капитана, който загуби сражението при Белхайм, те тръгнаха направо през полето. Посрещнали ги със силен огън; капитанът и мнозина войници паднали, а другите, останали без командир, отстъпили пред превъзходящите ги сили на противника. Прусците се придвижили сега напред, явили се във фланга на нашите стрелци, обстрелвали ги отгоре и по този начин ги принудили да отстъпят. Скоро цялата планина беше в ръцете на прусците. Те обстрелваха нашите колони отгоре; не можеше вече нищо да се направи и ние започнахме да отстъпваме. Пътят беше заприщан с войските на Шимелпфениг и батальона на Дреер-Обермюлер, които според похвалния баденски обичай не маршируваха по 4—6 души в редица, а на полувзводе, по 12—15 души, и заемаха цялата ширина на шосето. Нашите хора трябваше да се придвижват към селото по блатистите ливади. Аз останах със стрелците, които прикриваха отстъплението.

Сражението бе загубено отчасти поради това, че Шимелпфениг, въпреки заповедта на Вилих, не се разпоредил да се заемат височините, които ние, разполагайки само с незначителни по количество боеспособни войски, не можехме вече да отнемем обратно от прусците, отчасти поради пълната непригодност на бойците на Шимелпфениг и батальона на Дреер, отчасти, най-сетне, поради нетърпението на капитана, изпратен да обходи прусците — нетърпение, което едва не му струва живота и оголи нашия ляв фланг. Впрочем това наше поражение се оказа изгодно за нас: една колона прусаци беше вече на път за Бергцаберн, от Ландау обсадата бе снета, така че в Хинтер-Вайдентал щяхме да се окажем заобиколени от всички страни.

При отстъплението ние загубихме повече хора, отколкото в сражението. От време на време попадаха пруски куршуми в гъстата колона, която се движеше в по-голямата си част в класическо безредице, с шум и викове. Имахме около 15 души ранени, в това число и Шимелпфениг, който в самото начало на сражението беше ранен в коляното. Прусците и този път ни преследваха твърде вяло и скоро прекратиха стрелбата. Само няколко стрелци по планинските склонове продължаваха да ни преследват. В Анвайлер, на разстояние половин час от мястото на сражението, ние твърде спокойно се подкрепихме и след това се отправихме за Алберсвайлер. Най-необходимото получихме: 3,000 гулдена по сметката на принудителния заем, които вече се намираха готови в Анвайлер. Впоследствие прусците нарекоха това нещо ограбване на касата. Упоени от своята побе-

да, те твърдяха също, че при Ринтал бил убит капитан Мантойфел от нашия отряд, роднина на достопочтения берлински Мантойфел — бивш пруски унтерофицер, преминал към нас. Г-н Мантойфел не само не бе убит, но дори след това получи награда на състезанията по гимнастика в Цюрих.

В Алберсвайлер към нас се присъединиха две баденски оръдия и една част от изпратеното от Мерославски подкрепление. Ние искахме да се възползуваме от това и да се опитаме още веднаж да се укрепим в тези места; но тук ни съобщиха, че прусаците се намирили вече в Ландау, и затова не ни оставаше нищо друго, освен да се отправим направо за Лангенкандел.

В Алберсвайлер ние за щастие се избавихме от небоеспособните отряди, които се движеха заедно с нас. Лишил се от своя командир, отрядът на Шимелпфениг започна вече частично да се разпада и самovolно се отправя в посока към Кандел*. Този отряд продължаваше да оставя във всяка механа изнемоштели или изостанали по други причини бойци. Батальонът на Дреер в Алберсвайлер започна да се бунтува. Вилих и аз отидохме при бойците и ги запитахме какво искат. Последва всеобщо мълчание. Най-сетне един доста вече възрастен доброволец извика: „Искат да ни водят на касапница!“ Този възглас звучеше във висша степен комично в един отряд, който дори не беше участвувал нито в едно сражение и през време на отстъплението даде двама, най-много трима леко ранени. Вилих заповяда на този човек да излезе напред и да си предаде оръжието. Този белобрад човек, малко посръбнал, изпълни заповедта и разигра трагикомична сцена, като изхленчи дълга реч, краткият смисъл на която се свеждаше до това, че досега никога не му се било случвало нещо подобно. Веднага сред тези твърде добродушни, но лошо дисциплинирани воители възникна всеобщо недоволство, поради което Вилих заповяда на цялата рота незабавно да се махне, като каза, че му е омръзнало да слуша брътвежите и извъртанята им и че той нито минута повече не желае да командува таква войница. Без да чака повече да я молят, ротата зави надясно и потегли на път. След пет минути я последва остатъкът от батальона, на който Вилих даде отгоре на това още и две оръдия. Не им се нравеше, че ги „водят на касапница“ и че трябва да съблюдают дисциплината! Ние с удоволствие ги освободихме.

Завихме надясно в планините в посока към Импфлинген. Скоро се приближихме до прусаците; нашите стрелци размениха с тях няколко изстрела. Изобщо през цялата вечер се чуваше от време на време стрелба. Аз се задържах в първото село, за да изпратя по ку-

* — съкратеното име на Лангенкандел. *Ред.*

риер нареждания до нашата гимназистка рота от Ландау; не зная дали ги е получила, но тя благополучно преминала във Франция, а оттам в Баден. Вследствие на това задържане аз загубих моя отряд и бях принуден сам да се промъквам за Кандел. По пътищата се влачеха върволици от войници, изостанали от своите части; всички механи бяха препълнени; изглеждаше, че беше дошъл плачевният край на цялото великолепие. Офицери без войници, войници без офицери, пъстра тълпа от доброволци от всички отряди, кой пеша, кой на каруца — всички бързаха за Кандел. А прусаците дори не мислеха за сериозно преследване! Импфлинген лежи само на един час разстояние от Ландау, Вьорт (пред Книлингенския мост) — на 4—5 часа разстояние от Гермерсхайм; обаче нито в единия, нито в другия пункт прусаците не бързаха да изпращат войски, които биха могли да отрежат тук изоставашите, а там — цялата армия. Наистина лаврите на принц Пруски бяха добити по своеобразен начин!

В Кандел заварих Вилих, но не и неговия отряд, който беше разквартируван по-нататък, извън града. Затова пък отново видях временното правителство, генералния щаб и многобройната свита от празносчитачи се. Точно така, както и вчера във Франквайлер, всичко беше препълнено с войски, само че тук имаше още по-голямо безредие и суматоха. Всяка минута пристигаха офицери, търсещи своите отряди, или войници, търсещи своите командири. Никой не можеше да им даде указания. Дезорганизацията беше пълна.

На следната сутрин, 18 юни, цялото общество продефилира през Вьорт и по Книлингенския мост. Макар че много войници се разпръснаха и се разотидоха по домовете, все пак армията заедно с пристигналите от Баден подкрепления наброяваше до 5,000—6,000 души. Те така гордо маршируваха през Вьорт, като че ли току-що бяха превзели с бой това село и крачеха към нови триумфи. Все още им се струваше, че действуват като Кошут. Само един баденски батальон от редовната войска спазваше военната стойка и можеше да мине покрай някоя механа, без да остави там няколко войника. Накрая пристигна нашият отряд. Ние останахме като прикритие и чакахме, докато дойде времето за разглобяване на моста; когато всичко приключи, ние преминахме в Баден и помогнахме да бъде разглобен мостът.

Щадейки храбрите еснафи от Карлсруе, които на 6 юни така храбро се държаха против републиканците¹⁰², баденското правителство разквартирува цялата пфалцка армия в околностите. А ние решително настоявахме нашият отряд да бъде настанен в Карлсруе; трябваше да приведем в ред много неща и да си набавим различни предмети за обмуцировка, а освен това считахме за твърде желателно присъствието в Карлсруе на един надежден революционен от-

ряд. Но г. Брентано се беше вече погрижил за нас. Той ни изпрати в Даксланден, едно село на час и половина от Карлсруе, което ни беше описано като истинско Елдорадо. Ние се отправяме затам и откриваме, че това е най-реакционното гнездо в целия окръг. Няма нищо нито за ядене, нито за пиене; с труд успяхме да намерим малко слама; половината от хората на отряда трябваше да спят на голи дъски. Пък още и кисели физиономии по всички врати и прозорци. Бързо взехме решение. Г-н Брентано бе предупреден, че ако не получим други, по-добри квартири, то на следната сутрин, 19 юни, ще бъдем в Карлсруе. Речено-сторено. В 9 часа сутринта тръгваме на поход. Неуспели още да се отдалечим на един пушечен изстрел от селото, срещнахме г. Брентано с един щабен офицер; той пуска в ход всевъзможни ласкателства и цялото си ораторско изкуство, за да ни задържи по-далече от Карлсруе. Градът бил уж приютил вече 5,000 души; по-богатите жители били заминали, а средно заможните хора и без това преобременени с разквартирувани войници; той нямало да допусне да бъде лошо настанен храбрият отряд на Вилих, славата на който била в устата на всички, и т. н. Но нищо не помагаше. Вилих настояваше да ни бъдат предоставени няколко дворци, които бяха опустели след заминаването на техните собственици-аристократи, но тъй като Брентано не искаше да ни ги даде, ние се отправихме за квартируване в Карлсруе.

В Карлсруе получихме оръжие за нашата рота от бойци, въоръжени с коси, и известно количество сукно за шинели. Погрижихме се да ремонтираме колкото може по-бързо обувките и дрехите си. Към нас се присъединиха и нови хора, няколко работника, познати ми от елберфелдското въстание, после Кинкел, който бе постъпил като стрелец в безансонската работническа рота, и Цихлински, адютант на главнокомандувания в дрезденското въстание, който командувал арниергарда при отстъплението на въстаниците. Той постъпи като стрелец в студентската рота.

Наред с попълването на снаряжението ние не забравяхме и тактическата подготовка. Усърдно провеждахме обучения и на втория ден от нашето пристигане предприехме учебна атака на Карлсруе от Дворцовия площад. Всеобщото и дълбоко възмущение на еснафите във връзка с тези маневри показа, че те отлично бяха разбрали заплахата.

Накрая бе взето едно смело решение — да се реквизира намращата се в двореца на великия херцог колекция от оръжия, която до този момент се пазеше в неприкосновеност като светиня. Тъкмо бяхме се накарнали да поръчаме евзи за 20-те получени оттам пушки, когато пристигна известие, че прусаците преминали Рейн при Фермерсхайм и се намирали в Грабен и Брухзал.

Ние незабавно — това беше на 20 юни вечерта — потеглихме, водейки със себе си две пфалцки оръдия. Когато пристигнахме в Бланкенлох, намиращ се на час и половина от Карлсруе по посока към Брухзал, намерихме там г. Клемент с неговия батальон и научихме, че изпратените напред пруски патрули се намирали на около един час разстояние от Бланкенлох. Докато нашите хора вечеряха, оставайки си в пълна бойна готовност, ние се събрахме на военен съвет. Вилх предложи да нападнем незабавно прусаците. Но г. Клемент заяви, че неговата неопитна войска не ще може да настъпи през нощта. Затова бе решено да се придвижим незабавно към Карлсдорф, да нападнем още преди разсъмване прусаците и да се постареем да пробием тяхната линия. В случай на успех искахме да настъпим срещу Брухзал и по възможност да нахлуем в този град. В такъв случай г. Клемент трябваше да проведе настъпление през Фридрихстал и да поддържа левия ни фланг.

Около полунощ ние потеглихме на път. Нашето начинание беше все пак доста смело. Бяхме по-малко от седемстотин души с две оръдия; нашите бойци бяха по-добре обучени и по-надеждни от останалите пфалцки войски и бяха участвували в сражения. С тези сили ние искахме да нападнем едно неприятелско войсково съединение, което във всеки случай беше много по-добре обучено и разполагаше с по-олитни млади офицери от нашите, между които имаше ротни командири, едва преминали през гражданското опълчение — войсково съединение, чиято численост ние точно не знаехме, но в което имаше не по-малко от 4,000 души. Обаче нашият отряд беше вече издържал още по-неравни боеве, а на по-изгодно числено съотношение ние в този поход изобщо не можехме да разчитаме.

Изпратихме 10 души студенти на сто крачки пред нас като авангард. След тях следваше първата колона, начело с половин дузина баденски драгуни, придадени към нас за свързочна служба, а след тях три роты. Оръдията и трите останали роты се движеха малко по-назад, стрелците образуваха края на шествието. Беше издадена заповед да не се стреля в никой случай, да се придвижваме в пълна тишина и щом се покаже врагът, да се хвърлим срещу него на щик.

Скоро съзряхме в далечината светлината на огньовете на пруските постове. Стигнахме до Шпьок, без да бъдем нападнати. Главните сили се спряха; напред потегли само авангардът. Неочаквано се раздават изстрели; върху шосето, при входа за селото, избухва силен огън от запалена слама, камбаната бие тревога. Нашите стрелци обхождат селото отдясно и отляво, а колоната навлиза в него. В самото село също горят огньовете, на всеки тъгъл очакваме залп. Но

всичко е тихо и само пред общинския дом се е настанил своеобразен караулен пост от селяни. Пруският пост се бил вече оттеглил.

Господа прусаците — това сега видяхме — въпреки колосално превъзходство на своите сили не са се чувствували в безопасност, ако не са изпълнили своя педантичен устав за постовата служба до най-досадните му подробности. Този най-преден техен пост е бил поставен на разстояние цял час от лагера. Ако ние по същия начин изморявахме с постова служба нашите несвикнали с тежестите на войната бойци — щяхме да имаме безброй много изнемощели. Ние разчитахме на страхливостта на прусаците и смятахме, че те ще изпитват към нас по-голямо уважение, отколкото ние към тях. Така и излезе. Нито нашите постове, нито нашите биваци не бяха нито веднаж нападнати чак до швейцарската граница.

Във всеки случай сега прусаците бяха предупредени. Дали не трябваше да се върнем обратно? Ние не мислехме да направим това и потеглихме по-нататък.

При Нойтхарт пак звъниха тревога, но този път нямаше нито сигнални огънове, нито изстрели. В малко по-сгъстен строй ние и тук преминахме през селото и поехме нагоре по планината в посока към Карлсдорф. Едва се бяхме изкатерили на планината, когато нашият авангард, който се движеше сега само на тридесет крачки пред нас, откри точно пред себе си един пруски военен караул, който извика срещу него. Аз чух думите: „Кой иде?“ и се хвърлих напред. Един от моите другари каза: „Загина, няма вече да го видим.“ Но именно това, че се хвърлих напред, ми спаси живота.

Работата е там, че в същата минута неприятелският военен караул даде залп и нашият авангард, вместо да го отхвърли с щикова атака, също откри огън. Драгуните, редом с които аз вървях през време на похода, страхливи както винаги, незабавно обръщат конете, втурват се в галоп в колоната, събарят няколко души, разстройват напълно първите четири до шест редици и удрят на бяг. В същото време срещу нас започват да стрелят неприятелски конни караули, поставени вдясно и вляво из полята, и като венец на паниката в нашата колона се намират няколко тъпаци, които откриват огън по челната част на своя собствен отряд, а други тъпаци последват техния пример. Мигновено първата половина на колоната бе разпръснатата, войниците се пръснаха отчасти из полята, отчасти се втурнаха да бягат, а отчасти се събраха на шосето в безредна купчина. Ранени, раници, шапки, пушки се ваят в пълен безпорядък сред младата ръж. И към всичко това — диви, разбъркани викове, изстрели и свирене на куршуми във всички възможни посоки. А когато шумът малко стихна, аз чух как нашите оръдия, които стояха далече зад нас, препускат в пълно бягство. Те оказаха на втората полови-

на на колоната същата услуга, каквато драгуните оказаха на първата.

Въпреки яростта, която чувствавах в тази минута при гледката на детинския страх, обхванал нашите войници, извънредно жалки ми се видяха прусаците, които, при все че бяха предупредени за нашето приближаване, прекратиха огъня след няколко изстрела и също така много бързо се отдалечиха. Нашият авангард все още се намираще на предишното място, без да бъде подложен на никакво нападение. Един единствен кавалерийски ескадрон или една сравнително честа пушечна стрелба би била достатъчна, за да ни хвърли в най-паническо бягство.

Вилих се отдели от авангарда и бързо пристигна при отряда. Безансонската рота първа се построи отново, останалите, повече или по-малко посрамени, се присъединиха към нея. Започваше да се развиделява. Нашите загуби възлизаха на шест души ранени, между които имаше един от нашите щабни офицери, стъпкан от един драгунски кон на същото място, което аз минута преди това бях напуснал, за да избързам да отида при авангарда. Освен това няколко души бяха явно засегнати от куршуми на нашите собствени войници. Ние грижливо събрахме цялото разхвърляно снаряжение, за да не остане на прусаците нито един, дори най-незначителен трофей, и след това бавно се насочихме обратно за Нойтхарт. Стрелците се разположиха зад първите къщи, които служеха като прикритие. Но прусаците не се появяваха и когато Цихлински още веднаж отиде да разузнае, той видял, че те все още се намирали зад планината, откъдето пуसнали по него няколко куршума, но не го засегнали.

Пфалцките селяни, които возеха нашите оръдия, бяха вече преминали през селото с едното оръдие, а другото се катурнало и превозвачите, след като отрязали ремъците, избягали с петте коня. Трябваше да изправим оръдието и да го возим по-нататък само с един кон.

Когато пристигнахме в Шпьок, ние чухме отдясно, откъм Фридрихстал, постепенно засилваща се престрелка. Г-н Клемент беше започнал най-сетне настъплението — един час по-късно от условеното време. Аз предложих да го подкрепим чрез флангово настъпление, за да наваксаме пропуснатото. Вилих беше на същото мнение и заповяда да се насочим по първия път, който завива надясно. Една част от нашия отряд беше вече завила в тази посока, когато един офицер за свързка пристигна от Клемент и съобщи, че последният отстъпва. Поради това ние се насочихме към Бланкенлох. Скоро след това ни срещна г-н Бойст от генералния щаб и много се учуди, като видя, че сме цели и невредими, а отрядът е в пълен ред. Подлите драгуни, които в своето бягство препускали чак до Карлс-

руе, навсякъде разказвали, че Вилих бил убит, че всички офицери били убити, а отрядът бил разпръснат на всички страни и унищожен. Срещу нас били стреляли с картеч и със „запалителни снаряди“.

Пред Бланкенлох ни срещнаха пфалцките и баденските войски и накрая г. Шнайде със своя щаб. Старият хитрец, който вероятно преспокойно беше прекарал нощта в леглото, беше достатъчно безсрамен, за да извика към нас: „Господа, къде бягате? Ето там е неприятелят!“ Ние, разбира се, му дадохме подобаващ отговор, отминахме и в Бланкенлох се погрижихме да си поотдъхнем и да се подкрепим. След два часа г. Шнайде се върна със своите войски, без, разбира се, да види неприятеля, и седна да закусва.

Сега под командването на г. Шнайде се намираха, заедно с пристигналите от Карлсруе и околността подкрепления, около 8,000—9,000 души, в това число три баденски линейни батальона и две баденски батареи. Наброяваха се общо около 25 оръдия. Вследствие на донякъде неопределената заповед на Мерославски, а още повече вследствие на пълната бездарност на г. Шнайде цялата пфалцка армия бе оставена да стои в околностите на Карлсруе, докато прусците под прикритието на гермерхаймското предмостово укрепление преминаваха през Рейн. Мерославски бе издал обща заповед (виж неговия отчет за баденския поход¹⁰³) — след отстъплението от Пфалц да се защитават местата за преминаване на Рейн от Шпайер до Книлинген, и специална заповед — да се прикрива Карлсруе и да се превърне Книлингенският мост в сборен пункт за цялата армия. Г-н Шнайде изтълкувал това в смисъл, че той трябва до второ разпореждане да продължава да стои в Карлсруе и Книлинген. Ако той, както това се подразбираше от общата заповед на Мерославски, беше изпратил един силен отряд с артилерия против гермерхаймското предмостово укрепление, тогава нямаше да бъде издадена глупавата заповед до майор Мневски да вземе обратно предмостовото укрепление с помощта на 450 новобранци и без оръдия, нямаше да могат 30,000 прусаци да преминат безпрепятствено през Рейн, връзката с Мерославски нямаше да бъде прекъсната и пфалцката армия щеше да може да пристигне своевременно на мястото на сражението при Вагхойзел. Вместо това тя в деня на вагхойзелското сражение, на 21 юни, като замаяна се блъскаше между Фридрихстал, Вайнгартен и Браухзал, изгуби врага от погледа си и прахосваше напразно времето си с разтакания насам-натам по всички посоки.

Ние получихме заповед да се насочим към десния фланг и да се придвижим през Вайнгартен по склона на планината. На въпросния 21 юни по пладне ние напуснахме Бланкенлох, а около 5 часа

вечерта — Вайнгартен. Пфалцките войски започнаха най-сетне да чувствуват безпокойство; те забелязаха превъзходството на изправените срещу тях сили и загубиха безгрижната самонадеяност, с която се отличаваха досега поне преди сраженията. От този момент на пфалцкото и на баденското народно опълчение, а постепенно и на редовните войски и на артилерията, започнаха навсякъде да се мяркат прусаци и при тях започнаха ония всекидневно повтарящи се лъжливи тревоги, които създаваха всеобщ безпорядък и служеха за повод на крайно забавни сцени. Още на първото възвишение след Вайнгартен към нас се притичаха патрули и селяни с вик: „Прусаците дойдоха!“ Нашият отряд се построи в боен ред и тръгна напред. Аз се отправих обратно към градчето, за да вдигна там тревога, и поради това изгубих своя отряд. Разбира се, цялата тази суматоха се оказа неоснователна: прусаците били отминали по посока на Вагхойзел; и Вилих още същата вечер влезе в Брухзал.

Нощта прекарах с г. Освалд и неговия пфалцки батальон в Обергромбах, а на следната сутрин се отправих заедно с него за Брухзал. Недалече от града случайно срещнахме каруци с изостанали войници, които викаха: „Прусаците дойдоха!“ Целият батальон незабавно се развълнува и само с усилия успяхме да го поведем напред. Разбира се, това пак беше лъжлива тревога; в Брухзал се намираше Вилих с остатъка от пфалцкия авангард; останалите отряди пристигаха един след друг, а от прусаците нямаше и следа. Освен армията и пейните командири тук се намираха Д'Естер, бившето пфалцко правителство и Гьог, който — след като се бе установила безпрекословната диктатура на Брентано — изобщо се намираше почти изключително при армията и помагаше за разрешаването на текущите граждански въпроси. Снабдяването на войските беше лошо, безредието голямо. Само в главната квартира живееха както винаги — отдадени на удоволствия.

Ние отново получихме значителен брой патрони от намиращите се в Карлсруе запаси и вечерта потеглихме на път, а заедно с нас — и целият авангард. Докато последният се установи на бивак в Убшадт, ние поехме надясно за Унтерьовисхайм, за да прикриваме фланга откъм височините.

Външно погледнато, ние представлявахме сега твърде внушителна сила. Нашият отряд получи като подкрепление две нови части. Това бяха, първо, лангенканделският батальон, чиито бойци се разбягали по пътя от своя роден град за Книлингенския мост и чинито „beaux restes“* се присъединиха към нас; те се състояха от капитана, един лейтенант, знаменосеца, един фелдфебел, един подофицер

* — „останки от минала красота“. *Ред.*

и двама войници. Второ, „колоната Роберт Блум“ с едно червено знаме; този отряд наброяваше около 60 души, които приличаха на канибали и бяха вече извършили не един геройски подвиг по линията на реквизициите. Освен това към нас бяха придадени също четири баденски оръдия и един батальон от баденското народно опълчение, който се наричаше батальонът на Книр, Книор или Книрим (невъзможно беше да се установи как звучи точно това име). Батальонът на Книрим беше достоен за своя командир, както и г. Книрим — за своя батальон. Тези хора на твърдите убеждения бяха ужасни дърдорковци и паникьори и при това бяха винаги пияни; прасловутото „въодушевление“ ги подбуждаше, както ще видим по-нататък, към най-велики геройски подвизи.

Сутринта на 23 юни Вилих получи от Анеке, който командуваше пфалцкия авангард в Убщадт, една записка със следното съдържание: врагът се приближава, свикахме военен съвет, решихме да отстъпваме. Крайно поразен от това странно известие, Вилих незабавно препусна нататък, накарал Анеке и неговите офицери да приемат сражението при Убщадт, сам разгледал позицията и посочил мястото за поставянето на оръдията. След това се върна и заповяда на нашите бойци да се подготвят за бой. Докато нашите войски се подреждаха в строй, получихме от главната квартира в Брухзал следната заповед, подписана от Техов: основните сили на армията се отправили по пътя за Хайделберг с цел още днес да пристигнат в Минголсхайм, а ние трябвало непременно да потеглим през Оденхайм за Валдангеллох и там да пренощуваме. Там щели да ни бъдат изпратени по-късно съобщенията за успехите на главните сили и заповеди относно нашите по-нататъшни действия.

В своята фантастична „История на трите народни въстания в Баден“, стр. 311—317¹⁰⁴, г. Струве е поместил един отчет за операциите на пфалцката армия от 20 до 26 юни, който представлява само апология на неспособния Шнайде и изобилствува с неточности и извращения. От всичко изложено по-горе се вижда следното: 1) не е вярно, че Шнайде „няколко часа след своето влизане в Брухзал (на 22 юни) получил точни сведения за сражението при Вагхойзел и неговия изход“; 2) не е вярно следователно, че „в резултат на това неговият план се изменил и вместо първоначално предполагаемия поход в посока към Минголсхайм“ той уж още на 22-и „решил да остане в Брухзал с главните сили на своята дивизия“ (споменатата по-горе записка на Техов беше написана през нощта на 22-и срещу 23-и); 3) не е вярно, че „на сутринта на 23-и трябвало да бъде предприета голяма рекогносцировка“; всъщност се предполагаше марш в посока към Минголсхайм. Твърдението на Струве, че 4) „всички отряди получиха заповед да се движат в посоката на

изстрелите, щом се чуят изстрели“, и че 5) „отрядът на десния фланг (на Вилих) обясняваше своето отсъствие в сражението при Убщадт с това, че уж не бил чувал изстрелите“, са — както ще видим по-нататък — груба лъжа.

Ние веднага тръгнахме. Смятахме да закусим в Оденхайм. Няколко баварски шеволежбори, придадени към нас за изпълнение на свързочна служба, препуснаха вляво да обиколят селото, за да разузнаят дали няма там неприятелски войски. В селото за кратко време вече били идвали пруски хусари, които реквизирали там фураж и смятали да дойдат за него по-късно. През времето, когато ние конфискувахме този фураж и започнахме да раздаваме вино и продоволствие на нашите хора, които си оставаха в строй, един от шеволежборите се втурна към нас с вик: „Прусациите дойдоха!“ Мигновено батальонът на Книрим, който беше застанал недалеч от нас, се размеси и се превърна в буйствуваща тълпа, която с шум, викове и проклетия се блъскаше насам-натам, докато г. майорът, не можейки да се справи със своя изплашен кон, беше принуден да предостави своите хора на произвола на съдбата. Вилих насочи коня си към тях, възстанови реда и ние потеглихме. Разбира се, не се оказаха никакви прусаци.

На височините зад Оденхайм чухме гръм на оръдия, който идеше откъм Убщадт. Скоро канонадата започна да се чува по-силно. Опитните хора можеха вече да различават стрелбата със снаряди от стрелбата с картеч. Ние се съвещавахме дали да продължаваме да вървим в предишната посока или да тръгнем в посоката, откъдето се чуваше стрелбата. Тъй като имахме определена заповед, а стрелбата, както изглеждаше, се чуваше откъм Минголсхайм, което означаваше придвижване на нашите, то ние се решихме на по-опасния път, а именно — да тръгнем към Валдангеллох. В случай на поражение на пфалцката армия при Убщадт ние бихме били почти отрязани в планините и бихме изпаднали в твърде критическо положение.

Г-н Струве твърди, че сражението при Убщадт „можеше да даде блестящи резултати, ако фланговите отряди бяха навреме започнали настъпление“ (стр. 314). Обаче канонадата не продължи дори и час, а на нас ни бяха нужни 2—2½ часа, за да достигнем до мястото на сражението между Матфелд и Убщадт, т. е. ние бихме могли да се явим там едва след изтичането на час и половина след завършването на боя. Ето как г. Струве пише „история“.

Недалеч от Тифенбах ние се спряхме на почивка. Докато пашата войска се подкрепяше, Вилих изпрати няколко депеша. Батальонът на Книрим откри в Тифенбах нещо като общинска винарска изба, конфискува я, измъкна бъчвите с вино и след един час всички

бяха пияни. Досадата, предизвикана от тазсутрешната паника пред прусаците, оръдейната стрелба откъм Убщадт, недоверието на тези герои помежду им и към своите офицери — всичко това, подгрятото с вино, неочаквано взе формата на открит метеж. Те искаха да бъдат всички незабавно върнати обратно, тъй като не им се харесвали безконечните маршове в планините пред очите на неприятеля. Но тъй като за това не можеше, разбира се, и дума да става, те самоволно тръгнаха в обратния път. Канибалската „колона Роберт Блум“ се присъедини към тях. Ние ги пуснахме да си отидат и тръгнахме по посока към Валдангеллох.

Тук, в дълбоката котловина, не можеше да се пренощува, без да се изложим на известна опасност. Затова ние спряхме за почивка и започнахме да събираме сведения относно характера на заобикалящата ни местност и разположението на неприятеля. Между това сред селяните се пръснаха някакви неясни слухове за отстъпление на некарската армия. Казаха, че значителен баварски отряд се придвижвал през Зинсхайм и Епинген към Бретен, че сам Мерославски бил преминал с кон в най-строгата инкогнито и че в Зинсхайм се били опитвали да го арестуват. Артилеристите започнаха да се вълнуват и дори нашите студенти започнаха да мрънкат. Поради това ние отпратихме артилерията назад, а сами се насочихме към Хилсбах. Тук научихме подробности по извършеното още преди 48 часа отстъпление на некарската армия и узнахме, че баварците се намират на час и половина разстояние от нас, в Зинсхайм. Техният брой се определяше на 7,000 души, но той достигал, както по-късно узнахме, до 10,000. А ние бяхме не повече от 700 души. Нашите войници не можеха да продължават да се движат. Затова ние ги разквартирувахме в хамбари, както правехме винаги, когато искахме да ги съсредоточим по възможност на едно място, поставихме силен военен караул и легнахме да спим. Когато потеглихме на следната сутрин, 24, ние чувахме съвсем ясно приближаването на баварските войски. Най-много четвърт час след нашето заминаване баварците влязоха в Хилсбах.

Две денонощия преди това, на 22 юни, Мерославски ноцувал в Зинсхайм, а когато ние влязохме в Хилсбах, той със своите войски се намирал вече в Бретен. Бекер, който командуваше ариергарда, също беше вече преминал през Зинсхайм. Ето защо той не е могъл, както твърди г. Струве на стр. 308, да прекара в Зинсхайм нощта на 23-и срещу 24-и, защото в 8 часа вечерта и вероятно дори по-рано там са били баварците, които още през вечерта на по-предния ден бяха дали на Мерославски едно малко сражение. Отстъплението на Мерославски от Вагхойзел през Хайделберг към Бретен беше охарактеризирано от участващите в него като крайно опасна ма-

невра. Операциите на Мерославски от 20 до 24 юни, бързото концентриране при Хайделберг на армията, с която той се хвърли срещу прусаците, и бързото му отстъпление, след като сражението при Вагхойзел беше проиграно, представляват, разбира се, най-блестящата страница от цялата му дейност в Баден; но че при наличността на такъв вял противник тази маневра вече не е била толкова опасна, явствува от факта, че 24 часа по-късно ние с един малък отряд можахме безпрепятствено да проведем отстъплението от Хилсбах. Дори и през флехингенското дефиле, където Мерославски още на 23-и очаквал нападение, ние преминахме безпрепятствено и се отправихме към Бюхиг. Смятахме да останем тук, та в случай на нужда да прикрием от първия удар лагера, установен от Мерославски при Бретен.

През време на нашия поход, чийто път минаваше през Епинген, Цайзенхаузен и Флехинген, ние навсякъде предизвиквахме удивление, тъй като всички отряди на некарската армия, включително и ариергардът, бяха вече преминали тези места. Когато влязохме в Бюхиг и нашият тръбач затръби, възникна паника сред жителите, които мислеха, че това са прусаците. Командата на бретенското гражданско опълчение, заета с реквизиране на продоволствие за лагера на Мерославски, ни взе за прусаци и съвсем се обърка, докато нашето появяване и видът на нашите блузи не внесе успокоение в нейните редици. Конфискувахме веднага приготвеното продоволствие и едва успяхме да го изядем, когато известието, че Мерославски с всички свои войски излиза от Бретен, ни накара да се насочим към Бретен.

В Бретен ношувахме под охраната на поставените от гражданското опълчение военни постове. Бяха реквизирани талиги, за да превозят на следната сутрин целия отряд в Етлинген. За нас не оставаше друг път за присъединяване към основните сили на армията, тъй като Брухзал беше завзет от прусаците още на 24-и и ние не бихме могли да приемем бой в случай че пътят през Диделсхайм за Дурлах се окажеше завзет от неприятеля (както по-късно узнахме, той действително бил завзет).

В Бретен при нас дойде една депутация от студенти с декларация, че безкрайните походи пред лицето на неприятеля не им се харесват и че молят да ги освободим. Отговори им се, разбира се, че пред лицето на неприятеля не можем да освободим никого; но ако те желаят да дезертират, това е тяхна работа. След това си отиде приблизително половината рота; останалите продължаваха да дезертират поединично, така че наскоро останаха само стрелците. Изобщо в продължение на целия поход студентите се показаха като вечно недоволни и боязливи мамини синчета, които винаги претен-

дираха да бъдат посвещавани във всички оперативни планове, оплакваха се, че краката им са изранени, и мърмореха недоволни — зер походът не им доставяше всички удоволствия на една ваканционна екскурзия. Между тези „представители на интелигенцията“ изключение правеха само няколко души, които проявиха действително революционен характер и забележително мъжество.

Както впоследствие ни съобщиха, неприятелят влязъл в Бретен половин час след нашето заминаване. Ние пристигнахме в Етлинген; там г. Корвин-Вирзбицки ни предложи да се отправим за Дурлах, където Бекер трябвало да задържа неприятеля дотогава, докато бъде завършена евакуацията на Карлсруе. Вилих изпрати един шеволежър със записка до Бекер, за да узнае дали той ще може да се задържи още известно време; изпратеният се завърна след четвърт час с известие, че срещнал по пътя войските на Бекер, които вече изцяло отстъпвали. Ето защо ние се отправихме за Ращат, където се съсредоточаваше цялата войска.

Пътят за Ращат представляваше картина на най-голямо безредие. Многобройни най-различни отряди се движеха в походен ред или на пъстри тълпи се разполагаха на почивка и ние едва успяхме сред общата суматоха да съберем нашите бойци на едно място под палещите лъчи на слънцето. Върху насипа на крепостта на Ращат се бяха разположили на лагер пфалцките войски и няколко баденски батальона. Броят на пфалцките войски се беше силно намалил. Още преди сражението при Убщадт г-дата Циц и Бамбергер извикали в Карлсруе най-добрия отряд — рейнско-хесенския. Тези храбри борци за свобода съобщили на отряда, че всичко било пропаднало, че превъзходството на силите на противника било много голямо, че всички можели още да се върнат по домовете си здрави и читави; че те — парламентарният дърдорко Циц и юначният Бамбергер — не искали да тежи на тяхната съвест невинно пролята кръв и още други ужаси и затова обявяват отряда за разпуснат. Бойците от рейнско-хесенския отряд били, разбира се, дотам възмутени от това безчестно предложение, че искали да арестуват и разстрелят двамата предатели; Д'Естер и пфалцкото правителство също се разпоредили да бъдат намерени и арестувани. Но почетните граждани вече успели да се скрият и храбрият Циц вече в пълна безопасност наблюдавал от Базел по-нататъшния ход на кампанията за имперската конституция. Както през септември 1848 г. със своя „призив към решителни действия“¹⁰⁵, така и през май 1849 г. г. Циц беше в числото на ония парламентарни самохвалковци, които най-много подбуждаха народа към въстание, и двата пъти той заемаше почетно място сред ония, които първи през време на въстанието изоставяха народа на произвола на съдбата.

И при Кирххаймболанден г. Циц беше един от първите, които го удариха на бягство, докато неговите стрелци се сражаваха и умираха под куршумите.

Рейнско-хесенският отряд, и без това вече — подобно на другите отряди — твърде отслабен от дезертърство, паднал духом във връзка с отстъплението в Баден, изведнаж изгуби всяка устойчивост. Една част от бойците се разпръснаха и се разотидоха по домовете; другата част бе реорганизирана и се сражаваше до края на кампанията. Останалите пфалцки отряди, които се намираха при Ращат, бяха деморализирани от съобщението, че всички, които се върнат дома до 5 юли, ще получат амнистия. Повечето от половината хора се разбягаха, батальоните се топяха, стигайки до размера на рота, по-голямата част от младшите офицери се разотидоха, а останалите още войски, възлизаци на по-малко от 1,200 души, не бяха вече годни за нищо. И нашият отряд, макар че съвсем не се поддаваше на униние, все пак беше отслабен от загуби, от болести, от дезертирането на студентите и едва превишаваше 500 души.

Ние се разположихме на квартири в Купенхайм, където вече се намираха други отряди. На следната сутрин аз заминах с Вилих за Ращат, където пак срещнах Мол.

На ония жертви на баденското въстание, които повече или по-малко принадлежаха към образованите класи, се въздават в печата и в демократичните съюзи всякакъв вид почести в стихове и проза. Но никой не споменава нито дума за стотиците и хиляди работници, които изнесоха на плещите си цялата тежест на боевете и паднаха на бойните полета, за ония, които живи изгниха в ращатските тюрми, или за ония, които сега в чужбина единствени от всички емигранти трябва в изгнание да изпият до дъно горчивата чаша на нуждата. Експлоатацията на работниците е отдавнашно и твърде обикновено явление, за да могат нашите официални „демократи“ да виждат в работниците нещо друго освен лесно възпламеняващ се материал, годен само за това — да бъде обект на агитация и експлоатация или да служи за пушечно месо. Нашите „демократи“ са твърде невежествени и твърде силно проникнати от буржоазния дух, за да разберат революционното положение на пролетариата, да разберат бъдещето на работническата класа. Ето защо на тях им са ненавистни и ония истинско-пролетарски характеристики, които са твърде горди, за да им се подмазват, твърде проникателни, за да позволят да бъдат използвани от тези „демократи“, но които все пак излизат с оръжие в ръка винаги, когато става дума за събаряне на съществуващата власт, и които във всяко революционно движение непосредствено представляват партията на пролетариата. Но ако така наречените демократи не са заинтересовани да оценяват по

достойнство такива работници, то дълг на партията на пролетариата е да им отдаде заслужената дан. А към най-добрите от тези работници принадлежеше *Иосиф Мол от Кьолн*.

Мол беше по професия часовникар. Преди много години той напусна Германия и вземаше участие във всички явни и тайни революционни дружества във Франция, Белгия и Англия. Той взе участие в основаването на Просветното дружество на немските работници в Лондон в 1840 г.¹⁰⁶ След февруарската революция той се завърна в Германия и наскоро пое заедно със своя приятел Шапер ръководството на Кьолнския работнически съюз¹⁰⁷. Емигрирал в Лондон след кьолнските септемврийски събития от 1848 г.¹⁰⁸, той наскоро се завърна в Германия под чуждо име, водеше агитационна работа в най-различни местности и се заемаше с изпълнението на мисии, които плашеха всички други поради своя опасен характер. Аз отново го срещнах в Кайзерслаутерн. И тук той се зае с изпълнението на такива задачи в Прусия, които биха го подвели направо под разстрел, ако бъдеше заловен. На връщане от своята втора екскурзия от този род той благополучно се промъкнал през разположението на всички неприятелски армии до самия Ращат, където веднага постъпи в нашия отряд, в безансонската работническа рота. Три дни по-късно той бе убит. В неговото лице аз загубих един стар приятел, а партията — един от своите най-неуморни, безстрашни и надеждни челни борци.

Партията на пролетариата беше доста силно представена в баденско-пфалцката армия, особено в доброволческите отряди, например в нашия отряд, в емигрантския легион и т. н.; тя може смело да се мери с всички други партии: нито една от тях не може да направи дори и най-малък упрек на когото и да било от нейните членове. Най-решителните комунисти бяха и най-смелите войници.

На следния ден, 27-и, нашият отряд бе преместен малко по-нататък в планината, в посока към Ротенфелс. Разчленяването на армията на различни войскови съединения и тяхната дислокация постепенно се очертаха. Ние принадлежахме към дивизията на десния фланг, намираща се под командата на полковник Томе, същия, който искаше да арестува Мерославски в Мекесхайм¹⁰⁹ и когото поради наивност оставиха на този пост; след 27-и командир на дивизията стана Мерзи. Вилих отклони предложението му от Зигел пост на главнокомандуващ пфалцките войски и изпълняваше длъжността началник на дивизията. Линията на разположението на дивизията започваше при Гернсбах и вюртембергската граница и свършваше оттакъ Ротенфелс; отляво тя се опираше на дивизията на Оборски, съсредоточена около Купенхайм. Авангардът беше изтеглен напред до самата граница, а също и до Зулцбах, Михелбах

и Винкел. Снабдяването, отначало нередовно и лошо, се подобри след 27-и. Нашата дивизия се състоеше от няколко редовни баденски батальона, остатъка от пфалцките войски под командването на героя Бленкер, нашия отряд и една или една и половина батарея артилерия. Пфалцките войски се разположиха в Гернсбах и околностите, редовните войски и нашият отряд — в Ротенфелс и около него. Главната квартира се помещаваше в хотела, разположен в Елизабетенквел, срещу Ротенфелс.

В този хотел ние — щабът на дивизията и щабът на нашия отряд, а също Мол, Кинкел и други доброволци — седяхме на 28-и на масата и пиехме кафе, когато дойде известие, че нашият авангард при Михелбах бил нападат от прусаците. Ние веднага излязохме, макар и да имахме всичкото основание да предполагаме, че неприятелят е възнамерявал само да проведе рекогносцировка. Така се и оказа фактически. Завезтото за кратко време от прусаците село Михелбах, разположено в долината, беше вече отново отнето от тях в момента на нашето пристигане. Престрелката се водеше от двата планински склона през долината, като при това бяха без полза изстреляни много бойни припаси. Аз видях само един убит и един ранен. Докато редовните войски безцелно изстрелваха своите патрони на разстояние 600—800 крачки, нашите бойци по нареждане на Вилих най-спокойно съставиха пушките на пирамиди и почиваха в най-близко съседство с въображаеми бойци и под въображаем огън. Само стрелците се спуснаха по гористия склон и с подкрепата на част от бойците от редовните батальони прогониха прусаците от противоположния склон. Един от нашите стрелци стреляше със своя колосален мускет, приличащ на истинско преносимо оръдие, и на разстояние от около 900 крачки свали от коня един пруски офицер, чиято рота изцяло веднага се обърна назад и се скри в гората. В нашите ръце попаднаха няколко убити и ранени прусаци, а също и двама пленници.

На следния ден започна общо настъпление по цялата линия. Този път господата прусаците не ни дадоха да се наобядваме. Първото нападение, за което ни съобщиха, беше извършено срещу Бишвайер, мястото на стика* на дивизията на Оборски с нашата. Вилих настояваше нашите войски да останат при Ротенфелс по възможност като резерв, тъй като главният удар трябваше да се очаква във всеки случай в противоположната посока, при Гернсбах. Но Мерзи възрази: известно е — както обикновено се наблюдава, — че ако един от нашите батальони бъде нападат и останалите не му се притекат веднага всички заедно на помощ, веднага се развикват,

* — допирното място между двете дивизии. *Бъл. ред.*

че има измяна, и всички се втурват да бягат. И така ние потеглихме по посока към Бишвайер.

Вилих и аз тръгнахме с ротата на стрелците по пътя към Бишвайер по десния бряг на Мург. На половин час разстояние от Ротенфелс ние се натъкнахме на неприятеля. Стрелците се пръснаха във верига, а Вилих препусна обратно, за да придвижи напредната линия отряда, който беше останал малко по-назад. Под прикритието на плодните дървета и лозята нашите стрелци се държаха известно време срещу твърде интензивния огън, на който те също интензивно отговаряха. Но когато една силна неприятелска колона се придвижи напред по пътя, за да подкрепи своите стрелци, нашите стрелци от левия фланг се отдръпнаха назад и никакви увещания не можеха да ги задържат на мястото. А десният фланг продължаваше да се движи в планината и по-късно се сля с нашия отряд.

Като видях, че със стрелците нищо не може да се направи, аз ги предоставих на собствената им съдба и се запътих към планината, където се виждаха знамената на нашия отряд. Една от ротите беше изостанала; нейният командир, един шивач, общо казано храбър момък, не знаеше какво да предприеме. Аз присъединих неговите бойци към другите и срещнах Вилих в момента, когато той току-що беше изпатил напред безансонската рота в стрелкова верига и беше разположил зад нея във вид на две бойни линии всички останали, включително и ротата, изпратена по посока към планината за прикритие на десния фланг.

Нашата стрелкова верига беше посрещната със силен огън. Това бяха пруски стрелци, с които предстоеше сражение; на техните пушки с конически куршуми нашите работници можеха да противопоставят само мускети. Но подкрепени от присъединилите се към техния десен фланг наши стрелци, те така решително преминаха в настъпление, че близостта на разстоянието, особено на десния фланг, твърде скоро уравнивеси лошото качество на оръжието и прусаците бяха отхвърлени. Двете бойни линии продължаваха да се държат почти непосредствено зад стрелковата верига. В това време наляво от нас, в долината на Мург, бяха докарани две баденски оръдия, които откриха огън срещу пруската пехота и артилерия, намираща се на пътя.

Сражението продължи около един час при оживен пушечен огън и при непрекъснато отстъпване на прусаците; някои от нашите стрелци бяха вече стигнали до Бишвайер, когато прусаците получиха подкрепление и изпатиха своите батальони напред. Нашата стрелкова верига се огъна назад; първата бойна линия откри стрелба по взводове, а втората се отдръпна малко вляво, в една падина, и също

откри огън. Но прусаците настъпваха в плътни редици по цялата линия; двете баденски оръдия, които прикриваха нашия ляв фланг, вече се отдръпнаха назад, на десния фланг прусаците вече се спускаха от планината и ние бяхме принудени да отстъпим.

Веднага щом се измъкнахме от неприятелския кръстосан огън, ние захем нова позиция на склона на планината. Докато преди това нашият фронт беше обърнат към рейнската равнина, към Бишвайер и Нидервайер — сега той беше обърнат към планините, заети от прусаците откъм Обервайер. Най-сетне сега пристигнаха на огневата линия също и редовни батальони, които влязоха в боя заедно с двете роты от нашия отряд, изпратени отново напред в стрелкова верига.

Ние понесохме големи загуби. Не се завърнаха около 30 души, в това число Кинкел и Мол, без да смятаме разпръснатите се в различни посоки стрелци. Кинкел и Мол се бяха придвижили твърде много напред заедно с десния фланг на своята рота и няколко стрелци. Командирът на стрелците старшият лесничей Емерман от Тронекен, Рейнска Прусия, който отиваше на бой против прусаците сякаш това беше лов на зайци, беше завел стрелците на такова място, откъдето те обстрелваха обоза на пруската артилерия и го принудиха бързо да отстъпи. Обаче в същия момент от една падина излязла една рота прусаци и открила стрелба по нашите. Кинкел паднал, ранен в главата, и трябвало да го носят на ръце, докато бил отново в състояние да се придвижва самостоятелно; но много скоро всички попаднали под кръстосан огън, от който трябвало някак си да се измъкнат. Кинкел не можел да върви заедно с всички и се отбил в някаква селска къща, където прусаците го пленили и убили; Мол получил куршум в корема, бил също взет в плен и наскоро починал от раната. Цихлински също бил ранен с рикошетен куршум в шията, но това не му попречило да остане в отряда.

Докато основната маса на войските си оставаше на мястото, а Вилих отиде на кон на другия край на полесражението, аз бързо се отправих към моста на Мург за долната част на Ротенфелс, който беше нещо като сборен пункт. Исках да получа сведения от Гернсбах. Но още недостигнал до моста, видях кълба от дим над обхванатия от пламъци Гернсбах, а на самия мост научих, че хората тук чували долитащия оттам грохот на канонадата. След това на няколко пъти още се връщах към моста; при всяко мое връщане известията от Гернсбах ставаха все по-лоши; при всяко мое връщане около моста се събираха все повече баденски редовни войски, които, едва влезли в огъня, бяха вече деморализирани. Накрая научих, че неприятелят се намирал вече в Хагенау. Сега беше тъкмо време да се излезе срещу него в тази посока. Вилих премина с отряда

през Мург, за да заеме позиция срещу Ротенфелс, като взе със себе си и четири оръдия, които случайно му попаднали насреща. Аз се отправих след двете наши роти, които се придвижваха в стрелкова верига и в този момент бяха вече отишли много напред. Насреща ми навсякъде се движеха редовни войски, повечето без офицери. Един от отрядите се командуваше от лекар, който се възползува от случая, за да ми се представи по следния начин: „Вие, разбира се, ме познавате, аз съм Нойхаус, водачът на тюрингийското движение!“ Тези милички хора бяха навсякъде побеждавали прусаците и сега се връщаха обратно, тъй като никъде вече не виждаха неприятел. Аз не можах да намеря нашите роти — и те по същата причина тръгнаха обратно през Ротенфелс — и наново се отправих към моста. Тук срещнах Мерзи с шаба и войските му. Помолех го да ми даде поне две-три роти за подкрепа на Вилих. „Вземете, ако искате, цялата дивизия, стига да можете да се справите с тези хора“ — беше отговорът му. Същите тези войници, които навсякъде бяха отблъснали врага и бяха прекарали на крак само пет часа, сега лежаха върху тревата, дезорганизирани, деморализирани, за нищо негодни; известието, че врагът ги обходил в Гернсбах, им оказва убийствено въздействие. Аз продължих пътя си. Една връщаща се от Михелбах рота, която срещнах, също не беше годна за нищо. В момента, когато отново попаднах в своя отряд в старата главна квартира, там нахлуха от Хагенау пфалцки бегълци, Пистол-Цин със своята група недоволници, въоръжени сега с мускети. Докато Вилих след дълго разузнаване бе избрал за оръдията една позиция, която господствуваше над долината на Мург и позволяваше да се води със значителни предимства едновременно и пушечна стрелба, артилеристите заедно с оръдията профучали назад и ротният командир не можал да ги задържи. Те отново се върнали при Мерзи на моста. В същото време Вилих ми показва една записка от Мерзи, в която той съобщаваше, че всичко е загубено и че ще отстъпва по посока на Ос. Не ни оставаше нищо друго, освен да сторим същото — и ние веднага се насочихме към планината. Беше около седем часа.

При Гернсбах нещата се развили по следния начин. Имперските войски на Пойкер, забелязани още предишната вечер от нашите патрули при Хереналб на територията на Вюртемберг, заедно с един отряд от разположените на границата вюртембергски войници, нападнали на 29-и след пладне Гернсбах, като чрез предателска измама предварително заставили нашите военни постове да отстъпят: те викали отдалеч да не стрелят срещу тях, че те били братя, а след това, като се приближили на разстояние от осемдесет крачки, дали залп. След това обстрелвали с гранати Гернсбах и го подпа-

лили и когато вече нямало никаква възможност за борба с пожара, г. Зигел, който бе изпратен там от Мерославски, за да *задържи* на всяка цена позицията, *сам* издал заповед г. Бленкер и неговите войски да отстъпват с бой. Г-н Зигел не ще отрече този факт, както не го отричаше в Берн, когато един от адютантите на г. Бленкер разказал за този курioзен случай в присъствието на самия г. Зигел и на Вилих. В резултат на тази заповед — да се изостави „с бой“ (!) ключевият пункт на цялото разположение на войските на Мург — сражението беше, разбира се, проиграно по цялата линия и последната позиция на баденската армия беше загубена.

Но прусаците не си заслужиха особена слава със спечелването на сражението при Рацат. Ние имяхме 13,000 войници, в голямата си част деморализирани и с малки изключения поставени под твърде лошо командване; тяхната армия заедно с имперските войски, които настъпваха срещу Гернсбах, наброяваше най-малко 60,000 души. Въпреки това колосално превъзходство на силите, те нито веднаж не се решиха на сериозна фронтална атака, а ни разбиха с помощта на малодушно предателство, като нарушиха неутралитета на затворената за нас територия на Вюртемберг. И дори това предателство нямаше да им принесе особена полза, поне на първо време, то нямаше да ги избави от необходимостта все пак в края на краищата да предприемат решителна фронтална атака, ако Гернсбах не беше така невъзможно лошо обезпечен със защитници и ако г. Зигел не беше издал споменатата по-горе назидателна заповед. Няма съмнение, че нашата позиция, която съвсем не можеше да се счита за непристъпна, щеше на другия ден да ни бъде отнета; но тази победа щеше да струва на прусаците несравнено по-големи жертви и щеше силно да увреди на тяхната военна репутация. И именно затова те предпочетоха да нарушат неутралитета на Вюртемберг, а Вюртемберг спокойно допусна това нарушение.

Нашият отряд в състав не повече от 450 души отстъпи през планините по посока към Ос. Тук пътят беше задръстен с войски, намиращи се в състояние на пълна дезорганизация, с коли, оръдия и пр.; цареше пълна безпорядък. Ние преминахме по-нататък и се спряхме на почивка в Зинцхайм. На следната сутрин събрахме около Бюл известен брой бегълци и пренощувахме в Оберахерн. През този ден стана последното сражение; немско-полският легион заедно с няколко други отряда от дивизията на Бекер отблъснаха имперските войски при Ос и завладяха от тях една гаубица (мекленбургска), която след това беше благополучно превозена в Швейцария.

Армията беше съвсем дезорганизирана. Мерославски и останалите поляци си дадоха оставката като командири; полковник Оборски още на полесражението напусна на 29 юни вечерта своя пост.

Но тази временна дезорганизация беше сама по себе си без решаващо значение. Пфалцките войски вече на три или четири пъти съвсем се разпадаха и всеки път отново се сформироваха *tant bien que mal*. Възможно беше едно по-бавно отстъпление и попълване за сметка на всички набори в областите, които трябваше да се оставят на неприятеля, и бърза концентрация на контингентите, набрани в Горен Баден при Фрайбург и Донауешинген — това бяха двете мерки, които още можехме да се опитаме да осъществим. Те биха позволили да бъдат възстановени в кратък срок поне до известна степен редът и дисциплината и да бъде дадено последно, безнадеждно, но почетно сражение при Кайзерщул пред Фрайбург или при Донауешинген. Но ръководителите както на гражданското, така и на военното ръководство бяха деморализирани в още по-голяма степен, отколкото войниците. Те изоставиха армията и цялото движение на произвола на съдбата и продължаваха да отстъпват, разбити, безпомощни, смазани.

След нападението при Гернсбах страхът да бъдем обходени откъм територията на Вюртемберг обхвана всички и това твърде способствуваше за всеобщата деморализация. Отрядът на Вилих с две планински гаубици — останалите оръдия, които ни бяха придадени, не отидоха по-далеч от Капел — се отправи по Капелската долина към планините, за да бъде прикрит откъм вюртембергската граница. Нашето преминаване през Шварцвалд, през време на което ние нищо веднаж не срещнахме врага, беше просто приятна екскурзия. На 1 юли пристигнахме в Опенау през Алерхайлиген, а на 2-и във Волфах — покрай върха Хундскопф. Тук научихме на 3 юли, че правителството се намирало във Фрайбург и че имало намерение да предаде и този град. Това ни подбуди да се отправим незабавно за Фрайбург. Ние искахме да заставим господата членовете на временното правителство и на върховното командване, което се възглавяваше сега от героя Зигел, да не предават Фрайбург без бой. Ние излязохме от Волфах със закъснение и едва късно вечерта пристигнахме във Валдкирх. Тук узнахме, че Фрайбург бил вече отстъпен, а местопребиваването на правителството и главната квартира били пренесени в Донауешинген. Едновременно получихме пряка заповед да заемем Симонсвалдската долина, да се укрепим в нея и да разположим нашия щаб във Фуртванген. Предвид на това трябваше да се върнем обратно в Блайбах.

Г-н Зигел беше разположил сега своите войски зад хребета на шварцвалдските планини. Отбранителната линия трябваше да преминава от Лъорах през Тодтнау и Фуртванген към вюртембергската граница по посока към Шрамберг. На левия фланг бяха Мерзи и Бленкер, които се движеха по Рейнската долина към Лъорах;

зад тях беше г. Дол, бивш комивояжор, който като генерал от армията на Хекер беше назначен за командир на дивизия и се намираще в района на Хьолентал; още по-нататък беше нашият отряд, разположен във Фуртванген и Симонсвалдската долина, и най-накрая, на десния фланг — Бекер при Санкт-Георген и Триберг. Г-н Зигел се намираще с резервите зад планинския хребет, при Донауешинген. Бойните сили, значително отслабени поради дезертърство и непопълвани с нови набори, все пак наброяваха около 9,000 души с 40 оръдия.

Заповедите, които следваха една след друга от главната квартира, от Фрайбург, Нойщадт на Вутах и Донауешинген, бяха проникнати с най-решително презрение към смъртта. Наистина, очакваше се, че врагът отново ще ни нападне откъм тила, от Вюртемберг през Ротвайл и Филинген; но имаше твърдо решение да го разбием и при всички обстоятелства да задържим шварцвалдските планини, „като почти не вземаме под внимание — както се казваше в една от тези заповеди — всички придвижвания на неприятеля“; това трябваше да се разбира в смисъл, че г. Зигел си беше осигурил възможността — след като се покрие със слава — да отстъпи за 4 часа от Донауешинген на швейцарска територия, след което можеше съвсем спокойно да изкачва в Шафхаузен какво ще стане с нас, обкръжените в планините. Скоро ще видим до какъв весел край доведе това презрение към смъртта.

На 4-и ние пристигнахме във Фуртванген с две роты (160 души). Останалата част на отряда трябваше да заеме Симонсвалдската долина и планинските проходи Гютенбах и Санкт-Мерген. В Санкт-Мерген ние се съединихме с отряда на Дюл, а в Шьонвалд — с отряда на Бекер. Всички проходи през планините бяха забарикадирани. — На 5-и останахме във Фуртванген. На 6-и пристигна от Бекер известие за настъпление на прусаците срещу Филинген¹¹⁰; едновременно с това ни бе предложено да ги нападнем при Фьоренбах, за да подкрепим операцията на Зигел. Заедно с това Бекер ни съобщаваше, че неговият главен отряд се е добре укрепил в Триберг, закъдето самият той щял да замине, щом Зигел завземе Филинген.

За нападение от наша страна не можеше и да се мисли. С отряд, който не наброяваше и 450 души, ние трябваше да държим три квадратни мили и следователно не можеше да отделим нито един човек. Ние трябваше да останем на мястото си и уведомихме за това Бекер. Скоро след това пристигна телеграма от главната квартира — Вилих да замине незабавно за Донауешинген и да поеме командувачето на цялата артилерия. Готвехме се вече да тръгнем незабавно затам, когато във Фуртванген влезе една колона от народ-

ното опълчение, а след нея — артилерия и още няколко други батальона от народното опълчение. Това беше Бекер със своя отряд. Казваха, че неговите бойци били обхванати от бунтарско настроение. Аз се осведомих от един приятел, щабния офицер „майор“ Нерлингер, и узнах следното. Той, Нерлингер, командувал една позиция при Триберг и току-що бил издал заповед да се строи укрепление, когато няколко офицери му предали подписана от всички тях декларация със следното съдържание: войниците са настроени бунтарски и ако не бъде издадена незабавно заповед за оттегляне — те, офицерите, щели да си отидат заедно с цялата войска. Погледнах подписа: беше пак храбрият батальон на Дреер-Обермюлер! На Нерлингер не оставало нищо друго, освен да уведоми за това Бекер и да потегли за Фуртванген. Бекер веднага тръгна да ги догони и по този начин пристигнал с всички свои войски във Фуртванген, където нашите доброволци посрещнаха тези пъзливи офицери и войници с град от подигравки. Те останаха посрамени и навечер Бекер успя отново да ги заведе на техните предишни позиции.

В това време ние тръгнахме за Донауешинген, съпроводени от безансонската рота. Прусациите обикаляха наоколо, достигайки до самото шосе; Филинген беше завзет от тях. Все пак ние преминахме без бой, а към 10 часа вечерта дойдоха и безансонци. В Донауешинген намерих Д'Естер и научих от него, че във Фрайбург г. Струве предложил в Учредителното събрание¹¹ веднага да се прехвърлят в Швейцария, тъй като всичко било вече загубено, и че героят Бленкер последвал този съвет и днес сутринта вече преминал при Базел на швейцарска територия. И двете съобщения се потвърдиха напълно. Героят Бленкер действително заминал на 6 юли за Базел, при все че той беше тъкмо най-много отдалечен от неприятеля. Той се задържал точно толкова време, колкото му било нужно, за да проведе накрая редица своеобразни реквизиции, които създадоха известни неприятни недоразумения между него и г. Зигел, а впоследствие — и с швейцарските власти. А героят Струве, същият, който още на 29 юни клеймеше като изменник на народа г. Брентано и всекиго друго, който искаше да влезе в преговори с врага, три дни по-късно, на 2 юли, така паднал духом, че не се посвенил да внесе на закритото заседание на Баденското учредително събрание следното предложение:

„за да не изпита населението на Горен Баден ужасите на войната, подобно на населението от Долен Баден, за да не се пролива повече драгоценна кръв и тъй като е необходимо да се спаси онова, което още може да бъде спасено (1) — да се изплати на членовете на баденското събрание и на всички участници в революцията тяхната издръжка или заплата до 10 юли, а също и съответните пътни разноски, и всички да отстъпят на швейцарска територия с касите, запасите, оръжието и други неща!“

Храбрият Струве направил това забележително предложение на 2 юли, когато ние се намирахме във Волфах, в планината Шварцвалд, на разстояние 10 часа от Фрайбург и 20 часа от швейцарската граница! Г-н Струве е дотам наивен, че в своята „История“ на стр. 237 и сл. сам разказва за този епизод и отгоре на това се хвали с него. Приемането на подобно предложение можеше да има само една последица, а именно: прусаците щяха да започнат да ни притискат колкото може по-силно, за да „спасят онова, което още може да бъде спасено“, а именно, за да ни отнемат касите, оръдията и запасите, тъй като след въпросното решение едно такова енергично преследване щеше да бъде напълно безопасно; по-нататък, всичките наши войски щяха незабавно и в огромното си мнозинство да се разпръснат и цели отряди щяха да започнат самоволно да преминават в Швейцария, както в действителност и стана. При това нашият отряд щеше да се окаже в най-лошо положение; той се намираше на баденска територия до 12-и, а заплатата му бе изплатена до 17-и.

Вместо да отнеме от неприятеля Филинген, г. Зигел решил най-напред да заеме позиция при Хюфинген зад Донауешинген и да изчака врага. Но още през същата вечер бе решено да преминем в Щюлинген, около самата швейцарска граница. Ние бързо изпратихме конни куриери във Фуртванген, за да предупредят нашия отряд и отряда на Бекер. Тези два отряда също трябваше да отидат в Щюлинген през Нойщадт и Бондорф. Вилих замина за Нойщадт, за да посрещне отряда, а аз останах при безансонската рота. Пренощувахме в Ридбьоринген и на следния ден, 7 юли, след пладне пристигнахме в Щюлинген. На 8-и г. Зигел направи преглед на своята наполовина вече разбягала се армия, издаде заповед занапред вече да не се използват превозни средства, а да се върви в походен марш (към границата!) и замина. На нас остави половин батарея и една заповед до Вилих.

По това време от Фуртванген бе изпратено съобщение за общо отстъпление, най-напред на Бекер, а след това на нашите разположени отпред роты. Нашият отряд пръв се събрал във Фуртванген и в Нойщадт срещнал Вилих. Бекер, при все че се намираше по-близо до Фуртванген от нашия изтеглен напред отряд, пристигнал там по-късно, като пропътувал същия път. Той се натъкнал на укрепления, които задържали неговото придвижване; по-късно швейцарските вестници твърдяха, че тези укрепления били издигнати от нашия отряд. Това не е вярно; нашият отряд забарикадирваше пътя само по отвъдната страна на Шварцвалдския хребет, но съвсем не и пътя от Триберг за Фуртванген, който той дори не заемаше. Освен това нашите доброволци излязоха от Фуртванген едва тогава, когато авангардът на Бекер беше вече влязъл в това градче.

В Донауешинген бе решено остатъците от цялата армия да се съберат зад реката Вутах, между Егинген и Тинген, и там да очакват приближаването на врага. Опрени с фланговете на швейцарска територия, ние можехме тук с помощта на нашата значителна артилерия още да се решим на едно последно сражение. Можехме дори да почакаме дали прусаците няма да нахлуят на швейцарска територия и да въвлекат по този начин Швейцария във войната. Но какво беше нашето изумление, когато след пристигането на Вилих прочетохме в заповедта на храбрия Зигел следното: „Основната маса на войските заминава за Тинген и Валдсхут и заема там силна позиция (!!). Постарайте се да задържите колкото може по-дълго позицията (при Щюлинген и Егинген).“ — „Силна позиция“ при Тинген и Валдсхут, която имаше в тила си Рейн, а фронтално — достъпни за неприятеля височини! Това можеше да означава само едно: ние възнамеряваме да преминем в Швейцария през Зекингенския мост. Но нима този герой Зигел не беше казал във връзка с предложението на Струве: ако това предложение бъде прието — той, Зигел, пръв ще вдигне бунт.

Ние захемме позиция непосредствено зад Вутах и разположихме нашите войски от Егинген до Вутшошинген, където се намираше нашият щаб. Тук получихме следния, още по-поучителен документ от г. Зигел:

„Заповед. Главна квартира в Тинген. 8 юли 1849 г. — До подполковник Вилих в Егинген. Тъй като кантонът Шафхаузен още отсега се държи враждебно с мен, аз съм лишен от възможност да заема позицията, за която се бяхме условили. Съобрази с това движението на твоя отряд и се насочвай към Грисен, Лаухринген и Тинген. Аз тръгвам от тук утре, за да се насоча или към Валдсхут или зад реката Алб (т. е. към Зекинген) ... Главнокомандуващ Зигел.“

Това беше вече прекалено! Вечерта Вилих и аз заминахме за Тинген, където „генерал-квартирмейстер“ Шлинке ни призна, че всъщност било решено да заминат за Зекинген, а там — през Рейн. Зигел настояваше отначало на правата си на „главнокомандуващ“, но това не подействува на Вилих и той в края на краищата принуди Зигел да издаде заповед да завият назад и да тръгнат към Грисен. Като предлог за движението към Зекинген бе изтъкнато, че било необходимо да се съедини с Дол, който уж също се движел в същата посока, а също и това, че там уж имало силна позиция. Тази позиция, очевидно същата, която заемал Моро в началото на даденото от него в 1800 г. сражение, имаше само това неудобство, че фронтално съвсем не беше обърната към страната, от която се приближаваше към нас врагът; а що се отнася до благородния Дол -- той не закъсня да покаже, че е способен да се прехвърли в Швейцария и без помощта на г. Зигел.

Между Цюрихския и Шафхаузенския кантони се намира едно малко парче баденска територия с населените пунктове Ешетен и Лотцетен, което е обкръжено от всички страни с швейцарска територия и има само един тесен проход при Балтерсвайл. Тук трябваше да бъде заета последната позиция. Височините около Балтерсвайл по двете страни на пътя представляваха отлични позиции за нашите оръдия, а нашата пехота беше още достатъчно многобройна, за да ги прикрива, докато те достигнат в случай на необходимост швейцарската територия. Беше уговорено да изчакаме тук, докато се изясни дали прусците ще настъпят срещу нас, или ще поискат да ни принудят да се предадем от глад. Основната маса на войската, към която се присъедини и Бекер, се разположи тук на лагер. Вилих избра позиция за оръдията (впоследствие на мястото, където трябваше да бъде тяхната бойна позиция, ние намерихме техния парк). Самите ние образувахме арьергард и бавно вървахме след армията. На 9-и вечерта се отправихме за Ерцинген, на 10-и — за Ридерн. През този ден в лагера се състоя общ военен съвет. Само Вилих се изказал за продължаване на отбраната; Зигел, Бекер и другите се изказали за отстъпление на швейцарска територия. Тук също присъствувал един швейцарски комисар, струва ми се полковник Курц, който заявил, че ако бъде дадено още едно сражение, Швейцария няма да предостави убежища. При гласуването Вилих с двама-трима офицери останал в малцинство. От нашия отряд не присъствуваше никой друг освен Вилих.

Когато Вилих още беше в лагера, придадената към нас половин батарея получила заповед да отстъпи и се отдалечила без никакво предупреждение. Всички други отряди, освен нашия, също получиха заповед да се явят в лагера. През нощта аз за втори път заминах с Вилих за главната квартира в Лотцетен; когато на разсъмване се връщахме обратно, срещнахме на пътя цялата армейска маса, която бе напуснала местата си и в диво безредие като лавина бързо се движеше към границата. В същия този ден, 11-и, рано сутринта г. Зигел със своите хора бе преминал на швейцарска територия при Рафц, а г-н Бекер със своите — при Райнау. Ние събрахме нашия отряд, потеглихме към лагера и оттам към Ешетен. Тук получихме около обед чрез офицера за свързка едно писмо от Зигел от Еглизау с известие, че той вече благополучно се намирал в Швейцария, че на офицерите е разрешено да запазят сабите си и че ние трябвало колкото може по-скоро да пристигнем там. Спомнили си за нас едва тогава, когато вече се намерили на неутрална територия!

Ние се отправихме през Лотцетен за самата граница, разположихме се за ношуване още на немска територия, а на 12-и сутринта изпразнихме пушките и като последни от баденско-пфалцката

армия стъпихме на швейцарска територия. През същия ден едновременно с нас един друг отряд, намиращ се в Констанц, напусна този град. След една седмица падна в резултат на предателство Ращат и контрареволуцията временно завладя отново цяла Германия до най-последните ѝ кътчета.

* * *

Кампанията за имперската конституция претърпя поражение поради своята собствена половинчатост и вътрешна слабост. От момента на юнското поражение през 1848 г. за цивилизованата част на европейския континент въпросът е поставен така: или господство на революционния пролетариат, или господство на ония класи, които господствуваха до февруари. Едно средно решение е вече невъзможно. Особено в Германия буржоазията показва наяве своята неспособност за политическо господство; в борбата си с народа тя можа да задържи своето господство само благодарение на това, че отново направи отстъпки на дворянството и бюрокрацията. Имперската конституция представляваше опит на дребната буржоазия, в съюз с немската идеология, да осъществи едно неосъществимо съглашение, призовано да отсрочи решаващата борба. Този опит беше обречен на провал: оня, който вземаше сериозно движението, не се отнасяше сериозно към имперската конституция, а оня, който вземаше сериозно имперската конституция, не се отнасяше сериозно към движението.

И все пак кампанията за имперската конституция имаше значителни резултати. Преди всичко тя опрости обстановката. Тя сложи край на безбройните опити за компромис; след нейния провал ще може да победи само или феодално-бюрократичната монархия, малко поукрасена с конституционализъм, или една истинска революция. А една революция може сега да завърши в Германия чак след като се установи пълно господство на пролетариата.

Освен това кампанията за имперската конституция значително съдействуваше за развитието на класовите противоречия в ония немски земи, където те още не бяха рязко изразени. Това се отнася особено до Баден. Както видяхме, в Баден нямаше преди въстанието почти никакви класови противоречия. Оттук — признатото ръководство на дребната буржоазия над всички опозиционни класи, оттук — привидното единодушие на населението, оттук — оная стремителност, с която баденци, също както и виенчани, преминаха от опозиция към въстание, опитваха се при всяка възможност да организират въстание и не се бояха дори от борба на открито поле с редовните войски.

Но щом избухна въстанието, класите ясно се определиха и дребните буржоа се отделиха от работниците и селяните. В лицето на своя представител Брентано дребните буржоа се оскандалиха за вечни времена. Господството на пруската военщина бе довело самите тях до такова отчаяние, че днес те предпочитат пред сегашния гнет всеки друг режим, дори такъв, установен от работниците; в следващото движение те ще вземат много по-дейно участие, отколкото във всички досегашни; но за щастие те вече никога не ще могат да играят самостоятелна, господстваща роля, както при диктатурата на Брентано. Работниците и селяните, които не по-малко от дребната буржоазия страдат от сегашното господство на военщината, не напразно извършиха опита на последното въстание; те, които освен всичко друго трябва да отмъстят за своите паднали и убити братя, ще имат вече грижата, щото при следващото въстание ръководната роля да бъде *тяхна*, а не на дребните буржоа. И макар че никой опит за въстание не може да замени класовото развитие, което се постига само в хода на дългогодишното съществуване на едрата промишленост, все пак Баден благодарение на своето последно въстание и на резултатите от него влезе в числото на *ония* германски провинции, които ще заемат едно от най-важните места в предстоящата революция.

От политическа гледна точка кампанията за имперската конституция беше предварително обречена на неуспех. От военна гледна точка тя също беше обречена на неуспех. Единственият шанс за нейния успех беше въвн от Германия, той се състоеше в една победа на републиканците в Париж на 13 юни, а движението от 13 юни претърпя поражение. След това събитие кампанията можеше да представлява само един повече или по-малко кървав фарс, нищо повече. Тя и не беше нищо друго. Глупостта и предателството довършиха нейното поражение. С изключение на малцина, военачалниците бяха предатели или бездарни, невежествени и малодушни кариеристи, а малцината, които бяха изключение, не получаваха никаква подкрепа от страна на другите, например от страна на правителството на Брентано. На оня, който при предстоящото революционно сътресение не ще може да се позове на други свои заслуги освен на тая, че бил генерал при Хекер или офицер в кампанията за имперската конституция, на него по право ще трябва веднага да се посочи вратата. Това се отнася и до командирите, и до войниците. В баденския народ има превъзходни военни елементи, но още от самото начало на въстанието те бяха така лошо използвани, така пренебрегвани, че се създаде онова плачевно положение, което ние подробно обрисовахме. Цялата „революция“ се превърна в истинска комедия и единственото утешение при това беше обстоятелството, че

шест пъти по-многобройният противник самият беше шест пъти по-малко храбър.

Но тази комедия имаше трагичен край поради кръвожадността на контрареволуцията. Същите воини, които в похода или на полесражението неведнаж бяха обхващани от панически страх, умряха като герои в тъмниците на Ращатската крепост. Нито един от тях не молеше за пощада, нито един не трепна. Немският народ няма да забрави разстрелите и казематите на Ращат; той няма да забрави нито ония властници, от които изхождаха тези позорни заповеди, нито ония предатели, които със своето малодушие доведоха нещата дотам: всички брентаповци от Карлсруе и от Франкфурт.

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

РЕЦЕНЗИИ ИЗ „NEUE RHEINISCHE ZEITUNG.
POLITISCH-ÖKONOMISCHE REVUE“, кн. 2.¹¹²

Г. ФР. ДАУМЕР. „РЕЛИГИЯТА НА НОВИЯ ВЕК. ОПИТ ЗА ЕДНО
КОМБИНАТОРНО-АФОРИСТИЧНО ОСНОВОПОЛОЖЕНИЕ“.
2 тома, ХАМБУРГ, 1850*

„Един общо взето твърде свободомислещ господин от *Нюрнберг*, който съвсем не беше глух към новото, страшно ненавиждаше интригите на демократите. Той беше поклонник на Ронге и беше закачил портрета му в своята стая. Но като чу, че Ронге е на страната на демократите, той премести портрета му в клозета. Веднаж беше се изразил така: о, ако живеехме под властта на руския бич, колко щастлив бих се чувствувал! Той умря през време на вълненията и аз мисля, че макар и да беше стар, повалиха го в гроба само печал и огорчение във връзка с онова, което се извършваше“ (т. II, стр. 321—322).

Ако този достоен за съжаление нюрнбергски филистер, вместо да умре, се беше заловил да компилира откъследи и изречения, извлечени от „*Korrespondent von und für Deutschland*“¹¹³, от Шилер и Гьоте, от стари учебници и евтини нови издания от библиотеките — щеше да избави себе си от смъртта, а г. Даумер — от тежкия труд по съставянето на комбинаторно-афористичното основоположение в две части¹¹⁴. Наистина в такъв случай на нас не би ни се представил поучителният повод да се запознаем с религията на новия век и едновременно с нейния пръв великомъченик.

Творението на г-н Даумер се дели на две части: „предварителна“ и „основна“. В предварителната част верният Екарт¹¹⁵ на немската философия изказва своето дълбоко огорчение от това, че през последните две години дори мислещите и образовани немци се отклонили от истината и се отказали от драгоценните завоевания на мисълта заради чисто „външна“ революционна дейност. Той счита сегашния момент за подходящ, за да апелира отново към най-добрите чувства на нацията; той показва към какво води едно толкова ле-

* G. Fr. Daumer. „Die Religion des neuen Weltalters. Versuch einer combinatorisch-aphoristischen Grundlegung“. 2. B-de, Hamburg, 1850. *Ред.*

комислено отказване от цялата немска култура, само благодарение на която немският гражданин представлява от себе си нещо. Той възпроизвежда цялото съдържание на немската култура в най-енергичните афоризми, които изобщо могат да се намерят в оскъдната съкровищница на неговата начетеност, и с това компрометира немската култура в не по-малка степен, отколкото и немската философия. Неговата антология на най-възвишените продукти на немския дух превъзхожда със своята плоскост и тривиалност дори най-орднерните книги за четене, предназначени за госпожиците от образованите съсловия. Като започва с филистерските нападки на Гьоте и Шилер против първата френска революция с класическата фраза: „опасно е да будите лъва“¹¹⁶, и завършва с най-новата литература, първосвещеникът на новата религия усърдно търси всяко положение, в което прозира немската изостаналост, която съвлично се мръщи на ненавистното ѝ историческо движение. Авторитети от такъв калибър като Фридрих Раумер, Бертолд Ауербах, Лохнер, Мориц Кариер, Алфред Майснер, Круг, Дингелшедт, Ронге, „Nürnbergger Bote“, Макс Валдау, Щернберг, Херман Мойер, Луиза Астон, Екерман, Ноак, „Blätter für literarische Unterhaltung“, А. Кунце, Гилани, Т. Мундт, Сафир, Гуцков, някоя си „родена Гатерер“ и т. н. — това са стълбовете, върху които се издига храмът на новата религия. Революционното движение, против което се провъзгласява тук тази толкова многогласна анатема, се ограничава за г-н Даумер, от една страна, с най-баналното кръчмарско политиканство, процъфтяващо в Нюрнберг с благословията на „Korrespondent von und für Deutschland“, и, от друга страна, с ексцесите на тълпата, за които г. Даумер има най-фантастична представа. Източниците, от които той черпи тук своите сведения, са напълно достойни за горещитираните авторитети: наред с нееднократното споменаване на нюрнбергския „Korrespondent“ фигурират „Bamberger Zeitung“, мюнхенската „Landbötin“, аугсбургският „Allgemeine Zeitung“ и т. н. Същата филистерска простация, която винаги вижда в пролетария само груб, деморализиран дриплю, която също задоволство потрива ръце, наблюдавайки парижката юнска касапница от 1848 г., където бяха убити над три хиляди от тези „дриплювци“ — тази филистерска простация се възмущава, когато се надсмиват над сантименталните дружества за защита на животните.

„Ужасните мъчения“ — възкликва г. Даумер на стр. 293 от първия том, — „на които се подлагат нещастните животни в жестоките, тиранически ръце на човека, са за тези варвари „дреболия“, за която не си заслужава да се безпокоим!“

Цялата съвременна класова борба се представя на г. Даумер само като борба на „грубостта“ против „културата“. Вместо да я обяс-

ни с историческите условия на живот на тези класи, той намира нейните причини в интригите и коварните замисли на няколко злонамерени лица, които спекулирали с низките инстинкти на тълпата, като я насъсквали срещу образованите съсловия.

„Това демократично реформаторство . . . разпалва завистта, гнева, алчността на низшите класи на обществото против висшите класи — великолепно средство да бъде направен човекът по-благороден и по-добър и да бъдат положени основи на по-високо стъпало на културата!“ (т. I, стр. 289).

Г-н Даумер дори не знае каква борба е трябвало да изнесат „низшите класи на обществото против висшите“, за да бъде създадено дорнюрнбергското „стъпало на културата“ и за да се направи възможно появяването на борец против Молох à la* Даумер¹⁷.

Втората, „основната“ част съдържа положително изложение на новата религия. Тук напълно се проявява гневът на немския философ по повод на това, че е забравена неговата борба против християнството, по повод на равнодушието на народа към религията — единственият предмет, достоен за вниманието на философа. За да възвърне на своя притиснат от конкуренцията занаят предишната почит, на нашия мъдрец не остава след продължителните ругатни по адрес на старата религия нищо друго, освен да съчини нова религия. Обаче тази нова религия — в пълно съответствие с първата част — се свежда до по-нататъшно събиране на букет от сентенции, албумни стихчета и *Versus memoriales*** на немската филистерска култура. Сурите на новия коран¹⁸ не представляват нищо друго освен редица фрази, чрез които морално се прикриват и поетично украсяват съществуващите в Германия порядки. От това, че тези фрази са лишени от непосредствено религиозната форма, те все пак не губят своето тясно родство със старата религия.

„Съвсем нови световни порядки и отношения могат да възникват само благодарение на нови религии. Като пример и доказателство за онова, което може да направи една религия, могат да ни послужат християнството и ислямът. А като съвсем ярко и убедително потвърждение на безсилието и безрезультатността на абстрактната, изключителната политика могат да послужат разгърналите се през 1848 г. движения“ (т. I, стр. 313).

В този дълбокомислен тезис виждаме цялата плоскост и цялото невежество на немския „мислител“, който смята жалките немски и по-специално баварските „мартенски завоевания“ за европейско движение от 1848 и 1849 г. и който иска, щото първите, още съвсем повърхностни експлозии на постепенно промъкващата се и концентрираща се велика революция да създадат вече „съвсем нови све-

* — като. *Ред.*

** — стихове за спомен. *Ред.*

товни порядки и отношения“. Цялата сложна социална борба, чиято първи авангардни боеве проехтяха през последните две години от Париж до Дебрецен и от Берлин до Палермо, се свежда за мъдрия г. Даумер до това, че през януари 1849 г. „надеждите на конституционните съюзи от Ерланген бяха отложени за неопределено бъдеще“ (т. I, стр. 312), и до страха пред една нова борба, която може да разтревожи неприятно г. Даумер в неговите занимания с Хафиз, Мохамед и Бертолд Ауербах.

Същата тази безсъвестна повърхностност на г. Даумер му позволява да не взема никак под внимание факта, че християнството беше предшествувано от пълния провал на античните „световни порядки“, че християнството беше прог израз на този провал; че „съвсем новите световни порядки“ не възникнаха отвътре, благодарение на християнството, а едва тогава, когато хуните и германците „се нахвърлиха отвън върху трупа на Римската империя“; че след германското нашествие не „новите световни порядки“ се съобразяваха с християнството, а, напротив, християнството се изменяше с всяка нова фаза на тези световни порядки. Нека г. Даумер ни посочи поне един пример на изменение на старите световни порядки с появата на нова религия, при което да не са настъпвали едновременно колосални „външни и абстрактно-политически“ конвулсии.

Ясно е, че с всеки велик исторически преврат в обществените порядки се извършва също и преврат във възгледите и представите на хората — значи и в техните религиозни представи. Но съвременният преврат се различава от всички предшествуващи именно по това, че хората най-сетне разгадаха тайната на този процес на историческите преврати и затова, вместо отново да обожествяват този практически, „външен“ процес във високопарно-трансцендентната форма на една нова религия, отхвърлиха всяка религия.

След кратките морални поучения на новата световна премъдрост, която превъзхожда дори поученията на Книге¹⁹, доколкото съдържа всичко необходимо не само относно обноските с хората, но също и относно държането с животните — след Соломоновите притчи следва песента на песните на новия Соломон.

„Природата и жената са истински божественото за разлика от човека и мъжа... Самопожертвуване на човешкото в полза на природата, на мъжкото в полза на женското — такова е истинското, единствено истинското смирение и самоотричане, висшата, дори единствената добродетел и благочестие“ (т. II, стр. 257).

Тук виждаме как повърхността и невежеството на нашия спекулиращ основател на религия се превръщат в явно изразена страхливост. Г-н Даумер бяга от застрашаващата го историческа трагедия и търси спасение в така наречената природа, т. е. в тъ-

пата селска идиллия, и проповядва култ към жената, за да прикрие собственото си женско самоотричане.

Впрочем Даумеровият култ към природата е доста своеобразен. Той се изхитрил да се окаже реакционен дори в сравнение с християнството. Той се опитва да възстанови в модернизирана форма древната, дохристиянската религия на обожествяване природата. При това целият въпрос се свежда при него, разбира се, само до някакви християнско-германско-патриархални брътвежи за природата, които се изразяват например в следните стихове:

„О природо, научи ин
Теб да търсим всеки ден
И по твоя път блажен
Ний смирено да вървим!“

„Подобни неща са излезли от мода, но не в полза на културата, прогреса и човешкото благоденствие“ (т. II, стр. 157).

Както виждаме, култът към природата се ограничава с неделните разходки на провинциалиста-гражданин, който изразява детско удивление по повод на това, че кукувицата снася своите яйца в чужди гнезда (т. II, стр. 40), че предназначението на сълзите е да запазят във влажно състояние повърхността на околото (т. II, стр. 73) и т. н., и който накрая със свещен трепет декламира пред своите деца одата на пролетта от Клопшок¹²⁰ (т. II, стр. 23 и сл.). За съвременното естествознание, което в съюз със съвременната промишленост революционизира цялата природа и слага край — наред с другите детинщини — и на детинското отношение на хората към природата, не става, разбира се, и дума. Затова пък слушаме тайнствени намеци и глупави филистерски догадки за пророчествата на Нострадамус, за ясновидството на шотландците и за животинския магнетизъм¹²¹. Изобщо време е застоялото селско стопанство на Бавария, оная почва, на която еднакво виреят и поповете, и даумеровци, да бъде най-сетне обработена с помощта на съвременната агрикултура и на съвременните машини.

С култа към жената въпросът стои точно така, както и с култа към природата. От само себе си се разбира, че у г. Дамер няма нито дума за съвременното социално положение на жената, че, напротив, у него става дума само за жената като такава. Той се старее да утеши жените в тяхното гражданско безправие с това, че ги прави обект на култ, облечен в колкото безсъдържателни, толкова и претенциозно тайнствени фрази. Например той ги успокоява с това, че заедно с омъжването изчезвали техните таланти, тъй като те тогава били заети с деца (т. II, стр. 237), че притежавали способността да кърмят деца дори до шестдесетгодишна възраст (т. II, стр. 251)

и т. н. Г-н Даумер нарича това „самопожертвуване на мъжкото в полза на женското“. А за да намери в своето отечество необходимите за своето мъжко самопожертвуване идеални женски фигури, той е принуден да се обърне към различните дами-аристократки от миналото столетие. Така че култът към жената пак се свежда до тягостната зависимост на литераторите от техните високоуважаеми покровителки — виж Вилхелм Майстер¹²².

„Културата“ — за упадъка на която г. Даумер говори нашироко в своите иеремиади, — това е културата на ония времена, когато Нюрнберг процъфтяваше като свободен имперски град, когато значителна роля играеше нюрнбергската промишленост, тази своеобразна смесица от изкуство и занаят, това е културата на немската дребна буржоазия, загиваща заедно с тази дребна буржоазия. Ако гибелта на предишните класи, например на рицарството, можеше да даде материал за грандиозни произведения на трагическото изкуство, то филистерството, естествено, не може да даде нищо друго освен безсилни прояви на фанатична злоба и събиране на поговорки и изречения, достойни за Санчо Панса. Г-н Даумер е сухо, загубило всякакъв хумор продължение на Ханс Сакс. Немската философия, кършеща ръце и ридаеща на смъртния одър на своя приемен баща — немското филистерство — такава е трогателната картина, която разгръща пред нас религията на новия век.

Написано през януари—февруари 1850 г.

Печата се по текста на списанието

*Напечатано в списанието „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“, бр. 2
1850 г.*

ЛУДВИГ СИМОН ОТ ТРИР. „ГЛАС НА ПРАВОТО КЪМ НЕМСКИТЕ
СЪДЕБНИ ЗАСЕДАТЕЛИ В ЗАЩИТА НА ВСИЧКИ БОРЦИ ЗА
ИМПЕРСКАТА КОНСТИТУЦИЯ“. ФРАНКФУРТ НА МАЙН, 1849 г.*

„Ние гласувахме против наследствената власт на главата на империята; ние се въздържахме от гласуване, когато на следния ден станаха избори за глава на империята. Но когато по волята на мнозинството на Събрането, избрано въз основа на всеобщото изборително право, въпросът бе решен окончателно, ние заявихме, че сме готови да се подчиним. Ако не бяхме направили това, щяхме да докажем, че *изобщо не сме годни за гражданско общество*“ (стр. 43).

Така че според г. Л. Симон „от Трир“ членовете на крайната левица на Франкфуртското събрание вече „изобщо не са годни за гражданско общество“. Така че г. Л. Симон „от Трир“, както изглежда, изобщо си представя рамките на гражданското общество още по-тесни, отколкото стените на катедралата св. Павел¹²³.

Впрочем г. Симон е бил достатъчно тактичен да разкрие в своята изповед от 11 април 1849 г. тайната както на своята предишна опозиционност, така и на своето по-последшно превръщане.

„От мътните води на домартенската дипломация се вдигнаха студени мъгли. Тези мъгли ще се съгъят в облаци и нас ни застрашава гибелна буря, чийто гръм ще удари предн всичко кулата на катедралата, където заседаваме. Вземете мерки и помислете за гръмоотвод, който *да отклони от вас мълнията!*“¹²⁴

С други думи: господа, сега става въпрос за нашата кожа!

Ония смирено-просяшки предложения и жалки компромиси, с които Франкфуртската левица се обръщаше — във връзка с въпроса за императорската власт, както и след позорното връщане на имперската депутация¹²⁵ — към мнозинството само и само да не му даде възможност да напусне Събранието, ония нечисти опити за съ-

* Ludwig Simon von Trier. „Ein Wort des Rechts für alle. Reichsverfassungskämpfer an die deutschen Geschwornen“. Frankfurt a. M. 1849. *Ред.*

глашение, които тя предприемаше тогава във всички насоки — всичко това получава своето висше осветление в следните думи на г. Симон:

„В резултат на събитията от изтеклата година думата „споразумение“ става предмет на твърде опасни подигравки. Човек почти не може вече да я произнесе, без да рискува да бъде осмян. А между това съществуват само две възможности: хората или ще се споразумеят помежду си, или ще се нахвърлят един срещу друг като диви зверове“ (стр. 43).

Това означава: партиите или довеждат своята борба докрай, или я отлагат с помощта на някакъв компромис. Последното е, разбира се. по-„културно“ и „хуманно“. Впрочем г. Симон, благодарение на горечитираната своя теория, открива за себе си възможност за безконечна редица споразумения, с помощта на които той ще може да остане във всяко „гражданско общество“.

Блаженопочившата имперска конституция получава своето оправдание в следната философска дедукция:

„Имперската конституция беше всъщност израз на онова, което беше възможно без нови насилствени мерки... Тя беше жив (!) израз на демократичната монархия, следователно израз на принципно противоречие. Но в света са съществували вече не малко неща, които са били принципно противоречиви, и все пак от фактическото съществуване на принципните противоречия се развива по-нататъният живот“ (стр. 44).

Както се вижда, да прилагаш Хегеловата диалектика е все пак малко по-трудно, отколкото да цитираш стихчета от Шилер. Щом е било нужно имперската конституция да съществува „фактически“ въпреки своето „принципно противоречие“, то тя би трябвало поне да изрази „принципно“ онова противоречие, което е съществувало „фактически“. „Фактически“ на едната страна стояха Прусия и Австрия, военният абсолютизъм, а на другата страна — немският народ, на когото изтръгнаха чрез измама плодовете на неговото мартенско въстание, когото излъгаха в значителна степен вследствие на неговото глупаво доверие към жалкото Франкфуртско събрание и който тъкмо по това време се стягаше най-сетне отново да влезе в борба с военния абсолютизъм. Това фактическо противоречие можеше да бъде разрешено само посредством фактическа борба. Изразяваше ли имперската конституция това противоречие? Ни най-малко. Тя изразяваше онова противоречие, което съществуваше през март 1848 г., преди още Прусия и Австрия да се бяха отново почувствували силни, преди още опозицията да се беше оказала раздробена, отслабена, обезоръжена в резултат на частичните поражения. По-нататък, тя изразяваше само детинската самозаблуда на господата от катедралата Св. Павел, които си въобразяваха, че и през март 1849 г. могат още да диктуват закони на пруското и австрий-

ското правителства и да си осигурят завинаги вечни колкото доходни, толкова и безопасни местенца на немски имперски Барбъвци.

След това г. Симон поздравява себе си и своите колеги за това, че нищо не могло да ги разколебае в тяхното егоистично заслепление досежно имперската конституция:

„Признайте за ваш срам, вне, готски ренегати, че в разгара на страстите ние не се поддадохме на никакво изкушение, че останахме верни на своята дума и нито на йота не изменихме нашето общо творение!“ (стр. 67).

По-нататък той посочва техните геройски подвизи по отношение на Вюртемберг и Пфалц и тяхната шутгартска резолюция от 8 юни, в която те взеха Баден под закрилата на империята, макар че в действителност империята тогава вече се намираще под закрилата на Баден¹²⁶; техните резолюции доказваха само тяхната решимост да не се отказват „нито на йота“ от своята страхливост и насилиствено да натрапват илюзията, в която самите те вече не вярваха.

Упрека, че „имперската конституция беше само маска за републиката“, г. Симон опровергава със следния крайно дълбокомислен аргумент.

„Само в случай че борбата против *всички без изключение* правителства трябваше да бъде доведена *докрай* . . . Но кой твърди, че борбата против всички без изключение правителства трябваше да бъде доведена докрай? Кой може да пресметне предварително всичките възможни колебания на военното щастие и борбата; и ако неочаквано станеше така, че враждуващите братя“ (правителствата и народът), „след кърватата борба, *изнеможели, безсилни вече за каквото и да било решение*, застанат един срещу друг и при тях слезе духът на мира и примирението, то няма бихме нанесли дори и най-малка вреда на знамето на имперската конституция, под сянката на което те биха могли да си протегнат братските ръце за примирение? Огледайте се наоколо си! Сложете ръка на сърцето си! Вслушайте се в гласа на собствената си съвест и вне ще отговорите, вне трябва да отговорите: не, не и пак не!“ (стр. 70).

Това е истинската торба на красноречието, от която г. Симон вади стрелите, които с такъв поразителен ефект пуца в катедралата Св. Павел! Но въпреки цялата му простачина този сантиментален патос все пак представлява своеобразен интерес. Той показва как господа франкфуртци спокойно се спотайваха в Шутгарт, изкаквайки враждуващите партии да се уморят от борбата, за да застанат в подходящия момент между изнемошелите борци и да им предложат като панацея на примирението имперската конституция. А колко добре г. Симон разбира своите колеги се вижда от факта, че тези господа и сега още заседават в Берн при кръчмаря Бенц на Кеслергасе в очакване отново да се разгори борбата, та когато партиите, „изнеможели, безсилни вече за каквото и да било решение, за-

станат една срещу друга“, да се намесят и да им предложат за споразумение имперската конституция, този най-съвършен израз на безсилието и нерешителността.

„Но въпреки всичко, аз ви казвам, че колкото и да е тежък самотният път на изгнанието, далеч от отечеството, далеч от родината, далеч от престарелите родители, аз за никакви земни блага не бих разменил своята чиста съвест срещу угризенията на съвестта на ренегатите и безсънните нощи на властвуващите.“ (стр. 71).

Само да би можело да бъдат пратени в изгнание тези господа! Но нима те не носят със себе си в своите куфари отечеството под формата на франкфуртските стенографни отчети, от които лъха към тях най-натуралният въздух на отечеството и излишък от най-прекрасно самодоволство?

Впрочем ако г. Симон твърди, че е вдигнал глас в защита на борците за имперската конституция — това е само благочестива лъжа. Борците за имперската конституция не се нуждаеха от неговия „глас на правото“. Те сами се защитаваха по-добре и по-енергично. Но г. Симон трябва да се прикрие зад тях, за да замаскира факта, че в интерес на компрометираните във всяко отношение франкфуртци, в интерес на ония, които *изфабрикуваха* имперската конституция, в свой собствен интерес той смята за необходимо да произнесе някаква *oratio pro domo**.

Написано през януари — февруари 1850 г.
Напечатано в списанието „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*“, бр. 2,
1850 г.

Печата се по текста на списанието

* — буквално: реч в защита на своя дом; тук — реч в защита на самия себе си. *Ред.*

ГИЗО. „ЗАЩО УСПЯ АНГЛИЙСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ?
МИСЛИ ВЪРХУ ИСТОРИЯТА НА АНГЛИЙСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ“,
ПАРИЖ, 1850.*

Памфлетът на г. Гизо си поставя за цел да докаже, че Луи Филип и политиката на Гизо не трябвало всъщност да претърпят крах на 24 февруари 1848 г. и че само лошият характер на французите бил виновен, задето Юлската монархия от 1830 г. след 18-годишно мъчително съществуване стигна до позорен крах, без да покаже оная дълготрайност, на която се наслаждава английската монархия от 1688 година насам.

От този памфлет се вижда, че дори най-умните хора на ancien régime**, дори ония, на които в никой случай не може да се отрече своеобразен талант на историци, до такава степен са се объркали от съдбоносните февруарски събития, че са загубили всяка способност да разберат историята, дори да разберат своите собствени минали постъпки. Вместо да разбере въз основа на опита от февруарската революция радикалната разлика на историческите условия и на разположението на класите във френската монархия през 1830 г. и в английската монархия през 1688 г., г. Гизо с няколко морализиращи фрази унищожава цялата разлика между двете и в заключение се кълне, че банкрутиралата на 24 февруари политика „запазва държавата и единствена е способна да сложи край на революциите“.

Ако формулираме точно въпроса, на който иска да отговори г. Гизо, то той се свежда до следното: защо в Англия буржоазното общество се е развивало във формата на конституционна монархия по-дълго време, отколкото във Франция?

* Guizot. „Pourquoi la révolution d'Angleterre“ a-t-elle réussi? Discours sur l'histoire de la révolution d'Angleterre“. Paris, 1850. *Ред.*

** — стария ред. *Ред.*

За характеристика на познанията на г. Гизо относно хода на буржоазното развитие в Англия може да послужи следното място:

„При управлението на кралете Георг I и Георг II насоката на умовете се изменила; външната политика престанала да бъде главният предмет на техния интерес; преобладаваща грижа на правителството и общественото мнение станали вътрешната администрация, запазването на мира, финансовите, колониалните и търговските въпроси, развитието на парламентарния режим и парламентарната борба“ (стр. 168).

Г-н Гизо намира в управлението на Вилхелм III само два достойни за споменаване момента: запазване на равновесието между парламента и короната и запазване на европейското равновесие по пътя на борбата против Людовик XIV. И ето че при ХанOVERската династия „насоката на умовете“ внезапно „се изменила“, неизвестно как и защо. Тук виждаме как г. Гизо прилага най-изтърканите фрази на френските парламентарни прения към английската история и мисли, че с това я обяснява. Точно по същия начин г. Гизо като министър си въобразяваше, че той крепи на своите плещи равновесието между парламента и короната, а също и европейското равновесие, докато в действителност той само разпродаваше на дребно цялата френска държава и цялото френско общество на финансистите-лихвари от парижката борса.

Че войните против Людовик XIV са били чисто търговски войни с цел да се унищожи френската търговия и френското морско могъщество, че при Вилхелм III господството на финансовата буржоазия е получило първото свое освещаване в резултат на учредяването на банката и образуването на държавния дълг¹²⁷, че в резултат на последователното провеждане на покровителствената система за манифактурната буржоазия били създадени условия за по-нататъшен подем — за всичко това г. Гизо не си прави дори труд да спомене. За него има значение само политическата фразеология. Той дори не споменава за това, че при кралица Ана господстващите партии са успели да запазят себе си и конституционната монархия само благодарение на това, че чрез държавен преврат продължили срока на парламентарните пълномощия до седем години и по този начин почти съвсем унищожили влиянието на народа върху правителството.

При ХанOVERската династия Англия вече дотам напреднала в своето развитие, че можела да води търговската война против Франция в съвременна форма. Англия воювала сама с Франция само в Америка и Ост-Индия, а на материка се задоволявала с това, че наемала за войната против Франция чужди владетели като например Фридрих II. И докато външната война само приема друга форма, г. Гизо заявява, че „външната политика престава да бъде главен

предмет на интереса“ и на нейното място застанала „грижата за запазването на мира“. Доколко „развитието на парламентарния режим и парламентарната борба са станали преобладаваща грижа на правителството и общественото мнение“ — за това може да се съди по появилите се при правителството на Уолпол скандални истории с подкупи, които наистина си приличат като две капки вода със скандалите, които бяха на дневен ред при правителството на Гизо.

Обяснението на обстоятелството, че английската революция взела според него по-благоприятна насока от френската, г. Гизо вижда главно в две причини: първо, в това, че английската революция била носела напълно религиозен характер и следователно по никоя начин не била скъсвала с всички традиции от миналото, и, второ, в това, че тя от самото начало се била проявила не като разрушителна, а като консервативна сила, че парламентът бил защищавал старите съществуващи закони срещу посегателствата на короната.

По отношение на първата точка г. Гизо забравя, че свобodomислието, което толкова го плаши във френската революция, е било внесено във Франция именно от Англия. Лок е неговият баща, а при Шефтсбъри и Болингброк то вече приема оная остроумна форма, която впоследствие получи във Франция толкова блестящо развитие. И така, ние идваме до любопитния извод, че същото свобodomислие, което според г. Гизо послужило като причина за провала на френската революция, е било един от най-важните продукти на посещата религиозен характер английска революция.

По отношение на втората точка г. Гизо съвсем забравя, че френската революция в самото си начало беше също така консервативна и дори много по-консервативна от английската. Абсолютизмът, особено в оная форма, в която той се прояви накрая във Франция, е бил и там ново явление и против това ново явление въстнали парламентите, защитавайки старите закони, *us et coutumes** на старата съсловна монархия. И ако първата крачка на френската революция беше възкресяването на починалите от времето на Хенрих IV и Людовик XIII Генерални щати, то английската революция не може да му противопостави нито един пример на толкова класически консерватизъм.

По мнението на г. Гизо главният резултат на английската революция бил този, че кралят бил лишен от възможността да управлява против волята на парламента и на камарата на общините в парламента. Цялата революция се свежда така да се каже до това, че отначалото и двете страни — короната и парламентът — престъпили определените им граници и отишли твърде далече, докато най-

* — обичаи и нрави. *Ред.*

сетне, при Вилхелм III, установили правилното равновесие и се неутрализирали взаимно. Че подчиняването на кралската власт на парламента означаваше нейното подчиняване на господството на определена класа — за това г. Гизо счита за излишно да спомене. Затова той не чувствава и потребността да изследва по-подробно по какъв начин тази класа е придобила достатъчно власт, за да превърне в края на краищата короната в своя прислужничка. За г. Гизо цялата борба между Карл I и парламента се води само около чисто политическите предимства. За какво са били нужни тези предимства на парламента и на представената в него класа — по това не научаваме нито дума. Не по-голямо внимание отделя г. Гизо и на преките посегателства на Карл I срещу свободната конкуренция, които създавали все по-непоносими условия за търговията и промишлеността на Англия, или на зависимостта на Карл I от парламента, която поради постоянната му финансова нужда ставала толкова по-силна, колкото повече той се опитвал да се противопоставя на парламента. Затова за г. Гизо цялата революция се обяснява само със злата воля и религиозния фанатизъм на няколко размирници, които не са пожелали да се задоволят с една умерена свобода. Г-н Гизо е също така малко способен да разкрие и връзката между религиозното движение и развитието на буржоазното общество. И републиката, разбира се, също му се представлява просто като дело на няколко честолюбци, фанатици и злонамерени лица. Относно факта, че в същото това време в Лисабон, Неапол и Месина също са били предприемани опити да се въведе република¹²⁸, и то както и в Англия, също по холандския образец, дори не се и споменава. Макар че г. Гизо нито за миг не изпуска изпредвид френската революция, той нито веднаж не идва до простия извод, че преходът от абсолютната монархия към конституционната навсякъде се извършва само след жестоки битки и след преминаване през републиканската форма на управление и че дори и тогава старата династия, станала неприемлива, трябва да отстъпи мястото на страничната узурпаторска линия. Затова той може да ни съобщи за падането на английската реставрирана монархия само с най-тривиални общи фрази. Той дори не посочва най-непосредствените причини за това падане: страха на създадените от реформацията нови едри земевладелци от възстановяване на католицизма, при който те, разбира се, е трябвало да върнат всички заграбени от тях бивши църковни земи, в резултат на което седем десети от цялата поземлена площ на Англия би променила своите собственици; опасението, с което занимаващата се с търговия и промишленост буржоазия се е отнасяла към католицизма като съвсем неподходящ за нейната дейност; безгрижието, с което Стюартите за своя собствена изгода и за изгода на при-

дворната аристокрация продавали интересите на цялата английска промишленост и търговия на френското правителство, т. е. на правителството на единствената страна, конкуренцията на която била тогава опасна за англичаните и в много отношения успешна, и т. н. И тъй като г. Гизо навсякъде изпуска най-важните моменти, той не може да даде нищо освен крайно незадоволителен и банален разказ за чисто политическата страна на събитията.

Голямата загадка за г. Гизо — която той може да обясни само с особената разсъдителност на англичаните, — загадката на консервативния характер на английската революция, се обяснява с продължителния съюз между буржоазията и по-голямата част от едрите земевладелци, съюз, съставящ същественото различие на английската революция от френската, която чрез парцелиране бе унищожила едрото земевладение. Тази свързана с буржоазията класа на едрите земевладелци — възникнала впрочем още при Хенрих VIII — се намирала, за разлика от френското феодално земевладение в 1789 г., не в противоречие, а, напротив, в пълно съгласие с условията на съществуване на буржоазията. Поземлените владения на тази класа представлявали фактически не феодална, а буржоазна собственост. Тези земевладелци доставяли, от една страна, на промишлената буржоазия необходимата за съществуването на манифактурите работна ръка и, от друга страна, били в състояние да дадат на селското стопанство такава насока, която съответствувала на състоянието на промишлеността и търговията. Оттук общността на интересите на земевладелците с интересите на буржоазията, оттук техният съюз с нея.

За г. Гизо английската история се прекратява с консолидирането на конституционната монархия в Англия. Всичко по-нататъшно се ограничава за него в приятна игра на люлки между торите и вигите, т. е. то му се представя като нещо от рода на ония големи словесни турнири, които се разиграваха между г. Гизо и г. Тиер. А в действителност именно с консолидирането на конституционната монархия започва в Англия грандиозното развитие и преобразование на буржоазното общество. Там, където г. Гизо вижда само тишината и спокойствието на мирна идиллия, там в действителност се разгръщат най-остри конфликти, най-дълбоки преврати. За пръв път при конституционната монархия манифактурата се развива по невиджан дотогава начин, за да отстъпи след това мястото на едрата промишленост, на парната машина и гигантските фабрики. Изчезват цели класи от населението и вместо тях се появяват нови класи, с нови условия на съществуване и с нови потребности. Заражда се нова, още по-могъща буржоазия; докато старата буржоазия води борба с френската революция, новата завладява за себе си световния пазар. Тя

става дотам всемогъща, че преди още законът за реформата да предаде непосредствено в нейните ръце политическата власт, тя заставя своите противници да издават закони почти само в *нейни* интерес и в съответствие с *нейните* потребности. Тя си извоюва пряко представителство в парламента и го използва, за да унищожи последните остатъци от реална сила, запазени за земевладението. И най-сетне в този момент буржоазията е заета с разрушаването до основи на онова пишно здание на английската конституция, което предизвиква такова възхищение у г. Гизо.

И докато г. Гизо поздравява англичаните, задето у тях отвратителните изчадия на френския обществен живот — републиканизмът и социализмът — не са могли да разтърсят основите на всепоставящата монархия, в същото време в Англия класовите противоречия в обществото достигат такава острота, както в никоя друга страна; тук на буржоазията, изключителна по своето богатство и производителни сили, противостои един пролетариат, чиято сила и концентрация също така нямат равни на себе си. По този начин излиза, че г. Гизо възхвалява Англия, задето в нея под прикритието на конституционната монархия са се развили много по-многобройни и много по-радикални елементи на социалната революция, отколкото във всички други страни на света, взети заедно.

Там, където нишките на историческото развитие на Англия се събират в един възел, който г. Гизо сам вече не може да разсече — поне само привидно — с помощта на чисто политическата фразеология, там той прибегва към религиозната фразеология, към въоръженото вмешателство на божеството. Така например дух божи внезапно слиза при армията и не позволява на Кромвел да се провъзгласи за крал и т. н. От своята съвест Гизо се спасява с помощта на бога, от непосветената публика — с помощта на стила.

Наистина, не само *les rois s'en vont**, но също и *les capacités de la bourgeoisie s'en vont***.

Написано през февруари 1850 г.

Печата се по текста на списанието

Напечатано в списанието „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*“, бр. 2
1850 г.

* — кралете си отиват. *Ред.*

** — талантите на буржоазията си отиват. *Ред.*

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ПЪРВИ МЕЖДУНАРОДЕН ПРЕГЛЕД¹²⁹

A tout seigneur, tout honneur!* Да започнем от *Прусия*.

Пруският крал прави всичко възможно, за да доведе до криза сегашната ситуация, която се характеризира с едно споразумение, миришешо на труп, с един компромис, незадоволяващ нито една от страните¹³⁰. Той октроира конституцията и след различни неприятности създава две камари, които преглеждат тази конституция. За да придадат на конституцията най-приемлив за короната вид, камарите зачеркват всеки член, който така или иначе може да се окаже не по вкуса на короната, като предполагат, че кралят веднага ще се закълне в конституцията. Но не излезе така! За да докаже на камарите своята „кралска добросъвестност“, Фридрих-Вилхелм съчинява послание с нови предложения за „подобряване на конституцията“, предложения, приемането на които трябва окончателно да лиши споменатия документ дори от най-малката илюзия за така наречените конституционни граждански гаранции¹³¹. Кралят се надява, че камарите ще отхвърлят тези предложения — нищо подобно. Ако камарите се излъгаха в короната — сега те се погрижиха короната да се излъже в тях. Камарите приемат всичко — и перството, и извънредния съд, и ландшурма, и фиденкомсите¹³², — само и само да не ги разгонят по домовете, само и само да заставят най-сетне краля да положи клетва в конституцията. Такова е отмъщението на пруския конституционен буржоа.

На краля ще бъде трудно да измисли такова унижение, което да се сметне от камарите за прекалено. В края на краищата той ще се види принуден да заяви, че „колкото по-свято за него е клетвено-

* — Според мястото и уважението. *Ред.*

то обещание, което му предстои да даде, толкова по-близо до сърцето си приема възложеното му от бога задължение по отношение на любимото отечество“ и все пак неговата „кралска добросъвестност“ му позволява да се закълне в конституцията, която дава нему всичко, а на страната — нищо.

Господата от блаженопочившия „Съединен ландтаг“¹³³, които сега пак се събраха в камарите, страшно се боят да не бъдат отхвърлени на своите стари домартенски позиции, защото тогава отново ще се изправят пред революция, която обаче този път няма да им донесе никакви рози. При това през 1847 г. те още бяха в състояние да отклонят заема, като предлог за който служеше строежът на източната железница, докато през 1849 г. те отначало фактически утвърдиха този заем, а след това вече със задна дата най-покорно молеха за теоретическо право да утвърждават отпускането на сумите.

В същото това време буржоазията извън камарите се утешава с това, че издава в съдилищата със съдебни заседатели оправдателни присъди за лицата, обвиняеми в политически престъпления, и по този начин проявява своята политическа опозиция срещу правителството. Така в тези процеси системно се компрометират, от една страна, правителството, а, от друга, демокрацията, представлявана от обвиняемите и аудиторията. Ще припомним процеса на „винаги конституционния“ Валдек, трирския процес¹³⁴ и т. н.

На въпроса на стария Арндт: „Кое е отечеството на немца?“¹³⁵, Фридрих-Вилхелм IV отговорил: *Ерфурт*¹³⁶. Не е било толкова трудно да се даде пародия на „Илиадата“ във „Войната на мишките и жабите“¹³⁷, но никой досега още не се осмели дори да помисли за съставяне пародия на „Войната на мишките и жабите“. С ерфуртския план се изхитриха да създадат пародия дори на войната на мишките и жабите в катедралата Св. Павел. Разбира се, съвсем безразлично е дали действително ще се събере в Ерфурт това невероятно събрание или ще бъде забранено от православния цар — също толкова безразлично, колкото и протестът против неговата компетенция, за съставянето на който г. Фогт несъмнено ще влезе в споразумение с г. Венедей. Цялата тази измислица представлява интерес само за ония дълбокомислени политици, които уводни статии намират във въпроса за „Голяма“ или „Малка Германия“ един колкото неизчерпаем, толкова и необходим източник, и за ония пруски буржоа, които живеят с блажената вяра, че в Ерфурт пруският крал ще одобри всичко именно защото в Берлин той отхвърли всичко.

Ако „Националното събрание“ във Франкфурт трябва да бъде с по-голяма или по-малка точност възпроизведено в Ерфурт, то ста-

рият Съюзен сейм ще бъде възроден във вид на „Interim“¹³⁸ и заедно с това трябва да бъде сведен до най-простия свой израз, до австро-пруската съюзна комисия. Interim-ът вече влезе в действие във Бюртемберг и скоро ще влезе в действие в Мекленбург и в Шлезвиг-Холщайн.

Докато Прусия в течение на продължително време някак си свързваше в бюджета си криво-ляво двата края с помощта на пускане на книжни пари, на тайните заеми от Seehandlung¹³⁹ и на остатъците в държавната хазна и едва сега е принудена да тръгне по пътя на заемите, в Австрия държавният банкрут е в пълен разгар. Дефицит от 155 милиона гулдена за първите 9 месеца от 1849 г., дефицит, който до края на декември вероятно ще достигне 210—220 милиона; пълно подронване на държавния кредит вътре в страната и в чужбина, след като позорно се провали опитът за нов заем; пълно изтощение на вътрешните финансови ресурси — обикновените данъци, принудителните данъци, емисиите на книжни пари; необходимост да бъдат наложени на съвсем изтошената страна нови данъци, предизвикани от безизходността на положението, данъци, които, както предварително може да се предвиди, вероятно съвсем няма да постъпят — това са главните черти, в които се проявява жестоката финансова нужда в Австрия. Едновременно с това все по-бързо напредва разлагането на австрийския държавен организъм. Напразно правителството противопоставя на този процес конвулсивни опити за централизация; дезорганизацията е достигнала вече най-крайните части на държавата; Австрия става непоносима дори за най-варварските народи, главните стълбове на стара Австрия, за южните славяни в Далмация, Хърватско и Банат, за „верните“ граничари¹⁴⁰. Остава само актът на отчаянието, който предлага известен шанс за спасение — външната война; тази външна война, към която Австрия неударжимо върви, неизбежно бързо ще завърши пълното ѝ разпадане.

Русия също не беше достатъчно богата, за да заплати своята слава, която тя на всичко отгоре трябваше да купи с налични пари. Въпреки своите прославени златни рудници в Урал и в Алтай, въпреки неизчерпаемите съкровища в избите на Петропавловската крепост, въпреки предприетата в Лондон и Париж уж просто поради излишък на пари покупка на ценни книжа, православният цар се вижда принуден не само да заеме под различни фалшиви предлози 5,000,000 сребърни рубли от наличния запас, който се съхранява в Петропавловската крепост за гарантиране на книжните пари, и да се разпорежи относно продажбата на своите ценни книжа на парижката борса, но и да се обърне към недоверчивото лондонско сити с молба за заем от 30 милиона рубли в сребро.

В резултат на движението от 1848 и 1849 г. Русия се оказва до такава степен въввлечена в европейската политика, че трябва сега по възможност по-скоро да осъществи своите стари планове относно Турция, Константинопол, „този ключ на нейния дом“¹⁴¹, ако не иска те да станат завинаги неизпълними. Успехите на контрареволуцията и растящата всеки ден сила на революционната партия в Западна Европа, вътрешното положение на самата Русия и лошото състояние на нейните финанси я принуждават към бързи действия. Ние неотдавна наблюдавахме дипломатическия пролог към този нов спектакъл по източния въпрос¹⁴²; след няколко месеца ще бъдем свидетели на самото действие.

Една война с Турция е по необходимост европейска война. Тя е твърде навременна за свята Рус, която по този начин ще получи възможност здраво да се утвърди в Германия, енергично да доведе там контрареволуцията докрай, да помогне на Прусия да завладее Нюшател и в края на краищата да потегли за центъра на революцията — Париж.

В една такава европейска война Англия не може да остане неутрална. Тя трябва да се обяви против Русия. А Англия е за Русия най-опасният противник. Ако сухопътните армии от континента, колкото повече проникват навътре в Русия, неизбежно ще отслабват, десъсредоточавайки се по нейната територия, ако тяхното придвижване зад пределите на източната граница на старата Полша трябва почти напълно да бъде спряно поради опасността от повторение на 1812 г., то Англия има възможност да нанесе удар на Русия в нейното най-уязвимо място. Независимо от това, че тя може да застави шведите да завоюват обратно Финландия, за нейната флота са открити Петербург и Одеса. Руската флота е, както се знае, най-лошата в света, а Кронщадт и Шлиселбург не са по-трудни за превземане от Сен-Жан-д'Акр и Сан-Хуан-де-Улуа¹⁴³. Но без Петербург и Одеса Русия представлява великан с отрязани ръце. Към това трябва още да се добави, че Русия дори в течение на шест месеца не може да мине без Англия както за пласиране на своите суровини, така и за закупуване на промишлени продукти, обстоятелство, което вече ясно се разбра през време на наполеоновската континентална блокада и което в много по-голяма степен важи за днешно време. Отрязана от английския пазар, Русия след няколко месеца ще бъде подложена на най-тежки сътресения. А Англия може, напротив, не само да мине за известно време без руския пазар, но и да си набави всички видове руски суровини от другите пазари. Както виждаме, Русия, от която толкова се боят, съвсем не е тъй опасна. Но за немския бюргер тя трябва да изглежда така страшна, защото непосредствено подчинява неговите владетели и защото той

напълно правилно предчувствува, че пълчищата на руските варвари в кратко време ще наводнят Германия и ще изиграят там до известна степен месианска роля.

Швейцария се отнася към Свещения съюз изобщо, както пруските камари се отнасят към своя крал в частност. Разликата е само в това, че Швейцария поне има изкупителна жертва, на която тя може двойно и тройно да отвърща ударите, които получава от Свещения съюз, и на това отгоре беззащитна изкупителна жертва, предоставена на нейната милост или немилост — немските емигранти. Наистина част от швейцарските „радикали“ в Женева, Вадт, Берн бяха протестирали против страхливата политика на Съюзния съвет, страхлива и по отношение на Свещения съюз, и по отношение на емигрантите. Но, от друга страна, истина е също и това, че Съюзният съвет беше прав, когато обяви своята политика като „политика на огромното мнозинство на швейцарския народ“. При това централното правителство продължава по най-мирен начин да провежда в областта на вътрешната политика дребни буржоазни реформи: установяване на единство на митническите такси, монетата, пощата, мерките и теглилките — реформи, които му осигуряват одобрението на дребната буржоазия. Наистина то не се осмелява да претвори в дело едно решение за отменяване на военните капитулации и досега още всеки ден жителите на старите кантони на тълпи се насочват към Комо, за да постъпят там на неаполитанска военна служба¹⁴⁴. Но въпреки всичката покорност и услужливост по отношение на Свещения съюз Швейцария все пак е застрашена от неизбежна буря. В първото опиянение след войната със Зондербунда и особено след февруарската революция обикновено твърде боязливите швейцарци се увлякоха по пътя на необмислените постъпки. Те се осмелиха на нещо ужасно — пожелаха най-сетне да станат независими; на мястото на гарантираната от държавите конституция от 1814 г. те си съставиха нова, те признаха независимостта на Нюшател въпреки договорите. За тази си постъпка те ще понесат наказание въпреки всички реверанси, любезности и полицейски услуги. А веднаж Швейцария въввлечена в една европейска война, положението и ще се окаже далеч не от приятните; защото макар Швейцария и да нанесе оскърбление на Свещения съюз — тя, от друга страна, предаде и революцията.

Във *Франция*, където буржоазията сама в своя собствен интерес застана начело на реакцията и където републиканската форма на управление дава на тази реакция възможност за най-широко и последователно настъпление, задушаването на революцията става по най-безсрамен и най-брутален начин. За кратък едномесечен срок последваха удар след удар: възстановяването на данъка върху

виното, който пряко води към разорение на половината от селското население; циркулярът на Опул, който превръща жандармите в шпиони дори по отношение на чиновниците; законът за учителите, въз основа на който учителите от началните училища могат да бъдат произволно сменявани от префектите; законът за образованието, който предава училищата във властта на поповете, и законът за заточаването в колонии, чрез който буржоазията проявява цялата своя ненаситна жажда за мърт по отношение на юнските въстаници и поради липсата на друг начин да ги умъртви ги подлага на убийственото действие на алжирския климат. Да не говорим за многобройните изгонвания дори на най-невинни чужденци — изгонвания, които все още не се прекратяват от 13 юни насам.

Целта на тази свирепа буржоазна реакция е, разбира се, възстановяването на монархията. Но реставрацията на монархията среща значителна спънка в лицето на самите претенденти, които са няколко на брой, и на партиите, които ги поддържат вътре в страната. Легитимистите и орлеанистите, двете най-силни монархически партии, се приблизително взаимно уравновесяват; третата партия, бонапартистката, е значително по-слаба. Въпреки своите седем милиона гласа Луи-Наполеон не разполага дори с истинска партия, той има само една клика. Той, който при провеждането на общата реакционна политика винаги се ползува с подкрепата на мнозинството на камарата, се оказва изоставен веднага, щом излязат наяве неговите особени интереси като претендент, изоставен не само от мнозинството на камарата, но дори и от своите министри, които всеки път го уличават в лъжа и все пак го принуждават писмено да заявява на следващия ден, че се ползват от неговото доверие. Ето защо раздорите, които възникват между него и мнозинството, каквито и сериозни последици да имат, досега са представлявали само комични епизоди, в които президентът на републиката винаги играе само ролята на излъгания. Освен това ясно е от само себе си, че всяка една от монархическите партии на свой риск и отговорност тайно конспирира със Свещения съюз. Вестник „Assemblée Nationale“ е дотам безсрамен, че открито заплашва народа с русите. В този момент съществуват вече достатъчно факти, които показват, че Луи-Наполеон интригува заедно с Николай.

Със засилването на реакцията растат, разбира се, и силите на революционната партия. Огромната маса на селското население, разорена от последиците от парцелирането на земята, от бремето на данъците и от чисто фискалния и вреден дори от буржоазна гледна точка характер на повечето данъци, се разочарова в обещанията на Луи-Наполеон и реакционните депутати, хвърли се в обятията на революционната партия и обявява своята привързаност към социа-

лизма, засега наистина още твърде примитивен и буржоазен. До каква степен са революционно настроени дори най-легитимистките департаменти, доказват последните избори в департамента Гар, център на роялизма и на „белия терор“ през 1815 г., където сега беше избран един „червен“¹⁴⁵. Дребната буржоазия, потискана от крупния капитал, който отново заема и в търговията, и в политиката съвсем същото положение, както при Луи-Филип, последва селското население. Промяната е толкова голяма, че дори предателят Мараст и вестникът на дребните бакали „Siècle“ трябваше да се изкажат в полза на социалистите. Отношението между различните класи, другият израз на което е взаимоотношението между политическите партии, е днес почти същото, каквото беше на 22 февруари 1848 г. Само че сега става дума за други неща, работниците са много по-съзнавателни и освен това в движението е въввлечена и спечелена за революцията класата, която досега си оставаше политически безжизнена — класата на селяните.

В това се крие необходимостта за господстващата буржоазия да се опита по възможност по-скоро да отмени всеобщото изборително право; и тази необходимост от своя страна е залог за скорошна победа на революцията, дори ако се абстрахираме от международните отношения.

Относно това, какво е общо взето създаването се напрегнато положение, може да се съди дори по комичния законопроект на народния представител Прадие, който се опитва да предотврати държавните преврати и революциите с помощта на декрет на Националното събрание, наброяващ около 200 параграфа. А колко малко финансовата аристокрация се доверява тук, както и в другите столици, на привидно възстановения „ред“, може да се види от обстоятелството, че различните клонове на династията на Ротшилдовци преди няколко месеца продължиха компанското споразумение само за една година — нечувано кратък период в анализите на едрата търговия.

Докато континентът в течение на последните две години беше зает с революции, контрареволуции и с неразривно свързаните с тях нескончаеми ораторски упражнения, промишлена Англия преуспяваше в съвсем друга област: тя преживяваше промишлен разцвет. Разразилата се *in due course** през есента на 1845 г. търговска криза беше на два пъти прекъсвана — в началото на 1846 г. благодарение на решенията на парламента относно свободата на търговията¹⁴⁶ и в началото на 1848 г. — от февруарската революция. Стоковата маса, която задушаваше задокеанските пазари, намери през

* — в определения срок. *Ред.*

този промеждутък от време постепенно пласмент. Освен това февруарската революция отстрани именно на тези пазари конкуренцията на континенталната промишленост, докато английската промишленост загуби от разоряването на континенталния пазар не много повече от онова, което и без това щеше да загуби в по-нататъшния ход на кризата. Февруарската революция, която временно почти напълно преустанови дейността на континенталната промишленост, помогна с това на англичаните да преживеят доста леко годината на кризата, съдействуваше в значителна степен за ликвидирането на натрупалите се запаси на задокеанските пазари и направи възможен новия подем на промишлеността през пролетта на 1849 г. Този подем, който впрочем се разшири също и върху значителна част от континенталната промишленост, достигна през последните три месеца такова равнище, че според твърдението на фабрикантите те никога не били преживявали такива хубави времена — твърдение, което винаги се чува в навечерието на криза. Фабриците са отрупани с поръчки и работят със засилен темп. Измислят се всевъзможни средства, за да се заобиколи законът за десетчасовия работен ден и се спечелят нови работни часове. Във всички части на промишлените окръзи се строят голям брой нови фабрики, а старите се разширяват. Наличните пари се насочват към пазара, незаетият капитал иска да използва момента на всеобщо трупане на печалби, дисконтовият процент подхранва спекулата, насочва се в производството или в търговията със суровини, цената на почти всички стоки се повишава абсолютно, а на всички без изключение — относително. С една дума, Англия е ошастливаена с „процъфтяване“ в неговия най-пълнен израз и въпросът е само — докога ще продължи това време на опиянение. Във всеки случай не много дълго. Много от най-големите пазари и по-специално Ост-Индия са вече почти препълнени. Сега дори предпочитат да изнасят стоките не толкова на действително големите пазари, колкото до базите на световната търговия, от които стоките могат да бъдат насочени към най-благоприятните пазари. При това колосално увеличение на производителните сили, което се наблюдаваше в английската промишленост през 1846—1847 г. и особено през 1849 г. — в сравнение с 1843—1845 г. — и което все още продължава и сега, останалите още пазари, особено североамериканските и южноамериканските, както и австралийските, скоро ще бъдат препълнени точно по същия начин. А при първите известия за това препълване едновременно ще започне „паниката“ в сферата на спекулата и производството — може би още в края на пролетта, но най-късно през юли или август. Но тази криза, благодарение на обстоятелството, че трябва да съвпадне с големите събития на континента, ще има съвсем други резултати в сравнение с

всички предишни кризи. Ако досега всяка криза беше сигнал за нов успех на промишлената буржоазия, за нова нейна победа над земе-владельците и над финансовата буржоазия, то тази криза ще бъде начало на съвременна английска революция — революция, в която Кобден ще поеме ролята на Некер.

Сега преминаваме към *Америка*. Там най-важното събитие — още по-важно от февруарската революция — е откриването на калифорнийските златни находища. Още сега, само след осемнадесет месеца, може да се предвиди, че това откриване щѐ има много грандиозни резултати, отколкото дори откриването на Америка. В течение на триста и тридесет години цялата търговия на Европа с Тихия океан с трогателно дълго търпение се водеше по пътищата около нос Добра Надежда или около кап Хорн. Всички предложени-ния за прокопаване на Панамския провлак се разбиваха в дребна-вото съперничество между занимаващите се с търговия страни. Из-минаха само осемнадесет месеца от откриването на калифорнийски-те златни находища, а янките вече пристъпиха към построяване на железен път, на голямо сухопътно шосе и на канал от Мексиканския залив; вече редовно се движат параходи от Нюйорк до Чагрес, от Панама до Сан-Франциско; търговията на Тихия океан вече се кон-центрира в Панама, а пътят около кап Хорн остаря. Крайбрежието, което се простира на 30 градуса широчина, едно от най-прекрасните и най-плодородните места в света, досега почти необитаемо, се пре-върща пред нашия поглед в богата, цивилизована страна, гъсто на-селена с представители на всички племена и народи, от янките до китайците, от негрите до индийците и малайците, от креолите и метисите до европейците. Калифорнийското злато се разлива на пото-ци по Америка и азиатския бряг на Тихия океан и вълчица дори най-непокорните варварски народи в световната търговия, в цивили-зацията. За втори път световната търговия получава нова насо-ка. Онова, което представляваха в древността Тир, Картаген и Алек-сандрия, в средните векове Генуа и Венеция, което досега бяха Лон-дон и Ливерпул — центрове на световната търговия, — същото ста-ват сега Нюйорк и Сан-Франциско, Сан-Хуан и Никарагуа* и Леон, Чагрес и Панама. Център на световните сношения в средните векове беше Италия, в най-ново време е Англия, а сега такъв цент-ър става южната половина на североамериканския полуостров. Промишлеността и търговията на стара Европа трябва да употре-бят огромни усилия, ако не искат да се намерят в същия упадък, в който се намират промишлеността и търговията на Италия от XVI столетие насам, ако не искат Англия и Франция да се превърнат в

* Има се предвид порт Сан-Хуан-дел-Сур. *Ред.*

същото, каквото представляват в днешно време Венеция, Генуа и Холандия. След няколко години ще имаме постоянна параходна линия, свързваща Англия с Чагрес, а Чагрес и Сан-Франциско със Сидней, Кантон и Сингапур. Благодарение на калифорнийското злато и на неуморимата енергия на янките двете крайбрежия на Тихия океан скоро ще бъдат също така гъсто населени, също така открити за търговията, също така развити в промишлено отношение, както е сега крайбрежието от Бостон до Нови Орлеан. И тогава Тихият океан ще играе същата роля, каквато сега играе Атлантическият океан, а в древността и в средните векове Средиземно море — ролята на велик воден път за световните сношения; а Атлантическият океан ще бъде сведен до ролята на вътрешно море, каквато роля сега играе Средиземно море. Единственото условие, при което европейските цивилизовани страни ще могат да не изпаднат в същата промишлена, търговска и политическа зависимост, в която днес се намират Италия, Испания и Португалия, е социалната революция; тази революция — докато още не е късно — ще преобразува начина на производството и размяната в съответствие с поражданите от съвременните производителни сили потребности на самото производство и ще направи по този начин възможно създаването на нови производителни сили, които ще осигурят превъзходство на европейската промишленост и с това ще уравнивесят неизгодите на географското положение.

В заключение още един характерен курюз, донесен от Китай от известния немски мисионер Гюцлаф. Бавно, но постоянно увеличаващата се свръхнаселеност на страната направила вече тамошните обществени условия твърде тежки за огромното мнозинство от нацията. След това се появили англичаните и насилствено успели да установят за себе си свобода на търговията в петте пристанища. Хиляди английски и американски кораби се отправяли за Китай и в скоро време страната била препълнена с евтини британски и американски фабрични изделия. Китайската промишленост, основана върху ръчния труд, не издържала конкуренцията с машината. Непоклатимата Срединна империя преживяла социална криза. Данъци престанали да постъпват, държавата се оказала пред непосредствен банкрут, населението масово се пауперизирало, започнало да се възмущава, отказвало да се подчинява, биело и убивало мандарините на императора и будистките монаси. Страната се озовала пред непосредствена гибел и дори я застрашавала насилствена революция. Но и нещо по-лошо. Сред размирната плебейска тълпа се появили хора, които сочели бедността на едни и богатството на други, които искали по-друго разпределение на имуществата, искали и сега още искат пълно унищожаване на частната собственост. Ко-

гато г. Гюцлаф след двадесетгодишно отсъствие отново попаднал в средата на цивилизовани хора и европейци, той чул да се говори за социализъм и запитал какво означава това. Когато му обяснили, той изплашено възкликнал:

„Значи аз никъде не мога да избягам от това пагубно учение? Та именно това се проповядва от известно време от мнозина от тълпата в Китай!“

Може китайският социализъм да има толкова общо с европейския, колкото китайската философия с Хегеловата. Все пак е от-
радно, че най-древната и най-здравата империя в света под въздействието на басмените бали на английските буржоа за осем години се оказала в навечерието на обществен преврат, който във всеки случай ще има извънредно важни последици за цивилизацията. Когато нашите европейски реакционери в предстоящото им в близко бъдеще бягство в Азия се доберат най-сетне до Китайската стена, до вратите, които водят към архиреакционната и архиконсервативната крепост — не се знае дали те няма да прочетат там надписа:

RÉPUBLIQUE CHINOISE,
LIBERTÉ, ÉGALITÉ, FRATERNITÉ*

Лондон, 31 януари 1850 г.

Желанията на пруската буржоазия са изпълнени: „човекът на честта“ се закле във вярност към конституцията при условие, че ще му „бъде дадена възможност да управлява при тази конституция“. И в няколко дни, изтекли след 6 февруари, буржоата в камарите вече напълно изпълниха това негово желание. До 6 февруари те казваха: ние трябва да правим отстъпки, само и само да накараме краля да се закълне в конституцията; когато клетвата бъде положена, ние ще можем да действуваме съвсем другояче. След 6 февруари те казват: конституцията е скрепена с клетвата, имаме всички възможни гаранции, следователно можем съвсем спокойно да правим отстъпки. Осемнадесет милиона за военни приготовления — за мобилизиране на 500,000 войници против неизвестен и до този час враг — са утвърдени почти единодушно, без прения, без опозиция; бюджетът се гласува за четири дни, всички правителствени проекти минават през камарите за един миг. Както виждате, на немската буржоазия, както и досега, не ѝ липсват страхливост и поводи за тази страхливост.

Тези благонамерени камари дадоха на пруския крал пълна възможност да се убеди в предимствата на конституционната система

* — Китайска република. Свобода, равенство, братство. *Ред.*

пред абсолютистката, в нейните предимства не само за управляваните, но и за управниците. Ако припомним финансовите затруднения през 1842—1848 г. — напразните опити да се получи заем чрез *Seehandlung* и чрез банката, отказите на Ротшилд, отхвърления от Съединения ландтаг заем, изтощаването на хазната и на държавните каси — и ако сравним с всичко това финансовата безгрижност през 1850 г. — три бюджета с дефицит от осемдесет милиона, покрит със съгласието на камарите, масово пускане на облигации и съкровищни бонове, правителството в по-добри отношения с банката в сравнение с отношенията, в които то се е намирало когато и да е със *Seehandlung*, и в добавък още тридесет и четири милиона гласувани заеми в запас, — какъв контраст!

Ако съдим по думите на военния министър, пруското правителство смята за твърде вероятно настъпването на събития, които могат да го заставят да мобилизира цялата своя армия в интерес на европейския „ред и спокойствие“. С това заявление Прусия достатъчно силно и ясно възвести своето завръщане в лоното на Свещения съюз. Против кой враг се замисля новият кръстоносен поход — това е съвсем ясно. Центърът на анархията и превратите — френският Вавилон — трябва да бъде унищожен. Дали нападението ще бъде извършено направо срещу Франция или пък ще бъде предшествувано от диверсии против Швейцария и Турция, това в значителна степен ще зависи от развоя на събитията в Париж. Във всеки случай пруското правителство има сега средства, за да увеличи броя на своите войници в течение на два месеца от 180,000 на 500,000; 400,000 руси стоят готови в Полша, Волиния и Бесарабия; Австрия държи под оръжие най-малко 650,000 души. Само за да изхранят тези огромни войскови маси, Русия и Австрия ще трябва да започнат завоевателна война още през текущата година. А що се отнася до първоначалната насока на този поход — за нея свидетелствува един току-що обнародван интересен документ.

В един от своите последни броеве „Schweizerische National-Zeitung“ обнародва един съставен, както се казва, от австрийския генерал Шьонхалс меморандум, в който се съдържа пълният план за нахлуване в Швейцария. Основните моменти на този план са следните:

Прусия струпва около 60,000 души на Майн близо до железницата; един корпус, състоящ се от хесенци, баварци и вюртембергци, се съсредоточава отчасти около Ротвайл и Тутлинген, отчасти около Кемптен и Меминген. Австрия придвижва 50,000 души към Форарлберг и по посока към Инсбрук и формира втори корпус в Италия между Сесто-Календе и Леко. През това време Швейцария бива приспивана с дипломатически преговори. Щом настъпва моментът за нападение, прусците бързо прехвърлят своите части по железницата към Льорах, а малки отряди — към Донауешинген; австрийците се струпват близо до

Брегенц и Фелдkirх, а италианската армия близо до Комо и Леко. Една бригада остава близо до Варезе и застрашава Белинцоиа. Посланиците връчват ултиматум и напушат страната. Военните действия започват; главен предлог — възстановяване на съюзната конституция от 1814 г. и независимостта на кантоните от Зоидербунда. Самото нападение се води концентрирано срещу Люцерн. Прусците се движат през Базел към реката Аар, а австрийците през Санкт-Гален и Цюрих към реката Лимат. Първите завземат територията от Золотурн до Цурцах, а вторите — от Цурцах през Цюрих до Унах. В същото време 15,000 австрийци се промъкват през Кур към Шплюген и се съединяват с италианския корпус, след което заедно настъпват през долината на Горен Рейн срещу Сен-Готар, на свой ред се съединяват тук с преминалия през Варезе и Белинцоиа корпус и вдигат въстание в старите кантони. През това време настъпленieto на главните армии, към които при Шафхаузен се присъединяват по-малки отряди, и завладяването на Люцерн отрязват тези кантони от Западна Швейцария и по този начин отделят овицте от козите. Едновременно с това Франция, задължена според „тайния договор от 30 януари“ да изкара 60,000 души при Лнон и Колмар, завзема Женева и Юра под същия предлог, под който беше завзела Рим. В резултат Берн не може повече да се държи и „революционното“ правителство е принудено или незабавно да капитулира, или да загине от глад със своите войски в Бернските Алпи.

Както виждате, планът съвсем не е толкова лош. Той грижливо е съобразен с териториалните условия, предлага да се завземе първоначално по-равнинната и плодородна Северна Швейцария и да се вземе със съединени сили единствената сериозна позиция, която там съществува — позицията зад реките Аар и Лимат. Достоянството на плана се състои в това, че той предлага да се отреже швейцарската армия от нейната житница, като временно се остави в нейните ръце по-трудно проходимата планинска област. Поради това той може да бъде приведен в изпълнение още в началото на пролетта и колкото по-рано бъде осъществен, толкова по-трудно ще бъде положението на изтласканите в планините швейцарци.

Дали разглежданият документ е обнародван против волята на неговите автори или пък е съставен специално за това, за да го намери и обнародва някой швейцарски вестник, това трудно можем да решим, опирайки се само на изложените в него съображения. В последния случай неговата цел би могла да се състои само в това — да застави швейцарците да опустошат своята хазна чрез бърза и широка мобилизация, да ги направи по-послушни на Свещения съюз и изобщо да заблуди общественото мнение относно намеренията на съюзниците. Обстоятелството, че военните приготовления на Русия и Прусия и планове за война с Швейцария толкова усърдно се излагат сега на показ, говори като че ли в полза на това предположение. Същото впечатление оставя и едно място в самия меморандум, което препоръчва да се провеждат всички операции с максимална бързина, за да се завземе колкото може по-голяма територия, преди още местните контингенти да бъдат съсредоточени и да

могат да настъпят. Обаче същият брой вътрешни основания могат да се приведат и в полза на истинността на меморандума като действително предлаган план за нахлуване в Швейцария.

Едно е несъмнено: Свещеният съюз ще предприеме акция още тази година или най-напред против Швейцария или Турция, или направо против Франция, като и в двата случая съдбата на Съюзния съвет е предрешена. Който и да влезе пръв в Берн — Свещеният съюз или революцията, — Съюзният съвет сам предреша своята гибел със своя страхлив неутралитет. Контрареволуцията не може да бъде задоволена с неговите отстъпки поради неговия повече или по-малко революционен произход; революцията нито за минута не ще може да търпи съществуването на такова предателско и малодушно правителство в сърцето на Европа, окръжено от три страни, най-силно въввлечени в движението. Поведението на швейцарския Съюзен съвет е най-поразителният и, нека се надяваме, последният пример за това, какво представлява от себе си мнимата „независимост“ и „самостоятелност“ на малките държави, окръжени от съвременните велики държави.

*Написано на 31 януари—февруари
1850 г.*

Печата се по текста на списанието

*Напечатано в списанието „Neue Rheinische
Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“, бр. 2,
1850 г.*

Ф. ЕНГЕЛС

ВЪПРОСЪТ ЗА ДЕСЕТЧАСОВИЯ РАБОТЕН ДЕН¹⁴⁷

Борците за интересите на работническата класа в отговор на аргументите на фритредерската буржоазия, на така наречената „манчестерска школа“¹⁴⁸, обикновено се ограничаваха само с негодуващо разобличаване на безнравствения и безсрамно егоистичен характер на нейните доктрини. Работникът, унижен, потиснат, физически изтощен и духовно опустошен от надменната класа на сребролюбивите фабрични лордове — този работник би бил, разбира се, напълно достоен за своята участ, ако не изпадеше във възмущение всеки път, когато хладнокръвно му се заявява, че той е навеки обречен да бъде машина, вещ, с която нейният собственик може да си служи както намери за добре за по-голяма слава на капитала и за най-бързо негово натрупване, когато му се заявява, че само при това условие може да бъде осигурено „могъществото на неговата страна“ и по-нагатъшното съществуване на самата работническа класа. Ако нямаше това чувство на страстно, революционно негодувание, нямаше да има надежда за освобождение на пролетариата. Но едно е — да се поддържа духът на мъжествена съпротива сред работниците, а друго е — да се отговаря на техните врагове в публични спорове. Тук само с негодувание, само с изблик на възмущение, колкото справедливо и да е то, нищо не може да се направи — тук са нужни аргументи. И не подлежи на съмнение, че дори в една спокойна обяснителна дискусия, дори в нейната любима област, в политическата икономия, фритредерската школа може лесно да бъде разбита от защитниците на пролетарските интереси.

Що се отнася до наглото и безсрамно твърдение на фабрикантите-фритредери, че съществуването на съвременното общество зависи от това, дали те ще могат и занаяпред да натрупват богатства за сметка на кръвта и потта на работниците, то ние ще се ограни-

чим с една забележка. През всички периоди на историята огромното мнозинство на народа е служило в една или друга форма като просто оръдие за обогатяване на привилегирована шепа хора. Но през всичките минали епохи тази система на изсмукване на кръв е действувала под прикритието на различни морални, религиозни и политически предлози: свещениците, философите, юристите и държавните деятели са уверявали народа, че той е обречен на нищета и глад заради своето собствено благо, защото такава била повелбата на бога. Сега обаче фритредерите дръзко заявяват: „Вие, работниците, сте роби и роби ще си останете, защото само благодарение на вашето робство ние можем да увеличаваме своето богатство и благополучие, защото ние, господстващата класа в тази страна, не ще можем да продължаваме да господствуваме, ако вие престанете да бъдете роби.“ И така, тайната на потисничеството сега най-сетне е разкрита; сега благодарение на фритредерите народът може най-сетне ясно да осъзнае своето положение; сега въпросът най-сетне е поставен пряко и недвусмислено: *или ние, или вие!* И затова както пред фалшивия приятел ние предпочитаме открития враг, така и пред лицемерния аристократ-филантроп предпочитаме наглия фритредер, пред лорд Ашли предпочитаме квакера Брайт.

Законът за десетчасовия работен ден бе приет след дълга и ожесточена борба, която продължи четиридесет години в парламента, в избирателните кампании, в печата, във всяка фабрика и всяка работилница в промишлените райони. От една страна, бяха описвани най-сърцераздирателни картини: разказвах за деца, задържани в своето развитие и изтезавани до смърт, за жени, откъснати от своите огнища и малки деца, за цели поколения, страдащи от неизлечими болести, за живота на маса хора, принесен в жертва, и за разбитото човешко щастие в мащаба на цялата страна — и всичко това за обогатяване на нищожна шепа хора, и без това вече премного богати. И в това нямаше нито капка измислица; всичко това бяха факти, упорити факти. При все това никой не се решаваше да поиска унищожаване на тази отвратителна система; ставаше дума само да се ограничи до известна степен нейното действие. А, от друга страна, се явяваше студеният, безсърдечният политико-икономист, платеният слуга на ония, които трупаха пари от тази система, и доказваше посредством низ от умозаклучения, също така неопровержими и точни, както и тройното правило, че пред опасността от „разорение на страната“ съществуващият ред трябва да остане неизменен.

Трябва да признаем, че защитниците на фабричните работници съвсем не умееха да опровергават аргументите на икономистите и дори твърде рядко се решаваха да се впускат в спорове с тях. Това

се обяснява с обстоятелството, че при съществуващия обществен строй, когато капиталът е съсредоточен в ръцете на малцина, на които безброй много хора са принудени да продават своя труд, всеки от тези аргументи е факт, също така неопровержим, както и фактите, приведени от противната страна. Да, при съществуващия обществен строй Англия, с всичките класи на своето население, напълно зависи от процъфтяването на своята промишленост, а това процъфтяване напълно зависи при съществуващия строй от най-неограничената свобода на покупките и продажбите, от извличането на максимално възможната печалба от всички ресурси на страната.

Да, единственото средство да се осигури подобно процъфтяване на промишлеността, от което сега зависи самото съществуване на империята, се състои при съществуващия строй в това — всяка година да се произвежда повече при по-малки разходи. А как да се произвежда повече и да се съкращават разходите? За тази цел е нужно, първо, да бъдат заставени оръдията за производство [the instrument of production] — машините и работниците — да работят тази година повече, отколкото в предидущата; второ, да се заменя възприетият досега начин на производство с нов, по-съвършен, т. е. да се заменят хората с усъвършенствувани машини; трето, да се намаляват разходите за работника, като се намалява стойността на неговата издръжка (свободна търговия със зърнените храни и т. н.) или просто като се намалява неговата работна заплата до пределно ниското равнище. Следователно във всички случаи губи работникът; следователно спасението на Англия може да бъде откупено само с цената на гибелта на нейните работници! Такова е положението, такива са неизбежните последици, до които доведоха Англия успехите на техниката, натрупването на капитала и произтичащата оттук конкуренция вътре в страната и вън от нея.

Така че законът за десетчасовия работен ден, разгледан сам по себе си и като крайна цел, беше несъмнено неправилна стъпка, нецелесъобразно и дори реакционно мероприятие, носещо в себе си зародиша на своето собствено унищожение¹⁴⁹. От една страна, законът не разрушаваше съществуващия обществен строй, а, от друга страна, не благоприятствуваше за неговото развитие. Вместо да форсира развитието на този строй до крайните предели, до оная точка, когато всички ресурси на господстващата класа ще се окажат изчерпани и когато преминаването на господството в ръцете на другата класа, когато социалната революция стане неизбежна — вместо това законът за десетчасовия работен ден се стремеше да върне насилствено обществото към един вече преминал стадий, отдавна отстъпил мястото на съвременния строй. Това става съвсем очевидно, ако

само хвърлим поглед на партиите, които прокараха закона през парламента въпреки опозицията на фритредерите. Наистина ли работническата класа наложи този закон чрез своите вълнения, чрез своето заплашително поведение? Не, разбира се. Ако беше така, работниците отдавна вече щяха да си извоюват Хартата¹⁵⁰. Освен това ония лица из работническата среда, които застанаха начело на движението за намаляване на работния ден, съвсем не бяха никакви страшни революционери. Това бяха в по-голямата си част умерени и почтени хора, предани на църквата и престола. Те се държаха настрана от чартизма и клоняха в повечето случаи към някакъв своеобразен сантиментален торизъм. Те никога не внушаваха страх на никое правителство. Законът за десетчасовия работен ден беше прокаран от *реакционните* противници на свободната търговия, от представителите на интересите на земевладелците, финансистите, колониалните и корабоплавателните компании — от коалицията между аристокрацията и ония части на буржоазията, които сами се бояха от господството на фабрикантите-фритредери. Да не би те да прокараха тоя закон от някакво съчувствие към народа? Ни най-малко. Те живееха и живеят от ограбването на народа. Те ни най-малко не са по-добри от фабрикантите, макар да са по-малко откровени и да са по-сантиментални. Но те не искаха да бъдат изместени от фабрикантите и затова от ненавист към тях прокараха този закон, който трябваше да им осигури народните симпатии и същевременно да спре бързото нарастване на социалното и политическото могъщество на фабрикантите. Приемането на закона за десетчасовия работен ден доказва не силата на работническата класа, а само това, че фабрикантите не бяха още достатъчно силни, за да постигнат онова, което искаха.

Оттогава фабрикантите фактически си осигуриха господствуващо положение, като успяха да прокарат през парламента фритредерските принципи в областта на житната търговия и мореплаването. Интересите на земевладелците и на корабоплавателните компании бяха принесени в жертва на изгряващата звезда на фабрикантите. И колкото по-силни ставаха фабрикантите, толкова повече им тежаха оковите на закона за десетчасовия работен ден. Те започнаха открито да го нарушават: възстановиха системата на смените, заставиха министъра на вътрешните работи да издаде циркуляри, които предписваха на фабричните инспектори да не обръщат внимание на това нарушаване на закона; и най-сетне, когато поради нарастващото търсене на техните стоки забележките на някои досадни инспектори станаха за тях петърпими, те пренесоха въпроса в Съда на кочевжишеството, който с една единствена присъда изцяло анулира закона за десетчасовия работен ден¹⁵¹.

Така плодовете на една четиридесетгодишна агитация бяха унищожени в един ден благодарение на растящата сила на фабрикантите, на които беше за тази цел достатъчно едно кратковременно „процъфтяване“ и „повишаване на търсенето“; а английските съдии доказаха, че и те подобно на свещениците, адвокатите, държавните деятели и политико-икономистите са само платени слуги на господстващата класа, било то класата на поземлените лордове или на финансовите лордове, или на фабричните лордове.

Значи ли това, че ние сме против закона за десетчасовия работен ден, че сме за запазването на тази отвратителна система на трупане пари върху костите и кръвта на жените и децата? Не, разбира се. Ние не само ни най-малко не сме против, но дори мислим, че още в първия ден след завземането на политическата власт на работническата класа предстои да вземе за охраната на женския и детския труд много по-решителни мерки, отколкото е законът за десетчасовия или дори за осемчасов работен ден. Но ние твърдим, че законът в оня му вид, в който беше прокаран през 1847 г., беше прокаран не от работниците, а от техните временни съюзници — реакционните класи на обществото — и че доколкото след него не последваха никакви по-нататъшни стъпки за коренно изменение на отношенията между капиталa и труда, той се яви като несвоевременна, несъстоятелна и дори реакционна мярка.

Но макар че законът за десетчасовия работен ден вече не съществува, работническата класа все пак ще спечели от това. Работниците не трябва да се смушават от кратковременното ликуване на фабрикантите. В края на краищата ще ликуват работниците, а фабрикантите ще плачат. И ето защо.

Първо. Времето и усилията, пилени толкова години в агитация за закона за десетчасовия работен ден, не са пропаднали напразно, макар че техните непосредствени резултати са сведени до нула. Участието в тази агитация даде на работниците могъщо средство за взаимно опознаване, за изясняване на своето положение в обществото и на своите интереси, за собственото им организиране и за осъзнаване на своята сила. Работникът, който премина през тази агитация, не е вече такъв, какъвто беше преди това; и цялата работническа класа като такава, преминавайки през нея, стана сто пъти по-силна, по-просветена и по-добре организирана, отколкото беше по-рано. Тя беше куп от отделни хора, които не се познаваха помежду си, които не бяха свързани с никакви общи връзки; сега тя стана могъщо и съзнаващо своята сила единно цяло [body], което вече е признато като „четвърто съсловие“ и скоро ще стане първо.

Второ. Работническата класа се убеди от опит, че *никакво временно подобрене на нейното положение не може да бъде постигнато*

за нея от други, че тя трябва да го постигне сама, преди всичко чрез завладяване на политическата власт. Работниците трябва сега да разберат, че за тях никога няма да бъде осигурено подобряване на тяхното социално положение, докато не извоюват всеобщо изборително право, което ще им даде възможност да получат работническо мнозинство в камарата на общините. От тази гледна точка прекратяването на действието на закона за десетчасовия работен ден ще принесе огромна полза на демократичното движение.

Трето. Фактическото отменяване на закона от 1847 г. ще увлече фабрикантите в такава свръхпроизводствена треска, че кризите ще последват една след друга, че твърде скоро всички средства и ресурси на съвременната система ще бъдат изчерпани и ще направят неизбежна революцията, която бързо ще доведе до политическо и социално господство на пролетариите, преобразувайки обществото по много по-коренен начин, отколкото революциите от 1793 и 1848 г. Ние вече видяхме, че съществуващият обществен строй е неразривно свързан с господството на промишлените капиталисти и че това господство зависи на свой ред от възможността за непрекъснато разширяване на производството при едновременно намаляване на неговите разходи. Но това разширяване на производството има известна граница: то не може да излезе извън рамките на съществуващите пазари. Когато настъпи такава положение, възниква криза, която влече след себе си разорение, банкрути и мизерия. Имало е не малко такива кризи, с които досега са се справяли благополучно благодарение на откриването на нови пазари (китайския в 1842 г.) или на по-доброто овладяване на старите и посредством намаляването на производствените разходи (например посредством въвеждането на свободна търговия със зърнени храни). Но и това има своята граница. Нови пазари вече не ще се открият, а за по-нататъшно намаляване на работната заплата остава само едно средство — радикална финансова реформа и намаляване на данъците чрез анулиране на националния дълг. А ако на фритредерските фабриканти не им стигне кураж да отидат по този път докрай или пък ако това временно средство също бъде изчерпано в даден момент — тогава, виж, ги очаква гибел от изобилие. Ясно е впрочем, че без възможност за по-нататъшно разширяване на пазарите — при система, която изисква непрекъснато разширяване на производството — на господството на фабрикантите настъпва край. А какво ще стане по-нататък? „Всеобщо разорение и хаос“ — казват фритредерите. *Социална революция и господство на пролетариата — твърдим ние.*

Английски работници! Ако вас, вашите жени и деца отново очаква „капанът“ на тринадесетчасовия работен ден, не изпадайте в отчаяние. Тази чаша трябва да се изпие, колкото и да е горчива. Кол-

кото по-скоро преминете това, толкова по-добре. Вашите надменни господари — бъдете уверени в това — сами си изкопаха гроба, постигайки това, което те наричат „победа“ над вас. Фактическото отменяване на закона за десетчасовия работен ден е събитие, което ще ускори съществено настъпването на часа на вашето освобождение. Вашите братя, френските и немските работници, никога не се задоволяваха с искането за десетчасов работен ден. Те винаги са се стремили към *пълно освобождение от тиранията на капитала*. И ако по отношение на техниката, производствената квалификация и сравнителната численост вие разполагате с много по-големи възможности за вашето освобождение и за произвеждането на достатъчно количество блага за вас всички — *вие, разбира се, няма да се задоволявате с дребни подаяния*. Така че не искайте повече „охранителни мерки в интерес на труда“, а смело пристъпвайте към *незабавна борба за такова политическо и социално господство на пролетариата, което ще ви даде възможност сами да охранявате своя труд*.

Написано от Ф. Енгелс в средата на февруари 1850 г.

Печата се по текста на списанието

Напечатано в списанието „The Democratic Review“ от март 1850 г.

Подпис : Ф. Е.

Ф. ЕНГЕЛС

АНГЛИЙСКИЯТ ЗАКОН ЗА ДЕСЕТЧАСОВИЯ РАБОТЕН ДЕН

Английските работници претърпяха значително поражение, и то от страната, от която най-малко очакваха това. Съдът на ковчезничеството, едно от четирите върховни съдилища на Англия, издаде преди няколко седмици една присъда, с която фактически се отменява главното в издадения през 1847 г. закон за десетчасовия работен ден.

Историята на закона за десетчасовия работен ден представлява ярък пример за своеобразната форма на развитие на класовите противоречия в Англия и поради това заслужава по-подробно разглеждане.

Известно е как с възникването на едрата промишленост започна невиждана по-рано, безгранична и безсрамна експлоатация на работническата класа от фабрикантите. Новите машини направиха излишен труда на възрастните мъже; за наглеждането на машините се изискваха жени и деца, които бяха много по-пригодни за тази цел и при това струваха по-евтино от мъжете. По този начин промишлената експлоатация изведнаж завладя цялото семейство на работника и го затвори във фабриката: жените и децата трябваше да работят ден и нощ, без отдых, докато паднат напълно изнемошени. Децата на бедняците от работните домове станаха при засилващото се търсене на деца истински обект на търговия. Още от четиригодишна и дори от тригодишна възраст те биваха продавани на търг по цели партии — под форма на ученици, за чието обучение се сключваха договори — на ония фабриканти, които предлагаша за тях най-висока цена. Споменът за ония времена на безсрамна и жестока експлоатация на децата и жените — експлоатация, която не изпускаше своята жертва, докато можеше да изсмуче от

нея още една капка кръв, да изцеди от нейните мускули и жили още едно усилие — е и досега още твърде жив у английските работници от по-старото поколение; мнозина от тях са запазили този спомен във вид на изкривен гръбначен стълб или осакатени крайници, а всички — във вид на непоправимо разрушено здраве. Съдбата на робите на най-лошите американски плантации е била още по-плашна в сравнение със съдбата на английските работници от онова време.

Още твърде отдавна държавата трябваше да взема мерки за обуздаване на непознаващата решително никакви граници неудържима експлоатация от страна на фабрикантите, които потъпкаха всички изисквания на цивилизованото общество. Обаче тези първи законодателни ограничения бяха във висша степен недостатъчни и скоро започнаха да бъдат заобикаляни. Едва половин век след въвеждането на едрата промишленост, когато бурното промишлено развитие окончателно оформи своята насока, едва през 1833 г. стана възможно да се прокара един действителен закон, който най-малко поне постави известна граница на най-крещящите злоупотребления.

Още от началото на това столетие се създава под ръководството на няколко филантропи една партия, която поставя искането да бъде ограничено по законодателен ред работното време във фабриките на десет часа на ден. Тази партия, която през двадесетте години водеше своята агитация под ръководството на Садлер, а след неговата смърт — на лорд Ашли и Р. Остлър, и продължаваше да я води до действителното прокарване на закона за десетчасовия работен ден, постепенно обедини под своето знаме освен самите работници още и аристокрацията и всички враждебни на фабрикантите буржоазни фракции. Това обединяване на работниците с най-разнородни и най-реакционни елементи на английското общество доведе до това, че агитацията за десетчасов работен ден се водеше съвсем откъснато от революционната работническа агитация. Вярно е, че чартистите бяха всички до един за закон за десетчасов работен ден; те съставяха основната маса, хора* на всички митинги във връзка с десетчасовия работен ден; те предоставяха своя печат на разположение на комитета за десетчасовия работен ден; но нито един чартист не участвуваше официално заедно с аристократическите и буржоазните привърженици на десетчасовия работен ден и не заседаваше в комитета за десетчасовия работен ден (Short-Time-Committee) в Манчестер. Този комитет се състоеше изключително от фабрични работници и фабрични надзиратели. Обаче работниците, които влизаха в неговия състав, бяха съвсем прекършени, из-

* — в смисъл: колектив, хор. *Бълг. ред.*

мъчени от непосилен труд, тихи, богобоязливи и смирени хора, които изпитваха свещен ужас пред чартизма и социализма, отнасяха се с подобаващо уважение към престола и църквата; твърде много обзесилени, за да ненавиждат промишлената буржоазия, те бяха способни единствено за раболепно почитание на аристокрацията, която беше поне благоволила да се унижи дотам, че се бе заинтересувала от тяхната нужда. Работническият торизъм на тези привърженици на десетчасовия работен ден беше още отзвук на оная първа опозиция на работниците против промишления прогрес, която се стремеше да възстанови старото патриархално състояние и в най-енергичната своя проява не отиде по-далеч от разрушаването на машините. Не по-малко реакционни от тези работници бяха буржоазните и аристократическите главатарии на партията на десетчасовия работен ден. Всички те бяха сантиментални тори, в по-голямата си част идеолози-мечтатели, които живееха със спомените за пропалата патриархална, скрита експлоатация със съпътстващите я благочестие, привързаност към домашното огнище, добродетел и ограниченост, с нейните неподвижни, наследени по традиция порядки. Тези ограничени хора изпитваха виене на свят само при вида на буржоазния промишлен преврат. Тяхната дребнобуржоазна душа се възмушаваше от новите, внезапно като по вълшебен начин изникнали производителни сили, които за малко години пометоха от лицето на земята ония класи на предишното общество, които се смятаха за най-почтени, най-неприкосновени, най-важни, и поставиха на тяхното място нови, неизвестни по-рано класи — класи, чиито интереси, симпатии и целият начин на живеене и мислене се намираха в рязко противоречие с институциите на старото английско общество. Тези мекосърдечни идеолози не изпусаха случая да протестираха от гледна точка на морала, хуманността и състраданието против коравосърдечната жестокост и безпощадност, с която се извършваше този процес на преобразуване на обществото, противопоставяйки му като обществен идеал неподвижността, мирното благополучие и благонравието на изчезващия патриархален строй.

Към тези елементи се присъединяваха през ония периоди, когато въпросът за десетчасовия работен ден привличаше към себе си общественото внимание, всички фракции на обществото, интересите на които бяха засегнати от промишления преврат, съществуването на които бе поставено от него под заплаха. Банкерите, борсовите играчи, корабоприжателите и търговците, поземлената аристокрация, едрите вестиндийски земеделци, дребната буржоазия — всички те през такива периоди все повече и повече се обединяваха под ръководството на ония, които агитираха за десетчасов работен ден.

Законът за десетчасовия работен ден предлагаше на тези реакционни класи и фракции прекрасна почва за съюз с пролетариата против промишлената буржоазия. Значително ограничавайки бързото нарастване на богатството, влиянието, социалното и политическото могъщество на фабрикантите, той носеше на работниците само материални, дори изключително физически изгоди. Той ги предпазваше от много бързо разрушаване на тяхното здраве. Но той не им даваше нищо, с което те биха могли да станат опасни за своите реакционни съюзници: той не им даваше политическа власт и не изменяше тяхното обществено положение като наемни работници. Напротив, агитацията в полза на десетчасов работен ден постоянно задържаше работниците под влиянието и отчасти дори под ръководството на техните богати съюзници — ръководство, от което те след закона за реформата и възникването на чартистката агитация все повече и повече се стремяха да се откъснат. Беше съвсем естествено, особено в началото на промишления преврат, че работниците, които водеха непосредствена борба само против промишлената буржоазия, се присъединяваха към аристокрацията и другите фракции на буржоазията, които не ги експлоатираха непосредствено и също се бореа против промишлената буржоазия. Но този съюз изопачаваше характера на работническото движение, като внасяше в него силен реакционен примес, който едва сега постепенно изчезва; той значително засилваше в работническото движение позициите на реакционните елементи, т. е. на такива работници, като например ръчните тъкачи, чийто отрасъл на производство още принадлежи към периода на мануфактурата и за които поради това промишленият прогрес сам по себе си представлява заплаха.

Затова за работниците беше щастие, че в този период на объркване през 1847 г., когато всички стари парламентарни партии се бяха разложили, а новите още не бяха се сформирали, бе прокаран най-после законът за десетчасовия работен ден. Той мина след цяла редица безредни гласувания, резултатът от които явно беше дело на случая и през време на които нито една партия — с изключение на упоритите фритредерски фабриканти, от една страна, и на яростните протекционистки земевладелци, от друга — не гласуваше единодушно и последователно. Той мина като лоша шега, устроена от аристокрацията, част от пилитите и част от вигите на фабрикантите, за да им отмъстят за голямата победа, одържана от последните чрез отменяването на житните закони.

Законът за десетчасовия работен ден не само задоволи една необходимата физическа потребност на работниците, като запази до известна степен тяхното здраве от бясната експлоатация на фабрикантите, той също така освободи работниците от съдружието им със

сантиментални мечтатели, от солидаризирането им с всички реакционни класи в Англия. Патриархалните брътвежи на някой си Остлър, трогателните уверения и съчувствия на някой си лорд Ашли не намираха вече слушатели, откак законът за десетчасовия работен ден престана да бъде главното съдържание на тези тиради. Работническото движение едва сега изцяло се концентрира за завладяване на политическата власт от пролетариата като първо средство за преобразуване на цялото съществуващо общество. А по този въпрос аристокрацията и реакционните фракции на буржоазията, неотдавнашни съюзници на работниците, им се противопоставяха като заклетни врагове, като съюзници на промишлената буржоазия.

Вследствие на промишления преврат промишлеността, благодарение на която Англия бе завладяла и държеше под своето иго световния пазар, стана решаващ производствен отрасъл за Англия. Благосъстоянието на Англия зависеше изцяло от подема или упадъка на нейната промишленост, повдигаше се и спадаше заедно с нейните колебания. По силата на решаващото влияние на промишлеността промишлените буржоа — фабрикантите — станаха решаващата класа в английското общество; политическото господство на индустриалците и отстраняването на всички обществени и политически учреждения, които пречеха на развитието на едрата промишленост, станаха необходимост. Промишлената буржоазия пристъпи към действие. От 1830 г. досега историята на Англия е история на победите, които тази буржоазия одържаше една след друга над своите обединени реакционни противници.

Докато във Франция юлската революция доведе до господство на финансовата аристокрация, в Англия законът за парламентарната реформа, прокаран наскоро след това, в 1832 г., доведе именно до падането на финансовата аристокрация. Банката, националните кредитори и борсовите спекуланти, с една дума, търговците с пари, на които аристокрацията беше силно задлъжняла, дотогава почти изцяло властвуваха над Англия под пълното прикритие на избирателния монопол. Колкото по-далече отиваше развитието на едрата промишленост и световната търговия, толкова по-непоносимо ставаше, въпреки отделните отстъпки, тяхното господство. Коалицията на всички останали фракции на буржоазията с английския пролетариат и ирландските селяни събори финансовата буржоазия. Народът заплашваше с революция, буржоазията масово връщаше на банката нейните банкноти и я доведе непосредствено пред банкрут. Финансовата аристокрация навреме отстъпи; нейната отстъпчивост избави Англия от една собствена февруарска революция.

Законът за реформата даде на всички имотни класи на страната, чак до най-дребния бакалиц, възможност да вземат участие в по-

литическата власт. Всички буржоазни фракции получиха благодарение на това законна почва, върху която те можеха да излязат със свои претенции и да проявят своята власт. Същата борба, която отделните буржоазни фракции във Франция водят помежду си при републиката от времето на юнската победа през 1848 г., се водеше в Англия от времето на закона за реформата в парламента. От само себе си се разбира, че при съвсем различни условия и при резултати, съвсем различни за двете страни.

Щом си завладя посредством закона за реформата арената за парламентарна борба, промишлената буржоазия не можеше да не печели победа след победа. Чрез ограничаването на синекурите¹⁵² бяха ѝ принесени в жертва аристократическите подлизурки на финансистите, чрез закона за бедните от 1833 г.¹⁵³ — пауперите, чрез намаляването на тарифите и въвеждането на подоходния данък — освобождаването на финансистите и земевладелците от данъци. С победите на индустриалците се увеличаваше броят на техните васали. Едрата и дребната търговия започнаха да им плащат данък. Лондон и Ливерпул паднаха ничком пред свободната търговия, този месия на индустриалците. Но заедно с техните победи растяха техните потребности, техните претенции.

Съвременната едра промишленост може да съществува само при условие на постоянно разширяване, на постоянно завладяване на нови пазари. Към това я принуждават безграничните възможности на масовото производство, непрестанното развитие и по-нататъшното усъвършенствуване на техниката и обусловеното от това непрекъснато изтичане на капитали и работна сила. Тук всеки застой е само начало на разорение. Но разширяването на промишлеността е обусловено от разширяването на пазарите. А тъй като при съвременното стъпало на своето развитие промишлеността несравнено по-бързо увеличава своите производителни сили, отколкото тя е в състояние да разширява своите пазари, то възникват ония периодични кризи, през време на които благодарение на излишъка от средства за производство и продукти циркулацията в икономическия организъм внезапно спира, промишлеността и търговията почти съвсем замират, докато излишъкът от продукти не се разнесе по новите канали. Англия е огнището на тези кризи, парализиращото влияние на които неминуемо достига най-отдалечените, най-глухите кътчета на световния пазар и навсякъде води към разоряване на значителна част от промишлената и търговската буржоазия. От тези кризи, които впрочем по най-осезателен начин показват на всички части от английското общество тяхната зависимост от фабрикантите, има само едно средство за спасение: разширяване на пазарите или чрез завладяване на нови пазари, или чрез по-основна екс-

плоатация на старите. Ако оставим настрана малкото изключителни случаи, при които, както през 1842 г. в Китай, със силата на оръжиято беше открит един пазар, който дотогава упорито си оставаше затворен, тогава има само едно средство за откриване по промишлен път на нови пазари и по-основно експлоатиране на старите — това са по-ниските цени, т. е. намаляването на производствените разходи. Но производствените разходи могат да бъдат намалени посредством нови, по-съвършени методи на производство, посредством намаляване на печалбата или посредством намаляване на работната заплата. А въвеждането на по-усъвършенствувани методи на производство не може да спаси от кризата, защото то увеличава производството и по този начин само поражда необходимостта от нови пазари. За намаляване на печалбата през време на кризата и дума не може да става, тъй като всеки е готов да продава дори на загуба. Точно така стои и въпросът с работната заплата, която освен това, подобно на печалбата, се определя от закони, независещи от волята и намеренията на фабрикантите. И все пак работната заплата образува главната съставна част от производствените разходи и нейното постоянно намаляване е единственото средство за разширяване на пазарите и спасение от кризата. Но работната заплата спада само при поевтиняване на средствата за живот на работника. А средствата за живот на работника в Англия се оскъпяваха чрез покровителствените мита върху зърнените храни, върху английските колониални продукти и пр., както и чрез косвените данъци.

С това се обяснява непрекъснатата, енергичната, всеобщата агитация на индустриалците за свобода на търговията и особено за отменяване на житните мита. С това се обяснява знаменателният факт, че от 1842 г. насам всяка търговска и промишлена криза им носеше нова победа. С отменяването на житните мита на индустриалците бяха принесени в жертва английските земевладелци, с отменяването на диференциалните мита върху захарта и др. — земевладелците в колониите, с отменяването на навигационните закони¹⁵⁴ — корабопритежателите. В този момент индустриалците водят агитация за ограничаване на държавните разходи и намаляване на данъците, както и за даване избирателно право на оная част от работниците, която е най-благонадеждна. Те искат да вкарат в парламента нови съюзници, за да могат още по-скоро да си извоюват непосредствено политическо господство, единствено с помощта на което ще могат да ликвидират загубилите всякакъв смисъл, но твърде скъпо струващи традиционни придатъци към английската държавна машина — аристокрацията, църквата, синекурите, полуфеодалната юриспруденция. Не подлежи на съмнение, че предстоящата именно сега, в недалечно бъдеше, нова търговска криза, която, както по

всичко изглежда, ще съвпадне с нови колосални стълкновения на континента, ще доведе най-малко до един такъв прогрес в развитието на Англия.

Но в разгара на тези непрекъснати победи на промишлената буржоазия реакционните фракции успяха да ѝ сложат оковите на закона за десетчасовия работен ден. Този закон бе прокаран в такъв момент, който не беше нито момент на процъфтяване, нито момент на криза, в един от ония преходни периоди, когато промишлеността още страда от последиците на свръхпроизводството до такава степен, че може да приведе в движение само част от своите ресурси, и когато поради това фабрикантите сами не позволяват да се работи през целия работен ден. Само в такъв момент, когато законът за десетчасовия работен ден ограничаваше конкуренцията между самите фабриканти, само в един такъв момент той беше приемлив. Но този момент скоро отстъпи мястото на нов период на процъфтяване. Изпразнените пазари се нуждаеха от нови стоки; спекулата отново се разгърна и удвои търсенето; фабрикантите не успяха да пускат навреме и достатъчно продукция. Сега законът за десетчасовия работен ден се превърна за тях, които повече от всякога се нуждаеха от абсолютна независимост и възможност да се разпореждат неограничено с всички ресурси на промишлеността, в непоносими окови. Какво би станало с индустриалците през следващата криза, ако не им се позволеше с всички сили да експлоатират краткия период на процъфтяването? Законът за десетчасовия работен ден трябваше да падне. Ако не им достигаха още силите да го отменят в парламента, те трябваше да се постараят да го заобиколят.

Законът за десетчасовия работен ден ограничаваше работното време на младежите под 18 години и на работничките до десет часа на ден. Тъй като жените, младежите и децата съставляват по-голямата част от работещите във фабриките — получи се по необходимост така, че фабриките изобщо можеха да работят само десет часа на ден. Но когато във връзка с периода на процъфтяването за фабрикантите възникна необходимостта да увеличат броя на работните часове, те все пак намериха изход. Както правеха и по-рано, когато се касаеше за деца по-млади от 14 години, работното време за които се ограничаваше в още по-голяма степен, те започнаха да ангажирват жени и младежи малко в повече като помощници и за смяна. По този начин те можаха да заставят своите фабрики и своите възрастни работници да работят тринадесет, четирнадесет, петнадесет часа, като при това никое от лицата, попадащи под действието на закона за десетчасовия работен ден, не работеше повече от десет часа на ден. Това прогиворечеше отчасти на буквата и още

повече на целия дух на закона и на намерението на законодателя; фабричните инспектори подаваха жалби до съда, между мировите съдии нямаше единство и техните решения се различаваха помежду си. Колкото повече се засилваше процъфтяването, толкова по-силно индустриалците протестираха против закона за десетчасовия работен ден и против вмешателството на фабричните инспектори. Министърът на вътрешните работи сър Дж. Грей издаде заповед до инспекторите да се отнасят търпимо към системата на смените (relay или shift system). Но мнозина от тях, опирайки се на закона, не се съобразяваха с това. Най-сетне един особено показателен случай бе отнесен до Съда на ковчезничеството и последният се изказа в полза на фабрикантите. С тази присъда законът за десетчасовия работен ден фактически се отменя и фабрикантите отново стават пълни господари в своите фабрики. През време на кризи те могат да работят два, три или шест часа, а през време на подем — от тринадесет до петнадесет часа, а фабричният инспектор няма вече правото да се намесва в това.

Щом като законът за десетчасовия работен ден бе защищаван главно от реакционерите и щом като той бе прокаран през парламента изключително от реакционните класи — виждаме сега, че при начина, по който бе прокаран, той е напълно реакционна мярка. Цялото обществено развитие на Англия е свързано с развитието на промишлеността, с нейния прогрес. Всички институции, които пречат на това развитие, които искат да го ограничат или искат да го регулират чрез лежащи извън него мерки и да го подчинят на себе си, са реакционни, несъстоятелни и ще бъдат отстранени от това развитие. Революционната сила, която така лесно се справи с цялото патриархално общество на стара Англия, с аристокрацията и финансовата буржоазия, няма, разбира се, да позволи да бъде поставена в прокрустовото легло на закона за десетчасовия работен ден. Всички опити на лорд Ашли и неговите другари да възстановят загубилия сила закон чрез автентично тълкуване ще останат безплодни или в най-благоприятния случай ще имат само ефимерен привиден резултат.

И все пак за работниците законът за десетчасовия работен ден е необходим. Той представлява за тях физическа потребност. Без закона за десетчасовия работен ден цялото английско младо работническо поколение ще загине физически. Но съществува огромна разлика между закона за десетчасовия работен ден, който работниците днес искат, и оня, който бе пропагандиран от Садлер, Остлър и Ашли и който бе прокаран от реакционната коалиция през 1847 г. От краткотрайността на закона, от това, колко лесно той бе ликвидиран — достатъчна бе за това проста съдебна присъда, не стана

нужда дори от парламентарен акт за неговото отменяване, — от последвалите действия на своите предишни реакционни съюзници работниците разбраха колко струва коалицията с реакцията. Те разбраха каква полза може да има за тях провеждането на отделни дребни мероприятия против промишлената буржоазия. Те разбраха, че промишлената буржоазия е засега още единствената класа, която в настоящия момент е в състояние да застане начело на движението, и че би било безцелно да ѝ се противодейства в изпълнението на тази прогресивна мисия. Ето защо въпреки своята откритост и нито за момент неутихваща вражда към индустриалците работниците сега са много повече склонни да ги поддържат в тяхната агитация за пълно провеждане на свободата на търговията и на финансовата реформа и за разширяване на изборителното право, отколкото отново да позволят да бъдат заблудени чрез филантропична измама под знамето на обединените реакционери. Те чувствуват, че техният час ще дойде едва тогава, когато ролята на индустриалците ще бъде вече изиграна, и затова техният верен инстинкт им подсказва да ускорят този процес на развитие, който ще даде на индустриалците властта и с това ще подготви тяхното падане. Но именно поради това работниците не забравят, че като съдействуват за установяването на господството на индустриалците, с това те съдействуват за установяването на властта на своите най-кръвни, най-открити врагове и че те могат да постигнат своето собствено освобождение само чрез събаряне на индустриалците, чрез завладяване на политическата власт за самите себе си. Анулирането на закона за десетчасовия работен ден още веднаж по най-блестящ начин им доказва това. Възстановяването на действието на този закон може да има сега смисъл само при господство на всеобщо изборително право, а всеобщо изборително право в Англия, населена в две трети с промишлени пролетарии, означава изключително политическо господство на работническата класа с всички неразривно свързани с това революционни промени в обществените порядки. Ето защо законът за десетчасовия работен ден, към който се стремят сега работниците, съвсем не прилича на закона, който току-що бе обявен от Съда на ковчежничеството за недействителен. Това вече не е отделен опит да се парализира промишленото развитие, това е едно от звената в дългата верига от мероприятия, които трябва напълно да преобразуват съвременния обществен строй и постепенно да унищожат съществуващите досега класови противоречия, това вече не е реакционно, а революционно мероприятие.

Фактическото отменяване на закона за десетчасовия работен ден, отначало чрез самоволните действия на самите фабриканти, а след това чрез Съда на ковчежничеството, съдействуваше преди

всичко за съкращаване на периода на процъфтяване и ускоряване на настъпването на кризата. Но онова, което ускорява кризата, ускорява в същото време хода на развитието на английското общество и осъществяването на най-близката цел на това развитие — събарянето на промишлената буржоазия от промишления пролетариат. Средствата, с които разполагат индустриалците за разширяване на пазарите и за премахване на кризите, са твърде ограничени. Предлаганото от Кобден съкращаване на държавните разходи представлява или просто едно свойствено на вигите бръщолевене, или пък е равносилно на истинска революция, дори и ако цели само временно облекчение. А ако то бъде проведено по най-широк, революционен начин — доколко, доколкото английските индустриалци могат да бъдат революционери, — как ще бъде предотвратена в такъв случай една следваща криза? Очевидно е, че английските индустриалци, чиито средства за производство имат свойството да се разширяват несравнено по-силно, отколкото техните пазари за пласимента, с бързи крачки се приближават до момента, когато и техните извънредни средства ще бъдат изчерпани, когато периодът на процъфтяване, който сега още отделя една криза от следващата, съвсем ще изчезне под натиска на прекомерно нарасналите производителни сили, когато кризите ще се отделят една от друга само чрез кратки периоди на слаба, полуза-спала промишлена дейност; тогава промишлеността, търговията и цялото съвременно общество би трябвало да загинат от излишък ненамираща приложение жизнена енергия, от една страна, и от пълно изтощение, от друга, ако това ненормално състояние не носеше в себе си средствата за своето собствено изцеление и ако промишленото развитие не създаваше същевременно оная класа, която единствена и ще може да поеме ръководството на обществото — пролетариата. Тогава пролетарската революция ще бъде неизбежна, а нейната победа — несъмнена.

Такъв е правилният, нормалният ход на събитията, който с неизбежна необходимост произтича от цялото съвременно обществено положение на Англия. Доколко този нормален ход може да бъде ускорен от стълкновенията на континента и от революционните преврати в Англия, това ще покаже най-близкото бъдеще.

А законът за десетчасовия работен ден?

От момента, в който границите дори на световния пазар стават твърде тесни за пълно разгръщане на всички ресурси на съвременната промишленост, когато тя се нуждае от обществена революция, за да могат нейните сили отново да получат пълен простор — от този момент ограничаването на работното време вече не е реакционно, то вече не е спънка за развитието на промишлеността. Напротив, то се установява от само себе си. Първият резултат на пролетарска-

та революция в Англия ще бъде — централизиране на едрата промишленост в ръцете на държавата, т. е. на господстващия пролетариат, а с централизирането на промишлеността се отстраняват всички отношения, свързани с конкуренцията, които в днешно време водят към конфликт между регулирането на работното време и прогреса на промишлеността. Така че единственото разрешение на въпроса за десетчасовия работен ден, както и на всички въпроси, основани на противоречията между капитала и наемния труд, лежи в пролетарската революция.

Написано от Ф. Енгелс през март 1850 г.

Печата се по текста на списанието

Напечатано в списанието „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische, Revue“, бр. 4, 1850 г.

Подпис: Фридрих Енгелс

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ОБРЪЩЕНИЕ НА ЦЕНТРАЛНИЯ КОМИТЕТ
ДО СЪЮЗА НА КОМУНИСТИТЕ¹⁵⁵

МАРТ 1850

ЦЕНТРАЛНИЯТ КОМИТЕТ — ДО СЪЮЗА

Братя!

В течение на двете революционни години, 1848—1849, Съюзът на комунистите издържѝ два пъти изпитание: първо, с това, че неговите членове навсякъде енергично участваха в движението, че те и в печата, и на барикадите, и на полесраженията стояха в първите редове на единствената решително революционна класа — пролетариата. Съюзът, сетне, издържѝ изпитание и в смисъл, че неговите възгледи за движението, както те бяха изложени в циркулярните писма на конгресите и на Централния комитет през 1847 г. и в „Комунистическия манифест“, се оказаха единствено правилни и че изказаните в тези документи предположения се оправдаха напълно, а разбирането на съвременното обществено положение — което по-преди се пропагандираше от Съюза само тайно — сега е в устата на всички и публично се проповядва по площадите. В същото това време предишната здрава организация на Съюза значително отслабна. Голяма част от членовете, които непосредствено участваха в революционното движение, мислеха, че времето на тайните дружества е минало и че е достатъчна само откритая дейност. Отделни окръзи и общини започнаха да занемаряват своите сношения с Централния комитет и постепенно ги прекратиха напълно. По този начин, докато демократическата партия — партията на дребната буржоазия — се организираше в Германия все повече, работническата партия загуби единствената си здрава опора, запази се в организиран вид най-много в отделни местности за местни цели и по силата на това изпадна в общото движение изцяло под господството и под ръководството на дребнобуржоазните демократи. На това съ-

стояние трябва да се сложи край: самостоятелността на работниците трябва да бъде възстановена. Централният комитет разбра тази необходимост и затова още през зимата на 1848—1849 г. изпрати емисара Йозеф Мол в Германия за реорганизиране на Съюза. Обаче мисията на Мол не оказа трайно влияние отчасти поради това, че германските работници още нямаша тогава достатъчен опит, а отчасти поради това, че тази мисия бе прекъсната поради въстанието през м. май миналата година. Самият Мол грабна оръжието, постъпи в баденско-пфалцката армия и на 29 юни* падна в сражението при Мург. В негово лице Съюзът загуби един от своите най-стари, най-активни и най-надеждни членове, който взе участие във всички конгреси и в Централния комитет и извърши още от по-рано с голям успех редица пътувания с определени поръчения. След поражението на революционните партии в Германия и във Франция през м. юли 1849 г. почти всички членове на Централния комитет отново се събраха в Лондон и след като попълниха своя състав с нови революционни сили, с обновена енергия се заеха с реорганизиране на Съюза.

Реорганизирането на Съюза може да бъде проведено само чрез емисар, и Централният комитет смята, че е във висша степен важно емисар да бъде изпратен в настоящия момент, когато предстои нова революция, когато следователно работническата партия трябва да действа колкото се може по-организирано, колкото се може по-единодушно и колкото се може по-самостоятелно, ако не иска отново, както през 1848 г., да бъде експлоатирана от буржоазията и да се влачи в опашката ѝ.

Ние ви казахме, братя, още през 1848 г., че немските либерални буржоа скоро ще дойдат на власт и веднага ще насочат своята току-що спечелена власт против работниците. Вие видяхте как се сбъдна това. И наистина, именно буржоата — след мартенското движение през 1848 г. — незабавно завзеха държавната власт и веднага използваха тази власт, за да заставят работниците, своите съюзници по борба, да се върнат в тяхното предишно угнетено положение. Въпреки че буржоазията не можа да постигне това, без да встъпи в съюз с победената през м. март феодална партия, дори в края на краищата без да отстъпи отново господството на тази феодална абсолютистическа партия, все пак тя си осигури условия, които — предвид на финансовите затруднения на правителството — биха предали най-сетне в нейни ръце господството и биха гарантирали нейните интереси в случай, че би се оказало възможно, щото революционното движение да тръгне още отсега по пътя на така наре-

* В изданието от 1885 г. погрешно е напечатано: 19 юли. *Ред.*

ченото мирно развитие. За осигуряване на своето господство буржоазията не би се нуждала дори от насилствени мерки, които биха предизвикали срещу нея омразата на народа, тъй като всички тези насилствени мерки са вече осъществени от феодалната контрареволуция. Но развитието не ще тръгне по тоя мирен път. Напротив, приближава революция, която ще ускори това развитие, безразлично дали тя ще бъде предизвикана чрез самостоятелно въстание на френския пролетариат или чрез нахлуване на Свещения съюз в революционния Вавилон.

И ролята, която немските либерални буржоа през 1848 г. изиграха по отношение на народа, в предстоящата революция тая толкова пределска роля ще я поемат демократическите дребни буржоа, които заемат сега в опозицията също такова положение, каквото заемаха и либералните буржоа преди 1848 година. Тази партия, демократическата партия, която за работниците е много по-опасна от предишните либерали, се състои от три вида елементи:

I. От най-прогресивните части на едрата буржоазия, които си поставят за цел незабавно и пълно събаряне на феодализма и абсолютизма. Тази фракция е представена от предишните берлински съглашатели, които бяха предложили отказ от плащане на данъци.

II. От конституционно-демократическите дребни буржоа, чиято главна цел в предшествувалото движение бе създаването на повече или по-малко демократическа федеративна държава в такава форма, каквато се искаше от техните представители, левицата на франкфуртското събрание, а по-късно от щутгартския парламент и от самите тях в кампанията им за имперска конституция.

III. От републиканските дребни буржоа, чийто идеал е германска федеративна република по подобие на швейцарската и които сега наричат себе си „червени“ и „социални демократи“ поради това, че са проникнати от благото намерение да унищожат угнетението на дребния капитал от едрия, на дребния буржоа от едрия буржоа. Представители на тази фракция бяха членовете на демократическите конгреси и комитети, ръководителите на демократическите съюзи, редакторите на демократическите вестници.

Всички тези фракции наричат себе си сега, след своето поражение, „републиканци“ или „червени“, точно тъй, както републиканските дребни буржоа във Франция наричат себе си сега социалисти. Там, където те, както например във Вюртемберг, Бавария и т. н., намират още възможност да отстояват своите цели по конституционен път, те използват случая, за да запазят старите си фрази и да докажат на дело, че ни най-малко не са се променшили. Впрочем ясно е, че променянето на названието на тази партия ни най-

малко не променя нейното отношение към работниците; то доказва само, че сега тази партия е принудена да се обявява против обединилата се с абсолютизма буржоазия и да се опира на пролетариата.

Дребнобуржоазнодемократическата партия в Германия е много силна. Тя обхваща не само огромното болшинство на буржоазното население на градовете, на дребния търговско-промишлен свят и на занаятчийските майстори: след нея вървят селяните и селският пролетариат, докато той още не е намерил опора в самостоятелния пролетариат на градовете.

Отношението на революционната работническа партия към дребнобуржоазната демокрация е следното: тя върви заедно с нея против оная фракция, към събарянето на която работническата партия се стреми; тя се обявява против нея във всички случаи, когато дребнобуржоазната демокрация иска да стабилизира своето положение в свой собствен интерес.

Далеч от мисълта да извършат преврат в цялото общество в интерес на революционните пролетарии, демократическите буржоа се стремят към такова изменение на обществените порядки, което би направило за тях по възможност по-сносно и по-удобно съществуващото общество. Затова те искат преди всичко намаление на държавните разходи чрез ограничаване на бюрокрацията и чрез прехвърляне на главните данъци върху едрите земевладелци и върху буржоата. Сетне те искат премахване на натиска на едрият капитал върху дребния, борейки се за създаване на държавни кредитни учреждения и на закони против лихварството, благодарение на което пред тях и пред селячеството би се открила възможност да получават кредити не от капиталистите, а от държавата, и то при изгодни условия; те се борят освен това за установяване на буржоазни отношения на собствеността в селото чрез пълно премахване на феодализма. За да претворят всичко това в дело, на тях им е необходим демократически — безразлично дали конституционен или републикански — начин на управление, който да дава болшинство на тях и на техните съюзници — селяните, — и демократическо местно самоуправление, което да предаде в техни ръце непосредствения контрол над общинната собственост и редица функции, които понастоящем се изпълняват от бюрократите.

Сетне, необходимо е, според тях, да се противодействува на господството и на бързия растеж на капитала отчасти чрез ограничаване на правото за наследяване, а отчасти посредством предаване на колкото се може по-голямо количество работи в ръцете на държавата. Що се отнася до работниците, то несъмнено е, че те трябва да си останат преди всичко наемни работници както по-преди, но

при това демократическите дребни буржоа искат работниците да имат по-добро възнаграждение и по-осигурено съществуване; те се надяват да постигнат това отчасти като държавата дава работа, отчасти чрез благотворителни мерки — с една дума, те се надяват да подкупят работниците с повече или по-малко замаскирани подаяния и да сломят тяхната революционна сила посредством временно подобряване на тяхното положение. Далеч не всички фракции на дребнобуржоазната демокрация отстояват всички приведени тук нейни искания и само малцина от дребнобуржоазните демократи смятат за своя задача да се борят за тия искания в цялата тяхна съвкупност. Колкото по-далеч отиват отделни лица или фракции на дребнобуржоазната демокрация, толкова по-голямо количество от тия искания те правят свои, а малцината, които в гореизложеното виждат своя собствена програма, могат даже и да си въобразят, че посоченото е максимум от онова, което въобще може да се очаква от революцията. Но тези искания не могат в никой случай да задоволят партията на пролетариата. Докато демократическите дребни буржоа с провеждането на колкото се може повече от горепосочените искания се стремят най-бързо да завършат революцията, нашите интереси и нашите задачи се заключават в това, да направим революцията непрекъсната дотогава, докато всички повече или по-малко имотни класи бъдат отстранени от господство, докато пролетариатът завоюва държавната власт, докато асоциацията на пролетариите не само в една страна, но и във всички господстващи страни в света се развие до такава степен, че конкуренцията между пролетариите от тия страни се прекрати и че поне решаващите производителни сили бъдат концентрирани в ръцете на пролетариите. За нас въпросът е не за изменение на частната собственост, а за нейното унищожаване, не за забулване на класовите противоречия, а за унищожаване на класите, не за подобряване на съществуващото общество, а за основаване на ново общество. Че дребнобуржоазната демокрация в течение на по-нататъшното развитие на революцията ще получи в Германия преобладаващо влияние за известно време — това не подлежи на никакво съмнение. Затова, пита се, каква ще бъде позицията на пролетариата и по-специално на Съюза по отношение на нея:

1. докато продължават да съществуват сегашните отношения, при които дребнобуржоазните демократи се намират също така в угнетено положение;

2. в предстоящата революционна борба, която ще им даде превес;

3. след свършването на тази борба, през времето, когато те ще получат превес над съборените класи и над пролетариата.

1. В настоящия момент, когато демократическите дребни буржоа са навсякъде угнетени, те въобще проповядват на пролетариата единение и примирение, те му протягат ръка и се стремят към създаване на една голяма опозиционна партия, която да обхване всички оттенъци в демократическата партия, т. е. стремят се да въвлекат работниците в партийната организация, където господствуват общи социалнодемократически фрази, зад които се крият техните специфични интереси, и където в интерес на тъй желания мир не трябва да бъдат издигани специални искания на пролетариата. Подобно обединение безусловно би донесло вреда за пролетариата и би било изгодно изключително за тях. Пролетариатът напълно би загубил своята самостоятелност, тъй трудно завоюваната позиция, и отново би се принизил до ролята на придатък на официалната буржоазна демокрация. Значи от такова обединение трябва да се откажем най-решително. Вместо да се принизят още веднаж до ролята на хор, одобрително ръкопляскащ на буржоазните демократи, работниците, и преди всичко Съюзът, трябва да работят в насока, щото наред с официалните демократи да създадат самостоятелна, тайна и открита организация на работническата партия и да превърнат всяка своя община в център и ядро на работническите съюзи, в които опозицията и интересите на пролетариата биха могли да се обсъждат независимо от буржоазните влияния. Колко несериозно буржоазните демократи се отнасят към подобен съюз с пролетариите, в който последните да притежават равна с тях сила и равни права, се вижда от примера с бреславлските демократи: в своя орган „*Neue Oder-Zeitung*“ те яростно преследват организираните самостоятелно работници, които те наричат социалисти. В случай на борба против общия враг не е нужно никакво особено обединение. Доколкото е необходимо да се води пряка борба против такъв противник, интересите на двете партии временно съвпадат и както е бивало и досега, така и в бъдеще сам по себе си възниква такъв съюз, пресметнат с оглед само за дадения момент. Ясно е, че в предстоящите кървави конфликти, както и въе всички предишни, на работниците главно ще се наложи да завоюват победа със своето мъжество, със своята решителност и готовност за самопожертвуване. В тази борба масата на дребните буржоа, както и в миналото, ще протака по възможност повече и ще се държи нерешително и пасивно, та отсетне, когато бъде спечелена победа, да се възползува от нея за себе си, да призове работниците към спокойствие и връщане към своята работа, да предотврати така наречените ексцеси и да лиши пролетариата от плодовете на победата. Не е във властта на работниците да попречат в това на дребнобуржоазните демократи, но във властта на работниците е да затруднят дребнобуржоазните демократи да взе-

мат преднина по отношение на въоръжения пролетариат и да им продикуват такива условия, при които господството на буржоазните демократи още в самото начало ще носи в себе си зърното на гибелта — и по-нататъшното му изтласкване от властта на пролетариата ще бъде значително улеснено. През време на конфликта и непосредствено след свършване на борбата работниците преди всичко трябва, доколкото това е възможно, да противодействуват на опитите на буржоазията да внесе успокоение и да принуждават демократите да приведат в изпълнение своите сегашни терористически фрази. Те трябва да действуват в такава насока, че непосредствено революционно възбуждение да не бъде отново подадено веднага след победата. Напротив, те трябва да го поддържат, доколкото изобщо това е възможно. Те не само не трябва да се обявяват против така наречените ексцеси, против случаете на народно отмъщение по отношение на омразни лица или официални здания, с които са свързани само омразни спомени, те трябва не само да търпят тези акции, но и да поемат ръководството им. През време на борбата и след нея работниците трябва при всеки случай наред с исканията на буржоазните демократи да издигат свои собствени искания. Те трябва да поискат гаранции за работниците, щом демократическите буржоа се приготвят да вземат властта в свои ръце. Ако бъде необходимо, те трябва да издействуват тия гаранции чрез сила и въобще да се погрижат новите управници да се задължат да дават всевъзможни отстъпки и обещания; това е най-сигурното средство да бъдат те компрометирани. Те въобще трябва всемерно и колкото е възможно да съдържат ликуването, предизвиквано от новото положение, и опиянението от победата, което настъпва след всяка победоносна улична борба, като противопоставят на това спокойното и хладнокръвно разбиране на събитията и нескривано недоверие към новото правителство. Наред с новите официални правителства те трябва веднага да учредяват собствени, революционни работнически правителства било във вид на органи на местно самоуправление, на общински съвети, било във вид на работнически клубове или работнически комитети, така че буржоазнодемократическите правителства не само незабавно да загубят опора сред работниците, но и да видят себе си още от самото начало под наблюдение и заплаха от страна на властите, зад които стои цялата маса на работниците, с една дума, още от първия момент на победата недоверието трябва да се насочва вече не против победената реакционна партия, а против своите предишни съюзници, против онази партия, която иска да използва общата победа изключително за себе си.

2. Но за да могат да се опълчат енергично и внушително против тази партия, която ще започне да ги предава още от първия час

на победата, работниците трябва да бъдат въоръжени и организирани. Въоръжаването на целия пролетариат с пушки, карабини, оръдия и бойни припаси трябва да бъде проведено незабавно; трябва да се противодействува на възраждането на старата гражданска гвардия, насочена против работниците. А там, където осъществяването на това се окаже невъзможно, работниците трябва да направят опит да се организират като самостоятелна пролетарска гвардия с командири и със собствен генерален щаб, избрани от самите тях, и да се поставят на разположение не на държавната власт, а на създадените от работниците революционни общински съвети. Там, където работниците работят в държавни предприятия, те трябва да си издействуват да се въоръжават и организират в отделен корпус с избрани от тях командири или пък да се организират като част от пролетарската гвардия. Оръжието и бойните си припаси те не трябва да предават под никакъв предлог; срещу всеки опит да бъдат разоръжени трябва — в случай на нужда — да се дава въоръжен отпор. Да се унищожи влиянието на буржоазните демокрации върху работниците, незабавно да се създаде самостоятелна и въоръжена организация на работниците и да се създадат условия, по възможност най-тежки и компрометиращи, за временно неизбежното господство на буржоазната демокрация — такива са главните искания, които пролетариатът, а заедно с него и Съюзът трябва да имат предвид през време на предстоящото въстание и след него.

3. Щом новите правителства до известна степен се стабилизират, незабавно ще започне тяхната борба против работниците. За да имат възможност да се опълчат енергично против демократическите дребни буржоа, необходимо е преди всичко работниците да бъдат самостоятелно организирани и централизирани чрез свои клубове. След събаряне на съществуващите правителства, щом се представи възможност, Централният комитет незабавно ще замине за Германия, веднага ще свика конгрес и ще внесе в него на разглеждане необходимите предложения относно централизацията на работническите клубове под ръководството на орган, намиращ се в главния център на движението. Бързото организиране поне на областни обединения на работнически клубове е една от главните мерки за засилване и развиване на работническата партия. Непосредствено следствие от събарянето на съществуващите правителства ще бъде избирането на национално представително събрание. Тук на пролетариата ще се наложи да се погрижи:

1. да не се отстраняват под никакъв предлог от изборите голям брой работници по каквито и да било интриги на местните власти или на правителствените комисари.

II. наред с буржоазнодемократическите кандидати навсякъде да се издигат работнически кандидати, по възможност измежду членовете на Съюза, и за избирането им да бъдат използвани всички възможни средства. Дори и там, където няма никаква надежда за тяхното избиране, работниците трябва да издигат свои собствени кандидати, за да запазят своята самостоятелност, да направят равносметка на своите сили и да покажат открито пред всички своята революционна позиция и своето партийно становище. При това работниците не трябва да се оставят да бъдат измамвани от фразите на демократите, например относно това, че подобно нещо разцепва демократическата партия и дава на реакцията възможност за победа. Всички тези фрази имат за своя крайна цел да измамят пролетариата. Успехите, които пролетарската партия трябва да постигне посредством подобни независими акции, са неизмеримо по-важни, отколкото вредата, която може да бъде причинена от присъствието на няколко реакционери в представителното събрание. Ако демокрацията още отначало се опълчи решително и терористично против реакцията, влиянието на последната в изборите предварително ще бъде унищожено.

Първият въпрос, по който ще възникне конфликт между буржоазните демократи и работниците, ще бъде унищожението на феодализма. Както и през първата френска революция, дребните буржоа ще раздадат феодалните имоти на селяните под формата на свободна собственост, т. е. ще поискат да запазят селския пролетариат и да създадат дребнобуржоазна селска класа, която ще трябва да преминава също такава кръгообръщение на обедняване и растящи задължения, в каквото се намира сега френският селянин.

Работниците трябва да противодействуват на този план в интерес на селския пролетариат и в свой собствен интерес. Те трябва да искат, щото конфискуваната феодална собственост да стане държавно достояние и да бъде превърната в работнически колонии, обработвани от асоциирания селски пролетариат, който използва всички предимства на едрото земеделие. По този начин в обстановката на разклащащи се буржоазни отношения на собственост принципът на обща собственост незабавно ще се постави върху твърда почва. Както демократите се обединяват със селяните, така и работниците трябва да се обединят със селския пролетариат¹⁶⁶. Сетне, демократите или направо ще се стремят към установяване на федеративна република, или — ако не им се удаде да избягнат единна и неделима република — ще се постараят поне да парализират централното правителство, като дадат по възможност по-голяма само-

стоятелност и независимост на общините* и областите. В противоположност на този план работниците не само трябва да отстояват единна и неделима германска република, но и да се борят да постигнат в тази република най-решително централизиране на силите в ръцете на държавната власт. Те не трябва да се оставят да бъдат заблуждавани от демократическото бръщолевене за свобода на общините, за самоуправление и т. н. В такава страна като Германия, където още предстои да се премахнат тъй многобройните остатъци от средновековието, където е необходимо да се сломи толкова много местно и областно своенравие, при никакви обстоятелства не може да бъде търпано, щото всяко село, всеки град и всяка област да поставят нова спънка по пътя на революционната дейност, която може да разгърне цялата своя сила само при наличност на централизация. — Не бива да се допуска да се възроди сегашното положение, по силата на което немците за една и съща придобивка трябва да се борят отделно във всеки град и във всяка област. Най-малко трябва да се допуска, щото с помощта на така нареченото свободно-местно самоуправление да бъде увековечена общинната собственост — форма на собственост, която стои още по-назад от съвременната частна собственост и навсякъде, разлагайки се, неизбежно преминава в нея — и заедно с това да бъдат увековечени възникващите от тази общинна собственост съдебни процеси между бедните и богатите общини, както и съществуващото — наред с общодържавното гражданско право — общинно гражданско право с неговите коварства по отношение на работниците. Както във Франция през 1793 г., така и сега в Германия провеждането на най-строга централизация е задача на действително революционната партия**.

* Терминът *община* (Gemeinde) се употребява тук в широк смисъл както по отношение на градските муниципалитети, така и по отношение на селските общини. *Ред.*

** Днес трябва да се отбележи, че това място е основано на недоразумение. По вина на бонапартистките и либералните фалшификатори на историята тогава се е смятало за установено, че френската централизирана машина на управление е била въведена от великата революция и че Конвентът се е ползвал от нея като необходимо и решаващо средство за победа над роялистическата и федералистическата реакция и над външния враг. Но сега стана вече общоизвестен факт, че цялото управление на департаментите, окръзите и общините в течение на цялата революция, включително до 18 брюмер, се е състояло от власти, които са се избирали от самите управляеми и са се ползвали с пълна свобода в рамките на общодържавните закони; че това областно и местно самоуправление, аналогично на американското, стана тъкмо най-силен лост на революцията до такава степен, че Наполеон непосредствено след държавния преврат на 18 брюмер побърза да замени това самоуправление с хазайничене на префекти, което се е запазило и до днес и което по този начин още от самото начало бе най-чисто оръдие на реакцията. Но колкото местното и областното самоуправление не противоречи на политическата и националната централизация, също тол-

Ние видяхме, че демократите в предстоящото движение ще дойдат до господство и че те ще бъдат принудени да излязат с повече или по-малко социалистически мероприятия. Възниква въпросът — какви мерки в противовес на това ще трябва да предложат работниците? Разбира се, работниците не могат в самото начало на движението да предлагат чисто комунистически мероприятия. Но те могат:

1. да принудят демократите да се намесват по възможност в най-голям брой области на съществуващия обществен строй, да нарушават неговия нормален ход, да компрометирват сами себе си, както и да концентрират в ръцете на държавата по възможност повече производителни сили, транспортни средства, фабрики, железници и т. н.

2. те трябва да довеждат до крайни предели предложенията на демократите, които, разбира се, ще действуват не революционно, а само реформистически; те трябва да превръщат тези искания в открити атаки срещу частната собственост. Така например, ако дребните буржоа предлагат да се изкупят железниците и фабриките, работниците трябва да искат, щото тези железници и фабрики като собственост на реакционери да бъдат просто конфискувани от държавата без всякакво разсъждение. Ако демократите предлагат пропорционален данък, работниците трябва да искат прогресивен; ако самите демократи предлагат умеренопрогресивен данък, работниците трябва да настояват за данък, влоговете по който ще растат тъй бързо, че едрият капитал при това ще трябва да загине; ако демократите искат регулиране на държавните дългове, работниците трябва да искат обявяване на държавен банкрут. Следователно исканията на работниците ще трябва да се съобразяват с отстъпките и мероприятията на демократите.

Макар немските работници и да не биха успели да постигнат господство и осъществяване на своите класови интереси, без да изминат напълно един по-дълъг път на революционно развитие — в случая у тях има поне увереност, че първият акт на тази приближаваща се революционна драма ще съвпадне с непосредствена победа на тяхната собствена класа във Франция и по този начин ще бъде силно ускорен.

Но за своята крайна победа те сами най-много ще извършат посредством това, че ще си изяснят своите класови интереси, ще зае-

кова незадължителна е неговата връзка с оня ограничен кантонален или комуниален егонизъм, който се проявява пред нас в такъв отвратителен вид в Швейцария и който южногерманските федеративни републиканци искаха да въведат в Германия през 1849 г. (*Бележка на Енгелс към изданието от 1885 г.*)

мат колкото се може по-скоро своя самостоятелна партийна позиция и нито за миг не ще се поддадат на това, щото демократическите дребни буржоа с лицемерните си фрази да ги отклонят от пътя на самостоятелно организиране на партия на пролетариата. Техният боен лозунг трябва да гласи: „Непрекъснатата революция“.

Лондон, март 1850 г.

Размножено в отделен лист в 1850

Печата се по текста на книгата

Публикувано от Ф. Енгелс в приложенията към книгата: К. Маркс. „Enthüllungen über den Kommunistenprozess zu Köln“. Hottlingen—Zürich, 1885 г.

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

РЕЦЕНЗИИ ИЗ „NEUE RHEINISCHE ZEITUNG.
POLITISCH-ÖKONOMISCHE REVUE“, КН. 4

ТОМАС КАРЛАЙЛ. „СЪВРЕМЕННИ ПАМФЛЕТИ. № 1.
СЪВРЕМЕННАТА ЕПОХА. № 2. ОБРАЗЦОВИ ЗАТВОРИ“.
ЛОНДОН, 1850*

Томас Карлайл е единственият английски писател, на когото немската литература е оказала пряко и твърде значително влияние. Дори и само от вежливост един немец не може да отмине без внимание неговите произведения.

От последното произведение на Гизо (виж „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“, кн. 2**) можахме да се убедим, че „талантите“ на буржоазията се намират в упадък. В лежащите пред нас две брошури на Карлайл ние виждаме падението на един литературен талант, сблъскал се с изострянето на историческата борба, напук на която той се опитва да отстоява своите непризнати, възникнали по интуиция, пророчески откровения.

На Томас Карлайл принадлежи заслугата, че той излезе в литературата против буржоазията в момент, когато нейните представи, вкусове и идеи си бяха напълно подчинили цялата официална английска литература; при това писанията му носеха понякога дори революционен характер. Това се отнася до неговата история на френската революция, до неговата апология на Кромвел, до брошурата му за чартизма, до „Минало и настояще“¹⁵⁷. Но във всички тези произведения критиката на съвременността е тясно свързана с един изключително антиисторически апотеоз на средновековието, който впрочем често се среща и у английските революционери, например у Кобет и у известна част от чартистите. Докато в миналото той се възхищава поне от класическите епохи на определена фаза на историческото развитие, съвременността го довежда до отчаяние,

* „Latter-Day Pamphlets“. Edited by Thomas Carlyle. „№1: The Present Time. — № 2: Model Prisons“. London, 1850. *Ред.*

** Виж настоящия том, стр. 218—223. *Бълг. ред.*

а бъдещето го плаши. Там, където той признава революцията и дори я превъзнася, там тя се концентрира за него само в някаква личност, в някакъв Кромвел или Дантон. Те са за него предмет на същия оня култ към героите, който той проповядваше в своите „Лекции за героите и за култа към героите“¹⁵⁸ като единствено спасение от изпълненото с безнадеждност настояще, като нова религия.

Каквито са идеите на Карлайл, такъв е и неговият стил. Той е открита, решителна реакция против съвременно-буржоазния английски стил на лицемера Пексниф¹⁵⁹, чиято надутост и едновременно с това хилавост, острожно многословие и нравоучително-сантиментална, безизходна скука преминаха от първоначалните творци на този стил, образованите лондончани, върху цялата английска литература. В противоположност на тази литература Карлайл започна да си служи с английския език като със съвсем суров материал, който той трябваше основно да претопи. Той наново издири остарелите изрази и думи и съчини нови изрази по немски образец, по-специално по образец на Жан Пол. Новият стил беше често пъти високопарен и безвкусен, но нерядко блестящ и винаги оригинален. И в това отношение „Съвременни памфлети“ представляват значителен регрес.

Характерно е впрочем, че от всички представители на немската литература най-голямо влияние върху Карлайл е оказал не Хегел, а аптекарят в литературата Жан Пол.

Култът към гения, който Карлайл споделя с Шраус, е в разглежданите брошури напуснат от гения. Останал е само култът.

„Съвременната епоха“ започва със заявлението, че съвременността е дъщеря на миналото и майка на бъдещето, но във всеки случай е *нова ера*.

Първото явление на тази нова ера е папата-реформатор. Държейки евангелието в ръце, Пий IX желаел от висотата на Ватикана да възвести на християнския свят „закона на правдата“.

„Преди повече от триста години тронът на св. Петър получил безапелационно съдебно решение, автентична заповед, която е регистрирана в небесните канцеларии и която оттогава насам да се прочете в сърцата на всички честни хора — заповед да се махне, да изчезне и да не ни обърква главата със себе си, със своите илюзии и безбожни фантазии; и оттогава насам той продължава да съществува на свой собствен риск и ще трябва да заплати докрий за всеки един ден на това свое съществуване. Закон на правдата? Но за да действа в съгласие с този закон на правдата, папството трябваше да се откаже от своя гнил галванизизиран живот, който бе оскърбление за бога и за хората, скромно да умре и да се остави да бъде погребано. Онова, което предприе бедният папа, беше далеч от това, макар че общо взето беше по същество същото... Папа-реформатор? Тюрго и Некер са нищо в сравнение с това. Бог е велик; и когато трябва да дойде краят на съблазънта — той призовава за това дело вярващия човек, който пристъпва към работа с надежда, а не с отчаяние.“ (стр. 3).

Със своите манифести за реформа папата възбудил въпроси,

„изпълнени с вихрушки, световни пожари, земетресения . . . въпроси, които всички държавни деятели желяеха и обикновено се надяваха да отложат до деня на страшния съд. Но денят на страшния съд вече настъпи, ето в какво се състои страшната истина“ (стр. 4).

Законът на правдата бил провъзгласен. Сицилийците

„се оказаха първият народ, който реши да приложи на практика това ново, санкционирано от светия отец правило: съгласно закона за правдата ние не принадлежим на Неапол и на тези неаполитански чиновници. С милостта на небето и папата ние желаем да се освободим от тях.“

С това се обяснява сицилийската революция.

Френският народ, който счита самия себе си за „своето рода народ-месия“, за „избран воин на свободата“, се страхувал да не би жалките, презрените сицилийци да му отнемат този занаят (trade). Оттук и февруарската революция.

„В цяла Европа, сякаш под влиянието на симпатическото подземно електричество, избухна грандиозен, неподдаващ се на никакъв контрол взрив; и ние видяхме 1848-та година, една от най-странните, злополучните, поразителните и изобщо унижателни години, които някога е преживявал европейският свят . . . Навсякъде кралете и хората, държащи кормилото на управлението, сякаш се вцепениха от внезапен страх, когато в техните уши загърмя гласът на целия свят: Махайте се, вие, тълпаци, лицемери, шутове, а не герои! Долу, долу! И което е най-поразителното и което се случи най-напред през тази година — всички крале побързаха да си отидат, сякаш възклидваха: Да, ние *действително* сме бедни шутове; вам са нужни герои? Не ни убивайте, какво можем ние да направим? — Никой от тях не се обърна и не настоя на своята кралска власт като на право, за което той би могъл да умре или да постави на риск своята кожа. В това се състои, повтарям, тревожната особеност на съвременността. При тези нови условия демокрацията показва наяве у всички крале *съзнанието* за това, че те са просто комедианти. Те стремително се впуснаха в бягство — някои от тях, тъй да се каже, се опозориха великолепно — от страх пред затвора или нещо по-лошо. И народът, или тълпата, навсякъде въведе свое собствено управление и навсякъде сега е на дневен ред открито безцарствие (kinglessness) — онова, което ние наричаме *анархия*, добре поне че е анархия плюс полиция. Такива са историческите събития, които се развиха през мартенските дни на 1848 г. от Балтийско до Средиземно море, в Италия, Франция, Прусия, Австрия, от единия край на Европа до другия. И по този начин не остана нито един крал в Европа, нито един крал, ако не смятаме публичния „haгапгюег“*, ораторстващ от висотата на бирената бъчонка и в уводните статии или заседаващ заедно с подобните си в националния парламент. И почти в течение на четири месеца цяла Франция и в известна степен цяла Европа, сякаш шибана от своего рода треска, представляваше възнуващо се море от тълпи начело с г. Ламартин в парижкия градски съвет. Печално зрелище за мислещите хора представляваше, докато беше на власт, този беден г. Ламартин, изпълнен само с мелодичен вятър, изнеженост и безхарактерност. Наистина пренекърбно зрелище: най-красноречивото, последното възлъ-

* — „оратор“. *Ред.*

шение на реабилитиранния „хаос“, способно да говори в своя защита и с убеждение да доказва с помощта на гладки фрази, че било „космосът“! Но в подобни случаи на вас ви остава още малко да чакате: под натиска на обстоятелствата всички въздушни кълба ще изпуснат газа, който ги изпълва, и моментално ще се сгърчат по най-отвратителен начин“ (стр. 6—8).

А кой раздухвал пламъка на тази всеобща революция, за която разбира се, материалът бил вече налице?

„Студенти, млади литератори, адвокати, вестникари, разпалени неопитни ентусиазисти и диви, заслужено банкротирани *desperados**. Никога още досега млади хора, почти деца, не са командували до такава степен човешките съдбини. Измениха се времената от оная епоха, когато за пръв път са били създадени думите *senior*, *seigneur* или „старши“ за означаване на господаря или началника, както това наблюдаваме в езиците на всички народи!... Ако се вгледате внимателно, ще видите, че престанаха да уважават стария човек и започнаха да го презират, като че ли той все още е глупав младеж, но младеж без грацията, благородството и буйната енергия на младото същество. Това дивашко положение на нещата в скоро време ще се разреши, разбира се, от само себе си, както това вече може навсякъде да се наблюдава; обикновените потребности на всекидневния живот не могат да свикнат с него и те трябва да бъдат задоволени, каквото и да струва това. Вероятно в нечето страни скоро ще последва някаква поправка на старата машина, на която ще бъде придадена нова форма и нова окраска; старите театрални крале отново ще бъдат допуснати до властта при известни условия — признаване на конституцията и на националните парламенти и други подобни модни принадлежности, и навсякъде старият всекидневен живот ще се стреми да започне отново по старому. Но този път няма надежда, че подобни компромиси ще се окажат трайни. Тласканото по този пагубен начин от една на друга страна европейско общество ще трябва, колебаейки се, да върви напред, движейки се сякаш под влиянието на бурни бездънни водовъртежи и сблъскващи се помежду си морски течения, лишено от здрав фундамент, ту безпомощно препъващо се, ту отново с усилие изправящо се във все по-кратки промеждутъци от време, докато най-сетне се покаже на светло новата скалиста основа и отново изчезне бурно вълнуващият се поток на бунта и на необходимостта от бунт“ (стр. 8—10).

Такава е историята, която и в тази форма е малко утешителна за стария свят. Подир това следва нравствената поука от нея.

„Каквото и да мислим за *всеобщата демокрация*, тя е неизбежен факт на нашето време“ (стр. 10). Що е демокрацията? Тя трябва да има определено значение, иначе не би съществувала. Затова целият въпрос се свежда до определянето на истинското значение на демокрацията. Ако това ни се удаде — ще можем значи да се справим с нея; в противен случай сме пропаднали. Февруарската революция беше един „всеобщ банкрут на лъжата; такова е нейното кратко определение“ (стр. 14). През новото време царяха *призраци* и призрачни образи — „*shams*“, „*delusions*“, „*phantasms*“, загубили значението си названия, вместо реални отношения и предмети, с една дума — лъжата вместо истината. Задачата на реформата е —

* — отчаяни, намиращи се в конфликт с правосъдието хора. *Ред.*

индивидуален и социален разрыв с тези илюзорни образи и призрци; не може да се отрича, че е необходимо да се ликвидира с всяко притворство (*sham*), с всяка измама.

„Разбира се, на някоя това може да се стори странно; и на някой солиден англичанин от така наречените образовани класи, който с удоволствието на здрав човек смисла своя пудинг, това може да се стори извънредно странно, някаква нелепа невежествена представа, съвсем чудновата и носеща гибел. В продължение на целия му живот за него са станали навик формите на приличие, които отдавна вече изгубиха своето значение, позволените форми на поведение, празненствата, придобили характер на празни церемонии — онова, което вие в своя иконоборчески хумор наричате *shams*; той никога не е чувал, че в тях има нещо лошо, че е възможен някакъв успех без тях. Нима памучната прежда не се изготвяше сама, нима добитъкът не се изхранваше сам, нима колониалните стоки и бакалията не пристигаха от изток и от запад и нима всичко това не беше се сраснало с *shams*?“ (стр. 15).

Ще извърши ли демокрацията тази необходима реформа, това освобождение от *shams*?

„Ще извърши ли демокрацията, когато бъде организирана с помощта на всеобщото избирателно право, този целителен всеобщ преход от илюзията към действителността, от лъжата към истината, и ще създаде ли постепенно един благословен свят?“ (стр. 17).

Карлайл отрича това. Той изобщо вижда в демокрацията и всеобщото избирателно право само епидемия, обхванала всички народи под влиянието на английската суеверна представа за непогрешимостта на парламентарното управление. Да се управлява държава въз основа на всеобщо избирателно право значело уподобяване с матросите на оня кораб, който сгрешил курса, когато заобикалял нос Хорн: вместо да следят вятъра и времето и да използват секстантите, те поставили на гласуване избора на насоката и обявили за безпогрешно решението на мнозинството. Както за всеки отделен индивид, така и за обществото въпросът се свеждал само до това — да се открият истинските регулатори на вселената, вечните закони на природата във връзка с поставената в даден момент задача и да се действа в съответствие с тях. Ние ще последваме ония, които ни открият тези вечни закони — „било то руския цар или чартисткия парламент, кентърберийския архиепископ или далай-лама“. Но как ще открием тези вечни предначертания на бога? Във всеки случай всеобщото избирателно право, което дава в ръцете на всекиго избирателна бюлетина и пресмята броя на главите, било най-лошият път към това. На вселената била твърде свойствена изключителността и тя винаги откривала своите тайни само на малцина избраници, само на едно нищожно малцинство от благородници и мъдrecи. Затова никога никой народ не е могъл да съществува на

основата на демокрацията. Може би ще посочат Гърция и Рим? Но всеки знаел сега, че те съвсем не са били демокрации, че основата на тези държави е било робството. А що се отнасяло до различните френски републики — съвсем излишно било да се говори за тях. А образцовата североамериканска република? За американците не можело досега дори да се каже, че са нация, държава. Американското население живеело *без* правителство; там управлявали анархията плюс полицаят. Това състояние на нещата било възможно само благодарение на колосалните пространства необработена още земя и благодарение на пренесеното от Англия уважение към пръчката на полицията. Заедно с нарастването на населението щяло да се прекрати и това.

„Издигнала ли е Америка поне една велика човешка душа, поне една велика мисъл, поне едно велико благородно дело, на което човек би могъл да се покланя или на което би могъл чистосърдечно да се възхищава?“ (стр. 25).

Тя само била удвоявала всеки двадесет години своето население — *voilà tout**.

Така че и отсам, и отвъд Атлантическия океан демокрацията се оказала навсякъде невъзможна. Самата вселена била монархия и иерархия. Една държава, в която вечният, божественният дълг на ръководство и контрол над невежествените не бил представен от *най-благородния* и от неговата избрана свита от *благородници*, не била царство божие, не съответствувала на вечните закони на природата.

Сега ние ще узнаем също и тайната, произхода и необходимостта на съвременната демокрация. Те се заключават просто в това, че лъжеблагородният (*sham-noble*) се бил въздигал и осветявал благодарение на традицията или на новоизмислени илюзии.*

Но кой трябва да открие истинския брилянт с цялата негова рамка от по-малки човешки скъпоценности и бисери? Разбира се, не всеобщото избирателно право, защото само благородният може да открие благородното. И ето Карлайл заявява, че в Англия имало още известен брой такива благородници и „крале“ и на стр. 38 ги призовава да се явят при него.

Виждаме, че „благородният“ Карлайл изхожда от един напълно пантеистичен възглед. Целият исторически процес се обуславял не от развитието на самите маси на живите хора, които, разбира се, зависят от определени, но на свой ред също исторически създаващи се и изменящи се предпоставки; той се обуславял от вечния, неизменен за всички времена закон на природата, от който той днес се отдалечавал, към който утре щял отново да се приближава и

* — и това е то всичко. *Ред.*

от правилното познаване на който зависело всичко. Това правилно познаване на вечния закон на природата било вечната истина, всичко останало било лъжа. При този възглед всички реални класови противоречия, толкова различни в различните епохи, се свеждат до едно велико и вечно противоречие между ония, които са познали вечния закон на природата и постъпват според него — мъдрите и благородните, и ония, които неправилно го разбират, извършават го и постъпват против него — глупците и мошениците. По този начин исторически създадените се класови различия се свеждат до естествени различия, които трябва да бъдат признати за част от вечния закон на природата и които трябва да почитаме, като се поклоним пред благородните и мъдрите по природа: с една дума — култ към гения. По този начин цялото разбиране на историческия процес се опростява до плоската банална мъдрост на илюминатите и франкмасоните¹⁶⁰ от миналото столетие, до простия морал от „Вълшебната флейта“¹⁶¹ и до един безкрайно опошлен и изроден сенсимонизъм. Заедно с това възниква, разбира се, и старият въпрос: а кой собствено трябва да управлява? Този въпрос най-подробно се обсъжда с високомерна повърхностност и в края на краищата се дава отговор, че трябва да управляват благородните, мъдрите и знаещите. А оттук съвсем естествено произтича изводът, че трябва да се управлява много, твърде много, че никога не може да се управлява прекалено много, защото управлението е постоянно разкриване и показване пред масата на значението на закона на природата. Но как да се открият благородните и мъдрите? Тях няма да ги посочи някакво свръхестествено чудо — те трябва да се търсят. И тук отново излизат на сцената историческите класови различия, превърнати в чисто естествени различия. Благородният е благороден, защото е мъдър, всезнаещ. Следователно него трябва да го търсим сред класите, които се ползват с монопола на образованието — сред привилегированите класи; и същите тези класи ще го намерят в своята среда и те ще решават относно неговите претенции за ранга на благороден и мъдър. Благодарение на това привилегированите класи стават изведнаж, ако не направо благородни и мъдри, то все пак „членоразделно“ говорещи класи; потиснатите класи си остават, разбира се, „неми, говорещи нечленоразделно“ и така отново се санкционира класовото господство. Цялото високопарно, шумно негодуване се превръща в едно донякъде забулено признаване на съществуващото класово господство, само в недоволно мърморене и ръмжене поради това, че буржоата не предоставят на своите непризнати гении ръководните места на обществото и от твърде практични съображения пренебрегват фантазорските брътвежи на тези господа. Впрочем доколко и тук високопарните словоизлияния се превръщат

в своята пряка противоположност, доколкото благородният, знаещият и мъдрият става на практика вулгарен, невежествен и глупав — това най-ярко доказва сам Карлайл.

Тъй като у него всичко се върти около въпроса за едно силно правителство, то той с величайше негодуване се опълчва против кръсъците за освобождение и еманципация:

„И тъй, ще бъдем всички свободни един от друг — свободни, без каквито и да било връзки или вериги, с изключение на парите; подобаваща заплата за подобаваща работа, установена по доброволен договор и съгласно закона за търсенето и предлагането — това е, както си въобразяват, истинското разрешаване на всички трудности и несправедливости, които съществуват между хората. Нима за оправянето на взаимните отношения между две лица няма друг метод освен окончателното прекратяване на тези отношения?“ (стр. 29).

Това окончателно унищожаване на всички връзки, на всички отношения между хората достигало, разбира се, своята кулминационна точка в *анархията*, в закона за беззаконността, в състоянието, при което окончателно е разкъсана връзката на връзките — правителството. И към това състояние се стремели както в Англия, така и на материка и дори в „солидна Германия“.

Така Карлайл продължава да бушува в продължение на цял ред страници, като смесва по най-странен начин в един куп червената република, *fraternité**, Луи Блан и прочее с *free trade***, отменяването на житните мита и т. н. (ср. стр. 29—42). По този начин Карлайл смесва и отъждествява унищожаването на запазилите се още по традиция остатъци от феодализма, свеждането на държавата до строго необходимото и най-евтиното, пълното осъществяване от буржоазията на свободната конкуренция с отстраняването именно на тези буржоазни отношения, с унищожаването на противоположността между капитала и наемния труд, със събарянето на буржоазията от пролетариата. Забележително връщане към „нощта на абсолюта“, когато всички котки са сиви! Ето го това дълбоко познание на „знаещия“, който не знае дори азбуката на онова, което става около него! Ето я тази удивителна проникателност, която смята, че с унищожаването на феодализма или със свободната конкуренция ще бъдат прекратени всякакви отношения между хората! Ето го проникателното проникновение във „вечния закон на природата“, което най-сериозно си въобразява, че ако родителите престанат да отиват в кметството, за да се „съединяват“ чрез връзките на брака, то няма да има вече и деца!

След този назидателен пример на мъдрост, свеждаща се до най-чисто невежество, Карлайл ни поднася още и доказателство за

* — братството. *Ред.*

** — свободата на търговията. *Ред.*

това — как високо витаещото благородство бавно се превръща в неприкрита низост, щом се спусне от небесата на своите сентенции и фрази в света на реалните отношения.

„Във всички европейски страни, особено в Англия, се е образувала вече в известна степен една класа от капитани и командири на хората, която може да бъде счегена за зачатък на една нова, реална, а не въображаема аристокрация — това са капитаните на промишлеността, за щастие класата, която е нужна повече от всичко в днешно време. А от друга страна няма, разбира се, недостиг от хора, които се нуждаят да бъдат командувани: това е оная жалка класа на хората, които описахме като еманципирани гладници — ратаи*, които са доведени до скитничество и до гладно съществуване; тази класа се е образувала и във всички други страни и продължава да се развива в зловеща геометрична прогресия, с ужасяваща бързина. Изхождайки от това, може безпогрешно да се твърди, че организацията на труда е обща жизнена задача на света.“ (стр. 42—43).

След като Карлайл на първите четиридесет страници непрекъснато и в най-бурни изрази изливаше целия си добродетелен гняв върху егоизма, свободната конкуренция, унищожаването на феодалните връзки между хората, търсенето и предлагането, *laissez faire*¹⁶², производството на памучна прежда, парите и т. н., сега изведнаж узнаваме, че главните представители на всички тези *shams*, промишлените буржоа, не само принадлежали към числото на чествуваните герои и гении, но дори съставлявали една особено необходима тяхна част, че зад всички нападки на Карлайл срещу буржоазните отношения и идеи се крие апотеоз на буржоата като личности. Обаче изглежда странно, че Карлайл, след като е намерил командирите и войниците на трудовата армия, т. е. след като е намерил определена организация на труда, все още счита организацията на труда за голяма проблема, търсеща своето разрешение. Но не трябва да се залягваме по този пункт! Въпрос става не за организиране на зачислените вече в тази армия, а за организиране на незачислените още работници, на работниците, които нямат командири, и задачата по организирането на тези работници Карлайл оставя за себе си. Ние виждаме в края на неговата брошура как той внезапно се явява в ролята на британски премиер-министър *in partibus*¹⁶³, свиква трите милиона ирландски и други бедняци, способни за работа заседнали или скитащи голтаци, устройва общо национално събрание на британските паупери, намиращи се извън работническите домове и вътре в тях, и произнася пред тях „ораторска“ реч, в която отначало повтаря пред тези голтаци всичко, което беше вече по-рано съобщил на читателя, а след това се обръща към това избрано общество със следните думи:

* — в оригинала „hodge“ — презрително прозвище за ратаите и избоща селяните. *Ред.*

„Вие, скитащи голтаци и безделници, някои от вас глупци, мнозина от вас престъпници, всички нещастни! Вашият вид предизвиква у мене чувство на дълбоко изумление и отчаяние. Тук сте се събрали три милиона. Мнозина от вас са се смъкнали в пропастта на явната просия и — страшно е да се каже — всеки, който пада в нея, увеличава със своето тегло тежестта на веригата, която дърпа другите. На края на тази пропаст висят безброй милиони, към които, както ми казаха, всекидневно се прибавят по хиляда и двеста души, и те падат, падат един след друг, а веригата става все по-тежка — и кой в края на краищата ще успее да се задържи на краката си? Какво ще стане с вас? . . . Други, които са още на краката си, се борят със своята собствена нужда — това мога да ви кажа; но с недостига на енергия и излишъка на апетит, с нищожеството на извършената работа и с прекалено много изпитата бира вие доказавате, че сте неспособни на това. Знайте, че които и да са синовете на свободата, вие във всеки случай не спадате към тях и не можете да бъдете такива; вие сте не свободни, а буквално затворници. . . Вие сте по своята природа роби или, ако това повече ви се нрави, чергарствуващи скитащи слуги, които не умеят да си намерят господар. . . Вие можете отсега нататък да влезете в сношения с мене, но не като славни и нещастни синове на свободата, а като затворници в истинския смисъл на думата, като нещастни паднали братя, които искат да ги командвам, а ако е необходимо — и да ги контролирам и подчинявам на себе си. . . Пред небето и земята, и бога, твореца на всички нас, аз заявявам, че е печално да се гледа как *това* ваше съществуване се поддържа с цената на потта и кръвта на вашите братя и че ако не можем да изменим това, тогава по-добре е да предпоечтем смъртта. . . Запишете се в моите ирландски, в моите шотландски, в моите английски полкове на *новата ера*, вие, бедни, скитащи бандити, покорете се, трудете се, търпете, постете, както всички ние трябваше да правим това. . . На вас са иужни промишлени командири, фабрични майстори, надзиратели, господари над вашия живот и смърт, справедливи като Радаман и също така непреклонни като него — и такива ще се намерят за вас, щом вие се окажете в рамките на военния устав. . . Тогава ще кажа на всекиго от вас: ето работа за вас; заемете се бодро с нея, с войнишко мъжествено послушание и твърдост на духа и се подчинете на методите, които диктувам тук — и тогава ще ви бъде лесно да получите заплатата. . . Ако започнете да се противите, ако се изплашите от тежкия труд, ако не се подчинявате, тогава ще се опитам да ви увещая, да ви убедя; ако това се окаже безполезно, тогава ще ви шибам с камшик; ако и това не помогне, то на края ще ви разстрелям“ (стр. 46—55).

Така че „*новата ера*“, в която господства геният, се отличава от старата ера главно по това, че камшикът си въобразява да е гениален. Геният-Карлайл се различава от всеки затворнически цербер или надзирател над бедните само по добродетелното негодувание и моралното съзнание, че той одира пауперите само за да ги издигне до *своята* висота. Ние виждаме тук как високопарният гений в своя изкупващ света гняв по фантастичен начин оправдава и дори удвоява всички гнусотии на буржоата. Ако английската буржоазия уподоби пауперите на престъпници, за да ги пропъди от пауперизма с плашене, ако тя създаде закона за бедните от 1883 г., то Карлайл обвинява пауперите в *държавна измяна* въз основа на това, че пауперизмът пораждал пауперизъм. Както по-рано исторически възникналата господстваща класа — промишлената буржоазия — бе

приобщена от него към гениалността поради единствената причина, че господства, така и сега всяка потисната класа, колкото по-силно е потисната, толкова по-чужда е на гениалността, толкова повече става жертва на яростта на нашия непризнат реформатор. Точно така стои въпросът тук с пауперите. Но неговият нравствено-благороден гняв достига своя апогей тогава, когато става дума за абсолютно низките и негодни хора, за „мерзавците“, т. е. за *престъпниците*. Относно тях той говори в брошурата си за образцови затвори.

Тази брошура се различава от първата с още по-свирепата си ярост — което е толкова по-лесно за автора, понеже е насочена против официално изгонените от днешното общество лица, против намиращи се под ключ хора — ярост, която се е отърсила и от последните остатъци от свян, каквато от приличие още проявяват обикновените буржоа. Както в първия памфлет Карлайл установява пълна иерархия на благородниците и търси най-благородния от благородните, така и тук той създава също така пълна иерархия на мерзавците и негодяите и се старее да намери *най-лошия от лошите, най-големия мерзавец* на Англия, за да има удоволствието да го обеси. Но да допуснем, че той ще го хване и обеси; в такъв случай някой друг човек, който става сега най-лош, трябва също така да бъде обесен, а след него отново някой друг, докато дойде ред най-сетне на благородните, а след това на по-благородните, и накрая остане само Карлайл, най-благородният, който като преследвач на мерзавците се оказва същевременно и убиец на благородните и който е убил също благородното в мерзавците; ще остане този най-благороден от благородните, който внезапно ще се превърне в най-низкия мерзавец и в качеството си на такъв ще трябва *да се обеси сам*. С това биха се разрешили всички въпроси за правителството, държавата, организацията на труда, иерархията на благородниците и най-сетне би се осъществил вечният закон на природата.

Написано през март — април 1850 г.

Печата се по текста на списанието

Напечатано в списанието „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*“, кн. 4, 1850 г.

А. ШЕНЮ, ЕКС-КАПИТАН ОТ ГВАРДИЯТА НА ГРАЖДАНИНА КОСИДИЕР.
„ЗАГОВОРНИЦИТЕ. ТАЙНИТЕ ДРУЖЕСТВА; ПОЛИЦЕЙСКАТА
ПРЕФЕКТУРА ПРИ КОСИДИЕР; СВОБОДНИТЕ СТРЕЛЦИ“.
ПАРИЖ, 1850 г.

ЛЮСИЕН ДЕЛАОД. „РАЖДАНЕТО НА РЕПУБЛИКАТА
ПРЕЗ ФЕВРУАРИ 1848 г.“ ПАРИЖ, 1850 г.*

Би било твърде желателно, щото хората, които са стояли начело на партията на движението — било преди революцията в тайните дружества или в печата, било в периода на революцията като официални лица — да бъдат най-сетне изобразени със сурови рембрандовски бои в цялата им жизнена правда. Във всички съществуващи описания тези лица никога не се изобразяват в техния реален вид, а само в официален вид, с котурни на краката и с ореол около главата. В тези възторжено преобразени рафаеловски портрети пропада цялата правдивост на изображението.

Наистина двете разглеждани произведения премахват котурните и ореола, в които обикновено се явяваха досега „великите мъже“ на февруарската революция; те навлизат в частния живот на тези господа, като ни ги показват в negliже, с цялото тяхно окръжение, състоящо се от различни видове субекти в подчинени роли. Но от това те не стават по-малко отдалечени от действително правдивото изобразяване на лицата и събитията. Единият от тези автори е разобличеният многогодишен шпионин на Луи Филип, а другият — стар конспиратор по професия, чиито отношения с полицията са също твърде двусмислени и чиято наблюдателност се характеризира дори само с това, че той уж виждал между Райнфелден и Базел „оная великолепна верига на Алпите, чиито сребърни върхове заслепват погледа“, а между Кел и Карлсруе „рейнските Алпи, чиито далечни вър-

* Les Conspirateurs“, par A. Chenu, ex-capitaine des gardes du citoyen Caussidière. „Les Sociétés secrètes; la préfecture de police sous Caussidière; les corps-francs“. Paris, 1850.

** „La naissance de la République en février 1848“, par Lucien de la Hodde Paris, 1850. *Ред.*

хове се губеха в хоризонта“. От подобни хора — особено ако те пишат за лично оправдание — може да се очаква, разбира се, само една повече-или по-малко окарикатурена скандална хроника на февруарската революция.

Г-н Делаод се старее в своята брошура да изобрази себе си като шпионина от романа на Купер¹⁶⁴. Той твърди, че в продължение на осем години парализирвал дейността на тайните дружества и с това спечелил заслуги пред обществото. Но от шпионина на Купер до г. Делаод има голямо, твърде голямо разстояние. Г-н Делаод, сътрудник на „Charivari“¹⁶⁵, член на Централния комитет на Дружеството на новите годишни времена от 1839 г. насам¹⁶⁶, съредактор на „Réforme“ от момента на основаването му и в същото време платен шпионин на префекта на полицията Делесер, от никого не е бивал така компрометиран, както го компрометира Шеню. Неговата брошура е непосредствено предизвикана от разобличенията на Шеню, макар че той се пази дори с една дума да отговори на онова, което казва за него Шеню. Така че поне тази част от мемоарите на Шеню е достоверна.

„През време на една от моите нощни обиколки“ — разказва Шеню — „забелязах Делаод, който се разхождаше назад и напред по кея Волтер. Дъждът се лееше като из ведро и това обстоятелство ме накара да се замисля. Дали този мнличък Делаод не лапа и от касата на тайните фондове? Но аз си спомних неговите песни, неговите прекрасни строфи за Ирландия и Полша и особено написаните от него за вестник „Réforme“ резки статии“ (а при това г. Делаод се старее да се представи като човека, който смекчавал тона на „Réforme“).

— „Добър вечер, Делаод, какво пък, дявол го взел, правих тук в този час и в такава ужасно време? — Чакам тук един безделник, който ми дължи пари, и тъй като той всяка вечер минава тук по туй време, то той или ще ми плати, или . . . — и той силно удари с бастуна по оградата на кея.“

Делаод се старее да се избави от него и тръгва към моста Карусел. Шеню се отдалечава в противоположната посока, но само за да се скрие под арките на Института. Делаод скоро се връща, оглежда се предпазливо настрани и продължава да се разхожда назад и напред.

„След четвърт час забелязах една карета с два малки зелени фенера, каквато ми описваше моят бивш агент“ (бивш шпионин, който в затвора разкрил на Шеню много полицейски секрети и знаци за разпознаване). „Тя се спря на ъгъла на улиците Вьоз и Огюстен. От нея слезе един човек; Делаод пристъпи направо към него, те поговориха около минута и аз видях как Делаод направи движение на човек, който скрива пари в джоба си. — След този случай аз правих всичко, за да отстраня Делаод от нашите събрания и преди всичко да попреча Албер да падне в капан, тъй като той беше крайъгълният камък на нашето здание. Няколко дни след това „Réforme“ отхвърли една статия на г. Делаод. Това засегна неговото тщеславие като литератор. Посъветвах го да отмъсти, като основе друг вестник. Той последва този съвет и дори обнародва заедно с Пил

и Дюпоти програмата на вестник „Peuple“; и през това време ние бяхме почти съвсем избавени от него“ (Шеню, стр. 46—48).

Виждаме как шпионинът на Купер се превръща в политически простигуиращ субект от най-долен сорт, който очаква на улицата в дъждовно време един обикновен officier de paix*, за да получи своето cadeau**. По-нататък: начело на тайните дружества е стоял не Делаод, както той се опитва да твърди, а Албер. Това изобщо произтича от цялото изложение на Шеню. Шпионинът „в интерес на реда“ тук изведнаж се превръща в оскърбен литератор, който се сърди за това, че в „Réforme“ без по-нататъшни забикалки не приемат статиите на сътрудника на „Charivari“; затова той скъсва с „Réforme“, действителния партиен орган, чрез сътрудничеството си в който той можеше да оказва услуги на полицията, скъсва, за да основе нов вестник, в който той в най-добрия случай можеше да задоволи своето литературно славолюбие. Както проститутките се опитват да се оправдаят в своя мръсен занаят чрез уподобяването му на известно чувство, така и този шпионин се опитва да се оправдае чрез своите авторски претенции. Ненавистта към „Réforme“, с която е проникнат целият му памфлет, се обяснява с най-банална злопаметност на литератора. Най-сетне ние виждаме, че през най-важния период на съществуването на тайните дружества, непосредствено преди февруарската революция, Делаод все повече и повече бива отстраняван от тях; и с това се обяснява защо Делаод, в противоположност на Шеню, твърди, че през този период тайните дружества все повече западали.

Сега идваме до сцената, в която Шеню описва разобличаването след февруарската революция на предателството на Делаод. Партията „Réforme“ се събрала у Албер в Люксембургския дворец по покана на Косидиер. Явили се Моние, Собрие, Гранменил, Делаод, Шеню и др. Косидиер открил събранието и при това казал:

„Между нас има предател. Ние трябва да се конституираме като таен трибунал, за да го съдим“. — Гранменил, като най-стар от присъстващите, беше избран за председател, а Тифен за секретар. „Граждани — продължи Косидиер в качеството си на обществен обвинител, — ние дълго обвинявахме честни патриоти. Ние бяхме далеч от представата каква змия се е промъкнала в нашата среда. Днес открих действителния предател: това е Люсиен Делаод!“ — Последният, който досега спокойно седеше, скочи при това открито обвинение. Той направи движение по посока към вратата. Косидиер бързо я затвори, извади пистолета си и извика: „Ако мръдиеш от мястото, ще ти строша главата!“ — Делаод горещо доказваше своята невинност. „Добре“ — каза Косидиер. „Ето една папка с документи, която съдържа хиляда и осемстотин донесения до

* — полицейски надзирател. *Ред.*

** — възнаграждение. *Ред.*

префекта на полицията“ — и той ни раздаде донесенията, които се отнасяха специално за всекиго от нас. Делаод упорито отричаше, че тези донесения, подписани от Пиер, изхождали от него, докато Косидиер не прочете едно писмо, отпечатано по-късно в неговите мемоари, в което Делаод предлага своите услуги на префекта на полицията и което бе подписано с неговото истинско име. От този момент нещастният повече не отричаше. Той се опитваше да се оправдае, позовавайки се на мизерията, която му внушила тази фатална мисъл да се хвърли в обятията на полицията. Косидиер му връчи пистолета — единствения изход, който оставаше за Делаод. Делаод започна да моли своите съдии, той апелираше към тяхното великодушие, но те оставаха непреклонни. Боке, един от присъстващите, изгубил търпение, взе пистолета и на три пъти го подаваше на Делаод с думите: „Allons*, разбий си главата, страхливоцо, или аз сам ще застрелям!“ — Но Албер издърпа от ръцете му пистолета, казвайки: „Опомни се, един изстрел тук, в Люксембург, ще вдигне всички на крак!“ „Вярно — възкликна Боке, — ще трябва да намерим отрова“. „Отрова? — каза Косидиер — аз донесох със себе си всички видове отрови“. Той взе една чаша, наля в нея вода, сложи вътре захар, след това изсипа вътре един бял прах и я предложи на Делаод, който в ужас се огдръпна. „Значи искате да ме убиегте?“ — „Да — каза Боке, — пий“. Страшно беше да се гледа Делаод. Той беше бледен, неговите силно къдрани и добре сресани коси настръхнаха. Потта се струеше по лицето му. Той молеше, той плачеше. „Не искам да умра!“ Но Боке все още неумолимо държеше пред него чашата. „Хайде, пий — каза Косидиер, — няма и да забележиш как ще свършиш“. — „Не, не, няма да пия!“ — И в уплахата си той добави със зловещ жест: „О, аз ще си отмъстя за всички тези изтезания!“

Когато се убедихме, че всеки апел към *point d'honneur*** е безполезен, Делаод по ходатайство на Албер беше помилван и препратен в затвора Консиержери (Шеню, стр. 134--136).

Мнимият куперовски шпионин става все по-жалък. Той разкрива пред нас цялата си низост, когато само от страхливост оказва съпротива на своите противници. Ние не го упрекваме за това, че не се е застрелял сам, а за това, че не е застрелял първия попаднал му противник. Той се опитва със задна дата да се спаси с помощта на една брошура, в която се стареа да изобрази цялата революция просто като мошеничество. Правилното заглавие на тази брошура е: „Разочарованият полицай“. Тя служи като потвърждение на това, че истинската революция е пряка противоположност на представите на шпионина, който в пълно съгласие с „хората на делото“ вижда във всяка революция резултат на дейността на някоя малка котерия. Ако всички движения, които са били повече или по-малко предизвикани от котерии, са си останали прости метежи, то от самото изложение на Делаод произтича, че, от една страна, *официалните републиканци* в началото на февруарските дни още не са хранили никаква надежда за извоюване на републиката; от друга страна, *буржоазията* е била принудена против волята си да помогне за извоюването на републиката; че следователно установяването на февруарската репу-

* — Хайде. *Ред.*

** — чувството на чест. *Ред.*

блика е било необходима последица от обстоятелствата, които заставах пролетарските маси, стоящи извън всякакви котерии, да излязат на улицата, а мнозинството на буржоазията — да се спотаи по домовете си или да участва в съвместни действия с пролетариата. Освен това съобщенията на Делаод са твърде оскъдни и се свеждат до най-банални интриги. Само една сцена представлява интерес: състоялото се вечерта на 21 февруари в помещението на „Réforme“ събрание на официалните демократи, на което главатарите решително се изказали против въоръжена акция. Общо взето съдържанието на техните речи доказва, че през този ден те още не са имали правилно разбиране на обстановката. Смешни са само високопарният тон на тези хора и техните по-късни претенции — че още от самото начало били извършили революцията съзнателно и преднамерено. Най-лошото, което Делаод може да каже за тях, е фактът, че те толкова дълго са го търпели в своята среда.

Но да преминем към Шеню. Кой е г. Шеню? Той е стар конспиратор, участвувал във всички въоръжени акции от 1832 г. насам и добре известен на полицията. Повикан в армията, той скоро дезертирал и останал укрит в Париж, въпреки нееднократното си участие в разговори и във въоръженото въстание през 1839 г.¹⁶⁷ През 1844 г. той се явява в своя полк и — чудно как тъй, въпреки неговото добре известно минало, дивизионният генерал го освобождава от военен съд. Нещо повече, той получава възможност да се върне в Париж, без да е изслужил до срока си в полка. През 1847 г. той е замесен в заговора със запалителните бомби¹⁶⁸, изплъзва се при опита да бъде арестуван, но въпреки това остава в Париж, макар и да е осъден *in contumaciam** на четири години. Едва след като неговите съучастници в заговора го обвиняват във връзки с полицията, той заминава за Холандия, откъдето се завръща на 21 февруари 1848 г. След февруарската революция става капитан в гвардията на Косидиер. Скоро Косидиер започва да го подозира в сношения със специалната полиция на Мараст (подозрение, за което несъмнено е имал основание) и го отдалечава без голяма съпротива в Белгия, а след това в Германия. Г-н Шеню повече или по-малко доброволно се зачислява последователно в белгийския, немския и полския доброволчески отряди. И всичко това в един момент, когато властта на Косидиер вече започнала да се клати. При това Шеню твърди, че бил напълно подчинил на себе си Косидиер и веднаж посредством заплашително писмо издействувал от него своето незабавно освобождаване от арест. Това е, което можем да кажем за характера на нашия автор и за доверието, което той заслужава.

* — задочно. *Ред.*

Изобилните червила и парфюми, с които проститутките се стараят да прикрият не твърде привлекателните страни на своето физическо битие, намират своето литературно подобие в *bel esprit**, с което Делаод подправя своя памфлет. Обратно, книгата на Шеню по наивността и изразителността на изложението често напомня в литературно отношение на Жил Блас¹⁶⁹. Както Жил Блас в най-разнообразните свои приключения си остава винаги слуга и разглежда всичко от гледната точка на слуга, така и Шеню, още от въоръженото въстание през 1832 г. чак до неговото отдалечаване от префектурата си остава все същият, играещ подчинена роля, конспиратор, чиято особена ограниченост впрочем твърде лесно може да се различи от плоските размисления на делегирания към него от Елисейския дворец литературен „майстор“. Ясно е, че у Шеню и дума не може да става за разбиране на революционното движение. Затова в неговото съчинение са интересни само ония глави, в които той повече или по-малко безпристрастно описва онова, което е видял сам: *заговорниците и героя Косидиер*.

На всички е позната склонността на романските народи към заговори, както и ролята, която са играли заговорите в съвременната история на Испания, Италия и Франция. След поражението на испанските и италианските заговорници в началото на 20-те години Лион и особено Париж станаха центрове на революционните обединения. Както е известно, до 1830 г. начело на заговорите против Реставрацията стояха либералните буржоа. След юлската революция те бяха сменени от републиканската буржоазия; пролетариатът, научен да конспирира още при Реставрацията, започна да излиза на преден план, откакто републиканските буржоа, след безрезултатните улични боеве, от страх се отдръпнаха от заговорническите дружества. Дружеството на годишните времена, с помощта на което Барбес и Бланки организираха въоръженото въстание през 1839 г., беше вече изключително пролетарско; такова беше образувалото се след неговото поражение Дружество на новите годишни времена, начело на което застана Албер и в което вземаха участие Шеню, Делаод, Косидиер и др. Чрез посредничеството на своите главатари заговорниците се намираха в постоянен контакт с дребнобуржоазните елементи, представени в „*Réforme*“, но винаги се държаха твърде независимо. Разбира се, тези заговорнически дружества никога не обхващаха основната маса на парижкия пролетариат. Те се ограничаваха със сравнително малък, винаги колебаещ се брой членове, състоящи се от части от стари, постоянни заговорници, които редовно се предаваха

* — остроумието. *Ред.*

от всяко тайно дружество на неговия приемник, а отчасти от новозавербувани работници.

От тези стари заговорници Шеню описва почти изключително оная категория, към която той сам принадлежеше — *заговорниците по професия*. Заедно със създаването на пролетарски заговорнически дружества възникна потребността от разделение на труда. Заговорниците се разделяха на случайни заговорници, *conspirateurs d'occasion* — т. е. работници, които участваха в заговора само покрай другите свои занимания, които само посещаваха сбирките и винаги бяха готови по заповед на главатарите да се явят на сборния пункт, — и на заговорници по професия, които посещаваха всички свои сили на заговора и живееха от това. Те образуваха промеждутъчния слой между работниците и главатарите и често дори се промъкваха в релове на последните.

Положението на тази категория хора в живота вече предопределя целия техен характер. Разбира се, участие в пролетарско заговорническо дружество можеше да им предостави само крайно ограничени и ненадеждни източници за съществуване. Затова заговорниците са постоянно принудени да се обръщат към касата на организацията. Някои от тях влизат дори в открито стълкновение с буржоазното общество и фигурират в повече или по-малко благоприятен вид пред съда на поправителната полиция. Тяхното неустойчиво съществуване, зависещо понякога повече от случая, отколкото от тяхната дейност, техният безреден начин на живот, при който за постоянни убежища им служат само малките кръчми — местата за срещите на заговорниците, — техните неизбежни познанства с всевъзможни подозрителни хора ги въвеждат в ония среди, които в Париж се наричат *la bohème**. Тази демократична бохема от пролетарски произход — съществува и демократична бохема от буржоазен произход, демократични празноскиращи се и *pilliers d'estimé*** — се състои или от работници, които са зарязали своята работа и затова са се разложили, или от субекти, произхождащи от лумпенпролетариата и пренесли в своето ново съществуване всички развратни нрави, свойствени на тази класа. При такива обстоятелства е понятно, че почти във всеки заговорнически процес се оказват замесени няколко *repris de justice****.

Целият живот на тези заговорници по професия носи рязко изразения характер на бохемата. Като подофицери по вербуването на заговорници те се прехвърлят от една кръчма в друга, опипват настрояването на работниците, намират хората, които им са необходими,

* — бохема. *Ред.*

** — постоянни посетители на кръчмите. *Ред.*

*** — рецидивисти. *Ред.*

увличат ги в заговора, като разходите за неизбежния при това гуляй се възлагат или на касата на дружеството, или на новия приятел. Общо казано, собственикът на кръчмата фактически им дава убежище. По-голямата част от времето си заговорникът прекарва при него; тук, при него, стават свижданията с другарите, с членовете на неговата секция, с ония, които той възнамерява да завербува; тук, най-сетне, стават тайните събрания на секциите и на главатарите на секциите (групите). В тази постоянна кръчмарска атмосфера заговорникът, който и без това подобно на всички парижки пролетарии е с твърде весел нрав, скоро се превръща в завършен *barbo-sheur**. Мрачният заговорник, който в тайните заседания манифестира спартанска строгост на нравите, изведнаж се смекчава и става един известен навсякъде постоянен посетител на кръчмите, който разбира от вино и жени. Тази кръчмарска веселост се засилва още повече от постоянните опасности, на които е изложен заговорникът; той може всяка минута да бъде призван на барикадите и там да загине; на всяка крачка полицията му поставя примки, които го заплашват със затвор или дори каторга. Тези опасности именно и съставляват самата прелест на занаята; колкото по-голяма е опасността, толкова повече заговорникът бърза да се наслади на настоящето. В същото време навикът към опасността го прави във висша степен равнодушен към живота и свободата. В затвора той също се чувства у дома си, както и в кръчмата. Той всеки ден очаква заповед за действие. Отчаяната, безразсъдната смелост, която характеризира всички парижки въстания, се внася в тях именно от тези стари заговорници по професия, *hommes de coup de main***.

Те строят първите барикади и ги командуват, те организират съпротивата, нападенията срещу оръжейните магазини, реквизирането на оръжия и бойни припаси в частните домове, те извършват през време на въстанието ония безумно дръзки действия, които толкова често довеждат правителствената партия до объркване. С една дума, те са офицерите на въстанието.

От само себе си се разбира, че тези заговорници не се задоволяват с това, да организират изобщо революционния пролетариат. Тяхната работа се състои тъкмо в това, да изпреварват процеса на революционното развитие, изкуствено да го тласкат към криза, да правят революцията импровизирано, без да са налице необходимите за нея условия. За тях единственото условие за революцията е да организират съответно своя заговор. Те са алхимиците на революцията и изцяло споделят превратността на представите, ограничеността на

* — гуляйджия, пияница. *Ред.*

** — от хората на решителните действия. *Ред.*

дотегливите идеи на някогашните алхимици. Те се увеличат в изобретения, които трябва да извършат революционни чудеса: запалителни бомби, разрушителни машини с магическо действие, метежи, които трябва да подействуват толкова по-чудотворно и поразително, колкото по-малко разумни основания съществуват за тях. Заети със съчиняването на подобни проекти, те преследват само една най-близка цел — събаряне на съществуващото правителство — и най-дълбоко презират просвещаването на работниците относно техните класови интереси, просвещаване, което носи по-теоретичен характер. С това се обяснява тяхната не пролетарска, а чисто плебейска неприязън към *habits poirs**, към повече или по-малко образованите хора, представляващи другата страна на движението; но тъй като последните са официалните представители на партията, то заговорниците никога не могат да станат съвсем независими от тях. От време на време *habits poirs* трябва да им служат също и като паричен източник. Впрочем ясно е, че заговорниците трябва щат не щат да следват развитието на революционната партия.

Главната характерна черта в живота на заговорниците е тяхната борба с полицията, по отношение на която те се намират в същото положение, както крадците и проститутките. Полицията търпи заговорническите дружества, а то съвсем не само като неизбежно зло. Тя ги търпи като лесно поддаващи се на надзор центрове, в които са съсредоточени най-отчаяните революционни елементи на обществото, като работилници за производство на метежи, станали във Франция едно също така необходимо средство за управление, както и самата полиция, и най-сетне като място за вербуване на свои собствени политически шпиони. Както най-добрите криминални детективи, свидетели и др. подобни се набират измежду мошеници от повисша и по-низша категория — крадци, измамници, лъжебанкрутьори — и често пъти пак се връщат към своя стар занаят, така и низшата политическа полиция се рекрутира измежду заговорниците по професия. Заговорниците се намират в постоянен допир с полицията, те ежеминутно се сблъскват с нея; те са по следите на шпионите, както и шпионите са по техните следи. Шпионажът е едно от главните им занятия. Затова не е чудно, че толкова често се извършва малкият скок от заговорник по професия до платен полицейски агент, ако към това го тласкат още и мизерията и затворът, заплахите и паричните обещания. С това се обяснява безграничната подозрителност, която цари в заговорническите дружества, напълно заслепява техните членове и ги кара да виждат в своите най-добри хора шпиони, а в действителните шпиони — свои най-надеждни хора. Ясно е. че тези

* — черните фракове. *Ред.*

рекрутирани измежду заговорниците шпиони в повечето случаи се свързват с полицията с доброто намерение да я измамат, че за известно време им се удава да играят двойна игра, докато се превърнат все повече и повече в жертва на своята първа стъпка, и че те действително често измамват полицията. Впрочем дали един такъв заговорник ще попадне в поставената му от полицията примка или не, това зависи от чисто случайни обстоятелства и повече от количествената, отколкото от качествената разлика в твърдостта на характера.

Такива са заговорниците, които Шеню често пъти ни описва доста живо и чийто характер той рисува ту преднамерено, ту неволно. Впрочем сам той — ако се вземат и неговите не напълно ясни отношения с полицията на Делесер и Мараст — представлява най-поразителен образец на заговорник по професия.

Шом парижкият пролетариат сам започна да излиза на предно място в качеството си на партия, тези заговорници започнаха да губят ръководното влияние, сред тях започна разложение, те срещнаха опасна конкуренция в лицето на тайните пролетарски дружества, които си поставиха за цел не непосредствено въстание, а организиране и развитие на пролетариата. Още въстанието от 1889 г. носеше определено пролетарски и комунистически характер. Но след него започнаха разцепленията, от които толкова много се оплакват старите заговорници — разцепления, обусловени от нуждата за работниците да си изяснят своите класови интереси и появили се отчасти в старите, заговорническите, отчасти в новите, пропагандистките, организации. Комунистическата агитация, така енергично започната от Кабе наскоро след 1839 г., и спорните въпроси, възникнали вътре в комунистическата партия, твърде скоро надраснаха равнището на разбиранията на заговорниците. И Шеню, и Делаод признават, че по времето на февруарската революция комунистите бяха безспорно най-силната фракция на революционния пролетариат. За да не загубят своето влияние върху работниците, а заедно с това и своето значение в противовес на *habits poirs*, заговорниците трябваше да се влечат след това движение и да приемат комунистическите или социалистическите идеи. Така още преди февруарската революция възникна противоречие между заговорническите дружества на работниците, представени в лицето на Албер, и привържениците на „*Réforme*“, противоречие, което наскоро отново се прояви вътре във временното правителство. Впрочем ние не мислим да смесваме Албер с тези заговорници. От двете разглеждани от нас произведения се вижда, че Албер е съумял да заеме лично едно независимо положение по отношение на тези свои оръдия и в никой случай не спада към оная категория хора, които се занимават с конспириране като източник за съществуване.

Историята с бомбите в 1847 г., в която прякото въздействие на полицията беше по-силно, отколкото във всички предишни случаи, разстрои най-сетне редовете на най-вироглавите и упорити стари заговорници и въвлече техните запазили се дотогава секции в непосредственото пролетарско движение.

След февруарската революция ние отново откриваме в префектурата на полицията като монтаняри тези заговорници по професия, най-яроствните участници в заговорническите секции и *détenus politiques** от пролетарски произход, които в по-голямата си част са също стари заговорници. Но заговорниците по професия образуват ядрото на цялата тази компания. Лесно е да си представим, че тези хора, събрани тук всички заедно с оръжие в ръце, стоящи в по-голямата си част на приятелска нога със своите префекти и офицери, трябва да са представлявали доста буен корпус. Както Планината в Националното събрание беше пародия на старата Планина и със своето безсилие доказваше най-убедително, че в днешно време не са вече достатъчни старите революционни традиции от 1793 г., така и монтанярите от полицейската префектура, това подобие на старите санюлотки, бяха доказателство за това, че за съвременната революция вече не е достатъчна и тази част от пролетариата и че само целият пролетариат вкупом може да осъществи революцията.

Шеню описва в твърде живи краски санюлотския начин на живот на тази почтена компания в префектурата. Тези хумористични сцени — в които очевидно дейно е участвувал и самият г. Шеню — имат понякога твърде налудничав характер. Но те отлично се обясняват с характера на старите заговорници, тези *bambouches*, и представляват необходим и дори здрав противовес на оргиите на буржоазията през последните години от царствването на Луи-Филип.

Ще приведем само един пример от разказа за тяхното въдворяване в префектурата.

„Когато се разсъмна, аз забелязах как постепенно пристигаха началниците на групите със своите хора, но повечето от тях невъоръжени. Обърнах върху това вниманието на Косидиер. „Ще ги осигури с оръжие — каза той, — ти намери подходящо място, за да ги настаним в префектурата.“ Незабавно изпълних това нареждане и ги изпратих да заемат старото караулно помещение на полицията, в което някога така недостойно се бяха държали с мене. Скоро забелязах, че тичат обратно. „Къде бягате?“ — ги запитах. — „Постът е зает от полицаи — ми отговори Девес, — те спокойно си спят и ние търсим нещо да ги разбудим и изхвърлим навън.“ — Те се въоръжиха с каквото им попадна: с шомполи, ножници от саби, ремъци, които сгъваха на две, и дръжки от метли. След това монте юнаци, които всички в по-голяма или по-малка степен бяха изпитали върху себе си наглостта и грубостта на спящите, с всички сили се навърлиха върху тях и в продължение на повече от половин час така им дадоха

* — политическите затворници. *Ред.*

да разберат, че някоя от тях дълго след това боледуваха. Аз се притекох на техните викове за помощ и само с усилие успях да отворя вратите, които монтажните благородници бяха заключили отвътре. Човек трябваше да наблюдава как полиците полуоблечени избягаха в двора; те се спускаха с един скок от стълбите и само запознанството им с всички входове и изходи на префектурата им помагаше да се скрият от очите на враговете, които ги преследваха. След като завладяха крепостта, гарнизона на която те така вежливо смениха, нашите монтажери победоносно се натруфиха с наследството от победите и дълго се разхождаха из двора на префектурата с окачени шпаги, с пелерини и триъгълни шапки, от които повечето от тях по-рано толкова много се бояха“ (стр. 83—85).

Запознахме се с монтажните. А сега да преминем към техния вожд, героя на епопеята на Шеню, към *Косидиер*. Шеню говори за него твърде често, толкова повече че против него собствено е насочена цялата книга.

Главните упреци, които се правят на Косидиер, се отнасят до неговия морален облик. Всичките се свеждат до истории с икономически полици и други дребни опити да се снабди с пари, които могат да се наблюдават и се наблюдават в Париж при всеки задължиял и обичаш да си поживее комивояжор. Изобщо само от размера на сумата зависи в каква степен попадат под действието на *Code pénal** лъжците, измамките, спекулациите и борсовите мошеничества, на които се основава цялата търговия. За борсовите мошеничества и измамките по китайски маниер, които са особено характерни за френската търговия, могат да се прочетат пикантни неща у Фурие в книгите „Четири движения“, „Лъжливата стопанска дейност“, „Трактат за всемирното единство“ и в неговите посмъртни произведения¹⁷⁰. Г-н Шеню дори не се опитва да докаже, че Косидиер е използвал в свой частен интерес положението си на префект на полицията. Изобщо всяка партия би могла само да се поздрави, ако нейните победители противници са принудени да се ограничат само с разобличаването на подобни дреболии от търговско-морален характер. Какъв огромен контраст между дребните експерименти на комивояжора Косидиер и грандиозните скандали на буржоазията през 1847 г.! Цялата критика на Шеню има смисъл само дотолкова, доколкото Косидиер принадлежеше към партията на „*Réforme*“, която се опитваше да прикрие своя недостиг на революционна енергия и разбиране с тържествени уверения в републиканска добродетел и с мрачна сериозност на своите възгледи.

От всички вождове на февруарската революция Косидиер е единственият човек с весел нрав. Представлявайки в революцията типа на *loustic*** , той беше напълно подходящ водач на старите заговорници по професия. Чувствен и остроумен, стар, постоянен посетител на

* — наказателен кодекс. *Ред.*

** — веселяк. *Ред.*

кафенетата и кръчмите от най-различен вид, привърженик на принципа — живей и давай на другите да живеят, при това по военному смел, скриващ под добродушния си вид и свободата на маниерите голяма ловкост, хитрост и предпазливост, както и изтънчен дар за наблюдение, той бе надарен с известен революционен такт и революционна енергия. Косидиер беше тогава истински плебей, който инстинктивно ненавиждаше буржоазията и беше в голяма степен надарен с всички плебейски страсти. Чак когато се настанява в префектурата, той вече конспирира против „National“, без да забравя при това кухнята и избата с вина на своя предшественик. Той тутакси си организира военна сила, осигурява си вестник, основава клубове, разпределя ролите и изобщо действа в първия момент с голяма увереност. В течение на 24 часа префектурата беше превърната в крепост, в която той нямаше защо да се плаши от своите врагове. Но всички негови планове или си остават прости проекти, или се свеждат на практика до безрезултатни, чисто плебейски начинания. Когато противоречията се изострят, той споделя участва на своята партия, която се спря нерешително на половината на пътя между привържениците на „National“ и такива пролетарски революционери като Бланки. Неговите монтаняри се разцепиха; старите *barbours* престават да се подчиняват и вече не могат да бъдат обуздани, докато революционната част преминава към Бланки. Сам Косидиер все повече и повече се обуржоазява в своето официално положение на префект и народен представител; на 15 май той благодарно се държи настрана от събитията¹⁷¹ и по най-недостоеен начин се стреми да потърси убежище в камарата на депутатите; на 23 юни той изоставя въстаниците на произвола на съдбата. Като награда за това той бива, разбира се, отстранен от префектурата и наскоро след това е принуден да емигрира.

По-долу привеждаме от книгите на Шеню и Делаод някои най-характерни места, засягащи Косидиер.

Едва назначил Делаод за генерален секретар на префектурата на 24 февруари вечерта, Косидиер му заявил:

„На мен са ми нужни тук надеждни хора. В административното ведомство всичко някак си ще тръгне по своя път; временно оставих старите чиновници; щом обучат патриотите, *ще се освободим* от тях. Това е второстепенен въпрос. Въпросът е да превърнем префектурата в крепост на революцията. Проинструктирайте в този дух нашите хора; нека всички се явят тук. Ако имаме тук хиляда здрави другари, всичко ще бъде в наши ръце. Ледрю-Ролен, Флокон, Албер и аз се разбираме помежду си и аз се надявам, че работата ще тръгне. Трябва да съборим „National“. След това ще републиканизираме страната, безразлично дали тя иска това или не.“

Веднага след това се яви на посещение Гарни-Шажес, кметът на Париж, под чието началство „National“ беше поставил полицията. Той предложи на Косидиер вместо неприятната длъжност в префектурата поста комендант на за-

мъка Компьен. Косидиер му отговори със своя тънък глас, който поразително контрастира на неговите широки плещи: „Аз в Компьен? Това е невъзможно! Трябва да остана тук. Долу имам няколкостотин храбри юнаци, които славно работят; очаквам да бъдат попълнени с още толкова. Ако при вас, в градския съвет, се почувствува недостиг от добра воля или мъжество — ще мога да ви помогна . . . Ха-ха, la révolution fera son petit bonhomme de chemin, il le faudra bien!“ — Революцията? Но тя вече е извършена! — О, не, тя още дори не е започнала! — Бедният кмет беше съвсем слисан.“ (Делаод, стр. 72).

Една от най-веселите сцени, описани от Шеню, това е приемането на полицейските комисари и officiers de paix от новия префект, който бил тъкмо* на бюрото си, когато му било доложено за тях.

„Нека почакат — казал Косидиер, — префектът работи.“ Той работил още цял половин час и чак тогава подготвил мизансцена за приемането на господа комисарите, които междуременно застанали в строй надлъж по голямата стълба. Косидиер величествено седнал в своето кресло с окачена голяма сабя. Двама монтаняри в дрипави дрехи, със свирепи физиономии, с мускети при нозе, с дули в устата, охранявали вратата. Двама капитани с извадени саби стояли от двете страни на писмената му маса. Освен това в залата стояли на групи всички главатарии на секции и републиканците, които съставлявали неговия генерален щаб. Всички били въоръжени с големи саби и кавалерийски пистолети, с карабини и ловджийски пушки. Всички пушели и димният облак, който изпълвал стаята, правел лицата им още по-мрачни, като придавал на тази сцена действително страшен вид. В средата било оставено свободно пространство за комисарите. Всички си сложили шапките и Косидиер дал заповед да ги въведат. Злочестите комисари само за това и мечтаели, тъй като бивали подлагани на оскърбления и заплахи от страна на монтанярите, които им предвещавали всевъзможни изтезания. „Банда негодяи! — ревели монтанярите — сега сте най-сетне в нашите ръце! Оттук няма да излезете, тук трябва да си оставите кожите!“ — Като влезли в кабинета на префекта, комисарите разбрали, че попаднали от трън на глог. Като прекрачил прага, първият от тях изглежда се поколебал за момент. Той не знаел дали да тръгне напред или назад — толкова мрачни били насочените към него погледи на всички. Най-сетне решил да направи крачка напред и се поклонил, направил втора крачка и се поклонил по-ниско, направил трета крачка и се поклонил още по-ниско. Всички влезли в залата, като се кланяли ниско на страшния префект, който студено и мълчаливо приемал тези знаци на уважение, опрял ръка на дръжката на сабята си. Комисарите с изумление гледали това странно зрелище. Някои, объркани от страх и желанието без съмнение да се докарат пред нас, намираха тази картина за внушителна и величествена. — „Тнхо!“ — заповяда един монтаняр с мрачен глас. Когато всички влязоха, Косидиер, който до този момент седеше мълчаливо и неподвижно, наруши тишината и заговори с най-страшен глас:

„Преди седмица вие едва ли очаквахте да ме видите тук, на това място, заобиколен от верни другари. И така, сега те са ваши повелители, тези мукавени републиканци, както вие някога ги наричахте. Вие треперите пред ония, с които се държахте по най-недостоеен начин. Вие, Васал, бяхте най-глусният и фанатичен привърженик на събореното правителство, най-яръстният гонител на републиканците — а сега попаднахте в ръцете на своите най-непримирливи врагове, защото никой от присъстващите тук не е бил пошаден от вашите преследвания. Ако послушам справедливите искания, отправяни към мен, аз бих си по-

* — революцията постепенно ще се развива, това е вече неизбежно! *Ред.*

служил с репресии, но аз предпочитам да забравя. Върнете се всички към своите служебни задължения; но ако някога науча, че вземате участие в каквито и да било реакционни интриги, ще ви смажа като дървеници. Отивайте си!“

Комисарите преминаха през всички стадии на страха и доволни, че са се отървали от ругатните на префекта, весело се отдалечиха. Монтанярите, които ги очакваха долу на стълбата, ги изпратиха със страшен шум до края на улица Жерюзалем. Щом изчезна и последният комисар — ние започнахме гръмко да се смеем. Косидиер сияеше и се смееше с глас повече от всички над великолепната шега, която бе устроил на своите комисари“ (Шеню, стр. 87—90).

След събитията от 17 март, в които Косидиер вземаше голямо участие, той казал на Шеню: „Не мога по свое усмотрение да вдигам масите и да ги хвърлям против буржоазията“ (Шеню, стр. 140).

Изобщо Косидиер никога не е отивал по-далече от играта на заплашване своите противници.

Накрай, относно отношенията на Косидиер към монтанярите Шеню пише:

„Когато разказвах на Косидиер за ексцесите, на които се отдаваха неговите хора, той въздишаше, но ръцете му бяха вързани. По-голямата част от тях бяха преминали с него житейския си път, бяха делили с него скърби и радости, мнозина му бяха оказвали услуги. Ако не можеше да ги съдържа — това се дължеше на собственото му минало“ (Стр. 97).

Напомниме на нашите читатели, че и двете тези книги бяха написани през време на предизборната агитация за 10 март¹⁷². Какво влияние са оказали те, показват резултатите от изборите — блестяща победа на червените.

Написано през март—април 1850 г.

Печата се по текста на списанието

Напечатано в списанието „Neue Rheinische Zeitung, Politisch-ökonomische Revue“, кн. 4, 1850 г.

ЕМИЛ ДЪО ЖИРАРДЕН
„СОЦИАЛИЗМЪТ И ДАНЪЦИТЕ“. ПАРИЖ, 1850*

Съществуват два вида социализъм: „добър“ социализъм и „лош“ социализъм.

Лошият социализъм — това е „войната на труда против капитала“. На него се приписват всички ужаси: уравнително преразделяне на земята, унищожаване на семейните връзки, организиран грабеж и прочее.

Добрият социализъм — това е „хармонията между труда и капитала“. Той се съпътствува от унищожаване на невежеството, изкореняване на причините, пораждащи пауперизма, организиране на кредита, увеличаване на собствеността, реформа на данъчната система — накъсо казано, „режим, който най-много се доближава до онова, което човек си представя като царство божие на земята“.

Трябва да се използва добрият социализъм, за да се задуши лошият.

„Социализмът имаше лост: този лост беше *бюджетът*. Но липсваше му спорната точка, за да отмести света от неговата ос. Тази опорна точка му даде революцията от 24 февруари: това е *всеобщото избирателно право*.“

Източник на бюджета са *данъците*. Така че въздействието на всеобщото избирателно право върху бюджета се свежда до въздействието му върху данъците. Благодарение на това въздействие върху данъците се осъществява „добрият“ социализъм.

„Франция не може да плаща повече от 1,200 милиона франка данъци в годината. Какво искате да предприемете, за да съкратите разходите до тази сума?“

„В продължение на тридесет и пет години вне три пъти вписахте, в две харти и една конституция, че всички французи трябва да носят тежестта на дър-

* „Le socialisme et l'impôt.“ Par Emile de Girardin. Paris, 1850. *Red.*

жавните разходи пропорционално на своето състояние. В продължение на тридесет и пет години това равенство в облагането с данъци си остава една лъжа...“

Нека разгледаме френската данъчна система.

I. Поземлен данък. Поземленият данък *не* обременява земевладелците *пропорционално*.

„Когато два съседни земеделни участъци са получили еднаква оценка в кадастъра, то и двамата собственици на земята плащат еднакъв данък, без да се прави разлика между мним и действителен собственик“, т. е. между собственик, обременен с ипотека, и собственик, свободен от такава.

По-нататък: поземленият данък *не е пропорционален* на данъците, с които се облагат другите видове собственост. Когато през 1790 г. Националното събрание го въведе, то се намирало под влиянието на школата на физиократите, която разглеждаше земята като единствен източник на чистия доход, и затова прехвърлило цялата тежест на данъците върху земевладелците. Така че поземленият данък се базира на икономическа грешка. При равно разпределение на данъците на земевладелеца биха се паднали 20% от неговия доход, докато сега той плаща 53%.

Накрай, по своето първоначално предназначение поземленият данък би трябвало да пада само върху собственика, но не и върху фермера или арендатора. Вместо това според думите на г. Жирарден той постоянно пада върху фермера и арендатора.

Тук икономическа грешка допуска г. Жирарден. Или фермерът е действителен фермер, и в такъв случай поземленият данък пада върху собственика или върху потребителя, но съвсем не и върху фермера; или пък под формата на фермерство той е само работник при собственика, както това се практикува в Ирландия и често пъти във Франция, и тогава от него винаги ще събират данъците, с които се облага собственикът, каквото име и да носят.

II. Личен данък върху движимото имущество. Цел на този данък, въведен също през 1790 г. с декрет на Националното събрание, е била — непосредствено облагане на движимия капитал. Като мярка за определяне размера на капитала е бил приет жилищният наем. В действителност този данък обременява земевладелеца, селянина и индустриалеца, докато почти или никак не засяга рентiera. По този начин този данък се оказва пълна противоположност на намеренията на ония, които са го въвели. Освен това един милионер може да живее в мансардно жилище с два строжени стола — това е несправедливо и т. н.

III. Данък върху прозорците и вратите. Покушение срещу здравето на народа. Фискална мярка против чистия въздух и дневната светлина.

„Почти половината от жилищните помещения във Франция имат само една врата и никакъв прозорец или в най-добрия случай една врата и един прозорец.“

Този данък бил приет на 24 вандеиер VII година (на 14 октомври 1799 г.) поради крайната нужда от пари само като временна извънредна мярка, но по принцип бил отхвърлен.

IV. Данък върху патентите (занаятчийски данък). Данък не върху печалбата, а върху упражняването на определен занаят. Едно наказание за труда. Там, където този данък трябва да засегне индустриалеца, той в повечето случаи засяга потребителя. Изобщо при въвеждането на този данък в 1791 г. е ставало дума само за задоволяване на временна необходимост от пари.

V. Регистрационен данък и гербов данък. Droit d'enregistrement¹⁷³ е бил въведен във времето на Франциск I и в началото не е преследвал фискална цел (?). През 1790 г. принудителното регистриране на договорите, засягащи собствеността, било разширено, а таксата повишена. Данъкът е определен по такъв начин, че при покупките и продажбите се взема повече, отколкото при даренията и наследствата. Гербовият данък е чисто фискално изобретение, което равномерно облага нееднакви печалби.

VI. Данък върху напитките. Това е комбинация от всички несправедливости, спънка за производството, предизвикващ ожесточение, най-скъп по начините на събирането данък (виж впрочем в брой 3 на списанието „1848—1849 г.“, „Последиците от 13 юни“*).

VII. Мита. Хаотичен куп от наслоили се по традиция митнически тарифи, които си противоречат една на друга, нямат никакъв смисъл и носят вреда на промишлеността. Например суровият памук се облага във Франция с мито в размер 22 франка и 50 сантима за 100 килограма. Да продължим.

*VIII. Октроа*¹⁷⁴. Няма дори такова оправдание като напр. защита на национален отрасъл на промишлеността. Това е митница вътре в страната. Първоначално това е било местен данък в полза на бедните, а в днешно време пада с цялата си тежест главно върху най-бедните класи и води към фалшифициране на предназначените за тях хранителни продукти. Той поставя на националната промишленост толкова прегради, колкото градове съществуват.

Това е всичко, което Жирарден казва относно отделните данъци. Разбира се, читателят е вече забелязал, че неговата критика е толкова плоска, колкото и справедлива. Тя се свежда до три аргумента:

1) нито един данък никога не пада върху оная класа, която той би трябвало да облага според замисъла на ония, които са го въвеждали, а се прехвърля върху плещите на друга класа;

* Виж настоящия том, стр. 82—86. *Ред*

- 2) всеки временен данък се утвърдява и увековечава;
- 3) нито един данък не е пропорционален на имуществото, не е справедлив, равномерен, разумен.

Тези общи икономически възражения против съществуващите данъци се повтарят във всички страни. Но френската данъчна система има едно характерно свойство. Както англичаните са типични представители на публичното и частното право, така французите, които във всички други области, изхождайки от общата гледна точка, са кодифицирали, опростили и скъсали с традицията, в данъчната система са истински исторически народ. Във връзка с това Жирарден казва:

„Във Франция ние живеем под гнета на почти всички фискални методи на стария ред. Taille*, данъкът на глава, aides**, митата, данъкът върху солта, таксите за контрол, за регистрация на актове, за издаване на преписи, тютюневият монопол, прекомерните приходи от пощенската служба и от търговията с барут, устройството на лотарии, общинската или държавната ангария, таксата за освобождаване от настаняване на войници за пренощуване, октроа, речните и пътните такси, извънредните облагания — всичко това е можело да измени своето наименование, но всичко това в действителност продължава да съществува и не е станало нито по-малко тягостно за народа, нито по-походно за държавната хазна. Нашата финансова система не е изградена върху никакъв научен фундамент. Тя отразява изключително средновековните традиции, които от своя страна са наследени от невежествения и грабителски римски фиск.“

Все таки нашите бащи заявявали още в Националното събрание на първата революция: „Ние извършихме революцията само за да се разпореждаме сами с данъците.“

Но ако това положение е могло да продължава да съществува при Империята, при Реставрацията, при Юлската монархия, то сега неговият час е ударил:

„Премахването на избирателните привилегии по необходимост влече след себе си премахване на всяко фискално неравенство. Така че не бива да се губи нито минута — трябва да се пристъпи веднага към финансова реформа, ако не искаме насилието да заеме мястото на науката... *Данъците са почти единствената основа, върху която почива нашето общество...* Ние уснлено търсим в далечината и в задоблачните висини социалните и политическите реформи: най-важните се съдържат в данъците. Търсете и ще намерите.“

И така, какво всъщност намираме?

„Както ние разбираме, данъците трябва да служат като застрахователна премия, плащана от имотните, за да се застраховат срещу всеки риск, който би могъл да им попречи да владяат и да ползуват... Тази премия трябва да бъде пропорционална и съвсем точна. Всеки данък, който не представлява нито гаранция срещу риск, нито цена за някаква стока, нито еквивалент за някаква

* — Талня (пряк данък, засягащ главно селячеството). *Ред.*

** — косвени данъци. *Ред.*

услуга, трябва да бъде отменен; ние допускаме само две изключения: данък върху задграничните стоки (douane) и данък върху смъртта (enregistrement) . . . По този начин на мястото на платеща на данъците се явява застрахованият . . . Всеки, който е заинтересован да плати, плаща, и при това само съответно на своя интерес . . . Ние отиваме още по-далече и казваме: всеки данък е осъден вече от факта, че носи името данък, облагане. *Всички данъци трябва да бъдат премахнати*, тъй като отличителният признак на данъка е неговата принудителност, а застраховката по своя характер е доброволна.“

Не трябва да се смесва тази застрахователна премия с подходящия данък, тя е по-скоро данък върху капитала, защото застрахователната премия гарантира не дохода, а цялото имущество изобщо. Държавата постъпва точно както застрахователните компании, които при застраховката се интересуват от стойността на имуществото, а не от това, колко доход носи то.

„Активът на националното богатство на Франция се оценява на 134 милиарда, от който трябва да се спадне пасивът от 28 милиарда. Ако разходният бюджет се съкрати до 1,200 милиона, то достатъчно ще бъде да се взема от капитала 1% ежегодно, за да се доведе държавата до равнището на една колосална компания за взаимно осигуряване.“

И от този момент — *„няма вече революции“*.

„На мястото на думата *власт* се поставя думата *солидарност*; *общият интерес* става свързващ елемент за членовете на обществото.“

Г-н Жирарден не се задоволява с това общо предложение, но ни дава едновременно и схемата на застрахователната полица или запис, който всеки гражданин трябва да получи от държавата.

Всяка година оня, който изпълнява функциите на някогашния бирник, издава на застрахования една полица, състояща се „от четири страници от големината на паспорт“. На първа страница се намира името на застрахования и неговият пореден номер, заедно с графи за отбелязване на вноските; на втора страница са вписани точните данни за личността на застрахования и неговото семейство и една заверена по всички правила подробна оценка на цялото му имущество, дадена от самия него; на трета страница — държавният бюджет на Франция заедно с общия баланс; на четвърта страница — различни повече или по-малко полезни статистически сведения. Тази полица служи за паспорт, за удостоверение на избирателя за участие в изборите, за трудова книжка, ако е странствуващ работник, и т. п. Регистрите за тези полици служат от своя страна на държавата за съставянето на четири големи книги: основна книга за населението, основна книга за собствеността, основна книга за държавния дълг и основна книга за ипотечния дълг, които, заедно взети, съдържат пълната статистика на всички източници на доходи във Франция.

По този начин данъкът е по-скоро застрахователна премия, която застрахованият плаща, за да бъде допуснат да използва следните предимства: 1) правото на защита от страна на обществото, на безплатно съдопроизводство, на безплатно ползуване от религиозното богослужение, на безплатно образование, възможността да получава кредити срещу залог и пенсия от спестовната каса; 2) освобождение от военна служба в мирно време; 3) запазване от нищета; 4) обезщетение срещу загуби от пожар, наводнение, градушка, мор по добитъка, корабокрушение.

Трябва още да отбележим, че г. Жиранден иска да покрие сумите, които държавата трябва да плаща на застрахованите като обезщетение за вреди, за сметка на различните парични глоби и т. н., за сметка на приходите от националните имуществата и на неотменените регистрационни и митнически сборове, както и за сметка на държавните монополи.

Данъчната реформа — това е любимата тема на всички радикални буржоа, това е специфичният елемент на всички буржоазно-икономически реформи. Като започнем от първите еснафи на средновековието и свършим със съвременните английски фритредери, цялата борба се върти около данъците.

Данъчната реформа има за цел или да отмени старите, наследените по традиция данъци, които спъват развитието на промишлеността, и да поевтини държавното управление, или да постигне едно по-равномерно разпределение на данъците. Буржоата толкова по-настойчиво се стреми към химеричния идеал на равното разпределение на данъците, колкото повече този идеал на практика се изплъзва от неговите ръце.

Отношенията на разпределението, които непосредствено се основават върху буржоазното производство — отношенията между работната заплата и печалбата, печалбата и лихвата, поземлената рента и печалбата, — могат да бъдат изменени от данъка в най-добрия случай само във второстепенните точки, но съвсем не могат да бъдат разклатени в своята основа. Всички изследвания и спорове относно данъците предполагат вечно съществуване на тези буржоазни отношения. Дори унищожаването на данъците би могло само да ускори развитието на буржоазната собственост и заложените в нея противоречия.

Данъците могат да поставят едни класи в привилегировано положение и особено тежко да падат върху плещите на други класи, както това наблюдаваме например при господството на финансовата аристокрация. Те разоряват само стоящите между буржоазията и пролетариата средни обществени слоеве, положението на които не им позволява да стоварят данъчното бреме върху някоя друга класа.

С всеки нов данък пролетариатът бива избутван на едно стъпало по-надолу; а премахването на някой стар данък повишава не работната заплата, а печалбата. През време на революция той може, увеличавайки до огромни размери данъците, да ги използва като форма на настъпление срещу частната собственост, но и тогава той или трябва да тласка по-нататък към нови революционни мероприятия, или в края на краищата ще доведе до възстановяване на старите буржоазни отношения.

Намаление на данъците, тяхното по-справедливо разпределение и т. н. — това е баналната *буржоазна* реформа. *Премахването на данъците* — това е *буржоазният социализъм*. Този буржоазен социализъм се обръща главно към занаятчийските и търговските средни слоеве и към селяните. Едрата буржоазия, която още сега живее в своя най-хубав от всички светове, презира, разбира се, утопията за един по-добър свят.

Г-н Жирарден премахва данъците, след като ги превръща в застрахователна премия. Членовете на обществото чрез заплащане на определен процент взаимно осигуряват помежду си своето имущество срещу пожар, суша, градушка, банкрут — с една дума, срещу всевъзможните рискове, които в днешно време пречат на буржоазията да се наслаждава на живота спокойно. Годишните вноски се установяват не само от всички застраховани, но се и определят от всеки отделен индивид, който сам оценява своето имущество. Благодарение на това изчезват търговските и земеделските кризи, масовите загуби и банкрути, всички колебания и промени в буржоазното съществуване, които бяха взели епидемичен характер от времето на зараждането на съвременната промишленост — изчезва цялата поетична страна на буржоазното общество. Осъществява се всеобща сигурност и всеобщо осигуряване*. Гражданинът получава от държавата писмена гаранция, че той при никакви обстоятелства не може да се разори. Всички тъмни страни на съществуващия строй са премахнати, всички негови светли страни се запазват в пълен блясък — с една дума, осъществява се един строй, който „най-много се приближава към онова, което буржоазията си представя като царство божие на земята“. Вместо власт — солидарност, вместо принуда — свобода, вместо държава — административна комисия, и ето че е намерено колумбовото яйце: математически точна вноска на всеки „застрахован“ съответно на неговото имущество. Всеки „застрахован“ носи в себе си цялата конституционна държава, завършената двукамерна система. Опасението да не би да плати на държавата пове-

* Игра на думи: „Sicherheit“ — „сигурност“, „Versicherung“ — „осигуряване“. *Ред.*

че — буржоазната опозиция в камарата на депутатите — подбужда гражданина да дава твърде ниска оценка на своето имущество. Интересът към запазване на своя имот — консервативният елемент на камарата на перовете — го кара да дава твърде висока оценка за същия. От конституционната игра на тези противоположни направления произтича по необходимост истинското равновесие на властите, точното и правилно посочване на имотното състояние, истинската пропорционалност на вноските.

Някой си римлянин желаел да има къща от стъкло, за да може всяка негова постъпка да бъде открита за погледа на всички околни. Буржоата желае да бъде от стъкло не неговата къща, а къщата на неговия съсед. И това желание също се изпълнява. Например някой гражданин желае да получи от мене аванс или да влезе с мене в съдружие. аз го моля да ми представи своята полица и намирам в нея пълна и подробна изповед относно всички негови граждански отношения, гарантирана от неговия правилно разбран интерес и скрепена с подписа на административния съвет на застрахователното дружество. При мене хлопа бедняк и моли за милостиня. Представете полицата! Гражданинът трябва да бъде уверен, че дава своята милостиня комуто трябва. Наемаш си прислуга, довеждат я в къщи и ти се осляняш на късмета си; а сега — представете полицата!

„Колко много бракове се сключват, при които нито едната, нито другата страна знае точно какво да мисли относно реалността на зестрата и дали очакванията не са взаимно преувелчени.“

Представете полицата! Разменяването на взаимни излияния на прекрасните души ще се ограничава в бъдеще с взаимно заменяване на полиците. Така изчезва лъжата, която в днешно време е и сладостта, и мъката на живота, и се осъществява царството на истината в същинския смисъл на думата. Нещо повече.

„При съвременните порядки съдниците струват на държавата $7\frac{1}{2}$ милиона, а при осъществяването на нашата система правонарушенията ще бъдат за нея перо на приход, а не на разход, защото те всички се превръщат в глоби и обезщетение за загубите.“

Каква великолепна идея!

В този най-добър от всички светове всичко носи печалба: престъпленията изчезват, а правонарушенията носят приход*. Най-сетне, тъй като при тази система собствеността е осигурена срещу всякакъв риск, а държавата съществува само като дружество за всеоб-

* Игра на думи: „vergehen“ — „изчезвам“, „Vergeben“ — „правонарушение“. *Ред.*

що осигуряване на всички интереси, то работниците са постоянно осигурени с работа. „Няма вече революции!“

Ако и туй не ги задоволява,
Кой може да им угоди тогава?

Буржоазната държава не е нищо друго освен дружество за взаимно осигуряване на буржоазната класа против отделните нейни членове, както и против експлоатираната класа, осигуряване, което неизбежно става все по-скъпо и сякаш все по-самостоятелно по отношение на буржоазното общество поради факта, че става все по-трудно да се държи в подчинение експлоатираната класа. Промяната на наименованието съвсем не изменя условията на това осигуряване. Привидната самостоятелност, която г. Жирарден приписва за момент на отделните индивиди по отношение на застрахователното дружество, сам той е принуден незабавно да отхвърли. Който оцени твърде ниско своето състояние, той трябва да заплати за това: застрахователната каса купува от него неговото имущество за посочената от него цена и чрез обещание за награди дори го тласка по пътя на доносите. Нещо повече: който предпочете да не застрахова своето състояние, ще се окаже вън от дружеството и ще бъде обявен вън от закона. Дружеството не може, разбира се, да позволи да се образува вътре в него категория от хора, които въстават против условията на неговото съществуване. Принудата, властта, бюрократичното вмешателство в работите — т. е. именно онова, което Жирарден иска да премахне — отново се появяват в дружеството. Ако то се е отделило за миг от условията на буржоазното общество, то е само за това, за да се върне към него по околен път.

Зад премахването на данъците се скрива премахването на държавата. Премахването на държавата има при комунистите само този смисъл, че то е необходим резултат от премахването на класите, заедно с които отпада от само себе си потребността от организирана сила на една класа за запазване и подчиняване на другите класи. Е буржоазните страни премахването на държавата означава свеждане на държавната власт до нейното равнище в Северна Америка. Там класовите противоречия не са получили още пълно развитие; класовите стълкновения се замазват винаги благодарение на отлива на излишното пролетарско население на Запад; вмешателството на държавната власт, което в Изтока е сведено до минимум, в Запада съвсем не съществува. Във феодалните страни премахването на държавата означава премахване на феодализма и установяване на обикновена буржоазна държава. В Германия зад лозунга за премахване на държавата се крие или страховито бягство от непосредствено водещата се борба, или шарлатанско раздуване на *буржоазната* сво-

бода чак до абсолютна независимост и самостоятелност на *отделния индивид*, или най-сетне равнодушието на буржоата към всяка държавна форма, стига тя да не задържа развитието на буржоазните интереси. И ако това премахване на държавата „във висшия смисъл“ се проповядва в толкова глупава форма, за това, разбира се, не са виновни берлинските щирнеровци и фаухеровци. *La plus belle fille de France ne peut donner que qu'elle a**.

Така че от застрахователното дружество на г. Жирарден остава само *данъкът върху капитала* за разлика от данъка върху дохода и в замяна на всички други данъци. Капиталът у г. Жирарден не се ограничава само с вложения в производството капитал, той обхваща също цялото движимо и недвижимо имущество. Той хвали всячески този данък върху капитала:

„Това е колумбово яйце, това е пирамида, която стои на основата си, а не ча върха си, това е поток, който сам си пробива своето русло, това е революция без революционери, прогрес без регрес, движение без тласък, това е най-сетне проста идея и истински закон.“

От всички шарлатански реклами, съчинени досега от г. Жирарден — а, както е известно, тяхното име е легион, — този проспект за данъка върху капитала е несъмнено шедьовър.

Впрочем данъкът върху капитала в качеството си на единствен данък има и своите предимства. Всички икономисти и по-специално Рикардо са доказвали изгодите от единния данък. Данъкът върху капитала в качеството си на единствен данък унищожава с един удар целия сложен и скъпо струващ апарат на данъчната администрация, най-малко се намесва в нормалния ход на производството, обръщението и потреблението и за разлика от всички други данъци се разпростира и върху капитала, вложен в луксозни предмети.

Но при г. Жирарден данъкът върху капитала не се ограничава с това; той има още и едно съвсем особено благотворно действие.

Еднакво големи капитали трябва да плащат на държавата еднакви данъци, независимо от това, дали носят 6%, 3% доход или изобщо не носят никакъв доход. Последницата от това ще бъде тази, че незаетите капитали ще бъдат пуснати в обръщение и по този начин ще се увеличи масата на производителните капитали, а заетите вече капитали ще започнат да работят още по-интензивно, за да произвеждат повече. В резултат на едното и другото ще спаднат печалбата и равнището на лихвата. Г-н Жирарден твърди, напротив, че в такъв случай печалбата и лихвата щели да се повишат — едно истинско икономическо чудо! Превръщането на непроизводителните

* — И най-красивата девойка на Франция може да даде само онова, което има. *Ред.*

капитали в производителни и нарастването на производителността на капиталите изобщо ускориха и засилиха хода на развитието на промишлените кризи и доведоха до спадане на печалбата и на равнището на лихвения процент. Данъкът върху капитала може само да ускори този процес, да изостри кризите и по този начин да увеличи засилването на революционните елементи. „Няма вече револуции!“

Второто чудотворно действие на данъка върху капитала се състои според г. Жирарден в това, че той привлича капиталите от слабо доходното селско стопанство към по-доходната промишленост, понижава цената на земята и води към концентрация на земевладението, към едрото английско земеделие, а заедно с това — към пренасяне във Франция на напълно развитата английска промишленост. Дори без да говорим за това, че за тази цел би било необходимо да се прехвърлят във Франция и останалите условия на английската промишленост, г. Жирарден изпада тук в твърде своеобразна грешка. Във Франция земеделието страда не от излишък на капитали, а от недостиг на такива. В Англия концентрацията на поземлената собственост и подемът на селското стопанство са резултат не на изтеглянето на капитали от земеделието, а напротив — на прехвърлянето на промишлен капитал в земеделието. Цената на земята в Англия е значително по-висока, отколкото във Франция; общата стойност на цялата земя в Англия е почти равна на цялото френско национално богатство, както го оценява Жирарден. Така че цената на земята във Франция не само не би трябвало да спада съобразно нейната концентрация, но, напротив, би трябвало да се повишава. Освен това концентрацията на поземлената собственост в Англия изтри от лицето на земята цели човешки поколения. Във Франция същата тази концентрация, за която данъкът върху капитала неизбежно ще съдействува, понеже ще ускори процеса на разорвянето на селяните, ще подгони тези селски маси в градовете и по този начин ще направи революцията още по-неизбежна. И, най-сетне, докато във Франция вече е започнал обратният процес — от парцелиране към концентрация, — в Англия едрата, поземлена собственост отново върви с гигантски крачки към раздробяване, доказвайки по неопровержим начин, че докато изобщо съществуват буржоазни отношения, земеделието трябва постоянно да извършва кръгово движение от концентрация към раздробяване и от раздробяване към концентрация.

Но стига вече с тези чудеса. Да преминем към кредита срещу залог.

Кредит срещу залог се открива отначало само за поземлената собственост. Държавата издава ипотечни облигации, които напълно

съответствуват на банкнотите, с единствената разлика, че са гарантирани тук не с налични пари или злато на кюлчета, а със земята. Държавата издава на задължилите се селяни такива ипотечни облигации срещу 4%, за да задоволи по такъв начин лицата, които са дали заем срещу ипотека; сега ипотеката се намира не в ръцете на частния кредитор, а в ръцете на държавата, която консолидира дълга и по този начин кредиторът не може вече никога да си го поиска обратно. Цялата ипотечна задълженост на Франция се равнява на 14 милиарда. При все че Жирарден предлага да се пуснат ипотечни облигации само за 5 милиарда, все пак едно увеличение на масата на книжните пари с тази сума би било достатъчно не само да поевтини капитала, но и да обезценени напълно книжните пари. При това Жирарден не се осмелява да снабди тези нови ценни книжа с принудителен курс. За да се избегне обезценяването, той предлага на притежателите на тези книжа да ги обменят *à pari** срещу 3%-вите облигации от държавния дълг. В резултат цялата операция се свежда до следното: селянинът, който по-рано е плащал 5%, пък и още 1% такса за преписване на облигацията, за нейното възстановяване и т. н., плаща сега само 4%, т. е. печели 2%; държавата плаща 3% и взема 4%, т. е. печели 1%; бившият частен кредитор, който е получавал по-рано 5%, е принуден поради благодарност от обезценяване на ипотечните облигации да приеме с благодарност предлаганите му от държавата 3% и следователно губи 2%. Освен това селянинът е избавен от необходимостта да плаща своя дълг, а кредиторът губи възможност да потърси от държавата следващата му се сума. Следователно цялата операция се свежда до явно, едва прикрито чрез ипотечните облигации ограбване на лицата, които са дали заем срещу ипотека, с 2 от 5-те процента. Така че в единствения случай, когато г. Жирарден се опитва, излизайки извън рамките на данъците, да измени самите обществени отношения, той е принуден направо да посегне на частната собственост, той трябва да стане революционер и да се откаже от цялата своя утопия. Но и това посегателство съвсем не изхожда от него. Той е заимствувал това искане от немските комунисти, които след февруарската революция за пръв път поискаха ипотечният дълг да бъде превърнат в държавен дълг¹⁷⁵, макар, разбира се, по съвсем друг начин, отколкото г. Жирарден, който дори се беше обявил против това. Характерно е, че единственият път, когато г. Жирарден предлага една донякъде революционна мярка, той няма куража да изтъкне нещо друго освен един палиатив, който може само да направи процеса на парцелирането във Франция още по-хронически.

* — по номиналната цена. *Ред.*

може само да го ослаби за няколко десетилетия, за да го доведе в края на краищата отново до сегашното положение.

Единственото нещо, което читателят няма да намери в цялата книга на Жирарден, това са *работниците*. Впрочем буржоазният социализъм винаги рисува нещата така, *като че ли обществото се състои само от капиталисти*, за да има след това възможност — изхождайки от тази гледна точка — да разрешава лесно споровете между капитала и наемния труд.

*Написано през втората половина на април
1850 г.*

Печата се по текста на списанието

*Напечатано в списанието „Neue Rheinische
Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“, кн. 4,
1850*

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ВТОРИ МЕЖДУНАРОДЕН ПРЕГЛЕД

(Поради недостиг на място в миналия брой не можа да бъде отпечатан месечният преглед. Тук поместваме само оная част от този преглед, която се отнася за Англия.)

Малко преди годишнината на февруарската революция, когато Карлие беше заповядал да се изсекат дърветата на свободата, „Punch“¹⁷⁶ помести рисунка на едно дърво на свободата, листата на което представляваха щикове, а плодовете — бомби, и наред с това покрито с щикове френско дърво на свободата се възпяваше в специална песен дървото на английската свобода, единственото, което дава солидни плодове: pounds, shillings and pences*. Но тази зла конторска острота бледнее пред ония бесни припадъци на ярост, с които „Times“ от 10 март сипе гръм и мълнии по повод победата на „анархията“. Реакционната партия в Англия, както и във всички други страни, чувствава нанесения в Париж удар така, като че ли той я е засегнал непосредствено.

Но ето че „редът“ в Англия е застрашен преди всичко не от опасността, идваща от Париж, а от една нова, пряка последица на реда, плод на това английско дърво на свободата: от *търговската криза*.

В нашия януарски преглед (във втората книжка на списанието**) ние вече сочехме приближаването на кризата. Много обстоятелства ускориха нейното приближаване. Преди последната криза от 1845 г. излишният капитал се беше хвърлил в железопътни спе-

* — фунтове, шилинги и пенсове. *Ред.*

** — Виж настоящия том, стр. 230—232. *Ред.*

кулации. Обаче свръхпроизводството и прекалените железопътни спекулации достигнаха такива широки размери, че положението на железопътните компании не се поправи дори през време на процъфтяването в 1848—1849 г. и че акциите дори на най-солидните предприятия от този род още се продават извънредно ниско. Ниските цени на зърнените храни и изгледите за реколтата през 1850 г. също не създадоха що-годе благоприятни условия за капиталовложения, а различните държавни книжа бяха подложени на твърде голям риск, за да станат предмет на широка спекула. По този начин обикновените канали за реализацията на излишния капитал от периода на процъфтяването се оказаха затворени. На него му оставаше само да се устреми изцяло към промишленото производство и към спекулата с колониални стоки, както и с най-важните видове промишлени суровини — памука и вълната. Поради този приток непосредствено в промишлеността на значителна част от капитала, който по-рано се използваше по друг начин, промишленото производство трябваше, разбира се, да нарасне необикновено бързо, което се съпровождаше с препълване на пазарите и следователно значително ускори настъпването на кризата. Още сега се забелязват първите симптоми на кризата в най-значителните отрасли на промишлеността и в спекулата. От един месец насам решаващият отрасъл на промишлеността, памучната промишленост, се намира в състояние на пълна депресия, а в самата нея страдат пак най-важните отрасли и най-вече предачеството и тъкачеството на прости изделия. Спадането на цените на преждата и на простите басми вече в значителна степен определя спадането на цената на суровия памук. Производството се съкращава; фабриките почти без изключение работят непълно работен ден. Разчиташе се на кратковременно оживяване на промишлеността в резултат на пролетните поръчки от континента, но докато направените още преди това поръчки за вътрешния пазар, за Остиндия и Китай и за Левант в голямата им част сега се отменят, поръчките от континента, които обикновено осигуряваха работа за два месеца, почти съвсем липсват вследствие на неустойчивото политическо положение. — Във вълнената промишленост се забелязват ту тук, ту там признаци, въз основа на които може да се предполага, че скоро ще настъпи краят на засега още доста „сноското“ положение на работите. Производството на желязо също чувствува затруднения. Фабрикантите смятат за неизбежно спадането на цените в най-близко бъдеще и се опитват да ги задържат от едно много бързо спадане, като образуват помежду си коалиция. Такова е състоянието на промишлеността. Да преминем сега към спекулата. Цените на памука спадат отчасти поради увеличилите се нови доставки, отчасти поради депресията в промишле-

ността. Точно така стои въпросът и с колониалните стоки. Подвоят се увеличава, а потреблението на вътрешния пазар се намалява. Само с чай пристигнаха през последните два месеца в Ливерпул 25 кораба. Върху потреблението на колониални стоки, което дори по време на процъфтяване се задържа на ниско равнище поради бедственото положение в земеделските окръзи, особено тежко се отразява потиснатото състояние, което се разпространи и върху промишлените окръзи. Вследствие на това една от най-големите търговски къщи в Ливерпул, търгуваща с колониални стоки, претърпя вече крах.

По своето действие надвисналата сега търговска криза ще бъде много по-силна, отколкото всички досегашни. Тя съвпада със селскостопанската криза, която започна още с премахването на зърнените мита в Англия и още повече се засили поради последните добри реколти. Англия за пръв път преживява *едновременно и промишлена, и селскостопанска криза*. Поради предстоящите на континента сътресения тази английска двойна криза ще се ускори, ще се разшири и ще стане по-опасна, а революциите на континента ще придобият в резултат на въздействието на английската криза върху световния пазар несравнено по-рязко изразен социалистически характер. Известно е, че никоя европейска страна не е подложена толкова непосредствено, толкова широко и толкова силно на влиянието на английските кризи, както Германия. Причината за това е проста: Германия представлява за Англия най-големият пазар за пласмент на континента, а главните предмети на германския експорт, вълната и зърнените храни, намират в Англия своя най-значителен пласмент. Това обстоятелство намира своето отражение в епиграмата срещу приятелите на реда, гласяща, че докато работническите класи се възмушават от недостига на потребление, висшите класи изпадат в банкрут поради излишно производство.

Вигите ще бъдат, разбира се, първите жертви на кризата. Както и в миналите времена, те ще захвърлят кормилото на държавата веднага щом се разрази надвисналата буря. Но този път те завинаги ще се простят с канцелариите в Даунингстрийт¹⁷⁷. Може отначало да ги смени едно кратковременно правителство на торите, но почвата под него ще се клати, против него ще се обединят всички опозиционни партии начело с индустриалците. Последните вече не разполагат с такова популярно универсално средство против кризата, каквото беше премахването на житните закони. Те ще бъдат принудени да се съгласят поне на парламентарна реформа. Това значи, че политическата власт, която неминуемо ще получат, ще попадне в ръцете им при такива условия, които ще открият за пролетариата достъп в парламента, ще поставят неговите искания

в дневния ред на камарата на общините и ще въвлекат Англия в европейската революция.

Към тези бележки относно надвисналата търговска криза, написани преди месец, остава да добавим още малко. Временното подобрене на положението, което по правило настъпва през пролетта, настъпи най-сетне и този път, обаче в много по-слаба степен, отколкото бива обикновено. Френската промишленост, която изготвя предимно леки летни тъкани, извлече особени изгоди от него. Но също и броят на поръчките в Манчестер, Глазгоу и в Уест-Райдинг се увеличи. Впрочем това временно оживление на промишлеността през пролетта се наблюдава всяка година и само в незначителна степен задържа развитието на кризата.

В Остиндия също настъпи кратковременно оживление на търговията. По-благоприятното състояние на английския курс даде възможност на продавачите да пласират част от своите запаси по цени по-ниски от обичайните и благодарение на това състоянието на пазара в Бомбай донякъде се подобри. Но и това временно и местно подобрене на положението представлява една от ония случайности, които се наблюдават от време на време, особено в началото на всяка криза, и оказват само незначително влияние върху общия ход на нейното развитие.

Затова пък от Америка току-що се получиха известия, които говорят за едно съвсем потиснато състояние на тамошния пазар. А между това американският пазар е най-решаващият. С препълването на американския пазар, със застоя в сделките и със спадането на цените в Америка започва собствено кризата, започва нейното пряко, бързо и неспиращо въздействие върху Англия. Достатъчно е да си спомним кризата през 1837 г. Само една стока постоянно повишава цената си в Америка — това са държавните облигации на Съединените щати, единствените държавни ценни книжа, които представляват надеждно убежище за капитала на нашите европейски приятели на реда.

След въвлечането на Америка в движението на отстъпление, предизвикано от свръхпроизводството, може да се очаква, че през следващия месец кризата ще започне да се развива малко по-бързо, отколкото досега. Политическите събития на континента също с всеки нов ден все по-неудържимо водят към развръзка; и опова съвпадение на търговската криза с революцията, за което невед-

наж се е говорило в това списание, става все по-неизбежно. Que les destins s'accomplissent!*

Лондон, 18 април 1850 г.

*Написано в средата на март — 18 април
1850 г.*

Печата се по текста на списанието

*Напечатано в списанието „Neue Rheinische
Zeitung, Politisch-ökonomische Revue“, кн. 4,
1850 г.*

* — Нека се изпълни предначертаното! *Ред.*

К. МАРКС

ЛУИ-НАПОЛЕОН И ФУЛД

Както си спомнят нашите читатели, ние в миналия брой* изтъгнахме, че финансовата аристокрация във Франция отново се добра до властта. Във връзка с това ние сочехме съюза между Луи-Наполеон и Фулд за провеждане на изгодни борсови спекулации. Още по-рано биеше на очи, че откакто Фулд влезе в правителството, непрестанните искания за пари, с които Луи-Наполеон се обръщаше към Законодателното събрание, внезапно се прекратиха. Но след последните избори се разкриха факти, които хвърлят твърде ярка светлина върху източниците на доходите на президента Бонапарт. Ще приведем само един пример.

В нашето съобщение ще се позоваваме главно на „Patrie“, достойния за похвала орган на Съюза на избирателите¹⁷⁸, чийто собственик, банкерът Деламар, самият е един от най-видните парижки борсови магнати.

Около изборите на 10 март беше организирана голяма спекула à la hausse**. Маневрата се възглавяваше от Фулд, в нея взеха участие най-добрите приятели на реда, а камарилата на г. Бонапарт, както и самият той вложиха в това предприятие значителни суми.

На 7 март трипроцентовите книжа се покачиха с 5 сантиметра, а петпроцентовите с 15 сантиметра. Работата е там, че вестник „Patrie“ беше съобщил предварителни данни относно избирането на приятелите на реда. Но това покачване се стори твърде нищожно на нашите спекуланти; трябваше „да се подсили огънят“. И „Patrie“ от 8 март вечерта, който излезе в навечерието на изборите, даде

* Виж настоящия том, стр. 79 - 82. *Ред.*

** — чрез покачване. *Ред.*

в своя борсов бюлетин да се разбере, че не може да съществува и най-малкото съмнение в победата на партията на реда. По този въпрос във вестника бе казано следното:

„Разбира се, ние няма да порицаваме въздържаността на капиталистите, но ако съществуват случаи, когато е недопустимо съмнение, то е именно сега, след получените резултати от предварителните избори.“

За да се оцени напълно влиянието на борсовия бюлетин и на цялото съобщение на „Patrie“ върху борсата, трябва да се знае, че този вестник е истинският *moniteur** на сегашното правителство и получава официалните сведения *по-рано* от самия „Moniteur“. Все пак спекулацията този път не успя.

На 8 март стават известни някои благоприятни за партията на червените резултати от гласуването в армията и в същия момент курсът спада. Спекулантите явно са обхванати от панически страх. Пускат се в ход всевъзможни средства. Борсовият бюлетин на „Patrie“ се държи твърдо. Всички вестници на Съюза на избирателите са включени в кампанията; някои незначителни неточности в преброяването на гласовете горещо се дебатираат; един вестник помещава на видно място резултатите от гласуването на един полк, който дал гласовете си за монархистите; накрая заставят републиканските вестници да отпечатаат няколко официални опровержения, лъжливостта на които се разкрива след няколко дни.

В резултат на всички тези усилия на 9 март при откриването на борсата може да се постигне известно повишение на държавните книжа, което обаче се задържа кратко време. До 2 часа и 15 минути курсът беше доста нисък; от този момент до закриването на борсата¹⁷⁹ той непрекъснато се покачва. Причините на тази внезапна промяна бяха раздрънкани от самия „Patrie“:

„Твърди се, че някои силно заинтересовани от покачването на курса спекуланти малко преди закриването на борсата направили значителни покупки, за да повишат настроението в провинцията в момента на изборите и в резултат на създалото се в провинцията доверие да предизвикат нови покупки, които биха довели до още по-голямо покачване на курса.“

Това беше една многомилionна операция, в резултат на която цената на трипроцентовите книжа се увеличи с 40 сантима, а на петпроцентовите — с 60 сантима.

И така, ясно е: някакви спекуланти са били заинтересовани от покачването и затова направили в решаващия момент нови значи-

* — вестник. Ред.

телни покупки, за да предизвикат ново покачване. Кои са били тези спекуланти? На това могат да отговорят фактите.

На 11 март на борсата настъпи спадане на курса. Всички опити на спекулантите се оказаха безсилни пред несигурните резултати от изборите.

На 12 март настъпва ново значително спадане на курса, тъй като резултатите от изборите са вече почти известни и може да се смята за установено, че тримата социалистически кандидати са получили внушително мнозинство. Спекулантите à la hausse правят отчаян опит. „Patrie“ и „Moniteur du Soir“ публикуват под формата на официални телеграфни съобщения чисто измислени съобщения за резултатите от изборите в провинцията. Маневрата успява. Вечерта в Тортони¹⁸⁰ се наблюдава слабо покачване на курса. Значи целият въпрос е в това, „да се подсили огънят“! „Patrie“ печата следното съобщение:

„Според постъпилите до този момент сведения за резултатите от гласуването гражданинът Дефлот е получил само 341 гласа повече от гражданина Ф. Фуа. Резултатът от избора може още да се измени в полза на нашия кандидат след като гласува леката жандармерия. — Уверяват ни, че правителството ще предложи *утре* на Събранието два закона — за печата и за предизборните събрания — и ще поиска да се сметат за неотложни.“

Второто съобщение беше лъжливо; едва след дълги колебания и продължителни обсъждания с главатарите на партията на реда и след смяната на кабинета правителството реши да предложи тези закони. Първото съобщение представляваше още по-безсрамна лъжа: в същия момент, когато то се печаташе в „Patrie“, правителството бе изпратило до департаментите официално телеграфно съобщение за избирането на Дефлот.

Между това спекулацията успя: цената на книгата се покачи с 1 фр. и 35 сант. и господа спекулантите спечелиха от 3 до 4 милиона. Не можем, разбира се, да осъждаме „приятелите на собствеността“ за това, че се стараят колкото може повече да завладеят своя фетиш в интерес на реда и на обществото.

В резултат на тази сполучлива *dodge** господа спекулантите се одързостиха дотам, че извършиха още веднага в огромен мащаб нови покупки и с това подбудиха и множество други капиталисти да купуват. Покачването беше толкова значително, че дори и възможните печалби от тази операция на свой ред вече се предвиждаха на борсата. Но ето че на 15-и бе нанесен зашеметяващ удар — обявяването на Карно, Дефлот и Видал за народни представители. Курсът изведнаж неудържимо се устреми надолу и с никакви лъж-

* — измама. *Ред.*

ливи известия и телеграфни измислици не можеше вече да се предотврати поражението на нашите спекуланти.

Написано от К. Маркс през април 1850 г.

Печата се по текста на списанието

Напечатано в списанието „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“, кн. 4, 1850 г.

К. МАРКС И Ф. ЕНГЕЛС

ГОТФРИД КИНКЕЛ

Безхарактерността на немската така наречена революционна партия е толкова голяма, че неща, които в Англия и във Франция биха предизвикали буря от негодувание, в Германия не само не възбуждат учудване, но дори се посрещат с всеобщо одобрение. Пред съда на заседателите г. Валдек с помощта на подробни свидетелски показания доказва, че винаги е бил лоялен конституционалист, а берлинските демократи триумфално го возят до дома му. В Трир г. Грюн на открито заседание на съда в най-отвратителна форма се отрича от революцията, а публиката в залата на съда обръща гръб на осъдените пролетарии, за да приветствува възторжено този оправдан гешефтар.

Нов пример за онова, което е възможно в Германия, дава защитната реч, произнесена от г. Готфрид Кинкел на 4 август 1849 г. пред военния съд в Рацат и обнародвана на 6 и 7 април т. г. в берлинския „Abend-Post“.

Ние знаем отсега, че ще предизвикаме всеобщо негодувание у сантименталните лъжци и демократичните фразьори, загдето разобличаваме пред нашата партия тази реч на „пленения“ Кинкел. Това ни е съвсем безразлично. Нашата задача е — безпощадна критика и при това критика, насочена по-скоро против мнимите приятели, отколкото против откритите врагове; придържайки се към тази наша позиция, ние охотно се отказваме от евтината популярност сред демократите. Като нападаме г. Кинкел, ние ни най-малко не влошаваме неговото положение; *чрез разобличаването му ние съдействуваме за неговото амнистиране*, защото потвърждаваме неговото признание, че той не е такъв човек, за какъвто го представят, и заявяваме, че е достоен не само за амнистия,

но дори и да бъде зачислен на пруска държавна служба. При това неговата реч е вече обнародвана. Пред нашата партия ние разобличаваме цялата негова реч, а тук привеждаме само по-силно биещи-те в очи нейни места.

„Също така аз никога не съм заемал *командни длъжности*, затова и не мога да нося отговорност за действията на другите. И аз протестирам против отъждествяването на моите действия с мръсотията и мътилката, която — аз зная това, — за съжаление, се беше присъединила напоследък към революцията.“

Тъй като г. Кинкел бил постъпил „в безансонската рота като редник“ и тъй като с тези думи той хвърля подозрение върху всички командири, то не беше ли негов дълг да се изкаже в полза поне на своя непосредствен началник Вилих?

„Аз никога не съм служил в армията, следователно и не съм нарушавал клетва, не съм използвал против *моего отечество* военни познания, които бих могъл да придобия в служба на *моего отечество*.“

Нима това не е явен донос срещу взетите в плен бивши пруски войници, срещу Янсен и Бернигау, които наскоро след това бяха и разстреляни, нима това не е пълно оправдаване на смъртната присъда над вече разстреляния Дорту?

Точно по същия начин г. Кинкел издава на военния съд и своята собствена партия, когато бръщолевци за някакви планове левият бряг на Рейн да бъде отстъпен на Франция и обявява себе си за чист от тези престъпни помисли. Г-н Кинкел отлично знае, че за присъединяване на Рейнската провинция към Франция се говореше само в смисъл, че тази провинция в момент на решителна схватка между революцията и контрареволуцията безусловно ще застане на страната на революцията, безразлично кои я представляват — французите или китайците. Той не е пропуснал също да изтъкне своя мек характер, който му позволил, за разлика от дивите революционери, ако и не като член на партията, то като *човек*, да бъде в добри отношения с Арндт и другите консерватори.

„Моята вина се състоеше само в това, че аз и през лятото продължавах да желая същото, което през март желаехте вие всички, което желаше целият немски народ!“

Той се описва тук като борец единствено за имперската конституция, който никога нищо повече не е желал освен тази конституция. Нека вземем за сведение неговата декларация.

Г-н Кинкел засяга между другото и статиите, които беше написал по повод на погрома, извършен в Майнц от пруските войници¹⁸¹, и казва:

„А как постъпиха с мене? През време на моето отсъствие за втори път ме призовавали по този повод в съда и тъй като не можех да се явя, за да се защитя, осъдили ме, както неотдавна ми съобщиха, на лишние от избирателни права за 5 години. *Пет години лишние от избирателни права* — ето на какво ме осъдили; за един човек, който е имал вече веднаж честта да бъде депутат, това е едно *изключително жестоко наказание*“ (1).

„Често съм имал случая да чувам, че съм бил „лош прусак“; този упрек ме засягаше... Е добрей *Моята* партия в този момент претърпя в моето отечество поражение. Ако сега пруската корона поведе най-сетне смела и силна политика, ако *негово кралско височество, нашият престолонаследник принц Пруски*, успее да обедини Германия с меч — защото иначе това не може да се осъществи, — да я направи велика и уважавана пред лицето на нашите съседни, да й осигури иаистина и за дълго време вътрешна свобода, да съживи отново търговския живот, да разпредели равномерно по цяла Германия военното бреме, което сега прекалено тежко е легнало на плещите на Прусия, и преди всичко да осигури парчето хляб на бедните от моя народ, за чийто представител аз се считам — ако вашата партия успее да направи всичко това — аз ще бъда с вас! Честта и величието на моето отечество ми са по-скъпи от моите политически идеали; аз умея да ценя фреиските републиканци от 1793 г.“ (Фуше и Талейран?), „които доброволно се преклониха пред величието на Наполеон в интерес на Франция; ако стане така и моят народ още веднаж ми окаже честта да ме избере за свой депутат, аз бих бил един от първите депутати, които с радост в сърцето биха възкликнали: *Да живее германската империя! Да живее империята на Хохенцолерн!* Ако поддържането на такива възгледи означава, че си лош прусак, то в такъв случай аз и не желая да бъда добър прусак.“

Господа, *помислете също малко и за самотните жена и дете*, преди да произнесете присъдата над един човек, който днес, поради превратността на човешката съдба, стои пред вас тъй дълбоко нещастен.“

Тази реч г. Кинкел произнесе в същото време, когато двадесет и шест негови другари бяха осъдени на смърт от друг подобен военен съд и разстреляни. Това бяха хора, които умееха да гледат в очите на смъртта по-иначе, отколкото Кинкел в очите на своите съдии. Във всеки случай Кинкел е бил напълно прав, когато се е представял за съвсем безобиден човек. Само по недоразумение е можал той да попадне в редовете на своята партия; и би било напълно безсмислена жестокост от страна на пруското правителство да го задържа повече в затвора.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс
в средата на април 1850 г.

Печата се по текста на списанието

Напечатано в списанието „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*“, кн. 4,
1850 г.

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ДЕКЛАРАЦИЯ НА ЕМИГРАНТСКИЯ КОМИТЕТ

В берлинския „Abend-Post“ от 14 април е поместено следното съобщение, датирано: Щетин*, 11 април.

„Относно подпомагането на емигрантите в Лондон е установен следният ред: парите трябва да се изпращат до Бухер, който ще установи връзка с Шрам (от Щригау**), тъй като между двата други комитета съществува несъгласие и те разпределят парите по пристрастен начин.“

В Лондон съществува фактически само един емигрантски комитет, а именно — долуподписаният, който бе основан през септември миналата година, когато започна емигрирането в Лондон. След това бяха правени опити да се създадат други емигрантски комитети; те останаха безрезултатни. Долуподписаният комитет беше досега в състояние да поддържа (поне дотолкова, доколкото те да не гладуват) нуждаещите се от помощ емигранти, които всички, с изключение на четири или пет души, се обръщаха към нас. Но поради масовия наплив на емигранти, предизвикан в последно време вследствие на екстерниранията от Швейцария, средствата на този комитет се оказаха в края на краищата почти напълно изчерпани. Тези средства се разпределяха *съвсем равномерно*, независимо от партийната принадлежност, между всички ония, които можеха да докажат, че са участвували в немското революционно движение и се нуждаят от помощ. Този комитет прие наименованието „социалдемократически“ не затова, че е поддържал само емигрантите, принадлежащи към тази партия, а затова, че той използваше предимно паричните

* Полско название: Щецин. *Ред.*

** Полско название: Стшегом. *Ред.*

средства на тази партия, както това беше заявено още в неговото възвание през ноември миналата година¹⁸².

Слухът, предизвикан вероятно във връзка с подготвяната в Швейцария лотария в полза на емигрантите, че уж тук, в Лондон, били запасени много пари за емигрантите, доведе до това, че в нашия комитет започнаха да постъпват искания, които не можеха да бъдат задоволени. От друга страна, разпространяваните в същото време преднамерено във вестниците слухове за раздори между конкуриращи помежду си комитети пречеха на изпращането на достатъчно парични средства в Лондон. В стремежа си да изясни дали съществуват други комитети и дали има други източници на средства за поддържане на емигрантите долуподписаният комитет предложи на емигрантите да изпратят делегация до гражданите Струве, Рудолф Шрам и Луи Бауер (от Шолп). Това беше направено. Делегацията донесе следните отговори:

Гражданинът Шрам (от Шригау) заявил, че той не принадлежи към никой от емигрантските комитети, но бил получил известно количество лотарийни билети от Галер от Женева с поръка да изпрати парите в Женева. Другият комитет бил уж съществувал само на книга.

Гражданинът Струве заявил, че у него нямало пари, а имало само билети, които той още не бил разпродад.

Гражданинът Бауер даде следното писмено разяснение:

„В отговор на запитването на емигранта Клайнер с настоящото заявявам, че тукашният емигрантски комитет при Демократическия съюз не е в състояние да подкрепи дори един единствен политически емигрант и че касата на това дружество, след като бяха изразходвани за подобна цел 2 ф. ст. и 15 шил., също не ще бъде, от своя страна, в състояние да оказва помощ.

Лондон, 8 април 1850 г.

Д-р Бауер, председател на помощния комитет на Демократическия съюз“

Г-дата Струве и Шрам препоръчали на емигрантите да си изберат емигрантски комитет от своята среда или от политически неутрални лица. Долуподписаният комитет предложи на емигрантите сами да вземат решение по това предложение. В отговор последва следната декларация на емигрантите:

„До социалдемократическия емигрантски комитет.

Лондон, 7 април 1850 г. — Долуподписаните емигранти считаме за свой дълг във връзка с обсъждането на въпроса, дали да прехвърлим грижата за нас на един комитет, избран от нашата среда, да заявим на сега действащия комитет, че по искреното убеждение както на старите, така и на неотдавна пристигналите емигранти ние трябва да му изразим нашата най-дълбока благодарност за неговата дейност и за поетия от него труд по уреждането на въпросите,

тъй като средствата, с които трябваше да се разпорежда, се разпределяха винаги за пълното ни задоволяване. Остава ни само да изкажем пожелание тези другари да продължават да се грижат за нас, докато желаната от всички нас скорошна революция ги освободи от тази грижа.

С братски привет (следват подписите)“

Този документ, съставен от самите емигранти, е най-добрият отговор на гореспоменатото съобщение и на други подобни инсинуации в печата. Впрочем ние изобщо не бихме се заели да отговаряме, ако разясняването на подобни декларации пред широката публика не беше в интерес на самите нуждаещи се от подкрепа емигранти.

Лондон, 20 април 1850 г.

Социалдемократически
емигрантски комитет

К. Маркс — председател, Г. Бауер,
Ф. Енгелс, А. Вилих, К. Пфендер

Напечатано в „*Neue Deutsche Zeitung*“, бр.
102 от 28 април 1850 г.

Печата се по ръкописа на Ф. Енгелс, сверен
с текста на вестника

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ПИСМО ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „TIMES“

Уважаеми господине!

В днешния брой на Вашия вестник, в отдела за полицейските съобщения, прочетохме отчета за беседата, състояла се в Маншон-хаус по въпроса за немските емигранти между г-лата Фотергил и Струве и члена на градското управление г. Гибс¹⁸³. Заявяваме, че нито един от членовете на долуподписания комитет, нито един от немските емигранти, които получават от него помощ, нямат нищо общо с тази беседа.

Молим Ви да поместите тази декларация в най-близкия брой на Вашия вестник; в интерес на нашата нация ние сме длъжни да протестираме против възможността да бъде стоварена върху многобройните немски емигранти, които живеят в Лондон, отговорността за действия, предприети от неколцина от тях по тяхна собствена инициатива.

Приемете, уважаеми господине,
нашите най-дълбоки почитания

*Членовете на демократически-социалистическия
комитет за подпомагане на немските политически
емигранти*

20, Грейт-Уиндмил-стрийт, Хеймаркет
24 май 1850 г.

*За пръв път обнародвано от Института
за марксизъм-ленинизъм при ЦК на КПСС в
1934 г. на руски език*

Печата се по ръкописа

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ОБРЪЩЕНИЕ НА ЦЕНТРАЛНИЯ КОМИТЕТ
КЪМ СЪЮЗА НА КОМУНИСТИТЕ

ЮНИ 1850

ЦЕНТРАЛНИЯТ КОМИТЕТ — ДО СЪЮЗА

Братя!

В нашия последен циркуляр*, предаден Ви от емисара на Съюза**, ние осветлихме позицията на работническата партия и по-специално на Съюза както в сегашния момент, така и в случай на революция.

Главната цел на настоящото обръщение е да отчетем състоянието на Съюза.

Пораженията, понесени от революционната партия през миналото лято, временно почти напълно разрушиха организацията на Съюза. Най-дейните членове на Съюза, които участваха в различните движения, бяха разпръснати, връзките бяха скъсани, адресите не можеха да се използват и по тази причина, както и поради опасението, че писмата ще бъдат открити, кореспондирането стана за известно време невъзможно. По този начин Централният комитет беше обречен на пълно бездействие почти до края на миналата година.

Паралелно с постепенното отслабване на първото впечатление от понесените поражения навсякъде започна да изпъква потребността от една силна тайна организация на революционната партия в цяла Германия. Тази потребност, която обуслови решението на Централния комитет да изпрати емисар в Германия и Швейцария, доведе, от друга страна, до опита за създаване на едно ново тайно обединение в Швейцария, както и до опита на къолнската община да организира със собствени сили Съюза в Германия.

* Виж настоящия том, стр. 257--268. *Бълг. ред.*

** — Хенрих Бауер. *Ред.*

В Швейцария в началото на тази година някои повече или по-малко известни по участието си в различните движения емигранти образуваха едно обединение¹⁹⁴, целта на което беше — в подходящия момент да съдейства за събаряне на правителството и да има готови хора, които биха могли да поемат ръководството на движението и дори да образуват правителство. Обединението нямаше никакъв определен партийен характер — това беше невъзможно поради пьстротата на влезлите в неговия състав елементи. Неговите членове принадлежаха към всички фракции, участвували в различните движения, като започнем от решителните комунисти и дори бивши членове на Съюза и свършим с най-пъзливите дребнобуржоазни демократи и бившите членове на пфалцкото правителство.

За толкова многобройните тогава в Швейцария баденско-пфалцки карьеристи и други дребни честолюбци тази организация даваше желаната възможност да се издигнат.

Инструкциите, които това обединение изпращаше на своите агенти и които имаме на разположение в Централния комитет, също не бяха в състояние да внушат доверие. Липсата на определено партийно гледище, опитът да се обединят всички налични опозиционни елементи в нещо единно само по външност — всичко това само лошо се прикриваше чрез поставянето на множество частни въпроси, засягащи промишлеността, селското стопанство, политическото и военното положение в различните области. Силите на това обединение също така бяха твърде нищожни. Според намиращия се у нас пълен списък на членовете цялото дружество в Швейцария в периода на най-големия му разцвет едва е наброявало 30 члена. Характерно е, че между тях почти не е имало работници. От самото начало това беше една армия, състояща се само от подофицери и офицери без войници. Между тях бяха Фриз и Грайнер от Пфалц, Кьорнер от Елберфелд, Зигел и др.

В Германия те бяха изпратили двама агенти. Първият, Брун от Холщайн, член на Съюза на комунистите, успял чрез лъжливо, фалшиво описание на събитията да подбуди отделни членове на Съюза и някои общини да се присъединят временно към новото обединение, в което те виждали възродилия се Съюз. Брун в едно и също време изпращаше съобщения за Съюза до швейцарския Централен комитет в Цюрих, а за швейцарското обединение — до нас. Като не се задоволил с тази двулична роля, той, когато още се намирал в кореспонденция с нас, изпращал във Франкфурт до споменатите вече лица, въввлечени в швейцарското обединение, явно клеветнически писма и им предлагал да не влизат в никакви сношения с Лондон. За това той беше незабавно изключен от Съюза. Франкфуртската история бе оправена от емисара на Съюза. Във всичко останало дей-

ността на Брун в полза на швейцарския Централен комитет беше безуспешна. Вторият агент, студентът Шуц от Бон, не постигна нищо, защото, както сам писал до Цюрих, „всички годни сили бяха вече в ръцете на Съюза“. След това той внезапно напуснал Германия и сега се шляе между Брюксел и Париж, поставен под наблюдение от Съюза. Централният комитет толкова по-малко можеше да вижда в това ново обединение заплаха за Съюза, тъй като в Централния комитет на швейцарското обединение влиза един напълно надежден член на Съюза*, на когото е възложено да следи мероприятията и плановете на тези хора, доколкото те са насочени против Съюза, и да съобщава за тях. Освен това Централният комитет изпрати един емисар в Швейцария¹⁸⁵, за да привлече съвместно с гореспомнатия съюзен член годните сили в Съюза и изобщо да създаде негова организация в Швейцария. Приведените съобщения се основават на напълно достоверни документи.

Друг също такъв опит бе направен още по-рано от Струве, Зигел и други лица, които се бяха обединили тогава в Женева. Тези хора не се посвениха да представят своя опит за обединение за самия Съюз и дори да злоупотребяват за тази цел с имена на членове на Съюза. С тази лъжа те, разбира се, не можах да заблудят никого. Техният опит беше във всяко отношение до такава степен безуспешен, че малцината останали в Швейцария членове на това изобщо непоявило се на бял свят обединение бяха в края на краищата принудени да се присъединят към споменатата по-горе организация. Но колкото по-безсилна беше тази котерия, толкова повече се кичеше с такива гръмки титли като „Централен комитет на европейската демокрация“ и т. п. И тук, в Лондон, Струве заедно с някои други излъгани в своите надежди велики мъже също продължаваха своите опити. Във всички части на Германия бяха разпратени манифести и предложения за присъединяване към „Централното бюро на цялата немска емиграция“¹⁸⁶ и към „Централния комитет на европейската демокрация“¹⁸⁷, но и този път без ни най-малък успех.

Така наречените връзки на тази котерия с френски и други немски революционери съвсем не съществуват. Цялата нейна дейност се свежда към дребни интриги между тукашните немски емигранти, които не засягат пряко Съюза, не представляват никаква опасност и лесно се поддават на контрол.

Всички подобни опити или преследват същата цел, както и Съюзът, т. е. революционна организация на работническата партия — в такъв случай те, раздробявайки силите, унищожават централизацията и мощта на партията и затова представляват определено вреден

* — Вилхелм Волф. Ред.

сепаратизъм; или пък могат само да имат за цел да използват отново работническата партия за такива задачи, които ѝ са чужди или направо враждебни. При известни условия работническата партия напълно може да използва за своите цели други партии и партийни фракции, но тя не трябва да се подчинява на никаква друга партия. А хората, които в последното движение¹⁸⁸ влизаха в правителството и използваха своето положение, за да предадат движението и смажат работническата партия, когато тя искаше да действа самостоятелно, тези хора при всички обстоятелства трябва да бъдат държани на почетно разстояние.

За положението на Съюза може да се съобщи следното:

I. Белгия

Организацията на Съюза сред белгийските работници престапа, разбира се, да съществува в оня вид, който имаше през 1846 и 1847 г., от момента, когато през 1848 г. нейните ръководни членове бяха арестувани и осъдени на смъртно наказание, заменено след това с доживотен затвор¹⁸⁹. Изобщо след февруарската революция и след изгонването от Брюксел на по-голямата част от членовете на Немското работническо дружество¹⁹⁰ Съюзът в Белгия значително отслабна. Съществуващите полицейски условия не му дадоха възможност да се съвземе отново. Все пак в Брюксел през всичкото време се запази общината, която съществува още и сега и работи според силите си.

II. Германия

Централният комитет възнамеряваше да даде в този циркуляр специален отчет за положението на Съюза в Германия. Но този отчет не може да бъде даден в настоящия момент, тъй като пруската полиция именно сега се опитва да издири някаква разклонена организация в революционната партия*. Ето защо този циркуляр, който ще бъде изпратен по сигурен път в Германия, но при разпространяването му вътре в Германия може, разбира се, да попадне някъде в ръцете на полицията, трябва да бъде съставен така, че да не ѝ даде със своето съдържание оръжие против Съюза. Затова Централният комитет този път се ограничава със следното:

* Виж настоящия том, стр. 331 и 336. *Ред.*

Главните центрове на Съюза в Германия са Кьолн, Франкфурт на Майн, Ханау, Майнц, Висбаден, Хамбург, Шверин, Берлин, Бреслау, Лигниц, Глогау*, Лайпциг, Нюрнберг, Мюнхен, Бамберг, Бюрцбург, Щутгарт, Баден.

За ръководни окръзи са признати:

Хамбург за Шлезвиг-Холщайн; Шверин за Мекленбург; Бреслау за Силезия; Лайпциг за Саксония и Берлин; Нюрнберг за Бавария; Кьолн за Рейнската провинция и Вестфалия.

Общините в Гьотинген, Щутгарт и Брюксел временно запазват пряка връзка с Централния комитет дотогава, докато успеят да разширят своето влияние дотам, че да образуват нови ръководни окръзи.

Положението на Съюза в Баден ще се изясни едва след като се получи отчетът на изпратения за там и в Швейцария емисар.

Там, където, както в Шлезвиг-Холщайн и Мекленбург, съществуват съюзи на селяните и ратаите, членовете на Съюза са успели да спечелят пряко влияние над тях, а някои от тях да вземат изцяло в своите ръце. Саксонските, франконските, хесенските и насауските съюзи на работниците и ратаите също се намират в по-голямата си част под ръководството на Съюза. Най-влиятелните членове на Работническото братство¹⁹¹ също влизат в Съюза. Централният комитет обръща вниманието на всички общини и членове на Съюза върху обстоятелството, че това влияние на Съюза върху работническите, гимнастическите, селските, ратайските и други организации има огромно значение и за него трябва навсякъде да се борим. Той предлага на ръководните окръзи и на ония общини, които се сношават непосредствено с него, да съобщят в най-близките си писма какво е сторено от тях в това отношение.

Емисарът, който бе изпратен в Германия и получи за своята дейност вот на признателност от Централния комитет, навсякъде е приемал в Съюза само най-надеждни хора, като е предоставял на тях — като по-добре запознати с местните условия — работата по разширяването на Съюза. От местните условия ще зависи дали ще могат да бъдат приети непосредствено в Съюза решителните революционни елементи. Там, където това е невъзможно, трябва да се образува от годните и надеждни в революционно отношение, но неразбиращи още комунистическите последици на сегашното движение хора една втора, по-широка категория от членове на Съюза. Членовете на тази втора категория, на които това обединение трябва да бъде представено като имащо чисто местен или областен характер, трябва да се намират постоянно под ръководството на действителните членове на Съюза и на неговите ръководни органи. С

* Полски названия: Вроцлав, Легница, Глогув. *Ред.*

помощта на тези по-широки обединения може да бъде между другото осигурено едно особено здраво организирано въздействие върху селските съюзи и гимнастическите дружества. Подробностите по организирането на Съюза ще се решават от ръководните окръзи, от които Централният комитет очаква в най-близко бъдеще отчети и по този въпрос.

Една община внесе в Централния комитет предложение за незабавно свикване на конгрес на Съюза, и при това в самата Германия. Общините и окръзите могат сами да се убедят, че при съществуващите условия не навсякъде може да бъде препоръчано провеждане дори на провинциални конгреси на ръководните органи, а общ конгрес на Съюза в настоящия момент е съвсем невъзможен. Обаче Централният комитет ще свика конгрес на Съюза на подходящо място веднага, щом това се окаже възможно. — Рейнска Пруссия и Вестфалия бяха неотдавна посетени от емисар на Кьолнския ръководен окръг. Отчет за резултатите на това пътуване още не е получен в Кьолн. Ние предлагаме на всички ръководни окръзи, щом това стане възможно, да изпратят по същия начин емисари по обиколка на своите окръзи и да ни съобщят по възможност по-скоро за резултатите. В заключение съобщаваме още и това, че в Шлезвиг-Холщайн успяхме да завържем връзки с армията. Очаква се по-подробен отчет относно влиянието, което Съюзът може да спечели там.

III. Швейцария

Отчетът на емисара още не е получен. Ето защо по-подробни сведения могат да бъдат дадени едва в следващия циркуляр.

IV. Франция

Връзките с немските работници в Безансон и в останалите места от Юра ще бъдат отново възстановени чрез Швейцария. В Париж членът на Съюза Евербек, който стоеше досега начело на тамошните общини, заяви, че излиза от Съюза, тъй като считал своята литературна дейност за по-важна. Ето защо връзката с Париж временно е прекъсната и при нейното възобновяване трябва да се прояви толкова по-голяма осторожност, тъй като парижани приели в своите редове известен брой хора, които са съвсем негодни и дори се отнасяха по-рано явно враждебно към Съюза.

V. Англия

Лондонският окръг е най-силният в целия Съюз. Той се отличава особено с това, че в течение на много години почти изцяло покриваше разходите на целия Съюз и по-специално разходите по пътуванията на емисарите. В последно време той се засили още повече благодарение на приемането на нови елементи и постоянно ръководи тукашното Просветно дружество на немските работници¹⁹², както и най-решиителната фракция на пребиваващите тук немски емигранти.

Посредством няколко специално за тази цел делегирани членове Централният комитет се намира в съюз с крайната революционна партия на французите, англичаните и унгарците.

От френските революционери към нас се присъедини действително пролетарската партия, вожд на която е Бланки. Делегати на тайните бланкистки дружества се намират в постоянна и официална връзка с делегати на Съюза, на когото те възложиха важни подготвителни работи в интерес на предстоящата в най-близко време френска революция.

Вождовете на революционната чартистка партия също се намират в постоянна тясна връзка с делегати на Централния комитет. Нейните печатни органи са дадени на наше разположение. Разривът между тази революционна самостоятелна работническа партия и фракцията, ръководена от О'Конор, която е повече склонна към примирение с буржоазията, беше значително ускорен от делегатите на Съюза.

Точно по същия начин Централният комитет е свързан с най-прогресивната партия на унгарската емиграция. Тази партия е важна поради това, че в нея влизат много бележити военни, които през време на революция биха се поставили на разположение на Съюза.

Централният комитет предлага на ръководните окръзи по възможност по-скоро да разпръснат настоящото обръщение между своите членове и незабавно да му представят своите отчети. Той призовава всички членове на Съюза към най-засилена дейност именно сега, когато отношенията са така напрегнати, че избухването на нова революция няма да се забави дълго.

Размножено във вид на позив през лятото на 1850 г.

Печата се по текста на книгата

Обнародвано от Ф. Енгелс като приложение към книгата: К. Маркс. „Enthüllungen über den Kommunisten-prozess zu Köln“. Nottingen-Zürich, 1885 г.

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ПРУСКИТЕ ЕМИГРАНТИ

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „SUN“ 1848

Уважаеми господине!

През последно време ние, долуподписаните живеещи в Лондон немски политически емигранти, имахме случая да се убедим в учудващото внимание към нас от страна не само на пруското посолство, но също и на британското правителство. Ние не бихме придавали особено значение на това, тъй като трудно можем да си представим как бихме могли да нарушим онова, което законът за чужденците¹⁹⁴ нарича „запазване на мира и спокойствието в това кралство“; обаче от известно време насам толкова често сме имали случай да четем във вестниците, че пруският посланик бил получил нареждания да настоява за изгонване на най-опасните емигранти от Англия, а през изтеклата седмица бяхме подложени на такова непрекъснато наблюдение от страна на английските полицейски агенти, че дойдохме до извода, че е необходимо да дадем гласност на този въпрос.

Няма никакво съмнение, че пруското правителство прави усилия да бъде приложен против нас законът за чужденците. Но защо? Затова, че се намесваме в английската политика ли? Да се докаже, че ние вършим това, би било невъзможно. Тогава защо? Затова, защото за пруското правителство е необходимо да създаде впечатление, че даденият в Берлин изстрел срещу краля е бил резултат на широко разклонен заговор, чийто център трябвало да се търси в Лондон.

Да се обърнем сега към обстоятелствата на самия атентат. Може ли пруското правителство да отрече, че Зефелоге, който извършил покушението — да оставим настрана обстоятелството, че той е безусловно луд, — е член на ултрароялистското дружество „Съюз на верните“? Може ли то да отрече, че той е записан в списъците

на това дружество под № 133, секция № 2 в Берлин? Може ли то да отрече, че той наскоро е получил от това дружество парична помощ? Може ли то да отрече, че документите на Зефелогe се пазели в дома на някой си майор Куновски, ултрароялист, служащ в кралското военно министерство?

Пред лицето на подобни факти е наистина смешно да се твърди, че революционната партия има нещо общо с това покушение. Революционната партия не е заинтересована от бързо възкачване на принц Пруски на престола, а ултрароялистите са заинтересовани от това. Въпреки това пруското правителство си поставя за цел да държи отговорна за това покушение радикалната опозиция, доказателство за което е новият закон, насочен против свободата на печата, и дейността на пруското посолство в Лондон.

Същевременно ние можем да заявим, че две седмици преди покушението при нас се явиха лица, които бяха по наше убеждение пруски агенти, и се опитваха да ни обвържат, като ни въвлекат в заговори, целещи убийството на краля. Ние, разбира се, не се поддадохме на тази примамка.

Ако британското правителство пожелае да получи от нас някакви сведения, ние винаги сме готови да ги дадем. Но ние не разбираме какво се надява то да разузнае, като ни следи чрез своите шпиони.

Свещеният съюз, възроден сега под егидата на Русия, би бил твърде доволен, ако успее да накара Англия — тази единствена пречка на неговия път — да води реакционна вътрешна политика. Но какъв смисъл имат антируските настроения в Англия, дипломатическите ноти и парламентарните декларации на нейното правителство, ако те биха се придружавали от прилагане на закона за чужденците, предизвикано изключително от жаждата на Свещения съюз за отмъщение — оня Свещен съюз, неразделна част от който е Прусия.

Надяваме се, че правителствата на Свещения съюз няма да успеят да подведат британското правителство до степен то да накара Министерството на вътрешните работи да вземе мерки, които сериозно биха навредили на традиционната репутация на Англия като най-надеждно убежище за емигрантите от всички партии и от всички страни.

Приемете, уважаеми господине,
нашите най-дълбоки почитания.

Карл Маркс, } Редактори на „Neue Rheinische
Ф. Енгелс } Zeitung“ в Кьолн

Авг. Вилих, полковник от въстаническата армия в Баден

64, Дин-стрийт, Сохо-сквер

14 юни 1850 г.

Напечатано във вестниците „Sun“ от 15 юни 1850 г. и „The Northern Star“, бр. 660 от 15 юни 1850 г.

Печата се по текста на вестник „Sun“, сверен с текста на вестник „The Northern Star“

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ПРИДРУЖИТЕЛНО ПИСМО
КЪМ СТАТИЯТА „ПРУСКИТЕ ШПИОНИ В ЛОНДОН“

ДО РЕДАКТОРА НА „СПЕКТАТОР“¹⁰⁶
(Лично)

Уважаеми господине!

Позволяваме си смелостта да Ви помолим да поместите тук приложената статия в най-близкия брой на Вашия вестник*. Имаме всичкото основание да мислим, че правителството възнамерява да приложи закона за чужденците и да издействува от парламента неговото възобновяване. Както изглежда, на нас е съдено да бъдем първите негови жертви. Мислим, че в интерес на запазването честта на английската нация трябва да се възпрепятствува осъществяването на този план; също така смятаме, че най-доброто нещо, което можем да сторим в отговор на мерките на британското правителство, е да се обърнем открито към общественото мнение. Ето защо се надяваме, че няма да откажете да дадете на нашето писмо оная гласност, която несъмнено може да му гарантира Вашият широко разпространен вестник.

В случай че пожелаете да получите по-нататъшни сведения, ние с удоволствие ще Ви ги доставим; имайте само любезността да ни кажете кога и къде можем да се срещнем с Вас.

С дълбоко почитание.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 14
юни 1850 г.

Печата се по ръкописа

За пръв път обнародвано от Института
за марксизъм-ленинизъм при ЦК на КПСС
през 1934 г. на руски език

* По-нататък в ръкописа е зачеркнато следното: „Системата на шпионаж, която се прилага към нас от британското правителство и която, взема почти невероятни размери, е между другото достатъчно доказателство, че многократните настоявания на пруския посланик . . .“ *Ред.*

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ПРУСКИТЕ ШПИОНИ В ЛОНДОН

64, Дин-стрийт, Сохо-сквер, 14 юни 1850 г.

Уважаеми господине!

През последно време ние, долуподписаните живеещи в Англия немски емигранти, имяхме случая да се убедим в учудващото внимание към нас от страна на английското правителство. Ние вече свикнахме да срещаме от време на време тоя или онай от дребните служачи на пруското посолство, „официално незарегистрирани в тази си длъжност“, свикнахме с яростните тиради и отчаяните предложения на тези agents provocateurs* и знаем как да се държим с тях. Вниманието към нас от страна на пруското посолство не ни учудва — ние се гордеем, че сме го заслужили; но нас ни учудва онова сърдечно съгласие, което, както се вижда, се е установило по отношение на нас между пруските шпиони и английските информатори.

Всъщност, уважаеми господине, ние никога не сме и помисляли, че в Англия изобщо съществуват толкова полицейски шпиони, колкото имяхме удоволствието да видим за краткия срок от една седмица. Не само че пред вратите на къщите, в които живеем, постоянно дебнат някакви личности с повече от съмнителен вид, които най-хладнокръвно си записват влизането и излизането на всеки един от нашите посетители, но ние не можем да направим нито крачка, без те навсякъде да ни следят по петите. Щом седнем в някой omnibus или влезем в някое кафене, нас непременно вече ни придружава поне един от тези неизвестни приятели. Ние не знаем дали господата, които се занимават с този приятен занаят, са „на служба на нейно величество“, но знаем положително, че повечето от тях имат твърде нечист и непочтен вид.

* — провокатори. *Ред.*

Пита се — каква полза могат да принесат комуто и да било оскъдните сведения, които ще настържат от нашите прагове шепата жалки шпиони, тези най-долнопробни проститутки от мъжки пол, набрани по всяка вероятност из средата на най-посредствените раззнавачи срещу заплащане на парче? Та няма доставяната от тях информация — разбира се, изключително достоверна — е толкова ценна, че е заслужавало да се жертвува заради нея една традиция, с която се гордеят англичаните, които твърдят, че в тяхната страна не може да бъде въведена оная система на шпионаж, от която не е свободна нито една от континенталните страни?

Освен това ние винаги сме били и ще бъдем готови, доколкото това е в обсега на нашите възможности, да дадем за себе си всички сведения, които правителството би пожелало да получи.

Впрочем ние прекрасно знаем в какво се състои същността на въпроса. Пруското правителство се възползува от неотдавнашното покушение срещу живота на Фридрих-Вилхелм IV, за да започне отново кампания срещу своите политически врагове в Прусия и извън Прусия. А поради това, че някой си несъмнено луд субект е стрелял срещу пруския крал, то се опитва чрез хитрост да накара английското правителство да приложи против нас закона за чужденците, макар че ние решително не разбираме по какъв начин нашето пребиваване в Лондон би могло да попречи на „запазването на мира и спокойствието в това кралство“.

Преди осем години, когато се борехме в Прусия против съществуващия начин на управление, правителствените чиновници и печатът заявиха: „Ако на тези господа не се харесват пруските порядки, те могат съвсем свободно да напуснат страната.“ Ние замигнахме в чужбина, понеже имахме достатъчно основания за това. Но и в чужбина ние навсякъде се натъквахме на Прусия; във Франция, в Белгия, в Швейцария ние чувствувахме върху себе си ръката на пруския посланик. Ако и сега ни се наложи, благодарение на неговото вмешателство, да напуснем това последно останало за нас убежище в Европа, то Прусия ще се счита за най-могъщата държава в света.

Англия беше досега единственото препятствие на пътя на Свещения съюз, който се възражда сега под покровителството на Русия; а Свещеният съюз, неразделна част от който е Прусия, не се стреми към нищо така, както да въвлече враждебната на Русия Англия по пътя на една вътрешна политика в повече или по-малко руски стил. Какво въщност ще помисли Европа за неотдаващите дипломатически ноти и парламентарни декларации на английското правителство, ако като коментар към тях се яви прилагането на закона за чужденците, възобновен не поради никакви други причи-

ни, а поради отмъстителните настоявания на реакционните чужди правителства?

Пруското правителство твърди, че изстрелът срещу пруския крал бил резултат на широко разклонени революционни заговори, чийто център трябвало да се търси в Лондон. В съответствие с това то, първо, унищожава свободата на печата в собствената си страна и, второ, иска от английското правителство да изгони от Англия мнимите главатарии на мнимия заговор.

Ако се вземат под внимание характерът и личните качества на сегашния пруски крал и неговия брат, престолонаследника, то кой е повече заинтересован от скорошното възкачване на престола на този последния — революционната партия или ултрароялистите?

Позволете ни да заявим, че две седмици преди берлинското покушение при нас се явиха лица, които имаме всичкото основание да считаме или за агенти на пруското правителство, или за ултрароялисти, и почти открито ни предложиха да вземем участие в заговори за организиране на цареубийства в Берлин и на други места. Няма нужда да добавяме, че тези лица не успяха да ни подведат.

Позволете ни да заявим, че и след покушението други личности от същия сорт ни досаждаха с подобни разговори.

Позволете ни да заявим, че сержантът Зефелоге, който стреля срещу краля, не беше революционер, а ултрароялист. Той влизаше в секция № 2 на ултрароялисткия „Съюз на верните“ и е регистриран в списъка на членовете му под № 133. Той получавал известно време от този съюз парична помощ; неговите документи се пазели в квартирата на един майор, ултрароялист, на служба във военното министерство.

Ако това дело бъде някога поставено на публично разглеждане в съда, в което се съмняваме, то публиката ясно ще види дали е имало подстрекатели за това покушение и кои са били те.

Ултрароялисткият „*Neue Preussische Zeitung*“¹⁹⁶ пръв побърза да обвини лондонските емигранти в това, че те били действителните виновници за покушението. Той дори назова името на един от долуподписаните, за когото още преди това твърдеше, че бил прекарал две седмици в Берлин, докато голям брой свидетели могат да потвърдят, че той нито за минута не е напускал Лондон¹⁹⁷. Ние се обърнахме с писмена молба към пруския посланик г. Бунзен да ни изпрати съответните броеве на споменатия вестник. Обаче вниманието, оказано ни от този джентлемен, не се простираше толкова далече, че да го подбуди да прояви оная *courtoisie**, която човек би могъл да очаква от един рицар¹⁹⁸.

* — изискана вежливост. *Ред.*

Ние мислим, уважаеми господине, че при тези обстоятелства най-доброто е да направим публично достойние целия този въпрос. Смятаме, че за англичаните представлява интерес всичко, което дори и само донякъде застрашава старинната репутация на Англия като най-надеждно убежище за изгнаниците от всички партии и всички страни.

Приемете, уважаеми господине, нашите
най-дълбоки почитания

Карл Маркс	}	Редактори на „Neue Rheinische Zeitung“ в Кьолн
Фр. Енгелс		

Авг. Вилих, полковник от
въстаническата
армия в Баден

Написано на 14 юни 1850 г.

Напечатано във вестник „Spectator“
от 15 юни 1850 г.

Печата се по текста
на вестника

К. МАРКС

ПИСМО ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „GLOBE“¹⁸⁹

Уважаеми господине!

Разрешете ми да привлека чрез Вашия вестник общественото внимание към един факт, който в известна степен засяга може би честта на британската нация.

Както Ви е известно, след пораженията на партията на движението през 1849 г. различните континентални правителства успяха да изгонят отвсякъде, където бяха намерили убежище, многобройните политически емигранти, особено немци, унгарци, италианци и поляци, докато в края на краищата те получиха закрила и намериха спокойствие в Англия.

На континента има няколко правителства, чиято вражда към техните политически противници очевидно не се задоволява дори и с този резултат. Към тях принадлежи и пруското правителство. След като благодарение на усилията на берлинското правителство повечето от пруските емигранти се съсредоточиха във Вашата страна, то явно се опитва по един или друг начин да ги застави да заминат за Америка. Същите партии, които в своите страни представят в своите вестници (за пример могат да ни послужат „Neue Preussische Zeitung“ и „Assemblée Nationale“) английското правителство като комитет на *якобинци* и заговорници против консерваторите от цяла Европа — същите тези партии проявяват извънредно подозрителна загриженост за спокойствието на Англия и изпращат на британското правителство доноси срещу чужденците-емигранти, твърдейки, че последните се намесвали в английската политика и че били замесени в покушението за убийство на пруския крал.

Имам честта да принадлежа към ония лица, които пруското правителство преследваше навсякъде, където и да отидат. Бях ре-

дактор на „Rheinische Zeitung“ (в Кьолн) през 1842 г.²⁰⁰ и на „Neue Rheinische Zeitung“ през 1848—1849 г.; и двата вестника бяха спрени в резултат на настойчивото — пряко или косвено — вмешателство на пруското правителство. Бях изгонен от Франция през 1845 и 1849 г. и от Белгия през 1848 г. по пряко настояване и под натиск на пруското посолство, а през време на пребиваването ми в Пруссия през 1848—1849 г. против мене бяха възбудени десетки политически процеси, от воденето на които властите обаче се отказаха, след като бях на два пъти оправдан от съда със съдебни заседатели.

Но дори и във Вашата страна пруското правителство не ме изпуща от погледа си. Това се потвърждава от получените от мене в последно време многобройни предупреждения, в които се съобщава, че английското правителство, основавайки се на подобни доноси, възнамерявало да предприеме против мене известни мерки. Това се доказва и от обстоятелството, че вече в течение на няколко дни някакви личности стоят пред самите врати на къщата ми и си вземат бележки всеки път, когато някой влиза или излиза от дома ми. Това се потвърждава, по-нататък, и от съобщенията на „Neue Preussische Zeitung“, който преди известно време писа, че съм пътувал из Германия и съм бил прекарал две седмици в Берлин, докато моите хазяи и редица други англичани могат да удостоверят, че аз нито за миналата година. Същият този ултрасоциалистически вестник след покушението, извършено от умопобъркания Зефелоге, свързва моето измислено пътуване до Берлин с това покушение, а между това този вестник би трябвало да бъде по-добре осведомен относно лицата, замесени в това дело — ако изобщо някой е замесен в него, — тъй като Зефелоге е член на секция № 2 на ултрасоциалисткия „Съюз на верните“ и никога не е бил свързан с други хора освен с щабни офицери от берлинското военно министерство. Това се доказва още и от присъствието тук, в Лондон, на пруски agents provocateurs, които две седмици преди покушението, извършено от Зефелоге, се явиха при мене и при някои мои приятели, убеждаваха ни в необходимостта от подобно покушение и дори намекваха, че в Берлин съществувал заговор, организиран с тази цел. След като не успяха да ни подведа, те започнаха да посещават чартистките събрания, за да създадат впечатление, че чужденците-емигранти вземали активно участие в английското чартистко движение.

В заключение позволете ми, уважаеми господине, да запитам Вас — а чрез Вас и общественото мнение, — може ли да се смята за желателно да се предприемат от британското правителство въз основа на такива данни мерки, които могат в една или друга степен да разколебят всеобщото убеждение, че британските закони

предлагат еднаква защита на всички без разлика, които стъпят с крака си на британска земя?

Приемете и пр.

Написано в средата на юни 1850 г.

Печата се по ръкописа

За пръв път обнародвано от Института за марксизъм-ленинизъм при ЦК на КПСС през 1934 г. на руски език

К. МАРКС

ДЕКЛАРАЦИЯ ПРЕД РЕДАКТОРА
НА „NEUE DEUTSCHE ZEITUNG“²⁰¹

В един фейлетон на Вашия вестник от 22 юни Вие ми направихте упрек, че съм защищал *господството и диктатурата на работническата класа*, докато Вие противно на мене сте придавали значение на *унищожаването на класовите различия изобщо*. Аз не разбирам тази поправка.

На Вас Ви е прекрасно известно, че в „Манифест на Комунистическата партия“ (обнародван преди февруарската революция от 1848 г.) на стр. 16 е казано: „Когато пролетариатът в борбата си против буржоазията необходимо се обедини в класа, когато чрез революция превърне себе си в господстваща класа и като господстваща класа насилствено премахне старите производствени отношения, той заедно с тези производствени отношения ще премахне и условията за съществуване на класовата противоположност, на класите въобще, а с това и своето собствено господство като класа.“

Вие знаете, че в „Нищета на философията“ още преди февруари 1848 г. аз защитавах против Прудон същото гледище²⁰².

Най-сетне, в самата статия, която Вие критикувате („Neue Rheinische Zeitung“. Politisch-ökonomische Revue“, кн. 3, стр. 32)*, аз пиша: „Този социализъм (т. е. комунизмът) е обявяването на непрекъснатата революция, класовата диктатура на пролетариата като необходимо преходно стъпало към унищожаването на класовите различия изобщо, към унищожаването на всички производствени отношения, върху които почиват тези различия, към унищожаването на всички обществени отношения, съответстващи на тези производствени отношения, към преврат във всички идеи, произтичащи от тези обществени отношения.“

Юни 1850 г.

К. Маркс.

Напечатано в „Neue Deutsche Zeitung“, бр.
158 от 4 юли 1850 г.

Печата се по текста на вестника

* Виж настоящия том, стр. 93. *Ред.*

Ф. ЕНГЕЛС

ДЕКЛАРАЦИЯ ПРЕД РЕДАКТОРА
НА „NEUE DEUTSCHE ZEITUNG“

В един фейлетон на Вашия вестник от 22 юни Вие милостиво признавате, че със спирането на „Neue Rheinische Zeitung“ се открила „чувствителна празнота“ в немския всекидневен печат. Но Вие протестирате против „твърдението на г. Енгелс“, че „Neue Rheinische Zeitung“ бил единственият орган, който представлявал пролетариата не само на думи и не само с благи намерения.

В моята статия върху германската кампания за имперската конституция, поместена в кн. I на списанието „Neue Rheinische Zeitung“, аз действително бях заявил, че вестник „Neue Rheinische Zeitung“ беше единственият орган, който представляваше интересите на немския пролетариат не само на думи и не само с благи намерения*. Ако Вие мислите, че с това твърдение е нанесена някаква вреда на „Neue Deutsche Zeitung“, на блаженопочившия официален орган на крайната левица на Франкфуртското събрание, то Вие несъмнено ще задължите твърде много работниците, ако посочите къде, кога и как „Neue Deutsche Zeitung“ е представлявал немския пролетариат или неговите класови интереси.

Лондон, 25 юни 1850 г.

Ф. Енгелс

Напечатано в „Neue Deutsche Zeitung“,
бр. 158 от 4 юли 1850 г.

Печата се по текста на вестника

* Виж настоящия том, стр. 122. Ред.

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ПИСМО ДО РЕДАКЦИЯТА НА „WESER-ZEITUNG“²⁰⁸

В броя на Вашия вестник от 22 юни т. г. е поместена една кореспонденция от Лондон, в която се среща следното място:

„Карл Маркс, Фридрих Енгелс и Август Вилх . . . бяха писали до „Spectator“, че шпиони на прuskото посолство следели всяка тяхна стъпка и т. н. „Spectator“ придружава тяхната дълга жалба със следния кратък коментар: „Хората от този сорт (т. е. политическите емигранти) твърде често се заблуждават в подобни случаи и при това тяхната заблуда се дължи на две причини: суетността, която ги кара да си въобразяват, че са много по-важни, отколкото са в действителност, и, второ, съзнанието за собствената им вина. Подозренията, изказани от емигрантите против свободомислещото и гостоприемно английско правителство, могат да бъдат окачествени само като *нахалство*.““

Не е необходимо да бъде човек особено близко запознат с тона и здраво установения общоприет стил на английските вестници, за да открие веднага, че нито един английски печатен орган — и още по-малко пък изтънченият и остроумен „Spectator“ — не би могъл да излезе с един такъв грубо-пруски по съдържание и по форма коментар. Целият горесцитиран „коментар“, приписван на „Spectator“, представлява *безсрамна измислица на кореспондента*. В „Spectator“ не само няма *нищо подобно*, но, обратно, редакцията на този орган помести в същия брой, в който е отпечатана нашата декларация, следната бележка:

„Поместеното по-долу писмо съдържа тежко обвинение по адрес на нашето собствено правителство. Ние знаем по този въпрос само онова, което явствува от самото писмо, но едно обвинение, което е изказано публично с такава сериозност и с такива правдоподобни подробности, не трябва да бъде оставено без внимание. Същността на обвинението се състои в това, че на пруските полицейски детективи (bloodmen) в Лондон се оказва поддръжка в техните опити да издействуват да бъде приложен законът за чужденците против немските емигранти“ („Spectator“ от 15 юни, стр. 554).

За какво е била нужна на Вашия г. кореспондент тази фалшификация, това се вижда от славословията, с които той в същото писмо възхвалява г. Бунзен. Впрочем цялата тази маневра прави чест на пруската находчивост.

Разчитаме, че ще отпечатате тази наша декларация в най-близкия брой на Вашия вестник и ще дадете по този начин на Вашия кореспондент възможност да се възползува самостоятелно от славата, която той заслужава като автор на една толкова гениална измислица.

Лондон, 2 юли 1850 г.

Карл Маркс, Фридрих Енгелс

*Напечатано във вестник „Tages chronik“,
бр. 314 от 10 юли 1850 г.*

Печата се по текста на вестника

Ф. ЕНГЕЛС

СЕЛСКАТА ВОЙНА
В ГЕРМАНИЯ ²⁰⁴

*Написано от Фр. Енгелс през лятото на
1850 г.*

*Напечатано в списание, „Neue Rheinische“
Zeitung, Politisch-ökonomische Revue“, кн.
5—6, 1850 г.*

Подпис: Фридрих Енгелс

*Печата се по изданието от 1875 г., сверено
с текста на списанието и с изданието от
1870 г.*

И немският народ има своя революционна традиция. Било е време, когато Германия е раждала характери, които биха могли да се поставят наред с най-добрите революционери от другите страни, когато немският народ е развивал такава енергия и издръжливост, които биха довели една централизирана нация до най-блестящи резултати, когато немските селяни и плебеи са живеели с идеи и планове, пред които доста често техните потомци изтръпват от ужас.

Ето защо в противовес на временната умора, настъпила почти навсякъде след двегодишна борба, време е отново да покажем на немския народ грубите, но упорити и силни фигури на великата селска война. Изминаха три века оттогава и много неща се промениха; и все пак селската война съвсем не е тъй далеч от днешната борба и противниците, с които трябва да се води борбата, са в по-голямата си част все същите. Същите класи и части от класи, които навсякъде предателствуваха срещу революцията през 1848 и 1849 година, ние срещаме като предатели още в 1525 г., макар и при по-ниско стъпало на развитие. И ако грубият вандализъм на селската война се прояви в движението през последните години само тук-там, в Оденвалд, в Шварцвалд и Силезия, това съвсем не е преимущество на съвременното въстание.

I

Да разгледаме най-напред накратко положението на Германия в началото на XVI век.

В XIV и XV век немската промишленост преживявала значителен подем. Мястото на феодалната, селската местна промишленост било заето от градския цехов занаят, който произвеждал за пошироки кръгове потребители и даже за далечни пазари. Тъкането на груби вълнени платове и ленени платна става постоянен, широко разпространен промишлен отрасъл, а в Аугсбург се произвеждат даже по-фини вълнени и ленени тъкани, както и копринени материи. Наред с тъкачеството се развива широко и оная промишленост, която има допир с изкуството и която се подхранвала от светския и църковен разкош на по-късното средновековие: производството на златни и сребърни изделия, скулптурата, резбата на дърво, гравьорството на мед и на дърво, производството на оръжие, на медали, стругарството и пр. За подема на занаятчийството са допринесли съществено цяла редица повече или по-малко значителни изобретения, най-блестящи от които са изнамирането на барута* и книгопечатането. Наред с промишлеността се развивала и търговията. Благодарение на своя вековен морски монопол Ханзата²⁰⁵ изтръгнала цяла Северна Германия от средновековното варварство и макар че от края на XV век тя започнала бързо да запада вследствие на конкуренцията на англичаните и холандците, то все пак големият търговски път от Индия към север минавал все още, въпреки откритията на Васко де Гама, през Германия и Аугсбург си оставал както

* Както днес безусловно е доказано, барутът бил заимствуван от арабите — през Индия — от Китай, а от арабите заедно с огнестрелното оръжие през Испания проникнал в Европа (*Бележка на Енгелс към изданието от 1875 г.*).

по-рано големият пункт за складиране на италианските копринени изделия, на индийските подправки и на всички левантийски произведения. Горнонемските градове, особено Аугсбург и Нюрнберг, били средища на значително за онова време богатство и лукс. Добиването на суровини също така значително се повишило. Немските рудничари били през XV век най-изкусните в света и земеделието било изтръгнато от своето примитивно средновековно състояние благодарение на разцвета на градовете. Били разорани обширни пространства целина, почнали да култивират багрилни треви и други внесени от чужди страни растения, чието по-грижливо култивиране оказало благотворно влияние и върху цялото земеделие изобщо.

Обаче подемот на националното производство на Германия все още изостава от развитието на производството в другите страни. Германското земеделие отстъпвало значително на английското и нидерландското; немската промишленост стояла много по-ниско от италианската, фламандската и английската, а в морската търговия англичаните и особено холандците почнали все повече и повече да изместват немците. Населението все още било твърде рядко. Цивилизацията в Германия съществувала само на отделни места, съсредоточена в единични промишлени и търговски центрове; интересите даже на тези единични центрове извънредно много се различавали, като са имали само тук-там допирни точки. Южните области имали съвсем други търговски връзки и пазари за своите стоки от северните; между Изтока и Запада нямало почти никаква размяна. Нито един град не можал да стане промишлен и търговски център за цялата страна, какъвто бил вече Лондон за Англия. Всички вътрешни съобщения се ограничавали почти изключително с крайбрежно и речно корабоплаване и с няколко големи търговски пътища, водещи от Аугсбург и Нюрнберг през Кьолн за Нидерландия и през Ерфурт към север. По настрана от реките и търговските пътища били разположени множество по-малки градове, които, не вземайки участие в размяната, продължавали да вегетират спокойно в условията на късното средновековие, без да се нуждаят от голямо количество чужди стоки и произвеждайки малко стоки за износ. От селското население само дворянството влизало в допир с по-широки кръгове и с нови нужди. А селската маса никога не преминавала пределите на най-близките местни отношения и затова нейните интереси се ограничавали в тесния местен хоризонт.

Докато в Англия и Франция развитието на търговията и промишлеността довело до сцепление на интересите на цялата страна и заедно с това до политическа централизация, в Германия този процес довел само до групиране интересите по провинции около местни центрове и заедно с това до политическа раздробеност — раздросе-

ност, която скоро трябвало окончателно да се затвърди поради изключването на Германия от световната търговия. Заедно с разпадането на *чисто феодалната* империя почнала да се разкъсва и връзката между отделните части на империята; едрите феодали от империята почнали да се превръщат в почти независими князе, а имперските градове, от една страна, и имперските рицари, от друга, почнали да сключват съюзи ту един срещу друг, ту против князете и императора. Имперската власт, престанала да разбира собственото си положение, безпомощно се колебаела между различните елементи, които съставяли империята, като при това все повече губела своя авторитет; нейният опит да централизира държавата по примера на Людовик XI въпреки всички интриги и насилия не отишъл по-далеч от затвърдяване на връзката между австрийските наследствени земи. Ако в този хаос, в тези безбройни взаимно кръстосващи се конфликти някой в края на краищата спечелвал и трябвало да спечелва — това били представителите на централизацията в самата раздробеност, носителите на местната и провинциалната централизация, *князете*, наред с които и самият император все повече и повече ставал също такъв княз, както и всички останали.

В тези условия положението на запазилите се от средните векове класи съществено се изменило и наред със старите класи се образували нови.

От средата на висшето дворянство се отделили *князете*. Те били вече почти независими от императора и имали повечето от върховните права. Те на своя глава водели войни и сключвали мир, поддържали постоянна войска, свиквали ландтази, налагали данъци. Значителна част от низшето дворянство и от градовете били вече подчинени под тяхна власт и те не преставали да употребяват всички средства, за да присъединят към своите владения всички останали градове и баронства, които още са запазили непосредствената си връзка с империята. По отношение на последните те провеждали централизъм, а по отношение на имперската власт се държали децентрализиращо. Във вътрешните работи тяхното управление се отличавало с твърде голям произвол. Те свиквали съсловията почти само тогава, когато не могли да намерят друг изход. Налагали данъци и събирали пари, когато си искали; правото на съсловията да гласуват налози рядко бивало признавано и още по-рядко бивало прилагано. Дори и тогава князът обикновено получавал мнозинство с помощта на двете освободени от налози, но вземащи участие в тяхното използване съсловия — рицарството и висшето духовенство. Нуждата на князете от пари се увеличавала заедно с увеличаването на разкошът и на разходите за дворцовия живот, с появяването на постоянната войска и с все по-голямото увеличаване на раз-

ходи по управлението. Данъците ставали все по-тежки. Градовете в повечето случаи били защитени от тях чрез своите привилегии и всичката тежест на данъчното бреме падала върху селяните — както върху домениалните селяни на самите князе, така и върху крепостните и зависими селяни, задължени с ленна служба към рицарите. Там, където не било достатъчно прякото облагане, появявало се косвеното; за да се напълни пробитият чувал на фиска, били употребявани най-изтънчени маневри на финансовото изкуство. Когато всичко това не помагало, когато вече нямало какво да се залага и никой свободен имперски град не давал вече на кредит, прибегвали към най-мръсни монетни операции: секли лоши пари, установявали ту високи, ту ниски принудителни курсове в зависимост от това, кое е по-изгодно за хазната. Търговията с градските и всякакви други привилегии, които след това бивали насилствено отнемани, за да бъдат отново продадени на висока цена, използването на всякакъв опит за опозиция, за да бъдат налагани контрибуции и всевъзможни грабежи, и т. н. и т. н. — всичко това също представлявало твърде доходни и всекидневни източници на приходи за князете от онова време. И правосъдието също било един постоянен и съвсем значителен обект за търговия в ръцете на князете. С една дума, поданиците от онова време, които освен това трябвало да задоволяват още и личната алчност на княжеските фогтове и чиновници, трябвало напълно да вкусят всичките прелести на „бащинската“ система на управление.

От феодалната иерархия на средновековието почти напълно изчезнало средното дворянство: една част от него се издигнала до положението на независими дребни князе, а друга изпаднала в редовете на низшето дворянство. *Низшето дворянство — рицарството* — отивало с бързи крачки към своята гибел. Голяма част от него вече се разорила и живеела от служба при князете, като заемала военни или граждански длъжности; друга част се намирала в ленна зависимост и подчинение от князете; най-малката част била непосредствено подчинена на имперските власти. Развитието на военното дело, нарастващото значение на пехотата и усъвършенствуването на огнестрелното оръжие подронили значението на военната служба на рицарите като тежко въоръжена кавалерия и в същото време унищожили непристъпността на техните замъци. И рицарите подобно на нюрнбергските занаятчии станали излишни вследствие прогреса на промишлеността. Нуждата на рицарите от пари допринесла доста много за тяхното разорение и гибел. Разкошът в замъците, падреварването във великолепието при турнирите и празненствата, цената на оръжието и конете растели заедно с прогреса на общественото развитие, докато източниците на доходи на рицарите и бароните се

увеличавали съвсем малко или даже оставали неизменни. Разприте между феодалите, съпровождани винаги с неизбежните грабежи и контрибуции, обирите по големите пътища и други подобни благородни занятия станали с течение на времето много опасни. Данъците и повинностите на зависимото население едва ли давали по-голям доход, отколкото по-рано. За да задоволят своите растящи нужди, благородните рицари трябвало да прибегват към същите средства, както и князете. Експлоатацията на селяните от дворянството се увеличавала от година на година. От крепостните изсмуквали и последната капка кръв, зависимите били облагани с нови данъци и повинности под всевъзможни предлози и названия. Ангарии, чинши, оброци, такси при прехвърляне на собственост, посмъртни данъци, такса за закрила²⁰⁶ и т. н. бивали увеличавани произволно въпреки старите договори. Липсвало правосъдие или пък то било продажно, а ако рицарят не можел да получи пари от селянина по някакъв друг начин, той просто го хвърлял в затвора и го принуждавал да се откупи.

Отношенията на низшето дворянство към другите съсловия също тъй не се отличавали с приятелски характер. Задълженото с ленна служба дворянство се стремяло да стане имперско; имперското — да запази независимостта си; оттук непрестанните конфликти с князете. Тогавашното надменно духовенство се струвало на рицаря съвсем излишно съсловие и той завиждал на неговите обширни имения, на неговите богатства, събрани благодарение на безбрачието и на църковната организация. С градовете той живеел във вечни раздори; задлъжнял много на тях, той се хранил от грабеж на техните територии, от обири на техните търговци, от откупите, които получавал от пленниците, взети от него във време на война с тях. И борбата на рицарството срещу всички тези съсловия ставала толкова по-ожесточена, колкото повече паричният въпрос и за него ставал въпрос на живот и смърт.

Духовенството — представител на идеологията на средновековния феодализъм — чувствувало не по-слабо влиянието на историческия прелом. Изнамирането на книгопечатането и нуждите на все повече разширяващата се търговия отнели монопола му не само по отношение на четмото и писмото, но и на висшето образование. Разделение на труда настъпило и в интелектуалната област. Новообразуването се съсловие на юристите изместило духовенството от редица влиятелни длъжности. То също така почнало в значителна степен да става излишно, като само потвърждавало това със своята увеличаваща се леност и невежество. Но колкото по-излишно ставало то, толкова по-многобройно ставало благодарение на огромните си богатства, които непрестанно увеличавало чрез всевъзможни средства

Духовенството се разпадало на две съвсем различни класи. Духовната феодална иерархия образувала *аристократическа* класа: епископи, архиепископи, абати, приори и други прелати. Тези високи сановници на църквата или сами били имперски князе, или владеели като феодали, намиращи се под върховната власт на други князе, обширни пространства земя с многобройно крепостно и зависимо население. Те експлоатирали своите поданици не само също тъй безпощадно, както дворянството и князете, но се държали още по-безсрамно. За да изтръгнат и последния пфениг от поданиците си и да умножат владенията на църквата, те пущали в ход покрай грубото насилие всички лукавства на религията, покрай ужасите на мъченията всички ужаси на анатемата и на отказата от опрощаване на греховете, всичките интриги на изповедта. Фалшифицирането на документи било при тези достойни мъже обикновено и любимо средство за мошеничество. Обаче макар че освен обикновените феодални повинности и аренди те събирали и десятък, всички тези приходи не им били още достатъчни. За да изтръгват още повече пари от народа, те прибягвали към произвеждане на чудотворни икони и мощи, организиране на благочестиви поклонения, търговия с индулгенции и имали дълго време голям успех в това.

Омразата не само на народа, но и на дворянството се съсредоточавала главно върху прелатите и тяхната безбройна, все повече увеличаваща се със засилването на политическите и религиозните гонения жандармерия от монаси. Тъй като били зависими непосредствено от империята, те били пречка за князете. Охолният живот на охранените епископи и абати и на тяхната армия от монаси подбуждал завистта на дворянството и негодуването на народа, който трябвало да тегли разноските, и колкото повече техният живот противоречел на проповедите им, толкова по-силно било това негодуване.

Плебейската част на духовенството се състояла от селските и градските свещеници. Те стояли във от феодалната иерархия на църквата и нямали дял в нейните богатства. Тяхната работа била по-малко контролирана и въпреки голямото им значение за църквата в дадения момент тя била много по-малко необходима, отколкото полицейската служба на монасите. Затова те били много по-зле плащани и повечето от техните бенефиции били твърде оскъдни. Бидейки от бюргерски и плебейски произход, те, макар и да принадлежали към духовенството, стояли достатъчно близко до условията на живота на масата, за да могат да си запазят симпатиите на бюргерите и плебеите. Участието в тогавашните движения, което било изключението за монасите, било за тях общо правило. Из тяхната среда излизали теоретиките и идеолозите на движението и мнозина от тях завършили своя живот на ешафота като представители на пле-

беите и селяните. Народната омраза към поповете се насочвала към тях само в единични случаи.

Както над князете и дворянството стоял императорът, така над висшето и низшето духовенство стоял *папата*. Както се плащало на императора „всеобщият пфениг“²⁰⁷, т. е. имперските данъци, така и за папата отивали общите църковни данъци, с които се покривали разходите за разкоша на римската курия. В никоя друга страна църковните данъци — поради могъществото и многобройността на поповете — не са се събирали с толкова голяма добросъвестност и строгост, както в Германия. Особено строго се събирали анатите²⁰⁸ при освобождаване на епископски катедри. С увеличаването на нуждите бивали изнамирвани нови средства за набавяне на пари: търговия с реликви, продажба на индулгенции, юбилейни такси и т. н. По такъв начин всяка година бивали прехвърляни от Германия в Рим големи суми и увеличаващият се вследствие на това гнет не само засилвал омразата към поповете, но възбуждал и националното чувство, особено у дворянството, това най-националистически настроено тогава съсловие.

От първоначалната гражданска маса на средновековните *градове* заедно с разцвета на търговията и занаятите се развили три рязко обособени групи.

Върхушката на градското общество съставлявали *патрицианските родове*, така наречените „*благородни*“. Това били най-богатите семейства. Само те заседавали в съвета и заемали всички градски длъжности. Затова те не само завеждали приходите на града, но ги и разходвали. Силни със своето богатство, със своето традиционно, признато от императора и от империята положение на аристократи, те експлоатирали по всевъзможни начини както градската община, така и подвластните на града селяни. Те лихварствували със зърнени храни и с пари, присвоявали си всевъзможни монополи, отнемали от общината едно след друго всички права за използване на градските гори и ливади, като ги използвали изключително за свой частен интерес, налагали произволни такси за пътища, мостове, градски порти и други данъци, търгували с цеховите привилегии, с правата за майсторство, с правата на гражданство и с правосъдието. Към градското земеделско население те се отнасяли не по-малко безпощадно от дворяните и от поповете; нещо повече, градските фогтове и длъжностните лица в селата, които всички били патрицини, при събирането на налозите прибавяли към аристократическата жестокост и алчност още и известен бюрократически педантизъм. В управлението на градските приходи, събирани по такъв начин, господствувал извънредно голям произвол: отчетността в градските книги, която представлявала чиста формалност, се водела извънредно

небрежно и объркано; разхищението и касовите дефицити били обикновено явление. Колко лесно било тогава на малобройната, обградена се с всякакви привилегии и тясно сплотената с роднински връзки и интереси каста да се обогатява за сметка на градските доходи, можем лесно да си представим, като си спомним за многобройните мошеничества и разхищения, които се разкриха през 1848 г. в толкова много градски управления.

Патриците се погрижили да бъдат забравени навсякъде правата на градските общини, особено по финансовата част. Едва по-късно, когато мошеничествата на тези господари преминали всяка мярка, общините наново се раздвижили, за да могат да вземат в ръцете си поне контрола върху градското управление. Те наистина си възстановили правата в повечето градове. Но при вечните раздори между цеховете, при упорството на патриците и защитата, която те намирали от страна на империята и управите на съюзените с тях градове, патрицианските членове на съвета скоро си възстановили фактически своето предишно монополно господство в съветите било чрез хитрост, било с насилие. В началото на XVI век във всички градове общината била пак в опозиция.

Градската опозиция срещу патрицията била разделена на две части, които изпъкват твърде определено в Селската война.

Бюргерската опозиция, предшественицата на нашите днешни либерали, обхващала богатите и средните граждани, както и — в зависимост от местните условия — по-голяма или по-малка част от дребните граждани. Нейните искания имали чисто конституционен характер. Тя искала контрол върху градското управление и участие в законодателната власт било чрез събрание на самата община, било чрез общински представители (голям съвет, общинска комисия); освен това ограничаване безконтролното хазайничене на няколкото патрициански фамилии, на онази олигархия, която все по-открито изпъквала даже сред самия патрициат. В най-добрия случай тя искала освен това и да се заемат няколко места в градския съвет от граждани от нейната собствена среда. Тази партия, към която тук-там се присъединявала недоволната и западнала част от патрицията, имала голямо болшинство във всички редовни събрания на общините и в цеховете. Привържениците на съвета и по-радикалната опозиция съставлявали незначително малцинство сред истинските *граждани*.

Ние ще видим по-долу, че тази „умерена“, „лоялна“, „състоятелна“ и „интелигентна“ опозиция играе в движението през шестнадесетото столетие точно същата роля и с точно същия успех, както и нейната наследница, конституционната партия, в движението през 1848 и 1849 г.²⁰⁹

Впрочем бюргерската опозиция се борела много сериозно срещу поповете, чийто ленив и охолен живот и разпуснати нрави предизвиквали у нея голямо негодуване. Тя искала да се вземат решителни мерки против скандалния начин на живот на тези почтени мъже, настоятелно искала да се премахне подсъдността им на техните собствени съдилища и данъчната свобода на поповете и да се намаля броят на монасите въобще.

Плебейската опозиция се състояла от разорените граждани и от масата градски жители, които нямали граждански права: занаятчийски калфи, надничари и множество представители на възникващия лумпенпролетариат, които се срещат дори още при низшите стъпала на градското развитие. Лумпенпролетариатът е въобще явление, което в повече или по-малко развит вид се среща почти във всички досегашни фази на общественото развитие. Броят на хората без определено занятие и постоянно местожителство се увеличил твърде много именно в това време благодарение на разпадането на феодализма в едно общество, в което всяка професия, всяка област на живота била още оградена с безброй привилегии. Във всички развити страни броят на скитниците никога не е бил тъй голям, както в първата половина на XVI век. Една част от тези скитници постъпвала през време на война във войската, друга част скитала из селата като просяци и трета част търсела своята оскъдна прехрана в градовете като надничари или в други занятия, които не изисквали принадлежност към някой цех. Всички тези три елемента играят известна роля в селската война: първите — в княжеските войски, които победили селяните; вторите — в селските заговори и отряди, където всяка минута се проявявало тяхното деморализиращо влияние; третите — в борбите на градските партии. Впрочем не трябва да се забравя, че по-голямата част от тази класа, именно онази, която живеела в градовете, имала тогава още в значителна степен здрава селска природа и била още съвсем далеч от продажността и корупцията на днешния „цивилизован“ лумпенпролетариат.

Както виждаме, плебейската опозиция на тогавашните градове се състояла от твърде смесени елементи. Тя съединявала в себе си разложилите се съставни части на старото феодално и цехово общество с още неразвития, едва очертаващ се пролетарски елемент на зараждащото се днешно буржоазно общество. От една страна, това били обеднели цехови бюргери, които все още били свързани посредством своите привилегии със съществуващия граждански строй, от друга — изхвърлени от своите местожителства селяни и уволнени слуги, които още не можели да станат пролетарии. Между тези две групи се намирали калфите, които временно стояли вън от официалното общество и които по условията на своя живот се приближавали

толкова много до пролетариата, колкото това било въобще възможно при тогавашното състояние на промишлеността при господството на цеховите привилегии; но в същото време по силата на същите тези цехови привилегии почти всички те били бъдещи майстори. Затова партийната ориентировка на тази смесица, състояща се от толкова разнообразни елементи, била по необходимост в най-висока степен несигурна и се променяла в зависимост от местните условия. Преди Селската война плебейската опозиция не се явява в политическите борби като партия, а представлява буйна, жадна за грабежи тълпа, която се продава за няколко бъчви вино и се влачи в опашката на бюргерската опозиция. Едва селските въстания я превръщат в партия и даже и тогава тя се намира в своите искания и действия в зависимост от селяните — ярко доказателство за тъй голямата тогавашна зависимост на града от селото. Доколкото се проявява самостоятелно, дотолкова иска възстановяване монопола на градския занаят в селото, не желае намалението на градските приходи чрез премахване на феодалните повинности в чертите на града и т. н.; с една дума, дотолкова тя е реакционна и се подчинява на своите собствени дребнобуржоазни елементи, като с това е характерна прелюдия към онази трагикомедия, която съвременната дребна буржоазия разиграва от три години насам под фирмата на демокрацията.

Само в Тюрингия под непосредственото влияние на Мюнцер и в някои други отделни места под влиянието на неговите ученици плебейската част на градовете била увлечена от общата революционна буря дотолкова, че зачатъчният пролетарски елемент получил в нея кратковременен превес над всички останали елементи, участвували в движението. Този епизод, който бил кулминационната точка в цялата Селска война и който се разиграл около най-величествената ѝ фигура, *Томас Мюнцер*, е същевременно и най-кратък. Ясно е от само себе си, че тази част от плебеите трябвало най-бързо да претърпи поражение, че в същото време нейното движение трябвало да има предимно фантастичен отпечатък и че начинът, по който тя изразявала своите искания, трябвало да се отличава с много голяма неопределеност, защото при тогавашните обществени отношения тя най-малко имала твърда почва под краката си.

Под всички тези класи, с изключение на последната, се намирала голямата експлоатирана маса на народа — *селяните*. Върху селянина лежала със своята тежест цялата иерархия на общественото здание: князе, дворянство, попове, патрици и бюргери. Принадлежал ли е той на княза, на свободния имперски рицар, на манастира или на града — навсякъде към него се обръщали като към вещ или товарно животно и даже още по-лошо. Ако бил крепостен — той се намирал всецяло във властта на своя господар; ако пък бил зависим,

то вече само законните, установени с договор повинности били напълно достатъчни, за да бъде той смазан; а тези повинности се увеличавали всеки ден. През по-голямата част от своето време той трябвало да работи в имението на своя господар; а от онова, което успявал да спечели през малкото свободни часове, той трябвало да плаща десятък, чинш, оброци, налози в полза на княза [Bede], походен данък (военен налог), местни и общоимперски данъци. Той не можел нито да се жени, нито да умре, без да плати на господаря си. Освен редовната ангария той трябвало да събира за милостивия господар слама, да бере ягоди, боровинки, да събира охлюви, да подгонва във време на лов дивеч, да сече дърва и пр. Правото на риболов и лов принадлежало на господаря и селянинът трябвало да гледа спокойно, когато дивечът унищожава реколтата му. Общинските мери и гори на селяните били почти навсякъде насилствено отнети от господарите. Произволната власт на господаря се простирала не само върху собствеността, но и върху личността на селянина, върху жена му и дъщеря му. Той имал право на първата нощ. Той можел, когато му хрумне, да го хвърли в тъмница, където тогава със същата сигурност го очаквали изтезания, както сега арестувания го очаква съдебен следовател. Той го биел до смърт или ако искал, можел да запояда да го обезглавят. От ония поучителни глави на Каролина²¹⁰, в които се говори за „отрязване на уши“, „отсичане на нос“, „пзваждане на очи“, „отсичане на пръсти и ръце“, „обезглавяване“, „разтягане върху колело“, „изгаряне“, „изтезаване с нажежени клещи“, „разкъсване на четири“ и т. н., няма нито една, която милостивият господар и покровител да не можел да прилага по свое усмотрение спрямо селяните си. И кой би могъл да защити селянина? В съдилищата заседавали барони, попове, патрици или юристи, които знаели много добре защо им се плаща. Та нали всички официални съсловия на империята живеели чрез изсмукване и последните сокове на селяните.

Колкото и ужасен да е бил гнетът, под който селяните пъшкали, все пак много мъчно било да се подтикнат към въстание. Тяхната разпръснатост затруднявала извънредно много възможността за общо съглашение. Дългогодишната привычка към подчинение, която преминавала от поколение в поколение; отвикването в много области да употребяват оръжие; ту усилващата се, ту отслабваща в зависимост от личността на господаря жестокост на експлоатацията — всичко това спомагало селяните да бъдат държани в подчинение. Ето защо през средните векове, срещайки много голям брой местни въстания на селяните, ние — поне в Германия — преди Селската война не виждаме нито едно общонационално селско въстание. Освен това селяните не били в състояние да направят сами революция, докато

срещу тях била обединената и сплотена организирана сила на князете, дворянството и градовете. Известни шансове за победа можел да им даде само съюз с други съсловия; но как можели те да сключат съюз с други съсловия, когато всяко от тях без изключение било експлоататор на селяните?

И тъй ние виждаме, че в началото на XVI век различните съсловия на империята — князе, дворяни, прелати, патриции, бюргери, плебен и селяни — съставлявали извънредно хаотична маса с най-различни, по всички линии взаимно кръстосващи се нужди. Всяко съсловие препречвало пътя на другите и се намирало в непрекъсната ту прикрита, ту открита борба с всички останали. Такова разцепление на цялата нация на два големи лагера, каквото е съществувало при избухването на първата революция във Франция, каквото съществува сега при едно по-високо стъпало на развитие в най-напредналите страни, е било при тогавашните условия съвсем невъзможно; такова разцепление можело само приблизително да се получи, в случай че въстане най-низшият, експлоатируваният от всички останали съсловия слой на народа: селяните и плебеите. По-лесно може да се разбере сложното преплитане на интереси, възгледи и стремежи на онова време, ако си спомним бъркотията, която беше предизвикана през последните две години от сегашния, далеч по-малко сложен състав на немската нация, която се разпада на феодално дворянство, буржоазия, дребна буржоазия, селяни и пролетариат.

II

Групирането на тъй многообразните в онова време съсловия в по-големи единици било почти невъзможно поради децентрализацията и местната и провинциална самостоятелност, поради промишлената и търговска отчужденост на провинциите една от друга и лошите съобщителни пътища. Това групиране възниква едва когато революционните религиозно-политически идеи били общо разпространени в епохата на реформацията. Различните съсловия, които се присъединили към тези идеи или им се противопоставили, обединили, наистина много трудно и само приблизително, германския народ в три големи лагера: католически, или реакционен, лутерански, или бюргерско-реформаторски, и революционен. Ако в това голямо разцепление на народа откриваме малко последователност, ако в първите два лагера намираме отчасти едни и същи елементи, то това се обяснява с онова състояние на разпадане, в което се намирали повечето онаследени от средновековието официални съсловия, и с децентрализацията, благодарение на която едни и същи съсловия в различни места можели да се присъединяват временно към противоположни течения. През последните години ние тъй често имяхме случай да наблюдаваме в Германия подобни явления, че не бива да ни учудва едно подобно пъстро наглед преплитане на съсловията и класите при много по-сложни отношения през XVI век.

Немската идеология, въпреки опита от последно време, все още вижда в борбите, които унищожиха средновековието, само яростни богословски престрелки. По мнението на нашите отечествени познавачи на историята и на държавните мъдреци хората от онова време нямало да имат никакво основание да спорят по земните работи, ако можели да се спогодят по небесните. Тези идеолози са

достатъчно лековерни, за да вземат за чиста монета всички илюзии, създавани от епохата или от идеолозите на тази епоха по отношение на самата нея. Този вид хора виждат например в революцията от 1789 г. само няколко прекалено горещи спорове върху предимствата на конституционната монархия пред абсолютната, в Юлската революция — практически спор върху несъстоятелността на правото „по божия милост“, във Февруарската революция — опит да се реши въпросът: монархия или република? и т. н. За *класовата борба*, която се разгръща през време на тези сътресения и чийто прост израз е винаги написаната на знамето политическа фраза, за тази класова борба нашите идеолози дори и днес нямат почти никаква представа, макар че за това говорят достатъчно гръмка не само сведенията, които идват от чужбина, но и гневният ропот на многото хиляди германски пролетарии.

И през тъй наречените религиозни войни през XVI век въпросът се касаел преди всичко до твърде положителни материални класови интереси; и в основата на тези войни също тъй е лежала класовата борба, както и при по-късните вътрешни кризи в Англия и Франция. Ако тази класова борба тогава носела религиозен отпечатък, ако интересите, нуждите и исканията на отделните класи се прикривали под религиозна покривка, това не изменя никак работата и лесно се обяснява с условията на онова време.

Средновековието се развило върху съвсем примитивна основа. То заличило от лицето на земята старата цивилизация, древната философия, политика и юриспруденция и започнало всичко отначало. Единственото нещо, което то заело от загиналия стар свят, било християнството и няколко полуразрушени, загубили всичката си по-раншна цивилизация градове. Последицата от това била тази, че — както това става при всички ранни стъпала на развитие — поповете са получили монопола за интелектуалното образование и че самото образование получило предимно богословски характер. Политиката и юриспруденцията, както и всички останали науки, се превърнали в ръцете на поповете в обикновени клонове на богословието и в тяхната основа били положени същите принципи, които господствували в него. Църковните догми били същевременно и политически аксиоми, а текстовете из библията имали силата на закон във всички съдилища. Даже и когато се образувало отделно съсловие на юристите, юриспруденцията още дълго време оставала под опеката на богословието. А това върховно господство на богословието върху всички области на умствената дейност било в същото време и необходимо следствие от това, че църквата представлявала най-висше обобщение и санкция на съществуващия феодален строй.

Ясно е, че при тези условия всеобщите нападки срещу феодализма и преди всички нападките срещу църквата, всички революционни, социални и политически учения трябвало да бъдат същевременно и предимно богословски ереси. За да можело да бъдат нападани обществените отношения, трябвало да им се смъкне ореолът на светостта.

Революционната опозиция срещу феодализма не престава през цялото средновековие. В зависимост от условията на времето тя се проявява ту като мистика, ту като открита ерес, ту като въоръжено въстание. Що се отнася до мистиката, известна е голямата зависимост от нея на реформаторите от XVI век; Мюнцер също е взел много нещо от нея. Ересите представлявали отчасти израз на реакцията от страна на патриархалните алпийски овчари срещу проникващия към тях феодализъм (валденци²¹¹), отчасти израз на опозицията срещу феодализма от страна на надрасналите го градове (албигойци²¹², Арнолд Брешиански и др.), отчасти израз на откритите въстания на селяните (Джон Бол, Унгарският проповедник в Пикардия²¹³ и пр.). Патриархалната ерес на валденците, както и въстанието на швейцарците, можем да оставим тук настрана като реакционен по форма и съдържание опит за обграждане срещу историческото развитие, още повече че те имат само местно значение. В двете останали форми на средновековната ерес ние намираме още в XII столетие предтечите на онова голямо противоречие между бюргерската и селско-плебейската опозиция, което доведе селската война до гибел. Това противоречие продължава да съществува през цялото по-късно средновековие.

Ереста на градовете — а тя е официалната ерес на средновековието — била насочена главно срещу поповете, чиито богатства и политическо положение тя нападала. Както в днешно време буржоазията иска евтино управление, *gouvernement à bon marché*, също така и средновековните бюргери са искали преди всичко евтина църква, *église à bon marché*. Реакционна по форма, както и всяка ерес, която може да вижда в по-нататъшното развитие на църквата и на догмите само израждане, бюргерската ерес искала възстановяване на простото устройство на църквата от времето на ранното християнство и премахване на отделното съсловие на свещениците. Това евтино устройство премахвало монасите, прелатите, римската курия, с една дума, всичко, което в църквата е струвало скъпо. Градовете, които са били сами републики, макар и под покровителството на монарси, със своите нападки срещу папството за пръв път изразили в обща форма положението, че нормалната форма на господство на буржоазията е републиката. Враждата им срещу редица църковни догми и закони се обяснява отчасти с казаното по-горе, отчасти с другите условия на техния живот. Например техните яростни нападки срещу безбрачието на духовенството най-добре обяснява Бока-

чио. Арнолд Брешиански в Италия и Германия, албигойците в Южна Франция, Джон Уиклиф в Англия, Хус и каликстинците²⁴ в Бохемия* били главните представители на това течение. Обстоятелството, че опозицията срещу феодализма тук се явява само като опозиция срещу *църковния* феодализъм, се обяснява много просто с това, че градовете били вече навсякъде признати за съсловие и можели в достатъчна степен да се борят срещу светския феодализъм с помощта на своите привилегии, оръжие или в съсловни събрания.

Както в Южна Франция, така и в Англия и Бохемия ние виждаме вече, че грамадната част от низшето дворянство се присъединява в градовете към борбата срещу поповете и към ересите — явление, което се обяснява със зависимостта на низшето дворянство от градовете и с общността на интересите на двете съсловия по отношение на князете и епелатите и което пак ще срещнем в Селската война.

Съвсем друг характер имала ереста, която е била пряк израз на селските и плебейските нужди и почти винаги се е присъединявала към някое въстание. Тя е споделяла всички искания на бюргерската ерес по отношение на поповете, папството и възстановяването на раннохристиянския църковен строй, но същевременно е отивала безкрайно по-далеч. Тя искала възстановяване на равенството, което съществувало в отношенията между членовете на ранната християнска община, и признаване на това равенство като норма и за граждански свят. От равенството на чадата божи тя идвала до извода за гражданско равенство и дори отчасти вече и за равенство в имуществата. Приравняване на дворянството със селяните, на патрициите и привилегированите граждани с плебеите, премахване на ангарията, арендните плащания, данъците, привилегиите и унищожаване поне на най-крещящите имуществени различия — ето исканията, които били поставяни повече или по-малко определено като необходими изводи от ранното християнско учение. Тази селско-плебейска ерес, която в разцвета на феодализма, напр. у албигойците, едва ли би могла да бъде различена от бюргерската, се развива в рязко обособена партийна програма в XIV и XV столетие, когато тя обикновено се проявява вече съвсем самостоятелно наред с бюргерската ерес. Такива са например Джон Бол, проповедникът на въстанието на Уот Тайлер в Англия наред с движението на Уиклиф и таборитите²⁵ наред с каликстинците в Бохемия. При таборитите под теократична обвивка се проявяват даже вече републиканските тенденции, които в края на XV и началото на XVI век се развиват по-нататък от представителите на плебеите в Германия.

* — Чехия. *Ред.*

Към тази форма на ерес се присъединява екзалтацията на мистическите секти, на самобичуващите се, на лолардите²¹⁶ и др., които във времена на реакция продължавали революционната традиция.

Плебеите по онова време били единствената класа, която стояла съвсем извън официалното общество. Те стояли извън феодалните и извън бюргерските връзки. Те нямали нито привилегии, нито собственост; нямали дори обременено с тежки повинности владение, каквото имали селяните и дребните бюргери. Във всяко отношение те били безимотни и безправни; условията на тяхното съществуване нямали никакъв допир със съществуващите учреждения, които напълно ги игнорирали. Те били жив симптом на разложението на феодалното и цехово-бюргерското общество и същевременно първият предвестник на съвременното буржоазно общество.

С това положение на плебеите се обяснява защо плебейската част на обществото още тогава не е можела да се ограничи само с борбата срещу феодализма и привилегированите граждани; защо тя поне в мечтите си е трябвало да излезе вън от границите на едва зарждащото се тогава съвременно буржоазно общество; защо тя, негритезаващата никаква собственост, е трябвало вече да постави под съмнение учрежденията, възгледите и представите, които са общи на всички почиващи на класови противоречия обществени форми. Хилиастичните мечти²¹⁷ на ранното християнство представлявали удобен опорен пункт за това. Но в същото време стремежът да се излезе отвъд пределите не само на настоящето, но и на бъдещето можел да бъде само фантастичен, само насилни над действителността; и още първият опит да бъде осъществен той на практика трябвало да отхвърли движението назад, в тесните рамки, които единствено били възможни при тогавашните условия. Нападките срещу частната собственост, искането за общност на имуществата неизбежно е трябвало да се изродят в примитивна организация на благотворителност; неопределеното християнско равенство можело най-много да получи форма на гражданско „равенство пред закона“; премахването на всяка власт се е превърнало в края на краищата в установяване на избирани от народа републикански правителства. Предусещането на комунизма във фантазията станало в действителност предусещане на съвременните буржоазни отношения.

Това насилствено, но напълно обяснимо с условията на живота на плебеите предусещане на бъдещата история срещаеме най-напред в *Германия у Томас Мюнцер* и неговата партия. Наистина още у таборитите е съществувала един вид хилиастична общност на имуществата, но само като чисто военна мярка. За пръв път при Мюнцер тези комунистически намеци стават израз на стремежите на една действителна обществена група; за пръв път у него те са формули-

рани с известна определеност; след него ние ги срещаме отново при всяко голямо народно сътресение, докато те постепенно се слоят със съвременното пролетарско движение точно така, както в средновековието борбата на свободните селяни срещу все повече и повече обвързващото ги феодално господство се слива с борбата на крепостните и зависимите селяни за пълно унищожаване на феодалния гнет.

Докато в първия от трите големи лагера, в *консервативно-католическия*, са били събрани всички онези елементи, които са били заинтересовани от запазване на съществуващия ред, т. е. имперската власт, духовните и една част от светските князе, по-богатото дворянство, прелатите и градският патрициат, под знамето на *бюргерско-умерената лутеранска* реформа се събират състоятелните елементи от опозицията, масата на низшето дворянство, бюргерството и даже част от светските князе, които се надявали да се обогатят чрез конфискация на църковните имоти и искали да използват удобния случай да постигнат по-голяма независимост от империята. Най-сетне, селяните и плебеите се обединили в *революционната* партия, чиито искания и учения били най-ясно формулирани от Мюнцер.

Лутер и Мюнцер по своите доктрини, както и по своя характер и по своите действия са пълни въплъщения на своята партия.

През периода от 1517 до 1525 г. *Лутер* е преминал през същите метаморфози, през които преминаха и съвременните немски конституционалисти от 1846 до 1849 г. и през които преминава всяка буржоазна партия, която за кратко време застава начело на движение то и бива изпреварвана в това движение от стоящата след нея плебейска или пролетарска партия.

Когато през 1517 г. *Лутер* за пръв път се обявил против догмите и устройството на католическата църква, неговата опозиция нямала още никакъв определен характер. Без да преминава границите на исканията на по-раншната бюргерска ерес, тя не е изключвала нито едно по-радикално направление, пък и не е можела да прави това. В първия момент трябвало да бъдат обединени всички опозиционни елементи, трябвало да бъде употребена най-решителна революционна енергия, трябвало да бъде противопоставена цялата маса на съществуващите дотогава ереси срещу католическото правоверие. Точно по същия начин нашите либерални буржоа бяха през 1847 г. още революционери, наричаха се социалисти и комунисти и мечтаеха за еманципация на работническата класа. Силната селска природа на *Лутер* се е проявила през този пръв период на неговата дейност по най-бурен начин.

„Ако те (т. е. римските попове) продължават яростно да беснеят, струва ми се, няма по-добро средство да бъдат укротени от това — кралеге и князете да употребят сила срещу тях, да се вдигнат и нападнат тези вредни хора,

които троят целия свят, и веднаж завинаги да турят край на играта им, с *оръжие*, а не с *думи*. Ако ние наказваме крадците с въже, убийците с меч, а еретиците с огън, защо да не нападнем тези вредни учители на гибелта — папи, кардинали, епископи и всичката останала сган на римския Содом — с *всякакви оръжия* и да не си *умием ръцете в тяхната кръв*?"²¹⁸

Но този първи революционен жар не траял дълго. Мълнията, която хвърлил Лутер, нанесла своя удар. Целият немски народ се раздвижил. От една страна, селяните и плебеите видели в неговите възвания срещу поповете, в неговата проповед за християнска свобода сигнал за въстание; от друга страна, към него се присъединили по-умерените граждани и голяма част от низшето дворянство; дори и князе били увлечени от общия поток. Едните вярвали, че е дошъл денят за разплата с всичките им потисници, другите искали само да сломят могъществото на поповете, зависимостта от Рим и католическата иерархия и да се обогатят посредством конфискация на църковните имоти. Партиите се обособили и си намерили представители. Лутер трябвало да избира между тях. Той, покровителствуваният от саксонския курфюрст, уважаваният професор от Витенбергския университет, който в една само нощ станал могъщ и прочут, заобиколеният от цяла свита зависими креатури и ласкатели велик човек, не се поколебал нито минута. Той изменил на народните елементи на движението и се присъединил към бюргерите, дворяните и князете. Неговите призови за борба на живот и смърт срещу Рим замлъкнали; сега Лутер започнал да проповядва *мирно развитие* и *пасивна съпротива* (сравни например „Към дворянството на немската нация“, 1520²¹⁹ и т. н.). На поканата на Хутен да отиде при него и при Зикинген в Ебернбург — център на дворянския заговор против поповете и князете — Лутер отговорил:

„Аз не бих желал евангелието да се проповядва с *насилие* и *кръвoproлитие*. Словото победи света, благодарение на Словото се запази църквата. Чрез Словото тя пак ще се възроди, а антихристът, както той е постигнал своето без *насилие*, така и ще падне без *насилие*.“

Този поврат или по-скоро това по-точно определение на Лутеровото направление положило началото на пазарлъците относно това, кои учреждения и догми трябва да бъдат запазени и кои да бъдат реформирани, на онази отвратителна дипломация, на онези отстъпки, интриги и спогодби, чийто резултат било аугсбургското вероизповедание, тази в края на краищата спазарена конституция на реформирания бюргерска църква²²⁰. Това било същото търгашество, което до отвращение точно се повтори неотдавна в политическа форма в немските национални събрания, спогодителни конгреси, ревизионни камари и ерфуртски парламенти. Еснафският характер на официалната реформация се проявил в тези преговори най-открито.

Обстоятелството, че Лутер, който от този момент станал официален представител на бюргерската реформа, станал проповедник на мирния прогрес, имало твърде сериозни причини. Голямата част от градовете преминала на страната на умерената реформа; низшето дворянство все повече и повече се присъединявало към нея, една част от князете била за нея, а друга част се колебаела. Нейният успех можел да се смята за осигурен поне в голяма част от Германия. При непрекъснатото мирно развитие останалите области не биха могли дълго време да се съпротивяват срещу напора на умерената опозиция. Обаче всяко насилствено сътресение сигурно би вмъкнало умерената партия в конфликт с крайната, плебейска и селска партия, би откъснало от движението князете, дворянството и много градове и можело да доведе до един от двата възможни резултата: или до победа на селяните и плебеите над бюргерската партия, или до смазване на всички прогресивни партии от католическата реставрация. В последно време ние имаме достатъчно примери за това, как буржоазните партии и при най-малка спечелена победа се стараят по пътя на мирния прогрес в рамките на законността да лавират между Сцила на революцията и Харибда на реставрацията.

Ако вследствие на общите социални и политически условия на тогавашното време резултатите от всякакво изменение е трябвало да бъдат в полза на князете и да увеличат тяхното могъщество, то и бюргерската реформа, колкото по-решително се отделяла от плебейските и селските елементи, е трябвало все повече да попада под контрола на князете, които възприели реформата. Сам Лутер ставал все повече и повече техен роб и народът съзнавал много добре какво прави, когато казвал, че Лутер станал също такъв слуга на князете, както и другите, и когато го посрещнал в Орламюнде с град от камъни.

Когато избухнала Селската война, и то в области, където князе и дворянство били в по-голямата си част католици, Лутер се опитал да заеме помирително становище. Той решително нападнал правителствата. Те със своето потисничество били предизвикали въстанието. Не селяните въстали срещу тях, а самият бог. Но, от друга страна, въстанието също не било дело божие и било противно на евангелието. Накрая той призовал и двете партии към взаимни отстъпки и им предложил да се помирят.

Но въпреки тези доброжелателни предложения за посредничество въстанието бързо се разпространило, обхванало даже протестантски области, които се намирали под властта на лутерански князе, господари и градове, и бързо надскочило бюргерската „благоразумна“ реформа. Най-решителната група въстаници установила главната си квартира в непосредствена близост с Лутер под водачество-

то на Мюнцер. Още няколко успеха и цяла Германия би пламнала. Лутер би бил обкръжен и може би като предател прекаран през строя и бит с тояги и цялата бюргерска реформа би била пометена и отнесена от буйния порой на селско-плебейската революция. Няма ло повече време за колебание. Пред опасността от революцията всички стари раздори били забравени; в сравнение с тълпите на селяните слугите на римския Содом били невинни агънца, кротки чада божии: граждани и князе, дворяни и попове, Лутер и папата се съюзили „против кръвожадните и разбойнически шайки на селяните“²²¹.

„Те трябва да бъдат бити, душини и клани тайно и явно, както се убива бясно куче! — се провиква Лутер. — Затова, скъпи господя, елате на помощ, спасявайте; колете, бийте, душете ги кой както може и ако някой бъде постигнат от смъртта, блазе му, защото по-блажена смърт от тая не може да има.“ Не трябва само да се проявява фалшиво милосърдие към селяните. Хората, които жалят онзи, когото сам бог не жалн, а иска да го накаже и погуби, сами се присъединяват към метежниците. След това селяните сами ще благодарят на бога, когато ще трябва да дадат едната крава за това, че ще могат да се ползват мирно от другата; а ще покаже на князете въстанието какъв е духът на простия народ, който може да бъде управляван само със сила. „Мъдрецът казва: *sibus, opus et virga asino**, главите на селяните са пълни с овесена слама; те не разбират от дума и са неразумни; затова те трябва да се покоряват на камшика и пушката и ще им бъде добре. Ние трябва да се молим за тях, за да бъдат послушни; не са ли послушни, няма защо много да ги съжаляваме. *Нека пушките кажат своята дума*, иначе ще бъде хиляди пъти по-зле.“

Точно тъй говореха нашите блаженопочивши социалистически и филантропични буржоа, когато пролетариатът след мартенските дни поиска своя дял от плодовете на победата.

Със своя превод на библията Лутер дал мощно оръжие в ръцете на плебейското движение. В библията той противопоставил на съвременното му феодализирано християнство скромното християнство от първите векове, на разкапващото се феодално общество — картината на едно общество, което нямало и понятие за многосложната, изкуствена феодална иерархия. Селяните използвали това оръжие всестранно срещу князе, дворянство и попове. Сега Лутер го обърнал срещу тях и съставил въз основа на библията истински дитирамб за установената от бога власт, по-добър от който не е могъл да създаде никакъв блюдолизец на абсолютната монархия. С помощта на библията били осветени и княжеската по милост божия власт, и пасивната послушност, и даже крепостното право. Това било отричане не само от селското въстание, но и от възмущението на самия Лутер от духовната и светската власт; Лутер предал по такъв начин на князете не само народното, но и бюргерското движение.

* — храна, товар и камшик за магарето. *Ред.*

Нужно ли е да посочваме имената на ония буржоа, които не много отдавна ни дадоха примери на също такава отричане от своето собствено минало?

Да противопоставим сега на бюргерския реформатор Лутер плебейския революционер *Мюнцер*.

Томас Мюнцер е роден в *Шолберг*, в подножието на Харц, около 1498 г.²²² Неговият баща, жертва на произвола на шолбергския граф, умрял на бесилката. Още петнадесетгодишен, Мюнцер основал в училището в Хале таен съюз против магдебургския архиепископ и въобще против римската църква. Неговите дълбоки познания по тогавашното богословие му донесли рано докторска титла и място на капелан в един женски манастир в Хале. Тук той вече се отнасял към догмите и обредите на църквата с най-голямо презрение, при литургията изпущал изцяло думите за превъплъщението и ядял, както разказва за него Лутер, тялото господне неосветено. Главният предмет на неговите научни занимания били средновековните мистици, особено хилястичните произведения на Йоахим Калабрийски. Хилядолетното царство, страшният съд над изродилата се църква и поквареният свят, които предвещавал и изобразявал този писател, се стрували на Мюнцер, че са вече близки с настъпването на реформацията и общото възбуждение. Той проповядвал в околните села с голям успех. В 1520 г. той отишъл като пръв евангелистки проповедник в Цвикау. Тук се срещнал с една от екстатическите хилястични секти, които продължавали още да съществуват в много местности, зад чието временно смирение и уединение се скривала непрекъснато растящата опозиция на низшите обществени слоеве срещу съществуващия строй и които с усиливането на агитацията започнали да излизат най-вече по-открито и по-упорито. Това била сектата на анабаптистите²²³ с Никлас *Шорх* начело. Те проповядвали приближаването на страшния съд и на хилядолетното царство; те имали „видения, екстази и пророчески дух“. Скоро те влезли в конфликт със съвета в Цвикау; Мюнцер застанал на тяхна страна, макар че той никога не се присъединявал безусловно към тях, а, напротив, ги подчинил на своето влияние. Съветът взел енергични мерки срещу анабаптистите и те били принудени да напуснат града, а заедно с тях и Мюнцер. Това било в края на 1521 г.

Мюнцер отишъл в Прага и се опитал да спечели там почва, като влязъл във връзка с остатъците от хусисткото движение, но неговата прокламация имала за резултат само това, че той трябвало да бяга и от Бохемия. През 1522 г. той станал проповедник в Алщедт в Тюрингия. Тук започнал дейността си с реформиране на култа. Той премахнал напълно латинския език, още преди Лутер да се реши да направи тази крачка, и четял не само предписаните неделни еванге-

лия и апостолски послания, но и цялата библия. Същевременно организираше пропаганда и в околните села. От всички страни народът се стичал при него и скоро Алщедт станал център на народното движение против поповете в цяла Тюрингия.

Мюнцер все още си оставал преди всичко богослов; той все още отправял своите нападки почти изключително срещу поповете. Но той не проповядвал, както Лутер бе започнал, необходимостта от спокойно разискване и мирен прогрес, а продължавал по-раншните гръмоносни Лутерови проповеди, призовавайки саксонските князе и народа към въоръжени действия срещу римските попове.

„Защото Христос казва: „Дошъл съм да донеса не мир, а меч.“ Но какво трябва вие (саксонските князе) да направите с него? Ако искате да бъдете слуги на божи, вие трябва да отстраните и премахнете злите, които се противят на евангелието. Христос заповядал (Евангелие от Лука, гл. 19, 27): „Доведете тук моите врагове и ги избийте пред очите ми . . . Оставете празните одумки, че тоза щяла да направи силата божия без помощта на вашия меч, защото иначе той ще ръждяса в иожницата. Ония, които се противят на откровението божие, трябва да бъдат изстребвани безмилостно, подобно на Езекия, Кир, Йосия, Даниил и Илия, които съкрушиха жреците на Ваал, защото иначе християнската църква никога не ще се възроди. Трябва да се изтръгнат плевелите от лозето божие по време на беритбата. Бог е казал (Пета Мойсеева книга, гл. 7): „Не жалете безбожниците, разрушавайте техните олтари, разбивайте и изгаряйте техните идоли, за да не се излее моят гняв върху вас.“²²⁴

Но тези обръщения към князете останали безрезултатни; в това време революционното възбуждение сред народа от ден на ден се разраствало. Мюнцер, чиито идеи ставали все по-смели, по-определени и по-резки, решително се отделил от бюргерската реформация и в същото време открито излиза като политически агитатор.

Неговото богословско и философско учение нападало всички главни пунктове не само на католицизма, но и въобще на християнството. В християнска форма той проповядвал пантеизъм, който има забележително сходство със съвременните спекулативни възгледи²²⁵ и на места дори се приближава към атеизма. Той отхвърля библията като единствен и безупречен източник на откровение. Истинското и живо откровение според него е разумът, откровение, което е съществувало във всички времена и при всички народи и което съществува и до днес. Да се противопоставя библията на разума значи мъртвата буква да убие духа; защото светият дух, за който говори библията, не е нещо, което съществува във нас; светият дух е именно нашият разум. Вярата не е нищо друго освен пробуждане на разума у човека и затова и езичниците могат да имат вяра. Чрез тази вяра, чрез този пробудил се разум човекът постига блаженство и става богоподобен. Затова небето не е нещо задгробно; то трябва да се търси в този живот и призиванието на вярващите е да

създадат това небе, т. е. царството божие, тук, на земята. Както не съществува задгробен рай, така не съществува и задгробен ад и вечен съд. Също тъй не съществува никакъв друг дявол, а само тази страсти и похоти у хората. Христос е бил също такъв човек като нас, пророк и учител и неговата тайна вечеря е била обикновена трапеза за помен, на която се яде хляб и се пие вино без каквато и да било мистична подправка.

Мюнцер проповядвал тези възгледи, като ги прикривал най-вече със същите християнски словесни форми, под които трябвало да се прикрива известно време и най-новата философия. Но основната еретическа мисъл прозира от всички негови произведения и ние ясно виждаме, че той отдава много по-малко значение на това библейско покривало, отколкото мнозина Хегелови ученици в най-ново време. И все пак цели три столетия делят Мюнцер от съвременната философия.

Неговото политическо учение било тясно свързано с тези революционни религиозни възгледи и също тъй излизало много далеч извън пределите на непосредствено съществуващите тогава обществени и политически отношения, както и неговата теология излизала извън пределите на господстващите тогава представи. Както религиозната философия на Мюнцер се доближава до атеизма, така и политическата му програма се доближава до комунизма и даже в навечерието на Февруарската революция много съвременни комунистически секти не разполагаха с такъв богат теоретически арсенал, с какъвто разполагаха „мюнцерци“ през XVI век. Тази програма, представляваща не толкова обобщение на исканията на тогавашните плебеи, колкото гениално предугаждане на условията за освобождение на едва зараждащите се тогава пролетарски елементи сред тези плебеи — тази програма искала незабавно установяване на царството божие, на предсказаното от пророците хилядогодишно царство на земята, като се възвърне църквата към своето първоначално състояние и като се премахнат всички учреждения, които били в противоречие с тази уж първобитнохристиянска, а всъщност съвсем нова църква. Под царство божие Мюнцер разбирал такъв обществен строй, в който вече няма нито класови различия, нито частна собственост, нито независима от членовете на обществото и чужда на тях държавна власт. Всички съществуващи власти, доколкото те не се подчинят на революцията и не се присъединят към нея, трябва да бъдат съборени; всички работи и всички имущества трябва да станат общи и да се въведе пълно равенство. За да се проведе всичко това не само в цяла Германия, но и в целия християнски свят, трябва да се основе един съюз; на князете и господарите трябва да бъде предложено да влязат в него; ако те не сто-

рят това, съюзът трябва при пръв удобен случай да ги събори с оръжие или да ги унищожи.

Мюнцер незабавно се заел с организирането на този съюз. Неговите проповеди ставали все по-пламенни и революционни. Без да се ограничава в нападките против поповете, той със същата страст е громил и князете, дворянството, патрициата, описвал с най-ярки краски съществуващия гнет и му противопоставял картината на своята фантазия за хилядогодишно царство на социално-републиканското равенство. В същото време той издавал един революционен памфлет след друг, изпращал свои емисари по всички посоки, а сам той организирал съюза в Алщедт и околността му.

Първият плод на тази пропаганда било разрушаването на капелата на св. Мария в Мелербах при Алщедт съгласно заповедта: „Разрушете техните олтари, съборете техните стълбове, изгорете техните идоли, защото вие сте свещен народ“ (Второзаконие, 7, 6). Саксонските князе дошли сами в Алщедт, за да усмирят вълненията, и заповядали да повикат Мюнцер в замъка. Тук той произнесъл проповед, подобна на която те не били навикнали да слушат от Лутер, тази „славословеща плът от Витенберг“, както го нарекъл Мюнцер. Позовавайки се на Новия завет, той настоявал безбожните управници, особено поповете и монасите, които считали евангелието за ерес, да бъдат избити. Безбожниците нямат право да живеят освен по милост на избраните. Ако князете не изтребят безбожниците, бог ще им отнеме меча, *тъй като силата на меча принадлежи на цялата община*. Главни виновници за лихварството, кражбата и разбойничеството са князете и господарите; те превръщат в своя собственост всяко създание, рибите във водата, птиците във въздуха, растенията по земята. И след това те се осмеляват да проповядват на бедните заповедта: не кради, а сами си вземат где каквото намерят, смъкват и дерат кожата от селянина и занаятчията; а когато последният извърши и най-малка простъпка, го обесват и на всичко това доктор Люгнер* казва: амин.

„Господарите сами са виновни за това, че беднякът става техен враг. Те не искат да отстранят причината за възмущението, а как може за дълго да се въдвори мир? Ах, любезни господа, колко хубаво ще заиграе господ с железния прът по старите грънци! Истина ви казвам, аз ще бунтувам народа. Прощавайте!“ (сравни Цимерман, „Селската война“, ч. II, стр. 75).

Мюнцер напечатал своята проповед. За наказание неговият печатар в Алщедт бил принуден от херцог Йохан Саксонски да напусне страната, а върху всички произведения на самия Мюнцер била наложена цензура от херцогското правителство във Ваймар. Но

* Игра на думи: „Lügner“ — „лъжец“ (Мюнцер има предвид Лутер). *Ред.*

Мюнцер не обърнал никакво внимание на тази заповед. Веднага след това той напечатал в имперския град Мюлхаузен едно във висша степен бунтарско съчинение²²⁶, в което призовавал народа

„да разшири отвора, та да може цял свят да види и разбере какво са нашите велики простаци, които са превърнали тъй богохулно бога в нашарено човече“.

Той завършил това съчинение с думите:

„Целият свят трябва да издържи един голям удар; разиграва се нещо такова, в резултат на което безбожниците ще бъдат съборени от трона, а нискостоящите ще бъдат въздигнати.“

Като епиграф „Томас Мюнцер с чука“ писал следното върху заглавието: „Внимавай, аз турих своите думи в твоята уста, аз те поставих над хората и царствата, за да изкореняваш, разрушаваш, разпиляваш и събаряш и за да строиш и насаждаш. Издигната е желязна стена между кралете, князете, поповете и народа. Те ще започнат борба, и победата по чудесен начин ще доведе до гибелта на силните безбожни тирани.“

Разривът на Мюнцер с Лутер и неговата партия бил назрял още отдавна. Лутер бил принуден сам да приеме някои църковни реформи, които Мюнцер въвел, без да го пита. Той следил дейността на Мюнцер с придирчивото недоверие на умерен реформатор към по-енергичната и по-радикална партия. Още през пролетта на 1524 г. Мюнцер писал на Меланхтон, този прототип на филистерски и охтичав кабинетен учен, че той и Лутер не разбират никак движението. Те се стараят да го задушат с вярата в буквата на библията и цялото тяхно учение е проядено от червеи.

„Драги братя, оставете вашите очаквания и колебания, време е вече, лято дойде. Не поддържайте приятелство с безбожниците; те пречат словото да действува с пълна сила. Не ласкайте вашите князе, защото иначе вие сами ще загинете заедно с тях. Вие, тънки познавачи на писанието, не ми се сърдете, аз не мога да постъпвам другояче.“²²⁷

Лутер няколко пъти е предизвиквал Мюнцер на диспут; но последният, готов всеки момент да приеме боя пред народа, нямал ни най-малко желание да се впуска в богословски спор пред предубедената публика на Витенбергския университет. Той не искал „да превръща свидетелството на духа в привилегия на висшето училище“. Ако Лутер е искрен, нека да използва своето влияние, за да престанат преследванията срещу печатаря, който бе напечатал проповедта на Мюнцер, и забраната на цензурата, та да може спорът да бъде безпрепятствено решен в печата.

И ето след излизането на споменатата революционна брошура Лутер открито излязъл против Мюнцер с донос. В своето печатано

„Писмо до саксонските князе срещу бунтовническият дух“²²⁸ Лутер обявил Мюнцер за оръдие на сатаната и призовал князете да се намесят и да изгонят из страната подбудителите на метежа, тъй като те не се задоволяват само да проповядват вредните си учения, но зоват и към въстание и противопоставяне със сила срещу властта.

На 1 август Мюнцер трябвало да отговаря пред князете във Ваймарския дворец срещу обвинението в бунтовнически действия. Има-ло налице твърде компрометиращи го факти; като попаднали по следите на неговия таен съюз, разкрили, че той има пръст в обединенията на рудничарите и селяните. Заплашили го с изгнание. Едва успял да се завърне в Алшедт, той узнал, че херцог Георг Саксонски искал да му го предадат; били хванати написани от неговата ръка съюзни писма, в които той призовавал поданиците на Георг към въоръжена съпротива срещу враговете на евангелието. Ако той не бил напуснал града, градският съвет щял да го предаде.

Между това все по-усилващото се възбуждение сред селяните и плебенте улеснило извънредно много пропагандата на Мюнцер. За тази пропаганда той намерил неоченими агенти в сектата на анабаптистите. Тази секта, нямаща никакви определени положителни догми, свързана само чрез общата опозиция срещу всички господстващи класи и чрез общия символ на второто кръщение, аскетически строга в своя начин на живот, неуморна, фанатична и безстрашна в своята агитация, все повече и повече се групирала около Мюнцер. Лишени, вследствие на преследванията, от постоянно местожителство, нейните представители скитали по цяла Германия и проповядвали навсякъде новото учение, в което Мюнцер им уяснил техните собствени нужди и стремежи. Мнозина от тях били изтезавани, изгаряни или наказвани със смърт по всевъзможни други начини, но мъжеството и издръжливостта на тези емисари били непоклатими и успехът от тяхната дейност при бързото нарастване на народното възбуждение бил неимоверно голям. Затова след бягството си от Тюрингия Мюнцер намерил почвата навсякъде подготвена и можел да се обърне пакъдето искал.

При Нюрнберг, закъдето Мюнцер се отправил първоначално,²²⁹ било преди около месец задушено в зародиш едно селско въстание. Мюнцер започнал тук да агитира тайно; скоро се появили хора, които защищавали неговите извънредно смели богословски положения относно незадължителността на библията и недействителността на тайнствата; те обявили Христа за обикновен човек и обявили светската власт за безбожна. „Тук броди сатаната, духът от Алшедт“, извикал Лутер. Тук, в Нюрнберг, Мюнцер отпечатал своя отговор на Лутер²³⁰. Той го обвинявал, че лицемери пред князете и подпомага реакционната партия със своята половинчатост. Но народът въпреки

това ще стане свободен и доктор Лутер ще изпадне тогава в положението на хваната лисица. Съветът конфискувал това съчинение и Мюнцер трябвало да напусне Нюрнберг.

Оттук той отишъл през Швабия в Елзас, в Швейцария и обратно в Горен Шварцвалд, където вече от няколко месеца бушувало въстание, което било значително ускорено от неговите анабаптистки емисари. Това пропагандно пътуване на Мюнцер несъмнено значително допринесло за организирането на народната партия, за ясното установяване на нейните искания и, накрая, за общото избухване на въстанието през април 1525 г. Тук изпъкват особено ясно две страни на дейността на Мюнцер — от една страна, неговото въздействие върху народа, към който той се е обръщал на единствения тогава разбран език на религиозно пророчество, и, от друга, неговото влияние върху посветените, пред които можел открито да говори върху своите крайни стремежи. Ако още по-рано, в Тюрингия, той бе събрал около себе си кръг от най-решителни хора не само измежду народа, но и измежду низшето духовенство и ги поставил начело на тайния съюз, сега той става тук център на цялото революционно движение в Югозападна Германия, организира връзката между Саксония и Тюрингия през Франкония и Швабия чак до Елзас и швейцарската граница. Между неговите ученици и между вождовете на съюза ние виждаме цяла редица южногермански агитатори, в мнозинството си революционни свещеници, като Хубмайер във Валдсхут, Конрад Гребел от Цюрих, Франц Рабман в Грисен, Шапелер в Меминген, Якоб Вее в Лайпхайм, доктор Мантел в Щутгарт. Сам той се намирал повече в Грисен, на шафхаузенската граница, и обхождал оттук Хегау, Клетгау и други места. Кървавите преследвания, които предприемали обезпокоените князе и господари срещу тази нова плебейска ерес, не малко са допринесли за усилването на революционния дух и за по-здравото сплотяване на съюза. След като Мюнцер агитирал така около пет месеца в Горна Германия, той се върнал, когато приближило избухването на заговора, пак в Тюрингия, където искал да ръководи сам въстанието и където ние пак ще се срещнем с него.

Ние ще видим колко вярно характерът и дейността на двамата партийни вождове са отразявали поведението на техните партии, колко нерешителността, страхът пред вземащото все по-сериозен характер движение, малодушното угодничество на Лутер пред князете са отговаряли на колебливата и двусмислена политика на бюргерството и колко революционната енергия и решителност на Мюнцер се възпроизвеждат в най-развитата част на плебеите и селяните. Разликата се състои в това, че докато Лутер се ограничавал да изразява възгледите и стремежите на мнозинството от своята класа

и по този начин да си спечели много евтина популярност в нейните среди, Мюнцер, напротив, отишъл много по-далеч от обикновените представи и непосредствените искания на плебеите и селяните и само от избрана част от тогавашните революционни елементи създал партия, която, доколкото стояла на висотата на неговите идеи и имала неговата енергия, винаги си оставала само незначително малцинство от въстаналата маса.

III

Приблизително петдесет години след като било потушено хусисткото движение, се появили първите признаци на зараждащия се революционен дух сред германските селяни.*

Във Вюрцбургската епископия, която от по-рано била вече разорена от хусистките войни, „от лошо управление, многобройни данъци, налози, разпри между феодалите, вражда, война, пожари, убийства, затвори и др.“ и която непрекъснато била ограбвана по най-безсрамен начин от епископите, поповете и дворянството, в 1476 г. възникнал първият селски заговор. Младият овчар и музикант *Ханс Бьохайм от Никласхаузен*, наречен още Барабанчика и *Ханс Свирача*, внезапно се появил като пророк в долината Таубер. Той разправял, че му се явила св. дева Мария и му заповядала да изгори барабана си, да престане да слугува на танците и греховните страсти и да призове народа към покаяние. Затова нека всеки се откаже от своите грехове и суетни светски удоволствия, да смъкне от себе си всички украшения и скъпоценности и да отиде на поклонение при майката божия в Никласхаузен, за да измоли опрощение на греховете си.

Още тук, при този пръв предвестник на движението, ние намираме оня аскетизъм, който се среща при всички средновековни въстания с религиозна окраска и в най-ново време в началото на всяко пролетарско движение. Тази аскетическа строгост в нравите, това искане от хората да се откажат от всички удоволствия и наслажде-

* В своята хронология ние следваме данните на Цимерман, на които ние сме принудени да се осланяме поради това, че в чужбина няма достатъчно източници, и с които можем напълно да се задоволим за целите на настоящата работа.

ния от живота, от една страна, издига срещу господстващите класи принципа на спартанското равенство, а, от друга, е необходимо преходно стъпало, без което не може да се раздвижи низшият слой на обществото. За да разгърне своята революционна енергия, за да осъзнае своето враждебно положение по отношение на всички останали обществени елементи, за да се обедини като класа, низшият слой трябва да почне с отказване от всичко, което още може да го примири със съществуващия обществен строй, да се отрече от ония малобройни наслади, които все още правят за известно време поносимо неговото угнетено съществуване и от които не може да го лиши даже най-суровото потисничество. Този *плебейски и пролетарски аскетизъм* както по своята дива фанатична форма, тъй и по своето съдържание се отличава рязко от бюргерския аскетизъм в оня вид, който бил проповядван от бюргерския лутерански морал и от английските пуритани (за разлика от индипендентите²³¹ и други порадикални секти) и цялата тайна на който се състои в *буржоазната пестеливост*. Впрочем от само себе си се разбира, че този плебейско-пролетарски аскетизъм губи своя революционен характер, доколкото, от една страна, развитието на съвременните производителни сили увеличава до безкрайност материалните средства за консумация, вследствие на което прави съвсем ненужно спартанското равенство, от друга страна, условията на живот на пролетариата, а заедно с това и самият пролетариат, все повече и повече се революционизират. Тогава масите постепенно се освобождават от аскетизма, а у държащите се здраво за него сектанти той се изражда или непосредствено в буржоазно скъперничество, или във високомерна добродетелност, която на практика също се свежда до еснафско или занаятчийско скъперничество. Пролетарската маса въобще няма нужда от проповед да се отрича от земните блага, тъй като тя почти няма нищо такова, от което да може да се откаже.

Проповедта на Ханс Свирача за покаяние намерила извънредно жив отзвук; всички революционни пророци започвали с нея и действително само огромно напрежение, само внезапно отричане от целия привичен начин на живот можели да раздвижат тоя раздробен, разединен, от детство приучен към сляпо подчинение селски народ. Започнали поклонения в Никласхаузен, които скоро взели масови размери; и колкото по-масово народът се стичал там, толкова по-смело младият бунтовник разкривал плановете си. Никласхаузенската богородица — проповядвал той — му открила, че занаятци не бива да има нито императори, нито князе, нито папи, нито каквито и да било други духовни или светски власти; всички хора трябва да станат братя помежду си и всеки трябва да изкарва хляба си с труда на своите ръце и никой не бива да има повече от другите. Всички арен-

ди, оброци, ангария, мита, берии и други данъци и повинности трябва да бъдат премахнати завинаги и горите, водите, пасбищата трябва навсякъде да станат достъпни за всички.

Народът с радост възприел това ново евангелие. Славата за пророка, „пратеник на нашата богородица“, бързо се разпростанила; при него почнали да се стичат тълпи поклонници от Оденвалд, от Майн, Кохер и Якст, дори и от Бавария, Швабия и от Рейн. Разправяли си един на друг за чудесата, които той бил извършил; падали пред него на колене, обръщали се към него с молитви като към светия; влизали в разпри за парченца от неговата шапка, като че ли те били реликви и амулети. Напразно против него се обявявали поветете, като представляли видението му за дяволско изкушение, а неговите чудеса — за адски измами. Масата верующи се увеличавала неимоверно бързо, започнала да се образува революционна секта, неделните проповеди на бунтуващия се овчар събирали в Никласхаузен до четиридесет хиляди души и повече.

Няколко месеца Ханс проповядвал пред масите. Но той нямал намерение да се ограничи само с проповед. Той бил в тайни връзки със свещеника в Никласхаузен и с двама рицари, Кунц фон Тунфелд и неговия син, които възприели новото учение и трябвало да станат военни предводители на замисленото въстание. Най-после, в неделята преди св. Килиан, когато му се сторило, че силата на неговото влияние е достатъчно голяма, той дал сигнал за въстание.

„А сега — завършил той своята проповед — идете си по домовете и обмислете това, което ви възвести пресветата майка божия; оставете идущата събота жените, децата и старците в къщи, а вне всички, мъжете, елате пак тук, в Никласхаузен, в деня на св. Маргарита, т. е. в идущата събота, и доведете със себе си своите братя и приятели, колкото ги имате. Но елате тук не с тояги, а с доспехи и оръжие — със свещ в едната ръка и с меч, копие или алебарда в другата. И света дева ще ви обяви тогава своята воля, която вне ще трябва да изпълните.“²³²

Но преди да успеят да се съберат селските маси, конниците на епископа* хванали през нощта бунтовника-пророк и го откарали във Вюрцбургския замък. В определения ден се събрали около 34,000 въоръжени селяни, но вестта за арестуването на Ханс им поддействувала съкрушително. По-голямата част се разбягала; по-посветените сполучили да задържат около 16,000 и под предводителството на Кунц фон Тунфелд и на сина му Михаил те потеглили към замъка. С разни обещания епископът ги убедил да се разотидат; но едва почнали да се разотиват, нападнала ги конницата на епископа и пленила мнозина от тях. Двама били обезглавени, а самият Ханс Свирача — изгорен. Кунц фон Тунфелд е трябвало да бяга и само

* — Рудолф II. Ред.

с цената на това, че отстъпил всички свои имена на епископа, бил признат отново за негов васал. Поклоненията в Никласхаузен продължавали още известно време, но в края на краищата и те били забранени.

След този пръв опит в Германия за дълго време отново настъпило затишие. Нови заговори и въстания на селяните започнали едва в края на 90-те години.

Ние няма да се спираме на холандското селско въстание през 1491 и 1492 г., което било потушено едва от херцог Албрехт Саксонски в битката при Хемскерк, на избухналото в същото време въстание на селяните от Кемптенското абатство в Горна Швабия и на фризкото въстание през 1497 г. под предводителството на Сиард Айлва, потушено също от Алберт Саксонски. Някои от тези въстания са доста отдалечени от арената на Селската война в истинския смисъл на думата, а други представляват борба на свободните дотогава селяни срещу опитите да им бъде натрапен феодализмът. Ние направо ще преминем към двата големи заговора, които подготвили Селската война: към заговора на „Цървула“ и заговора на „Бедния Конрад“.

Същата скъпотия, която предизвикала селското въстание в Нидерландия, предизвикала през 1493 г. в Елзас образуването на таен съюз между селяните и плебеите, в който взели участие и хора, които принадлежали към бюргерската опозиционна партия, и на който повече или по-малко съчувствувала даже част от низшето дворянство. Център на съюза била областта на Шлетшадт, Зулц, Дамбах, Росхайм, Шервайлер и т. н. Заговорниците искали да бъдат ограбени и изстребени лихварите, които още тогава, както и сега, изсмуквали всичките сокове на елзаските селяни, искали да се въведе година на опрощение, през която всички дългове трябва да отпаднат по давност, да се премахнат данъците, налозите и други тегоби, да се разтурят църковният и ротвайлският (имперският) съд, искали правото да се утвърждават налозите, да се ограничи доходът на духовенството на 50—60 гулдена на всяко лице, да се премахне тайната изповед и да се въведат собствени, изборни съдилища във всяка община. Планът на заговорниците бил такъв: когато съюзът укрепне достатъчно, да нападнат укрепленията на Шлетшадт, да конфискуват манастирската и градската каса и оттам да организират въстание в целия Елзас. На съюзното знаме, което щяло да се развее в момента на въстанието, бил изобразен селски цървул с дълга връв, така наречен *Bundschuh*, който станал символ за селските заговори през следващите двадесет години и им дал името си.

Събранията на заговорниците ставали обикновено нощем на уединената височина Хунгерберг. Приемането в съюза било свър-

зано с най-тайнствени церемонии и с предупреждения за най-сурови наказания за измяна. И все пак заговорът бил разкрит тъкмо в момента, когато трябвало да бъде проведено нападението срещу Шлетшадт, през страстната седмица на 1493 г. Властите бързо взели най-решителни мерки; мнозина от заговорниците били хвърлени в тъмница и подложени на мъчения; някои от тях били разкъсани на четири или обезглавени, на други били отрязани пръстите и ръцете, след което били изгонени от страната. Голям брой заговорници избягали в Швейцария.

Обаче след този пръв разгром „Цървулт“ съвсем не бил унищожен. Напротив, той продължавал да съществува тайно; многобройните, разпръснати по Швейцария и Южна Германия бегълци се превърнали в много емисари, които, срещайки навсякъде същия гнет и същата склонност към въстание, разпространили „Цървула“ по цялата територия на днешен Баден. Твърдостта и упоритостта на горнонемските селяни заслужават възхищение: в продължение на тридесет години, като се почне от 1493 г., те организирали тайни заговори, преодолявали всички обусловени от техния териториално-разпокъсан начин на живот препятствия за създаване на по-голям и централизиран съюз и след всички безброй поражения и екзекуции на вождовете отново и отново възраждали своите заговорнически организации — докато най-последно настъпил удобен момент за масово въстание.

През 1502 г. се появили първите признаци на тайно селско движение в Шпайерската епископия, която тогава обхващала и областта на Брухзал. Действително Съюзът на „Цървула“ се възстановил тук със значителен успех. В съюза влизали около 7,000 души; неговият център се намирал в Унтергромбах, между Брухзал и Вайнгартен, а отделни разклонения се простирали надолу по Рейн до Майн, а нагоре — чак до маркграфство Баден. Неговата програма съдържала искания за премахване на всякакви оброчи, десетъци, налози и мита, плащани на князете, дворянството и поповете; премахване на крепостната зависимост; конфискуване на манастирските и други църковни земи и *разпределянето им между народа; най-последно, да не се признават никакви други владетели освен императора.*

Тук ние за пръв път срещаме у селяните искане за секуларизиране на църковните имоти в полза на народа и искане за единна и неделима германска монархия. Оттогава двете тези искания редовно се издигали все отново и отново от по-развитата фракция на селяните и плебеите, докато най-последно Томас Мюнцер превръща *разделението* на църковните имоти в тяхна *конфискация* с цел да се установи *общност на имуществата*, а искането за единна германска империя — в искане за единна и неделима германска *република*.

Възстановеният Съюз на „Цървула“, както и старият, си имал свое тайно място за събрания, своя клетва за пазене тайна, свои церемонии при приемането и свое съюзно знаме с надпис: „Нищо освен божията справедливост!“ Планът за действие бил сходен с плана на елзасците; възнамерявало се внезапно завземане на Брухзал, мнозинството от чиито жители влизали в съюза, да бъде организирана тук съюзна войска и да бъде изпратена тя като подвижен събирателен център в околните княжества.

Планът бил предаден от един свещеник, на когото един заговорник го съобщил при изповед. Правителствата веднага взели мерки против заговора. Колко разклонения имал съюзът, се вижда от страха, който обзел различните имперски съсловия в Елзас, както и в Швабския съюз²³³. Докарани били войски и били извършени масови арести. „Последният рицар“, император Максимилиан, издал кръвожадни постановления за наказване участниците в нечуваното начинание на селяните. На отделни места работата дошла до образуване на отряди и въоръжена съпротива; но разпръснатите тълпи селяни не могли да се държат дълго време. Някои заговорници били наказани със смърт, други избягали; все пак тайната била тъй добре запазена, че мнозинството и даже вождовете успели да останат невреждими било в своите родни места, било в земите на съседните владетели.

След това ново поражение пак настъпило за дълго време прилично затишие в класовата борба. Но работата продължавала тихо-мълком. В Швабия още в първите години на XVI век възникнал — очевидно във връзка с дейността на разпръснатите членове на Съюза на „Цървула“ — Съюзът „Бедният Конрад“; в Шварцвалд Съюзът на Цървула продължавал да съществува като отделни малки кръжоци, докато след десет години един енергичен селски вожд успял отново да свърже отделните нишки в един голям заговор. Двата заговора се проявили скоро един след друг в бурните 1513—1515 г., в които също и швейцарските, унгарските и словенските селяни дигнали редица значителни въстания.

В Горен Рейн „Цървулт“ бил възстановен от бившия войник Йос Фриц от Унтергротбах, който избягал, след като бил разкрит заговорът в 1502 г., и който във всяко отношение бил забележителна личност. След бягството си той живял в разни места между Боденското езеро и Шварцвалд и в края на краищата се поселил в Леен около Фрайбург, където дори бил назначен за горски пазач. Следствените актове съдържат извънредно интересни подробности за голямото му умение да реорганизира оттук съюза, като привличал в него най-разнообразни хора. Със своя дипломатически талант и желязната си издръжливост този образец конспиратор успял да

вмъкне в съюза неимоверно голям брой хора, принадлежащи към най-различни класи: рицари, свещеници, граждани, плебеи и селяни; и доста вероятно е, че той организираше даже няколко рязко разграничени една от друга степени на заговора. Всички елементи, които можели да бъдат полезни, били използвани най-предпазливо и умело. Освен по-посветените емисари, които, преоблечени в най-разнообразни дрехи, кръстосвали из цялата страна, били използвани за второстепенни задачи и скитници, и просяци. Йос бил в непосредствени връзки с кралете на просяците и чрез тях той имал на разположение цялата многобройна скитническа маса. Тези крале на просяците играли значителна роля в заговора. Те били извънредно своеобразни фигури. Един от тях скитал заедно с едно мнимо сакато момиче и събирал за него милостиня. На шапката си имал повече от осем емблеми („четринадесет помощници в нужда“, св. Отилия, пречиста дева и т. н.); при това той имал дълга червена брада и дебела чепата тояга с кама и шип. Друг просел в името на св. Валентин, като продавал разни подправки и цитварно семе против глисти, облечен бил в дълга дреха с цвят на стомана, червена барета с триентския младенец на нея, шпага отстрани, няколко ножа и кама на пояса; други излагали изкуствено раздразвани рани и се обличали със съответни странни дрехи. Те били най-малко десет души; те трябвало срещу възнаграждение от 2,000 гулдена да подпалят пожари едновременно в Елзас, в маркграфството Баден и в Брайсгау и да се явят в Розен в деня на храмовия празник в Цаберн поне с 2,000 свои хора и под началството на бившия главатар на ландскнехтите Георг Шнайдер да завземат града. Между същинските членове на съюза била устроена от станция до станция шафетна служба за връзка, и Йос Фриц и неговият главен емисар Штофел от Фрайбург непрекъснато обикаляли на коне от една местност в друга, като правели нощни прегледи на новоприетите членове. Относно разпространението на съюза в Горен Рейн и в Шварцвалд следствените актове дават достатъчно данни: в тях са посочени множество имена на членове заедно с техните отличителни белези от най-различни местности в тази област. В повечето случаи те са занаятчийски калфи, след това селяни и кръчмари, няколко дворяни и попове (например попът от самия Леен) и безработни ландскнехти. От самия този състав се вижда, че под ръководството на Йос Фриц съюзът на „Цървула“ взел много по-развит характер. Плебейският елемент от градовете започнал да играе все по-голяма роля в него. Разклоненията на съюза се пръснали из цял Елзас, днешен Баден чак до Вюртемберг и до Майн. Понякога по уединени планини, например на Книбис и др., били устройвани по-големи събрания, в които се обсъждали съюзните работи. Срещите на воз-

дове, в които често вземали участие и членовете на съюза от съответната местност, а също така и делегати от по-отдалечени райони, ставали в Хартмат при Леен; тук били приети и четиринадесетте точки на съюзната програма: унищожаване на всички власти освен императорската и (според някои данни) папската; премахване на ротвайлския имперски съд; ограничаване на църковния съд само за духовни дела; премахване на всички по-нататъшни лихви, след като сумата на платените вече лихви стигне размерите на заетия капитал; установяване на най-висока норма на лихвата до пет процента; свобода на лова, риболова, пашата и сеченето на горите; ограничаване доходите за всеки поп само от една бенефиция; конфискуване на църковните имоти и манастирските съкровища в полза на съюзната военна каса; премахване на всички несправедливи налози и мита; вечен мир в целия християнски свят; енергични действия против всички противници на съюза; въвеждане на данък в полза на съюза; завземане на укрепения град (Фрайбург), който да служи за център на съюза; започване на преговори с императора, след като бъдат събрани съюзните отряди, и с Швейцария — в случай че императорът откаже. Такива са били точките, по които е било постигнато споразумение. Те показват, че, от една страна, исканията на селяните и плебеите почнали да приемат все по-определена и здрава форма и че, от друга страна, трябвало в същата степен да се направят отстъпки на по-нерешителните и умерени елементи.

Въстанието трябвало да почне през есента на 1513 г. Липсвало само съюзно знаме и за да бъде то нарисувано, Йос Фриц заминал за Хайлброн. Наред с различните емблеми и изображения на него бил нарисуван цървул и имало надпис: „Господи, помогни да бъде възстановена твоята божествена справедливост!“ Но през отсъствието на Йос бил направен преждевременен опит да се завземе Фрайбург, който бил разкрит; някаква непредпазливост при водене на пропагандата помогнала на фрайбургския съвет и на баденския маркграф да попаднат на вярна следа, а измяната на двама заговорници завършила разкритията. Маркграфът, фрайбургският съвет и имперското правителство в Ензисхайм* незабавно изпратили своите шпиони и войници; някои от членовете на „Цървула“ били арестувани, подложени на мъчения и наказани със смърт; но и този път болшинството и самият Йос Фриц успели да избягат. Швейцарските власти преследвали бегълците този път с голямо ожесточение и даже мнозина наказали със смърт; но и те, както и техните съседни, не могли да попречат на мнозинството от бегълците да останат

* — т. е. правителството на наместника на австрийските Хабсбурги в Горен Елзас и Брайсгау. *Ред.*

в съседство с местата на своето по-раншно местожителство и даже малко по малко те почнали да се връщат в родните си места. Най-много свирепствували елзаските власти в Ензисхайм; по тяхна заповед били обезглавени, разкъсани на четири и разкъсани чрез въртящо се колело голям брой лица. Самият Йос Фриц се намирал обикновено на швейцарския бряг на Рейн, но често минавал в Шварцвалд, без някой да може да го хване.

Защо швейцарските власти се обединили този път със съседните правителства за преследване членовете на „Цървула“, ни обяснява селското въстание, избухнало през следната, 1514 г., в Берн, Золотурн и Люцерн, което имало за последица чистка на аристократическите правителства и на патрицията изобщо. Селяните освен това си извоювали известни права и привилегии. Успехът на местните швейцарски въстания се обяснява с това, че Швейцария била още по-малко централизирана, отколкото Германия. Селяните навсякъде бързо се справяли със своите местни господари също и през 1525 г., но не устоявали в борбата срещу организираните въоръжени сили на князете, а такива не съществували в Швейцария.

Едновременно със заговора на „Цървула“ в Баден и очевидно в непосредствена връзка с него във Вюртемберг изникнал втори заговор. Съдейки по документални данни, той съществувал още от 1503 г. и тъй като названието „Цървул“ станало от времето на потушаването на Унтергромбахския заговор много опасно, той бил наречен „Бедният Конрад“. Негов главен център била долината на Ремс, под Хоеншауфенберг. Неговото съществуване отдавна вече не било тайна поне между народа. Безсрамното потисничество от страна на правителството на херцог Улрих и редицата гладни години, които оказали извънредно голямо влияние върху избухването на движението в 1513 и 1514 г., увеличили броя на съюзните членове: самото избухване било предизвикано от нововъведените налози върху виното, месото и хляба и от налага върху капитала в размер на един пфениг на гулден годишно. Най-напред трябвало да бъде завзет град Шорндорф, където главатарите на заговора се събирали в къщата на ножаря Каспар Преглицер. Въстанието избухнало през пролетта на 1514 г., 3,000, а по други сведения 5,000 селяни се приближили до града, но херцогските чиновници успели с примамливи обещания да ги убедят да се разотидат; херцог Улрих, който се съгласил да отмени новите данъци, дошъл бързо в града с осемдесет конници, но там, благодарение на това обещание, всичко вече било успокоено. Той обещал да свика ландтага и да разгледа там всички жалби. Но главатарите на заговора добре разбирали, че херцог Улрих се стремял само да поддържа спокойствие сред народа, докато събере и подготви достатъчно войска, за да може да наруши

своята дума и да събере насила наложите. Затова те се обърнали от къщата на Каспар Прегицер, „канцеларията на Бедния Конрад“, с възвание за свикване на съюзен конгрес и за тази цел разпратили емисари навсякъде. Успехът на първото въстание в долината на Ремс направил движението популярно сред народа; посланията и емисарите намерили навсякъде благоприятна почва и на състоялия се на 28 май конгрес в Унтертюркхайм се събрали голям брой делегати от всички части на Вюртемберг. На конгреса било решено да се продължи усилено агитацията и при пръв удобен случай да се почнат действия в долината на Ремс с цел отгук въстанието да се разшири по-нататък. Когато бившият войник Бантелханс от Детинген и ползуващият се с голямо уважение селянин Зингерханс от Вюртинген привлекли на страната на съюза планинската част на Швабия, въстанието вече пламнало навсякъде. Наистина Зингерханс бил ненадейно нападнат и хванат в плен, но градовете Бакнанг, Виненден, Маркгръонинген паднали в ръцете на обединилите се с плембейте селяни, и цялата страна от Вайнсберг до Блаубойрен и от Блаубойрен до баденската граница открито въстанала. Улрих трябвало да отстъпи. Но като свикал ландтага за 25 юни, той в същото време се обърнал към съседните князе и свободни градове с писма, молейки за помощ срещу въстанието, което заплашвало всички князе, власти и знатни хора в империята и „поразително прилича на действията на „Цървула““.

Междувременно ландтагът, т. е. депутатите от градовете, и голям брой делегати на селяните, които също тъй искали място в ландтага, се събрали вече на 18 юни в Щутгарт. Прелатите още не били пристигнали, а рицарите съвсем не били и поканени. Градската щутгартска опозиция и два отряда селяни, намиращи се наблизо в Леонберг и долината на Ремс, поддържали исканията на селяните. Селските делегати били допуснати; било взето решение да бъдат сменени и наказани тримата омразни съветници на херцога — Лампартер, Тумб и Лорхер, да се образува при херцога съвет от четирма рицари, четирма граждани и четирма селяни, да се определи на херцога цивилна листа и да се конфискуват имотите на манастирите и богоугодните учреждения в полза на държавната каса.

Против тези революционни решения херцог Улрих извършил държавен преврат. На 21 юни той заминал със своите рицари и съветници за Тюбинген, където го последвали и прелатите, заповядал на гражданите и те да се явят там, което те изпълнили, и продължил тук заседанията на ландтага без участието на селяните. Тук, поставени под военен терор, гражданите предали своите съюзници — селяните. На 8 юли бил сключен Тюбингенският договор, съгласно който страната трябвало да поеме изплащането на около

един милион от херцогския дълг, върху властта на херцога били наложени известни ограничения, които той никога след това не спазвал, а селяните трябвало да се задоволят с няколко неясни общи думи, и с твърде положителен наказателен закон, според който бунтовете и съюзите били наказуеми. За представителство на селяните в ландтага, разбира се, повече не станало и дума. Селското население гръмко говорило за предателство, но херцогът, получил отново кредит, след като съсловията поели изплащането на неговите дългове, бързо събрал войска; неговите съседи, особено Пфалцкият курфюрст, също му изпратили помощни отряди. Вследствие на това цялата страна още в края на юли приела Тюбингенския договор и положила нова клетва. Само в долината на Ремс „Бедният Конрад“ оказал съпротива; херцогът, който пак пристигнал тук, едва не бил убит, и на Капелберг се образувал селски лагер. Но когато работата се проточила, мнозинството от въстаниците пак се разбягали поради липса на съестни припаси; а останалите, в резултат на един двусмислен договор с няколко депутати от ландтага, също се разотишли по домовете си. Улрих, чиято войска в това време се усилила с доброволно изпратените му отряди от градовете, които, след като били задоволени техните искания, станали фанатични противници на селяните, нападнал въпреки договора долината на Ремс, градовете и селата на която били подложени на грабеж, 1,600 селяни били хвърлени в затвора, 16 души от тях били незабавно обезглавени, а на по-голямата част от останалите били наложени тежки парични наказания в полза на касата на Улрих. Мнозина останали дълго време в затворите. Издадени били строги закони, според които сурово се наказвал всеки опит да се възстанови съюзът и да се свикват селски събрания, а швабското дворянство сключило специален съюз за потушаване на всеки опит за въстание. Обаче главните предводители на „Бедния Конрад“ благополучно се скрили в Швейцария, откъдето след няколко години по-голямата част от тях се върнали един по един в родината си.

Едновременно с вюртембергското движение се появили симптоми за възобновяване дейността на „Цървула“ в Брайсгау и в Баденското маркграфство. През юни около Бюл бил направен опит за въстание; но той бил незабавно потушен от маркграф Филип, а предводителят на въстанието Гугел-Бастиан бил арестуван и обезглавен във Фрайбург.

В същата 1514 г., също през пролетта, избухнала всеобща селска война в *Унгария*. Тогава там проповядвали кръстоносен поход против турците и както обикновено обещавали свобода на всички крепостни и зависими селяни, които пожелаят да вземат участие в него. Събрали се около 60,000 души, които били поставени под начал-

ството на секлера²³⁴ Георг Дожа, който още по-рано се бил вече отличил във войната с турците и получил за това дворянско звание. Обаче унгарските рицари и магнати се отнесли твърде неблагоприятно към този поход, заради който те можели да бъдат лишени от своята собственост, от своите крепостни. Те се втурнали след отделните отряди селяни и чрез насилие и жестокости върнали своите крепостни обратно. Когато това станало известно във войската на кръстоносците, яростта на потиснатите селяни се развихрила. Двама от най-ревностните проповедници на кръстоносния поход, Лаврентий и Варнава, със своите революционни речи още повече раздухали омразата на войската срещу дворянството. Самият Дожа споделял гнева на своята войска против предателите-дворяни. Кръстоносната войска се превърнала в революционна армия и Дожа застанал начело на това ново движение.

Той се разположил със своите селяни на лагер на Ракошкото поле край Пеща. Враждебните действия почнали със стълкновения с хората на дворянската партия в околните села и предградията на Пеща. Скоро работата стигнала до въоръжени схватки и най-после до сицилианската вечерня²³⁵ за всички попаднали в ръцете на селяните дворяни и до изгаряне на всички околни замъци. Дворът заплашвал, но неговите заплашвания били напразни. Когато първият народен съд над дворянството бил извършен при стените на столицата, Дожа преминал към по-нататъшни операции. Той разделил войската си на пет колони. Две от тях били изпратени към горноунгарските планини, за да вдигнат там всеобщо въстание и да изтребят дворянството. Трета, под водачеството на един пещенски гражданин, Амброс Салереш, останала в Ракошкото поле, за да наблюдава столицата; четвъртата и петата колона били поведени от Дожа и брат му Григорий срещу Сегедин*.

В това време дворянството се събрало в Пеща и повикало на помощ седмоградския войвода Иоан Заполя. След като Салереш заедно с бюргерските елементи от селската войска преминал на страната на врага, дворяните заедно с будапещенските бюргери разбили и унищожили отряда, който бил на лагер в Ракошкото поле. Огромен брой пленници били наказани със смърт по най-жесток начин, а останалите били пуснати по домовете им с отрязани носове и уши.

Като претърпял неуспех при Сегедин, Дожа се насочил към Чанад и го превзел, след като разбил най-напред дворянската войска под началството на Батори Ищван и епископ Чаки и отъмстил с кръвава разправа над пленниците — между които били и епископът и кралският казначей Телеки — за жестокостите на Ракошкото поле.

* Унгарско название: Сегед. *Ред.*

В Чанад той провъзгласил република, премахване на дворянството, всеобщо равенство и суверенитет на народа и потеглил след това срещу Темешвар*, където се бил укрив Батори. Но докато той, подкрепен от нова войска под началството на Антон Хосу, обсаждал тази крепост в продължение на два месеца, двете горноунгарски армии били разбити от дворянството в редица сражения и срещу него потеглил със седмоградската армия Йоан Заполя. Заполя нападнал селяните и ги разпръснал; взет в плен, Дожа бил жив опечен на един нажежен трон и изяден от неговите собствени хора, които само при това условие били оставени живи. Разпръснатите селяни, наново събрани от Лаврентий и Хосу, били разбити още веднаж, и всички, които попаднали в ръцете на врага, били набити на кол или обесени. Хиляди трупове на селяни висели покрай улиците или по входовете на опожарените села. Казват, че в боевете паднали или били избити по време на репресиите към 60,000 души. Но дворянството се погрижило в следващия ландтаг закрепостяването на селяните наново да бъде признато като закон в страната.

Избухналото около същото време селско въстание във „Виндската марка“, т. е. в Каринтия, Крайна и Щирия, се опирало на един заговор, близък по своя характер на заговора на „Цървула“; той възникнал в тази разорена от данъците на дворянството и кралските чиновници, опустошена от турските нашествия и измъчена от глад област още в 1503 г. и предизвикал и тогава въстание. Вече през 1513 г. словенските селяни от тези местности, както и немските, вдигнали отново знамето на борбата за „stara prava“ („старите права“) и ако през тази година пак са успели да ги успокоят, ако в 1514 г., когато те се събирали на още по-големи маси, император Максимилиан успял да ги убеди да се разотидат чрез изричното обещание да възстанови „старите права“, то през пролетта на 1515 г. вечно лъганият народ се вдигнал с още по-голямо ожесточение на война за възмездие. Както и в Унгария, навсякъде били разрушавани замъците и манастирите, селските съдии съдили и издавали присъди за обезглавяване на взетите в плен дворяни. В Щирия и Каринтия императорският военачалник Дитрихщайн сполучил бързо да потуши въстанието; но в Крайна то било потушено само в резултат на внезапно нападение срещу град Райн (през есента на 1516 г.) и на последвалите след това безбройни жестокости на австрийските власти, които заслужават напълно да бъдат поставени наред с мерзостите на унгарското дворянство.

Напълно ясно е, че след цяла редица толкова тежки поражения и масови разправи, устроени от дворянството, селяните в Германия

* Румънско название: Тимишоара. *Ред.*

си оставали в продължение на доста дълго време спокойни. И все пак нито заговорите, нито местните въстания не се прекратявали напълно. Още в 1516 г. мнозинството от избягалите участници в заговора на „Цървула“ и „Бедния Конрад“ се върнали в Швабия и в Горен Рейн, а в 1517 г. „Цървулът“ действувал с всички сили в Шварцвалд. Самият Йос Фриц, който все още пазел скрито в пазвата си старото знаме на „Цървула“ от 1513 г., отново започнал да обикаля из целия Шварцвалд и да развива енергична дейност. Заговорът бил организиран отново. Както и четири години преди това, пак взели да се свикват събрания в Книбис. Но тайната не била запазена; властите узнали за заговора и взели решителни мерки. Мнозина били хванати и осъдени на смърт; най-дейните и интелигентните участници в движението трябвало да бягат, в това число ■ Йос Фриц, когото не успели и този път да хванат. Изглежда, че той скоро след това умрял в Швейцария, тъй като оттогава името му не се споменава вече никъде.

IV

В същото време, когато в Шварцвалд бил потушен четвъртият заговор на „Цървула“, Лутер дал сигнал във Витенберг за движението, което трябвало да увлече всички съсловия във водовъртежа на събитията и да раздруса цялата сграда на империята. Тезисите на тюрингийския августинец²³⁶ подействували като гръмотевичен удар върху буре с барут. Най-различни взаимнокръстосващи се стремежи на рицарите и гражданите, на селяните и плебеите, на домогващите се към суверенитет князе и на низшето духовенство, на тайните мистични секти и на литературната — учена и бурлеско-сатирична²³⁷ — опозиция намерили в тия тезиси на първо време общ, всеобемаш израз и се сгруппирали около тях с поразителна бързина. Този образувал се за една нощ съюз на всички опозиционни елементи, колкото кратковременно и да е просъществувал, изведнаж разкрил всичката огромна мощ на движението и с това още повече ускорил неговото развитие.

Но именно това бързо развитие на движението трябвало много скоро да развие скритите в него зародиши на раздора, трябвало във всеки случай отново да предизвика разрив между противоположните поради различното си жизнено положение съставни елементи на възбудената маса и да ги върне в нормалното за тях състояние на вражда. Това групиране на пъстрата опозиционна маса около два притегателни центъра се проявило още в първите години на реформацията; дворянството и гражданите се групирали безусловно около Лутер; селяните и плебеите, не виждайки още в Лутер открит враг, образували, както и по-рано, отделна революционно-опозиционна партия. Разликата била само тази, че сега движението било много по-общо и дълбоко, отколкото преди Лутер, и

че това обстоятелство трябвало по необходимост да доведе до рязко изразена противоположност и до открита борба между двете партии. Тази пряка противоположност скоро се проявила: Лутер и Мюнцер повели борба помежду си в печата и от катедрата, а войските на князете, рицарите и градовете, които се състояли в по-голямата си част от лутерански или поне от клонящи към лутеранство сили, разпръсвали отрядите селяни и плебеи.

Доколко различни били интересите и нуждите на разните приели реформацията елементи, показва извършеният от преди селската война опит на дворянството да наложи своите искания, насочени против князете и поповете.

По-горе ние вече видяхме какво положение заемало немското дворянство в началото на XVI век. Имало опасност то да загуби своята независимост и да бъде подчинено от все повече засилващите своето могъщество светски и църковни князе. В същото време то виждало, че колкото повече отива към упадък, толкова отивала към упадък и имперската власт и империята все повече се разпадала в редица суверенни княжества. Така че собствената гибел на дворянството трябвало да съвпадне с гибелта на немците като нация. Към това се прибавяло и обстоятелството, че дворянството, особено имперското дворянство, било онова съсловие, което по силата както на своята военна професия, така и на своето положение по отношение на князете било главният представител на империята и на имперската власт. То било най-националното съсловие и колкото по-силна била имперската власт, колкото по-слаби и малобройни били князете, колкото по-голямо единство имало в Германия, толкова по-могъщо било самото то. С това се обяснява общото недоволство на рицарството от жалкото политическо положение на Германия, от безсилието на империята във външните работи, което се увеличавало толкова повече, колкото императорският дом чрез наследяване присъединявал към империята една след друга нови провинции, от интригите на чуждите държави в самата Германия и от заговорите на немските князе със задгранични държави против имперската власт. По такъв начин исканията на дворянството трябвало да бъдат обобщени в искане за имперска реформа, жертва на която трябвало да станат князете и висшето духовенство. Обобщаването на тези искания поел *Улрих фон Хутен*, теоретическият представител на немското дворянство, заедно с военния и политически представител на дворянството *Франц фон Зикинген*.

Хутен дал от името на дворянството твърде определена и твърде радикална формулировка на програмата за имперска реформа. Касаело се за отстраняване на всички князе, за секуларизация на всички църковни княжества и имоти, за установяване на *дворянска*

демокрация с монарх начело, наподобяваща оная, която е съществувала през най-добрите дни на блаженопочивщата полска република. Чрез установяване господство на дворянството — тази предимно военна класа, — чрез отстраняване на князете, носители на политическо раздробяване, чрез унищожаване могъществото на поповете и чрез откъсване на Германия от духовната власт на Рим Хутен и Зикинген се надявали отново да направят империята единна, свободна и могъща.

Почиващата върху крепостната зависимост дворянска демокрация, в оня вид, в който тя е съществувала в Полша и — в малко видоизменена форма — в първите векове в завоюваните от германците страни, е една от най-примитивните обществени форми и съвсем естествено прераства по-нататък в развита феодална иерархия, която представлява вече значително по-високо стъпало. Следователно тази чиста дворянска демокрация била в Германия от XVI век вече невъзможна. Тя била невъзможна и затова, че в Германия тогава съществували значителни и могъщи градове. От друга страна обаче бил невъзможен и съюзът между низшето дворянство и градовете, който докарал в Англия превръщането на феодално-съсловната монархия в буржоазноконституционна. В Германия старото дворянство се запазило, но в Англия, поради войната между Червената и Бялата роза²³⁸, то било изтребено, с изключение на 28 семейства, и неговото място заело новото дворянство от буржоазен произход и с буржоазни тенденции. В Германия продължавала да съществува крепостната зависимост и приходите на дворянството били от *феодални* източници; в Англия тя била унищожена почти напълно и дворянството се превърнало в прости буржоазни земевладелци с *буржоазен* източник на приход — поземлената рента. Най-сетне централизацията на абсолютната монархия, която поради антагонизма между дворянството и буржоазията е съществувала във Франция още от времето на Людовик XI и е продължавала да се развива по-нататък, била невъзможна в Германия вече затова, че предпоставките, необходими за национална централизация, тук не съществували никак или се намирили в зачатъчно състояние.

При тези обстоятелства колкото по-близо пристъпвал Хутен към практическо осъществяване на своя идеал, толкова по-големи отстъпки трябвало да прави той и толкова по-неопределени ставали общите очертания на неговия план за имперска реформа. Че дворянството само нямало достатъчно сили, за да проведе тази реформа, се доказало от неговата все повече растяща слабост по отношение на князете. Нужни били съюзници, а единствено възможни съюзници били градовете, селяните и влиятелните теоретици на

реформаторското движение. Но градовете достатъчно добре познавали дворянството, за да не му вярват и да се откажат от всякакъв съюз с него. Селяните с пълно право виждали в дворянството, което ги експлоатираше и се отнасяло жестоко с тях, най-злия си враг. А теоретиците на реформацията били на страната или на гражданите, или на князете, или на селяните. Пък и какво положително можело да даде на гражданите и на селяните предлаганата от дворянството реформа на империята, главната цел на която била — засилване и възход на дворянството? При тези обстоятелства на Хутен останало само малко да говори или съвсем да не говори в своите пропагандни произведения за бъдещите взаимоотношения между дворянството, градовете и селяните, да прехвърли отговорността за всичко лошо върху князете, поповете и върху зависимостта от Рим и да доказва на гражданите, че в свой интерес те трябва да се държат в предстоящата борба между князете и дворянството поне неутрално. Хутен никъде в своите произведения не говори за премахване на крепостната зависимост и повинностите, които понасяли селяните в полза на дворянството.

Отношението на немското дворянство към селяните било тогава също такова, каквото беше и отношението на полското дворянство към неговите селяни по време на въстанията от 1830—1846 г. Както в съвременните полски въстания, по онова време в Германия движението можело да разчита на успех само ако съществувал съюз между всички опозиционни партии, а именно съюз между дворянството и селяните. Но именно този съюз и в двата случая бил *невъзможен*. Нито дворянството било поставено пред необходимостта да се откаже от своите политически привилегии и феодални права спрямо селяните, нито революционно настроените селяни можели, задоволявайки се с общи неопределени перспективи, да се съюзят с дворянството, със съсловие, което най-много ги притеснявало. Както в Полша през 1830 г., така и в Германия през 1522 г. дворянството не можело вече да спечели селяните. Селското население би могло да се съюзи с дворянството само ако напълно се премахнат крепостното право и зависимите отношения и ако дворянството се откаже от всички свои привилегии; но както всяко привилегировано съсловие, дворянството нямало никакво желание доброволно да се откаже от своите права и предимства, от своето привилегировано положение и от по-голямата част от източниците на своите доходи.

В резултат на това, когато се стигнало до съткновение, дворянството се оказало съвсем само против князете. Можело още от самото начало да се предвиди, че князете, които в продължение на две столетия му отнемали една позиция след друга, лесно ще се справят с него и този път.

Перипетиите на самата борба са известни. Хутен и Зикинген, признат вече за политически и военен вожд на средногерманското дворянство, образували в 1522 г. в Ландау под предлог за самозащита съюз на рейнските, швабските и франконските дворяни, сключен за срок 6 години; отчасти със собствени средства, отчасти с помощта на съседните рицари Зикинген набрал войска, организирането на помощни сили във Франкония, по Долен Рейн, в Нидерландия и Вестфалия и през септември 1522 г. започнал враждебните действия, като обявил война на курфюрста-архиепископ в Трир. Но когато той обсаждал Трир, решителните действия на князете отрязали от него отрядите, които трябвало да му дойдат на помощ; хесенският ландграф и пфалцкият курфюрст потеглили да дадат поддръжка на трирци и Зикинген трябвало да избяга в своя замък Ландшул. Въпреки всички усилия на Хутен и на останалите негови приятели, влизащите в съюз дворяни, наплашени от концентрираните и бързи действия на князете, го оставили на произвола на съдбата; сам Зикинген, смъртно ранен, предал Ландшул и веднага след това умрял. Хутен трябвало да бяга в Швейцария и умрял след няколко месеца на остров Уфнау в Цюрихското езеро.

След това поражение и след смъртта на двамата вождове мощта на дворянството като независимо от князете съсловие била сломена. От този момент дворянството фигурира само на служба на князете и е ръководено от князете. Избухналата след това селска война го заставила още повече пряко или косвено да се поставя под защитата на князете. В същото време тя показала, че немското дворянство предпочитало да продължава да експлоатира селяните под върховната власт на князете, отколкото да събаря князете и поповете с помощта на открит съюз с *освободеното* селячество.

V

От момента, когато обявената от Лутер война на католическата иерархия раздвижила всичките опозиционни елементи в Германия, не минавала нито една година без селяните да не предявяват наново своите искания. От 1518 до 1523 г. в Шварцвалд и в Горна Швабия местните селски въстания следвали едно след друго. От пролетта на 1524 г. тези въстания взели систематичен характер. През април същата година селяните от абатството Мархтал отказали да изпълняват ангарията и повинностите; през май санктблазиенските селяни отказали да отбият крепостните си повинности; през юни селяните от Щайнхайм при Меминген заявили, че не искат да плащат десятъка и другите данъци; през юли и август въстанали селяните от Тургау, които били усмирени донякъде благодарение на посредничеството на цюрихци, донякъде с жестоките мерки на съюзното швейцарско правителство, което заповядало да бъдат наказани някои от тях със смърт. Най-после в ландграфство Щюлинген станало решително въстание, което може да се сметне за непосредствено *начало на Селската война*.

Щюлингенските селяни внезапно отказали да отбиват повинностите си към ландграфа, събрали се в големи отряди и под предводителството на Ханс Мюлер от Булгенбах потеглили на 24 август 1524 г. за Валдсхут. Тук те основали заедно с бюргерите евангелистко братство. Бюргерите на драго сърце влезли в съюза, толкова повече че в това време те били в конфликт с управниците на предноавстрийските земи²³⁹ поради религиозни преследвания, насочени против техния проповедник Балтазар Хубмайер, един от учениците и приятелите на Томас Мюнцер. Установен бил също съюзен данък в размер три кройцера седмично, което, като се има предвид тога-

вашната стойност на парите, било необикновено голяма сума, и били разпратени емисари в Елзас, на Мозел, по целия Горен Рейн и във Франкония, за да привличат навсякъде селяните в съюза. Като цел на съюза било провъзгласено — унищожаване на феодалното господство, разрушаване на всички замъци и манастири и отстраняване на всички господари освен императора. Съюзно знаме бил *немският трикольор*.

Въстанието бързо се разпространило по целия днешен Горен Баден. Панически страх обзел цялото горношвабско дворянство, военните сили на което били почти изцяло заети в Италия във война срещу френския крал Франциск I. На дворянството оставало само да се опита да проточи работата чрез преговори, а междувременно да събере пари и да набере войска, докато стане достатъчно силно да накаже след това селяните за тяхната дързост „с огън и меч, грабеж и убийства“²⁴⁰. От този момент се почнало онова систематично предателство, онова последователно вероломство и коварство, които са характерни за поведението на дворянството и князете в продължение на цялата селска война и които били тяхно най-силно оръжие в борбата с разпръснатите и трудно поддаващи се на организиране селяни. Швабският съюз, който обхващал князете, дворянството и имперските градове на Югозападна Германия, излязъл като посредник, без да гарантира обаче действителни отстъпки на селяните. Движението на селяните не се прекратявало. От 30 септември до средата на октомври Ханс Мюлер от Булгенбах преминал през Шварцвалд до Урах и Фуртванген, увеличил отряда си до 3,500 души и заел с тях позиция при Еватинген (близо до Щюлинген). Дворянството разполагало с не повече от 1,700 души, но и тези сили били разпокъсани. То било принудено да се съгласи на примирие, което било и действително сключено в лагера при Еватинген. На селяните било обещано споразумение по взаимно съгласие или непосредствено между страните, или с посредничеството на арбитражни съдии и разследване на техните жалби от окръжния съд в Шоках. Както дворянските войски, така и селяните се разотишли.

Селяните се споразумели и формулирали своите искания в 16 точки, които шокахският съд трябвало да одобри. Тези искания се отличавали с голямата си умереност. Премахване правото на лова, ангарията, тежките налози и въобще господарските привилегии, защита срещу произволни арести и срещу пристрастни, издаващи произволни решения съдилища — повече те не искали.

Дворянството, напротив, веднага щом селяните се разотишли по домовете си, почнало пак да иска да се изпълнят всички спорни повинности, докато съдът не обяви окончателното си решение. Селяните естествено отказвали и пращали господарите в съда. Борба-

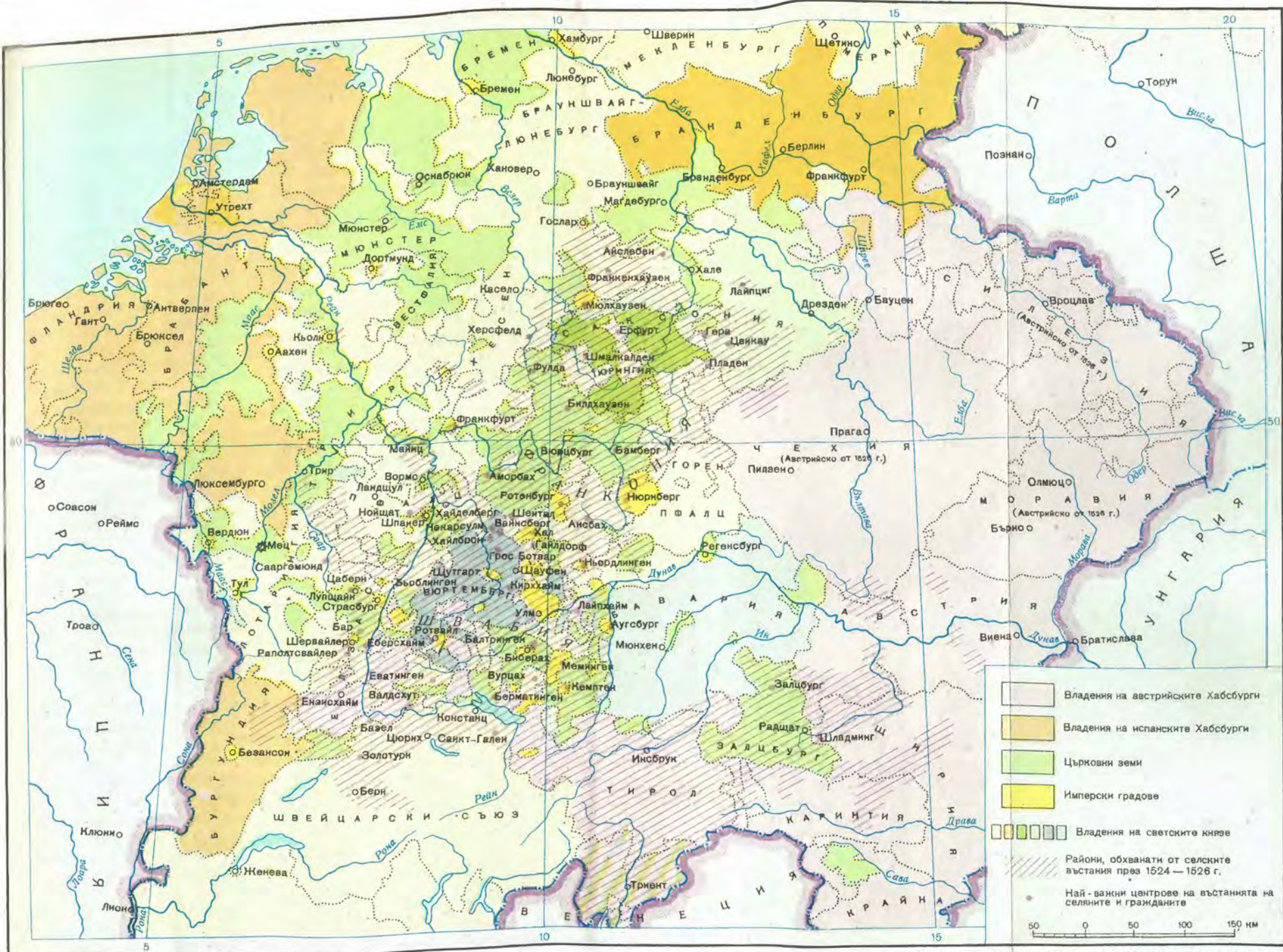
та пламнала наново; селяните наново почнали да се събират, князете и дворяните съсредоточавали своите войски. Този път движението се разпротряло по-надалеч, оттатък Брайтсгау и дълбоко навътре във Вюртемберг. Дворянските войски под началството на *Георг Трухзес фон Валдбург*, този Алба на Селската война, следели селяните, биели отделните отряди, но не смеели да нападнат главните им сили. Георг Трухзес влизал в преговори със селските водачи и в някои случаи даже сключвал договори с тях.

В края на декември започнало разглеждане на делото от земския съд в Щоках. Селяните протестирали срещу това, че в състава на съда влезли само дворяни. В отговор на това им бил прочетен указът на императора²⁴¹. Преговорите почнали да се затягат; междувременно дворяните, князете и швабските съюзни власти се въоръжавали. Ерцхерцог Фердинанд, който освен сегашните австрийски наследствени земи е владеел още Вюртемберг, баденския Шварцвалд и Южен Елзас, заповядал да се прилагат срещу бунтуващите се селяни най-строги мерки. Било предписано да ги хващат, изтезават, да ги убиват безмилостно, да ги разоряват по всевъзможни начини, да опожаряват и разсипват тяхното имущество, да изпъждат от страната жените и децата им. Ние виждаме как князете и дворяните спазвали примирието и какво разбирали под милостиво посредничество и разглеждане на жалбите. Ерцхерцог Фердинанд, комуто фирмата Велзер в Аугсбург дала в заем пари, се въоръжавал с извънредно голяма бързина; Швабският съюз предписал да се предадат в три срока военни контингенти и парични суми.

Избухналите до този момент въстания съвпадат с петмесечния престой на Томас Мюнцер в Оберланд²⁴². Макар и да няма никакви преки доказателства за неговото влияние върху началото и хода на движението, но косвено това влияние е напълно установено. Най-решителните революционери измежду селяните са повечето негови ученици и последователи на неговите идеи. Всички негови съвременници му приписвали „Дванадесетте точки“, както и „Писмото с точките“ [Artikelbrief] на оберландските селяни, макар че без съмнение той не бил техен автор, поне на първия документ. Още в момента на своето завръщане в Тюрингия той издал едно във висша степен революционно послание към въстаналите селяни²⁴³.

Към същото това време се отнасят интригите на изгонения в 1519 г. от Вюртемберг херцог Улрих, който възнамерявал да завладее наново с помощта на селяните своята страна. Установено е, че от времето на изгонването му той се стремил да използва революционната партия и постоянно я поддържал. Неговото име е замесено в повечето станали през 1520—1524 г. местни вълнения в Шварцвалд и Вюртемберг, а сега той направо почнал да се готви да нападне Вюр-

СЕЛСКАТА ВОЙНА В ГЕРМАНИЯ

темберг от своя замък Хоентвил. Селяните обаче го използвали само като оръдие; той никога не е имал между тях влияние и още по-малко се ползвал с тяхното доверие.

Така изминала зимата, без някоя от двете страни да предприеме решителни действия. Князете се криели, селското въстание се разширявало. През януари 1525 г. цялата страна между Дунав, Рейн и Лех била в пълен кипеж; а през февруари бурята се разразила.

В същото време, когато *шварцвалд-хегауският отряд*, възглавяван от Ханс Мюлер от Булгенбах, влязъл в тайни връзки с Улрих Бюртембергски и взел частично участие в неговия безрезултатен поход срещу Щутгарт (февруари—март 1525 г.), в Рид, над Улм, избухнало на 9 февруари селско въстание; селяните се събрали в прикрития от блата лагер при Балtringен, забили *червеното знаме* и под предводителството на Улрих Шмид образували *балtringенски отряд*. Те били 10—12 хиляди души.

Под влияние на слухове за приближаване на войски срещу по-явилите се и тук недоволници на 25 февруари при Шусер се събрал *горноалгауският отряд* от 7,000 души. Жителите на Кемптен, които цяла зима враждували със своя архиепископ, се обединили на 26 февруари и се присъединили към отряда. Към движението се присъединили при известни условия градовете Меминген и Кауфбойрен, но още тук се проявила двойствеността на позицията, която заели градовете в тази борба. На 7 март в Меминген били приети дванадесетте мемингенски точки за всички горноалгауски селяни.

Под влияние на посланиците на алгауските селяни на Баденското езеро се образувал *крайезерен отряд*, предводителствуван от Айтел Ханс. Този отряд също бързо се увеличавал. Главната му квартира се намирала в Берматинген.

Още през първите дни на март селяните въстали в Долен Алгой, в околностите на Оксенхаузен и Шеленберг, в Цайл и Валдбург, владения на Трухзес. Този *долноалгауски отряд* от 7,000 души се разположил на лагер при Вурцах.

И четирите тези отряди приели мемингенските точки, които впрочем били значително по-умерени от точките на хегауските селяни и в местата, които засягали отношението на въоръжените отряди към дворянството и властите, носили печата на твърде характерна нерешителност. Там, където селяните проявявали решителност, те я проявявали в хода на самата война, след като те от опит се запознавали с начина на действие на своите врагове.

Едновременно с тези отряди на Дунав се образувал шести отряд. От цялата местност от Улм до Донаувюрт, от долините на Илер, Рот и Бибер селяните се събрали в Лайпхайм и се разположили там на лагер. От 15 местности дошли всички мъже, способни

да носят оръжие, и от 117 местности дошли подкрепления. Предводител на *лайпхаймския отряд* бил Улрих Шьон, а негов проповедник — *лайпхаймският пастор* Якоб Вее.

Така че в началото на март в шест лагера се намирали под оръжие от 30 до 40,000 въстанали горношвабски селяни. По своя характер тези селски отряди се отличавали с голяма пъстрота. Революционната — Мюнцеровата — партия навсякъде била малцинство. Въпреки това тя навсякъде била основното ядро и опората на селските лагери. Селската маса винаги била готова да се споразумява с господарите, стига само да ѝ се гарантират отстъпки, които тя се надявала да изтръгне със своето заплашително поведение. Освен това, когато работата се затягала и почвали да се приближават княжеските войски, войната бързо омръзвала на селяните и ония от тях, които имали какво да загубят, се разотивали по домовете си. При това към отрядите се присъединявал масово скитническият лумпенпролетариат, който много пречел на дисциплината, деморализирал селяните и често ту бягал, ту пак се връщал. Вече оттук става ясно, че първоначално селските отряди заемали навсякъде отбранително положение, деморализирали се в лагерите и независимо от това, че били тактически неподготвени и че рядко намирали добри предводители, съвсем не можели да си мерят силите с княжеските войски.

Още когато отрядите се събирали, херцог Улрих заедно със завербуваните от него войски и известен брой хегауски селяни нахлул от Хоенвил във Вюртемберг. Ако селяните биха се били нахвърлили още тогава от другата страна срещу войските на Трухзес фон Валдбург, гибелта на Швабския съюз щяла да бъде неизбежна. Но при чисто отбранителното положение на селските отряди Трухзес успял бързо да склучи примирие с алгауските, балтрингенските и крайезерните селяни, да почне с тях преговори и да определи срок за окончателно разрешаване на въпроса на 2 април, неделята на *Judica* (2 април) ²⁴⁴. През това време той успял да потегли срещу херцог Улрих, да заеме Шутгарт и да принуди херцога да напусне наново Вюртемберг. След това се обърнал срещу селяните, но в собствената му войска избухнал бунт на ландскнехтите, които отказали да се бият срещу селяните. Трухзес успял обаче да усмири бунтовниците и потеглил към Улм, където се събирали нови подкрепления. При Кирххайм около Тек той оставил наблюдателен лагер.

Швабският съюз, почувствувал най-после ръцете си развързани и събрал първите си контингенти, смъкнал тогава маската си и заявил, че „той се решил с оръжие в ръка и с божия помощ да тури край на всички своеволни действия на селяните“²⁴⁵.

Междувременно селяните строго съблюдавали условията на примирието. За преговорите в неделята Judica те представили своите искания, знаменитите „Дванадесет точки“. Те искали избираемост и сменяемост на духовните лица от общините, премахване на малкия десятък, употребяване на останалата след изплащане заплатата на пастора част от големия десятък²⁴⁶ за обществени нужди, унищожаване на крепостната зависимост, на правото на лов и риболов, безвъзмездното мито, ограничаване на извънмерно големите налози, повинности и ангария, връщане на общините и на отделните лица насилствено заграбените от тях гори, пасбища и привилегии, премахване произвола в съдилищата и управлението. Както виждаме, умерената съгласителска партия още значително преобладавала сред селските отряди. Революционната партия била изложила своята програма още по-рано, в „Писмото с точките“. Това открито обръщение към всички селски общини ги призовавало да влязат в „християнския съюз и братство“, за да унищожат всички тежести било с добро, „което впрочем е невъзможно“, или със сила, и заплашвало всички упорстващи със „светско отлъчване“, т. е. с изгонване от обществото и лишаване от всякакво общуване с членовете на съюза. На светско отлъчване трябвало да бъдат подложени и всички замъци, манастири и църковни учреждения, освен ако дворяните, попове и монасите не ги напуснат доброволно, не се преселят в обикновени къщи, както другите хора, и не се присъединят към християнския съюз. — И тъй, в този радикален манифест, който очевидно бил съставен преди пролетното въстание от 1525 г., ставало дума преди всичко за революция, за постигане пълна победа над още господстващите класи, а пунктът за „светското отлъчване“ означавал само, че потисниците и изменниците трябва да бъдат избити, замъците — изгорени, манастирите и църквите — конфискувани, и съкровищата им — обрънати в пари.

Но преди още селяните да успеят да представят на повиканите арбитражни съдии своите дванадесет точки, до тях дошла вестта за нарушаване договора от страна на Швабския съюз и за приближаване на войски. Незабавно били взети мерки. В Гайсбьойрен се състояло общо събрание на алгауците, балтрингенците и крайезерните селяни. Четирите отряда били слети и от тях били образувани четири нови колони; било взето решение да се конфискуват именията на църквата, да се продават нейните скъпоценности в полза на военната каса и да се изгарят замъците. По такъв начин наред с официалните дванадесет точки „Писмото с точките“ станало правило за водене на войната и неделята Judica — определеният за сключване на мира ден — станала дата на *всеобщото въстание*.

Усилващото се навсякъде възбуждение, непрестанните местни сблъсквания на селяните с дворянството, вестите за разрастващото се вече в продължение на шест месеца въстание в Шварцвалд и неговото разпространяване чак до Дунав и Лех — всичко това и без друго в достатъчна степен обяснява защо редицата избухнали едно след друго селски въстания, обхванали две трети от Германия. Самият факт на едновременност на всички отделни въстания доказва, че начело на движението стояли хора, които го били организирали предварително с помощта на анабаптистки и други емисари. Във Бюртемберг, по Долни Некар, в Оденвалд, в Долна и Средна Франкония вълнения избухнали още през втората половина на март, но за ден на общо въстание навсякъде предварително бил определен 2 април, неделята *Judica*, и решаващият взрив на масово въстание навсякъде станал през първата неделя на април. Също и алгауските, хегауските и крайезерните селяни, като вдигнали тревога и свикали масови събрания, призовали на 1 април всички способни да носят оръжие мъже в лагера и започнали заедно с балтрингенци военни действия срещу замъците и манастирите.

Във Франкония, където движението се съсредоточавало около шест центъра, въстанието навсякъде избухнало през първите дни на април. Около това време при *Ньордлинген* се образували два селски лагера; с тяхна помощ в града взела надмощие революционната партия, вожд на която бил *Антон Форнер*. Тази партия назначила последния за бюргермайстер и сполучила да присъедини града към селяните. В *Ансбах* селяните повсеместно въстали от 1 до 7 април; оттук въстанието се разпространило чак до Бавария. В района на *Ротенбург* селяните грабнали оръжието още на 22 март; в града Ротенбург на 27 март властта на патрициата била съборена от дребните бюргери и плебеите, възглавявани от *Стефан фон Менцинген*; но тъй като тук главен източник на градските доходи били именно селските повинности, отношението на новото правителство към селяните било твърде колебливо и двусмислено. Във владението на *юрцбургския* съборен капитул²⁴⁷ в началото на април станало всеобщо въстание на селяните и малките градове, а в *бамбергския* епископат общото въстание принудило епископа на петия ден да отстъпи. Най-после, на север, на тюрингенската граница, се образувал многолюден *билдхауски селски лагер*.

В Оденвалд, където начело на революционната партия стояли *Вендел Хиплер*, дворянин и бивш канцлер на графовете Хоенлое, и *Георг Мецлер*, кръчмар в Балемберг при Краутхайм, бурята се разразила още на 26 март. Селяните от всички страни потеглили към Таубер. Към тях се присъединили и 2,000 души от ротенбургския лагер. Георг Мецлер поел предводителството; на 4 април, след като

пристигнаха подкрепления, той потеглил към Шьонталския манастир на Ягст, дето се присъединили към него *некарталците*. Под ръководството на *Йеклайн Рорбах*, кръчмар в Бьокинген близо до Хайлброн, последните обявили въстание във Флайн, Зонтхайм и други места в неделята *Judica*, докато в това време Вендел Хиплер с отряд заговорници завзел Йоринген и увлякъл в движението околните селяни. В Шьонтал двете селски колони, съединили се в *Светлия отряд*, приели дванадесетте точки и организирали редица нападения на замъци и манастири. Светлият отряд наброявал около 8,000 души и разполагал с топове и 3,000 пушки. Към него се присъединил и франконският рицар *Флориан Гайер*, който образувал Черния отряд, елитен корпус, съставен главно от ротенбургски и ерингенски опълченци.

Военните действия били започнати от вюртембергския фогт в Некарсулм — граф Лудвиг фон Хелфенщайн. Той заповядал да се избият всички попаднали в ръцете му селяни. Светлият отряд потеглил срещу него. Тези кланета, както и току-що полученото известие за поражението на лайпхаймския отряд, за екзекутирането на Якоб Бее и зверствата на Трухзес ожесточили селяните. Тук бил нападат Хелфенщайн, който се криел във Вайнсберг. Флориан Гайер взел замъка с шум, а след продължителна битка — и града; граф Лудвиг и няколко рицари били хванати в плен. На другия ден, 17 април, *Йеклайн Рорбах* с най-решителните хора от отряда устроил съд над пленниците и осъдил четиринадесет от тях, начело с Хелфенщайн, на най-позорната смърт, каквато тогава съществувала: да ги гонят с пики през строя. Завземането на Вайнсберг и терористическото отмъщение на *Йеклайн Рорбах* срещу граф Хелфенщайн оказали нужното влияние върху дворянството. Графовете фон Льовенщайн преминали към селския съюз; графовете Хоенлое, които още от по-рано се присъединили към него, но досега не му помогнали с нищо, незабавно изпратили исканото оръжие и барут.

Предводителите почнали да се съвещават дали да поканят Гьоз фон Берлихинген за военачалник, „тъй като той би могъл да привлече дворянството на страната на селяните“. Предложението било посрещнато със съчувствие; но Флориан Гайер, който в това настроение на селяните и предводителите виждал начало на реакция, се отделил след това със своя Черен отряд от войската и на своя глава пребродил отначало некарската, а след това вюрцбургската територия, разрушавайки навсякъде замъците и попските гнезда.

Останалата част от отряда потеглила най-напред срещу Хайлброн. В този могъщ свободен имперски град, както и почти навсякъде, срещу патрициата се е борила една бюргерска и една революционна опозиция. Последната, действувайки по тайно споразумение със

селяните, още на 17 април, по време на едно сбиване, отворила градските порти на Георг Мецлер и Йеклайн Рорбах. Селските водачи завладели със своите хора града, който бил приет в братството и дал 1,200 гулдена пари, както и малък отряд доброволци. На разграбване били подложени само духовенството и владенията на Тевтонския орден²⁴⁸. На 22 април селяните напуснали града, като оставили в него малък гарнизон. Хайлброн трябвало да стане център за различните отряди. И действително, последните изпратили там свои делегати, за да обсъдят общите действия и исканията на селяните. Обаче бюргерската опозиция и съюзилият се с нея при нахлуването на селяните патрициат отново получили надмощие в града, пречели на всички решителни мероприятия и чакали само приближаването на княжеските войски, за да предадат окончателно селяните.

Селяните потеглили към Оденвалд. На 24 април Гьоц фон Берлихинген, който само няколко дни преди това предлагал услугите си отначало на пфалцкия курфюрст, след това на селяните, след това пак на курфюрста, бил принуден да постъпи в евангелисткото братство и да поеме главното командуване на *Лъчезарносветлия* отряд (в противовес на *Черния* отряд на Флориан Гайер). Но в същото време той бил пленник на селяните, които с недоверие го следели и го обвързали със съвета на вождовете, без който той не можел да приеме нищо. Гьоц и Мецлер потеглили сега със селската маса през Бухен и Аморбах, където престояли от 30 април до 5 май и вдигнали въстание в цялата Майнцка област. Дворянството навсякъде било принуждавано да се присъедини към селяните и това спасило техните замъци; разграбени и унищожени били само манастирите. Отрядът явно все повече се деморализирал; най-енергичните хора отишли заедно с Флориан Гайер или с Йеклайн Рорбах, защото и той се отделил след завземането на Хайлброн, тъй като очевидно той, съдията на граф Хелфенщайн, не можел да остане повече при отряд, който искал да се споразумее с дворянството. Този настойчив стремеж към споразумение с дворянството вече сам по себе си бил признак на деморализация. Наскоро след това Вендел Хиплер предложил твърде практичен план за реорганизиране на отряда: той предложил да се вземат на служба ландскнехтите, които всеки ден предлагали услугите си, и да не се обновява, както се правело дотогава, всеки месец личният състав на отряда, като приемали нови и освобождавали стари контингенти, а да се остави намиращият се вече под оръжие и донякъде обучен състав. Но общото събрание отхвърлило и двете предложения; селяните вече се били самозабравили и почнали да гледат на цялата война като на поход за грабеж, ето защо конкуренцията на ландскнехтите не им се харесвала и, от друга страна, се нуждаели да имат възможност да се връщат по до-

мовете си, шом напъгнели джобовете си. В Аморбах даже се стигнало дотам, че хайлбронският градски съветник Ханс Берлин заставил предводителите и съветниците на отряда да приемат „Обяснението на дванадесетте точки“, документ, в който били притъпени и последните крайни искания на дванадесетте точки, а селяните били представяни като смирени молители. Но този път това се сторило на селяните прекалено; с много шумни възгласи те отхвърлили „Обяснението“ и настояли за първоначалния текст на точките.

Междувременно във вюрцбургския епископат в хода на събитията настанал решителен обрат. Епископът, който при първото въстание на селяните в началото на април се оттеглил в укрепления замък Фрауенберг при Вюрцбург и се обръщал към всички с писма за помощ, но напразно, бил принуден най-после да отстъпи временно. На 2 май бил открит ландтаг, в който участвували и представители на селяните. Но преди още да може да се постигне някакъв резултат, били хванати писма, които ясно доказвали изменническите интриги на епископа. Ландтагът веднага се разотишъл и се почнали враждебни действия между въстаналите граждани и селяни, от една страна, и хората на епископа — от друга. Самият епископ избягал на 5 май в Хайделберг; още на следния ден във Вюрцбург пристигнал Флориан Гайер с Черния отряд, а заедно с него и *франконският тауберски отряд*, образуван от мергентхаймски, ротенбургски и ансбахски селяни. На 7 май пристигнал и Гьоз фон Берлихинген с Лъчезарно-светлия отряд и почнала обсадата на Фрауенберг.

В Лимпург, както и в района на Елванген и Хал още в края на март и началото на април се образувал друг — *гайлдорфският* или *Простият светъл отряд*. Той действувал извънредно решително, революционизирал цялата област, изгорил много манастири и замъци, между които и замъка Хоенщауфен, принудил всички селяни да се присъединят към отряда и заставил всички дворяни и даже лимпургските кръчмари да влязат в християнското братство. В началото на май той нахълтал във Вюртемберг, но бил принуден да се оттегли обратно. Разпокъсаността на Германия на малки държави в онова време също тъй не позволявала съвместни действия на революционерите от разните държави, както и в 1848 г. Затова гайлдорфци, ограничени в малка територия, неизбежно трябвало да се разпаднат, след като всяка съпротива в тази територия била преодоляна. Те се договорили с град Гмюнд и като оставили само 500 въоръжени души, се разотишли.

В *Пфалц*, по двата бряга на Рейн, селските отряди били образувани към края на април. Те разрушили много замъци и манастири и на 1 май овладели Нойщадт на Хардтското плато, след като преминалите от другата страна на реката брухрайнци още предния ден

принудили Шпайер да сключи договор. Маршал фон Хаберн, който разполагал само с малка курфюретка войска, не можал да предприеме нищо против тях и затова курфюрстът бил принуден на 10 май да сключи договор с въстаналите селяни, в който той им гарантирал, че ще бъде свикан ландтагът, който ще облекчи тегобите им.

Най-после, във *Вюртемберг* въстание било избухнало още от рано в отделни местности. В Урахското планинско пасбище селяните още през февруари сключили съюз против поповете и господари-те и в края на март се надигнали селяните от Блаубойрен, Урах, Мюнзинг, Балинг и Розенфелд. Гайлдорфци нахълтали в територията на Вюртемберг при Гьопинген, Йеклайн Рорбах — при Бракенхайм, остатъците от разбитите лайпхаймци — при Пфулинген; те вдигнали на въстание селското население. Сериозни вълнения почнали и в други местности. Пфулинген трябвало да се предаде на селяните още на 6 април. Правителството на австрийския ерцхерцог се намирало в извънредно трудно положение. То нямало никак пари и разполагало с много малко войска. Градовете и замъците се намирали в най-лошо състояние; те нямали нито гарнизони, нито снаряжение. Даже Асперг бил почти съвсем беззащитен.

Опитът на правителството да събере градските опълчения и да ги хвърли срещу селяните довел незабавно до неговото поражение. На 16 април ботварското опълчение отказало да действа и вместо да замине за Шутгарт, потеглило към Вуненщайн при Ботвар*, като образувало там ядро на лагер от граждани и селяни, който почнал бързо да расте. В същия ден избухнало въстание в Цабергау; Маулбронският манастир бил разграбен и редица други манастири и замъци били напълно опустошени. От съседния Брухрайн на селяните пристигнали подкрепления.

Начело на отряда, събрал се във Вуненщайн, застанал *Матерн Фойербахер*, градският съветник в Ботвар, един от вождовете на бюргерската опозиция, който обаче бил се компрометирал толкова много, че трябвало да върви заедно със селяните. При все това той през всичкото време си оставал твърде умерен, пречел да се приложи спрямо замъците „Писмото с точките“ и навсякъде се стремил да постигне споразумение между селяните и умерените бюргери. Той попречил на съединяването на вюртембергци с Лъчезарносветлия отряд; именно той подбудил по-късно гайлдорфци да се оттеглят от Вюртемберг. За своите бюргерски тенденции той бил сменен на 19 април, но още на следния ден наново го назначили за военачалник. Той бил смятан за незаменим и даже когато на 22 април към вюртембергци се присъединил Йеклайн Рорбах с 200 души решителни

* Сиреч Грос-Ботвар. *Ред.*

хора, последният трябвало да остави Фойербахер на поста му и да се ограничи само с внимателен надзор над неговите действия.

На 18 април правителството се опитало да влезе в преговори със селяните, разположили се във Вуненщайн. Селяните настоявали правителството да приеме дванадесетте точки, което, разбира се, пълномощниците на правителството не могли да сторят. Тогава отрядът потеглил в поход. На 20-и той бил в Лауфен, където за последен път при него се явили представителите на правителството, но получили отказ. На 22-и отрядът, броящ 6,000 души, се намирал в Битгхайм и заплашвал Шутгарт. Повечето от членовете на Шутгартския съвет избягали отгук и начело на управлението бил поставен комитет от граждани. Гражданите били разцепени на същите партии, както навсякъде: патрициат, бюргерска опозиция и революционни плебеи. На 25 април последните отворили на селяните портите и Шутгарт бил веднага завзет. Тук била окончателно установена организацията на *Светлия християнски отряд*, както почнали да се наричат сега вюртембергските въстаници, и били изработени твърди правила, що се отнася до заплащането на възнаграждението, подялбата на плячката, снабдяването и т. н. Към селяните се присъединил един малък отряд от шутгартци начело с Теус Гербер.

На 29 април Фойербахер излязъл с целия отряд срещу нахълталите във вюртембергска територия при Шорндорф гайлдорфци, приел цялата местност в съюза и с това заставил гайлдорфци да се оттеглят. По този начин той попречил да се засилят опасните за него революционни елементи в своя отряд, начело на които стоял Рорбах. Това засилване би било неизбежно, ако отрядът би се смесил с неспиращите се пред нищо гайлдорфци. След като получил известие за приближаването на Трухзес, той потеглил от Шорндорф срещу него и на 1 май се разположил на лагер при Кирххайм на река Тек.

Ние описахме възникването и развитието на въстанието в оная част на Германия, която трябва да разглеждаме като поле на дейност на първата група селски отряди. Преди да минем към останалите групи (Тюрингия и Хесен, Елзас, Австрия и Алпите), трябва да изложим историята на похода на Трухзес, през време на който той, отначало сам, а след това с поддръжката на разни князе и градове, унищожил тази първа група въстаници.

Ние се разделихме с Трухзес при Улм, накъдето той потеглил в края на март, като оставил при Кирххайм на река Тек наблюдателен отряд под началството на Дитрих Шпет. Корпусът на Трухзес, който заедно с привлечените съюзни подкрепления, съсредоточени в Улм, се състоял почти от 10,000 души, от които 7,200 души пехота, бил единствената войска, която можела да бъде използвана за настъпателна война против селяните. Подкрепленията се събирали из-

вънредно бавно в Улм, отчасти поради затрудненията при набирането им в обхванатите от въстанието местности, отчасти поради липса на пари у правителствата, отчасти защото малките налични войски били повече от необходими за защита на замъците и градовете. Ние вече видяхме по-горе колко малки са били военните сили, с които разполагали князете и градовете, които не влизали в Швабския съюз. Значи всичко зависело от успехите на Георг Трухзес и неговата съюзна армия.

Трухзес се обърнал отначало против *балтрингенския отряд*, който междувременно почнал да опустошава замъците и манастирите в околностите на Рид. Селяните, които отстъпили при приближаването на съюзните войски в блатистите места, били чрез обход прогонени оттам, преминали през Дунав и се втурнали в дефилетата и горите на Швабски Алб. Тук, където конницата и артилерията — главната сила на съюзната армия, били безсилни, Трухзес прекратил тяхното преследване. Той потеглил срещу лайпхаймци, които се намирили с 5,000 души при Лайпхайм, с 4,000 души в Минделтал и с 6,000 души при Илертисен, вдигнали въстание в цялата област, разрушили редица манастири и замъци и се готвели да потеглят с всичките три колони против Улм. Тук, както изглежда, известната вече деморализация обхванала селяните и унищожила военната устойчивост на отряда, тъй като Якоб Вее от самото начало се опитвал да почне преговори с Трухзес. Обаче Трухзес, разполагайки с достатъчна военна сила, отказал да преговаря и като нападнал на 4 април главното ядро на отряда при Лайпхайм, го разбил напълно. Якоб Вее и Улрих Шьон, както и други двама селски вождове били взети в плен и обезглавени; Лайпхайм капитулирал и след няколко нападения в околността целият окръг бил покорен.

Един нов бунт на ландсхехтите, предизвикан от желанието им да грабят и да получат извънредно възнаграждение, пак задържал Трухзес до 10 април. След това той потеглил на югозапад против *балтрингенци*, които в това време нападнали неговите владения Валдбург, Цайл и Волфег и обсадили замъците му. Силите на селяните и тук били раздробени и той ги разбил на 11 и 12 април в отделни сражения, при които балтрингенският отряд също бил разпръснат. Остатъците от него отстъпили под началството на поп Флориан и се присъединили към *крайезерния отряд*. Трухзес се обърнал сега против този отряд. Крайезерният отряд, който извършвал в това време не само редица нападения, но заставил да се присъединят към братството и градовете Буххорн (Фридрихсхафен) и Волматинген, свикал на 13 април в манастира Залем голям военен съвет, който решил да се настъпи срещу Трухзес. Веднага започнали навсякъде да бият зревога и в берматингенския лагер се събрали 10,000 души, към кои-

то се присъединили разбитите балтрингенци. На 15 април те издържали успешен бой с Трухзес, който не искал да рискува своята армия и да даде решително сражение, а предпочел да почне преговори, още повече че той узнал за приближаването на алгауския и хегауския отряди. Затова на 17 април той сключил във Вайнгартен с крайезерните и балтрингенските селяни наглед доста изгоден за тях договор, с който те, без да мислят по-нататък, се съгласили. Той даже сполучил да убеди делегатите на горноалгауските и долноалгауските селяни да приемат договора и след това отстъпил във Вюртемберг.

Хитростта на Трухзес го спасила тук от сигурна гибел. Ако той не бил успял да измами слабите, ограничени и в по-голямата си част вече деморализирани селяни и техните в мнозинството си неспособни, страхливи и подкупни вождове, той заедно с малката си войска щял да бъде обкръжен от четирите колони, които всички заедно броели най-малко 25—30 хиляди души, и безусловно унищожен. Но неизбежната при селските маси — неговите врагове — ограниченост му позволила да се избави от тях тъкмо в момента, когато те с един удар биха могли да завършат цялата война поне в Швабия и Франкония. Крайезерните селяни спазвали договора, с който те в края на краищата били, разбира се, измамени, тъй точно, че по-късно вдигнали оръжие срещу своите собствени съюзници — хегауските селяни; алгауските селяни, въвлечени от своите вождове в измяната, наистина веднага се отказали от договора, но в това време Трухзес вече успял да избегне опасността.

Хегауските селяни, макар и да не участвували в сключването на Вайнгартенския договор, веднага след това дали ново доказателство за своя безкрайно тесен кръгзор, ограничен от местните им интереси, и за твърдоглав провинциализъм — обстоятелства, които погубили цялата Селска война. Когато Трухзес след безрезултатните си преговори с тях потеглил към Вюртемберг, те вървели след него, като се движили през цялото време във фланг на него; обаче на тях и през ум не им е минало да се съединят с вюртембергския Светъл християнски отряд, и то само защото вюртембернци и некарталци веднаж отказали да им помогнат. Затова, когато Трухзес отминал достатъчно далеч от тяхната родина, те спокойно се върнали назад и се насочили към Фрайбург.

Ние се разделихме с вюртембернци под началството на Матерн Фойербахер при Кирххайм на река Тек, откъдето оставеният от Трухзес наблюдателен отряд под началството на Дитрих Шпет отстъпил към Урах. След несполучлив опит да вземе Урах Фойербахер се обърнал към Нюртинген и разпратил до всички съседни въстанически отряди писма, с които молил за помощ за решителната битка. Действително значителни подкрепления пристигнали както от

вюртембергската равнина, така и от Гой. Гойските селяни, които се съединили с отстъпилите до Западен Вюртемберг остатъци от лайпхаймците и вдигнали въстание по цялата долина на Горен Некар и в долината на Наголд чак до Бьоблинген и Леонберг, потеглили с два силни отряда и на 5 май се съединили с Фойербахер в Нюртинген. Трухзес се сблъскал със съединените отряди при Бьоблинген. Тяхната многобройност, артилерия и заетата от тях позиция го смутили; той, както му било обичай, започнал веднага да преговаря със селяните и сключил примирие. Като им внушил по този начин увереност, че те са в безопасност, той ги нападнал на 12 май *през време на примирието* и ги принудил да приемат решително сражение. Селяните дълго време оказвали упорита съпротива, докато най-после Бьоблинген поради предателство от страна на бюргерите бил предаден на Трухзес. Левият фланг на селяните, лишен вследствие на това от опора, бил пометен и обходен. Това решило изхода на сражението. Недисциплинираните селяни се разстроили и скоро се втурнали в диво бягство; ония, които не били избити или взети в плен от съюзната конница, захвърляли оръжието и бързали да се завърнат по домовете си. Светлият християнски отряд бил съвсем разпръснат, а заедно с това било смазано и вюртембергското въстаническо движение. Теус Гербер се спасил с бягство в Еслинген, Фойербахер избягал в Швейцария, Йеклайн Рорбах бил взет в плен, окован във вериги и закаран в Некаргартах. Тук по заповед на Трухзес го привързали към един стълб, натрупали наоколо дърва и жив го пекли на тих огън. Самият Трухзес пирувал тук заедно със своите рицари, наслаждавайки се от това рицарско зрелище.

Като нахълтал в Крайхгау, от Некаргартах Трухзес подкрепил операциите на фалцкия курфюрст. Последният успял междувременно да събере войска, като получил известия за успехите на Трухзес, незабавно нарушил договора със селяните, нападнал на 23 май Брухрайн, превзел и изгорил след упорита съпротива Малш, разграбил редица села и превзел Брухзал. В същото време Трухзес превзел Епинген, хванал в плен тамошния вожд на движението Антон Айзенхут, който по заповед на курфюрста бил незабавно екзекутиран заедно с десетина други селски вождове. Брухрайн и Крайхгау били умиротворени и трябвало да заплатят 40,000 гулдена контрибуция. Двете войски — Трухзесовият отряд, който в резултат от по-предишните сражения бил намалял на 6,000 души, и отрядът на курфюрста (6,500 души) — се съединили и потеглили срещу оденвалдци.

Известието за поражението при Бьоблинген предизвикало навсякъде смут сред въстаниците. Онези свободни имперски градове, които били попаднали под тежката ръка на селяните, внезапно си

отдъхнали с облекчение. Хайлброн пръв направил стъпка към помиряване с Швабския съюз. В Хайлброн се намирала селската канцелария и заседавали делегатите на различните отряди, като обсъждали предложенията, които трябвало да се направят на императора и на империята от името на всички въстанали селяни. Тези преговори, които трябвало да дадат един общ за цяла Германия резултат, пак показали, че нито едно съсловие, в това число и селското, не било достатъчно развито, за да може да преобразува от свое гледище порядките в Германия. Веднага станало ясно, че за тази цел е необходимо да бъдат спечелени дворянството и особено гражданите. Затова ръководната роля в обсъждането на тези въпроси преминала в ръцете на *Вендел Хиплер*. От всички вождове на движението Хиплер най-правилно разбирал съществуващото положение на нещата. Той не бил нито революционер с широк кръгзор като Мюнцер, нито представител на селяните като Мецлер и Рорбах. Неговият многостранен опит и практическото познаване на положението и на взаимоотношенията на отделните съсловия не му позволявали да стане представител само на едно от участващите в движението съсловия. Както Мюнцер, като представител на наченките на пролетариата — класата, която стояла във от съществуващия тогава официален обществен съюз, — е предугаждал комунизма, така и Вендел Хиплер, представителят, тъй да се каже, на средната равнодействаща на всички прогресивни елементи на нацията, е предугаждал *съвременното буржоазно общество*. Наистина защитаваните от него принципи и издиганите от него искания не представлявали непосредствено възможното, но били малко идеализиран необходим резултат от съществуващото разлагане на феодалното общество; и селяните, щом като си поставили задачата да изработват законопроекти за цялата империя, неизбежно трябвало да засегнат на неговото гледище. Така централизацията, която искали селяните, взела тук, в Хайлброн, по-положителна форма, обаче тази форма била безкрайно далеч от представите, които имали за нея селяните. Така например тя получила по-определен израз в исканията да се установи единство в монетата, мерките и теглилките, да се премахнат вътрешните митнически такси и т. н., с една дума, в ред искания, които много повече отговаряли на интересите на градските бюргери, отколкото на селяните. Така и на дворянството били направени отстъпки, които доста се приближавали към съвременните откупи и които в последна сметка се свеждали до превръщане на феодалната поземлена собственост в буржоазна. С една дума, щом селските искания били сведени до проект за „имперска реформа“, те неизбежно се оказали подчинени ако не на текущите искания на бюргерите, то на техните крайни интереси.

Докато в Хайлброн още се обсъждала тази имперска реформа, авторът на „Декларацията на дванадесетте точки“ Ханс Берлин бил вече тръгнал да посрещне Трухзес, за да почне преговори от името на патрициата и бюргерите относно предаването на града. Реакционните течения в града поддържали тази измяна и Вендел Хиплер заедно със селяните трябвало да бяга. Хиплер отишъл във Вайнсберг, където се опитал да събере остатъците от вюртембергци и негюлемите сили на гайлдорфци. Но приближаването на пфалцкия курфюрст и на Трухзес го принудило да се оттегли и оттук и той трябвало да отиде във Вюрцбург, за да раздвижи Лъчезарносветлия отряд. Междувременно съюзните и курфюрстките войски покорили цялата некарска област, заставили селяните наново да положат клетва, изгорили много села, изклали и избесили всички попаднали в ръцете им бягащи селяни. За отмъщение за екзекуцията на Хелфенщайн Вайнсберг бил изгорен до основи.

Междувременно съединилите се при Вюрцбург селски отряди обсадили Фрауенберг; на 15 май, преди още да бъде направен пробивът, те извършили храбра, но безрезултатна атака срещу крепостта. 400 от най-добрите воини, мнозинството от които били от отряда на Флориан Гайер, останали из рововете мъртви или ранени. След два дни, на 17 май, пристигнал Вендел Хиплер и свикал военен съвет. Той предложил да се оставят при Фрауенберг само 4,000 души, а с всички главни сили, които достигали до 20,000 души, да се разположат на лагер пред очите на Трухзес, при Краутхайм на Якст, където биха могли да се съсредоточат всички подкрепления. Планът бил превъзходен: само като се държи заедно такава маса и осланяйки се на численото превъзходство, човек можел да се надява, че княжеската войска, която сега наброявала 13,000 души, може да бъде разбита. Но деморализацията и упадъкът на настроението сред селяните били вече твърде големи, за да може да се предприеме някакво решително действие. Отговорността за това, че отрядът си останал на мястото, а не тръгнал, пада може би и върху Гьоц фон Берлихинген, който наскоро след това открито станал предател. По този начин планът на Хиплер не бил изпълнен. Вместо това отрядите, както и по-рано, си останали раздробени. Лъчезарносветлия отряд потеглил едва на 23 май, след като франконци обещаха колкото може по-скоро да тръгнат след него. На 26-и вестта, че маркграфът* почнал военни действия против селяните, заставила намиращия се при Вюрцбург ансбахски отряд да се върне по домовете си. Останалата част от обсадната войска заедно с

* — Казимир Бранденбургски, който владее княжествата Ансбах и Байройт. *Ред.*

Черния отряд на Флориан Гайер заела позиция при Хайдингсфелд, недалеч от Вюрцбург.

Лъчезарносветлият отряд пристигнал в Краутхайм на 24 май в състояние на слаба боеспособност. Мнозина, които чули тук, че техните села в това време положили клетва пред Трухзес, се разотиили под този предлог по домовете си. Отрядът потеглил по-нататък към Некарсулм и тук на 28 май започнал преговори с Трухзес. В същото време били разпратени куриери до франконци, елзасци и шварцвалд-хегауския отряд с искане веднага да пратят подкрепления. От Некарсулм Гьоц фон Берлихинген потеглил обратно към Еринген. Отрядът се топял всеки ден; през време на този поход изчезнал и Гьоц фон Берлихинген; той си заминал с кон, след като още по-рано чрез своя другар по оръжие Дитрих Шпет влязъл с Трухзес в преговори относно преминаването си към него. При Еринген лъжливите известия за приближаването на врага довели безпомощната и паднала духом маса до панически страх; отрядът се разбягал в пълен безпорядък и само с голям труд Мещлер и Вендел Хиплер успели да задържат около 2,000 души, които те повели отново към Краутхайм. В това време се приближило франконското опълчение, броящо 5,000 души, но движейки се по обходен път през Льовенщайн към Еринген, посочен очевидно по предателски съображения от Гьоц, то се разминало със Светлия отряд и се насочило към Некарсулм. Това градче, заето от няколко малки части от Лъчезарносветлия отряд, било обсадено от Трухзес. Франконци дошли през нощта и видели огньовете на съюзния лагер; но техните вождове нямали кураж да се решат на нападение и те отстъпили обратно към Краутхайм, където най-после срещнали остатъците от Лъчезарносветлия отряд. Като не получил помощ, Некарсулм се предал на 29 май на съюзните войски. Трухзес, след като заповядал да бъдат екзекутирани тринадесет селяни, потеглил срещу Светлия отряд, подлагайки цялата местност на огън и меч, грабежи и убийства. Неговият път в долините на Некар, Кохер и Ягст навсякъде бил отбелязан с пепелища и обесени по дърветата селяни.

При Краутхайм съюзната войска се сблъскала със селяните, които вследствие на едно флангово движение на Трухзес били принудени да отстъпят към Кьонигсхофен на р. Таубер. Тук те, на брой 8,000 души с 32 оръдия, заели позиция. Трухзес се приближил към тях под прикритието на хълмовете и горите и с обходно движение на колоните ги нападнал на 2 юни с такава числено надмощие и с такава енергия, че селяните, въпреки много упоритата и продължила до настъпването на нощта съпротива на няколко колони, били напълно разбити и разпръснати. Както винаги, главна роля в разгромването на войската на въстаниците изиграха съюзната конни-

ца, която била получила прякор „селската смърт“; като се нахвърлила върху разстроените вече от артилерийската канонада, от пушечния огън и атаките на копиеносците селяни, тя ги разпръснала напълно и след това ги унищожила поединично. Относно това, какъв род война са водили Трухзес и неговата конница, най-добре свидетелствува съдбата на 300 кьонигсхофенски граждани, които се намирали в селската войска. През време на битката всички те, с изключение на петнадесет души, били изпосечени, а от оцелелите петнадесет четирма били след това обезглавени.

След като свършил по този начин с оденвалдци, некартални и долнофранконци, Трухзес чрез редица нападения, опожарявайки цели села и извършвайки безчислени екзекуции, покорил цялата околна местност и след това потеглил за Вюрцбург. Узнал по пътя, че вторият франконски отряд под началството на Флориан Гайер и Грегор фон Бург-Бернхайм бил разположен на лагер при Зулцдорф, той незабавно потеглил срещу него.

След несполучливата атака на Фрауенберг Флориан Гайер бил зает главно с преговори с князете и градовете, за да влязат те в селското братство, по-специално с преговори с град Ротенбург и с маркграф Казимир, управител на Ансбах. Когато било получено известие за поражението при Кьонигсхофен, той внезапно заминал. С неговия отряд се съединил ансбахският отряд под началството на Грегор фон Бург-Бернхайм. Този отряд бил неотдавна образуван. Маркграф Казимир, действайки по чисто хохенцолернски, ту чрез обещания, ту чрез заплашване с военна сила, успял да не даде възможност на селското въстание да се разрасне в неговите владения. Той пазел строг неутралитет към всички чужди отряди, докато в техните редове нямало нито един ансбахски поданик, и се стремял да насочи омразата на селяните главно срещу църковните учреждения, разчитайки в края на краищата да се обогати чрез конфискуване на тяхното имущество. При това той не преставал да се въоръжава и изчаквал удобен случай. Едва-що пристигнало известие за сражението при Бьоблинген, той незабавно почнал враждебни действия срещу своите бунтуващи се селяни, разграбил и изгорил техните села, а мнозина от тях заповядал да обесят и избият. Обаче селяните бързо събрали силите си и под началството на Грегор фон Бург-Бернхайм го разбили на 29 май при Виндсхайм. Когато още го преследвали, до тях достигнал апелът за помощ на попадналите в тежко положение оденвалдци и те незабавно потеглили за Хайдингсфелд, а оттук наедно с Флориан Гайер — отново за Вюрцбург (2 юни). Като не получили никакви известия от оденвалдци, те оставили тук 5,000 души и с 4,000 души — останалите се разбягали — потеглили след другите. Смятайки, че са в безопасност — по-

СЕЛСКАТА ВОЙНА В ШВАБСКИЯ И ФРАНКОНСКИЯ РАЙОН (1525 г.)

Движение на големите селски отряди:

- Лъчеварно - светлия
- Светлия християнски
- Тауберския и Черния (присъединил се в края на пътя)
- Шварцвалд-кегауския
- Алгойския
- Крайезерния

- Най-големите селски лагери
- Въстанали градове
- Гюцбург Градбве, замъци, манастири, завезти от селяните
- X 14.IV.1525 г. Места и дати на големи сражения
- X 29.V.1525 г. Места и дати на големи сражения, спечелени от селяните
- Походът на херцог Улрих
- Наказателният поход на Трухзес

ради лъжливите сведения, които получили за изхода на битката при Кьонигсхофен, — те били изненадани при *Зулцдорф* от Трухзес и разбити напълно. Както обикновено, конниците и ландскнехтите на Трухзес устроили страшна кървава баня. Флориан Гайер събрал остатъците от своя Черен отряд на брой около 600 души и успял да достигне с тях село Инголщадт. 200 души заели църквата и гробищата, 400 души — замъка. Пфалцките войници ги следвали по петите и една колона от 1,200 души заела селото и подпалила църквата; ония, които не загинали в огъня, били избити. След това нападащите пробили с оръдия полуразрушената стена на замъка и се опитали да го превземат с щурм. Два пъти отбити от селяните, които се укрили зад втората вътрешна стена, те разрушили с артилерийски огън и тази стена и за трети път се хвърлили в атака, която завършила успешно. Половината от хората на Флориан Гайер били избити; с последните двеста души той успял да се спаси. Но още на другия ден (св. дух) неговото убежище било открито; пфалцките войници обиколили гората, в която той се криел, и избили целия отряд. През тези два дни били взети всичко на всичко 17 пленници. Флориан Гайер с няколко смелчаци пак успял да се изплъзне и да избяга при гайлдорфци, които наново образували отряд от 7,000 души. Но когато пристигнал там, той заварил по-голямата част от тях пак в състояние на разложение, предизвикано от обезкуражаващите отвсякъде известия. Той се опитал да събере разпръснатите из гората селяни, но на 9 юни бил изненадан от неприятелски отряд при Хал и паднал убит в боя.

Трухзес, който веднага след победата си в Кьонигсхофен изпратил известие на обсадените във Фрауенберг, потеглил сега към Вюрцбург. Градският съвет тайно се споразумял с него, вследствие на което съюзната войска могла през нощта на 7 юни да обкръжи града заедно с намиращите се в него 5,000 селяни и на следното утро да влезе в него през отворената от съвета порта, без да даде нито един изстрел. Поради тази измяна на вюрцбургските „благородни“ граждани последният франконски селски отряд бил обезоръжен и всичките му предводители били взети в плен. Трухзес заповядал веднага да обезглавят 81 души. Във Вюрцбург пристигнали един след друг франконските князе: самият вюрцбургски епископ, бамбергският епископ и бранденбург-ансбахският маркграф. Милостивите господари разпределили помежду си ролите. Трухзес потеглил заедно с бамбергския епископ, който веднага нарушил склучения със своите селяни договор и предал цялата страна на изпълненията на ордите убийци и палачи, които съставлявали съюзната войска. Маркграф Казимир се заел с опустошаване на собствените си владения. Тайнинген бил изгорен; безбройно много села били

разграбени или опожарени; освен това във всеки град маркграфът устройвал кървав съд. В Нойщадт на Айш по негова заповед били обезглавени 18, в Марк-Бюргел — 43-ма въстаници. Оттам той потеглил към Ротенбург, където патрициатът вече бил успял да извърши контрареволуция и да арестува Стефан фон Менцинген. Ротенбургските дребни бюргери и плебеи трябвало сега жестоко да заплатят за своето двулично поведение към селяните, за това, че те до последния момент им отказвали всякаква помощ, че в своя ограничен местен егоизъм се стремели да потискат селското занаятчиство в полза на градските цехове и само против волята си се отказвали от доходите, които градът получавал от феодалните повинности на селяните. Маркграфът заповядал да обезглавят 16 души от тях и на първо място, разбира се, Менцинген. Вюрцбургският епископ също кръстосал своята област, като ограбвал и опустошавал всичко с огън и меч. През време на своето триумфално шествие той екзекутирал 256 въстаника и след завръщането си във Вюрцбург завършил своите подвизи, като заповядал да отсекаат главите на 13 вюрцбургски граждани.

В Майнца област наместникът, епископ Вилхелм Щрасбургски, възстановил спокойствието, без да срещне съпротива. Той екзекутирал само четирма. Срещу Райнгау, където също имало вълнения, но всички отдавна се били разотишли по домовете си, вече след това извършил нападение Фровен фон Хутен, братовчед на Улрих; той внесъл окончателно „успокоение“ чрез екзекутирането на 12 инициатори. Във Франкфурт, където също имало значителни революционни вълнения, спокойствието било поддържано отначало с отстъпчивостта на съвета, а по-късно — със завербувани войски. В Рейнски Пфалц, след като курфюрстът нарушил договора, наново се събрали около 8,000 селяни, които пак почнали да горят манастирите и замъците; обаче трирският архиепископ дошъл на помощ на маршал фон Хаберн и още на 23 май при Пфедерсхайм селяните били разбити. Редица свирепи мерки (само в Пфедерсхайм били екзекутирани 82 души) и завземането на Вайсенбург на 7 юли сложили край на въстанието и тук.

От всички отряди останали непобедени само два: хегаушварцвалдският и алгауският. С двата тях интригувал ерцхерцог Фердинанд. Подобно на маркграф Казимир и на други князе, които се опитвали да използват въстанието, за да си присвоят църковните земи и княжества, ерцхерцогът искал да го използва, за да засили могъществото на австрийския дом. Той влязъл в преговори с предводителя на алгауския отряд Валтер Бах и на хегауския — Ханс Мюлер от Булгенбах, с цел да склони селяните да се обявят за присъединяване към Австрия; но въпреки че и двамата водачи

се оказали продажни, те могли да постигнат само това, че алгауските селяни сключили с ерцхерцога примирие и почнали да спазват спрямо Австрия неутралитет.

По време на своето отстъпление от Вюртемберг *хегауци* разрушили редица замъци и събрали подкрепления от владенията на баденския маркграф. На 13 май те потеглили към Фрайбург, на 18 май почнали да го обстрелват и на 23, след като градът капитулирал, влезли в него с развети знамена. Оттук те потеглили против Шоках и Радолфцел и дълго време безуспешно водили незначителна война с гарнизоните на тези градове. Двата града, както и дворянството и другите околни градове, по силата на Вайнгартенския договор по-викали на помощ крайезерните селяни и бившите въстаници от крайезерния отряд, на брой 5,000 души, потеглили против своите съюзници. Толкова силна е била местната ограниченост на тия селяни. Отказали да сторят това само 600 души, които искали да се присъединят към хегауските селяни, но те били избити. А между това хегауският отряд, подбуждан от подкупения Ханс Мюлер от Булгенбах, вече дигнал обсадата; след това незабавно последвало бягство на Ханс Мюлер, и по-голямата част от отряда се разотишла. Останалите се укрепили на Хилцингенския склон, където на 16 юли били разбити и унищожени от пристигналите в това време войски. При посредничеството на швейцарските градове с хегауските селяни бил сключен договор; но това не попречило на властите да арестуван в Лауфенбург Ханс Мюлер и въпреки предателството му — да го обезглавят. В Брайсгау от селския съюз отпаднал сега и Фрайбург (17 юли), който изпратил войска срещу селяните; обаче и тук, поради слабостта на княжеските военни сили, на 18 септември бил сключен договор в Офенбург²⁴⁹, условията на който били разпрострени и върху Зундгау. Осемте шварцвалдски обединения и клетгауските селяни, които още не били разоръжени, отново въстнали поради тиранията на граф фон Зулц. През октомври въстаниците били разбити. На 13 ноември шварцвалдците били принудени да сключат договор²⁵⁰, а на 6 декември паднал Валдсхут, последната опора на въстанието в Горен Рейн.

След като Трухзес се оттеглил, *алгауци* възобновили своите нападения срещу замъци и манастири; с енергични репресивни мерки те отмъщавали за опустошенията, извършени от съюзните войски. Те имали срещу себе си много малко войска, която била в състояние да извършва срещу тях само отделни незначителни нападения, но не можела да ги преследва навътре в горите. В Меминген, който се държал доста неутрално, през юни избухнало движение срещу патрициата, което било потушено само благодарение на случайно оказалите се наблизко малко съюзни войски, които успели навреме

да дойдат на помощ на патрициата. Проповедникът и вождът на плейбейското движение Шапелер успял да избяга в Санкт Гален. Селяните дошли до Меминген и тъкмо щели да почнат пробива, до тях дошло известие, че Трухзес се приближава откъм Вюрцбург. На 27 юли те потеглили в две колони през Бабенхаузен и Обергюнцбург срещу него. Ерцхерцог Фердинанд още веднаж се опитал да спечели селяните на страната на австрийския двор. Опирайки се на сключеното с него примирие, той поискал от Трухзес да прекрати настъплението си срещу тях. Обаче Швабският съюз заповядал на Трухзес да нападне селяните, като прекрати само грабежите и палажите. Но Трухзес бил достатъчно умен, за да се откаже от първото и най-решително средство за борба, даже ако му е било възможно да тури юзда на своите ландскнехти, които свикнали да предават на огън и меч всичко от Боденското езеро до Майн. Селяните, на брой 23,000 души, заели позиция зад Илер и Луибас*. Трухзес разполагал срещу тях с 11,000 души. Позициите и на едната, и на другата войска били много силни; условията на местността не позволявали да се действа с конница и докато ландскнехтите на Трухзес превъзхождали селяните със своята организация, военни ресурси и дисциплина — алгауците имали в своите редове маса служили порано войници и опитни началници и многобройна и с добра прислуга артилерия. На 19 юли съюзната войска открила артилерийски огън, който продължил и от двете страни и на 20-и, но без никакъв резултат. На 21-и към Трухзес се присъединил Георг фон Фрундсберг с 3,000 ландскнехти. Той познавал мнозина от селските началници, които служили под негова команда през време на италианските походи, и влязъл с тях в преговори. Там, дето нищо не можело да се направи с военни средства, дошла на помощ измяната. Валтер Бах и редица други началници и артилериисти се поддали на подкуп. Те запалили всичките налични запаси от барут на селяните и подбудили отряда да предприеме обходно движение. Едва успели да излязат от своите укрепени позиции, селяните попаднали в засада, устроена от Трухзес, както се уговорили предварително с Бах и другите предатели. Защитата на селяните се затруднявала още повече поради това, че изменилите им началници ги напуснали под предлог, че отиват на рекогносцировка, и се намирали вече на път за Швейцария. Поради това две селски колони били напълно разпръснати, а третата под началството на Кнопф от Луибас успяла да отстъпи в порядък. Тя заела позиция на Коленберг при Кемптен, където била обкръжена от Трухзес. Но и тук той не се решил на открито нападение, той я лишил от подвоз на припаси и се стараел да я деморали-

* Съвременен название: Лъйбас. *Ред.*

зира, като заповядал да подпалят около двеста села в околността. Гладът и гледката от техните горящи жилища принудили най-последно селяните да се предадат (25 юли). Над двадесет души били незабавно екзекутирани. Кнопф от Луибас, единственият предводител на този отряд, който не изменил на своето знаме, сполучил да избяга в Брегенц; но тук той бил арестуван и след продължително заточение обесен.

С това се завършила Селската война в Швабия и Франкония.

VI

Веднага след първото избухване на движението в Швабия *Томас Мюнцер* отново побързал да замине за *Тюрингия* и в края на февруари или в началото на март се заселил в свободния имперски град *Мюлхаузен*, където неговата партия била най-силна. Той държал в ръцете си всички нишки на движението; той знаел каква обща буря назрява в Южна Германия и решил да направи Тюрингия център на движението за Северна Германия. Той намерил извънредно добре подготвена почва. Самата Тюрингия, главното огнище на реформационното движение, се намирала в извънредно възбудено състояние; материалната нужда на потиснатите селяни в не по-малка степен от широко разпространените се революционни, религиозни и политически учения подготвила почвата за всеобщо въстание и в съседните страни — Хесен, Саксония и района на Харц. Особено в Мюлхаузен цялата дребнобюргерска маса се присъединила към крайното Мюнцерово течение и с нетърпение очаквала момента, когато ще може да покаже на високомерния патрициат силата на своето числено превъзходство. За да не се допусне преждевременно избухване, преди да настъпи благоприятен момент, самият Мюнцер трябвало да вземе успокоителни мерки; но неговият ученик Пфайфер, който ръководел тук движението, вече тъй много се бил компрометирал, че не можал да задържи избухването, и Мюлхаузен извършил своята революция още на 17 март 1525 г., още преди да почне общото въстание в Южна Германия. Старият патрициански съвет бил смъкнат и управлението било предадено в ръцете на новоизбрания „Вечен съвет“, председател на който станал Мюнцер²⁵¹.

Най-лошото, което може да се случи с вожд на една крайна партия, това е такова стечение на обстоятелствата, при което той е

принуден да вземе в свои ръце управлението в епоха, когато движението още не е узряло за господство на класата, чийто представител е той, и за провеждане на мерки, които се изискват за господството на тази класа. Това, което той *може* да направи, зависи не от волята му, а от степента на изостряне противоположността между интересите на различните класи и от степента на развитие на материалните условия на съществуване, на условията на производството и на средствата за съобщение, които лежат винаги в основата на развитието на класовите противоречия. Това, което той *трябва* да направи, което неговата собствена партия иска от него, зависи също тъй не от него самия, но не и от степента на развитие на класовата борба и от лежащите в нейните основи условия; той е свързан с вече издигнатите от него доктрини и искания, които също тъй произтичат не от даденото съотношение на обществените класи и не от даденото повече или по-малко случайно състояние на условията на производството и на средствата за съобщение, а от повече или по-малко дълбокото му вникване в общите резултати на общественото и политическото движение. Така че той неизбежно се изправя пред неразрешима дилема: това, което той *може* да направи, противоречи на цялото му досегашно поведение, на неговите принципи и непосредствени интереси на неговата партия; а това, което той *трябва* да направи, е неизпълнимо. С една дума, той е принуден да застъпва интересите не на своята партия, не на своята класа, а на оная класа, за господството на която движението вече е достатъчно узряло в дадения момент. Той трябва в интерес на самото движение да застъпва интересите на чужда нему класа и да прибегва пред своята собствена класа към фрази и обещания, да я уверява, че интересите на тази чужда класа са и нейни собствени интереси. Който попадне в такова лъжливо положение, той е безвъзвратно загинал. Ние бяхме свидетели на подобни случаи съвсем неотдавна. Да припомним само за положението, в което се намериха представителите на пролетариата²⁵² в последното френско временно правителство, макар в тяхно лице да бе представено още твърде ниско стъпало на развитие на пролетариата. Оня, който след опита на февруарското правителство — да не говорим за нашите благородни немски временни правителства и имперското регентство²⁵³ — може още да претендира за официални постове, той или е извънредно ограничен човек, или пък е свързан с крайната революционна партия в най-добрия случай само с фрази.

Положението на Мюнцер начело на мюлхаузенския Вечен съвет е било обаче още по-рисковано, отколкото положението на който да е днешен революционен управник. Не само тогавашното движение, но и цялата му епоха още не са били узрели, за да могат да

бъдат прокарани идеите, които сам той едва почнал смътно да предугажда. Класата, чийто представител е бил той, не само че е била твърде далеч от състоянието на пълно развитие, което би ѝ позволило да подчини и преобразува цялото общество, но тя едва е почвала да се създава. Общественият преврат, който се е рисувал в неговата фантазия, е почивал толкова малко върху наличните материални отношения, че последните са подготвяли такъв обществен строй, който е представлявал пълна противоположност на строя, за който той е мечтаел. При това обаче той оставал свързан със своите предишни проповеди за християнско равенство и евангелска общност на имуществата; той трябвало поне да направи опит да ги осъществи. Провъзгласени били общност на всички имущества, еднакво за всички задължение да се трудят и унищожаване на всяка власт. А в действителност Мюлхаузен си останал републикански имперски град с донякъде демократизирана конституция, със сенат, избран чрез общо гласуване и намиращ се под контрола на народното събрание и с набързо импровизирана организация на натурално осигуряване на бедните. Общественият преврат, който се струвал на протестантските буржоазни съвременници тъй ужасен, в действителност никога не излизал вън от рамките на слаб и несъзнателен опит предивременно да се установи по-късното буржоазно общество.

Самият Мюнцер, изглежда, чувствувал дълбоката пропаст между своята теория и непосредствено дадената действителност, пропаст, която толкова по-малко можела да остане незабелязана от него, колкото повече неговите гениални възгледи се извърщавали в суровите умове на масата негови привърженици. Той се заел с необикновена даже за него ревност да разпространява и организира движението; пишел писма и разпращал куриери и емисари във всички страни. Неговите писания и проповеди са надхвани с революционен фанатизъм, който е поразителен даже в сравнение с неговите по-раншни съчинения. Наивният юношески хумор от по-ранните революционни памфлети на Мюнцер изчезнал; спокойно развиващата се реч на мислителя, която не му липсвала по-рано, също тъй я няма вече. Мюнцер сега цял се е превърнал в пророк на революцията; той неуморно раздухва омразата към господстващите класи, разпалва най-бурни страсти и се ползува само с ония мощни изрази, които религиозният и националният екстаз поставял в уста на старозаветните пророци. От стила, който той трябвало да си изработи, ясно се вижда на каква степен на развитие се намирала публиката, върху която той трябвало да въздействува.

Примерът на Мюлхаузен и агитацията на Мюнцер бързо оказали своето въздействие далеч отвъд пределите на града. В *Тюрин-*

гия, Айхсфелд, в Харц, в саксонските херцогства, Хесен, Фулда, Горна Франкония и Фогтланд селяните повсеместно почнали да въстават, да се събират в отряди и да горят манастири и замъци. Мюнцер бил повече или по-малко признат водач на цялото движение, а Мюлхаузен си оставал негов централен пункт, докато в Ерфурт взело връх чисто бюргерското движение и господстващата там партия през всичкото време заемала двойствено положение към селяните.

Князете в Тюрингия отначало също се объркали и били също тъй безпомощни срещу селяните, както във Франкония и Швабия. Едва през последните дни на април хесенският ландграф сполучил да събере един корпус — същият оня ландграф Филип, чието благочестие тъй много се прославя от протестантските и буржоазни историци на реформацията и за чието безчестно отношение към селяните ние ей сега ще узнаем нещичко. С няколко бързи походи и редица решителни мероприятия ландграф Филип скоро подчинил по-голямата част от своите владения и след това, като събрал нов опълчение, потеглил в земите на фулденския абат, своя бивш сеньор. Като разбил на 3 май фулденския селски отряд при Фрауенберг, той подчинил цялата област и се възползвал от този случай не само за да смъкне от себе си своята ленна зависимост от абата, но и да превърне фулденското абатство в хесенски лен, като смятал, разбира се, по-късно да го секуларизира. След това той завзел Айзенах и Лангензалца и като се съединил с войските на саксонския херцог, потеглил към центъра на въстанието, Мюлхаузен. Мюнцер събрал своите бойни сили — около 8,000 души с няколко оръдия — при Франкенхаузен. Тюрингският отряд бил далеч от ония боеви качества, които проявила част от горношвабските и франконските отряди в борбата с Трухзес; той бил лошо въоръжен и лошо дисциплиниран, в редовете си имал много малко служили по-рано войници и съвсем нямал командири. Самият Мюнцер, както изглежда, не притежавал и най-малки военни познания. И все пак князете счели за необходимо да приложат и тук тактиката, която тъй често помагала на Трухзес да побеждава — вероломството. Като почнали на 16 май преговори, те сключили със селяните примирие, но след това неочаквано ги нападнали още преди да изтече срокът на примирието.

Мюнцер се намирал със своите хора на една планина, която и досега се нарича Шлахтберг*, като се обградил с вагенбург²⁵⁴. В отряда вече забележимо се чувствувал упадък на духа. Князете обещали амнистия, ако отрядът предаде Мюнцер жив. Мюнцер, като

* — Планина на битката. *Ред.*

свикал в кръг хората си, заповядал да се обсъди предложението на князете. Един рицар и един поп се изказали за капитулация; Мюнцер веднага заповядал да ги вкарат в кръга и да ги обезглавят. Този енергичен терористичен акт, посрещнат с възторг от решителните революционери, отново повишил донякъде духа на отряда; но в края на краищата по-голямата му част би се разпръснала без всякаква съпротива, ако селяните не забелязали, че княжеските ландскнехти, като обкръжили цялата планина, се приближавали в гъсти колони, въпреки примирието. Отрядът бързо се построил в боен ред зад колите, но пушечните изстрели и снарядите вече почнали да бият полубеззащитните, непривикнали към военни действия селяни и ландскнехтите се оказали непосредствено пред вагенбурга. След кратка съпротива стената от коли била пробита, оръдията на селяните пленени, а самите те разпръснати. Те бягали в див безпорядък и така още по-сигурно попадали в ръцете на обходните колони и конницата, които им устроили нечувана кървава баня. От осем хиляди селяни били убити над пет хиляди; останалите живи избягали във Франкенхаузен, а заедно с тях се втурнала и княжеската конница. Градът бил превзет. Мюнцер, който бил ранен в главата, бил намерен в една къща и взет в плен. На 25 май се предал и Мюлхаузен; Пфайфер, който бил останал там, избягал, но бил заловен на територията на Айзенах.

Мюнцер бил подложен на изтезания в присъствието на князете и след това обезглавен. На мястото на екзекуцията той отишъл със същото мъжество, с каквото е и живял. Когато го екзекутирали, той бил най-много двадесет и осем годишен. Обезглавен бил и Пфайфер, а освен тях и много други. Във Фулда почнал кървавата си разправа „христолубивият“ Филип Хесенски. Той и саксонските князе заповядали да бъдат отсечени с меч главите: в Айзенах — на 24, в Лангензалца — на 41, след франкенхаузенската битка — на 300, в Мюлхаузен — на повече от 100, при Гьормар — на 26, при Тунгеда — на 50, при Зангерхаузен — на 12, в Лайпциг — на 8 бунтовника, без да говорим за всевъзможните осакатявания и други по-леки наказания и за разграбването и опожаряването на редица села и градове.

Мюлхаузен изгубил свободата си на имперски град и бил присъединен към саксонските земи, както и Фулденското абатство било присъединено към Хесенското ландграфство.

Князете потеглили сега за Тюрингенската гора, където франконските селяни от билдхаузенския лагер се съюзили с тюрингенските селяни и изгорили много замъци. При Майнинген станала битка; селяните били разбити и отстъпили по посока към града. Но той им затворил внезапно портите си и почнал да ги заплашва с

нападение в тил. Смутен от тази измяна на съюзниците си, отрядът почнал преговори с князете, но се разбягал още когато се водели преговорите. Билдхаузенският лагер се бил разпаднал още отдавна; по тази начин след унищожаването на този отряд били потушени последните остатъци от въстанието в Саксония, Хесен, Тюрингия и Горна Франкония.

В Елзас въстанието избухнало по-късно, отколкото на десния бряг на Рейн. Едва към средата на април се надигнали селяните в Щрасбургския епископат, а наскоро след тях — селяните на Горен Елзас и Зундгау. На 18 април долноелзаският селски отряд разграбил манастира Алтдорф; други отряди се образували при Еберсхайм и Бар, както и в долините на Вилер и Урбис. Скоро те се съединили в голям долноелзаски отряд и почнали да завземат градовете и паланките и да разрушават манастирите. Навсякъде бил повикан във войската всеки трети способен да носи оръжие мъж. Дванадесетте точки на този отряд били значително по-радикални от точките на швабско-франконските селяни²⁵⁵.

Докато една от южноелзаските колони, като се съсредоточила в началото на май при Санкт Иполит, след като напразно се опитала да спечели на своя страна този град, подчинила под властта си, по споразумение с гражданите, на 10 май Баркен, на 13-и Раполтсвайлер и на 14-и Райхенвайер, втора колона потеглила под началството на Еразъм Гербер към Щрасбург с цел да го завземе. Този опит не сполучил; колоната потеглила тогава към Вогезите, разрушила манастира Маурмюнстер и обсадила Цаберн, който се предал на 13 май. Оттук тя потеглила към лотарингската граница и вдигнала въстание в пограничните части на херцогството, като заела в това време и планинските проходи. При Хербицхайм на Саар и при Нойбург били образувани големи лагери. При Сааргемюнд се окопали около 4,000 немско-лотарингски селяни. Накрай два издадени напред отряда, колбенският във Вогезите при Щюрцелброн и клебургският при Вайсенбург, прикривали фронта и десния фланг, докато опора на левия фланг били горноелзасци.

Последните, като въстанали на 20 април, заставили да влязат в селското братство: на 10 май Зулц, на 12-и — Гебвайлер, на 15-и — Зенхайм и околността му. Нанстина австрийското правителство и околните имперски градове незабавно сключили съюз срещу селяните, но били твърде слаби, за да могат да им окажат сериозна съпротива, камо ли да ги нападнат. И така към средата на май целият Елзас, с изключение на няколко града, бил в ръцете на въстаниците.

Но вече се приближавала войската, която трябвало да сломи необузданата храброст на елзаските селяни. Възстановяването на

дворянското господство тук било дело на *французите*. Още на 6 май херцог Антон Лотарингски потеглил на поход с една армия от 30,000 души, в чиито редове бил цветът на френското дворянство, и испански, piemontски, ломбардски, гръцки и албански помощни войски. На 16 май той се сблъскал при Люцелщайн с 4,000 селяни и ги разбил без всякакъв труд и още на 17 май заставил завзетия от селяните Цабери да капитулира. Но договорот за предаване бил нарушен още при влизането на лотарингците в града и разоръжаването на селяните; ландскнехтите нападнали беззащитните селяни и избили по-голямата част от тях. Останалите долноелзаски колонии се разпръснали и херцог Антон потеглил сега срещу горноелзаските. Последните, които се отказали по-рано да дойдат в Цабери на помощ на долноелзасци, били сега нападнати при Шервайлер от всички сили на лотарингците. Те се защищавали извънредно храбро, но при огромното числено превъзходство на противника — 30,000 срещу 7,000 — и при измяната на няколко рицари, особено на райхенвайерския фогт, храбростта им нищо не можела да направи. Те били напълно разбити и разпръснати. След това херцогът с обичайната жестокост покорил целия Елзас. Само Зундгау не пострадал от неговото нахлуване. Със заплашване да повика тук херцога австрийското правителство заставило своите селяни да сключат в началото на юни Ензисхаймския договор. Но то самò незабавно нарушило този договор и заповядало да бъдат масово избесени проповедниците и водачите на движението. Това предизвикало ново селско въстание, което завършило с това, че върху зундгауските селяни било разпространено действието на офенбургския договор (от 18 септември).

Остава ни сега да изложим още и хода на Селската война в *алпийските земи на Австрия*. Жителите на тези земи, както и граничещият с тях *залицбургски архиепископат*, се намирали още от времето на движението за възстановяването на *stara prava** в постоянна опозиция срещу правителството и дворянството; реформационните учения намерили също и тук благоприятна почва. Религиозните преследвания и произволното увеличаване на данъчното бреме довели до това, че въстанието се разразило и в тази местност.

Градът *Залицбург*, поддържан от селяните и рудокопачите, още от 1522 г. враждувал с архиепископа поради своите градски привилегии и спорове по въпроси на богослужението. В края на 1524 г. архиепископът нападнал града с наемни ландскнехти, тероризирал гражданите, като насочил срещу тях оръдията на замъка, и почнал да преследва еретическите проповедници. Същевременно той въвел

* Виж настоящия том, стр. 389. *Бълг. ред.*

нови, извънредно тежки данъци, като по този начин довел цялото население до крайно раздразнение. През пролетта на 1525 г. едновременно с въстанието в Швабия, Франкония и Тюрингия селяните и рудокопачите се надигнали внезапно из цялата страна, организирали се в отряди под началството на *Праслер* и *Вайтмозер*, освободили града и обсадили замъка Залцбург. Подобно на западнемските селяни те образували християнски съюз и изложили своите искания в точки, които тук били четиринадесет.

В *Ширия*, *Горна Австрия*, *Каринтия* и *Крайна*, дето новите незаконни налози, мита и произволни разпореждания нанасяли тежки щети на най-кръвните интереси на народа, селяните също въстали през пролетта на 1525 г. Те завзели редица замъци и разбили при Грис престарелия главнокомандуващ Дитрихщайн, усмирителя на движението за стара грава. Макар че посредством измамни обещания правителството успяло да успокои част от въстаналите, основната тяхна маса все пак не се разотишла и се съединила със залцбургските въстаници, така че целият Залцбургски епископат и по-голяма част от Горна Австрия, Ширия, Каринтия и Крайна се оказали в ръцете на селяните и рудокопачите.

В Тирол реформационните учения също тъй намерили многобройни привърженици: тук емисарите на Мюнцер развили дори още по-успешна дейност, отколкото в останалите алпийски земи на Австрия. Ерцхерцог Фердинанд и в тоя край преследвал проповедниците на новата вяра и също тъй посягал на местните права на населението посредством нови произволни финансови мероприятия. Последица от това било, както навсякъде, въстание, което започнало през пролетта на същата 1525 год. Въстаниците, начело на които стоял един от последователите на Мюнцер, Гайсмайер, единственият предводител измежду всички селски вождове, който имал необикновено военно дарование, завзели много замъци и много енергично се разправили с поповете, особено на юг, в областта на Еч*. Въстали също и форарлбергските селяни, които се присъединили към селяните от Алгау.

Притисканият от всички страни ерцхерцог, който до неотдавна възнамерявал да предаде въстаниците на огън и меч и да ги подложи на грабеж и убийства, се видял сега принуден да прави отстъпка след отстъпка. Той обявил за свикване на ландтазите в своите наследствени земи, а за привременно, докато те бъдат открити, сключил със селяните примирие. В същото време той започнал усилено да се готви за военни действия, та при първа възможност да заговори със „злоумишленниците“ на друг език.

* Италианско название: Адидже. *Ред.*

Разбира се, примирието не се спазвало дълго. Дитрихщайн, който изхарчил всичките си пари, започнал да налага контрибуции в херцогствата. Неговите славянски и маджарски войски си позволявали освен това най-безсрамни жестокости към населението. Затова щирийските селяни пак въстали, нападнали през нощта на 2 срещу 3 юли Дитрихщайн в Шладминг и избили всички, които не говорели немски. Сам Дитрихщайн бил взет в плен; сутринта на 3 юли селяните учредили съд със съдебни заседатели, който осъдил на смърт четиридесет чешки и хърватски пленени дворяни. Те били незабавно обезглавени. Това подействувало: ерцхерцогът незабавно се съгласил да удовлетвори всички искания на съсловията в петте херцогства (Горна и Долна Австрия, Щирия, Каринтия и Крайна).

В Тирол също били удовлетворени исканията на ландтага и с това било възстановено спокойствието в северната част на страната. Но югът не сложил оръжието, като настоявал на своите първоначални искания в противовес на решенията на ландтага, в които тези искания били смекчени. Едва през декември ерцхерцогът можал да възстанови тук реда със сила. Той не забравил, разбира се, да осъди на смърт голям брой от попадналите в ръцете му инициатори и водачи на въстанието.

Срещу Залцбург в началото на август потеглили 10,000 баварци под предводителството на Георг фон Фрундсберг. Тази внушителна военна сила, както и възникналите сред селяните раздори накарали залцбургските въстаници да сключат договор с архиепископа; сключването на договора станало на 1 септември и той бил приет също и от ерцхерцога. Обаче двамата князе, успели междувременно да засилят достатъчно своите войски, го нарушили много скоро и по този начин тласнали залцбургските селяни към ново въстание. Въстаниците се държали през цялата зима; през пролетта при тях дошъл Гайсмайер, който почнал блестяща кампания срещу приближаващите се от всички страни войски. В редица блестящи сражения — през май и юни 1526 г. — той разбил едни след други баварците, австрийците, войските на Швабския съюз, ландскнехтите на залцбургския архиепископ и в продължение на дълго време препятствувал отделните вражески армии да се съединят. Освен това той намерил време и да обсади Радщадт. Обкръжен най-после от всички страни от превъзхождащи го сили, той бил принуден да отстъпи; той сполучил да се измъкне от обкръжението и прехвърлил своя отряд през австрийските Алпи във Венецианската област. Венецианската република и Швейцария послужили на този неуморим селски вожд като опорни точки за нови предприятия; в продължение на още една година той се опитвал да ги вмъкне във война с Авст-

рия, във война, която трябвало да му даде възможност да вдигне ново селско въстание. Но през време на тези преговори ръката на убиец сложила край на живота му; ерцхерцог Фердинанд и залцбургският епископ не можели да бъдат спокойни, докато е жив Гайсмайер; те подкупили един бандит, който в 1527 г. успял да убие опасния бунтовник.

VII

С отстъплението на Гайсмайер във Венецианската област се завършил последният, заключителният епизод на Селската война. Селяните навсякъде били отново подчинени на властта на своите господари — духовенството, дворянството и патрициата; сключените с тях договори били нарушени, съществуващите по-рано тежоби били увеличени чрез огромните контрибуции, които победителите наложени на победените. Най-величественият революционен опит на немския народ завършил с най-позорно поражение и довел временно до удвояване на потисничеството. Но продължителното влошаване на положението на селячеството се обяснява не с потушаването на селското въстание. Каквото са могли дворяните, князете и поповете да измъкват от селяните от година на година, било измъквано, разбира се, още преди войната; немският селянин от онова време имал със съвременния пролетарий това общо, че неговият дял от продуктите на труда му се ограничавал с минимума от средствата за съществуване, необходим за поддържане на живота му и за продължаване на неговия род. Така че общо взето тук нямало повече какво да се взема. Наистина немалък брой по-заможни средни селяни се разорили, много зависими селяни се превърнали в крепостни, били конфискувани огромни площи общински земи, значителен брой селяни вследствие на разрушаването на жилищата им, на опустошаването на техните ниви и на общата анархия били обречени на скитничество или лък се превърнали в градски плебеи. Но войната и опустошенията принадлежали към всекидневните явления на тази епоха и изобщо селската класа се намирала на извънредно ниско жизнено равнище, за да е можело увеличаването на данъците да влоши нейното положение. Последвалите след това религиозни вой-

ни и най-сетне Тридесетгодишната война с нейните многократни масови опустошения и изстребване на населението имали за селяните много по-тежки последици, отколкото Селската война; по-специално Тридесетгодишната война разрушила по-голяма част от вложените в земеделието производителни сили и по този начин, както и с едновременното разрушаване на много градове, довела селяните, плебеите и разорилите се граждани за дълго време до състояние, близко до ирландската мизерия в най-лошата ѝ форма.

Най-много пострадало от последиците на Селската война *духовенството*. Принадлежащите нему манастири и църковни помещения били изгорени, скъпоценностите му били разграбени, продадени в чужбина или претопени, запасите му били изядени. То навсякъде можело да оказва най-малка съпротива и едновременно с това цялата сила на народната омраза се стоварвала най-тежко върху него. Другите съсловия — князе, дворяни, граждани — тайничко даже се радвали на бедствията на омразните прелати. Селската война направила популярна секуларизацията на духовните имения в полза на селяните; светските князе и отчасти и градовете се постарали да извършат тази секуларизация в *своя* интерес и скоро владенията на прелатите в протестантските земи се оказали в ръцете на князете или на градския патрициат. Накърнено било при това и господството на духовните князе: светските князе съумели да използват народната омраза и в това отношение. Така ние видяхме, че абат Фулдски, бивш сюзерен на Филип Хесенски, бил принижен до положението на негов васал. Така градът Кемптен принудил своя княз-абат да продаде на безценица редица важни привилегии, които му принадлежали в града.

Значителни загуби понесло и *дворянството*. Повечето от неговите замъци били унищожени, част от най-влиятелните родове се разорили и трябвало да си търсят прехраната в служба при князете. Войната показала безсилието на дворянството по отношение на селяните: то навсякъде било бито и принудено да капитулира; спасено било само от войските на князете. То все повече и повече губело своето значение като съсловие, непосредствено подчинено на империята, и изпадало в подчинение на князете.

Градовете общо взето също не получили от Селската война никакви изгоди. Господството на патрициата почти навсякъде се затвърдило отново, а бюргерската опозиция за дълго време била сломена. По такъв начин старата патрицианска рутина продължавала да влачи своето жалко съществуване чак до Френската революция, сковавайки във всяко отношение търговията и промишлеността. Освен това князете заставили градовете да отговарят за временните успехи, които в хода на борбата били постигнали в градовете

бюргерската или плебейската партии. На градовете, които още от по-рано принадлежали към княжеските владения, били наложени тежки контрибуции, те били лишени от своите особени права и станали беззащитни роби на произвола и користолюбието на князете (Франкенхаузен, Арншадт, Шмалкалден, Вюрцбург и т. н.); имперските градове били присъединени към княжеската територия (напр. Мюлхаузен) или най-малко били поставени под опеката на съседните князе, както например много франконски имперски градове.

При тези условия изходът от Селската война бил изгоден единствено за *князете*. Още в началото на нашето изложение ние видяхме, че недостатъчното промишлено, търговско и селскостопанско развитие на Германия правело невъзможно всякакво сплотяване на немците в *нация*, че то допускало само местна и провинциална централизация и че поради това носителите на тази централизация вътре в раздробеността — князете — били единственото съсловие, в полза на което трябвало да се извършва всяко изменение на обществените и политическите отношения. Нивото на развитието на тогавашна Германия било толкова ниско и същевременно толкова различно в различните провинции, че наред със светските княжества можели да съществуват и независими църковни владения, градски републики и суверенни графове и барони; но в същото време това развитие клоняло, макар и много бавно и вяло, към *провинциална* централизация, т. е. към подчиняване на всички останали имперски съсловия на властта на князете. Затова в резултат на Селската война можели да спечелят само князете. Така и станало в действителност. Те спечелили не само относително, в резултат на отслабването на техните конкуренти — духовенството, дворянството и градовете, — но и абсолютно, тъй като им се паднала *spolia opima* (главната плячка) за сметка на всички останали съсловия. Църковните имения били секуларизирани в тяхна полза; част от дворянството, наполовина или напълно разорено, трябвало постепенно да се подчини на тяхната върховна власт; наложените на градовете и селските общини контрибуции се вливали в тяхната хазна, която получила освен това, благодарение на премахването на многото градски привилегии, значително по-широк простор за своите любими финансови машиниции.

Раздробеността на Германия, изострянето и усилването на която било главният резултат от Селската война, била същевременно и причина за нейната несполука.

Ние видяхме колко раздробена е била Германия, разчленена не само на безбройни, независими, почти напълно чужди една на друга провинции, но и на различни съсловия и съсловни групи, на които се дялял народът във всяка една от тези провинции. Освен князе

и попове ние намираме в селото дворяни и селяни, в градовете — патриции, бюргери и плебеи; те всички били съсловия със съвсем чужди едни на други интереси, ако даже интересите им взаимно не се сблъскали и не били диаметрално противоположни. И свръх това над цялата тази сложна преплетеност на интересите тежели още и интереси на императора и на папата. Ние видяхме колко трудно, колко непълно и как, в зависимост от местните условия, нееднакво се оформили в края на краищата тези различни интереси в три големи групи; как, въпреки тази постигната с такъв труд групировка, всяко съсловие се оказвало в опозиция спрямо определяната от обстановката насока на националното развитие, извършвало своето движение на своя глава, сблъскало се поради това не само с консервативните, но и с всички останали опозиционни съсловия и в края на краищата трябвало да претърпи поражение. Така било и с дворянството във въстанието на Зикинген, и със селяните в Селската война, и с бюргерите в цялата тяхна смирена реформация. Именно по тези причини в повечето местности в Германия даже селяните и плебеите не успели да се съединят за общо действие и си пречели едни на други. Ние видяхме също причините, които предизвикали това разпокъсване на класовата борба и обусловените от него пълно поражение на революционното движение и половинчат изход на бюргерското.

Предшествуващото изложение показва достатъчно ясно за всеки как местната и провинциалната раздробеност и неизбежно поражданата от нея местна и провинциална ограниченост на кръгозора довели цялото движение до гибел; как нито бюргерите, нито селяните, нито плебеите не се оказали способни за обединено общонационално действие; как селяните например действували във всяка провинция на своя глава, постоянно отказвайки да помагат на съселните въстнали селяни, и затова едни след други били унищожавани в отделни сражения с войските, които не се равнявали даже на една десета част от цялата въстаническа маса. Разните примирия и договори, сключвани от отделните отряди с техните противници, представляват същевременно и актове на измяна на общото дело; а обстоятелството, че обединение на отделни отряди се оказвало възможно не по силата на по-голямо или по-малко единство на техните собствени действия, а изключително тогава, когато те се сблъскали с общия враг, от когото в даден момент търпели поражение, показва ярко колко голяма била отчуждеността между селяните от различните провинции.

Тук също тъй сама по себе си се налага аналогията с движението от 1848—1850 г. В 1848 г. интересите на опозиционните класи също тъй се сблъскаха помежду си и всяка от тях действуваше на

своя глава. Буржоазията, вече твърде много развита, за да търпи повече феодално-бюрократическия абсолютизъм, нямаше още достатъчно сила, за да може да подчини веднага претенциите на другите класи на своите собствени. Пролетариатът, твърде слаб, за да може да се надява бързо да прескочи буржоазния период и да заеме скоро властта в своите собствени ръце, успя още при абсолютизма да вкуси от сладостта на буржоазния режим и достигна вече твърде висока степен на развитие, за да може поне за минутка да види в освобождението на буржоазията своето собствено освобождение. Масата на нацията — дребната буржоазия, притежателите на дребни предприятия (занаятчиите) и селяните — бе изоставена на произвола на съдбата от своята засега още естествена съюзница, буржоазията, като вече твърде революционна, а тук-таме и изоставена от пролетариата, като още недостатъчно напреднала; бидейки от своя страна и самата раздробена, тя също нищо не постигнала и се държала опозиционно спрямо своите съюзници по опозиция както от дясно, така и отляво. Най-сетне всички класи, взели участие в движението през 1848 г., страдали от не по-малка провинциална ограниченост, отколкото селяните през 1525 г. Стотиците местни революции, последвалите ги също стотици безпрепятствено проведени местни реакции, запазилото се непокътнато делене на малки държавици и т. н. и т. н. достатъчно убедително свидетелствуват за това. *На оня, който след двете немски революции — революцията от 1525 г. и революцията от 1848 г. — и резултатите от тях може още да говори за федеративна република, мястото му е само в лудницата.*

Но въпреки всички аналогии двете революции — революцията от XVI век и революцията от 1848—1850 г. — все пак много съществено се отличават една от друга. Революцията от 1848 г. доказва ако не прогреса на Германия, то поне прогреса на Европа.

Кой извлече полза от революцията през 1525 г.? — *Князете.* Кой извлече полза от революцията през 1848 г.? — *Едрите владетели, Австрия и Прусия.* Зад гърба на дребните князе през 1525 г. стоеше дребното бюргерство, свързано с тях чрез плащаните от него данъци, а зад едрите владетели през 1850 г., зад Австрия и Прусия, стои съвременната едра буржоазия, която бързо ги подчинява на себе си чрез държавния дълг. А зад гърба на едрата буржоазия стои пролетариатът.

Революцията от 1525 г. бе местно дело на Германия. Англичаните, французите, чехите, унгарците бяха вече успели да извършат своите селски войни по времето, когато немците са започвали своята. Ако Германия е била разпокъсана, то Европа е била разпокъсана в още по-голяма степен. Революцията от 1848 г. не беше местно немско дело, а представляваше отделен епизод от велики европейски

събития. Нейните подбудителни причини, действували в продължение на целия ѝ ход, не са ограничени с тесните предели на една дадена страна или дори на една част от света. Нещо повече, страните, които бяха арена на тази революция, са най-малко виновни за нейното възникване. Те представляват в по-голяма или по-малка степен несъзнателен и безволев суров материал, подлежащ на преработка в хода на движението, в което сега участвува целият свят, на движението, което при съществуващите обществени отношения може, разбира се, да ни изглежда, че е само някаква чужда сила, макар в края на краищата то да не е нищо друго освен наше собствено движение. Затова революцията от 1848—1850 г. не може да завърши тъй, както завършва революцията от 1525 г.

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ИЗЛИЗАНЕ
ОТ ЛОНДОНСКОТО ПРОСВЕТНО ДРУЖЕСТВО
НА НЕМСКИТЕ РАБОТНИЦИ²⁵⁶

До председателстващия редовното събрание на Дружеството
в Грейт-Уиндмил-стрийт във вторник.

Долуподписаните декларираат, че излизат от Дружеството.

Лондон, 17 септември 1850 г.

*Х. Бауер, К. Пфендер,
И. Г. Екариус, С. Зайлер,
К. Маркс, К. Шрам, Ф. Енгелс,
Ф. Волф, В. Либкнехт,
Хайн, Хаунт, Г. Клозе*

Обнародва се за пръв път

Печата се по ръкописа

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ПИСМО ДО АДАН, БАРТЕЛЕМИ И ВИДИЛ²⁵⁷

ДО Г-ДА АДАН, БАРТЕЛЕМИ И ВИДИЛ

Уважаеми господа,

Чест имаме да ви уведомим, че ние отдавна вече считаме асоциацията, за която вие говорите, като фактически разпаднала се. Остава да се направи само едно — да се унищожи основният договор*. Може би г. Адан или г. Видил ще бъдат така любезни да наминат в неделя, 13 октомври, по обед към г. Енгелс на Маклсфилд-стрийт, Сохо, д. № 6, за да присъствуват при изгарянето на посочения документ.

Приемете, уважаеми господа
нашите най-дълбоки почитания
Енгелс, Маркс, Харни

Лондон, 9 октомври 1850 г.

Обнародва се за пръв път

Печата се по ръкопис

* Виж настоящия том, стр. 549—550. *Ред.*

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

РЕДАКЦИОННА БЕЛЕЖКА КЪМ СТАТИЯТА НА И. Г.
ЕКАРИУС „ШИВАШКОТО ДЕЛО В ЛОНДОН ИЛИ БОРБАТА
МЕЖДУ ЕДРИЯ И ДРЕБНИЯ КАПИТАЛ“²⁵⁸

Авторът на тази статия самият е *работник* в една от лондонските шивашки работилници. Ние питаме немските буржоа колко писатели имат, които биха били в състояние да схванат по подобен начин същността на действителното движение?

Преди още пролетариатът да извоюва своята победа на барикадите и полесраженията, той възвестява настъпването на своето господство чрез редица интелектуални победи.

Читателят ще види, че вместо сантименталната, морализиращата и психологическа критика, която Вайтлинг и други литературствувачи работници се опитват да насочат против съществуващите порядки, тук на буржоазното общество и неговото движение противостои едно чисто материалистическо и по-свободно разбиране, което не позволява да бъде объркано от никакви капризи на настроението. Докато в Германия — главно там, а в значителна степен също и във Франция — занаятчиите се опитват да се борят против западането на своите полусредновековни занаяти и биха желали да се обединят *като занаятчии*, тук поражението на занаятчийството в борбата с едрата промишленост се разглежда и приветствува като прогрес, а в същото време в резултатите и плодовете на едрата промишленост се познават и се разкриват реалните условия на пролетарската революция, породени от самата история и всекидневно възсздавани от нея.

Написано през октомври 1850 г.

Печата се по текста на списанието

Напечатано в списанието „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*“, кн. 5—6, 1850 г.

Ф. ЕНГЕЛС

ЗА ЛОЗУНГА ЗА ПРЕМАХВАНЕТО НА ДЪРЖАВАТА
И ЗА НЕМСКИТЕ „ПРИЯТЕЛИ НА АНАРХИЯТА“²⁵⁹

„Премахването на държавата има при комунистите само този смисъл, че то е необходим резултат от премахването на класите, заедно с които отпада от само себе си потребността от организираната сила на една класа, за да държи в подчинение другите класи. В *буржоазните* страни премахването на държавата означава свеждане на държавната власт до нейното равнище в Северна Америка. Там класовите противоречия не са получили още пълно развитие; класовите стълкновения се замазват винаги благодарение на отлива на излишното пролетарско население на Запад; вмешателството на държавната власт, което в Изтока е сведено до минимум, в Запада съвсем не съществува. Във *феодалните* страни премахването на държавата означава премахване на феодализма и установяване на обикновена буржоазна държава. В *Германия* зад лозунга за премахване на държавата се крие или страхливо бягство от непосредствено водещата се борба, или шарлатанско раздуване на *буржоазната* свобода чак до абсолютна независимост и самостоятелност на *отделния индивид*, или най-сетне равнодушието на буржоата към всяка държавна форма, стига тя да не задържа развитието на буржоазните интереси. И ако това премахване на държавата „във висшия смисъл“ се проповядва в толкова глупава форма, за това, разбира се, не са виновни берлинските ширнеровци и фаухеровци. La plus belle fille de France ne peut donner que ce qu'elle a* („Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“, кн. 4, стр. 58**).

* И най-красивата девойка на Франция може да даде само онова, което има. *Ред.*

** Виж настоящия том, стр. 303—304. *Ред.*

Между това премахването на държавата, *анархията*, стана в Германия модна дума. Отделни немски ученици на Прудон²⁶⁰, берлинската „висша“ демокрация и дори позабравените „най-благородни умове на нацията“ от Щутгартския парламент и имперското регентство²⁶¹ — всички те, всеки по свой начин, усвоиха тази на вид ултрарадикална фраза.

Всички тези фракции са единодушни в стремежа си да запазят съществуващото *буржоазно общество*. Но като защитават буржоазното общество, с това те неизбежно защитават господството на буржоазията, а в Германия — дори завоюването на* господство от страна на буржоазията; от действителните представители на буржоазията те се различават само по необичайната форма, която им придава външен вид на „вървящи начело“, на „най-прогресивни от всички“ хора. При всички стълкновения в практическия живот този външен вид изчезваше; пред лицето на *действителната* анархия на революционните кризи**, когато масите [и държавната власт] пускаха в ход едни срещу други „грубата сила“, тези представители на анархията всеки път правеха всичко възможно, за да пресекат анархията. Съдържанието на тази прословута „анархия“ се свеждаше в края на краищата до онова, което в по-развитите страни се изразява с думата „ред“. „Приятелите на анархията“ в Германия се намират в пълна *entente cordiale**** с „приятелите на реда“ във Франция.

Доколкото приятелите на анархията не зависят от французите Прудон и Жирарден, доколкото техният начин на мислене е от германски произход, всички те имат един общ източник: *Щирнер*. Изобщо периодът на разложение на немската философия даде на демократическата партия на Германия по-голямата част от нейните общи фрази. Представите и фразите на последните немски книжници, особено на Фойербах и Щирнер, проникнаха още преди февруари в доста разводнен вид в посредственото белетристическо съзнание и във вестникарската литература, които на свой ред послужиха като главен източник за следмартенските демократични лидери. Проповедта на Щирнер за бездържавността се оказа особено пригодна, за да придаде на анархията, според Прудон, и на

* Тук в ръкописа е зачеркната думата „политическото“. *Ред.*

** В ръкописа са зачеркнати думите „когато държавната власт изчезваше пред властта на масите“ („wo die Staatsmacht vor der Macht der Massen Verchwand“). Наличността на думата „gegenüber“ — „едни срещу други“ — в по-нататъшния незачеркнат текст показва, че след нововписаните думи „wo die Massen“ — „когато масите“ — очевидно са изпуснали думите „und die Staatsmacht“ — „и държавната власт“, прибавени в руския [и българския] текст в квадратни скобки. *Ред.*

*** сърдечно съглашение. *Ред.*

премахването на държавата, според Жиранден, свойствения на немската философия „висш смисъл“. Нанстина, книгата на Щирнер „Единственият и неговата собственост“²⁶² е позабравена, но неговият начин на мислене, особено неговата критика против държавата, отново се появяват у приятелите на анархията. Ако ние по-рано вече изследвахме литературните източници на тези господа, доколкото те са от френски произход²⁶³, то за анализирането на техните немски източници трябва още веднаж да се спуснем в дълбините на допотопната немска философия. Щом вече трябва да се занимаваме с немска банална полемика, то винаги е по-приятно да имаме работа с родоначалниците на тоя или оня възглед, отколкото с прекупвачите на залежали стоки.

Още веднаж, музо, Пегас ми оседлай
За полет в стария романтичен край!²⁶⁴

Преди да се обърнем към самата книга на Щирнер, спомената по-горе, трябва да се пренесем в „стария романтичен край“ и в онова забравено време, когато тази книга излезе на бял свят. Във времето, когато пруската буржоазия, вкопчила се за финансовите затруднения на правителството, започваше да завладява политическата власт, в същото това време наред с буржоазно-конституционното движение с всеки ден се ширеше сред пролетариата комунистическото движение. Буржоазните елементи от обществото, на които за постигането на техните собствени цели още беше необходима подкрепата на пролетариата, навсякъде бяха принудени да се представят за привърженици на някаква разновидност на социализма; консервативната и феодалната партия също беше принудена да дава обещания на пролетариата. Редом с борбата на буржоата и селяните против феодалното дворянство и бюрокрацията се водеше борбата на пролетарните против буржоата; а между тях се намираха редица промеждутъчни социалистически групи, които обхващаха всички разновидности на социализма: реакционния, дребнобуржоазния, буржоазния социализъм; и цялата тази борба, всичките тези стремежи бяха задушавани, не можеха да получат своя израз поради гнета на държавната власт, на цензурата, на забраната на сдруженията и събранията. Такова беше положението на партиите в момента, когато немската философия празнуваше своите последни оскъдни триумфи.

Цензурата от самото начало принуждаваше всички що-годе нежелателни елементи да избират колкото е възможно по-абстрактен начин на изразяване; такъв начин на изразяване беше даден от немската философска традиция, която тъкмо бе стигнала тогава до пълно разлагане на Хегеловата школа. Борбата против рели-

гнята още продължаваше. Колкото по-трудно ставаше воденето на политическата борба против съществуващата власт в печата, толкова по-усърдно тя се водеше във формата на религиозна и философска борба. В своя най-разводнен вид немската философия стана общо достояние на „образованите“ и колкото повече тя ставаше общо достояние, толкова по-разводнени, по-несвързани и по-просташки ставаха възгледите на философите и толкова по-голям престиж им създаваше тази обърканост и просташина в очите на „образованата“ публика.

Бъркотията в главите на „образованите“ беше ужасяваща и тя постоянно се увеличаваше. Това беше истинска смесица от идеи от немски, френски, английски, античен, средновековен и най-нов произход. Бъркотията беше толкова по-голяма, защото всички идеи се вземаха само от втора, трета и четвърта ръка и поради това циркулираха в изопачен до неузнаваемост вид. Не само мислите на френските и английските либерали и социалисти, но и идеите на немците, например на Хегел, споделяха тази съдба. Цялата литература от онова време и особено, както ще видим, книгата на Щирнер дава безброй много доказателства за това и съвременната немска литература и досега още силно страда от последиците от всичко това.

Философските мними сражения се смятаха при тази обърканост за отражение на действителните битки. Всеки „нов обрат“ във философията привличаше към себе си общото внимание на „образованите“, които в Германия наброяват безброй много празни глави, кандидати за съдебни и преподавателски длъжности, несполучили богослови, незаемащи служба медици, литератори и т. н. За тези хора всеки такъв „нов обрат“ означаваше преодоляване и окончателно ликвидиране на определено стъпало на историческото развитие. Достатъчно беше например някакъв философ да подложи на някаква критика буржоазния либерализъм — и този последният бе считан вече за мъртъв, зачеркнат от историческото развитие и унищожен също и практически. Същото беше и с републиканизма, социализма и т. н. Доколко тези стъпала на развитието бяха действително „унищожени“, „превъзможнати“, „ликвидирани“, пролича по-късно, през време на революцията, когато те започнаха да играят главна роля, а за техните философски разрушители хората престанаха вече и да си спомнят.

Объркаността на формата и съдържанието, високомерната просташина и надменното празнословие, неописуемата тривиалност и ограничената диалектика, характерни за тази немска философия в нейния последен стадий, превъзхождат всичко, което някога се е появявало в тази област. С тях може да се сравни само невероят-

ното лековерие на публиката, която вземаше всичко това за чиста монета, за най-последна новост, за „нещо, още небивало“. Немската нация, толкова „задълбочена“ . . . *

Написано от Ф. Енгелс през октомври 1850 г.

Печата се по ръкописа

*За пръв път обнародвано в списанието „Под
знаменем марксизма“, кн. 6, 1927 г.*

* Тук ръкописът се прекъсва. *Ред.*

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ТРЕТИ МЕЖДУНАРОДЕН ПРЕГЛЕД

ОТ МАЙ до ОКТОМВРИ

Политическите движения през последните шест месеца се различават съществено от ония, които непосредствено ги предшествуваха. Революционната партия е навсякъде изтикана от сцената, победителите си оспорват плодовете на победата: във Франция — това са различните фракции на буржоазията, в Германия — различните владетели. Спорът се води с голям шум, откритият разрив, разрешаването на спора с въоръжена сила изглеждат неизбежни. Впрочем неизбежно е също и това, че оръжието няма да бъде пуснато в ход, че нерешителността ще продължава да се прикрива зад мирни споразумения, за да започне след това наново да се готви за привидна война.

Но да разгледаме най-напред *реалната* основа, върху която се разиграват тези повърхностни вълнения.

Годините, обхващащи времето от 1843 до 1845 г., бяха години на процъфтяване на промишлеността и търговията, а то се яви като необходима последица от почти непрекъснатата депресия на промишлеността през периода 1837—1842 г. Както винаги, процъфтяването твърде скоро породило спекула. Спекулата винаги е в действие през ония периоди, когато свръхпроизводството е вече в пълен разгар. Тя служи като временен отдушник за свръхпроизводството, но именно с това тя ускорява настъпването на кризата и увеличава нейната сила. Самата криза се разразява отначало в областта на спекулата и едва по-късно обхваща производството. Затова при повърхностно наблюдение изглежда, че причината на кризата не е свръхпроизводството, а необузданата спекула, която самата е само симптом на свръхпроизводство. Разстройството на промишлеността, което настъпва след това, изглежда не като необходим резултат от

предшествувалото го бурно развитие, а само като просто отражение на краха в областта на спекулата. Но тъй като в този момент не можем да дадем пълна история на кризата, настъпила след 1843—1845 г., то посочваме само най-значителните от тези симптоми на свръхпроизводство.

Спекулата, която започна през годините на процъфтяването. 1843—1845, се разпространи главно върху железопътните предприятия, където тя се опираше на една действителна потребност: на търговията със зърнени храни (вследствие на повишаването на цените през 1845 г.) и на болестта по картофите, на търговията с памук след лошата реколта на памук през 1846 г. и на ост-индийската и китайската търговия, където спекулата вървеше по петите на английското проникване на китайския пазар.

Разширяването на английската железопътна система започна още през 1844 г., но пълен размах то достигна едва през 1845 г. Само през тази година броят на регистрираните заявления за основаване на железопътни компании достигна 1,035. През февруари 1846 г., след като много от тези регистрирани проекти бяха оттеглени, парите, които трябваше да бъдат внесени на правителството за останалите в сила проекти, все още възлизаха на огромната сума 14 милиона ф. ст., а през 1847 г. общата сума на тези платежи възлизаше вече в Англия на повече от 42 милиона ф. ст., от които повече от 36 милиона се падаха на английските, а след тях 5½ милиона — на чуждестранните железници. Периодът на разцвет на тази спекула съвпада с лятото и есента на 1845 г. Цените на акциите се покачваха непрекъснато, а печалбите на спекулантите скоро въвлякоха всички класи на населението в този водовъртеж. Херцози и графове се състезаваха с търговци и фабриканти за доходоносната чест да заседават в управленията на различните железопътни линии. Членовете на камарата на общините, съдиите, духовенството бяха широко представени в тези управления. Всеки, който имаше макар и нищожни спестявания, всеки, който се ползуваше макар и с най-малък кредит, спекулираше с железопътни акции. Железопътните вестници, които бяха три на брой, станаха повече от двадесет. Някои големи всекидневни вестници нерядко печелеха от железопътни обявления и проспекти около 14,000 ф. ст. за една седмица. Имаше недостиг на инженери и те получаваха извънредно високи заплати. Печатари, литографи, книгоvezци, търговци на хартия и др., заети с изготвяне на проспекти, планове, карти и др., мебелни фабриканти, които доставяха мебели за никнешите като гъби кантори на многобройните нови управления, временни комитети и т. н., печелеха огромни суми. На основата на действителното разширяване на английската и континенталната железопътна система и на свързана-

та с него спекула постепенно се образуваше през този период цяла надстройка от мошеничества, която напомняше времената на Ло и на Компанията за южните морета²⁶⁵. Стотици линии се проектираха без ни най-малък шанс за успех, като при това самите автори на проектите съвсем не мислеха за тяхното действително осъществяване и изобщо всичко се свеждаше само до ограбване на депозитите от директорите и до мошенически печалби от продажбата на акциите.

През октомври 1845 г. настъпи реакция, която скоро се превърна в истинска паника. Още преди февруари 1846 г. (когато депозитните суми трябваше да бъдат внесени на правителството) най-несъстоятелните проекти претърпяха крах. През април 1846 г. това вече се отрази върху континенталните фондови борси. В Париж, Хамбург, Франкфурт, Амстердам се извършваше принудителна разпродажба по извънредно ниско паднали цени, което повлече след себе си банкрута на редица банкери и маклери. Железопътната криза продължаваше чак до есента на 1848 г., и при това се проточи поради непрекъснати банкрути също и на по-солидни проекти, доколкото все повече проличаваше общото потиснато състояние и се предявяваха искания за внасяне на платежите; тя се изостри още повече поради настъпването на криза и в другите области на спекулата — в търговията и промишлеността, което постепенно понижи цените на по-старите и по-солидните акции, докато през октомври 1848 г. те не спаднаха до най-ниското свое равнище.

През август 1845 г. общественото внимание беше привлечено най-напред от картофената болест, която се бе появила не само в Англия и Ирландия, но също и на континента; това беше първият симптом на загниване на самите корени на съществуващото общество. В същото време започнаха да постъпват съобщения, които вече не допускаха съмнение относно лошите изгледи и на зърнената реколта. Вследствие на тези две обстоятелства цените на зърнените храни значително се повишиха на всички европейски пазари. В Ирландия настъпи истински глад, който принуди английското правителство да отпусне на тази страна заем 8 милиона ф. ст., точно по 1 ф. ст. за всеки ирландец. Във Франция, където бедствието се засили още и от наводнението, което причини загуби в размер на 4 милиона ф. ст., неурожаят беше необичайно голям. Не по-малко значителен беше той и в Холандия и в Белгия. След неурожая през 1845 г. дойде още по-голям през 1846 г.; повтори се и картофената болест, макар и не в такава силна степен. Това създаде напълно реална почва за спекула със зърнени храни, която прие още по-бурни форми, защото добрите реколти от 1842—1844 г. за продължително време почти не ѝ позволяваха да се разгърне. През 1845—1847 г.

в Англия бяха внесени повече зърнени храни, отколкото когато и да било дотогава. Цените на зърнените храни продължаваха да растат до пролетта на 1847 г., когато вследствие на противоречивите сведения от различните страни относно новата реколта и на предприетите от различните правителства мерки (откриване на пристанища за свободен внос на зърнени храни и т. н.) настъпи период на колебания; най-сетне, през май 1847 г. цените достигнаха най-високото равнище. През този месец средната цена на един квартал пшеница в Англия се повиши до $102\frac{1}{2}$ шилинга, а в известни дни достигаше до 115 и 124 шилинга. Но скоро започнаха да се получават определено благоприятни сведения относно времето и добрата реколта, цените спаднаха и в средата на юли средната цена възлизаше вече само на 74 шилинга. Поради неблагоприятното време в някои области цените пак се малко повдигнаха, докато най-сетне в средата на август бе установено, че реколтата през 1847 г. е по-добра от средна. Сега вече спадането на цените не можеше с нищо да се задържа. Доставките за Англия надминаха всички очаквания и вече на 18 септември средната цена спадна до $49\frac{1}{2}$ шилинга. По този начин за един период от шестнадесет седмици колебанието на средните цени се извършваше в пределите на 53 шилинга.

През целия този период железопътната криза не само продължаваше, но и тъкмо в момента, когато цените на зърнените храни бяха най-високи, през април и май 1847 г., настъпи окончателно разстройство на кредитната система и най-пълна дезорганизация на паричния пазар. Въпреки това житните спекуланти понасяха спадането на цените до 2 август. През този ден банката повиши минималния сконтов процент до 5%, а за всички менителници със срок повече от два месеца — до 6%. Незабавно последваха редица големи банкрути на житната борса, между които изпъкваше банкрутът на г. Робинсон, управителя на Английската банка. Само в Лондон банкрутираха осем едри житарски фирми, общият пасив на които достигна повече от $1\frac{1}{2}$ милиона фунта стерлинги. Провинциалните пазари на зърнени храни бяха съвсем парализирани; и там банкрутите следваха един след друг със същата бързина, особено в Ливерпул. Подобни банкрути ставаха и на континента, по-бързо или по-бавно, в зависимост от разстоянието от Лондон. Но след 18 септември, когато цените на зърнените храни се намираха на най-ниско равнище, житната криза в Англия може да се счита за приключена.

Премаиваме сега към истински търговската, към паричната криза. През първите четири месеца на 1847 г. общото състояние на търговията и промишлеността изглеждаше още задоволително, с изключение обаче на железодобивната и памучната промишленост. Производството на желязо, доведено до колосални размери от же-

лезопътната треска през 1845 г., страдаше, разбира се, в същата степен, в която се съкращаваше пазарът за пласмент на прекалено голямото количество произведено желязо. В памучната промишленост, главния отрасъл на промишлеността за ост-индийския и китайския пазар, още през 1845 г. имаше свръхпроизводство на стоки, произведени за този пазар, и тук твърде скоро настъпи известно спадане. Лошата реколта на памук през 1846 г., покачването на цените както на суровия памук, така и на готовите стоки, и свързаното с това намаление на потреблението влошиха още повече потиснатото състояние на този промишлен отрасъл. През първите месеци на 1847 г. производството в целия Ланкшайр намалва значително и работниците от памучната промишленост бяха вече попаднали под ударите на кризата.

На 15 април 1847 г. Английската банка повиши минималния шконтен процент за най-краткосрочните менителници до 5%; тя ограничи общата сума на подлежащите на шконтиране менителници, без дори да се съобразява с характера на фирмите, срещу които бяха издадени менителниците; и най-сетне тя заяви категорично на търговците, получили заеми, че след изтичането на срока тя няма да възобнови тези заеми, както това обикновено се правеше досега, а ще поиска връщане на заемите. Два дни по-късно, когато беше обнародван нейният седмичен баланс, се оказа, че резервният фонд на банковия департамент е спаднал на $2\frac{1}{2}$ милиона фунта стерлинги. Така че банката бе взела тези мерки, за да задържи отлива на злато от своите трезори и да увеличи отново своя наличен фонд.

Отливът на злато и сребро от банката се обуславяше от различни причини. Първо, потреблението и значително по-високите цени на почти всички стоки се нуждаеха от по-голямо парично обръщение — особено на злато и сребро — за търговията на дребно. Второ, непрекъснатите плащания за железопътното строителство, които само през април възлизаха на 4,314,000 ф. ст., предизвикаха необходимостта да се изтегли от банката голяма част от депозитите. Част от издействуваните пари, предназначени за чуждестранните железници, отидоха непосредствено отвъд границата. Прекомерният, значително превишаващ потребностите внос на захар, кафе и други колониални стоки, потреблението и цените на които още повече се повишиха вследствие на спекулата, прекомерният внос на памук вследствие на спекулативни покупки, предизвикани от сведенията за слаба реколта, и особено на зърнени храни вследствие на повторения се неурожай, наложи плащания предимно в налични пари или благородни метали на кючета, което също предизвика значителен отлив на злато и сребро в чужбина. Впрочем отливът на

благородни метали от Англия продължаваше до края на август въпреки посочените по-горе мерки на банката.

Постановленията на банката и сведенията за малкия размер на нейния резервен фонд причиниха тутакси потиснато състояние на паричния пазар и паника, която обхвана цялата търговия на Англия и по своята интензивност можеше да се сравни само с паниката през 1845 г. През последните седмици на април и първите четири дни на май почти всички кредитни сделки бяха прекратени. Но през това време не станаха никакви необикновени банкрути. Търговските фирми можаха да се задържат само чрез плащане на високи лихви и чрез наложила се от обстоятелствата разпродажба на своите запаси, на държавни ценни книжа и т. н. по разорителни цени. Спасяването на редица дори от най-солидните фирми през време на този първи акт на кризата само подготви почвата за техния по-късен крах. Фактът, че първата непосредствено заплашваща опасност беше преодоляна, силно съдействуваше за укрепването на доверието; от 5 май нататък потиснатото състояние на паричния пазар започна видимо да се подобрява и в края на май тревогата почти утихна.

Обаче няколко месеца по-късно, в началото на август, започнаха спомнатите вече по-горе банкрути в житарската търговия, които продължиха до септември и не бяха успели да свършат, когато с удвоена сила се разрази криза във всички области на търговията, особено в сношенията с Вест-Индия и Ост-Индия и с остров Маврикий, и това стана едновременно на пазарите на Лондон, Ливерпул, Манчестер и Глазгоу. През септември само в Лондон банкрутираха 20 фирми, общият пасив на които възлизаше на 9 до 10 милиона фунта стерлинги.

„Ние преживявахме тогава крушения на търговски династии в Англия, които не отстъпваха на крушенията на ония политически фирми на континента, за които имаме толкова много случаи да чуваме в последно време.“

Така каза Дизраели на 30 август 1848 г. в камарата на общините. Банкрутите на фирмите, търгуващи с Ост-Индия, продължаваха непрекъснато до края на годината и се подновиха през първите месеци на 1848 г., когато започнаха да пристигат известия за банкрути на съответни фирми в Калкута, Бомбай, Мадрас и на остров Маврикий.

Този нечуван в историята на търговията нив от банкрути беше обусловен от всеобщата прекомерна спекула и предизвикан от нея чрез прекомерния внос на колониални стоки. Цените на тези стоки, които бяха дълго време изкуствено поддържани на високо равнище, започнаха да спадат отчасти още преди априлската паника през 1847 г.; но общото тяхно спадане настъпи едва след тази паника,

когато цялата кредитна система се сгромоляса и фирмите бяха една след друга принудени да правят масови ускорени разпродажби. Особено значително беше спадането на цените от юни и юли до ноември и доведе до разорение дори и на най-стари и солидни фирми.

През септември банкрутите се ограничаваха още само върху *чисто търговските фирми*. На 1 октомври банката увеличи минималния сконтов процент за краткосрочните менителници на $5\frac{1}{2}\%$ и същевременно обяви, че занаят пред няма да отпусне заеми срещу никакви държавни ценни книжа. Този натиск не можеше вече да издържат *нищо акционерните банки, нито частните банкери*. В течение на няколко дни фалираха една след друга „Ливерпулската кралска банка“, „Ливерпулската банкова компания“, „Банката за Северен и Южен Уелс“, „Нюкастлската обединена акционерна банка“ и т. н. и т. н. Едновременно с това се обявиха в несъстоятелност множество по-малки частни банки във всички части на Англия.

С това общо спиране на плащанията от страна на банките, особено характерно за месец октомври, са свързани значителен брой банкрути на борсови маклери, опериращи с ценни книжа, менителници и акции, на маклери в областта на корабоплаването, на търговията с чай и памучни стоки, на собственици на железнообработващи предприятия и на търговци с желязо, на собственици на памучни и вълнени предачници, на предприятия за щамповане на басми и т. н. в Ливерпул, Манчестер, Олдем, Халифакс, Глазгоу и т. н. По думите на г. Тух²⁶⁶ тези банкрути както по своя брой, така и по общата сума на капитала не са имали прецедент в историята на английската търговия и значително надминават банкрутите през периода на кризата от 1825 г. На 23—25 октомври кризата достигна най-високата си точка и всички търговски сделки се прекратиха окончателно. Тогава една депутация от Сити издействува да се прекрати действието на банковия закон от 1844 г., този плод на изобретателността на покойния сър Роберт Пил²⁶⁷. Това изведнаж сложи край на разделянето на банката на два съвсем независими департамента с два отделни фонда от налични пари. Ако старото положение беше съществувало още два-три дни, единият от департаментите — банковият департамент — непременно щеше да банкрутира, докато в същото време в емисионния департамент се бяха натрупали шест милиона злато.

Още през октомври започна да проличава влиянието на кризата върху *континента*. Големи банкрути станаха едновременно в Брюксел, Хамбург, Бремен, Елберфелд, Генуа, Ливорно, Куртр, С. Петербург, Лисабон и Венеция. Колкото повече отслабваше силата на кризата в Англия, толкова повече тя се увеличаваше на

континента и се разпространяваше върху такива пунктове, които досега оставаха незасегнати. През най-лошия период разменният курс беше благоприятен за Англия и благодарение на това тя от ноември насам привличаше към себе си един постоянно нарастващ приток на злато и сребро не само от Русия и от континента, но и от Америка. Непосредственият резултат от това беше, че паралелно с оживяването на паричния пазар в Англия той се стесняваше в останалия търговски свят и че в същата степен кризата там се разширяваше. По този начин броят на банкрутите във Франция започна през ноември да расте; сега станаха големи банкрути в Нюйорк, Ротердам, Амстердам, Хавър, Байоң, Антверпен, Монс, Триест, Мадрид и Стокхолм. През декември кризата се разрази също в Марсилия и Алжир, а в Германия започна да свирепствува с нова сила.

Стигнахме сега до момента, когато избухна френската февруарска революция. Ако прегледаме списъка на банкрутите, който Д. М. Еванс дава в своята книга „Търговската криза през 1847—1848“ (Лондон 1848)²⁶⁸, ще видим, че в Англия в резултат на тази революция *не е банкрутирала нито една крупна фирма*. Единствените банкрути, свързани с нея, се появиха сред борсовите маклери вследствие на внезапното обезценяване на всички континентални държавни ценни книжа. Такива банкрути на борсови маклери станаха, разбира се, и в Амстердам, Хамбург и т. н. Английските държавни облигации спаднаха с 6%, докато след юлската революция те бяха спаднали с 3%. Така че за борсовите маклери Февруарската република беше само два пъти по-опасна от Юлската монархия.

Паниката, която обхвана Париж след февруарските събития и се разпространи едновременно с революция по целия континент, имаше в своето развитие много сходно с лондонската паника през април 1847 г. Кредитът внезапно се изчерпа и сделките почти съвсем се прекратиха; в Париж, Брюксел и Амстердам всички се втурнаха в банките, за да обменят ценни книжа срещу злато. Все пак, като изключим областта на търговията с ценни книжа, бяха отбелязани общо взето твърде малко случаи на банкрути и тези малко на брой случаи едва ли могат да се сметнат за необходим резултат от февруарската революция. Прекратяването на плащанията от страна на парижките банкери, което носеше в повечето случаи само временен характер, беше отчасти свързано с търговията с ценни книжа, а отчасти беше само предпазна мярка, съвсем не обусловена от действителна несъстоятелност; или пък, най-сетне, се правеше изключително с цел да се шиканира временното правителство, да му се създадат затруднения и да се изтръгнат от него от-

стъпки. Що се отнася до банкрутите на банкери и търговци в другите части на континента, невъзможно е да се установи до каква степен те бяха резултат на продължаващата се и постепенно разширяваща се търговска криза, до каква степен фирмите, чието положение отдавна се беше вече разклатило, се възползуваха от обстоятелствата, за да намерят благополучен изход, и до каква степен тези банкрути действително бяха резултат от загуби, произлезли вследствие на предизвиканата от революцията паника. Във всеки случай няма съмнение, че търговската криза съдействуваше на революциите от 1848 г. безкрайно повече, отколкото революцията — на търговската криза. Между март и май Англия вече получи пряка изгода от революцията, която съдействуваше на притока на масови капитали от континента към нея. От този момент кризата в Англия може да се счита за завършена; във всички отрасли на търговията настъпи подобрене и новият промишлен цикъл започва с решителна тенденция към процъфтяване. Колко малко континенталната революция спъваше подема на промишлеността и търговията в Англия, показва фактът, че масата на обработения тук памук се увеличи от 475 милиона ф. ст. (1847 г.) на 713 милиона ф. ст. (1848 г.).

Този нов период на процъфтяване явно се очерта в Англия в течение на три години, през 1848, 1849 и 1850 г. За осем месеца, от януари до август, общият износ на Англия възлизаше през 1848 г. на 31,633,214 ф. ст., през 1849 г. — на 39,263,322 ф. ст., през 1850 г. — на 43,851,568 фунта стерлинги. Към този значителен подем, който се прояви във всички отрасли на стопанския живот с изключение на производството на желязо, трябва да се прибавят още и повсеместните изобилни реколти през тези три години. Средната цена на пшеницата за 1848—1850 г. спадна в Англия на 36 шилинга, а във Франция — на 32 шилинга за квартал. Твърде характерно за тази епоха на процъфтяване е обстоятелството, че трите главни канала, по които се движеше спекулата, се оказаха за нея затворени. Темповете на железопътното строителство се намалиха до обичайното равнище на останалите отрасли на промишлеността; вследствие на редица изобилни реколти търговията със зърнени храни не създаваше почва за спекула; вследствие на революциите държавните облигации загубиха своята устойчивост, без която не са възможни никакви крупни спекулативни сделки с ценни книжа. През лериодите на процъфтяване капиталът винаги се увеличава. От една страна, разширеното производство създава нов капитал, от друга страна, наличният капитал, който през време на кризата е бил в неподвижно състояние, се изтръгва от състоянието на бездействие и се хвърля на пазара. Този *добавъчен*

капитал трябваше през 1848—1850 г., поради липсата на канали за спекула, да се насочи непосредствено към промишлеността и по този начин още по-бързо да увеличи производството. Доколкото в Англия това явление бие на очи, макар че за него никой още не е намерил обяснение, доказва наивното съобщение на „Economist“ от 19 октомври 1850 г.:

„Забележително е, че сегашният период на процъфтяване се различава съществено от всички предишни периоди. Във всички предшествващи периоди ставаше така, че някоя безпочвена спекула възбуждаше неосъществени надежди. В някои случаи това бяха чуждестранни минни, в други случаи железни пътища в по-голям размер, отколкото могат да бъдат построени за половин столетие. Дори когато подобни спекули имаха здрава основа, те обикновено се правеха с оглед на доход, който можеше да бъде реализиран едва след изтичането на доста значителен период от време — било чрез производство на метали, било чрез създаване на нови средства за съобщения и пазари. Такива спекули не даваха веднага печалба. Но в днешно време нашето процъфтяване е основано на производството на непосредствено полезни предмети, които влизат в сферата на потреблението почти веднага, щом попаднат на пазара, дават на производителя прилична печалба и го поощряват към увеличаване на производството.“

Най-ярък пример за това, доколкото се е увеличило промишленото производство през 1848 и 1849 г., ни дава главният отрасъл на промишлеността — преработката на памука. Добивът на памук през 1849 г. в Съединените щати беше по-изобилен от всички предишни. Той възлизаше на $2\frac{3}{4}$ милиона бали или приблизително на 1,200 милиона фунта. Разширяването на памучната промишленост съответствуваше на това увеличение на вноса до степен, че в края на 1849 г. запасите се оказаха по-малки, отколкото биваше по-рано дори след неурожайни години. През 1849 г. бяха преработени в прежда повече от 775 милиона фунта памук, докато през 1845 г., която беше досега годината на най-голямо процъфтяване, бяха преработени само 721 милиона фунта. Разширяването на памучната промишленост се доказва по-нататък от силното повишаване цените на памука (55%) поради сравнително по-слабата реколта през 1850 г. Не по-малък прогрес се наблюдава и във всички останали отрасли на предачната и тъкачната промишленост — в производството на копринени, вълнени, смесени и ленени тъкани. Износът на продукцията на тези промишлени отрасли се увеличи дотолкова — особено през 1850 г., — че доведе до силно увеличение на общия износ през същата година (с 12 милиона, в сравнение с 1848 г., и с 4 милиона, в сравнение с 1849 г. — за първите осем месеца) въпреки обстоятелството, че през 1850 г. износът на памучни фабрики бе намален значително поради неурожай на памука. Въпреки значителното повишаване на цените на вълната, което беше

явно предизвикано от спекулата още през 1849 г. и все пак се задържа до днес, вълнената промишленост постоянно се разширява и ежедневно се пускат в движение нови тъкачни станове. Износът на ленени тъкани възлизаше през 1844 г. — годината на най-високия дотогава износ на ленени тъкани — на 91 милиона ярда на стойност 2,800,000 ф. ст., а през 1849 г. той достигна 107 милиона ярда на стойност повече от 3,000,000 фунта стерлинги.

Друго доказателство за нарастването на английската промишленост е постоянно засилващото се потребление на главните колониални стоки, особено на кафето, захарта и чая, въпреки постоянното увеличаване цените поне на първите две стоки. Пряката зависимост на нарастването на потреблението от разширяването на промишлеността е в дадения случай още по-очевидна поради това, че създаденият благодарение на огромното железопътно строителство изключителен по поглъщателна способност пазар от 1845 г. насам отдавна вече се е намалил до обикновените размери и че ниските цени на зърнените храни през последните години не допускат нарастване на потреблението в селскостопанските окръзи.

Огромното разширяване на памучната промишленост през 1849 г. доведе през последните месеци на тази година до нови опити да се насочи потокът от стоки към ост-индийския и китайския пазари. Но масата от стари, още непродадени запаси на тези пазари твърде скоро парализира този опит. В същото това време, поради нарастването на потреблението на суровини и колониални стоки, бе направен опит да се спекулира и с тези стоки, но и той трябваше твърде скоро да бъде изоставен във връзка с внезапното засилване на техния внос и със спомена за твърде пресните още рани от 1847 г.

Процъфтяването на промишлеността ще се засили и поради това, че неотдавна станаха достъпни холандските колонии, благодарение на предстоящото откриване на нови съобщителни линии в Тихия океан (към което ще се върнем отново), както и благодарение на голямата промишлена изложба през 1851 г. Тази изложба бе обявена от английската буржоазия с най-удивително хладнокръвие през 1849 г., когато целият континент още мечтаеше за революция. Като устройва изложбата, тя с това свиква всички свои васали от Франция до Китай на сериозен изпит, на който те трябва да покажат как са използвали своето време; дори самият всемогъщ цар на цяла Русия е принуден да запояда на своите поданици да се явят масово на това велико изпитание. Този всемирнен конгрес на продукти и производители има несравнено по-голямо значение, отколкото абсолютистките конгреси в Брегенц и във Варшава, които създават толкова главоболия на нашите континентални демократически фи-

листери, или отколкото европейските демократически конгреси, които постоянно отново и отново се проектират за спасяване на човечеството с помощта на различни временни правителства *in partibus*²⁶⁹. Тази изложба е убедително доказателство за концентрираната сила, с която съвременната едра промишленост навсякъде разрушава националните бариери и все повече заличава местните особености в производството, обществените отношения и характера на отделните народи. Като устройва върху едно малко пространство преглед на цялата натрупана маса на производителните сили на съвременната промишленост именно в такова време, когато съвременните буржоазни отношения се подкопават вече от всички страни, тя заедно с това излага на показ целия вече създаден и от ден на ден създаван в недрата на разклатеното общество материал за изграждане на ново общество. Чрез тази изложба световната буржоазия издига в съвременния Рим своя пантеон, където тя с гордо самодоволство ще постави своите богове, създадени от самата нея. С това тя доказва на практика, че „безсилието и недоволството на гражданина“, за което от година на година говорят немските идеолози, е само собственото безсилие на тези господа да разберат съвременното движение и собственото им недоволство от това безсилие. Буржоазията празнува този свой най-голям празник в такъв момент, когато предстои гибел на цялото нейно величие, гибел, която най-убедително ще ѝ докаже как създадените от нея сили са престанали да ѝ се подчиняват. Може би на някоя от бъдещите изложби буржоата вече ще фигурират не като притежатели на тези производителни сили, а само като техен чичероне.

Както през 1845 и 1846 г. картофената болест, така от началото на настоящата година слабият добив на памук предизвика обща тревога у буржоазията. Тази тревога се засили значително от момента, когато стана известно, че памучната реколта през 1851 г. в никой случай не ще бъде по-изобилна от реколтата през 1850 г. Слабият добив на памук, който в предишните периоди не би имал значение, има при сегашното разширяване на памучната промишленост огромно значение и вече започна съществено да спъва нейната дейност. Буржоазията, която едва-що се беше окопитила от потискащото откритие, че едната от основите на целия нейн обществен строй, картофът, е застрашен от опасност, сега вижда същата опасност и за втората своя основа, за памука. Щом едно незначително намаление на реколтата на памука в една година и очакването на също такава намаление в следващата можаха да предизвикат сериозна тревога в самия разгар на процъфтяването — тогава няколко последователни години на действителен неурожай на памука неизбежно ще хвърлят временно цивилизованото

общество в състояние на варварство. Златният и железният векове са отминали още отдавна: на XIX столетие с неговата наука, с неговия световен пазар и колосални производителни сили е било съдено да създаде *век на памука*. Заедно с това английската буржоазия чувствуваше по-силно от когато и да било каква власт имат над нея Съединените щати благодарение на техния и досега още неподкопан монопол на производството на памук. И тя веднага положи усилия да унищожи този монопол. Не само в Ост-Индия, но и в Натал, и в северните части на Австралия, и изобщо във всички части на света, където климатът и условията правят възможна културата на памука, тя трябва с всички средства да бъде поощрявана. В същото това време английската негрофилска буржоазия прави откритието, че „процфтяването на Манчестер зависи от това, какво ще бъде отношението към робите в Тексас, Алабама и Луизиана, и че това е един колкото странен, толкова и тревожен факт“ („Economist“ от 21 септември 1850 г.), че най-важният отрасъл на английската промишленост се опира върху съществуването на робството в южните щати на американския съюз, че едно въстание на негрите в тези области може да разруши цялата съвременна система на производство; това, разбира се, е твърде печален факт за ония, които не много отдавна бяха отпуснали 20 милиона ф. ст. за освобождаване на негрите в своите собствени колонии²⁷⁰. Но същевременно този факт довежда до единствено възможно реално решение на въпроса за робството — въпрос, който неотдавна послужи отново за тема на продължителни и бурни дебати в американския конгрес. Американското производство на памук е основано върху робството. Щом промишлеността се развие до степен за нея да стане нетърпим памучният монопол на Съединените щати, в другите страни ще се разгърне с успех масово производство на памук, като при това то сега почти навсякъде може да бъде осигурено само *чрез труда на свободните работници*. Но щом свободният труд в другите страни започне да доставя на промишлеността достатъчно количество памук и при това на по-евтина цена, отколкото трудът на робите в Съединените щати, то заедно с американския памучен монопол ще бъде подкопано и американското робство и робите ще бъдат освободени, защото в качеството си на роби те ще станат безполезни. Точно така ще бъде унищожен и наемният труд в Европа, щом той не само престане да бъде необходима форма за производството, но дори се превърне в негови окови.

Ако започналият през 1848 г. нов цикъл на промишленото развитие протича по същия начин, както и цикълът 1843—1847 г., то кризата трябва да настъпи през 1852 г. Като симптом на това, че

произтичащата от свръхпроизводството необузdana спекула, която предшества всяка криза, няма вече да се забави дълго време, ние посочваме тук факта, че сконтовият процент на Английската банка в течение на две години не надхвърля 2%. Но ако Английската банка в годините на процъфтяване поддържа нисък сконтов процент, то останалите търговци на пари са принудени още повече да го понижават, тъй както пък в години на криза, когато Английската банка значително повишава сконтовия процент, те го повишават още повече. Добавъчният капитал, който, както видяхме по-горе, в годините на процъфтяване редовно се хвърля на пазара на заемния капитал, сам по себе си вече значително понижава — по силата на законите на конкуренцията — равнището на сконтовия процент, но последният в много по-голяма степен се намалява от нарастването на кредита, който силно се разширява вследствие на всеобщото процъфтяване и с това намалява търсенето на капитал. В такива периоди правителството получава възможност да понижи лихвения процент по своите консолидирани дългове, а земевладелецът — да възобнови своите ипотечи на по-благоприятни условия. По този начин доходът на капиталистите, които се явяват на пазара на заемния капитал, се намалява с една трета или дори повече, докато доходът на всички други категории се увеличава. Колкото по-дълго продължава това състояние, толкова по-интензивно им се налага да търсят по-изгодно приложение на своите капитали. Свръхпроизводството става причина да възникват голям брой нови проекти, а успехът на някои от тях е достатъчен, за да се устремят множество капитали в тази насока, докато спекулата постепенно придобие всеобщ характер. Но, както видяхме, спекулата може в дадения момент да тръгне само по два главни канала: памучната култура и новите връзки на световния пазар, създадени благодарение на развитието на Калифорния и Австралия. Виждаме, че полето на дейност на спекулата ще бъде този път много по-обширно, отколкото през който и да било от предишните периоди на процъфтяване.

Да хвърлим поглед и върху положението на английските селскостопански окръзи. Тук общото потиснато състояние вследствие на отменяването на житните мита и съвпадналите с него изобилни реколти е станало хроническо, макар че то до известна степен се облекчава благодарение на значителното увеличаване на потреблението, предизвикано от периода на процъфтяването. Към това трябва да добавим, че при ниски цени на зърнените храни селскостопанските работници във всеки случай винаги се намират в относително по-благоприятно положение, макар че за Англия това се наблюдава в по-малка степен, отколкото в страните, където

преобладава парцелиране на поземлената собственост. При тези условия в селскостопанските окръзи продължава да се води агитацията на протекционистите за възстановяване на житните мита, макар и в по-неясна и скрита форма, отколкото по-рано. Очевидно е, че тя и занапред няма да има никакво значение, докато продължава процъфтяването на промишлеността и сравнително сносно положение на селскостопанските работници. Но щом настъпи криза и тя разпростре своето действие върху селскостопанските окръзи — потиснатото състояние на селското стопанство ще предизвика в селото необикновено възбуждение. Този път промишлената и търговската криза за пръв път ще съвпадне със селскостопанската и по всички въпроси, по които ще се борят едни срещу други градът и селото, фабрикантите и земевладелците, двете тези партии ще бъдат подкрепени от две големи армии: фабрикантите — от масата на промишлените работници, земевладелците — от масата на селскостопанските работници.

Преминаваме сега към *Североамериканските съединени щати*. Кризата от 1836 г., която тук беше първата криза и най-силно свирепствуваше, продължаваше почти без прекъсване до 1842 г. и в резултат на нея настъпи пълен преврат в американската кредитна система. На тази по-солидна база търговията на Съединените щати се окопоти: отначало, разбира се, твърде бавно, докато започвайки от 1844—1845 г., процъфтяването и тук започна съществено да проличава. И скъпотията, и революциите в Европа бяха за Америка само източник на печалба. От 1845 до 1847 г. тя получи голяма печалба благодарение на огромния износ на зърнени храни и на установилите се през 1846 г. високи цени на памука. Кризата през 1847 г. само слабо я засегна. През 1849 г. тя произведе повече памук, отколкото когато и да било дотогава, а през 1850 г. спечели около 20 милиона долара вследствие на неурожая на памука, който съвпадна с новия подем на европейската памучна промишленост. Революциите от 1848 г. повлякоха след себе си изнасяне на голямо количество европейски капитал за Съединените щати, който отчасти беше донесен от пристигналите емигранти, а отчасти беше вложен в Европа в американски държавни книжа. Това увеличение на търсенето на американски ценни книжа повдигна техните цени до такава степен, че от неотдавна те станаха в Нюйорк предмет на бурна спекула. Така че въпреки всички възражения на реакционната буржоазна преса, ние си оставаме на мнението, че единствената държавна форма, на която нашите европейски капиталисти оказват доверие, е *буржоазната република*. Изобщо съществува само една форма на израз на буржоазното доверие към която и да било държавна форма: *нейната котировка на борсата*.

Обаче процъфтяването на Съединените щати се увеличи още повече вследствие на други причини. Населената територия — *пазарът* на североамериканския съюз — с поразителна бързина се разширяваше в две направления. Увеличаването на населението както поради естествения прираст, така и поради постоянното нарастване на имиграцията, доведе до заселване на цели щати и области. Висконсин и Айова в течение на няколко години се оказаха сравнително гъсто заселени и всички щати по горното течение на Мисисипи получиха значителен прираст от имигранти. Разработването на рудниците около Горното езеро и нарастването на производството на зърнени храни в целия езерен район съдействаха за нов подем на търговията и корабоплаването по тази крупна система от вътрешни води. Този подем ще се засили още повече благодарение на решението на последната сесия на конгреса, с което се дават по-големи привилегии в търговията с Канада и Нова Шотландия. Докато по този начин северозападните щати придобиха съвсем ново значение, Орегон беше за няколко години колонизиран, Тексас и Ново Мексико анексирани, Калифорния завладяна. Откриването на калифорнийските златни находища доведе до апогей американското процъфтяване. Ние вече посочвахме в кн. 2 на това списание* — по-рано, отколкото това беше сторено в което и да било друго европейско периодическо издание — особено то значение на това откриване и произтичащите от него необходими последици за цялата световна търговия. Това значение не се състои в увеличаването на количеството на златото вследствие на откриването на новите находища, макар че и това увеличаване на средствата за размяна не може, разбира се, да няма благоприятно влияние върху търговията изобщо. То се състои в оня тласък, който минералните богатства на Калифорния дадоха на капиталите на целия световен пазар, в оживлението, което обхвана цялото западно крайбрежие на Америка и източното крайбрежие на Азия, в новия пазар за пласиране на стоките, който възникна в Калифорния и във всички страни, където се прояви влиянието на Калифорния. Калифорнийският пазар е сам по себе си вече доста значителен: преди една година там имаше 100,000 жители — сега вече най-малко 300,000, — които не се занимават почти с нищо друго освен с добиване на злато; те разменят това злато срещу всички потребни на тях предмети, които им се доставят от другите пазари. Но калифорнийският пазар е незначителен в сравнение с постоянно разширяващия се обем на всички пазари около Тихия океан, в сравнение с поразителното нарастване на търговията в Чили и

* Виж настоящия том, стр. 232—233. *Бълг. ред.*

Перу, в Западно Мексико, на Сандвичевите острови и в сравнение с внезапно възникналите сношения на Азия и Австралия с Калифорния. Благодарение на Калифорния възникна необходимост от съвсем нови морски пътища, които по своето значение в скоро време ще надминат всички останали. Главният търговски път към Тихия океан — океан, който всъщност едва сега е открит и става най-важният океан в света — ще минава занаяпред през Панамския провлак. Откриването на съобщенията през този провлак чрез прокарване на шосе, построяване на железни пътища и канали стана сега крайно неотложна потребност за световната търговия и тези работи вече се извършват на някои места. Вече се строи железен път от Чагрес за Панама. Една американска компания прави измервания в басейна на река Сан-Хуан в Никарагуа, за да съедини двата океана най-напред чрез трансконтинентален път и по-късно чрез канал. Други пътища — през Дариенския провлак, път през Атрато в Нова Гранада, през провлака Теуантепек — се обсъждат в американските и английските вестници. При неочаквано проличалото сега непознаване на условията в областта на Централна Америка от целия цивилизован свят трудно може с определеност да се каже кой път е най-удобен за прокопаване на голям канал. Ако съдим по малкото известни данни, пътят по река Атрато и пътят през Панама представляват най-големи предимства. Във връзка с устройството на съобщителни пътища през провлака също тъй наложителна се оказва нуждата от бързо разширяване на океанското корабоплаване. Вече е установено параходно съобщение между Саутхемптън и Чагрес, Нюйорк и Чагрес, Валпарайзо, Лима, Панама, Акапулко и Сан-Франциско; но тези малко на брой линии с техния незначителен брой параходи далеч не са достатъчни. Разширяването на параходните съобщения между Европа и Чагрес става всеки ден все по-неотходимо, а развитието на сношенията между Азия, Австралия и Америка изисква нови параходни линии с огромни мащаби от Панама и Сан-Франциско до Кантон, Сингапур, Сидней, Нова Зеландия и най-важната станция на Тихия океан — Сандвичевите острови. Австралия и Нова Зеландия, които се развиха повече от всички останали райони на Тихия океан както поради бързата колонизация, така и благодарение на влиянието на Калифорния, вече не се съгласяват да бъдат отделени от цивилизования свят по 4—6 месеца, колкото се изискват за рейса на платноходните кораби. Общият брой на населението на австралийските колонии (без Нова Зеландия) нарасна от 170,676 (1839 г.) на 333,764 в 1848 г., следователно увеличил се е за девет години с 95½ процента. Самата Англия не може да остави тези колонии без параходно съобщение; в този момент правителството води прего-

вори да се установи линия, чиито рейсове да бъдат съгласувани с рейсовете на остиндийската пощенска линия, и независимо от това, дали правителството ще успее или не, нуждата от параходно съобщение с Америка и особено с Калифорния, в която през миналата година заминаха 3,500 емигранти от Австралия, скоро сама ще се погрижи за своето задоволяване. Може наистина да се каже, че земята е започнала да става кръгла едва от момента, когато е изпъкнала необходимостта от такова всемирно океанско корабоплаване.

Това предстоящо разширяване на параходните съобщения ще вземе още по-широки размери поради споменатото вече откриване на достъп до холандските колонии и поради увеличаването на броя на параходите с витла, с които, както това става все по-очевидно, емигрантите могат да се превозват по-бързо, сравнително по-евтино и по-изгодно, отколкото с платноходните кораби. Освен параходите с витла, които вече извършват рейсове от Глазгоу и Ливерпул до Нюйорк, по тази линия ще тръгнат нови кораби и ще бъде открита нова линия между Ротердам и Нюйорк. Доколко в днешно време капиталът изобщо се стреми да намери приложение в океанското корабоплаване, показва постоянното увеличаване на броя на конкуриращите параходи, курсиращи между Ливерпул и Нюйорк, откриването на съвсем нови линии от Англия до Капската колония и от Нюйорк до Хавър, както и цяла редица аналогични проекти, за които единствено се говори сега в Нюйорк.

В това устремяване на капитала към трансокеанското корабоплаване и към строеж на канал през американския провлак е вече заложена основата за една прекомерна спекула в тази област. Центърът на тази спекула е по необходимост Нюйорк, който получава най-голямото количество от калифорнийското злато и вече е заграбил в своите ръце главната част на търговията с Калифорния, пък и изобщо играе за Америка същата роля, която Лондон играе за Европа. Нюйорк вече представлява центърът на цялото трансатлантическо корабоплаване; всички параходи на Тихия океан също принадлежат на нюйоркски компании и почти всички нови проекти в тази насока възникват в Нюйорк. Спекулата около трансокеанските параходни линии в Нюйорк вече започна. Компанията Никарагуа, основана в Нюйорк, също поставя началото на спекула около прокопанването на канали през Панамския провлак. Тук твърде скоро ще се развие прекомерна спекула и дори ако английските капитали масово се устремят към подобни предприятия, дори ако лондонската борса бъде препълнена с всевъзможни проекти от аналогичен характер, все пак Нюйорк този път ще остане център на цялата тази спекула и пръв, както и през 1836 г., ще пре-

търпи крах. Многобройни проекти ще пропаднат, но както през 1845 г. в резултат на необузданата спекула се появи английската железопътна мрежа, така и този път в резултат на необузданата спекула ще се създаде поне *в общите свои контури* всемирното корабоплаване. Може много дружества да банкрутират, но параходите, които ще удвоят движението по Атлантическия океан, ще открият за съобщенията Тихия океан, ще свържат Австралия, Нова Зеландия, Сингапур, Китай с Америка и ще съкратят продължителността на околосветското пътуване до четири месеца — тези параходи ще останат.

Процфтяването на Англия и Америка скоро оказва обратно влияние върху европейския материк. Още през лятото на 1849 г. фабриките в *Германия* и особено в Рейнската област работеха добре, а от края на 1849 г. насам започна общо стопанско оживление. Това възобновено процфтяване, което нашите немски бюргери навивно приписват на възстановяването на реда и спокойствието, фактически е основано изключително на възобновяването на процфтяването в Англия и на увеличаването на търсенето на промишлените продукти на американските и тропическите пазари. През 1850 г. в промишлеността и търговията се наблюдава още по-голям подем; точно по същия начин, както и в Англия, внезапно се появи излишък от капитал и започна едно необичайно оживление на паричния пазар; отчетите относно франкфуртския и лайпцигския есенни панаири са във висша степен утешителни за заинтересованите буржоа. Шлезвиг-холщайнските и курхесенските събития²⁷¹, борбата около въпроса за създаването на Германския съюз и заплашителните ноти на Австрия и Прусия нито за момент не можаха да задържат развитието на тези признаци на процфтяване, както иронично забелязва „Economiſt“, преизпълнен с чисто лондонско съзнание за своето гревъзходство.

Същите симптоми започнаха да се забелязват във *Франция* още от 1849 г., а особено от началото на 1850 г. Парижката промишленост е съвсем претоварена с работа, памучните фабрики в Руан и Мюлхаузен също работят достатъчно добре, макар че тук, както и в Англия, като пречка се явиха високите цени на суровия памук. При това за развитието на процфтяването във Франция особено съдействуваха широката митническа реформа в Испания и намаляването на митата за различните луксозни предмети в Мексико. Износът на френски стоки на тези два пазара силно се увеличи. Нарастването на капиталите създаде във Франция цяла редица спекулативни предприятия, като повод за които послужи експлоатацията в крупен мащаб на калифорнийските златни находища. Възникнаха маса дружества, които със своите дребни акции и боядисани със социали-

зъм проспекти апелират непосредствено към кесията на дребните буржоа и работниците, но общо взето се свеждат до онова най-чисто мошеничество, което е свойствено само на французите и китайците. Едно от тия дружества се ползува дори от прякото покровителство на правителството. Вносните мита възлязоха във Франция за първите девет месеца на 1848 г. на 63 милиона франка, за деветте месеца на 1849 г. — на 95 милиона франка, а за деветте месеца на 1850 г. — на 93 милиона франка. Впрочем през септември 1850 г. те пак нараснаха с повече от един милион франка в сравнение със същия месец на 1849 г. Износът също се повиши през 1849 г. и още повече през 1850 г.

Най-убедително доказателство за новонастъпило процъфтяване е възобновяването на плащанията в брой от страна на Френската банка съгласно закона от 6 август 1850 г. На 15 март 1848 г. банката получи правото да спре плащанията в брой. Количеството на намиращите се в обръщение банкноти, включително и тези от провинциалните банки, възлизаше тогава на 373 милиона франка (14,920,000 фунта стерлинги). На 2 ноември 1849 г. се намираха в обръщение 482 милиона франка, или 19,280,000 ф. ст., което означаваше увеличение с 4,360,000 ф. ст., а на 2 септември 1850 г. — 496 милиона франка, или 19,840,000 ф. ст., т. е. увеличение с около 5 милиона фунта стерлинги. При това не се наблюдаваше обезценяване на банкнотите; напротив, увеличаването на банкнотното обръщение се съпровождаше от постоянно нарастващо натрупване на злато и сребро в трезорите на банката, така че през лятото на 1850 г. металическият запас достигна приблизително 14 милиона ф. ст. — нечувана във Франция сума. Обстоятелството, че по този начин банката се оказа в състояние да увеличи обръщението на своите банкноти и заедно с това своя активен капитал със 123 милиона франка, или 5 милиона фунта стерлинги, блестящо доказва колко правилно беше нашето твърдение в една от миналите книжки на списанието*, че финансовата аристокрация не само не беше разнебитена в резултат на революцията, но, напротив, беше укрепнала още повече. Още по-очевиден става този резултат от следния преглед на френското законодателство досежно банките през последните години. На 10 юни 1847 г. банката получи право да издава банкноти от 200 франка. Дотогава най-малките по стойност банкноти бяха от 500 франка. С декрет от 15 март 1848 г. банкнотите на Френската банка бяха обявени за законно платежно средство и банката бе освободена от задължението да ги разменя срещу звонкови монети. Нейното право да пуска банкноти бе ограничено на 350 милиона франка. Едновременно с то-

* Виж настоящия том, стр. 79—83. *Ред.*

ва тя получи право да издаде банкноти със стойност от 100 франка. С декрет от 27 април се предписваше сливане на департаментските банки с Френската банка; с друг декрет от 2 май 1848 г. ѝ се разрешаваше да увеличи количеството на издадените банкноти до 442 милиона франка. С декрет от 22 декември 1849 г. максималното количество на издадените банкноти бе доведено до 525 милиона франка. И най-сетне, законът от 6 август 1850 г. отново въведе правото на размяна на банкнотите срещу пари. Тези факти — непрекъснато увеличаване на банкнотното обръщение, концентрация на целия френски кредит в ръцете на банката и натрупване на всичкото френско злато и сребро в нейните трезори — доведоха г. Прудон до заключението, че банката сега трябвало да хвърли старата си змийска кожа и да се превърне в прудоновска народна банка. А всъщност Прудон нямаше защо дори да бъде запознат с историята на банковата рестрикция в Англия от 1797 до 1819 г., той трябваше само да хвърли поглед върху другата страна на канала, за да види, че този нечуван за него в историята на буржоазното общество факт не беше нищо друго освен едно твърде нормално буржоазно явление, което обаче във Франция настъпи за пръв път сега. Ние виждаме, че мнимореволюционните теоретици, които зад гърба на временното правителство даваха тон в Париж, бяха също така невежествени по въпроса за характера и резултатите на предприетите мерки, както и самите господа от временното правителство.

Въпреки процъфтяването на промишлеността и търговията, което настъпи сега във Франция, масата на населението, 25-те милиона селяни, страда от силна депресия. Добрите реколти през последните години понижиха цените на зърнените храни във Франция дори повече, отколкото в Англия, и положението на селяните, задлъжнели, изтощени от лихварите и обременени с данъци, далеч не може да се смята за блестящо. Но както достатъчно ясно показва историята на последните три години, тази класа на населението е решително негодна за революционна инициатива.

Както периодът на криза, така и периодът на процъфтяване настъпва на континента по-късно, отколкото в Англия. Първоначалният процес винаги се извършва в Англия; тя е демиургът на буржоазния космос. На континента различните фази на цикъла, през който постоянно отново преминава буржоазното общество, се явява във вторична и третична форма. Първо, континентът изнася в Англия несравнено повече, отколкото в която и да било друга страна. Но този износ за Англия зависи на свой ред от положението на Англия, особено на задокеанските пазари. После Англия изнася в задокеанските страни несравнено повече, отколкото целият континент, така че размерите на континенталния експорт в тези страни винаги зави-

сят от задокеанския износ на Англия. Така че ако кризите пораждаат революции преди всичко на континента, то тяхната причина все пак винаги се намира в Англия. Естествено е, че насилствените съгресения трябва да стават по-напред в крайниците на буржоазния организъм, отколкото в неговото сърце, където възможностите за компенсирание са по-големи. От друга страна, степента на въздействие на континенталните революции върху Англия се явява заседно с това като барометър, който показва до каква степен тези революции действително поставят под въпрос условията за съществуване на буржоазния строй и до каква степен те засягат само неговите политически учреждения.

При такова всеобщо процъфтяване, когато производителните сили на буржоазното общество се развиват толкова пишно, колкото това е изобщо възможно в рамките на буржоазните отношения, за една действителна революция не може и дума да става. Подобна революция е възможна само в ония периоди, когато *и двата тези фактора — съвременните производителни сили и буржоазните форми на производство — влизат в противоречие помежду си*. Безкрайните разпри, с които се занимават сега представителите на отделните фракции на континенталната партия на реда, като едни други взаимно се компрометират, съвсем не водят към нови революции; напротив, тези разпри са възможни само затова, защото основата на обществените отношения в дадения момент е толкова здрава и — което реакцията не знае — толкова *буржоазна*. Всички реакционни опити да се задържи буржоазното развитие ще се разбият о тази основа също тъй несъмнено, както и цялото нравствено негодувание и всичките пламенни прокламации на демократите. *Една нова революция е възможна само след една нова криза. Но нейното настъпване е също така неизбежно, както и настъпването на тази последната.*

Да преминем сега към политическите събития през последните шест месеца.

В Англия времето на процъфтяване на промишлеността всеки път е време на преуспяване на вигите, които намират своето достойно въплъщение в най-дребния човек на кралството, лорд Джон Ръсел. Правителството внася в парламента проекти за дребни второстепенни реформи, знаейки много добре, че те ще се провалят в камарата на лордовете или че то в края на сесията самото ще ги изтегли обратно под предлог, че липсва време. А липсата на време обикновено се обяснява с предшествуващото я изобилие на скучни и празни брътвежи, които спикерът обикновено по възможност по-късно прекратява със забележката, че този въпрос не подлежи на обсъждане от камарата. В такова време борбата между фритредерите и протекционистите се изражда в най-чисто фразьорство. Масата

на фритредерите е твърде много заета с фактическо използване на свободата на търговията и няма нито време, нито охота да се бори по-разумно за нейните политически резултати; а протекционистите се ограничават със смешни йеремиади и заплахи, насочени против подема на промишлеността в градовете. Партиите само за приличие продължават да водят борба, за да си напомнят постоянно една на друга за своето съществуване. Преди последната сесия промишлените буржоа вдигнаха страшен шум в полза на финансовата реформа; в самия парламент те се ограничиха само с теоретическо резоньорство. В навечерието на сесията г. Кобден повтори във връзка с руския заем своето обявяване на война на царя и с голям сарказъм говореше за големия петербургски паупер; шест месеца по-късно той вече се принизи дотам, че участва в скандалния фарс на конгреса на мира²⁷², единственият резултат от който беше това, че един индиец от племето на оджибуейите, за голямо негодувание на намиращия се на трибуната г. Хайнау, връчи на г. Яуп лулата на мира и че янки Елихию Бърит, този апостол на трезвеността, замина за Шлезвиг-Холщайн и Копенхаген, за да увери съответните правителства в своите добри намерения. Като че ли цялата война за Шлезвиг-Холщайн можеше някога да вземе сериозен обрат, докато в това дело взема участие г. фон Гагерн, а Венедей — не!

Един действително голям политически въпрос на приключената сесия бяха *дебатите във връзка с Гърция*²⁷³. Цялата абсолютистка реакция на континента влезе в коалиция с английските тори, за да събори Палмерстон. Луи-Наполеон дори отзова от Лондон френския посланик както за да достави удоволствие на цар Николай, така и за да поласкае френското национално тщеславие. Цялото Национално събрание бясно аплодираше на този смел разрыв с традиционния съюз с Англия. Тази история даде повод на Палмерстон да се яви в камарата на общините в ролята на борец за гражданските свободи в цяла Европа. Той получи мнозинство от 46 гласа и резултатът от тази колкото безсилна, толкова и безсмислена коалиция беше това, че законът за чужденците не беше възобновен.

Ако Палмерстон в своята демонстрация против Гърция и в своята парламентарна реч против европейската реакция се изказа в буржоазно-либерален дух, то английският народ се възползува от присъствието на г. Хайнау в Лондон, за да продемонстрира по блестящ начин *своята* външна политика²⁷⁴.

Ако народът преследваше по улиците на Лондон военния представител на Австрия, то Прусия в лицето на нейния дипломатически представител претърпя съответстваща на нейното положение злополука. Всички си спомнят как бърбият драскач Брум, най-комичната фигура в Англия, при общия смях на дамите изпъди от

галерията на камарата на лордовете драскача *Бунзен* за нетактично и нахално поведение. Г-н Бунзен спокойно се отнесе към това унижение, както и подобава на представляваната от него велика държава. Той изобщо няма да напусне Англия, каквото и да се случи с него. С всички свои частни интереси той е привързан към Англия. Той и занапред ще използва своя дипломатически пост, трупайки капитал чрез разсъждения върху англиканската религия и подбирайки за своите синове службици в лоното на англиканската църква, а за своите дъщери — съпрузи из средата на английските джентри от всички рангове.

Смъртта на сър Роберт *Пил* силно спомогна за ускоряване разложението на старите партии: Партията, която от 1845 г. насам беше неговата главна опора, така наречената партия на пилитите, след неговата смърт съвсем се разпадна. Самият Пил беше посмъртно прекомерно превъзнесен почти от всички партии като един от най-великите държавни мъже на Англия. Във всеки случай той имаше това предимство пред „държавните мъже“ от континента, че не беше прост карьерист. Иначе държавническият ум на този пришелец от буржоазията, който стана вожд на поземлената аристокрация, се състоеше в разбирането на факта, че в наши дни съществува само една истинска аристокрация, а именно буржоазията. И в този смисъл той използваше своята ръководна роля сред поземлената аристокрация, за да я принуждава постоянно към отстъпки в полза на буржоазията. Така беше с еманципацията на католиците²⁷⁵ и с реформата на полицията²⁷⁶, благодарение на което той засили политическата власт на буржоазията; със законите за банките от 1818²⁷⁷ и 1844 г., които засилиха финансовата аристокрация; с тарифната реформа от 1842²⁷⁸ и със законите за свободата на търговията от 1846 г.²⁷⁹, с които поземлената аристокрация беше направо принесена в жертва на промишлената буржоазия. Вторият стълб на аристокрацията — „железният херцог“*, героят от Ватерло — неизменно, като разочарован Дон-Кихот, поддържаше памучния рицар Пил. От 1845 г. насам партията на торите се отнасяше към Пил като към предател. Властта на Пил над камарата на общините се обясняваше с необикновеното *въздействие на неговото красноречие*. Достатъчно е да прочетем най-знаменитите му речи, за да видим, че те се състоят от купища изтъркани истини, между които умело са сгрупирани големи количества статистически данни. Почти всички градове на Англия искат да издигнат паметници на оня, който отмени житните мита. Един чартистки вестник, намеквайки за организираната от Пил през 1829 г. полиция, питаше: за какво ни са всички

* Уелингтън. *Ред.*

тези паметници на Пил? Всеки полицай в Англия и Ирландия е жив паметник на Пил²⁸⁰.

Последното събитие, което предизвика сензация в Англия, беше назначаването от папата на г. Уайзмен за *уестминстерски архиепископ с титлата кардинал* и разделянето на Англия на тринадесет католически епископии. Тази крайно неочаквана за англиканската църква стъпка на наместника на Христа е ново доказателство за илюзията, на която се предава цялата реакция на континента, че заедно с неотдавна одържаните от нея в служба на буржоазията беди сега трябва от само себе си да последва също и възстановяването на целия феодално-абсолютистки обществен строй с всички негови религиозни атрибути. Единствената опора на католицизма в Англия са двете крайни групи на обществото: аристокрацията и лумпенпролетариатът. Лумпенпролетариатът е простолюдие, състоящо се от ирландци или потомци на ирландци, които по своя произход са католици. А аристокрацията се предаваше на модното увлечение в пюизизъм²⁸¹, докато накрая започна да става модно и самото преминаване в лоното на католическата църква. През времето, когато английската аристокрация в своята борба против прогресивната буржоазия беше принудена все повече да разкрива своя феодален характер, трябваше, разбира се, по неизбежност и религиозните идеолози на аристокрацията, ортодоксалните богослови на високата църква, в борбата си с богословите от буржоазната дисентерска религия²⁸² все повече да признават изводите, произтичащи от техните полукатолически догмати и обреди, и дори преминаването на отделни реакционни привърженици на англиканската църква към първоначалната единоспасителна църква трябваше да става все по-често. Тези незначителни явления породиха в главите на английското католическо духовенство най-розови надежди за скорошно преминаване на цяла Англия към католицизма. Новата папска була²⁸³, която вече отново гледа на Англия като на римска провинция и която трябваше още повече да засили тенденцията на преминаване към католицизма, оказа обаче обратно въздействие. Пюизитите, които неочаквано се сблъскаха лице с лице със сериозните последици на своята игра на средновековие, отстъпиха с негодувание и пюизитският лондонски епископ веднага излезе с декларация, в която се отказва от всички свои заблуждения и обявява непримирима война на папската власт. — За буржоазията цялата тази комедия представлява само този интерес, че тя ѝ дава повод за нови нападки срещу високата църква и срещу нейните университети. Следствената комисия, която ще трябва да докладва за положението на университетите, ще предизвика горещи дебати на следващата сесия. Разбира се, масата на народа малко се интересува от кардинал Уайзмен.

Но на вестниците той, напротив, дава при сегашната оскъдица на новини желан материал за дълги статии и гневни критики против Пий IX. „Times“ искаше дори от правителството за наказание за неговото посегателство да предизвика въстание в Папската област и да насъска срещу папата г. Мацини и италианските емигранти. „Globe“, органът на Палмерстон, прави извънредно остроумен паралел между папската була и последния манифест на Мацини. Папата, казва той, иска да получи духовното ръководство над Англия и назначава епископи *in partibus infidelium*²⁸⁴. Тук в Лондон заседава италианското правителство *in partibus infidelium*, начело на което стои антипапата²⁸⁵, г. Мацини. Ръководството, което г. Мацини не само иска да получи в папските владения, но с което той действително се ползува, също има в настоящия момент чисто духовен характер. Папските були имат чисто религиозно съдържание, манифестите на Мацини също, те проповядват религия, апелират към вярата, техният девиз е *Dio ed il popolo*, бог и народа. Ние питаме има ли някаква разлика между претенциите на двамата, освен тази, че г. Мацини е най-малко поне представител на религията на мнозинството от народа, към който той се обръща — защото в Италия почти няма друга религия освен религията *Dio ed il popolo*, — докато папата не е такъв представител? Впрочем Мацини се възползува от този случай, за да отиде още по-далече. А именно — заедно с останалите членове на италианския Национален комитет той пушна сега от Лондон подписа за оня заем от 10 милиона франка, който беше одобрен на времето си от римското Учредително събрание²⁸⁶, в акции на стойност по 100 фр., и то именно за снабдяване с оръжие и военно снаряжение. Не може да се отрича, че този заем има по-големи шансове, отколкото пропадалият доброволен заем на австрийското правителство в Ломбардия²⁸⁷.

Действително сериозният удар, който Англия в последно време нанесе на Рим и Австрия, това е нейният търговски договор със Сардиния. Този договор подрива австрийския проект за италиански митнически съюз, осигурява за английската търговия и за английската буржоазна политика значителни позиции в Северна Италия.

Съществуващата досега организация на чартистката партия също се разпада. Дребните буржоа, които се намират още в партията, са свързани с работническата аристокрация и образуват чисто демократическа фракция, програмата на която се ограничава с Народната харта и с още някои дребнобуржоазни реформи. Масата на работниците, които живеят в действително пролетарски условия, принадлежи към революционната фракция на чартистите. Начело на първата стои Фъргес *О'Конор*, начело на втората — Джулиан *Харни* и Ернест *Джонс*. Старият *О'Конор*, ирландски сквайр, кой-

то претендира за званието потомък на древните крале на Манстер, е истински представител на стара Англия въпреки своя произход и политическо направление. По цялата своя природа той е консервативен и питае твърде определена ненавист както към промишления прогрес, така и към революцията. Всички негови идеали са изцяло проникнати от патриархално-древнобуржоазен дух. Той съединява в себе си неизразима маса от противоречия, които намират своето разрешение и хармония в някакъв плосък *common sense** и му дават възможност години наред да пише своите ежеседмични безкрайно дълги писма до „Northern Star“, като обикновено всяко ново писмо се намира в явно противоречие с предшестващото го. Именно затова О'Конор счита себе си за най-последователния човек в трите кралства, за човек, който в течение на двадесет години е предсказвал всички събития. Неговите широки плещи, звучният му глас, забележителното му изкуство в бокса, благодарение на което, както разказват, той веднаж защитил нотингемския пазар от една тълпа от повече от двадесет хиляди души — всичко това е характерно за един представител на стара Англия. — Ясно е, че един такъв човек като О'Конор представлява голямо препятствие за революционното движение. Но такива хора са тъкмо и полезни поради това, че заедно с тях и в борба с тях се изживяват маса от давна вкоренили се предразсъдъци и че движението, след като преодолее в края на краищата тези хора, веднаж завинаги се избавя и от предразсъдъците, представители на които те са били. О'Конор ще загине в хода на движението, но поради това той ще има същата възможност да претендира за званието „мъченик на справедливото дело“, както господата Ламартин и Мараст.

Главният спорен пункт между двете фракции на чартистите е поземленият въпрос. О'Конор и неговата партия искат да изпълзват картата с цел да заселят част от работниците върху малки участъци земя и в края на краищата да превърнат парцелирането на земята във всеобщо явление в Англия. Известно е как се провали неговият опит да осъществи това парцелиране в малки мащаби с помощта на акционерно дружество. Тенденцията на всяка буржоазна революция да раздробява едрата поземлена собственост въпреки обстоятелството, че тази тенденция постоянно се допълва от безусловната тенденция на дребната собственост към концентрация, към гибел при стълкновение с едрото селскостопанско производство, можеше за известно време да поражда у английските работници представа за предложената от О'Конор парцелация като за нещо революционно. На това искане за парцелация на по-

* — здрав разум. *Ред.*

землената собственост революционната фракция на чартистите противопоставя искането за конфискация на цялата поземлена собственост и иска тя да не бъде разделена, а да остане като национална собственост.

Въпреки това разцепление и провъзгласяването на крайни искания чартистите, запазили спомен за обстоятелствата, при които пресмина отменяването на житните закони, все още съзнават, че при предстоящата криза те пак ще трябва да вървят заедно с промишлените буржоа, с привържениците на финансовите реформи, за да им помогнат да разбият техните врагове, като срещу това получат от тях известни отстъпки. Такава ще бъде във всеки случай позицията на чартистите в предстоящата криза. Истинско революционно движение може да започне в Англия само тогава, когато бъде прокарана хартата, тъй както във Франция юнската битка стана възможна само след като беше извоювана републиката.

Да се обърнем сега към *Франция*.

След като наложи провеждането на нови избори на 28 април, народът сам унищожи победата, която бе одържал в съюз с дребната буржоазия на изборите на 10 март. Видал бе избран не само в Париж, но и в Долен Рейн. Парижкният комитет, в който бяха силно представени Планината и дребната буржоазия, го накара да приеме долнорейнския мандат. Победата на 10 март загуби своето решаващо значение; окончателното решение бе отново отложено, напрежението на народа отслабваше, той свикна с легалните триумфи вместо революционните. И най-сетне кандидатурата на Евгени Сю, сантиментално-еснафски социал-фантазьор, съвсем унищожи революционния смисъл на 10 март — реабилитирането на юнското въстание; в най-добрия случай пролетариатът можеше да я приеме като една шега за удоволствие на гризетките. Против тази лоялна кандидатура партията на реда, която стана по-смела поради нерешителното поведение на противниците, издигна един кандидат, който трябваше да олицетворява юнската *победа*. Този комичен кандидат беше спартанският баща на семейство Леклер, обаче пресата смъкна парче по парче неговите героически доспехи и той претърпя на изборите блестящо поражение. Новата победа на изборите на 28 април окрили Планината и дребната буржоазия. В душата си Планината вече ликуваше, че ще може да постигне своята цел по чисто легален път, без да предизвиква нова революция, която отново би изкарала пролетариата на авансцената; тя беше уверена, че при новите избори през 1852 г. ще постави с помощта на всеобщото избирателно право г. Ледрю-Ролен на президентското кресло и ще осигури на Планината мнозинство в Събраниято. Партията на реда, която новите избори, кандидатурата на Сю и настроението на Пла-

нината и дребната буржоазия напълно убедиха, че последните са решили при всички обстоятелства да бъдат мирни, отговори на двете изборни победи с *избирателен закон*, който отменяше всеобщото избирателно право.

Правителството беше дотам предпазливо, че не предложи на своя собствена отговорност този законопроект. То направи привидна отстъпка на мнозинството, като предостави изработването на този проект на водачите на мнозинството, на седемнадесетте бургграфове²⁸⁸. Така че не правителството предложи на Националното събрание, а мнозинството на Събранието предложи само на себе си отменяването на всеобщото избирателно право.

На 8 май проектът бе внесен в камарата. Целият социално-демократически печат в един глас започна да убеждава народа да се държи с достойнство, да съблюдава *calme majestueux**, да остане пасивен и да се доверява на своите представители. Всяка статия в тези вестници беше признание, че една революция ще унищожи преди всичко така наречения революционен печат и че следователно работата се свежда сега до неговото самосъхранение. Мнимореволюционният печат издаде своята тайна. Той подписа своята собствена смъртна присъда.

На 21 май Планината постави въпроса на предварително обсъждане и поиска отхвърляне на целия законопроект въз основа на това, че той нарушава конституцията. Партията на реда отговори на това, че конституцията ще бъде нарушена, когато стане нужда, а сега това е излишно, тъй като конституцията може да бъде изтълкувана по различен начин и само мнозинството е компетентно да решава кое тълкуване е правилно. Разюзданите, дивашките нападки на Тиер и Монталамбер Планината посрещна с благовъзпитана и просветена хуманност. Тя се позоваваше на почвата на правото; партията на реда ѝ посочи почвата, върху която израства правото, т. е. буржоазната собственост. Планината започна с молби: нима действително искат на всяка цена да предизвикат революция? Партията на реда отговори: нас тя няма да изненада.

На 22 май бе сложен край на предварителното обсъждане на въпроса с мнозинство от 462 гласа против 227. Същите тези хора, които така тържествено и така задълбочено доказваха, че Националното събрание и всеки депутат поотделно се лишават от своите гълноможия, щом лишават от права народа, който им е дал тези гълноможия, продължаваха спокойно да седят на своите места и вместо да действуват сами, неочаквано оставиха да действува страната, а именно по пътя на петициите; те не се помръднаха и то-

* — величествено спокойствие. *Ред.*

гава, когато на 31 май самият закон бе прокаран по блестящ начин. Те се опитваха да отмъстят за себе си чрез един протест, в който запротоколираха своята непричастност в изнасилването на конституцията, но и този протест те не изявиха открито, а тайно го мушнаха в джоба на председателя.

Сто и петдесетхилядната армия в Париж, безкрайното отлагане на окончателното решение, призивите на печата към спокойствие, малодушието на Планината и на новоизбраните депутати, величественото спокойствие на дребната буржоазия и най-вече процъфтяването на търговията и промишлеността спъваха всеки революционен опит от страна на пролетариата.

Всеобщото избирателно право изпълни своята мисия. Мнозинството на народа премина през оная образователна школа, ролята на каквато то може да играе само в революционна епоха. То трябваше да бъде отстранено или от революцията, или от реакцията.

Още повече енергия прояви Планината при един последвал наскоро след това инцидент. Военният министър Опул нарече от трибуната на Събранието февруарската революция злополучна катастрофа. Председателят Дюпен не даде думата на ораторите на Планината, които, както винаги, със силен шум проявиха своето нравствено негодувание. Жиарден предложи на Планината тукакси да напусне в пълен състав залата. Резултатът: Планината остана на мястото си, а Жиарден бе изхвърлен от нейното лоно като недостоеен.

Избирателният закон се нуждаеше още от едно допълнение, от един нов закон за печата. Последният не се забави много. Законопроектът на правителството, който се оказа още по-суров в резултат на многобройните поправки, внесени от партията на реда, увеличаваше залозите, предвиждаше специален щемпелен данък от романиите, печатани във вестниците (отговор на избирането на Евгени Сю), облагаше с данък всички излизачи в седмичните и месечните издания произведения до известно количество коли и накрая определяше, че всяка вестникарска статия трябва да бъде снабдена с подписа на автора. Постановленията относно залозите убиха така наречения революционен печат; народът гледаше на неговата гибел като на възмездие за отменяването на всеобщото избирателно право. Но тенденцията и действието на новия закон не се ограничаваха само с тази част от печата. Докато пресата беше анонимна, тя беше орган на широкото и безименно обществено мнение; тя беше третата власт в държавата. Подписването на всяка статия превръщаше вестника в прост сборник от литературни произведения на повече или по-малко известни лица. Всяка статия се смъкваше до равнището на вестникарско обявление. До този момент вестниците циркулираха в качеството на книжни папи на общественото мнение, сега се

превърнаха в повече или по-малко съмнителни соло-менителници, доброкачествеността и търсенето на които зависеше не само от кредита на издаващия менителницата, но и от кредита на жиранта. Печатът на партията на реда подстрекаваше не само към отменяване на всеобщото избирателно право, но и към най-крайни мерки против „злия“ печат. Но дори и „добрият“ печат със своята зловеща анонимност не беше по вкуса на партията на реда, особено на отделни нейни представители от провинцията. Тя желаше да има работа само със заплашани литератори, искаше да знае техните имена, местожителство и белези. Напразно „добрият“ печат се оплакваше срещу черната неблагодарност, с която му се отплащат за неговите услуги. Законът бе прокаран и задължителността на подписите удари преди всичко самия този печат. Имената на републиканските публицисти бяха достатъчно известни, но почтените фирми „Journal des Débats“, „Assemblée Nationale“, „Constitutionnel“ и т. н. и т. н. с тяхната широко рекламирана държавническа мъдрост се оказаха в крайно глупаво положение, когато цялата тази тайнствена компания изведнаж се показва във вид на продажни изпечени репуа- liners*, които през целия си живот срещу суха пара са защищавали всичко, каквото желаете, като Грание дьо Касаняк, или във вид на стари пачаври, наричащи сами себе си държавни мъже, като Капфиг, или във вид на кокетираси писачи като г. Лемуан от „Débats“.

При обсъждането на закона за печата Планината успя вече да стигне до такава степен на морално падение, че трябваше да се ограничи само с това, да аплодира на блестящите тиради на старата луи-филиповска знаменитост — г. Виктор Юго.

С приемането на избирателния закон и на закона за печата революционната и демократическа партия слезе от официалната сцена. Малко след свършването на сесията, преди да се разотидат по домовете, двете фракции на Планината — социалистическите демократи и демократическите социалисти — издадоха два манифеста, две testimonia paupertatis**, в които доказваха, че ако силата и успехът никога не са били на тяхна страна, те пък винаги били стояли на страната на вечното право и на всички други вечни истини.

Да се обърнем сега към партията на реда. Списание „Neue Rheinische Zeitung“ писа в кн. 3, стр. 16: „Против реставраторските възжеления на обединените орлеанисти и легитимисти Бонапарт защитава юридическото основание на фактическата си власт — републиката; против реставраторските възжеления на Бонапарт пар-

* — наемни писачи. *Ред.*

** — свидетелства за бедност. *Ред.*

тията на реда защитава юридическото основание на съвместното си господство — републиката; легитимистите против орлеанистите, орлеанистите против легитимистите защитават status quo-то — републиката. Всички тези фракции на партията на реда, всяка една от които има in petto* свой собствен крал и своя собствена реставрация, противопоставят на узурпаторските и метежнически възжелания на своите съперници общото господство на буржоазията, формата, в която всичките техни отделни претенции се неутрализират и съхраняват взаимно — републиката... Тиер не е и подозирал каква истина се криеше в неговите думи: „Ние, роялистите, сме истинската опора на конституционната република“****.

Тази комедия на républicains malgré eux***, комедията на противодействие на status quo-то**** и неизменното негово укрепване; постоянните стълкновения на Бонапарт с Националното събрание; постоянно възобновяващата се опасност за партията на реда да се разпадне на съответните си части и постоянното ново сплотяване на нейните фракции; опитите на всяка от тях да превърне всяка победа над общия враг в поражение на своите временни съюзници; взаимната завист, злословията и клеветите, непрекъснатото изтегляне на шпаги, а в резултат винаги — baiser-Lamourette²⁸⁹, — цялата тази некрасива комедия от грешки никога още не се е развивала така класически, както в течение на последните шест месеца.

Партията на реда гледаше на избирателния закон едновременно като на победа над Бонапарт. Нима като прехвърли върху Комисията на седемнадесетте редактирането на своя законопроект и отговорността за него, правителството на Бонапарт не се отрече от властта? Нима главната опора на Бонапарт против Събранието не се състоеше в това, че той беше избраник на шест милиона? — Бонапарт от своя страна гледаше на избирателния закон като на отстъпка на Събранието, отстъпка, с помощта на която купи хармонията между законодателната и изпълнителната власт. Като награда за това низкият авантюрист поиска увеличаване на своята гражданска листа с три милиона. Можеше ли Националното събрание да влезе в конфликт с изпълнителната власт в един момент, когато то обявяваше извън закона грамадното мнозинство на френския народ? То възнегодува; изглеждаше, че се е решило на най-крайни мерки; неговата комисия отклони предложението; бонапартистският печат взе от своя страна застрашителна поза, сочейки ограбения, лишения от своето изби-

* — в душата си. *Ред.*

** -- Виж настоящия том, стр. 79. *Бълг. ред.*

*** — републиканци по неволя (Намекване за комедията на Молиер „По неволя доктор“). *Ред.*

**** — съществуващия ред. *Ред.*

рателно право народ. Предприети бяха много шумни опити за споразумение; в края на краищата Събранието отстъпи на дело, но същевременно отмъсти по принцип. Вместо едно постоянно принципиално увеличение на цивилната листа с три милиона годишно, то гласува на Бонапарт само еднократна помощ в размер 2,160,000 франка. Без да бъде задоволено с това, то и тази отстъпка направи само тогава, когато за нея се изказа Шангарние, генералът на партията на реда и неканеният покровител на Бонапарт. Така че тези 2 милиона бяха гласувани собствено не на Бонапарт, а на Шангарние.

Тази хвърлена *de mauvaise grâce** милостиня бе приета от Бонапарт напълно в духа на дарителя. Бонапартисткият печат възобнови своите нападки срещу Националното събрание, а когато при обсъждането на закона за печата бе внесена поправката досежно посочването на имената на авторите, насочена преди всичко против второстепенните вестници, представляващи частните интереси на Бонапарт, главният бонапартистки орган „*Pouvoir*“ с несдържана ярост нападна Националното събрание. Министрите трябваше пред лицето на Събранието да се отрекат от този вестник; отговорният редактор на „*Pouvoir*“ бе призван да отговаря пред Националното събрание и бе осъден на най-високата парична глоба от 5,000 франка. На следния ден „*Pouvoir*“ помести още по-дръзка статия против Събранието, а правителството за отмъщение възбуди съдебно преследване против няколко легитимистки вестници за нарушение на конституцията.

Най-сетне бе поставен въпросът за отсрочка на заседанията на камарата. На Бонапарт беше нужна тази отсрочка, за да управлява без всякаква пречка от страна на Събранието. На партията на реда беше нужна отчасти за нейните фракционни интриги, отчасти заради личните интереси на отделни депутати. И на двете страни тя беше нужна за укрепването и разширяването на победата на реакцията в провинцията. Затова Събранието отложи своите заседания от 11 август до 11 ноември. Но тъй като Бонапарт съвсем не криеше, че се стреми само към това — да се избави от тягостния надзор на Националното събрание, — то Събранието придаде на самия свой вот на доверие характер на недоверие към президента. Нито един бонапартист не влезе в постоянната комисия от двадесет и осем души, която остана да пази добродетелите на републиката през време на ваканцията²⁹⁰. Вместо бонапартисти бяха избрани дори няколко републиканци от „*Siècle*“ и „*National*“, за да се докаже на президента привързаността на мнозинството към конституционната република.

* — неохотно. *Ред.*

Недълго преди отсрочката на заседанията на камарата и особено непосредствено след тази отсрочка изглеждаше, че двете големи фракции на партията на реда, орлеанистите и легитимистите, са готови да се помирят, а именно — на почвата на сливане на двете кралски фамилии, под знамената на които те се бореха. Вестниците бяха препълнени с проекти за примирение, които се обсъждаха при леглото на болния Луи-Филип в Сент-Леонардс; но смъртта на Луи-Филип внезапно опрости положението. Луи-Филип беше узурпатор, Хенрих V беше ограбен от него, а граф Парижки, поради бездетността на Хенрих V, се оказа негов законен наследник. Сега изчезна всякакъв предлог за възражения против сливането на интересите на двете династии. Но тъкмо сега и двете фракции на буржоазията разбраха най-сетне, че тях ги разделя не сантименталната привързаност към едната или другата кралска фамилия, а, напротив, че техните различни класови интереси са разединявали двете династии. Легитимистите, които се бяха отправили на поклон при Хенрих V във Висбаден, както и техните конкуренти — в Сент-Леонардс, получиха там известието за смъртта на Луи-Филип. Те незабавно образуваха правителство *in partibus infidelium*²⁹¹, в което влязоха главно членовете на гореспоменатата комисия на пазителите на добродетелта на републиката и което по случай възникналия в партията конфликт не закъсня да прокламира по най-откровен начин правото по божия милост. Орлеанистите ликуваха по повод на компрометиращия скандал, предизвикан в печата от този манифест²⁹², и ни най-малко не скриваха своята открита вражда към легитимистите.

През време на прекъсването на заседанията на Националното събрание откриха своите заседания представителните събрания на департаментите. Повечето от тях се изказаха за една ограничена с по-големи или по-малки уговорки ревизия на конституцията, т. е. изказаха се за монархическа реставрация, без да ѝ дават едно точно определение, за „разрешение на въпроса“, признавайки заедно с това, че са твърде некомпетентни и твърде страхливи, за да намерят това разрешение. Бонапартистката фракция побърза да изтълкува това желание за ревизия в смисъл на продължаване президентските пълномощия на Бонапарт.

Господстващата класа никак не можеше да допусне законното конституционно разрешение на въпроса — оставка на Бонапарт през май 1852 г., едновременно избиране на нов президент от всички избиратели на страната и ревизия на конституцията от специална, избрана за тази цел камара в течение на първите месеци на новото президентство. Денят на повите президентски избори би бил ден на среща на всички враждебни партии: легитимисти, ор-

леанисти, буржоазни републиканци, революционери. В резултат неизбежно би настъпило насилствено стълкновение между различните фракции. Дори и ако партията на реда би успяла да се обедини около някой неутрален кандидат, стоящ извън династическите фамилии — против него би се опълчил Бонапарт. В борбата си против народа партията на реда е принудена постоянно да увеличава силата на изпълнителната власт. Всяко засилване на изпълнителната власт засилва нейния носител — Бонапарт. Затова всяка стъпка, която предприема партията на реда за засилване на своето общо могъщество, засилва бойните средства на Бонапарт с неговите династически претенции, увеличава шансовете му да попречи в критическия момент със сила на едно конституционно разрешение. Тогава Бонапарт в своята борба с партията на реда не ще се спре пред нарушаване на една от основите на конституцията, тъй както партията на реда в своята борба с народа не се спря пред нарушаване на друга основа на конституцията, като отмени всеобщото изборително право. По всяка вероятност той би апелирал дори — против Събранието — към всеобщо изборително право. С една дума, конституционната развръзка ще постави на карта цялото политическо *status quo*, а зад разклащането на *status quo* то на буржоата се мярка хаос, анархия, гражданска война. Мярка му се, че от първия неделен ден на май 1852 г. ще бъдат поставени на карта всичките му сделки по покупки и продажби, полиците му, брачните договори, нотариалните актове, ипотеките, поземлената рента, квартирният наем, печалбата, всички негови договори и източници на доходи — а на такъв риск той не може да се подложи. Зад разклащането на политическото *status quo* се крие опасността от крах на цялото буржоазно общество. Единствената възможна за буржоазията развръзка е отсрочването на развръзката. Тя може да спаси конституционната република само по пътя на нарушението на конституцията, по пътя на продължаването властта на президента. Това е и последната дума на печата на партията на реда след всички продължителни и дълбокомислени разисквания около „разрешенията на въпроса“, на които тя се беше предала след приключването на сесията на генералните съвети. Така че могъщата партия на реда за свой срам се вижда принудена да държи сериозно сметка за смешната, вулгарната и ненавистната ѝ личност на псевдо-Бонапарт.

Тази гнусна личност се лъжеше на свой ред относно истинските причини на това, че на нея все повече и повече се падаше ролята на необходим човек. Докато неговата партия беше достатъчно проницателна, за да приписва растящото значение на Бонапарт на създалата се обстановка, самият той вярваше, че дължи това

само на магическото влияние на своето име и на своето непрестанно комично подражаване на Наполеон. Неговата предприемчивост растеше всеки ден. На поклонничествата във Визбаден и Сент-Леонардо той отговори със свои пътувания по Франция. Бонапартистите толкова малко възлагаха надежди на магическото действие на неговата персона, че изпращаха след него навсякъде цели влакове и претъпкани дилижанси с клакьори, членове на Дружеството 10 декември — организацията на парижкия лумпенпролетариат. Те влагаха в устата на своята марionетка думи, които, в зависимост от приема, оказан на президента в тоя или оня град, биха означавали — като девиз на политиката на президента — или републиканско смирение, или самообладание и настойчивост. Въпреки всички маневри тези пътувания съвсем не приличаха на триумфални шествия.

Уверен, че е успял по този начин да въодушеви народа, Бонапарт пристъпи към агитация сред армията. Той устрои на равнината Сатори при Версай големи прегледи на войските, на които се стараше да подкупи войниците с чешънов салам, шампанско и пури. Ако истинският Наполеон е умеел да ободрява изтощените войници сред тежестите на своите завоевателни походи чрез внезапни прояви на патриархална фамилиарност, то псевдо-Наполеон си въобразяваше, че войските му изказвали своята благодарност, когато викали „Vive Napoléon, vive la saucisson!“*, т. е. „Да живее саламът, да живее палачото!“**

Тези прегледи доведоха до това, че стана явно дълго скриваното разногласие между Бонапарт и военния министър Опул, от една страна, и Шангарние — от друга. В лицето на Шангарние партията на реда намери своя действително неутрален човек, у когото и дума не можеше да става за собствени династически претенции. Тя го предназначаваше за приемник на Бонапарт. При това благодарение на своето поведение на 29 януари и на 13 юни 1849 г. Шангарние стана великият пълководец на партията на реда, новият Александър, който, по мнението на страхливия буржоа, разсече с грубата си намеса гордиевия възел на революцията. Бидейки по същество не по-малко жалък от Бонапарт, той по този твърде евтин начин се превърна в сила и бе издигнат от Националното събрание за надзирател на президента. Той сам кокетираше — например при разискванията относно възнаграждението на президента — с ролята на покровител на Бонапарт и все по-високомерно се държеше с него и с министрите. Когато по случай новия из-

* — „Да живее Наполеон, да живее саламът!“ *Ред.*

** игра на думи: „Wurst“ — „салам“, „Hanswurst“ — „палачо“. *Ред.*

бирателен закон се очакваше въстание, той забрани на своите офицери да приемат каквито и да било заповеди от военния министър или от президента. Печатът от своя страна съдействуваше за възвеличаване личността на Шангарние. Поради пълната липса на що-годе бележити личности партията на реда трябваше да даде в ръцете на един човек такава сила, каквато нямаше в цялата нейна класа, и по този начин да го надуе до размерите на някакъв великан. Така възникна митът за Шангарние — „опората на обществото“. Наглото шарлатанство, тайнственото важничене, с които Шангарние благоволяваше да носи на своите плещи целия свят, образуват във висша степен комичен контраст със събитията на саторийския преглед и след него. Тези събития неопровержимо доказаха, че е достатъчно едно драсване на перото от страна на Бонапарт, на тази безкрайно малка величина, за да смъкне фантастичната рожба на буржоазния страх, великана Шангарние, до мащабите на една обикновена посредственост и да го превърне, него, героя, който спасява обществото, в пенсиониран генерал от запаса.

Бонапарт беше вече веднаж отмъстил на Шангарние, като предизвика своя военен министър към дисциплинарни стълкновение с неудобния покровител. Последният преглед на Сатори доведе най-сетне старата вражда до открит взрив. Конституционното негодование на Шангарние не знаеше вече никакви граници, когато кавалерийските полкове продефилираха пред Бонапарт с антиконституционните викове „vive l'Empereur!“* За да избегне неприятните дебати във връзка с тези възгласи на предстоящата сесия на камарата, Бонапарт отстрани военния министър Опул, като го назначи за губернатор на Алжир. На негово място той постави един напълно надежден стар генерал от времето на Империята, който по своята грубост ни най-малко не отстъпваше на Шангарние. Но за да не се сметне оставката на Опул като отстъпка на Шангарние, Бонапарт едновременно с това премести генерал Ноймайер, дясната ръка на великия спасител на обществото, от Париж в Нант. Ноймайер беше виновникът за това, че на последния преглед пехотата продефилира покрай приемника на Наполеон в ледено мълчание. Лично засегнат от преместването на Ноймайер, Шангарние започна да протестира и заплашва. Напразно! След двудневни преговори декретът за преместването на Ноймайер излезе в „Mouiteur“ и на героя на реда не оставаше нищо друго освен да се подчини на дисциплината или да подаде оставка.

Борбата на Бонапарт с Шангарние е продължение на неговата борба с партията на реда. Ето защо новата сесия на Нацио-

* — „Да живее императорът!“ *Ред.*

налното събрание се открива на 11 ноември при зловещи предзнаменования. Но това ще бъде буря в чаша вода. Общо взето ще се повтори старата игра. Мнозинството на партията на реда ще бъде принудено да продължи пълномощията на президента въпреки воплите на бюстителите на принципите от различните нейни фракции. На свой ред Бонапарт, смирил се вече само поради липсата на пари, ще приеме въпреки всичките свои предишни протести това продължаване на властта като просто пълномощие от ръцете на Националното събрание. По този начин разрешаването на въпроса се отлага, *status quo*-то се запазва; всяка от фракциите на партията на реда компрометира и отслабя, прави невъзможна другата; засилват се и в края на краищата се изчерпват репресиите против общия враг, против масата на нацията, докато най-сетне самите икономически отношения отново достигнат до такава степен на развитие, когато от един нов взрив ще полетят във въздуха всички тези караси се партии с тяхната конституционна република.

Впрочем за утеха на буржоата трябва да прибавим, че боят между Бонапарт и партията на реда повлече след себе си разорването на борсата на мнозина дребни капиталисти и преминаването на техните капитали в джобовите на едрите борсови вълци.

В *Германия* политическите събития през последното полугодие се свеждат до комедия, в която Прусия лъже либералите, а Австрия — Прусия.

През 1849 г. изглеждаше, че на дневен ред е хегемонията на Прусия в Германия; през 1850 г. ставаше дума за разделяне на властта между Австрия и Прусия; през 1851 г. ще става дума вече само за това, в каква форма Прусия ще се подчини на Австрия и ще се върне — в ролята на каещ се грешник — в лоното на напълно възстановения *Съюзен сейм*. Малка Германия²⁹³, която пруският крал се надяваше да получи като възнаграждение за своето злощастно императорско шествие из Берлин на 21 март 1848 г.²⁹⁴, се превърна в малка Прусия. Прусия трябваше смирено да понесе всички унижения и излезе от състава на великите държави. Дори скромната мечта за уния претърпя провал в резултат на обикновената недалновидна хитрост на нейната политика. Тя мошенически приписваше на унията либерален характер и залъга по този начин мъдреците от Готската партия²⁹⁵ с конституционни фантазмагории, които тя никога не е вземала сериозно; и все пак самата Прусия благодарение на цялото свое промишлено развитие, на своя постоянен дефицит, на своя държавен дълг стана до такава степен буржоазна, че колкото и да се извърташе и да се съпротивяваше, все повече и повече изпадаше в конституционализъм. Ако готските мъдрци най-сетне откриха как позорно Прусия постъпи с тяхното благоразумие

и достойнство, ако дори някой си Гагери или Брюгеман с нравствено негодувание се отвърнаха в края на краищата от правителството, което така нагло си играеше с единството и свободата на отечеството, то не по-големи радости донесоха на Прусия и ония пиленца, които тя събираше под своето крилце — дребните владетели. Тези князчета само в един момент на крайно угнетение и беззащитност се довериха на ноктите на жадуващия медиатизация²⁹⁶ пруски орел. За да доведат своите поданици до предишното състояние на подчиненост с помощта на пруска интервенция, заплахи и демонстрации, те трябваше скъпо да заплатят — със заробващи военни договори, разорителни квартирувания на военни прусаци в частни квартири и с перспективата за скорошна медиатизация чрез въвеждане на съюзна конституция. Но Прусия сама се погрижи, за да ги отърве от тази нова напаст. Прусия навсякъде възстанови отново господството на реакцията, а заедно с настъплението на реакцията дребните владетели отпаднаха от Прусия, за да се хвърлят в обятията на Австрия. Щом те отново можеха да властвуват така, както преди март, то абсолютистка Австрия им беше по-близка от Прусия, която дотолкова не можеше да бъде абсолютистка, доколкото не искаше да бъде либерална. Освен това австрийската политика не беше насочена към медиатизация на малките държави, а, напротив, към тяхното запазване като неразделни части на възраждащия се Съюзен сейм. Така че Прусия трябваше да се помири с факта, че от нея отпадна Саксония, която няколко месеца преди това беше спасена от пруските войски, че отпаднаха ХанOVER, Курхесен, а сега последва другите и Баден, макар че в страната има пруски гарнизони. Подкрепяйки реакцията в Хамбург, Мекленбург, Десау и на други места, Прусия работеше не в своя полза, а в полза на Австрия; това тя сега ясно вижда от събитията в двата Хесена²⁹⁷. И така несполучлият германски император се убеди поне в това, че живее в епоха на измени и че ако сега трябва да се помирява със загубата на своята „дясна ръка, съюза“, то тази ръка отдавна вече е била парализирана. По този начин Австрия сега вече разшири своята хегемония върху цяла Южна Германия, а и в Северна Германия най-важните държави са противници на Прусия.

Австрия отиде накрая толкова далече, че, опирайки се на Русия, можа открито да се опълчи против Прусия. Така постъпи тя по два въпроса: шлезвиг-холщайнския и курхесенския.

В *Шлезвиг-Холщайн* „мечът на Германия“* склучи един истинско-пруски сепаративен мир и предаде своите съюзници в ръцете на врага, разполагащ с превъзхождащи сили. Англия, Русия и Фран-

* Има се предвид пруският крал Фридрих-Вилхелм IV. *Ред.*

ция решиха да сложат край на независимостта на херцогствата и изразиха това намерение в един протокол, към който се присъедини Австрия. Докато Австрия и намиращите се в коалиция с нея немски правителства, съобразявайки се с Лондонския протокол, се изказаха във възстановения Съюзен сейм за вмешателство на Германския съюз в Холщайн в полза на Дания, Прусия се опитваше да продължава своята двулична политика, подбуждайки борещите се страни да се подчинят на още несъществуващия и неподдаващ се на определение „съюзен третейски съд“, отхвърлен от повечето правителства, и то от най-значителните от тях; с всички свои маневри Прусия не постигна нищо освен това, че бе заподозряна от великите държави в революционни интриги и получи цяла редица заплашителни ноти, които скоро ще ѝ убият охотата за „самостоятелна“ външна политика. На шлезвиг-холщайнци скоро ще бъде дадена възможност да се върнат под бащинската опека на своя господар и един народ, който позволява да го управляват господа Безелер и Ревенлов, въпреки че цялата армия е на негова страна, доказва, че за своето възпитание има още нужда от датския камшик.

Движението в *Курхесен*²⁹⁸ ни дава неподражаем пример за това, до какво може да доведе едно „въстание“ в една малка немска държава. Добродетелната съпротива на бюргерите срещу измамника Хасенпflug осъществи всичко, което можеше да се иска от едно подобно зрелище; камарата беше единодушна, населението беше единодушно, чиновниците и армията бяха на страната на бюргерите; всички противодействащи елементи бяха отстранени, повикът: владетели, вълн от страната! — се осъществи сам по себе си, измамникът Хасенпflug изчезна с цялото свое правителство; всичко вървеше като по поръчка, всички партии строго се държаха в законните рамки, всякакви ексцеси можаха да бъдат избягнати и опозицията, без да помръдне пръста си, одържа най-блестящата от победите, известни в летописите на конституционната съпротива. И сега, когато цялата власт беше в ръцете на бюргерите, когато техният съсловен комитет никъде не се натъкваше и на най-малка съпротива — именно сега те трябваше неизбежно да се проявят. Сега те видяха, че вместо курхесенски войски на границата стоят чужди войски, готови да навлязат в страната и в двадесет и четири часа да турят край на цялото великопепие на бюргерското управление. Едва сега започна смущението и позорът. Ако по-рано те не можеха да тръгнат назад, то сега те не можеха да се движат напред. Отказът на Курхесен да плаща данъците доказва по-убедително, отколкото което и да било от предшествуващите събития, доколко всички колизии в границите на малките държави водят до най-чист фарс, единственият резултат на който в края на краищата е интервенция-

та и отстраняването на конфликта чрез отстраняване както на владетеля, така и на конституцията. Той показва колко смешни са всички ония достославни боеве, в които дребните бюргери от малките държави с патриотична непреклонност защитават от неизбежна гибел всяко едно от дребните мартенски завоевания.

В Курхесен, една съюзна държава, която трябваше да бъде изтръгната от пруските обятия, Австрия се опълчи открито против своята съперница. Австрия именно подучи курфюрста да нападне конституцията, а след това веднага го постави под закрилата на своя Съюзен сейм. За да придадат сила на тази закрила, за да сломят по този курхесенски въпрос съпротивата на Прусия срещу господството на Австрия и за да заставят чрез заплахи Прусия отново да влезе в Съюзния сейм, австрийските и южногерманските войски се разположиха сега във Франкония и Бохемия*. Прусия също се въоръжава. Вестниците изобилствуват със съобщения за маршове и контрамаршове на армейски корпуси. Целият този шум няма да доведе до нищо, както и разприте на френската партия на реда с Бонапарт. Нито пруският крал, нито австрийският император са суверенни, суверенен е само руският цар. Размирна Прусия ще се подчини в края на краищата на неговата заповед и без да пролеят нито капка кръв, борещите се страни мирно ще си седнат в Съюзния сейм, като от това ни най-малко не ще се намали нито тяхната взаимна дребнава завист, нито раздорите им с техните поданици, нито недоволството им от руското върховно владичество.

Преминаваме сега към една страна в най-абстрактното значение на тази дума, към общоевропейския народ, към народа на *емиграцията*. Няма да говорим за отделните секции на емиграцията — немската, френската, унгарската и т. н.; тяхната *haute politique*** се ограничава до най-чиста *chronique scandaleuse****. Но общоевропейският народ *in partibus infidelium* през последно време получи временно правителство в лицето на *Европейския централен комитет*, състоящ се от Джузепе Мацини, Ледриу-Ролен, Алберт Дараш (поляк) и Арнолд Руге, който, за да оправдае своето присъствие, скромно се подписва: член на франкфуртското Национално събрание. Макар че би било трудно да се посочи кой демократически събор е призовал тези четирма евангелисти да влязат в своята длъжност, все пак не може да се отрича, че техният манифест съдържа в себе си веруюто на огромната маса на емигрантите и в съответна форма сумира духовните завоевания, които тази маса дължи на последните революции.

* — Чехия. *Ред.*

** — висша политика. *Ред.*

*** — скандална хроника. *Ред.*

Манифестът започва с блестящо изброяване на силите на демокрацията.

„Какво липсва на демокрацията, за да победи? . . . Организация . . . Имаме секти, но нямаме църква, имаме незрели и противоречиви философски системи, но нямаме религия, нямаме колективна вяра, която събира вярващите под общ лозунг и привежда в хармония техните трудове . . . Денят, когато всички ще се обединим и ще тръгнем заедно под предводителството на най-добрите от нас . . . , ще бъде предвечерието на боя. В този ден ние ще преброим своите редици, ще знаем кои сме, ще осъзнаем своята сила.“

А защо революцията не победи досега? Защото при революционната власт организацията била по-слаба, отколкото при правителствата. Такъв е първият декрет на временното правителство на емиграцията. Против това зло трябвало сега да се помогне чрез организиране *армия на вярващите* и чрез *основаване на религия*.

„Но за тази цел трябва да се преодолеят две големи препятствия, да се отстранят две сериозни заблуждения: преувеличаването на правата на индивидуалността, бездушната изключителност на теорията . . . Ние не трябва да казваме „аз“, ние трябва да се научим да казваме „ние“ . . . Ония, които се подчиняват на своето лично раздрознение и се отказват от малката жертва, изисквана от дисциплината и организацията, отричат в резултат на привычките от миналото оная обща вяра, която сами проповядват . . . Изключителността в теорията е отрицание на нашия основен догмат. Оня, който казва: аз намерих политическата истина, и който поставя като условие за признаване на братското сътрудничество приемането на неговата система, той отрича народа, единствения прогресивен тълкувател на световния закон, само за да утвърди своето собствено „аз“. Оня, който твърди, че с изолирания труд на своя ум, каквато мощ той и да обладава, може в днешно време да даде окончателно разрешение на проблемите, възлунващи масите, той осъжда самия себе си на грешки поради непълнотата на своите знания, отказвайки се от единия от вечните извори на истината, от колективната интуиция на възвълечения в действие народ. Окончателното разрешение е секрет на победата. . . Нашите системи в повечето случаи не могат да бъдат нищо друго освен анатомиране на трупове, откриване на болестта, анализ на причините на смъртта, безсилен да възприеме живото или да го осмисли. Животът, това е народът в движение, това са масите, въздигани до необикновена сила чрез взаимното съприкосновение, чрез пророческото предчувствие за великите дела, които трябва да бъдат изпълнени от стихийното и внезапно като електрическа искра обединение в улиците; това е действие, което довежда до висша степен на напрежение всички сили на надеждата, саможертвата, любовта и ентузиазма, сега спящи, и което показва човека в единството на неговата природа, в пълнотата на неговите творчески способности. Ръкоистискането на един работник в един от такива исторически моменти, които поставят началото на нова епоха, ще ни каже относно организацията на бъдещето повече, отколкото хладният и безсърдечен труд на ума или премъдростта на великия мъртвец на последните две хилядолетия“²⁰⁹ — на старото общество.

Цялата тази високомерна дивотия се свежда по този начин в края на краищата до най-посредствения филистерски възглед, че революцията била претърпяла катастрофа поради честолюбивото

съперничество между отделните вождове и поради сблъскването на мненията на различните враждуващи помежду си учители на народа.

Борбата между различните класи и класови фракции, отделните фази на развитие на която именно и съставляват революцията, се представя на нашите евангелисти само като печален резултат от съществуването на противоречиви системи, докато в действителност съществуването на различни системи е, напротив, резултат от съществуването на класовата борба. Само от това вече произтича, че авторите на манифеста отричат съществуването на класовата борба. Под предлога на борба против доктринерите те отстраняват всяко определено съдържание, всеки определен партиен възглед, отричат правото на отделните класи да изразяват своите интереси и да формулират своите искания в противовес на другите класи. Те им предлагат да забравят противоположността на интересите и да се помирят под знамето на някаква твърде плоска и твърде откровена неопределеност, която зад фасадата на примирението на интересите на всички партии скрива господството на интересите на една единствена партия — буржоазната. Като се има предвид опитът, придобит от тези господа във Франция, Германия и Италия в течение на последните две години, не може дори да се твърди, че лицемерието, с което тук буржоазните интереси са облечени в ламартиновски фрази за братство, е несъзнателно. Впрочем доколко тези господа са запознати основно със „системите“, се вижда дори от това, че те си въобразяват, че всяка от тези системи е само частица от съвкупната премъдрост на техния манифест, който едностранчиво е взел за основа някои от събраните в него фрази за свобода, равенство и т. н. Техните представи за обществените организации са предадени по поразителен начин: сборище на улицата, бунт, ръкостискане — и всичко е готово. Изобщо революцията за тях се състои само в събарянето на съществуващото правителство; щом тази цел е достигната, то окончателната „победа“ е одържана. Тогава движението, развитието, борбата се прекратяват и под егидата на Европейския централен комитет, който тогава ще господствува, започва златният век на европейската република и на непрекъснатото благодушно заплесничество. Както ненавиждат развитието и борбата, така тези господа ненавиждат и мисленето, безсърдечното мислене — като че ли някой мислител, без да изключваме Хегел и Рикардо, е могъл някога да достигне до онова безсърдечие, с каквото те обливат публиката с тези разводнени помии! Народът не трябва да се безпокои за утрешния ден и може да изхвърли от главата си всякакви мисли; когато настъпи великият решаващ ден, народът с едно докосване ще бъде наелектризиран и загадката на бъдещето ще му се разкрие по

чудесен начин. Този апел за отказване от мисленето е явен опит да се измамат именно най-потиснатите класи на народа.

„Нима ние с това казваме“ (пита един член на Европейския централен комитет друг член), „че трябва да се борим без знаме, нима казваме, че искаме да напишем на своето знаме простото отрицание? Не можем да бъдем заподозрени в нещо подобно. Като представители на народа, които отдавна участвуват в неговите боеве, ние сме далече от това, да го водим към пустота.“

Напротив, за да ни докажат *пълнотата* на своите мисли, тези господа ни поднасят един наистина достоен за Лепорело³⁰⁰ списък на вечните истини и постиженията на цялото изминало досега време в качеството на съвременна обща почва за „демократията“. Този списък е резюмиран в следното назидателно „отче наш“:

„Ние вярваме в прогресивното развитие на човешките способности и сили в посоката на предначертания ни нравствен закон. Ние вярваме в асоциацията като единствено правилно средство за постигането на тази цел. Ние вярваме, че тълкуването на нравствения закон и на нормите на прогреса не може да бъде поверено нито на отделната каста, нито на индивида, а само на народа, просветен чрез национално възпитание, ръководен от отбелязаните с печата на добродетелта и духа най-добри негови представители. Ние вярваме в светостта и на двете — както на индивидуалността, така и на обществото — и те не бива нито да се изключват взаимно, нито да се борят помежду си, а хармонично да се съчетават заради всеобщото взаимно усъвършенстване. Ние вярваме в свободата, без която изчезва всяка човешка отговорност, в равенството, без което свободата е само измама, в братството, без което свободата и равенството са средства без цел, в асоциацията, без която братството би било неосъществима програма, в *семејството, общината, в държавата и отечеството*, които са прогресивните сфери, във всяка от които човекът трябва последователно да израства до осъзнаването и осъществяването на свободата, равенството, братството и асоциацията. Ние вярваме в светостта на труда, в *собствеността*, създавана от него, като негов признак и негов плод, в задължението на обществото да доставя материал за физическия труд посредством кредита, а за умствения и моралния труд — посредством възпитанието... *Накратко казано, ние вярваме в такъв социален ред, върхът на който е бог и неговият закон, а основата — народът...*“

И така, Прогрес — Асоциация — Нравствен закон — Свобода — Равенство — Братство; Асоциация — Семейство, Община, Държава — Светост на собствеността — Кредит — Възпитание — Бог и Народ — Dio e popolo. Тези фрази фигурират във всичките манифести на революциите от 1848 г., от Френската до влашката, и именно затова те фигурират тук като общи основи на *новата революция*. Нито една от тези революции не мина без провъзгласяване светостта на собствеността, която тук е канонизирана като резултат на труда. Доколкото всяка буржоазна собственост е „плод и признак на труда“, това още Адам Смит знаеше много по-добре, отколкото го знаят нашите революционни инициатори осемдесет години след него. Що се отнася до отстъпката на социализма, според която обществото трябва посредством кредита да осигури всекиго с материал за него-

вия труд, то всеки фабрикант обикновено отпуска на своите работници кредит за такова количество материал, което те могат да преработят в течение на една седмица, и днес кредитната система се е разпространила дотолкова, доколкото това е съвместимо с неприкосновеността на собствеността, пък и самият кредит е в края на краищата само форма на буржоазната собственост.

Същността на това евангелие се свежда до такова състояние на обществото, при което бог образува върха, а народът, или както се казва по-нататък, *човечеството* — основата. Това значи, че тези хора вярват в съществуващото общество, в което, както е известно, бог образува върха, а простолудието — основата. Ако лозунгът на Мацини: бог и народ, Dio e popolo, може да има някакъв смисъл в Италия, където бог се противопоставя на папата, а народът — на монарсите, то да се издига този плагиат на Йоханес Ронге, най-повърхностния от измета на немското лъжепросвещение в качеството на лозунг, който трябва да разреши загадката на века — това е вече прекалено! Колко лесно впрочем се привиква в тази школа към малките жертви, които изискват организацията и дисциплината, колко лесно се отказват от бездушната изключителност на теориите, доказва нашият Арнолд Винкелрид Руге, който за голяма радост на Лео съумя този път да оцени разликата между божеството и човечеството³⁰¹.

Манифестът завършва с думите:

„Касае се за конституцията на европейската демокрация, за създаването на бюджет, на ковчежничество на народите. Касае се за организиране армия на инициаторите.“

За да стане пръв инициатор на този народен бюджет, Руге се обърна към демократичните филистери от Амстердам и им разясни тяхното особено призвание да плащат. Холандия е в опасност!

Лондон, 1 ноември 1850 г.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс

Печата се по текста на списанието

Напечатано в списанието „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“, кн. 5—6, 1850 г.

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ЗАЯВЛЕНИЕ ПРОТИВ А. РУГЕ

Вестник „Bremer Tages-Chronik“ от 17 януари тази година в кореспонденцията от Лондон от 13 януари помества цял куп бездарно скалъпени нелепости, лъжливи и лошо разбрани слухове, тромави инсинуации и високомерни нотации по адрес на „Neue Rheinische Zeitung“ и на долуподписаните.

„Бележити и решителни хора“³⁰² от калибъра на този лондонски кореспондент винаги отговарят на критиката, до която не са дорасли, по маймунски: те замерват противника със собствените си изпращания. *Chacun selon ses facultés**.

Коварните измислици за „Neue Rheinische Zeitung“ ние оставяме на техния „решителен и бележит“ автор. А що се отнася до доброжелателните инсинуации по повод на нашето излизане от Дружеството на Грейт — Уиндмил-стрийт**, — заявяваме:

Нито преди, нито след своето излизане от Дружеството Енгелс и Маркс не са имали никакво отношение към управлението на неговата каса. Те участваха в управлението на емигрантската каса и излязоха от ръководството на тази каса само след като тяхната досегашна дейност в нея беше обследвана и призната за правилна. Твърдението, че те били излезли от Дружеството, за да се избяват от плащането на месечната деветпенсова вноска, е измислица на един човек, който струва един изтъркан меден грош! И за тази цел, видите ли, единият от тях се преместил в Манчестер, а другият намислил да се пресели отвъд морето! Какви ли забележителни перли не се крият в дълбините на преизпълнените с морално негодувание души!

* Всеки според способностите си. *Ред.*

** Просветното дружество на немските работници в Лондон. *Ред.*

На нашите партийни другари в Германия са известни *действителните мотиви* за нашето излизане от споменатото Дружество и за нашия разрыв с неговите ръководители. Тези мотиви се одобряват и споделят от тях, но не подлежат на разгласяване³⁰³. При съществуващото положение на нещата в Германия дори един ловък полицейски провокатор не би ни накарал да даваме по-нататъшни обяснения, а още по-малко мечешки тромавият провокатор от „Bremer Tages-Chronik“.

В заключение ще отбележим само, че човекът, който напуска от Лондон колоните на „Bremer Tages-Chronik“ със своя собствен тор, не е никой друг освен оня померански мислител, към когото постоянно се връщаше като към предмет, достоен за четката на художник, „Neue Rheinische Zeitung“ и когото ние на друго място бяхме охарактеризирали въз основа на неговите съчинения като „събирателен канал, в който се стичат всички словесни нечистотии и всички противоречия на немската демокрация“³⁰⁴. С една дума, бременският приятел не е никой друг освен нашия „Арнолд Винкелрид Руге“, петото колело на колесницата на европейската централна демокрация. Сега стават понятни проклятията по адрес на „Neue Rheinische Zeitung“.

Лондон, 27 януари 1851 г.

Карл Маркс, Фридрих Енгелс

За пръв път обнародвано от Института за марксизъм-ленинизъм при ЦК на КПСС през 1930 г. на руски език

Печата се по ръкописа

Ф. ЕНГЕЛС

ПИСМО ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „TIMES“

Уважаеми господине!

В днешния брой на Вашия вестник открих едно писмо на Луи Блан по повод на „Банкета на равните“, който се състоя в Лондон на 24 февруари³⁰⁵, и по повод на известния тост, текстът на който беше изпратен до този банкет от г. Бланки, намиращ се в затвора в Бел-Ил-ан-Мер. Позволете ми да направя няколко бележки относно това писмо.

На банкета името на Бланки беше написано с големи букви на стената посред имената на други герои и мъченици на демокрацията. На същото събрание беше произнесен тост в чест на „жертвите на клеветата“ — Марат, Робеспьер... и Бланки! Всички текстове на тостовете и речите, произнесени по този случай, трябваше да бъдат представени на комитета на „организаторите на това прекрасно и внушително тържество“ най-късно до 15 февруари. Г-н Блан беше член на този комитет, затова той трябваше предварително да одобри този тост в чест на г. Бланки. Как може сега г. Блан отново да превръща г. Бланки в „жертва на клеветата“, наричайки го

„едно от ония нещастни същества, които в състояние на крайна възбуда се опитват да нанасят оскърбления на авторитетите и които биха погубили и най-хубавото дело, стига да имат възможност да го погубят?“

Г-н Блан твърди, че текстът на тоста не бил изпратен от затворниците в Бел-Ил, а бил изключително дело на г. Бланки. Трябва, разбира се, да се предполага, че г. Бланки е авторът на тостовете и документите, които излизат с неговия подпис. Обаче — както това е добре известно във Франция — текстът на тоста, за който става дума, беше одобрен и обнародван от Дружеството на приятелите на

равенството; в това дружество влизат ония затворници в Бел-Ил, които държат страната на г. Бланки, защото последният има между затворниците свои приятели, както има и г. Барбес, покровителят на г. Луи Блан.

Що се отнася до „внушителното и прекрасно тържество“ и до „единението на повече от хиляда лица, принадлежащи на различни нации“, то не трябва да се забравя, че тази трогателна сцена, доколкото става въпрос за г. Блан, не беше нищо друго освен „братска“ демонстрация против г. Ледрю-Ролен, нищо друго освен отмъщение — сам г. Блан публично заяви това — за това, че той, Блан, не бе включен в „Централния комитет на европейската демокрация“, в който влизат господата Ледрю-Ролен, Мацини и други.

А що се отнася до „авторитета“ на г. Луи Блан, то за него би било по-благоразумно да не засяга занапред този деликатен въпрос, докато неговият „авторитет“ не се оправи от страшните удари, нанесени му преди известно време от г. Прудон.

Очевидно г. Блан желае да защити себе си от нападките на г. Бланки, като старателно рекламира своето положение на емигрант и изгнаник. Но нима синовете на Луи-Филип не са също така изгнаници? И нима сам г. Блан отслаби яростта на своите атаки против същия г. Прудон, който не беше изгнаник, живеещ комфортно на Пикадили № 87 — в убежище, твърде малко подходящо, за да се пишат в него овидиевски „Скърби“, — а беше затворник в ръцете на закона?

Очевидно г. Блан прави упрек на г. Бланки, че е обнародвал своя тост в „контрареволуционната преса“. На г. Блан е добре известно, че от май 1850 г. насам „революционна“ преса във Франция вече не съществува. Но позволете, г. Луи Блан, самият Виe молите редактора на „Times“ да приеме „израза на Вашите най-добри чувства“, а откога „Times“ е във Вашите очи един демократически, социалистически и революционен вестник?

Но за да дам възможност на публиката да съди за този необикновен документ, който толкова много възбужда негодуванието на г. Блан и който и досега е предмет на всеобщия интерес на френската преса, аз предлагам на Вашето внимание неговия пълен превод и се надявам, че той ще бъде от интерес за английската публика³⁰⁶.

Приемете, уважаеми господине, моите най-дълбоки почитания.

Написано от Ф. Енгелс на 5 март 1851 г.

Печата се по ръкописа

За пръв път обнародвано от Института за
марксизъм-ленинизъм при ЦК на КПСС през
1934 г. на руски език
Подпис: Veritas

Ф. ЕНГЕЛС

ВЪЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВИ НА ЕДНА ВОЙНА НА
СВЕЩЕНИЯ СЪЮЗ ПРОТИВ ФРАНЦИЯ ПРЕЗ 1852 г.³⁰⁷

Изхождам от това, че всяка победоносна революция в Париж през 1852 г. безусловно ще предизвика незабавна война на Свещения съюз против Франция.

Тази война ще бъде съвсем друга, отколкото войната през 1792—1794 г., и събитията от оная епоха съвсем не могат да служат като основа за прокарване на паралел.

I

При по-непосредствено разглеждане чудесата, извършени от Конвента във военното разгромяване на коалицията, явно бледнеят; презрението на Наполеон към четиринадесетте армии на Конвента става понятно и дори в много случаи ни се вижда оправдано. Наполеон имал обичай да казва, че главната роля са изиграли грешките на самата коалиция — и това е безусловно вярно. Дори на остров Св. Елена той продължавал да счита Карно за посредствен ум.

През август 1792 г. във Франция нахлули 90,000 прусаки и австрийци. Пруският крал* възнамерявал да се движи направо срещу Париж, Брауншвайгският херцог и австрийските генерали не се съгласявали. Липсвало единство на командването; ту се забавяли, ту се движели бързо напред, плановете постоянно се менели. Преминавайки през теснините на Аргонското възвишение, Дюмурие преградил на неприятеля пътя при Валми и Сен-Менеул.

* — Фридрих-Вилхелм II. *Ред.*

Съюзниците можели да го обходят и да го оставят да си стои спокойно на мястото, след което той щял да бъде принуден да се движи по стъпките им по посока на Париж и при що-годе правилен начин на действие не би бил опасен дори откъм тила. Но те също биха могли да не се излагат на риск и да го разбият, което не било трудно, тъй като те разполагали с повече войски и при това — както сами французите признават — от по-добро качество. Вместо това те се ограничили със смешната канонада при Валми, където през време на боя, дори в момента на самата атака в колони, съюзните генерали няколко пъти преминавали от по-решителна тактика към по-боязлива и обратно. И двете атаки имали жалък характер по количеството на войските, по силата, по енергията, за което вината съвсем не била във войниците, а в колебанието на командуването. Това били по-скоро демонстрации, отколкото атаки. Един решителен натиск по цялата линия несъмнено би отблъснал френските доброволци и деморализираните редовни полкове. След боя съюзниците пак не се решавали да се придвижат от мястото си, докато не започнали заболявания сред войниците.

Във военните действия при Жемап³⁰⁸ Дюмурие одържал победа благодарение на това, че той тук за пръв път полуинстинктивно противопоставил на австрийската система на кордони и безкрайно дълги фронтове (от Остенде до Маас) концентрация на крупни маси. Но още на следната пролет той сам изпаднал в същата грешка — в резултат на своята фантастична идея да завладее Холандия, — докато австрийците настъпвали концентрирано. Резултат на това било сражението при Неервинден³⁰⁹ и загубата на Белгия. При Неервинден и особено в по-малките сблъсквания от тази кампания се изяснило, че когато не се намирали непрекъснато пред погледа на Дюмурие, френските доброволци, тези толкова превъзносяни герои, съвсем не се биели по-добре, отколкото южногерманското „народно опълчение“ през 1849 г.

След това изменил и Дюмурие, въстанала Вандея, армията била разпокъсана, загубила своя боен дух и ако 130-те хиляди австрийци и англичани биха потеглили решително срещу Париж, революцията би била смазана и Париж — завладян, както това е можело да стане и една година по-рано, ако не били извършени такива глупости. Вместо това почитените господа обсадили крепостите и устремили всичките си сили към това — да печелят по педантичен начин, с огромно изразходване на стратегически усилия, едно след друго незначителни предимства, за което те прахосали цели шест месеца.

Всичко, което останало във френската армия след измяната на Лафайет, наброявало приблизително 120,000 души, а доброволците

били през 1792 г. около 60,000 души. През март 1793 г. били свикани 300,000 души. Така че през август, в момента на обявяването на общата мобилизация (*levée en masse*), френската армия сигурно е наброявала най-малко 300,000—350,000 души. Общата мобилизация прибавила към тях около 700,000 души. Ако се вземат под внимание всички видове отпаднали, французите вдигнали в началото на 1794 г. против коалицията около 750,000 души, т. е. значително повече, отколкото самата коалиция вдигнала против Франция.

От април до октомври 1793 г. французите били навсякъде бити, но тези удари нямали решаващи резултати поради системата на забавяне, практикувана от коалицията. От октомври нататък кампанията се водела с променлив успех, през зимата тя била прекъсната, а през пролетта на 1794 г. войските, свикани при общата мобилизация, излезли на бойната линия и изцяло влезли в действие; в резултат настъпват победи по всички направления през май, докато най-сетне през юни победата при Фльорюс³¹⁰ решила съдбата на революцията.

Така че конвентът — а преди него правителството от 10 август³¹¹ — имали достатъчно време за военните приготовления. Обаче от 10 август 1792 г. до март 1793 г. не било направено нищо; доброволците едва могат да бъдат вземани под внимание. През март 1793 г. били свикани 300,000 души; от този момент чак до март следващата година Конвентът разполагал с напълно достатъчно време и с пълна свобода за военните приготовления — с цяла година, а от нея с 10 месеца след падането на жирондистите, когато нищо не ограничавало свободата на действията на революционната партия. В една страна с 25 милиона жители, разполагаща с нормален контингент от боеспособно население, т. е. с 1 милион войници, за създаването на една действуваша армия от 750,000 (3% от населението) против външния враг — при все че това било новост за тогавашното време — нямало нужда от никакви магии, щом можело да се разполага с едногодишен срок.

Смятам, че всички вътрешни въстания, с изключение на вандейското, не са имали във военно отношение абсолютно никакво значение. С изключение на лионското и тулонското те били ликвидирани без нито един изстрел в течение на шест седмици. Лион бил завзет от войниците от общия набор, а Тулон — чрез ловко нападение и решителен шурм на Наполеон, както и поради грешките на отбраняващите се.

В състава на 750-те хиляди души, които през 1794 г. излезли против коалицията, най-малко 100,000 били стари войници от времето на монархията, и 150,000 други войници, отчасти от добровол-

ците, отчасти от събраните при първия 300-хиляден набор, успели вече да прекарат в непрекъснати сражения едните — 18, а другите — 12 месеца и следователно вече свикнали с войната. Освен това от 500-те хиляди новобранци половината поне били вече успели да вземат участие в сраженията през септември, октомври и ноември 1793 г., а най-младите сигурно били вече най-малко три месеца под оръжие, преди да бъдат хвърлени в бой. В своя труд върху испанския поход Наполеон изчислява времето, необходимо за обучението — *école de bataillon** — на 3—4 седмици. Ако не се смята младшият и средният офицерски състав, който по онова време бил общо взето много по-добър у съюзниците, френската армия от 1794 г., благодарение на времето, с което разполагала за организирането си, и благодарение на свойствената на съюзниците система на безрезултатни боеве — система, която деморализира изпитаната, приспособената предимно за настъпление армия, но дисциплинира и закалява армията на противника, ако тя е млада и се придържа към отбрана, — тази френска армия от 1794 г. съвсем не представлявала някаква шумна, недолялана тълпа от доброволци, въодушевени от идеите „да умрат за републиката“, а *a very fair army***, несъмнено равна на неприятелската. Френските генерали от 1794 г. несъмнено стояли значително по-горе от неприятелските, макар да направили не малко грешки; но гилотината осигурявала единството на командването и съгласуваността на операциите, ако не смятаме малкото изключение, когато представителите на Конвента вършели глупости по собствена инициатива. *Le noble Saint-Just en fit plusieurs****.

Няколко бележки относно тактиката на действия с големи маси.

1) Неоформената идея за нея възникнала за пръв път в резултат на сполучливата маневра при Жемап, която била проведена по-скоро по инстинкт, отколкото по съзнателен военен план. Нейната поява била обусловена от лошото състояние на френската армия, която се нуждаела от числено превъзходство, за да може поне донякъде да почувствува увереност в собствените си военни сили; масата трябвало да замести липсващата дисциплина. Участието на Карно във въвеждането на тази тактика съвсем не е ясно.

2) Тази тактика на масови действия останала съвсем неразработена — например тя не била приложена през 1794 г. при Туркуен³¹² и Фльорюс (французите, в това число и сам Карно, направили най-груби грешки), — докато най-сетне Наполеон в 1796 г. със своя шестдневен пиемонтски поход и фактическото унищожаване

* — батальонна школа. *Ред.*

** — напълно прилична армия. *Ред.*

*** — Благородният Сен-Жюст направил няколко такива грешки. *Ред.*

не en detail* на превъзхождащите сили на противника разкрил на хората смисъла на действията, които те дотогава извършвали, без да си дават ясна сметка за тях.

3) Що се отнася до самия Карно, то този момък предизвиква у мене все по-голямо съмнение; разбира се, аз не мога да си съставя окончателно мнение, тъй като не разполагам с неговите депещи до генералите. Но ако се съди по разполагаемите материали, главната негова заслуга се е състояла, както изглежда, в безпределното невежество и безпределната неспособност на неговите предшественици Паш и Бушот, както и в пълната незапознатост на целия останал състав на Комитета на общественото спасение с военното дело. Dans le royaume des aveugles, le borgne est roi**. Карно, стар офицер от инженерните войски, който самият бил представител на Конвента при Северната армия, знаел от какви материали се нуждае една крепост, армията и по-специално — какво липсва на французите. Освен това той, разбира се, е имал известна представа и за начина, по който могат да бъдат мобилизирани военните ресурси на такава страна като Франция; а тъй като при една революционна всеобща мобилизация, когато и без това много неща се вършат безцелно и едно малко повече или по-малко неизводително пилеене на ресурсите няма значение, стига само да се постига с това главната цел — бързото мобилизиране на тези ресурси, — то не е необходимо да се обявява Карно за бележит гений, за да се обяснят постигнатите от него резултати. Особено ме кара да се съмнявам в това, че Карно roug sa part*** действително бил изнамерил, както му се приписва, методите на водене войната с големи маси, именно обстоятелството, че неговите най-широки планове за 1793—1794 г. били построени точно на противоположния метод на водене на войната: той разпокъсвал френските армии, вместо да ги концентрира, и провеждал операциите във фланговете на противника по такъв начин, че го заставял самият да концентрира своите сили. Не напълно съответствува на репутацията на един гений и по-нататъшната кариера на Карно — надменната добродетел през времето на Консулството и т. н., превъзнасяната негова защита на Антверпен (отбраната на една крепост е общо взето именно такава задача, при изпълнението на която може да се отличи един посредствен, методичен, но надарен с известно самообладание офицер; а и при това обсадата на Антверпен през 1814 г. не продължила и три месеца); най-сетне неговият опит да натрапи на Наполеон методите от 1793 г. през 1815 г., когато срещу него била

* — на частн. Ред.

** — В царството на слепите и едноокият е цар. Ред.

*** — от своя страна, що се отнася лично до него. Ред.

изправена една централизирана армия на коалицията от 1,200,000 войници, действаща по съвсем друга военна система; и изобщо неговите филистерски замашки — всичко това не говори в полза на една гениалност на Карно. И после, де се е чуло един честен човек да успее да намери начин да се задържи въпреки термидор, фрюк-тидор, брюмер³¹³ и т. н.!

*Summa summarum**. Конвентът бил спасен единствено и изключително благодарение на това, че силите на коалицията не били централизирани, вследствие на което той получил на разположение цяла една година за военни приготовления. Той бил спасен по същия начин, както се спасил старият Фриц** в Седемгодишната война; така се спасил и Уелингтън през 1809 г. в Испания, при все че французите и по количество, и по качество на своите войски превъзхождали най-малко три пъти всички свои противници взети заедно и парализирали своята колосална сила само поради това, че в отсъствието на Наполеон маршалите всячески си подлагали крак един на друг.

II

В днешно време коалицията отдавна се е освободила от глупавите грешки, допуснати през 1793 г.; тя великолепно е централизирала своите сили, което впрочем е било направено още през 1813 г. Руската кампания от 1812 г. поставила Русия в центъра на войната на целия Свещен съюз на континента. Руските войски съставлявали основното ядро, около което едва по-късно се сгруппирали прусациите, австрийците и останалите. Те си оставали основната маса чак до влизането в Париж. Александър бил фактически главнокомандувачият на всичките армии (по-правилно — руският генерален щаб, който стоял зад гърба на Александър). Но от 1848 г. насам Свещеният съюз се опира на още по-здрава основа. Разгръщането на контрареволуцията през 1849—1851 г. постави континента, с изключение на Франция, в същото отношение спрямо Русия, в каквото се намирали Рейнският съюз и Италия спрямо Наполеон. Това е най-чиста васална зависимост. Николай — *id est**** Паскевич — е неизбежният диктатор на Свещения съюз *en cas de guerre*****, точно както Неселроде е вече такъв *en temps de paix******.

* — Общ извод. *Ред.*

** — Фридрих II. *Ред.*

*** — тоест. *Ред.*

**** — в случай на война. *Ред.*

***** — в мирно време. *Ред.*

По-нататък, що се отнася до съвременното военно изкуство, то е било напълно разработено от Наполеон. Преди настъпването на известни обстоятелства, за които ще стане дума по-долу, на пълководците не остава нищо друго, освен да следват примера на Наполеон в такава степен, в каквата позволяват това условията. Но съвременното военно изкуство е разпространено по целия свят. В Прусия то се вътълпява — поне в оная негова част, която може да се вътълпи — на всеки младши лейтенант, още преди да издържи изпит за портупей-юнкер. А що се отнася до австрийците, то унгарската кампания им даде възможност да разпознаят, а след това да отстранят своите лоши, специфично австрийски генерали — всевъзможните виндигрецовци, велденовци, гьоцовци и други стари страхопъзълковци. Друго нещо са — тъй като пишем вече не по времето на „Neue Rheinische Zeitung“, то можем да се откажем от всякакви илюзии — двете кампании на Радецки в Италия; първата той проведе великолепно, а втората чисто и просто майсторски. От чия помощ той се е ползвал при тях, това няма значение; достатъчно е, че старикът е имал нужния *bon sens** да усвои чуждите гениални идеи. Би трябвало да се признае за образец на военното изкуство отбранителната позиция от 1848 г. между четирите крепости — Пескиера, Мантуа, Леньяго и Верона — с прекрасното прикритие на всичките четири страни на четириъгълника и отбраната на тази позиция от Радецки в центъра на въстаналата страна чак до момента, когато той получи помощ, ако неговата задача не беше твърде облекчена поради отворотелното ръководство от страна на италианските генерали, техните постоянни колебания, липсата на единство помежду им, интригите на Карл-Алберт и подкрепата на реакционните аристократи и попове вътре в неприятелския лагер. Не трябва да се забравя също и това, че той се намираще в най-плодородната страна на света и затова беше свободен от всякакви грижи за снабдяването на своята армия с продоволствие.

Кампанията през 1849 г. е *съвсем безпримерна за австрийците*. Вместо да преградят с концентрирани сили пътя за Торино при Новара и Мортари (една линия с дължина три мили), което би било най-доброто, или да настъпят от тази линия в две или три колонии срещу Милано, пиемонтци заеха позиция от Сесто до Пиаченца — една линия с дължина 20 мили, следователно при 70,000 бойци само по 3,500 души на една немска миля, така че разстоянието между фланговете възлизаше на 3—4 пълни дневни марша. Това беше едно жалко концентрическо настъпление срещу Милано, при което нався-

* — здрав разум. *Ред.*

къде техните сили бяха недостатъчни. Виждайки, че италианците прилагат старата австрийска система от 1792 г., Радецки поведе своите операции против тях точно така, както това би направил Наполеон. Пиемонтският фронт беше разрязан на две части от реката По, което беше една крайно груба грешка. Радецки пробива фронта при самата По, отрязва по този начин двете южни дивизии от трите северни, като забива между тях клин от 60,000 души; след това бързо хвърля своите сили срещу трите северни дивизии (които съсредоточаваха едва 35,000 души), отхвърля ги в Алпите и отрязва един от друг и от Торино двата корпуса на пиемонтската армия. Тази маневра, която приключи кампанията в три дни и беше почти буквално копирана от маневрата на Наполеон през 1809 г. при Абенсберг и Екмюл³¹⁴ — най-гениалната от всички Наполеонови маневри, — доказва във всеки случай, че австрийците вече съвсем не се придържат към своя стар обичай да маршируват „с бавна стъпка напред“³¹⁵. В тази маневра решаващо значение имаше именно бързината на движението. Предателството на аристократите и на Раморино улесни акцията, особено с това, че достави точни сведения за разположението и плановете на италианците. Същото значение имаше и откровенното поведение на Савойската бригада при Новара, която не се сражаваше, а се занимаваше с грабежи. Но от военна гледна точка глупавото разположение на пиемонтци и маневрата на Радецки са сами по себе си напълно достатъчни, за да обяснят успеха. Тези два факта трябваше да доведат до този резултат при каквито и да било обстоятелства.

И най-сетне, русите по самата природа на своята армия са принудени да се придържат към една военна система, твърде близка до съвременната. В главната си част тяхната армия се състои от големи маси полуварварска и поради това тежкоподвижна пехота и многобройна, полуварварска, лека нередовна кавалерия (казаци). В решаващите сражения, в големите боеве русите никога не са действували иначе освен в големите маси. Суворов разбирал необходимостта от това още при атаките на Измаил и Очаков. Липсата на подвижност на тази армия отчасти се компенсира от нередовната кавалерия, която маневрира около нея във всички страни и по този начин замаскирва всички нейни движения. Но тъкмо тази масовост и тромавост на руската армия я прави твърде пригодна да образува ядрото и главната опора, централния гръбнак на коалиционната армия, операциите на която винаги са в известна степен по-бавни в сравнение с действията на националната армия. Тази роля русите великолепно изпълнили през 1813—1814 г. и трудно може през тези години да се посочи такова разположение на войските при някое сражение, при което да не бие на очи гъстотата на руските колони,

значително превъзхождащи със своята дълбочина и плътност всички други войски.

След 1812 г. на французите едва ли може още да се гледа като на главни носители на наполеоновските традиции. Тези традиции преминаха в по-голяма или по-малка степен към всички големи европейски армии. Във всяка от тях тези традиции произведоха цяла революция, и то най-вече още през последните години на Империята. Във всяка от тях наполеоновската система се прилага в стратегията и тактиката дотолкова, доколкото тя е съвместима с характера на дадената армия. Нивелиращото влияние на буржоазната епоха се прояви и тук; старите национални особености са в процес на изчезване също и в армиите: така че френската, австрийската и пруската армия, а в значителна степен дори и английската, представляват от себе си машини, които в по-голяма или по-малка степен са еднакво приспособени за наполеоновски маневри. С това съвсем не се изключват твърде различните техни качества в други отношения, например в ръкопашен бой и пр. Но от всички европейски армии (големите) само руската армия, полуварварска, е способна за самостоятелна тактика и стратегия, защото само тя единствена не е узряла за напълно развитата съвременна система на водената война.

Що се отнася до французите, то в резултат на малката война, която водеха в Алжир, те дори прекъснаха нишката на наполеоновската традиция на голяма война. Ще трябва тегърва да се докаже дали отрицателното влияние на тази разбойническа война върху дисциплината се компенсира от предимствата, свързани с придобиването на навици към война, дали тя приучва хората към походен живот или, напротив, изтощава техните сили, преуморява ги и, най-сетне, дали тя не лишава и генералите от оня *coup d'oeil**, който е нужен за една голяма война? Във всеки случай в Алжир френската кавалерия несъмнено повече или по-малко се деморализирва. Тя се отучва от удара в сгъстен строй, който съставляваше нейната сила, и се приучва към системата на разпръснати действия, в която винаги ще я превъзхождат казаците, унгарците и поляците. От генералите Удино се оскандали пред стените на Рим и само Кавеняк се отличи в юнските боеве; но всичко това съвсем още не са *grandes épreuves***.

Така че общо взето шансовете в смисъл на превъзходство в стратегията и тактиката са най-малко едни и същи както на страната на коалицията, така и на страната на революцията.

* — окомер. *Ред.*

** — големи изпитания. *Ред.*

III

Но дали една нова революция, която ще доведе до господство една съвсем нова класа, няма да създаде подобно на първата революция нови бойни средства и нова система на водене война, в сравнение с която сегашната, наполеоновската, ще се окаже също така остаряла и безсилна, каквато се оказва системата от времето на Седемгодишната война пред системата от времето на първата революция?

Съвременната система на водене война е необходим продукт на френската революция. Нейната предпоставка е социалната и политическата еманципация на буржоазията и на парцелното селячество. Буржоазията дава парите, парцелните селяни доставят войниците; еманципацията на двете класи от феодалните и цеховите окови е необходимото условие за възникването на днешните колосални армии; а свързаното с тази степен на общественото развитие равнище на богатството и културата е също така необходимо условие за осигуряването на съвременните армии с необходимото количество оръжия, бойни припаси, продоволствие и т. н., за създаването на пужните кадри от образовани офицери и за умственото развитие на самите войници.

Аз вземам съвременната военна система, която е напълно разработена от Наполеон. Двете нейни оси са: масовите мащаби на прилагане средствата за настъпление — живата сила, конете и оръдията — и подвижността на тези настъпателни средства. Подвижността е необходимо следствие от масовостта. Съвременните армии не могат подобно на малката войска от периода на Седемгодишната война да маршируват назад и напред в продължение на месеци върху една територия от някакви си 20 мили. Те не са в състояние да возят след себе си цялото необходимо количество от продоволствие в походни магазини. Те са принудени да нападат заемащата от тях местност подобно на облак от скакалци, събирайки продоволствие и фураж във всички направления, докъдето достигне тяхната кавалерия, и са принудени да се отдалечават, когато всичко е изядено. Магазинните запаси изпълняват своето предназначение, щом съдържат не повече от онова, което може да се окаже необходимо в непредвидени случаи. През всичкото време те се опустошават и отново попълват, те трябва да следват армията при бързите ѝ придвижвания и затова само в редки случаи могат да имат достатъчно запаси за покриване нуждите на армията дори в течение на един месец. Затова съвременната военна система не може да се прилага в течение на продължителен срок в бедна, полуварварска, слабо населена страна. Вследствие на това французите претърпяха катастро-

фа, бавна в Испания и бърза в Русия. Но и испанците бяха на свой ред разорени от френското нашествие: тяхната страна бе извънредно изтощена. А Русия не може да прилага своята собствена тромава система на водене на война на големи маси в течение на продължително време — дори в Полша. А на нейната собствена територия — докато тя е лишена от железни пътища — тази система е съвсем неприменима. Една отбранителна кампания на Русия на Днепър или на Двина би разорила страната.

С тази подвижност на армията е свързано също и известно равнище на развитието на войника, който в много случаи трябва да умее сам да си помага. Тук спада по-значителното развитие на патрулната, фуражирната и аванпостовата служба и т. н.; по-голямата активност, изисквана от всеки войник; честото повтаряне на случаите, когато на войника се налага да действа самичък и да се основава на своето собствено разбиране; най-сетне, по-голямото значение, което придобиха стрелковите боеве, резултатите на които зависят от умственото развитие, от *coup d'oeil* и от енергията на всеки отделен войник — всичко това предполага от страна на подофицерите и войниците едно по-високо културно равнище от онова в армията на стария Фриц. Но една варварска или полуварварска нация не притежава такова културно равнище на масите, което да позволи, от една страна, да бъдат дисциплинирани и механически обучени 500,000 до 600,000 души без всякакъв подбор на свиканите под оръжие и, от друга страна, да бъде развит или запазен у тях самият този *coup d'oeil* за малката война. Варварите притежават по природа този разбойнически *coup d'oeil*. Пример — казаците; те са в същата степен непригодни да изпълняват редовната военна служба, в която руските пехотинци-крепостни са — обратно — непригодни за истински стрелкови бой.

Това общо средно културно равнище, което съвременната военна система предполага за всеки войник, съществува само в най-напредналите страни: в Англия, където войникът, дори и да е по произход най-недосягаем селянин, преминава цивилизоващата школа на градовете; във Франция, където армията се съставя от еманципирани парцелни селяни и от обиграното градско простолудие (*généralisants**); в Северна Германия, в която феодализмът или е също така съвсем унищожен, или е приел повече или по-малко буржоазни форми и в която значителна част от контингента на армията се доставя от градовете; и най-сетне, ако съдим по последните войни, такова равнище съществува, както изглежда, поне в известна част от

* — заместници, които желаещите да се освободят от военна повинност представители на имотните класи наемали. *Ред.*

австрийската армия — в оная, която се рекрутира в най-малко феодалните области. С изключение на Англия навсякъде за основа на армията служи парцелното стопанство и една армия е толкова повече приспособена за съвременната военна система, колкото в по-голяма степен парцелният селянин по своето положение се приближава до свободния собственик.

Обаче не само подвижността на отделния войник, но и подвижността на самите маси на армията предполага едно равнище на цивилизация, което да съответствува на буржоазната епоха. Тромавостта на дореволуционните армии е точно отражение на феодалния строй; грамадното количество обозни коли с офицерско имущество вече само по себе си е затруднявало всяко движение. Армиите се движели напред също така бавно, както и целият живот. Възникналата бюрокрация на абсолютните монархии внесла известен ред в завеждането на материалната част, но в същото време нейните връзки с haute finance* довели до разхищения ep gros**. И да е била бюрокрацията с нещо полезна на армиите, вредата, която тя им е принасяла, насаждайки у тях дух на схематизъм и педантизъм, е била двойно по-голяма. Това потвърждава височайшото свидетелство на самия стария Фриц. Русия и досега още страда от всички тези недостатъци. Навсякъде ограбвана и лъгана, руската армия формено гладува и войниците мрат през време на походите като мухи. Само буржоазната държава задоволително снабдява с продоволствие своите войски и затова може да разчита на достатъчна подвижност на своята армия.

Така че подвижността е във всяко отношение качество, свойствено именно на буржоазните армии. Тя обаче е не само необходимо допълнение на масовия характер на армиите, но дори често може да замени последния (например пиемонтската кампания на Наполеон през 1796 г.).

Но масовият характер е на свой ред също една специфична особеност на съвременната цивилизована армия, както и нейната подвижност.

Както показва опитът на последните 60 години, при всички разнообразни методи на комплектуване на армията — свикване на новобранци, пруски ландвер, швейцарска милиция, обща мобилизация, — нито в една народна война при режима на буржоазията и свободното парцелно селячество не е било свикано под знамената повече от 7% от населението, следователно във военните действия са могли да участвуват приблизително 5%. Във Франция през есента на

* — едрите финансисти. *Ред.*

** — в голям мащаб. *Ред.*

1793 г. — ако приемем, че броят на населението е бил 25 милиона — би трябвало по тази сметка да е имало всичко 1,750,000 войници, в това число 1,250,000 действителни бойци. Последните са се намидали тогава по границите, при Тулон и във Вандея — като тук смятаме и двете борещи се страни, — така че 1,250,000 са били напълно налице. В Прусия, която сега наброява 16,000,000 жители, 7% и 5% биха възлезли съответно на 1,120,000 и 800,000 души. Между това цялата съвкупност на пруските военни сили, като смятаме и редовните войски и ландвера, възлиза едва на 600,000 души. Този пример показва колко много правят за една нация дори 5%.

Е биер*. Ако Франция и Прусия могат сравнително лесно да призват на оръжие 5% от населението, а в случай на необходимост дори 7%, то Австрия при крайно напрежение може да извади само 5%, а Русия едва 3%. За Австрия, ако приемем населението ѝ за 35,000,000, 5% биха дали 1,750,000 души. През 1849 г. Австрия при напругане на всичките си сили постави в действие около 550,000 души. Унгарците, чиито сили в нотите на Кошут бяха превеличени двойно, имаха вероятно 350,000 души. Ще вземем под внимание още 50,000 ломбардци, които или не са се явили при свикването, или са воювали в редовете на piemontската армия, и ще получим общо 950,000 души, т. е. непълни $2\frac{2}{3}\%$ от цялото население. При това още и хърватските погранични области, които се намираха в особени условия, дадоха най-малко 15% от *своето* население. Русия при най-скромно пресмятане има 72 милиона жители и би трябвало при норма 5% да извади армия от 3,600,000 души. Обаче тя никога не е успявала да събере повече от 1,500,000, като смятаме редовните и нередовните войски; от тази цифра тя можеше да разполага на своята собствена територия с действаща армия от максимум 1,000,000 души. С други думи, цялата съвкупност на нейните военни сили нито веднаж не е превишила $2\frac{1}{12}$, а действащата армия — $1\frac{1}{12}$, или 1.39%. Това се обяснява твърде просто: с рядкото население на огромни пространства, с недостига на съобщителни средства и с нищожните размери на националното производство.

Масовостта на средствата за нападение — както и подвижността — е необходим резултат на по-високата степен на цивилизация; в частност съвременното съотношение на числеността на въоръжените сили и населението е несъвместимо нито с един от стадията на общественото развитие, предшествуващи еманципацията на буржоазията.

* — И тъй. Ред.

И така, съвременният начин на водене на война предполага еманципация на буржоазията и на селячеството, той е *военният израз* на тази еманципация.

Еманципацията на пролетариата ще има на свой ред свой особен израз във военното дело и ще създаде свой особен, нов военен метод. *Cela est clair**. До известна степен можем още сега да предвидим в какво ще се заключават материалните основи на тази нова система на водене на война.

Но точно в същата степен, в която простото завладяване на политическата власт от съвременния неопределен и отчасти мъкнещ се в опашката на другите класи френски и германски пролетариат само по себе си би било още твърде далеч от действителната еманципация на работническата класа, която се състои в унищожаването на всички класови противоречия, точно така и начинът на водене на война, който първоначално ще трябва да приложи очакваната революция, ще бъде твърде далеч от оня начин, който действително освободилият се пролетариат ще прилага.

Действителното освобождение на пролетариата, пълното премахване на всички класови различия и пълното обобществяване [vollständige Konzentrierung] на всички средства за производство във Франция и в Германия предполагат, първо, участие на Англия в този процес и, второ, най-малко удвояване на средствата за производство, които се намират сега в Германия и Франция. Новият начин на водене на война предполага именно наличието на това.

Бележитите нововъведения на Наполеон във военната наука не могат да бъдат преодолені чрез някакво чудо; новата военна наука ще бъде в същата степен необходим продукт на новите обществени отношения, в която военната наука, създадена от революцията и Наполеон, бе неизбежен резултат на новите отношения, породени от революцията. И точно както пролетарската революция в промишлеността съвсем не ще се състои в премахването на парните машини, а в увеличаването на техния брой, така и във военното дело не ще става дума за намаляване на масовостта на армиите и на тяхната подвижност, а, напротив, за повишаване и на едната, и на другата на по-високо стъпало.

Предпоставка за наполеоновския начин на водене войната бяха нарасналите производителни сили; предпоставка за всяко ново усъвършенстване в системата на водене на войната ще бъдат също новите производителни сили. Железните пътища и електрическият телеграф още сега ще дадат на един талантлив генерал или военен министър повод за съвсем нови комбинации в една европейска

* — Това е ясно. *Ред.*

война. Постепенното нарастване на производителните сили, а заедно с това и на населението, открива на свой ред възможност да се събират по-значителни войскови маси. Ако населението във Франция вместо 25 милиона наброява 36 милиона, то 5% от този брой не ще бъдат вече 1,250,000, а 1,800,000 души. И в двете отношения могъществото на цивилизованите страни се е относително увеличило в сравнение с варварските. Само първите разполагат с разклонена мрежа от железни пътища и тяхното население расте с двойно по-бързо темпо, отколкото например в Русия. — Всички тези съображения доказват между впрочем, че едно подчиняване на Западна Европа от Русия става от ден на ден все по-малко възможно и че за дълъг срок такова подчиняване е просто невъзможно.

Силата на новия начин на водене на война, който възниква с унищожаването на класите, не може обаче да се свежда до това, че подлежащите на мобилизация 5% с нарастването на населението ще съставляват все по-значителна маса. Тя ще се състои в това, че ще стане възможно да се свикат под оръжие не вече 5 или 7%, а 12—16% от цялото население, т. е. от половината до две трети от възрастното мъжко население — почти всички здрави мъже от 18 до 30 или дори до 40 години. Но ако Русия не ще може да увеличи своите военни сили от 2—3% на 5% без пълна революция в цялата своя вътрешна социална и политическа организация и особено в своето производство, то на свой ред и Германия, и Франция не ще могат да увеличат намиращия се на тяхно разположение контингент от 5% на 12%, без да революционизират своето производство, което трябва да бъде повече от удвоено. Само тогава, когато средната производителност на труда на всекиго ще даде двойно повече, отколкото сега, благодарение прилагането на машини и др., ще бъде възможно да се освободи от производството двойно повече работна сила, и то само за кратко време; защото нито една страна никога не е могла дълго да държи под оръжие 5% от своето население.

Ако съответните условия бъдат налице, ако националното производство бъде в достатъчна степен увеличено и централизирано, ако — което е безусловно необходимо — бъдат унищожени класите (по силата на своето аристократическо обществено положение пруският доброволец за срок от една година³¹⁶, щом не е подофицер или офицер от ландвера, никога не ще може да бъде добър войник наред със селянина или фабричния работник), то границите на една възможна мобилизация ще се определят изключително от броя на населението, способно да носи оръжие; т. е. в случай на крайна нужда ще могат за най-кратък срок да се въоръжат 15—20% от населението и да се разполага в действувашата армия

с 12—15%. Но наличиостта на такива колосални маси предполага на свой ред и значително по-голяма подвижност от она, която притежават съвременните армии. Без една разклонена железопътна мрежа такива маси не ще могат нито да се съсредоточават, нито да се снабдяват с продоволствие и бойни припаси, нито да се придвижват от място на място. Без електрически телеграф ще бъде съвсем невъзможно да се управляват. А тъй като при такива маси стратегът и тактикът (командуващият на полесражението) не могат да бъдат съединени в едно лице, то тук ще започне разделение на труда. Стратегическите операции — координирането на действията на различните войскови съединения — ще се направляват от един централен пункт с помощта на телеграфните линии; ръководството на тактическите операции ще се осъществява от отделни генерали. Ясно е, че при такива условия войната ще може и ще трябва да стигне до развързка в още по-кратък срок, отколкото това ставаше при Наполеон. Това ще се наложи вследствие на огромните разходи и ще стане неизбежно, защото всеки удар, нанасян от такива маси, по необходимост ще има решаващо значение.

Следователно тези армии по своята маса и стратегическа подвижност ще обладават нечувано страшна сила. Тактическата подвижност (при изпълнение на патрулната служба, в стрелковите вериги, на полесражението) на тези войници също ще стои на много по-високо стъпало. По сила, ловкост, интелигентност те ще надминат всички войници, които може да даде съвременното общество. Обаче всичко това ще може да бъде осъществено, за съжаление, едва след много години; тогава подобни масови войни вече изобщо не ще могат да стават поради липсата на равноценен противник. А през първия период на пролетарската революция за всичко това ще липсват основните предпоставки; още повече пък през 1852 г.

Процентът на населението, който сега във Франция се пада на пролетариата, едва ли се е удвоил в сравнение с 1789 г. Пролетариатът е бил тогава — поне между 1792 и 1794 г. — не по-малко увлечен от пропагандата и *in fensio**, отколкото ще бъде в най-близко бъдеще. Още тогава е било ясно, че през време на революционни войни, съпроводжани от жестоки вътрешни сътресения, *масата на пролетариата трябва да бъде използвана вътре в страната*. Същото ще стане и сега и вероятно дори в по-голяма степен, отколкото когато и да било, тъй като паралелно с придвижването на коалицията шансовете за незабавно възникване на граждански войни нарастват. Ето защо пролетариатът ще може да изпрати само незначителен контингент в действащата армия. Главен източ-

* — в напрегнато състояние. *Ред.*

ник за попълване на последната ще си останат градските низини и селяните. С други думи, революцията ще бъде принудена да води войната с ония средства и методи, с които тя изобщо се води в наше време.

Само един доктринер може да си задава въпроса, дали при тези средства, т. е. при една действаща армия в размер на 4—5% от населението, не могат да се издирят нови комбинации и да се измерят нови съкрушителни методи на използване на тези сили. Както производителността на един тъкачен стан не може да бъде увеличена четворно, без да се замени неговата движеща сила — силата на ръката — със силата на парата, без да се измери ново оръдие за производство, което има само съвсем малко общо със стария ръчен стан, така и във военното изкуство не могат със старите средства да се постигнат нови резултати. Само създаването на нови, по-мощни средства прави възможно постигането на нови, по-грандиозни резултати. Всеки велик пълководец, който е създал нова епоха във военната история чрез прилагането на нови комбинации, или е изобретател на нови материални средства, или пръв намира правилния начин на прилагане на новите средства, измерени преди него. В промеждутъка от време между Тюрен и стария Фриц станала революция в пехотното дело, изместването на копие-то от щика и на фитилната запалка от кремъчния затвор; историческата заслуга на стария Фриц във военната наука е била тази, че той, оставайки си общо взето в рамките на тогавашния начин на водене на войната, преобразувал и усъвършенствувал старата тактика съобразно новите видове оръжие. Точно така и историческата заслуга на Наполеон се състои в това, че той намерил единствено правилното тактическо и стратегическо приложение на колосални въоръжени маси, появяването на които е станало възможно само благодарение на революцията, и довел тази стратегия и тактика до такава степен на съвършенство, че съвременните генерали общо взето не само не са в състояние да го надминат, но в своите най-блестящи и успешни операции само се опитват да му подражават.

Summa summagum. Революцията ще воюва със съвременни военни средства и с помощта на съвременното военно изкуство против също така съвременни военни средства и съвременно военно изкуство. Шансовете за наличност на военни таланти ще бъдат у коалицията поне толкова големи, колкото и у французите: *ce seront alors les gros bataillons qui l'emporteront**.

* — тогава предимствата ще бъдат на страната на големите батальони.
Ред.

IV

Да видим сега какви батальони ще могат да бъдат включени в действащата армия и как те ще могат да бъдат използвани.

1) *Русия*. Руската мирновременна армия се състои номинално от 1,100,000 войници, а фактически от около 750,000. От 1848 г. насам руското правителство упорито се стреми да доведе фактическата численост във военно време до 1,500,000 души. Доколкото е възможно, Николай и Паскевич навсякъде лично контролираха положението. Следователно може да се смята, че Русия в настоящия момент е довела своята армия поне до пълния мирновременен състав от 1,100,000 души; от тази цифра следва да се изключат най-много:

за Кавказ	100,000 души
за същинска Русия	150,000 души
за полските губернии	150,000 души
болни, отряди с особено предназначение и др.	150,000 души
Всичко	550,000 души

Остават 550,000 души, които могат да бъдат употребени за военни действия във от страната. Това прави малко повече от онова, което Русия фактически изпрати зад граница през 1813 г.

2) *Прусия*. Нейната великолепно армия при свикване под знамената на първия и втория набор на ландвера, на извънредния набор и изобщо на всичко, което може да се свика, би възлизала във военно време най-малко на 650,000 души. Но в дадения момент правителството би успяло да мобилизира максимум 550,000 души. Ще смятаме само 500,000 души. От тях ще трябва да се отделят за гарнизони и др. само малко повече от числения състав на втория набор на ландвера (150,000 души); защото постепенното свикване на извънредните набори и на контингента за следващата година — за което ще се погрижи Николай, — както и непрекъснатото преминаване на руските войски ще осигурят достатъчно резерви в случай на какъвто и да било опит да се вдигне въстание вътре в страната. Освен това пруските войски ще имат най-малкия процент болни, тъй като те ще се съсредоточават в собствената страна и ще трябва да преминат по-малко разстояние, за да стигнат до Рейн, отколкото руските. Обаче, както и по отношение на русите, аз изхвърлям половината и смятам за свободна само другата половина, т. е. 250,000 души.

3) *Австрия*. Там стоят под оръжие или се намират в отпуск, не могат да се върнат в армията също така бързо, както и ландверът в Прусия, най-малко 600,000 души. Тук също приспадам половина-

та, тъй като поне за две трети от монархията до образуването на нови резерви движещите се след австрийците руски войски ще служат като резерви вътре в страната и ще парализират въстаническите огнища. За действия против неприятеля остават свободни *300,000 души*.

4) *Германският съюз*. Тъй като тези господа живеят до самия Рейн и цялата коалиционна армия ще минава през техните земи, те почти съвсем не се нуждаят от гарнизони против местното население; още повече, че още след първите успехи на коалицията в борбата с Франция резервните армии ще се разположат през средата на цяла Германия, от север към юг. Ето защо Германският съюз ще даде най-малко *120,000 души*.

5) Засега смятам, че числено войските на италианските правителства, на датчаните, белгийците, холандците, шведите и пр. ще възлязат общо на *80,000 души*.

И така според горната сметка числено коалиционните войски възлизат общо на *1,300,000 души*, които или вече стоят в момента под оръжие, или могат да бъдат свикани незабавно. Всички тези данни са умишлено намалени. Само броят на приспадатите болни е толкова голям, че само от оздравелите и др. би могло два месеца след започването на операциите да се състави втора армия от *350,000 души* близо до френската граница. Но числеността на тази втора армия неизбежно ще се окаже още значително по-голяма, тъй като в днешно време нито едно правителство не е толкова неразумно, че да започне война, без да свика едновременно с изпращането на действащата армия колкото може по-многобройни нови набори, които се изпращат непосредствено след първата армия.

Войските на първата армия (*1,300,000 души*) могат да бъдат напълно съсредоточени в течение на около два месеца, ако се действа по следния план. Прусците и австрийците могат напълно да мобилизират споменатите по-горе контингенти за два месеца; в това не може да има съмнение след ноемврийската мобилизация от миналата година; а що се отнася до руските войски, то трите крайни съсредоточителни пунктове ще бъдат най-напред Берлин, Бреслау* и Краков или Виена (виж по-долу). От Петербург до Берлин има приблизително 45-дневни прехода, от Берлин до Рейн — 16, всичко 61 прехода, смятано по 5 германски мили** на ден. От Москва до Бреслау има 48 прехода, от Бреслау до Майнц — 20, всичко 68 прехода. От Киев до Виена има 40, от Виена до Базел — 22, всичко 62

* Полското название: Вроцлав. *Ред.*

** Германската или географическата миля е равна на 7 км 420 м. *Ред.*

прехода. Ако прибавим към това денувките, без които руските войски, особено при горепосочените интензивни преходи, в никой случай не ще могат да минат, става ясно, че и войските, разположени в Москва, Петербург и Киев, ще могат напълно да бъдат вече на Рейн след три месеца; дори и ако изхождаме от предположението, че войските се придвижват изключително пеша, без да използват железници и коли. Обаче тези средства за придвижване могат да бъдат пуснати в ход в Германия почти навсякъде, в Русия и Полша във всеки случай на някои места; използването на тези средства безусловно би съкратило прехвърлянето на войските общо взето с 15—20 дни. Но главните маси на руските войски още сега са концентрирани в полските губернии, а тъй като политическата обстановка прави вероятно едно възникване на криза, за там ще бъдат изпратени още по-голямо количество въоръжени сили. Така че изходните пунктове на движението на русите няма да бъдат Петербург, Москва и Киев, а Рига, Вилно, Минск, Дубно и Каменец, благодарение на което разстоянието ще се съкрати приблизително с 60 мили, т. е. с 12 дневни прехода и четири денувки. При това значителна част на пехотата — особено разквартированата в по-отдалечени места — ще може в течение на всеки трети ден (деня за почивка) да бъде превозена поне на 5 мили; по този начин за тази част на армията и дните за почивка могат да бъдат причислени към дните за марш. Материалната част на артилерията, бойните припаси и продоволствието ще могат при тези условия свободно да се движат по железницата. Артилерийските запряжки и прислугата ще могат да се придвижват в походен ред или да се превозват и по този начин да пристигнат на мястото във всеки случай по-скоро, отколкото по предишния начин.

От всичко казано за мене следва изводът, че нищо не ще възпрепятствува едно съсредоточаване на коалиционната армия на Рейн за два месеца след избухването на революцията в следния порядък:

Първа армия

1. Първа линия на Рейн и в Пиемонт:		
Прусаци, австрийци и др.	. 750,000	} 1,050,000
Руси 300,000	
2. Втора линия, резерви, на разстояние 10 прехода — руси		. 250,000
	Всичко	1,300,000
	(както е посочено по-горе)	

Втора армия

1. Резерви от второстепенни членове на коалицията, концентриращи се пруски, австрийски и др. части.	200,000	} 350,000
2. Руски резерви, намиращи се на път, на разстояние 20 прехода	150,000	
Обща численост на двете армии		1,650,000

Всъщност при съвременните условия ще бъдат необходими не повече от пет-шест седмици, за да се прехвърлят на Рейн 300,000 руси, а в същото това време прусаците, австрийците и второстепенните съюзници ще могат да придвижат към Рейн горепосочените контингенти; но като турям в сметката и непредвидените препятствия, които възникват при всяка коалиция, аз слагам цели два месеца. Разположението на съюзните войски в момента на дебаркирането на Наполеон след Елба в смисъл на тяхното прехвърляне във Франция едва ли е било толкова благоприятно, както сегашното; въпреки това русите са били вече на Рейн, когато Наполеон се сражавал с англичаните и прусаците при Ватерло.

Пита се какви ресурси може да противопостави на коалицията Франция?

1) Редовните войски възлизат приблизително на 450,000 души, от тях 50,000 са в Алжир, където те са необходими; от останалите 400,000 души трябва да се приспаднат болните, един необходим минимум за гарнизони на крепостите, малки отряди в ненадеждните пунктове вътре в страната; в най-добрия случай може да се разполага с 250,000 души.

2) Любимото средство на днешните „червени“ — отново да свикат под оръжие завършилите военната си служба войници — може да бъде с успех приложено като принудителна мярка най-много по отношение на шест възрасти, т. е. на 27- до 32-годишните. Всеки годишен набор дава 80,000 души. Загубите от алжирската война и от тамошния климат, редовната смъртност за 12 години, отпадането на лицата, станали негодни за военна служба, на емигрантите и най-сетне на ония, които по един или друг начин успеят да се отклонят от връщането в строя в един момент, когато административният апарат и без това се разстройва — всичко това ще съкрати общия брой на върналите се в армията бивши новобранци от тези шест набора от 480,000 на 300,000 в най-добрия случай. От тази цифра трябва на свой ред да се приспаднат 150,000 души за попълване на крепостните гарнизони, което ще става предимно за сметка на тази катего-

рия, като състояща се от по-възрастни и в повечето случаи женени хора. Така че остават 150,000 души, които при шо-годе умели мероприятия лесно могат да бъдат мобилизирани в два месеца.

3) Народното опълчение, доброволците, волонтерите, *levée en masse* и както и да би се наричало още това второстепенно пушечно месо. Като изключим приблизително 10,000 от *gardes mobiles**, които подлежат още да бъдат свикани, всички от тази група владеят оръжието не по-добре от който и да било немски граждански опълченец. Наистина французите се обучават на този занаят по-бързо, но два месеца са все пак твърде кратък срок. Ако Наполеон е успявал да застави своите новобранци да преминат батальонната школа в четири седмици — това е било възможно само благодарение на отличните кадри; между впрочем първата последица от предстоящата революция ще бъде дезорганизацията на самите строеви кадри. Освен това нашите френски революционери са, както е известно, твърде привързани към традициите; те несъмнено ще започнат преди всичко да викат: *Levée en masse! Deux millions d'hommes aux frontières!*** Два милиона войници — това би било прекрасно, ако отново биха могли да се очакват от страна на коалицията такива пропуски, каквито бяха извършени от нея апо*** 1792—1793, и ако би имало достатъчно време, за да се обучат постепенно 2,000,000 души. Но за това и дума не може да става. Напротив, трябва да се очаква, че в течение на два месеца на границата ще се окажат 1,000,000 неприятелски войници, готови за бойни действия, и задачата ще се състои в това — да се излезе срещу този милион с шансове за успех.

Ако французите отново сляпо копират традициите от 1793 г., те ще предприемат експеримента с 2,000,000, а това значи, че те ще се размахнат толкова широко, че при краткостта на срока реалният резултат ще бъде равен на нула. Обучаването и формирането на 1,500,000 души в осем седмици при липса на кадри ще се сведе на практика до безсмислено изразходване на всички ресурси и до това, че армията няма да бъде засилена дори и с един годин батальон.

Друго нещо е, ако имат един порядъчен военен министър, шо-годе запознат с революционните войни и с методите на бързото формиране на армия, и ако на пътя му не се изправят глупави препятствия, произтичащи от невежество и от стремеж към популярност. Такъв човек ще се държи в границите на възможното и ще може да направи много. Тогава ще трябва да се изхожда приблизително от следния план.

* — подвижната гвардия. *Ред.*

** — Обща мобилизация! Два милиона войници на границата! *Ред.*

*** — през годината. *Ред.*

Въоръжените сили се състоят преди всичко от две съставни части: 1) пролетарска гвардия в градовете, селска гвардия в селските области — доколкото последните са благонадеждни — за изпълнение на вътрешната служба и 2) редовна армия против нахлуване.

Крепостите се обслужват от пролетарската и селската гвардия. От армията се отделят за тази цел само най-необходимите подразделения. За защитата на най-важните крепости — Париж, Страсбург, Лион, Мец, Лил, Валансиен, които са едновременно и големи градове, ще потрябват покрай тяхната собствена гвардия и малките селски отряди от околностите само малко редовни войски. Свободният от вътрешна служба контингент от пролетарската гвардия, доколкото той се състои от незаети работници, трябва да бъде съсредоточен в учебен лагер и да се обучава под ръководството на негодни за полева служба стари офицери и подофицери за попълване на загубите в редовете на действащата армия. Този лагер може да бъде устроен близо до Орлеан — тогава той едновременно ще служи и като заплаха против легитимистките*окръзи.

Количеството на строевите войски, намиращи се на френска територия, трябва да бъде утроено, т. е. доведено от 400,000 на 1,100,000 души. Това може да се постигне по следния начин. Всеки батальон се превръща в полк; предприетото във връзка с това неизбежно служебно повишаване на офицерите и подофицерите ще им внуши не по-малко уважение към революцията, отколкото гилотината и военният съд. При това неизбежното разширяване на кадрите трябва да се извършва по възможност постепенно. Необходимо ще бъде да се привлекат по възможност по-голям брой офицери. Последното е твърде важно при невъзможността да се създадат по вълшебен начин нови офицери в двумесечен срок. Освен това у средния и низшия команден състав на френската армия съществува още достатъчно национално чувство, за да може тази категория офицери под влиянието на известно повишение по служба, на енергично ръководство от страна на военното ведомство и при известни шансове за военен успех да се окаже напълно пригодна на първо време; особено ако бъдат проведени няколко назидателни наказания на бунтовници и дезертъори. От възпитаниците на военните училища и служащите в *Ponts et chaussées** се получават прекрасни офицери за артилерийските и инженерните войски; а след няколко сражения ще започнат да се откриват толкова често срещашите се у французите военни таланти измежду долните чинове, вече годни за командване на рота след първия бой. А що се отнася до войниците, необходимото количество ще бъде съставено

* — Управлението по строителството на шосейни пътища и мостове. *Ред.*

от строевите войски	400,000
„новоповикани запасни	300,000

Остава да се досъберат и обучат 500,000, значи всичко 1,200,000 души, а ако смятаме 100,000 болни — 1,100,000 души: От тази цифра могат да бъдат използвани за бойни действия:

от строевите	250,000
„ запасните	150,000
„ новобранците	400,000
	<hr/> 800,000

Бъдещето ще покаже какво може да се предприеме с такава армия. Да се обучат в течение на два месеца за попълване на редовната армия 400,000—500,000 новобранци, които ще бъдат включени в едни и същи полкове и батальони с войниците от редовната армия и с върнатите в строя бивши войници, не е толкова вече трудно дело, ако се заемат с него незабавно, *le lendemain de la révolution**. Всички тези подкрепления ще засилят пехотата и артилерията: за 2 месеца може да бъде обучен един пехотинец и дори артилерист, годен за елементарно обслужване на оръдие, но съвсем не и кавалерист. Затова численото увеличение на кавалерията ще бъде съвсем малко.

Целият този план за мобилизация обяснително предполага наличността на един добър военен министър, такъв, който умее правилно да оцени политическата обстановка, притежава знания в областта на стратегията, тактиката и в подробностите по използването на отделните родове оръжие, както и в достатъчна степен енергия, подвижност и *decisiveness***; необходимо е също и магаретата, които ще се намират в правителството заедно с него, да му предоставят пълна свобода на действие. Но отде ще вземе „червената“ партия във Франция такъв човек? Напротив, всички шансове говорят, че ще видим обичайната картина: някой невежа, който в качеството си на *bon démocrate**** сам се счита и се признава от другите за подходящ за всеки пост, ще се опита да играе ролята на Карно, да декретира обща мобилизация, да разруши решително всичко; неговата предприемчивост твърде скоро ще се изчерпи, тогава той ще представи цялото дело на рутината на второстепенните чиновници от стария режим и неприятелските армии ще бъдат допуснати до стените на Париж. За да се справиш в наше време с европейската коалиция, не е достатъчно да бъдеш един Паш, Бушот и дори Карно, а трябва да бъдеш равен на Наполеон, или да имаш изключително глупави врагове пред себе си или изключително много щастие.

* — на другия ден след революцията. *Ред.*

** — решителност. *Ред.*

*** добър демократ. *Ред.*

Не трябва да се забравя, че при всички направени по-горе изчисления на военните сили на коалицията винаги са вземани минималните цифри за общото количество на войските и, обратно, максималните цифри за всякакви намаления; така че при едно шо-годе задоволително ръководство численият състав на войските, с които разполага неприятелят, ще се окаже по-голям, а времето, необходимо за неговото съсредоточаване, по-малко, отколкото тук е посочено. А за Франция моите предположения са построени по обратния принцип: аз приех максималния срок, с който разполагат французите, максималната цифра за контингента, който те могат да сформират, и направих минимални намаления; по този начин общото количество на войските, с които разполага революцията, е изчислено от мене в най-високите цифри, които са изобщо възможни. С други думи, всички тези изчисления дават картината на *най-благоприятния случай* за революцията, ако не се смятат непредвидените обстоятелства и възможността за груби грешки от страна на коалицията.

А и при това в гореизложените предположения аз изхождах от това, че революцията и нахлуването на неприятеля няма да предизвикат незабавно избухване на гражданска война вътре в страната. В днешно време, т. е. 60 години след последната гражданска война във Франция, не може да се каже с увереност дали легитимисткият фанатизъм ще се окаже способен на нещо по-голямо от едно ефимерно въстание. Все пак е ясно, че колкото повече се придвижва коалицията напред, толкова повече ще се увеличават шансовете за въстания, подобни на лионското и тулонското през 1793 г. и др., ще се увеличават шансовете за временен съюз на всички политически победени класи и партии. Но да допуснем и в това отношение най-благоприятната комбинация за революцията, при която революционната — пролетарската и селската — гвардия ще се окаже в състояние успешно да проведе разоръжаване на въстаналите департаменти и класи.

Относно благоприятстващите революцията шансове, които биха се появили благодарение на възможни въстания в Германия, Италия и т. н., ще кажем по-долу.

V

Сега да преминем към самите бойни действия.

Ако поставим на картата единия край на пергела върху Париж и опишем окръжност с радиус, равен на разстоянието от Париж до Страсбург, тя ще пресече на юг френската граница между Гренобъл и Шамбери при Пон-дьо-Бовуазен, ще мине по границата на север

през Женева, Юрския хребет, Базел, Страсбург и Хагенау, след това ще върви по течението на Рейн до неговото устие, отдалечавайки се от него на отделни места, но не на повече от два дневни прехода. Ако Рейн беше границата на Франция, то по цялото протежение на тази граница, от точката, където тя вече не се прикрива от Алпите, до самото Северно море, Париж би се намирал приблизително на еднакво разстояние от всяка нейна точка. Тогава военната система на Франция, която има за център Париж, напълно би съответствувала на географските условия. При това предположение би се получила една проста дъга от Шамбери до Ротердам, на която всички точки на единствено откритата граница на Франция и при това най-близка до нейната столица, биха били разположени на еднакво разстояние от Париж, възлизащо на приблизително 70 немски мили или 14 дневни прехода. В същото време тази граница би била защитена от широката река. В това се състои реалната военна основа на твърдението, че Рейн е естествената граница на Франция.

Но същата своеобразна конфигурация на течението на Рейн също го прави изходна точка за всички концентрични операции, насочени против Париж, защото за да могат няколко различни армии едновременно да го застрашават от различни страни, те трябва да потеглят едновременно от равно отстоящи от Париж пунктове. Въпреки обстоятелството, че концентричните операции представляват опасност, ако концентрационните пунктове лежат в сферата на въздействие на неприятелските армии, а още повече, ако съвпадат с операциялната база на последното, операцияите на всяка коалиционна контрареволуционна армия против Франция по необходимост трябва да носят концентричен характер. Причините са следните: 1) завземането на Париж означава завладяване на цяла Франция; 2) нито един граничен пункт, намиращ се в сферата на операцияите на френските армии, не може да бъде оставен открит, защото в противен случай французите биха могли да предизвикат въстание на територията на коалицията, като изпратят свои отряди в тила на неприятелската армия; 3) за снабдяването на човешките маси, които всяка коалиция е принудена да хвърли срещу Франция, се изискват многобройни операциялни линии.

Границата, която ще трябва да защитават двете армии, се простира от Шамбери до Ротердам. Испанската граница може засега да не се взема под внимание. Италианската граница от Вар до Изер е прикрита от Алпите и освен това върви по посока, отдалечаваща се от Париж, образувайки тангента към гореспоменатата дъга. Тази граница трябва да се вземе под внимание само в случай: 1) че укрепените проходи в Савойските Алпи, особено Монсени, се намират в ръцете на французите; 2) че е налице намерение да бъде проведе-

на диверсия по крайбрежието, за което трябва да има особени основания; 3) че френските армии, след като осигурят безопасността на границата във всички други направления, поискат да преминат тук в настъпление по примера на Наполеон в 1796 г. Във всички други възможни случаи този участък от границата се намира много настрана.

И така, активните операции както за коалицията, така и за Франция се ограничават върху линията, преминаваща от Шамбери или река Изер до Северно море, и върху територията, която е разположена между тази линия и Париж. Тъкмо тази част на Франция представлява такава област, която сякаш специално е създадена за отбрана, и разположението на планините и реките се отличават тук с най-благоприятен характер от военна гледна точка.

От Рона до Мозел границата е прикрита с дълга, само с труд и на малко пунктове проходима планинска верига — Юра; до нея се допират Вогезите, продължението на които образуват Хохвалд и Идарвалд; двете планински вериги се простират успоредно на границата, а Вогезите освен това са прикрити от Рейн. Между Мозел и Маас пътят за Париж е преграден от Ардените, а от другата страна на Маас — от Аргоните. Открита остава само областта от Самбра до морето, но тук положението на всяка придвижваща се армия с всяка крачка напред става все по-опасно, тъй като при що-годе умели операции от страна на една силна френска армия тя рискува да бъде отрязана от Белгия и отхвърлена към морето. Освен това цялата линия от Рона до Северно море е осеяна с крепости, някои от които, като на пример Страсбург, господствуват над цели провинции.

От мястото, където се събират Юра и Вогезите, се проточва в югозападна посока чак до Оверн планинска верига, която образува водораздела между Северно море и океана, от една страна, и Средиземно море — от друга. На юг от нея тече Сона, а на север, успоредно една на друга, Мозел, Маас, Марна, Сена и Йона. По дължината на всяка от тези реки, разделяйки долината на всяка една от долините на съседната, а също и между Йона и Лоара, се простират, образувайки разклонения, дълги планински хребети, прорязани само от малък брой пътища. Наистина в по-голямата си част цялата тази планинска страна е проходима за всички родове войски, но е твърде неплодородна и една голяма армия не може тук да се задържи в течение на дълго време.

След като преодолее тази планинска местност, както и също тъй неплодородните възвишености на Шампан, разположени между басейна на Маас и басейна на Сена, неприятелската армия навлиза в басейна на река Сена. Тук именно и проличават в пълен размер необикновените военни предимства на местоположението на Париж.

Басейнът на Сена, от нейното горно течение до устието на Оаза, се образува от цяла редица почти паралелно разположени реки с дъгообразно течение, насочено към северозапад — Йона, Сена, Марна, Оаза и Ена; всяка от тези реки има притоци, течащи в същото направление. Всички тези дъгообразни долини се съединяват на малко разстояние една от друга, а в центъра на тези съединителни точки лежи Париж. Главните пътища към Париж от всички сухопътни граници между Средиземно море и Шелда вървят по дължината на тези речни долини и заедно с тях концентрично се съединяват при Париж. Затова армията, която защитава Париж, може винаги да се съсредоточава в по-кратко време и да се прехвърля от един застрашен пункт към друг по-леко, отколкото нападащата армия, тъй като от два концентрични кръга вътрешният има по-малка периферия. Блестящото използване на това предимство, постоянното придвижване по периферията на вътрешния кръг е позволило на Наполеон през време на неговата забележителна кампания в 1814 г. в течение на два месеца да свързва в басейна на Сена с помощта на шепя войници всички военни сили на коалицията.

Написано от Ф. Енгелс през април 1861 г.

Печата се по ръкописа

За пръв път обнародвано в списанието „Die Neue Zeit“, кн. 9 и 10 от 4 и 11 декември 1914 г.

К. МАРКС

КОНСТИТУЦИЯТА НА ФРЕНСКАТА РЕПУБЛИКА,
ПРИЕТА НА 4 НОЕМВРИ 1848 г.³¹⁷

Към конституцията е написано едно въведение, носещо риторичен характер; в него заслужават внимание следните места:

1. Франция се обявява за република. 2. Френската република е *демократична*, единна и неделима. 3. Нейните принципи са свобода, равенство и братство, а нейната основа образуват семейството, трудът, собствеността и общественият ред. 5. Тя уважава независимостта на другите нации и възнамерява да накара и другите да уважават нейната независимост. Тя не ще предприема никакви агресивни войни и никога не ще употреби своята сила против свободата на който и да било народ (*Рим*³¹⁸).

Преди юнското въстание Националното събрание бе изработило една конституция, в която между многото други положения, признаващи правата и задълженията на човека, имаше и следните членове:

Член 6. Правото на образование е право на всички граждани на пълно развитие на техните физически, духовни и интелектуални способности чрез *безплатно* образование, което се осъществява за сметка на държавата.

Член 7. Правото на труд е право на всеки член на обществото да живее от своя труд. Ето защо обществото е длъжно да осигури работа на всички трудоспособни лица, ако те не могат да я получат по друг начин.

Член 9. *Правото на материално подпомагане* е право на сираците, немощните и старите на поддръжка от страна на държавата.

Когато в резултат на победата през юни 1848 г. буржоазията доби смелост, тя изхвърли тези три члена от

КОНСТИТУЦИЯТА,

която сега има следния вид:

„ГЛАВА I

Върховната власт принадлежи на цялата съвкупност на френските граждани. Тя е неотнимаема и непреходна. Никой индивид, никоя част от народа няма право да си присвоява осъществяването на тази власт.“

„ГЛАВА II ПРАВА, ГАРАНТИРАНИ ОТ КОНСТИТУЦИЯТА

Член 2. Никой не може да бъде арестуван или затворен освен по предписание на закона“.

„Член 3. Жилището на всеки гражданин, живущ на територията на Франция, е неприкосовено и не се разрешава да се прониква в него освен при съблюдаване на формите, предписани от закона.“

Забележете, че тук, както и навсякъде, Френската конституция гарантира свободата, но винаги с уговорка за *изключенията, които са вече предписани от закона* или които могат *още да бъдат предписани!* При това всички изключения, предвидени от император Наполеон, от Реставрацията и от Луи-Филип, не само бяха запазени, но след юнската революция и неизмеримо увеличени. Така например законът от 9 август 1849 г. относно военното положение, което може да бъде обявено от Националното събрание, а когато то не заседава — от президента, предоставя на военните власти правото да предават всички политически престъпници на военно-полевия съд. По-нататък този закон дава на военните власти правото да проникват във всеки дом и да извършват там обиски и денем, и нощем, да конфискуват всички видове оръжие и да изгонват всички лица, които нямат местожителство в пунктовете, обявени във военно положение.

Що се отнася до *чужденците*, единственото „право“, с което те се ползват на френска земя, се състои в това, че могат да бъдат подложени на арестуване и изгонване от страната всеки път, когато полицейските власти сметат това за правилно.

Що се отнася до *французите*, достатъчно е *един чиновник* да даде предписание и всеки френски гражданин може да бъде арестуван.

„Член 4. Никой не може да бъде съден по друг начин освен от съдии, които имат съответното предназначение. Създаването на извънредни трибунали не се допуска под никакво наименование и под никакъв предлог.“

Ние вече знаем, че при „военно положение“ военните трибунали изместват всички други съдилища. Освен това Националният събрание създаде през 1848 г. „извънреден трибунал“ под наименованието „Върховен съд“ за част от политическите престъпници, а след юнското въстание то заточи в колонии 15,000 въстаници без абсолютно никакъв съд!

„Член 5. Отменява се смъртвото наказание за политически престъпления.“

Но политическите престъпници се изпращат в заразени от треска области, където биват подлагани на екзекуция, само че малко по-бавна и много по-мъчителна.

„Член 8. Гражданите имат право да се обединяват в съюзи, да организират мирни и невъоръжени събрания, да подават петиции и да изказват своето мнение в печата и по всякакъв друг начин. Използуването на тези права не познава други ограничения освен осигуряването на равни права на другите граждани и съблюдаването на обществената безопасност.“

Че ограниченията, мотивирани с „обществената безопасност“, правят съвсем невъзможно използването на посочените права, се вижда ясно от следните факти:

1. *Свободата на печата.* — Със закони от 11 август 1848 г. и от 27 юли 1849 г. не само беше възстановено изискването на залог за вестниците, но и бяха възстановени и направени по-сурови всички ограничения, въведени от император Наполеон и след него.

Законът от 23 юли 1850 г. *увеличи* сумата на паричния залог и разшири действието на закона, отнасящ се до седмичните вестници, списанията, другите периодични издания и т. н.³¹⁹ Освен това този закон изисква всяка статия да бъде подписана от автора и отново въвежда *щемпелния налог* за вестниците. Като не се ограничава с това, законът облага с щемпелен налог романите, печатани във вестниците, и чисто литературните печатни произведения; за неизпълнение на всичко казано законът заплашва с налагане на огромни глоби. След издаването на гореспоменатия закон революционният печат съвсем изчезна. Той дълго се бори против тези преследвания: всяка седмица някой вестник или брошура ставаха предмет на съдебно преследване, бяха глобявани и подлагани на забрана. Заседвайки в съда на заседателите, буржоазията унищожаваше работническия печат.

Тази система достигна своята кулминационна точка в закона от 30 юли 1850 г., който възстанови цензурата за драматичните произведения. Така свободата на мнението беше изгонена от своето последно литературно убежище.

2. *Правото на сдружаване и на публични събрания.* — С декрета от 28 юли — 2 август 1848 г. клубовете се подлагат на многобройни полицейски ограничения, които почти анулират всяка свобода. Така например те нямат право да приемат резолюции, които носят законодателен характер, и т. н. Със същия декрет всички неполитически организации и *частни* събрания са поставени изцяло под опеката на полицията и зависят от нейните капризи.

Със закона от 19—22 юни 1849 г. се дава на правителството за една година правото да закрива всички клубове и да забранява събранията, които не срещат неговото одобрение. Със закона от 6—12 юни 1850 г. това право е дадено на правителството още за една година и практически е разширено върху ония събрания и митинги, свързани с изборите за камарата, които могат да бъдат неугодни на правителството. В резултат от юли 1848 г. насам всички клубове и събрания, с изключение на роялистките и бонапартистките *sercles**, фактически прекратиха своята дейност.

Със закона от 29 ноември 1849 г. всички работници, които се обединяват, за да издействуват повишение на работната заплата, се подлагат на затвор до три месеца и парична глоба до 3,000 франка. Със същия закон работниците след претърпяване на наказанието остават 5 години *под надзора* на полицията (което означава нищета, разорение и преследвания).

Ето как изглежда правото на сдружения и на публични събрания.

„Член 9. Право на свобода на преподаването. Свободата на преподаването може да се използва при условия, предвидени от закона, и под наблюдение на държавата.“

Тук се повтаря старият фокус. „Свобода на преподаването“ но „при условия, предвидени от закона“, а тези условия са именно такива, че съвсем унищожават тази свобода.

Със закона от 15 март 1850 г. цялата система на преподаване е поставена под контрола на духовенството.

Начело на това ведомство стои висшият съвет на народната просвета под председателството на четири френски архиепископи. Този закон подчинява на волята на *recteurs*, т. е. на попечителите, всички провинциални учители, макар че те се избират от общинските или енорийските съвети. Преподавателите са поставени в условия, сходни на военната субординация и дисциплина, и са подчинени на инспекторите, кметовете на градовете и свещениците; по този начин свободата на преподаването се свежда съгласно горе-

* — клубове. *Ред.*

THE CONSTITUTIONS OF EUROPE,

COMPILED FROM ORIGINAL SOURCES; WITH THE ASSISTANCE OF LEADING CONTINENTAL DEMOCRATS.

NO. I. THE CONSTITUTION OF THE FRENCH REPUBLIC ADOPTED NOVEMBER. 4, 1848.

A historical preamble introduces the Constitution, in which the following passages deserve notice:

1. France declares itself a republic. 2. The French republic is democratic, one and indivisible. 3. Its principles are Liberty, Equality, Fraternity, and its foundations are Family, Labour, Property, and Public Order. 4. It respects the independence of other nations, and will make its own respected also. It will undertake no aggressive war, and will never employ its force against the liberty of any people. [*None!*]

Before the insurrection of June, the National Assembly had drawn up a constitution, which contained among many other recognitions of the rights and duties of man, the following articles.

Art. 6. The right to education is the right possessed by all citizens to the means for the full development of their physical, moral, and intellectual faculties, by a gratuitous education at the hands of the state.

Art. 7. The right of labour is the right of every member of society to live by labour. Therefore it is the duty of society to supply with work all able bodied persons who cannot otherwise obtain it.

Art. 8. The Right to support is the right of the orphan, the infirm and the aged to be maintained by the state.

After the victories of June 1848 had given courage to the middle-class, they craved three articles from

the restoration, and by Louis Philippe, have not only been retained, but, after the June-Revolution, immeasurably multiplied. Thus, for instance, the law of the 9th August 1849, relative to the State of Siege, which the Assembly, and during its prorogation, the President can enact, and which gives to the military authorities the right of bringing all political offenders before a court-martial. It further grants them the power to enter and search any house by day or night, to seize all arms, and to remove all persons not having a domicile in the place declared under a state of siege.

As to strangers, the only "right" they enjoy on French soil, is to be arrested and driven out of it, as often as the police authorities think proper.

As to Frenchmen, any French citizen can be arrested, if a single functionary issues his mandate to that effect:

"§ 4. No one can be judged by others than his natural judges. Exceptional tribunals can be formed under no denomination or pretext."

We have already seen that, under "the state of siege," a military tribunal supercedes all others. Besides this, the Assembly established an "exceptional tribunal," called the "High Court," in 1848 for a portion of the political offenders; and, after the insurrection in June, transported 15,000 insurgents without any trial at all!

"§ 5. Capital punishment for political offences is annulled."

But they transport to fever-stricken settlements, where they are executed, only a little more slowly, and far more painfully.

"§ 8. Citizens have a right to associate, to meet peacefully and unarmed, to petition, and express their opinions through the press and elsewhere. The enjoyment of these rights has no other limit, than the equal rights of others, and the public safety."

That the limitation made by the "public safety," taken away the enjoyment of the right altogether, is clearly shown by the following facts:—

1. *The Liberty of the Press.*—By the laws of August 11, 1848, and of July 27, 1849, not only securities for newspapers were re-demanded, but all the restrictions made by the Emperor Napoleon, and since, were renewed and made more stringent.

The law of July 23, 1856, raises the security-

THE CONSTITUTION,

which now stands as follows:—

"CAP. I. Sovereign power rests in the entirety of French citizens. It is inalienable and eternal. No individual, no fraction of the people has the right to its exercise."

"CAP. II. RIGHTS GUARANTEED BY THE CONSTITUTION:—No one can be arrested or imprisoned, except as prescribed by the laws.

"§ 3. The residence of every one on French territory is inviolable—and it is not allowed to enter it otherwise than in the forms prescribed by law."

Observe here and throughout that the French constitution guarantees liberty, but always with the proviso of *exceptions made by law*, or which may still be made! and all the exceptions made by the Emperor Napoleon, by

цитирания закон до това, че никой няма право да преподава без разрешение на гражданските и църковните власти.

„Член 11. Правото на собственост е неприкосновено.“

„Член 14. Националният дълг е гарантиран.“

„Член 15. Данъците се събират само за обществени нужди. Всеки гражданин се облага съразмерно с имуществото и възможностите му.“

ГЛАВА III. ЗА ДЪРЖАВНИТЕ ВЛАСТИ

Главата установява, че:

„1. Всяка държавна власт произтича от народа и не може да стане наследствена.“

„2. Разделението на властите е основно условие за свободно правителство.“

Тук ние се срещаме със стария конституционен кретинизъм. Условие за едно „свободно правителство“ не е *разделението* на властите, а тяхното *единство*. Държавният апарат не може да бъде много прост. Ловкостта на измамниците винаги се състои именно в това — да усложни този апарат и да го направи загадъчен.

ГЛАВА IV. ЗА ЗАКОНОДАТЕЛНАТА ВЛАСТ

Законодателната власт се осъществява от една камара, състояща се от 750 депутати, включително депутатите от Алжир и колониите. Събранието, което се свиква с цел да ревизира конституцията, трябва да се състои от 900 депутати. Системата на изборите се базира на числеността на населението. След това следват четири члена, които намираме за необходимо да цитираме изцяло:

„Член 24. Избирателното право е пряко и всеобщо, гласоподаването е тайно.“

„Член 25. Всички французи, които са навършили 21 години и не са лишени от политически и граждански права, са избиратели без каквото и да било ограничение от избирателен ценз.“

„Член 26. Всички избиратели, навършили 25 години, могат — без ограничение от ценз за местожителство — да бъдат избрани за депутати.“

„Член 27. Избирателният закон определя основанията, на които може да бъде лишен френският гражданин от правото да избира и да бъде избран.“

Горесцитираните членове са формулирани точно в същия дух, както и всички останали членове на конституцията. „Всички французи са избиратели, които използват своите политически права“, но „избирателният закон“ трябва да установи кои французи нямат право да използват своите политически права!

Избирателният закон от 15 март 1849 г. включва в тази категория всички престъпници освен политическите. А избирателният закон от 31 май 1850 г. причислява към тази категория не само политическите престъпници, не само всички, които са признати за виновни в оскърбление на установеното от край време обществено мнение и на законите за печата, но той фактически установява ценз на местожителство, при който две трети от французите не се допускат до гласуване!

Ето какво означава във Франция „избирателното право е пряко и всеобщо“.

„Член 28. Лица, които получават заплата за държавна служба, не могат да бъдат едновременно представители на народа. Депутатите не могат да заемат никакви платени длъжности, зависещи от изпълнителната власт в течение на целия срок на своята законодателна дейност.“

Тези две положения са ограничени от допълнителните постановления и фактически са почти анулирани.

„Член 30. Изборите се произвеждат по департаменти, в главния населен пункт на избирателния окръг, чрез гласуване по списък.“

„Член 31. Националното събрание се избира за срок от три години, след изтичането на които трябва да бъдат произведени нови избори.“

„Член 32. Националното събрание заседава непрекъснато, но то има право да прекъсва своите заседания, като в такива случаи назначава в качеството на свой представител комисия в състав 25 депутата и членове на бюрото на Събранието. На тази комисия е дадено правото да свиква Събранието в екстрени случаи.“

Членове 33—38. Депутатите могат да бъдат преизбрани. Те не трябва да бъдат свързани с никакви предварително дадени инструкции, те са неприкосновени и не подлежат нито на преследване, нито на привличане под отговорност за мнения, които могат да бъдат изказани от тях в Националното събрание, те получават възнаграждение, от което *не им се разрешава* да се отказват.

Що се отнася до „неприкосновеността на депутата“ и неговата „свобода да изразява своите мнения“, то след 13 юни мнозинството на Националното събрание прие нов правилник, който предпоставя на президента на Националното събрание правото да прави *порицание* на депутатите, да ги глобява, да ги лишава от възнаграждение и временно да ги *изключва* от заседанията — като с това окончателно унищожи „свободата на мненията“. През 1850 г. Националното събрание прие закон, според който един депутат може да бъде арестуван за дългове дори през време на сесията и се лишава от мандата на народен представител, ако в течение на известно време не си изплати дълговете.

И така, във Франция не съществува нито свобода на обсъждането, нито неприкосновеност на депутатите, съществува само неприкосновеност на кредиторите.

Членове 39—42. Заседанията на Събранието трябва да бъдат открити. Все пак по искане на определен брой депутати Събранието може да се обяви за закрит комитет. За да добие законна сила едно решение на Събранието, то трябва да получи един глас повече от половината на всички депутати на Събранието. С изключение на екстрени случаи не може да бъде приет закон, който да не е предложен на три четения с интервали от по пет дни между всяко четене.

Тази процедура, заимствувана от английската „конституция“, не се съблюдава във Франция нито в един важен случай, дори тогава, когато това може да се счита за най-необходимо. Така например избирателният закон от 31 май беше приет след първото четене.

Г Л А В А V. ЗА ИЗПЪЛНИТЕЛНАТА ВЛАСТ

Членове 43—44. Изпълнителната власт се поверява на президента. Президентът трябва да бъде роден французин, не по-млад от тридесет години, да не е губил никога своето френско гражданство.

Първият президент на френската република Л.-Н. Бонапарт не само бе загубил своето френско гражданство, не само беше на времето си английски специален констебъл, но беше дори натурализиран швейцарец.

Членове 45—70. Президентът на републиката се избира за срок от четири години и може да бъде наново избран не по-рано от четири години след изтичането на срока на неговите пълномощия. Същото ограничение обхваща и неговите родственици до шестото коляно включително. Изборите трябва да се произвеждат през втория неделен ден на май. Дори и ако президентът е бил избран през някое друго време, срокът на неговите пълномощия изтича през втория неделен ден на май през четвъртата година на неговото избиране. Президентът се избира с тайно гласуване при *абсолютно* мнозинство на гласовете. Ако нито един от кандидатите не събере половината от подадените гласове или поне два милиона, президентът се избира от Националното събрание измежду петимата кандидати, за които са били подадени най-голям брой гласове.

Президентът трябва да се закълне във вярност на конституцията, той може чрез своите министри да внесе предложения за раз-

глеждане от Националното събрание, може да издава заповеди по армията, но не да я командува лично; той няма право нито да отстъпва някаква част от френската територия, нито да разпуска или прекъсва заседанията на Събранието, нито да спира действието на конституцията. Той води преговори и ратифицира всички договори, но те придобиват задължителна сила само след като бъдат утвърдени от Събранието. Той няма право да предприема война без съгласието на Събранието, има право да помилва, но няма право да обявява амнистия. Осъдените от Върховния съд могат да бъдат помилвани само от Националното събрание. Президентът може да задържи обнародването на един закон и да поиска Събранието повторно да го обсъди, но в такъв случай обсъждането е окончателно. Президентът назначава посланиците и министрите и може да отстранява от длъжност за три месеца кметовете, членовете на департаментските съвети, чиновите от националната гвардия и други длъжностни лица, избрани от гражданите. Всички декрети на президента трябва да бъдат скрепени с подписите на министрите с изключение на декретите за оставката на самите министри. Президентът, министрите и държавните чиновници носят, всеки по своето ведомство, отговорност за всички действия на правителството. Всяко действие на президента, което може да окаже влияние върху Събранието и спъва или проваля надлежното осъществяване на неговите функции, се смята за акт на държавна измяна. В такъв случай президентът незабавно се лишава от неговата власт, неподчиняването на разпорежданията на президента става задължително за всеки гражданин, дадените на президента пълномощия незабавно преминават към Националното събрание, а членовете на Върховния съд са длъжни, без да губят време, да се съберат и свикат заседателите на съответно място, за да съдят президента и неговите съучастници.

Президентът се ползува от официалната резиденция и получава годишно възнаграждение на сума 600,000 франка или 24,000 фунта стерлинги (сега той получава 2,160,000 франка, или 86,400 фунта стерлинги). Министрите заседават *ex officio** в Националното събрание и могат да се изказват толкова пъти, колкото считат за нужно. Националното събрание избира вицепрезидент на републиката измежду трима кандидати, които президентът набелязва в продължение на един месец след своето избиране. Вицепрезидентът полага същата клетва, както и президентът, той не трябва да бъде в родство с президента, изпълнява функциите на президента, когато последният е лишен от възможност да върши това, и председателствува заседанията на Държавния съвет. Ако мястото на президента стане

* --- по длъжност. *Ред.*

вакантно вследствие на неговата смърт или на някакви други причини, новите избори за президент трябва да се произведат в продължение на един месец.

ГЛАВА VI. ДЪРЖАВНИЯТ СЪВЕТ

Членове 71—75. Държавният съвет е изключително съвещателен орган за обсъждане на предложенията, които трябва да бъдат представяни от кабинета на министрите, и на ония, които могат да бъдат получени от Националното събрание.

ГЛАВА VII. ВЪТРЕШНАТА АДМИНИСТРАЦИЯ

Тази глава засяга чиновниците*, висшите длъжностни лица, общинските и провинциалните съвети. Единственият член, който се отличава с последователност и който се използва в максимално възможните размери, гласи:

„Член 80. Генералните съвети, кантоналните съвети и общинските съвети могат да бъдат разпуснати от президента със съгласието на Държавния съвет.“

ГЛАВА VIII. ЗА СЪДЕБНАТА ВЛАСТ

Тази глава собствено само възпроизвежда законите на император Наполеон. Обаче следните допълнения заслужават внимание:

„Член 81. Съдопроизводството се осъществява безвъзмездно от името на френския народ.“

Това дотам не съответствува на действителността, че никой дори не се обезглавява безвъзмездно!

Членове 91—100 се отнасят до Върховния съд: на него е предоставено изключителното право да съди президента, пред него се изправят министрите и всички политически престъпници, които Националното събрание счете за уместно да предаде на този съд.

Този „Върховен съд“ се състои от пет съдии, които Касационният съд (висшият трибунал във Франция) избира из своята среда, и от 36 заседатели, взети от състава на генералните съвети на департаментите, и е крайно аристократически орган. Единствените,

* В „Notes to the People“ е допусната печатна грешка: „clergy“ — „духовенство“; очевидно трябва да се чете „clerks“ — „чиновниците“. *Ред.*

които досега е съдил този трибунал, са обвиняемите по събитията от 15 май 1848 г. (пред нас изпъкват имената на Барбес, Бланки и други) и депутатите, замесени в събитията от 13 юни 1849 г.

Със закона от 7 август 1848 г. се изключват от списъците на съдебните заседатели всички лица, които не умеят да четат и пишат, т. е. две трети от възрастното население!

ГЛАВА IX. ЗА ВЪОРЪЖЕНИТЕ СИЛИ

Цялото старо военно законодателство остава изцяло без изменения. Престъпленията на войниците не са подсъдни на гражданските съдилища. Следният член характеризира духа на тази конституция.

„Член 102. Всеки французин е длъжен да премине военната служба и да служи в националната гвардия, с изключение на случаите, предвидени от закона.“

Всеки гражданин, който разполага с пари, може да се освободи от задължението да отбива военна служба.

Работническата класа изцяло се изключва от редовете на националната гвардия въз основа на обсъждания в настоящия момент закон, който вече премина на второ четене! Нещо повече — президентът има право да разпусне за една година националните гвардейци във всяка област и фактически на половината от територията на Франция националната гвардия е вече разпусната!

ГЛАВА X. ОСОБЕНИ ЗАКОНИ

Член 110. „Националното събрание поверява конституцията на бдителността и патриотизма на целия народ“ и поверява „бдителността“ и „патриотичния“ народ на снизходителността и милосърдието на Върховния съд! — 13 юни!

ГЛАВА XI. РЕВИЗИЯ НА КОНСТИТУЦИЯТА

„Член 111. Ако Националното събрание при закриването на своята сесия се изкаже в полза на едно пълно или частично изменение на конституцията, ревизията се осъществява по следния начин:

Изказаното от Събранието пожелание може да стане закон само след трикратно обсъждане с едномесечен интервал след всяко обсъждане, като за вземането на решение са необходими три четвърти от гласовете, а броят на гласуващите трябва да бъде най-малко 500. Националното събрание, което се

свиква за ревизия на конституцията, се избира само за три месеца и — с изключение на извънредно важни случаи — не трябва да се занимава с никакви други въпроси.“

Такава е „Конституцията на Френската република“ и такъв е начинът на нейното прилагане. Читателят веднага ще забележи, че този документ от начало до край представлява само красиви думи, които прикриват твърде вероломни замисли. Самите формулировки на конституцията са такива, че правят нейното нарушение *невъзможно*, тъй като всеки член носи в себе си своята противоположност и напълно сам се анулира. Например: „гласуването е пряко и всеобщо“ — „с *изключение* на случаите, които ще бъдат предвидени от закона“.

Ето защо не може да се казва, че законът от 31 май 1850 г. (който лишава от изборителни права две трети от населението) изобщо нарушава конституцията.

В конституцията постоянно се повтаря положението, че регулирането и ограничаването на правата и свободите на народа (например правото на сдружаване, изборителното право, свободата на печата, свободата на преподаването и т. н.) ще бъде установено с по-нататъшни *органически закони*, а тези „органически закони“ „установяват“ обещаната свобода с това, че я унищожават. Този ловък похват, заимствуван от австрийската и пруската буржоазия от нейните френски прототипове, се състои в това, че предостави пълна свобода, провъзгласява най-прекрасни принципи и оставя въпросите, свързани с тяхното прилагане, *подробностите*, за разрешение в по-нататъшни закони; същото виждаме и във френската конституция от 1830 г. и в конституциите, приети преди нея.

Народе! Имай свое мнение относно *подробностите*³²⁰, а не само относно принципите, преди да дойдеш на власт. Борбата в английския конвент се водеше именно по този въпрос!

Единствените безусловни и определени членове в цялата конституция — това са членовете относно изборите за президент (член 45) и относно ревизията на конституцията (член 111). Това са единствените членове, нарушението на които е *възможно*, защото само те не съдържат в себе си никакви противоречия.

Тези членове бяха насочени от Учредителното събрание от 1848 г. непосредствено против Бонапарт, който чрез интриги се стремеше към президентския пост, което плашеше депутатите.

Постоянно срещащите се противоречия на тази конституция на лъжата достатъчно ясно показват, че буржоазията може да бъде демократична на *думи*, но не иска да бъде демократична на *дело*, че тя признава правилността на един принцип, но никога не

го осъществява на практика, и че истинската „конституция“ на Франция трябва да се търси не в документа, който изложихме, а в приетите въз основа на него *органически закони*, кратък преглед на които дадохме на читателя. В тази конституция се съдържат *принципите* — *подробностите* бяха отложени за бъдещето, а в тези подробности отново се възстановяваше безсрамната тирания!

До каква вакханалия е дошъл деспотизмът във Франция, показват следните ограничения, приети по отношение на работниците.

Всеки работник получава от полицията една книжка, на първата страница на която се вписват името му, възрастта, месторождението, професията или занятието и неговите особени белези. Той е длъжен да вписва в тази книжка името на господаря, при когото работи, и причините, поради които го напуска. Но това още не е всичко: книжката се връчва на господаря, който от своя страна я предава в полицейския участък заедно със своя характеристика на дадения работник. Когато работникът напусне мястото, той трябва да получи от полицията своята книжка, без предявяването на която той не може да постъпи на друго място. По този начин съществуването на работника изцяло зависи от полицията. Но и това още не е всичко: тази книжка служи и за паспорт. Ако полицията счита работника за опасен, тя отбелязва в книжката „*bon pour retourner chez lui*“* и работникът трябва да се върне обратно в своето родно място. Тези ужасяващи ограничения не се нуждаят от коментари! Нека читателят си представи напълно тяхното действие и проследи всичките техни резултати. Нито крепостните в епохата на феодализма, нито индийските пари не могат да се сравнят с френските работници. И не е чудно, че френските работници с нетърпение очакват часа на въстанието. Не е чудно, че тяхното негодувание приема бурен характер. Работниците проявиха добродушие през 1830 г.; те проявиха добродушие през 1848 г.; но оттогава тяхната свобода беше разпродадена на части, тяхната кръв беше проляна на потоци, всеки френски затвор беше препълнен с доживотно осъдени затворници, 15,000 души бяха масово заточени в колонии, а сега работниците са притиснати от страшния деспотизъм, който описахме тук. Не е чудно, че буржоазията се бои от народа и напруга последните си сили, за да отложи поне колкото може часа на разплатата. Но в нейните собствени редове няма единство. В нейната среда има твърде много съперничащи претенденти и на първо място стоят

* — „подлежи на връщане в родината“. *Ред.*

ЗАМИСЛИТЕ НА НАПОЛЕОН.

Въпросът се заключава сега в това, дали ще бъдат продължени пълномощията на президента и дали конституцията ще бъде подложена на ревизия. Наполеон не може да бъде за втори път избран без открито нарушение на конституцията, защото, първо, той може да бъде отново избран само четири години след изтичането на срока на неговите пълномощия и, второ, конституцията може да бъде ревизирана само при мнозинство на три четвърти от депутатите. Но с такова мнозинство привържениците на ревизирането на конституцията не разполагат, следователно едно вторично избиране на президента в рамките на конституцията е невъзможно.

Затова пред Наполеон стои единствената алтернатива: или да обяви война на конституцията, да прибегне към оръжието и да реши въпроса с борба, или по законен начин да се откаже от пълномощията си в предвидения срок. В последния случай президент ще стане Кавеняк и *буржоазната република* ще получи своя завършек. А в първия случай перспективата ще се окаже по-сложна.

Ето защо замислите на Наполеон са насочени сега към използване недоволството на народа. Буржоазията е враждебна на Наполеон — народът знае това и тук е свързващият елемент между тях. Обаче Наполеон наравно с буржоазията е предмет на оная ненавист, която народът питае към потисниците; ако той успее да отхвърли от плещите си този товар и го прехвърли изцяло на плещите на буржоазията, едно голямо препятствие ще бъде отстранено.

Именно това той се и старее да осъществи, както се вижда от неговата неотдавнашна реч в Дижон, където той заяви:

„Всички лоши закони бяха проведени от Националното събрание и всички предложени от мене добри закони то или отклоняваше, или влошаваше със своите поправки. То противодействуваше на всички мои опити да се подсъбри вашето положение и създаваше препятствия на моите предприятия там, където нямаше никакви препятствия.“

По този начин той се старееше да отклони от себе си удара, като го насочи против Националното събрание. Между това армията стои по-скоро зад него, отколкото зад Националното събрание, а бедственото положение на народа е толкова лошо, че почти всяка промяна ще бъде възприета от мнозинството като промяна към добро, тъй като съзнателните елементи съставляват само малцинство.

И така, ако буржоазията, виждайки решимостта на Наполеон, се осмели на борба под предводителството на Кавеняк, народът, разбира се, ще се обяви против нея и Бонапарт ще се окаже на страна на народа. Съединили се, те могат да се окажат по-силни от На-

ционалното събрание. Но тогава ще настъпи критичният момент: Националното събрание, виждайки една възможна победа на народа, ще предпочете от двете злини по-малката. Пред демократическата и социалната република то ще предпочете империята или диктатурата на Наполеон и затова ще се съгласи на споразумение с президента. Последният, страхувайки се от господството на демокрацията не по-малко, отколкото самото Събрание, ще приеме неговата помощ. Армията или във всеки случай една част от нея, възбудена от опасността и „славата“, която ѝ обещава борбата, още по-здраво ще се привърже към Наполеон; борбата ще вземе друг вид, това ще бъде борба на армията и буржоазията против народа. Изходът ще зависи от мъжеството, съзнателността и сплотеността на народа. Замисълът на Наполеон се състои в това — да използва отначало народа против буржоазията, след това буржоазията против народа и накрая — армията против двамата противника.

Бъдещето е изпълнено с големи събития, а съвременното положение на Франция е един от най-интересните обекти за изследване, предлагани от историята.

Написано от К. Маркс през първата половина на юни 1851 г.

Напечатано в списанието „Notes to the People“, кн. 7 от 14 юни 1851 г.

*Печата се по текста на списанието
На руски език се обнародва за пръв път*

ПРИЛОЖЕНИЯ

ВЪЗВАНИЕ ЗА ПОДПОМАГАНЕ НА НЕМСКИТЕ ПОЛИТИЧЕСКИ ЕМИГРАНТИ

Сега, когато в Германия в дивата суматоха на военната разправа отново се възцариха „редът и спокойствието“; когато върху димящите развалини на градовете под смъртоносния рев на оръдията е възстановена „неприкосновеността на собствеността и личността“; когато военните съдилища едва успяват да изпращат в гроба с простреляна глава един „метежник“ след друг; когато тюрмите вече не са в състояние да поберат всички „държавни изменници“ и единственото съществуващо още право е правото на военно-полевите съдилища — хиляди и хиляди немци се скитат без покрив в чужбина.

С всеки нов ден расте тяхната маса, а заедно с нея и бедствията на тези лишени се от родината хора; гонени от едно място на друго, те сутрин не знаят къде ще успеят да намерят подслон вечерта, а вечер не знаят откъде ще си набавят парче хляб следващата сутрин.

Безбройно множество емигранти изпълват градовете на Швейцария, Франция и Англия. От всички краища на Германия се стичат нещастници. Кой се сражавал на виенските барикади против черножълтата лига и се бил със сержаните на Елачич, кой избягал от Прусия от военщината на Врангел и Бранденбург, кой в Дрезден с пушка в ръка защищавал имперската конституция, кой воювал в Баден в редовете на републиканската армия против обединилите се в кръстоносен поход владетели — независимо от това, дали са либерали или демократи, републиканци или социалисти, — всички те, привърженици на най-различни политически учения и интереси, са обединени сега от една обща съдба: изгнание и нищета.

Половин нация в дрипи с протегната ръка проси милостиня на чужда врата.

И в Лондон нашите съотечественици-емигранти търсят приют върху студения паваж на блестящата световна столица. Всеки кораб, който пресича канала, довежда през морето нови тълпи от хора, лишили се от родината; по всички улици на Лондон се чуват вопли на изгнаници на нашия роден език.

Това бедствие дълбоко развълнува много немски приятели на свободата, които живеят в Лондон. На 18 септември т. г. бе свикано общо събрание на Просветното дружество на немските работници и на пристигналите немски емигранти за организиране на Комитет за подпомагане на нуждаещите се демократи. Избрани бяха следните лица: *Карл Маркс*, бивш редактор на „*Neue Rheinische Zeitung*“; *Карл Блинд*, бивш посланик на баденско-пфалцкото правителство в Париж; *Антон Фюстер*, бивш член на австрийския райхстаг във Виена; *Хайнрих Бауер*, обущар в Лондон, и *Карл Пфендер*, живописец в този град.

Този комитет ще представя ежемесечно публичен отчет на общото събрание, а също — в съкратен вид — и на страниците на немските вестници. За да се избягнат всякакви злонамерени слухове, бе взето решение *ниито един член на Комитета да не получава занаяпред каквато и да било помощ от комитетската каса*. Ако някой от членовете на Комитета бъде принуден някога да се обърне за помощ, той от този момент престава да бъде член на Комитета.

Ние ви молим, приятели и братя, да направите всичко, което е по вашите сили. Ако желаете отново да се съвземе съборената в праха и окована във вериги свобода, ако съчувствувате на страданията на вашите най-добри челни борци, вие ще се отзовете на нашия зов без особени увещания от наша страна.

Всички пожертвувания молим да се изпращат на следния адрес:

Хайнрих Бауер, майстор-обущар, 64, Дин-стрийт, Сохо-сквер, Лондон. Върху плика да се напише: „За емигрантския комитет“.

Лондон, 20 септември 1849 г.

Комитет за подпомагане на
немските политически емигранти:
*Антон Фюстер, Карл Маркс,
Карл Блинд, Хайнрих Бауер,
Карл Пфендер*

ОТЧЕТ НА КОМИТЕТА ЗА ПОДПОМАГАНЕ НА НЕМСКИТЕ ЕМИГРАНТИ В ЛОНДОН

На 18 ноември т. г. се състоя общо събрание на Просветното дружество на немските работници в Лондон съвместно с мнозинството на намиращите се в Лондон политически емигранти, на което бе изслушан финансовият отчет на помощния Комитет, избран на едно от предишните събрания.

Общи постъпления от 22 септември т. г. досега :

	ф.	Шил.	Пенс
1. От просветното дружество на работниците в Лондон	2	8	4 ¹ / ₂
2. От немското дружество на читателите в Лондон	2	15	—
3. От редакцията на „Northern Star“ в Лондон	—	5	—
4. От гражд. Едеус в Лондон	—	1	—
5. Събрано от гражд. Зиферт в Лондон	—	9	6
6. От гражд. Хьорингер в Лондон	1	5	9
7. Събрано от гражд. Х. Бауер в Лондон	7	1	9
8. От немските работници в Париж чрез гражд. Хайдекер	—	12	1
9. От Хадерсфилд чрез гражд. Креп	3	—	—
10. От Щетин* в Прусия	18	14	—
Всичко	36	12	5 ¹ / ₂

* Полско наименование: Щецин. *Ред.*

Раздадено на емигрантите от 22 септември до
18 ноември т. г.:

	Ф. ст	Шил.	Пенси
1. На Клайнер	3	17	2
2. „ Чински .	3	17	4
3. „ Фрьолих	2	2	1
4. „ Хензер	3	7	6
5. „ Егенер	1	19	—
6. „ В. Тьопфер	1	11	17
7. „ И. Тьопфер	1	4	4
8. „ емигрантите Блей, Бергман, Озоба, Весели, Браулицки и Клайн общо	2	8	10
9. „ емигранта търговец Шоп и семейството му срещу проста полица	4	—	—
10. За разноски по отпечатване на подписки	1	15	2 $\frac{1}{2}$
Всичко . . .	26	3	$\frac{1}{2}$
Сума на приходите	36	12	5 $\frac{1}{2}$
Сума на разходите	26	3	$\frac{1}{2}$
Касова наличност	10	9	5

Освен това бяха получени дрехи, които се разпределиха между емигрантите.

Горният финансов отчет беше единодушно приет от събранието. За всички разходи има разписки, а на пожертвателите от Хадерсфилд и Шетин, които не бяха представени на това събрание, ще бъде предложено да назначат доверени лица, за да прегледат разписките.

Тъй като поради заминаването на двамата членове на Комитета А. Фюстер и К. Блинд Комитетът се оказа в непълен състав и тъй като съществуват опити да се организира в противовес на нашия Комитет друг комитет, независим от Просветното дружество на работниците и от емигрантите от социалдемократическото направление, то Комитетът върна на Дружеството своя мандат.

Във връзка с това Дружеството взе следното решение:

1) Просветното дружество на немските работници, след като одобри дейността на съществуващия досега Комитет, избира от своята среда нов Комитет в състав от пет члена, под названието „Социалдемократически комитет за подпомагане на немските емигранти“. На този Комитет се предава касовата наличност на предишния Комитет.

2) Комитетът оказва помощ предимно на членове на социалдемократическата партия. Но доколкото позволяват неговите средства, той не ще отказва помощ и на емигранти от други направления.

3) Комитетът представя всеки месец финансов отчет пред Просветното дружество на работниците, след което Комитетът се преизбира. Отчетът ще се публикува в „Deutsche Londoner Zeitung“, „Northern Star“, във франкфуртския „Neue Deutsche Zeitung“, в кьолнския „Westdeutsche Zeitung“ в хамбургския „Norddeutsche Freie Presse“, в берлинския „Demokratische Zeitung“, в „Schweizerische National-Zeitung“, а в Нюйорк в „Schnellpost“ и в „Staatszeitung“.

4) Лицата, които са направили вноски, имат право лично да присъствуват при ежемесечните финансови отчитания или ако не се намират в Лондон, да назначат свои доверени лица и проверят счетоводните книги, разписките и касовата наличност.

5) Просветното дружество на работниците избира за членове на Комитета: Карл Маркс, Август Вилих, Фридрих Енгелс, Хайнрих Бауер, Карл Пфендер.

Като обнародва за всеобщо сведение горния отчет заедно с решенията на Просветното дружество на работниците, Комитетът моли вноските да бъдат изпращани до Хайнрих Бауер, 64, Динстрийт, Сохо-сквер, Лондон.

Лондон, 3 декември 1849 г.

Членове на Комитета:

*Карл Маркс, Август Вилих,
Фридрих Енгелс, Хайнрих Бауер,
Карл Пфендер*

*Напечатано във „Westdeutsche Zeitung“,
бр. 173 от 12 декември 1849 г.*

*Печата се по текста на вестника
На руски език се обнародва за пръв път*

ПОКАНА ЗА ЗАПИСВАНЕ НА АКЦИИ

*„Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“
под редакцията на Карл Маркс*

Както е известно, „Neue Rheinische Zeitung“ излизаше от 1 юни 1848 до 19 май 1849 г. под ръководството на *Карл Маркс* като всекидневен орган в *Кьолн на Рейн*. Той толкова успешно представляваше най-решителното направление в германската демокрация, че въпреки всякакви спирания на изданието и военното положение, въпреки процесите против печата и преследванията, въпреки огромните трудности, враждебните действия, насочени против него, и различните препятствия, той само след единнадесетмесечно съществуване вече наброяваше 5,600 абонати. След като редакторите бяха два пъти оправдани от съда на заседателите, на пруското правителство оставаше само да прибегне към акт на грубо насилие, за да унищожи вестника, който предизвикваше такъв страх у него. Когато местните въстания през май миналата година в Рейнска Прусия бяха потушени, възцарилото се за известно време господство на военщината бе използвано, за да се изгонят насилствено от Прусия редакторите на вестника и по такъв начин да стане невъзможно по-нататъшното издаване на „Neue Rheinische Zeitung“.

След като редакторите на „Neue Rheinische Zeitung“ взеха участие в революционните движения от последната година, кой в Южна Германия, кой в Париж, те в по-голямата си част отново се събраха в Лондон и решиха там да продължават издаването на вестника. В началото той ще може да излиза само веднаж в месеца във вид на преглед, в размер приблизително пет печатни коли. Но това начинание ще постигне напълно своята цел — да оказва постоянно и дълбоко влияние върху общественото мнение, — а и във финансово отношение ще има добри перспективи само ако ре-

дакцията се окаже в състояние да пуска следващи един след друг през по-кратки промеждутъци от време отделни броеве. Затова тя възнамерява, стига само средствата да позволят, да издава „Neue Rheinische Zeitung“ в книжки от по пет печатни коли, излизащи веднаж в двете седмици, или, ако е възможно, във вид на голям седмичен вестник по подобие на американските и английските седмичници, а щом обстоятелствата позволят да се върне в Германия, веднага отново да превърне седмичния вестник във всекидневен.

Една предварителна сметка показва, че при излизане на „Revue“ само веднаж в две седмици и при тираж 3,000 екземпляра изданието може да даде годишен доход 1,900 талера.

За да се стабилизира предприятието и стане възможно излизането на „Revue“ веднаж в две седмици или веднаж в седмицата, необходимо е да се създаде капитал 500 фунта стерлинги, за което се и открива подписка за акции при следните условия:

1. Всяка акция има стойност 50 франка и се заплаща веднага след получаването на предварителната квитанция, която после се обменя срещу оригинална акция.

2. Всеки акционер отговаря само в размер на принадлежащата му акция.

3. Акционерите имат право да назначат свои представители в Лондон за проверка на цялото деловодство.

4. Четири пъти в годината се свиква общо събрание, което изслушва отчета за хода на цялото предприятие и за неговото финансово положение и взема решение относно по-нататъшните мероприятия по контрола над дейността на предприятието. На отделните акционери ще се изпраща отчет за състоянието на предприятието, размножен по литографски начин.

5. Печалбата, която ще носи предприятието, ще се прибавя към капитала дотогава, докато стане възможно „Neue Rheinische Zeitung“ да излиза седмично. След като тази задача беше осъществена, печалба ще се разделя на три равни части: едната трета ще отиде в резервния фонд, другата като дивиденд в полза на акционерите, а третата — в полза на редакцията.

Лондон, 1 януари 1850 г.

К. Шрам

Отговорен издател на
„Neue Rheinische Zeitung“

*Написано при участието на К. Маркс
и Ф. Енгелс*

Печата се по ръкописа

*За пръв път обнародвано от Института за
марксизъм-ленинизъм при ЦК на КПСС през
1930 г. на руски език*

ОТЧЕТ НА СОЦИАЛДЕМОКРАТИЧЕСКИЯ ЕМИГРАНТСКИ КОМИТЕТ В ЛОНДОН

I. Разход

				ф. ст.	шил.	пенс
<i>Ноември 1849 г.</i>	16	пом.	по 7 шил.	5	12	—
<i>Декември</i>	29	"	" 7 "	10	3	—
	3	"	" 4 "	—	12	—
	1	"	" 6 "	—	6	—
	1	"	" 3 "	—	3	—
	2	"	" 5 "	—	10	—
	1	"	" 5 " 6 пен.	—	5	6
	1	"	" 8 "	—	8	—
	1	"	" 12 "	—	12	—
	4	"	" 10 "	2	—	—
<i>Януари 1850 г.</i>	20	"	" 7 "	7	—	—
	1	"	" 2 " 6 пен.	—	2	6
	3	"	" 4 "	—	12	—
<i>Февр. 1—23.</i>	18	"	" 7 "	6	6	—
	2	"	" 5 "	—	10	—
	1	"	" 2 "	—	2	—
	5	"	" 10 "	2	10	—
	1	"	" 3 "	—	3	—
	1	"	" 13 "	—	13	—
	2	"	" 1 " 3 пен.	—	2	6
	1	"	" 1 "	—	1	—
114 помощи. Всичко				38	13	6
Пощенски разходи, гербов налог, разноски за инкасиране и канцеларски принадлежности				1 ф. ст. 5 шил. 1 пенс		
Всичко				39	18	7

В разходите влизат заеми на сума 26 ф. ст., раздадени на различни емигранти — които получиха по това време работа — за покупка на инструменти, дрехи и т. н.; получилите тези заеми обещаха да ги върнат по-късно.

2. Приход

		Ф. ст.	Шил.	Пенси
<i>Ноември</i>	19. Касова наличност	10	9	5
<i>Декември</i>	1. От просветното дружество на работниците	—	3	6
"	10. Получени чрез къолнския „Westdeutsche Zeitung“ 30 талера за покриване на разходите	4	1	—
"	15. От немските работници в Париж	2	5	10
"	17. Чрез г-н професор Тюрк в Росток	16	12	6
<i>Февруари</i>	11. От Помощния комитет в Цинцинати	20	18	—
"	20. От работниците в Шверин	3	—	—
	Всичко	57	10	3
	Разходи, посочени по-горе	39	18	7
	Остатък в касата	17	11	8

Горният финансов отчет е представен и одобрен на 4 март на заседанието на тукашното Просветно дружество на немските работници. Лицата, които са внесли пари, или техните пълномощници могат да се запознаят с разписките и счетоводните книги при касиера.

След съставянето на този отчет бяха получени от Кьолн и Ню-Йорк два превода, които ще влязат в следващия отчет. Между това броят на тукашните емигранти, които се нуждаят от помощ, нарасна извънредно много поради неспиращите изселвания от Швейцария и от Франция. Почти всекидневно пристигат тук нови емигранти и повечето от тях са в такова състояние, че се налага не само да им се дава обичайната оскъдна помощ, но и неотложно да се изразходват средства, за да им се осигурят необходимите дрехи. При тези обстоятелства върху долуподписания Комитет ляга още по-голямо бреме, тъй като опитите на други лица и организации да съберат средства за поддържане на тукашните емигранти, както изглежда, не се увенчаха с успех, в резултат на което всички пристигащи тук емигранти се обръщат главно към нас. Благодарение на старанията на тукашните немски работници и на самите емигранти за някои от тях можа да се намери работа. Но твърде много специалности, които са открити за емигрантите в другите места, са тук недостъпни за тях по различни причини и особено поради свирепстващата в свръхнаселения Лондон конкуренция. Освен това притокът

на нови емигранти е толкова голям, че списъкът на нуждаещите се от поддръжка се увеличава всяка седмица.

Макар че при изразходването на намиращите се на разположение на Комитета средства се е спазвала най-строга пестеливост, макар че редовното подпомагане е сведено до най-минимални размери, които допускат тукашните високи цени на предметите от първа необходимост, все пак фондовете на Комитета се топят при тези условия твърде бързо. Ние дори се опасяваме, че скоро няма да бъдем в състояние да предпазим тукашните безработни емигранти от едно бездомно съществуване и крайна нищета.

Затова отново се обръщаме за парични средства към партията в самата Германия. Напомняме на партията, че ако броят на нуждаещите се емигранти в Швейцария и Франция се намалява, то той толкова повече нараства в Лондон; надяваме се, че хората, които се бореха с оръжие в ръка за свободата и честта на немския народ, няма да бъдат принудени да просят милостиня по улиците на Лондон.

Молим всички пожертвувания да се изпращат на адрес: г-н Хайнрих Бауер, 64, Дин-стрийт, Сохо-сквер, Лондон.

Лондон, началото на март 1850 г.

Социалдемократически
емигрантски комитет:
*Карл Маркс, Фр. Енгелс, Х. Бауер,
А. Вилих, Карл Пфендер*

*Напечатано във „Westdeutsche Zeitung“,
бр. 68 от 21 март 1850 г.*

*Печата се по текста на вестника
На руски език се обнародва изцяло
за пръв път*

СВЕТОВНО ДРУЖЕСТВО НА КОМУНИСТИТЕ-РЕВОЛЮЦИОНЕРИ³²¹

Ч Л Е Н 1

Целта на дружеството е свалянето на всички привилегирвани класи, подчиняването на тези класи на диктатурата на пролетарната чрез поддържане на непрекъснатата революция чак до осъществяването на комунизма, който ще бъде последната форма на устройство на човешкото общество.

Ч Л Е Н 2

За да съдейства за осъществяването на тази цел, дружеството създава връзки на солидарност между всички фракции на комунистическата революционна партия, като унищожава — съгласно принципа на републиканското братство — националните разграничения.

Ч Л Е Н

Учредителният комитет на дружеството се конституира като Централен комитет; всякъде, където това се окаже нужно за делото, той ще учреди комитети, които ще поддържат връзка с Централния комитет.

Ч Л Е Н 4

Броят на членовете на дружеството е неограничен, но нито един член не може да бъде приет по друг начин освен единогласно. Изборите в никой случай не трябва да се провеждат чрез тайно гласоподаване.

Ч Л Е Н 5

Всички членове на дружеството се задължават под клетва да спазват точно формулировката на член първи на настоящия устав. Едно изменение, което може да има за последница смекчаване на намеренията, изразени в член първи, освобождава членовете на дружеството от техните задължения.

Ч Л Е Н 6

Всички решения на дружеството се приемат с мнозинство от две трети на гласовете.

*Ж. Видиц, Август Вилих,
Дж. Джулиан Харни, Адан,
К. Маркс, Ф. Енгелс*

Съставено в средата на април 1850 г.

Печата се по ръкописа

*За пръв път обнародвано от Института
по марксизъм-ленинизъм при ЦК на КПСС
през 1926 г. на руски език*

ОТЧЕТ НА СОЦИАЛДЕМОКРАТИЧЕСКИЯ ЕМИГРАНТСКИ КОМИТЕТ В ЛОНДОН

Приход

		£	Шил.	Пенса
		ф		
25 февруари.	Остатък в касата	17	11	8
	От Съюза за социална реформа в Нюйорк	30	18	5
13 март.	От Кьолнския емигрантски комитет	36	—	—
	От А. Ф., член на Просветното работническо дружество	—	5	—
18 март.	Чрез г. Вихман в Хамбург	6	—	—
16 април.	Чрез г. Ремпел в Билефелд	3	—	—
	Чрез г. Енгелс от Е. Б.*	1	—	—
20 април.	От редица английски работници	—	7	—
		95	2	1

Разход

Март.	53	помощи	по	7	шилинга	18	11	—
	7	"	"	10	"	3	10	—
	1	"	"	9	6 пенса	—	9	6
	1	"	"	2	8 ¹ / ₂ пенса	—	2	8 ¹ / ₂
	6	"	"	5	"	1	10	—
	2	"	"	1	"	—	2	—
	2	"	"	4	"	—	8	—
	1	"	"	2	"	—	2	—
					Заемн	2	3	—
					Пощенски и дребни разноски	—	8	8
						27	6	10 ¹ / ₂

* — навярно Елберфелд—Бармен. *Ред.*

				Ф. ст.	Шил.	Пенс
Април.	56	помощи по 6	шиллинга	16	16	—
"	18	" по 5	"	4	10	—
"	2	" по 2	" 6 пенса	—	5	—
"	14	" по 1	" 6 "	1	1	—
"	52	" по 7	"	18	4	—
"	1	" по 8	"	—	8	—
"	54	" по 3	"	8	2	—
"	49	" по 3	" 6 пенса	8	11	6
"	1	" по 6	" 4 "	—	6	4
			Дребни разноси	—	6	5
				58	10	3
				85	17	1½
Остатък .				9	4	11½

Комитетът, учреден на 18 септември 1849 г., е оказвал от момента на своето основаване помощ на приблизително сто емигранти в течение на повече или по-малко продължително време и общата сума на парите, преминали през неговите ръце, възлиза на 161 ф. ст. 7 шилинга и 8½ пенса. Освен това тукашното Просветно дружество на работниците е задоволило срочни нужди на отделни емигранти посредством подписки. На други емигранти то е намерило работа и е предоставило на разположение на всички емигранти своето помещение и вестниците.

Счетоводните книги и разписки, отнасящи се до горния финансов отчет, представен на Просветното дружество на немските работници и одобрен от него, се намират при касиера на Комитета, където лицата, които са внесли суми, или техните пълномощници ще могат да се запознаят с тях.

Неотдавна господата Струве, Бобцин, Бауер (от Щолп) и др. счетовода за нужно да използват своите имена, за да привлекат от Германия значителни парични суми за емигрантите. За тази цел те групирани около себе си известен брой емигранти и вчера на едно събрание организирали свой собствен комитет. От само себе си се разбира, че този нов проект за организиране на успореден комитет не повече ще попречи на нашата дейност, отколкото предишните безуспешни опити.

Както показва финансовият отчет, касата на Комитета е толкова изтощена, че средствата едва ще стигнат за задоволяване на нуждите в течение на една седмица. При това всеки ден постъпват

от емигранти нови заявления за помощ. Ето защо ние още веднаж апелираме към немската социалдемократическа партия да не оставя емигрантите в тежко положение и по възможност по-скоро да изпрати своите вноски до касиера К. Пфендер, 21, Кинг-стрийт, Сохо-сквер, Лондон.

Лондон, 23 април 1850 г.

Социалдемократически
емигрантски комитет:
К. Маркс — председател,
Август Вилих, К. Пфендер,
Фр. Енгелс, Хайнрих Бауер

*Напечатано във вестник „Norddeutsche Freie
Presse“, бр. 349 от 10 май 1850 г.*

*Печата се по текста на вестника
На руски език се обнародва за пръв път*

НЕМСКИТЕ ЕМИГРАНТИ В ЛОНДОН

В последно време паричните пожертвувания в полза на тукашните немски емигранти постъпваха толкова оскъдно, че тези емигранти изпитват тежка нужда. Някои от тях и досега не можаха да намерят работа по своята специалност и вече почти цяла седмица нощуват по улиците и в парковете и буквално гладуват. Различни лица и организации отказват да изпращат пари под предлог, че имало разногласия между комитетите и че разпределението на пожертвуванията между емигрантите било партийно-пристрастно. За това съдействаха господата Струве, Бобцин и др., понеже заявиха, че долуподписаният Комитет поддържал само „комунистите“.

Ние още веднаж заявяваме тук, че сме оказали помощ без каквато и да било разлика на всеки, който е успял да докаже, че е немски емигрант и действително се нуждае от помощ. Това се вижда от нашите счетоводни книги и от разписките, които всеки момент сме готови да представим за проверка от страна на пожертвувателите или техните пълномощници. Един от долуподписаните, Вилих, се обърна на едно пленарно заседание на Комитета, възглавяван от господата Струве, Бобцин и др., към емигрантите, получили помощ от Комитета, с въпроса, кой от тях е питан дали е „комунист“. Нито един не заяви такова нещо.

Заявяваме, че горното твърдение на господата Струве, Бобцин и др. е лъжа и клевета. С това и предлогът, под който различните

лица и организации отказват да поддържат лондонските емигранти, отпада.

Лондон, 14 юни 1850 г.

Социалдемократически
емигрантски комитет:
*К. Маркс, К. Пфендер, А. Вилих,
Ф. Енгелс, Х. Бауер*

Писмата и пожертвованията да се изпращат на адреса на К. Пфендер: 21, Кинг-стрийт, Сохо-сквер, Лондон.

*Напечатано във „Westdeutsche Zeitung“, бр.
149 от 25 юни 1850 г.*

● *Печата се по текста на вестника*

ОТЧЕТ НА СОЦИАЛДЕМОКРАТИЧЕСКИЯ
ЕМИГРАНТСКИ КОМИТЕТ В ЛОНДОН
ЗА МАЙ, ЮНИ И ЮЛИ 1850 г.

Приход

	ф. ст.	Шил.	Пенс
<i>Април 24.</i> Касова наличност по последния отчет . . .	9 4		11 ¹ / ₂
<i>Май.</i> От Ханау чрез гражданина Шертнер 13 ф. ст. след спадане на подоходен данък в размер 7 ш. и 9 п.	12	12	3
От един англичанин	—	2	—
От Франкфурт на М. 20 ф. ст. и 5 ф. ст.	25	—	—
	46	19	2 ¹ / ₂
 <i>Юни.</i>			
От Трир	2	2	6
„ Париж (от немски работници)	1	18	6
Чрез гражданина Пецлер	—	5	—
	4	6	—
 <i>Юли.</i>			
От Франкфурт на М.	30	—	—
„ Кьолн	—	11	4
„ Висбаден (от Раб. съюз)	4	10	—
„ Хамбург („Norddeutsche Freie Presse“)	11	11	10
„ Просветното дружество на работниците в Лондон	7	9	6
„ Франкфурт на М.	20	—	—
„ Нойшадт (Хардт)	4	—	—

От Хамбург (експедиция на вестник „Frei-schütz“	20	10	10
„ Ла-Шо-дьо-Фон	5	—	—
„ Хамбург (от Раб. съюз в Санкт-Георг)	—	17	6
	<u>104</u>	<u>11</u>	<u>—</u>

Разход

				ф.	Шил.	Пенс.
От 24 април	128	помощи	по 3 ш. 6 п.	22	8	—
до 30 май.	27	„	3 „	4	1	—
	26	„	2 „	2	12	—
	31	„	1 „	1	11	—
	25	„	5 „	6	5	—
		Случайни помощи		1	5	—
		Обущарски поправки за емигранти .		—	14	—
		Дребни разходи		—	6	11
				<u>39</u>	<u>2</u>	<u>11</u>

Юни.	58	помощи	по 2 ш.	5	16	—
	59	„	1 „	2	19	—
	25	„	1 „ 6 п.	1	17	6
		Случайни помощи		—	10	—
		Дребни разходи		—	11	6
				<u>11</u>	<u>14</u>	<u>—</u>

Юли.	28	помощи	по 2 ш.	2	16	—
	24	„	1 „	1	4	—
	93	„	— „ 6 п.	2	6	6
		Случайни помощи		1	6	—

Разходи по емигрантското общежитие и трапезарията

7	ф. ст.	9	ш.	6	п.	
5	„	—	—	—	—	} 35 9 6
5	„	10	„	—	—	
5	„	10	„	—	—	
6	„	—	—	—	—	
6	„	—	—	—	—	

За обзавеждане с работ. инвентар	6	—	—
Заеми на емигранти	7	12	6
Заем на емигрант със семейство	1	—	—
Дребни разходи	—	19	3 ¹ / ₂
	<u>14</u>	<u>13</u>	<u>9¹/₂</u>

	Всичко	с: ф.	Шил.	Пенс
Обща сума наприхода	109	10	8 $\frac{1}{2}$	
" " " разхода	109	10	8 $\frac{1}{2}$	
Касова наличност	46	5	6	

Горният финансов отчет бе представен и утвърден на заседанието на Просветното дружество на работниците на 30 юли т. г. Лицата, които са внесли пари, и техните пълномощници могат да прегледат счетоводните книги и разписките.

Тъй като през месец юни вноските постъпваха твърде оскъдно, а нуждата на емигрантите често биваше непоносима, бе решено да се устроят за емигрантите общежитие и трапезария. Тукашното Просветно дружество на работниците, както и част от емигрантите, които си бяха вече намерили работа, дадоха благодарение на своите вноски възможност да се пристъпи към осъществяването на този план. С парите, постъпили по-късно, домът може да бъде обзаведен с необходимите принадлежности и мебели. Сега общежитието се използва от 18 емигранти, а трапезарията — от около 40. Преди всичко бяха привлечени безработни обучащи измежду емигрантите за поправка на необходимите на техните другари обувки. След това Комитетът отпусна пари и предприе необходимите мерки, за да организира в споменатото помещение една производствена работилница за емигрантите и да им даде възможност да покриват отчасти сами разходите за своята издръжка.

Ако този първи опит се оправдае, това мероприятие ще бъде организирано в по-голям мащаб, за което ще бъде своевременно доведено до сведения на публиката. Комитетът очаква, че това двойно мероприятие по оказване помощ на емигрантите и по тяхното трудово устройство ще получи подкрепа във вид на многобройни вноски от Германия, докато емигрантите не могат още сами да осигурят своето съществуване.

Лондон, 30 юли 1850 г.

Социалдемократически
емигрантски комитет:
*Карл Маркс, Фридр. Енгелс, Авг. Вилих,
Карл Пфендер, Хайнр. Бауер*

**ПОСТАНОВЛЕНИЕ
НА ЦЕНТРАЛНИЯ КОМИТЕТ НА СЪЮЗА НА КОМУНИСТИТЕ
ОТ 15 СЕПТЕМВРИ 1850 Г.**

1. Премества се седалището на Централния комитет от Лондон в Кьолн, като се възлага на кьолнския окръг да създаде нов Централен комитет.

2. Обявява Устава на Съюза на комунистите за недействителен и възлага на новия Централен комитет съставянето на нов Устав.

3. На мястото на предишния лондонски окръг създава два независими един от друг окръзи, всеки от които ще се сношава само с общия за всички Централен комитет.

*Съставено при участието на Маркс и Енгелс
на 15 септември 1850 г.*

*Напечатано в „Dresdener Journal und
Anzeiger“, бр.180 от 1 юни 1851 г. в текста
на „Обръщението на Централния комитет
в Кьолн“ от 1 декември 1850 г.*

*Печата се по текста на „Обръщението“
На руски език се обнародва за пръв път*

ОТЧЕТ НА СОЦИАЛДЕМОКРАТИЧЕСКИЯ
ЕМИГРАНТСКИ КОМИТЕТ В ЛОНДОН
ОТ 1 АВГУСТ ДО 10 СЕПТЕМВРИ

Приход

		£.	Шил.	Пенс
		ф.		
<i>Август.</i>	Касова наличност . . .	45	5	6
	Събрано от мис Берг	12	—	—
	От Работническия съюз в Санкт-Георг, Хамбург	2	10	—
	От същия	1	10	—
	От Нойшадт (Хардт)	8	—	—
	От г. К. Флори чрез редакцията на „Deutsche Londoner Zeitung“	—	8	—
<i>Септември.</i>	От Дружеството на немските работници в Париж	2	—	—
	Събрано от г. Джон Берг	17	10	—
Всичко		90	3	6

Разход

<i>Август.</i>	Разходи около емигрантското общежитие и трапезарията	28	9	3
	Разходи около работилницата за четки . . .	7	10	—
	За кожа и т. н.	—	13	6
	56 помощи по 6 п.	1	8	—
	23 „ „ 1 ш.	1	3	—
	6 „ „ 2 ш. 6 п.	—	15	—
	Разни помощи	—	5	6
	4 помощи по 10 ш.	2	—	—

Заеми на емигранти	8	4	—
На 4 души емигранти за прехвърляне в Америка	5	—	—
Пътни разходи за прехвърляне в Шлезвиг-Холщайн	7	3	—
Дребни разходи, пощенски разходи, никасиране и т. н.	—	11	3
<i>Септември.</i> Разходи около общежитието и трапезарията	14	4	8
39 помощи по 6 ш.	—	19	6
2 " " 1 ш.	—	2	—
1 помощ по 10 ш.	}	—	15
1 " " 5 "			
Разпределено по нареждане на вносителя г. Берг	8	15	—
Заеми на емигранти	—	1	18
Дребни разходи	—	—	6
			10
	90	3	6

Тъй като и четирмата долуподписани членове на съществуващия досега Социалдемократически комитет при представянето на този отчет заявиха, че излизат от този комитет, то Дружеството на Грейт-Уиндмил-стрийт назначи една комисия за проверка на счетоводните книги и разписките; тази комисия представи своя доклад на 15 текущия месец и съобщи, че е намерила всичко в пълен ред.

Долуподписаните счетовода за необходимо да оставят всички счетоводни книги и разписки, отнасящи се до тяхната работа в Комитета, при К. Пфендер, досегашен касиер на Комитета — 21, Кинг-стрийт, Сохо-сквер, — тъй като те излязоха не само от състава на Комитета, но и от състава на Дружеството, и тези документи могат да им бъдат необходими в случай на някакви претенции от страна на публиката.

Затова те молят лицата, които са изпратили пари, да назначат свои пълномощници в Лондон, за да прегледат счетоводните книги и разписките, намиращи се у споменатия касиер.

Лондон, 18 септември 1850 г.

*Карл Маркс, Х. Бауер, К. Пфендер,
Фр. Енгелс*

ПРЕДЛОЖЕНИЕ НА ЛОНДОНСКИЯ ОКРЪГ НА СЪЮЗА НА КОМУНИСТИТЕ ДО ЦЕНТРАЛНИЯ КОМИТЕТ НА СЪЮЗА В КЪОЛН

Да се изключат от Съюза на комунистите всички членове на Зондербунда ³²² и преди всичко следните седем души — Шапер, Вилих, Шертнер, Леман, Диц (Освалд), Геберт и Френкел — и да бъдат уведомени за това решение всички окръзи и общини на Съюза, както и Зондербунда в Лондон и неговите ръководители.

1. Членовете на Зондербунда съобщиха на ръководителите на тайните дружества, стоящи във от Съюза, и на емигранти от различни националности за разцеплението на Съюза на комунистите в Лондон, и при това в изопачен вид.

2. Те се намират в състояние на открит бунт против законния Централен комитет в Кьолн, действуват в разрез с неговите решения; изпратеният от тях емисар* пътува из Германия, за да създава Зондербунд.

3. Те нарушиха и продължават да нарушават по отношение на органите на лондонския окръг на Съюза всички задължения, възлагани на членовете на тайните дружества.

4. От момента на разцеплението на Съюза те нарушават всички закони на тайните дружества и тяхното по-нататъшно членуване в редовете на Съюза само би съдействувало за тяхната дейност за разлагане на Съюза.

Съставено при участието на Маркс и Енгелс на 11 ноември 1850 г.

Напечатано в „Dresdener Journal und Anzeiger“, бр. 180 от 1 юни 1851 г. в текста на „Обръщението на Централния комитет в Кьолн“ от 1 декември 1850 г.

*Печата се по текста на „Обръщението“
На руски език се обнародва за пръв път*

* — Гауде. Ред.

УСТАВ НА КОМУНИСТИЧЕСКИЯ СЪЮЗ

(ТЕКСТ С БЕЛЕЖКИ ОТ К. МАРКС)³²³

1. *Целта* на Комунистическия съюз е да постигне с всички средства на пропагандата и политическата борба разрушаване на старото общество—*събаряне на буржоазията**,—духовно, политическо и икономическо освобождение на пролетариата, комунистическа революция. При различните стъпала на развитие, през които трябва да премине борбата на пролетариата, Съюзът винаги е представител на интересите на движението като цяло, а също и винаги се стреми да обедини около себе си и да организира всички революционни сили на пролетариата; това е организация тайна и неподлежаща на разтурване дотогава, докато пролетарската революция не постигне своята крайна цел.

2. *Член* на Съюза може да стане само оня, който отговаря на следните условия:

а) да е свободен от всякаква религия, да се откаже във всекидневния си живот от участие в какъвто и да било църковен съюз и от всякакви обреди освен ония, съблюдаването на които се предписва от гражданските закони;

б) да разбира условията, хода на развитие и крайната цел на пролетарското движение;

в) да се откаже от участие в каквито и да било обединения и от поддържането на каквито и да било частни искания, които са враждебни на целта на Съюза или могат да пречат на нейното осъществяване;

г) да проявява способност и усърдие в пропагандата, непоколебима вяръност на убежденията, революционна енергия;

* Думите, напечатани в получер курсив, са вписани лично от Маркс. *Ред.*

д) да пази в най-строга тайна всички мероприятия на Съюза.

3. Решението за *приемане* в Съюза трябва да бъде взето от общината единодушно. Приемането се извършва по правило от председателя в събрание на общината. Приеманите в Съюза тържествено обещават да се подчиняват безусловно на неговите решения.

4. Който нарушава условията на членството, се изключва. Решение за изключване на отделни членове се взема с мнозинство на гласовете на общината. Централното ръководство може да изключва цели общини, ако за това постъпи заявление от главната община на някой окръг. За изключените членове се довежда до знанието на целия Съюз; те, както и всички подозрителни личности, се подлагат на наблюдение от страна на Съюза.

5. Строежът на Съюза е следният: общини, окръзи, Централен комитет и конгрес.

6. Общините се състоят най-малко от трима членове, живущи в дадена местност. Всяка от общините си избира председател, който ръководи събранията, и негов заместник, който води касата.

7. Общините на дадена страна или провинция се подчиняват на главната община, на *окръга*, който се назначава от Централния комитет. Общините са непосредствено свързани само със своя окръг, а окръзите — с Централния комитет.

8. Общините се събират редовно най-малко веднаж в две седмици; те трябва да се свързват писмено със своите окръзи най-малко веднаж в месеца, а главните общини на окръзите — най-малко веднаж в два месеца с Централния комитет; Централният комитет дава всеки три месеца отчет за положението на Съюза.

9. Председателите на общините и окръзите и техните заместници се избират за една година и могат през всяко време да бъдат сменени от своите избиратели; членовете на Централния комитет могат да бъдат сменени само от конгреса.

10. Всеки член на Съюза е длъжен да плаща месечна вноска, минимумът на която се определя от конгреса. Половината от тези вноски се предават на окръзите, половината — на Централния комитет; те се предназначават за покриване на организационните разходи, за разпространяване на пропагандна литература и за изпращане на емисари. Окръзите носят разходите по преписката със своите общини. Вноските се изпращат всеки три месеца на окръзите, които отправят половината от цялата сума на Централния комитет и едновременно с това дават на своите общини отчет за разхода и прихода. Централният комитет се отчита за получените пари пред конгреса. Извънредните разходи се покриват чрез извънредни вноски.

11. *Централният комитет* е изпълнителният орган на целия Съюз. В неговия състав влизат най-малко трима члена; той се из-

бира и попълва от окръга на местността, която конгресът е определил за седалище на Централния комитет; Централният комитет е длъжен да се отчита само пред конгреса.

12. *Конгресът* е законодателният орган на целия Съюз. Той се състои от делегати на окръжните събрания, всяко от които избира по *един* депутат за всеки пет общини.

13. *Окръжното събрание* е представителството на окръга, което редовно се събира всеки три месеца в окръжния център под ръководството на комитета на главната община за обсъждане дейността на окръжната организация. Всяка община изпраща на него своя делегат. Окръжното събрание за избиране на делегати за конгреса на Съюза се свиква неизменно в средата на юли всяка година.

Чл. 5. Община

Чл. 6. Окръг

Чл. 7. Централен комитет

Чл. 8. Конгрес

Чл. 9. Приемане в съюза

Чл. 10. Изключване

от съюза

(Парични въпроси)*

14. Две седмици след закриването на окръжните изборителни събрания се събира конгресът по правило в мястото, където е седалището на Централния комитет, ако последният не е назначил друго място.

15. Конгресът изслушва от Централния комитет, който присъства на конгреса, но няма решаващ глас, отчетен доклад за цялата негова дейност и за положението на Съюза; той разяснява принципите на политиката, която трябва да следва Съюзът; решава въпроса относно изменения в Устава и назначава мястото, в което трябва да се намира Централният комитет в течение на предстоящата година.

16. Централният комитет може в неотложни случаи да свика извънреден конгрес, който при тези обстоятелства трябва да се състои от делегатите, избрани в окръзите за последния конгрес.

17. Спорове между отделни членове на една и съща община се разрешават окончателно от общината; на един и същ окръг — от главната община на окръга; на различни окръзи — от Централния комитет; жалби от личен характер срещу членове на Централния комитет се предават на конгреса. Спорове между общини на един и същ окръг се решават от главната община на окръга; спорове на общини с техните окръзи или спорове между различни окръзи — от Централния комитет; при това в първия случай се допуска апела-

* Думите, напечатани в получер курсив, са вписани лично от Маркс отдолу на втората страница на ръкописа. *Ред.*

ция до окръжното събрание, във втория — до конгреса. Конгресът разрешава също всички конфликти на Централния комитет с понискостоящи комитети на Съюза.

Съставено на 1 декември 1850 г.

*За пръв път обнародвано в списанието
„Вопросы истории“, кн. 11, 1948 г.*

*Печата се по ръкописа, преписан
лично от Енгелс*

ПРЕДГОВОР КЪМ НЕМСКИЯ ПРЕВОД НА ТОСТА
НА О. БЛАНКИ³²⁴
(С ТЕКСТА НА ТОСТА)

Няколко жалки измамници на народа, така нареченият Централен комитет на европейските социални демократи, а в действителност комитет на европейската централна папльч, под ръководството на господата Вилих, Шапер и т. н., празнуваха в Лондон годишната на февруарската революция. *Луи Блан* — представителят на сантименталния фразьорствуващ социализъм — *интригувайки* против един друг предател на народа, *Ледрю-Ролен*, се присъедини към тази клика от второсортни претенденти. Те прочетоха на своя банкет различни адреси, които им били уж изпратени. Въпреки всичките им усилия те не можаха да измолят от Германия никакво послание. Един благоприятен симптом за развитието на немския пролетариат!

Те писаха също и на *Бланки*, благородния мъченик на революционния комунизъм, с молба да им изпрати адрес. Той им отговори със следния тост:

Предупреждение към народа

Кой подведен камък застрашава бъдещата революция? Същият, о който се разби вчерашната революция: плачевната популярност на буржоата, преоблечени като трибуни.

Ледрю-Ролен, Луи Блан, Кремьо, Мари, Ламартин, Гарние-Пажес, Дюпон дьо л'Ер, Флокон, Албер, Араго, Мараст!

Мрачен списък! Зловещи имена, написани с кървави букви върху всички наважи на демократична Европа.

Временното правителство уби революцията. Върху неговата глава пада отговорността за всички нещастия и за кръвта на толкова хиляди жертви.

Когато умъртвяваше демокрацията, реакцията само вършеше своя занаят. Престъпление извършиха ония изменници, които доверчивият народ се съгласи да счита за свои ръководители и които предадоха народа на реакцията.

Презряно правителство! Без да чува виковете и молбите на народа, то предписва данъка от 45 сантима, който възмущава обхванатите от отчаяние селяни.

То запазва монархическите главни шабове, монархическите съдии, монархическите закони. Измяна!

То преследва работниците на Париж на 16 април; то изпраща в затвора работниците на Лимож; на 27-и то разстрелва руанските работници; то сменя веригите на техните палачи, измамва и тормози всички искрени републиканци. Измяна! Измяна!

Върху него, само върху него лежи ужасната вина за всички бедствия, които унищожиха революцията от 1848 г.!

О, има големи престъпници, но най-лошите от тях са ония хора, в които излъганият от техните ораторски фрази народ бе видял своя меч и своя щит; ония, които той с ентузиазъм бе провъзгласил за властители на своето бъдеще.

Горко им, ако в деня на близкото тържество на народа забравата и снизходителността на масите допуснат на власт дори и само един от тези хора, които измениха на своя мандат! За втори път би бил сложен край на революцията!

Нека работниците винаги помнят списъка на тези проклетни имена; и ако дори само едно, да, дори само едно някога се окаже в революционното правителство, нека всички в един глас викнат: „Измяна!“

Речите, клетвите, програмите отново биха били само мошеничество и измама; същите тези жонглиори биха се върнали, за да вършат същите тези фокуси; това би било първото звено в новата верига от действия на една още побясна реакция! Проклятие и мъст за тях, ако посмеят някога отново да се появят! Ще бъде срам за наивната тълпа и жалко за нея, ако тя още веднаж падне в тяхната мрежа!

Не е достатъчно това, че февруарските фокусници са завинаги изгонени от градските съвети — необходимо е да се предадим от нови изменници.

Изменници ще бъдат ония правителства, които, след като се издигнат върху плещите на пролетариата, не проведат незабавно:

- 1) общо разоръжаване на буржоазните гвардии;
- 2) въоръжаване на всички работници и военното им организиране.

Ще бъде, разбира се, необходимо да се проведат и още много други мероприятия, но те естествено ще произтичат от този пръв акт, който представлява предварителна гаранция, единствен залог за безопасността на народа.

Нито една пушка не трябва да остане в ръцете на буржоазията; иначе няма спасение.

Привържениците на различни учения, които сега взаимно си оспорват смятанията на масите, ще успеят някога да осъществят своите обещания да проведат реформи и да постигнат благосъстояние за народа, но при условия, че не ще захвърлят постигнатото заради неговата сянка.

Те ще пожънат само печални несполуки, ако народът в своето крайно увлечение от теорията не се погрижи за единствения практически, надежден елемент — за силата!

Оръжието и организацията — ето главното оръдие на прогреса, решителното средство за туряне край на нищетата.

Укровото е мечът, у него е и хлябът! Пред оръжието падат по очите си, а невъоръжената тълпа я разгонват. Една Франция, настръхнала с щиковете на работниците — това е пришествието на социализма.

За въоръжените пролетарии не ще има нищо невъзможно, ще изчезнат всички препятствия, всяка съпротива.

Но пролетарии, които са съгласни да се забавляват със смешни разходки по улиците, със садене на дървета на свободата, със звънки фрази на адвокати-

те, ще получат най-напред светена водница, след това оскърбления, накрая — картеч, и винаги мизерия.

Нека народът направи избор!

Затвор Бел-Ил-ан-Мер
10 февруари 1851 г.

*Напечатано като отделна брошура в Берн
през пролетта на 1851 г.*

*Печата се по текста на брошурата
„Предговорът“ се обнародва на руски език
за пръв път*

БЕЛЕЖКИ
ДАТИ ИЗ ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА
НА К. МАРКС И Ф. ЕНГЕЛС
ПОКАЗАЛЦИ

Б Е Л Е Ж К И

¹ След като прекратил излизането си издаваният от Маркс и Енгелс в Кьолн от 1 юни 1848 до 19 май 1849 г. «Neue Rheinische Zeitung» («Нов рейнски вестник»), този, по думите на В. И. Ленин, ненадминат орган на революционния пролетариат, Маркс не се отказал от мисълта да възобнови в един или друг вид издаването на собствен орган. За своето намерение той писал на Енгелс в Швейцария, поканвайки го да дойде в Лондон, за да започне съвместно с него това издаване. Предприетите от Маркс мерки за събиране на средства и намиране на издател се увенчали с успех и в средата на декември 1849 г. било сключено споразумение между Конрад Шрам, който преговарял в качеството на отговорен редактор, и хамбургската книжарска фирма Шуберт и К^о за издаване на списание «Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue» («Нов рейнски вестник. Политико-икономически преглед»). Задачите на списанието са били да направи изводи от революцията от 1848—1849 г. въз основа на историко-материалистическия анализ на преживения период, да изясни характера на новата историческа обстановка и да разработи по-нататък тактиката на революционната пролетарска партия. По-голямата част от материалите (статии, прегледи, рецензии) били писани от Маркс и Енгелс, които привлекли като сътрудници също и свои привърженици — В. Волф, И. Вайдемайер, И. Г. Екариус. Освен това в кн. 1 била поместена бележката на К. Блинд «Австрийската и пруската партия в Баден», а в кн. 4 — стихове от френския демократ Луи Менар.

Като място на издаването бил посочен върху корицата наред с Лондон, където се намирали Маркс и Енгелс, и Хамбург, където се печатало списанието, също и Нюйорк, тъй като във връзка с емигрирането на голям брой участници в германската революция от 1848—1849 г. в Америка Маркс и Енгелс разчитали да намерят там почва за разпространяване на списанието. Изхождайки от възможността за нов революционен подем, те предполагали в скоро време да преминат към издаването на седмичен, а след това и на всекидневен вестник (виж настоящия том, стр. 544—545). Обаче те не успели да осъществят този план. Излезли всичко 6 книжки на списанието; последната, двойна книжка (5—6) излязла в края на ноември 1850 г. Всички по-нататъшни опити да се продължи издаването не успели поради полицейските репресалии в Германия и липсата на материални средства.

Текста на «Съобщението» Маркс изпратил на 19 декември 1849 г. на И. Вайдемайер във Франкфурт-на-Майн с молба да го помести в «Neue Deutsche Zeitung» («Нов немски вестник»); «Съобщението» било напечатано в броеве 14, 23, 31 от 16, 26 януари и 5 февруари 1850 г. «Съобщението» било напечатано и в изданията от Херман Бекер в Кьолн «Westdeutsche Zeitung» («Западногермански вестник») бр. 6 от 8 януари 1850 г.; в «Berliner Zeitung» («Бернски вестник») бр. 361 от 27 декември 1849 г.; в «Düsseldorfer Zeitung» («Дюселдорфски вестник») бр. 9 от 10 януари 1850 г. и в «Schweizerische National-Zeitung» («Швейцарски национален вестник») бр. 8 от 10 януари 1850 г. — 5.

² «The Northern Star» («Северна звезда») — английски седмичен вестник, централен орган на чартистите; основан през 1837 година; излизал до 1852 г., отначало в Лидс, а от ноември 1844 г. в Лондон. Основател и редактор на вестника бил Ф. О'Конор, в редакцията влизал също Дж. Харни. От 1843 до 1850 г. във вестника са били печатани статии и бележки от Ф. Енгелс. — 7.

³ «The Times» («Времена») — най-големият английски всекидневен вестник с консервативно направление; основан в Лондон през 1785 г. — 7.

⁴ Има се предвид памфлетът на дребнобуржоазния публицист К. Хайнцен «Поукни от революцията», обнародван в «Deutsche Londoner Zeitung» («Немски лондонски вестник») броеве 241 и 242 от 9 и 16 ноември 1849 г. Демагогските радикални фрази, съдържащи се в този памфлет, излагали на удар цялата революционна немска емиграция в Англия; така авторът на едно писмо, поместено в «Times» от 23 ноември 1849 г. с подпис «Антисоциалист», позовавайки се на изказванията на К. Хайнцен, призовавал английския министър на вътрешните работи «да изгони в 24 часа от Англия лицата, проповядващи тези дяволски доктрини».

«Deutsche Londoner Zeitung» — седмичен вестник на немските емигранти в Лондон, излизал от април 1845 до февруари 1851 г., като се ползвал от материалната подкрепа на сваления от престола херцог Карл Брауншвайгски. Редактор бил дребнобуржоазният демократ Луи Бамберггер. През 1849—1850 г. вестникът обнародвал главно статии от К. Хайнцен, Г. Струве и други дребнобуржоазни демократи; наред с това на неговите страници били препечатани «Манифестът на Комунистическата партия» (през март 1848 г.), първата глава от «Класовата борба във Франция» от К. Маркс (през април 1850 г.), част от «Трети международен преглед» от К. Маркс и Ф. Енгелс (през февруари 1851 г.) и редица декларации, подписани от Маркс и Енгелс. — 7.

⁵ Трудът на К. Маркс «Класовата борба във Франция от 1848 до 1850 г.» представлява серия от статии под общ надслов «От 1848 до 1849», написани специално за списание «Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue». В този труд е дадено материалистическо обяснение на един цял период от френската история и са разработени извънредно важни положения на революционната тактика на пролетариата. Първоначалният план на труда включвал 4 статии: «Юнското поражение от 1848 г.», «13 юни 1849 г.», «Последствията от 13 юни на континента» и «Съвременното положение в Англия». Но в броеве 1, 2 и 3 на списанието били напечатани 3 статии: «Юнското поражение от 1848 г.», «13 юни 1849 г.» и «Последствията от 13 юни 1849 г.». Въпросите за влиянието на юнските събития от 1849 г. върху континента и за положението в Англия получили осветление в други материали на списанието, по-специално в международните прегледи, написани съвместно

от Маркс и Енгелс. През 1895 г. в Берлин «Класовата борба във Франция» била издадена като отделно издание с увод от Ф. Енгелс. В това издание Енгелс допълнително добавил и четвърта глава, в която влезли посветените на френските събития раздели от «Трети международен преглед» (виж настоящия том, стр. 462—465 и 471—481). Енгелс нарекъл тази глава «Отмяняване на всеобщото избирателно право през 1850 г.»; на 13 февруари 1895 г. той писал на Р. Фишер, че тази четвърта глава «ще послужи за същественото завършване на труда като цяло, без което брошурата би имала фрагментарен характер». Тогава били изменени и заглавията на първите три глави: I. «От февруари до юни 1848 г.», II. «От юни 1848 до 13 юни 1849 г.», III. «От 13 юни 1849 г. до 10 март 1850 г.». В настоящото издание заглавията на първите три глави се дават според текста на списанието, а четвъртата глава се дава в съответствие с изданието от 1895 г. — 9.

- 6 Въстанието в Париж на 5—6 юни 1832 г. било подготвено от лявото крило на републиканската партия, от тайните революционни дружества, в това число и от Дружеството на приятелите на народа; като повод за въстанието послужило погребението на генерал Ламарк, който се намирал в опозиция на правителството на Луи Филп. Взелите участие във въстанието работници издигнали редица барикади и се защищавали с голямо мъжество и твърдост.

Въстанието на работниците в Лион през април 1834 г., проведено под ръководството на тайното републиканско Дружество за правата на човека и гражданина, спада към първите масови акции на френския пролетариат. Въстанието, което било подкрепено от републиканците в редица други градове, особено в Париж, било жестоко потушено.

Въстанието на 12 май 1839 г. в Париж, в което главна роля пак играли революционните работници, било подготвено от тайното републиканско-социалистическо Дружество на годишните времена под ръководството на О. Бланки и А. Барбес; то било разгромено от войските и националната гвардия. — 12.

- 7 *Робер Макер* — тип на ловък гешефтар-пройдоха, създаден от знаменития френски актьор Фредерик Леметр и увековечен в карикатурите на Оноре Домие. Образът на Робер Макер представлявал сатира срещу господството на финансовата аристокрация през периода на Юлската монархия. — 14.

- 8 *Зондербунд* — сепаративен съюз на седемте икономически изостанали католически швейцарски кантона, сключен през 1843 г. за оказване съпротива срещу прогресивните буржоазни преобразования в Швейцария и в защита на привилегиите на църквата и езуитите. Реакционните попълзновения на Зондербунда срещнали противодействие от страна на буржоазните радикали и либерали, които в средата на 40-те години получили пресвек в повечето кантони и в швейцарския федерален съвет. Решението на швейцарския федерален съвет през юли 1847 г. за разтурянето на Зондербунда послужило за повод за откриването от Зондербунда в началото на ноември на военни действия против останалите кантони. На 23 ноември 1847 г. армията на Зондербунда била разбита от войските на федералното правителство. През периода на войната на Зондербунда реакционните западноевропейски държави, които по-рано влизали в Съвещения съюз — Австрия и Прусия, — направили опит да се намесват в швейцарските работи в полза на Зондербунда. Гизо застанал фактически на позицията на подкрепа на тези държави, като взел под своя защита Зондербунда. — 15.

- 9 В Бюзанс (департамент Ендр) било извършено през пролетта на 1847 г. по инициатива на гладуващите работници, жители на околните села, напа-

дение срещу продоволствените складове, принадлежащи на спекулантите; това довело до кърваво сблъскване на населението с войските. Събитията в Бюзанс предизвикали жесток правителствени репресии: четирма непосредствени участници в събитията били екзекутирани на 16 април 1847 г., а мнозина други били осъдени на каторжен труд. — 16.

- ¹⁰ *«Le National»* («Национален вестник») — френски всекидневен вестник, излизал в Париж от 1830 до 1851 г.; орган на умерените буржоазни републиканци. Най-видните представители на това направление в състава на временното правителство били Мараст, Бастид и Гарние-Пажес. — 17.
- ¹¹ *«La Gazette de France»* («Вестник на Франция») — всекидневен вестник, излизал в Париж след 1631 г., през 40-те години на XIX в. бил орган на легитимистите — привържениците на реставрацията на династията на Бурбоните. — 18.
- ¹² В първите дни на съществуването на временното правителство възникнал въпросът за избиране на държавно знаме на Френската република. Революционните работници от Париж искали да бъде обявено за държавно знаме червеното знаме, което било вдигнато в работническите предградия на Париж през време на юнското въстание в 1832 г. Представителите на буржоазията настоявали на трицветното (синьо-бяло-червено) знаме, което било знамето на Франция в периода на буржоазната революция в края на XVIII в. и на империята на Наполеон I. Още до революцията от 1848 г. това знаме било емблема на буржоазните републиканци, групирани около вестник *«National»*. Представителите на работниците били принудени да се съгласят да бъде обявено трицветното знаме за знаме на Френската република. Обаче към дръжката на знамето се прикрепвала червена розетка. — 21.
- ¹³ *«Le Moniteur universel»* («Всеобщ вестител») — френски всекидневен вестник, официален правителствен орган, който под това название излизал в Париж от 1789 до 1869 г. На страниците на *«Moniteur universel»* се печатали задължително правителствените наредби, парламентарните отчети и други официални материали; през 1848 г. във вестника се печатали и отчетите за заседанията на Люксембургската комисия. — 21.
- ¹⁴ *Jacques le bonhomme*, или *Jacques Vohomme* (Жак-простак) — презрително прозвище, с което дворяните наричали селяните във Франция. — 25.
- ¹⁵ Става дума за сумата, отпусната през 1825 г. от френската кралска власт като компенсация на аристократите, имуществата на които били конфискувани през време на френската буржоазна революция в края на XVIII век. — 25.
- ¹⁶ *Лацарони* — прозвище на декласираните, лумпенпролетарските елементи в Италия; лацароните нееднократно са били използвани от реакционно-монархическите кръгове в борбата им против либералното и демократичното движение. — 27.
- ¹⁷ Според английския «закон за бедните», приет през 1834 г., се е допускала само една форма на подпомагане на бедните — тяхното настаняване в работни домове, където работниците били заети с непроизводителна, еднообразна и изнурителна работа; тези работни домове били кръстени от народа «бастилии за бедните». — 27.

- ¹⁸ Става дума за изборите за главен щаб на националната гвардия, назначени за 18 март, и за Учредително национално събрание, назначени за 9 април. Парижките работници, които се групирани около Бланки, Дезами и др., настоявали за отсрочване на изборите, изтъквайки необходимостта да бъде проведена съответна разяснителна работа сред населението. — 28.
- ¹⁹ Революционната демонстрация на народните маси на 15 май 1848 г., в която главна роля играли парижките работници начело с Бланки и др., преминала под лозунга за по-нататъшно задълбочаване на революцията и подкрепа на революционното движение в Италия, Германия и Полша. Нахлулите в заседателната зала на Учредителното събрание демонстранти поискали да бъдат изпълнени обещанията за осигуряване на хляб и работа на работниците и за създаване на министерство на труда; те направили опит да разгонят Учредителното събрание и да създадат ново временно правителство. Народната демонстрация от 15 май била потушена, а нейните вождове — Бланки, Барбес, Албер, Распай — арестувани. — 31.
- ²⁰ Виж настоящото издание, том 5, стр. 134—136. — 33.
- ²¹ «*La Réforme*» («Реформа») — френски всекидневен вестник, орган на дребнобуржоазните демократи-республиканци и на дребнобуржоазните социалисти; издавал се в Париж от 1843 до 1850 г. От октомври 1847 г. до януари 1848 г. Енгелс е обнародвал в този вестник редица статии. — 36.
- ²² Има се предвид уводната статия в «*Journal des Débats*» от 28 август 1848 г.
- «*Journal des Débats*» — съкратено название на френския всекидневен буржоазен вестник «*Journal des Débats politiques et littéraires*» («Вестник за политически и литературни дебати»), основан в Париж през 1789 г. През периода на Юлската монархия бил правителствен вестник — орган на орлеанската буржоазия. През време на революцията от 1848 г. вестникът изразявал възгледите на контрареволуционната буржоазия, на така наречената партия на реда. — 38.
- ²³ Според библейската легенда Саул, първият цар на еврейското царство, поразил в борба с филистимляните хиляди свои врагове, а неговият оръжеоносец Давид, когото Саул покровителствувал — десетки хиляди. След смъртта на Саул Давид станал цар на еврейското царство. — 45.
- ²⁴ *Лилия* — хералдичният знак на монархията на Бурбоните, *теменушки* — емблемата на бонапартистите. — 46.
- ²⁵ Маркс се позовава на едно съобщение от Париж от 18 декември, подписано с кореспондентския знак на Фердинанд Волф, в «*Neue Rheinische Zeitung*» бр. 174 от 21 декември 1848 г. Възможно е посочените думи да принадлежат на самия Маркс, който е подхвърлял на грижлива редакция целия материал на вестника. — 46.
- ²⁶ *Ушите на Мидас* — магарешки уши, с които според древното предание Аполон наградил фригийския цар Мидас. — 48.
- ²⁷ Антибонапартистският печат наричал президента Луи Бонапарт с името на Сулук, президент на републиката Ханти, който се обявил на 26 август 1849 г. за император и се прославил със своята жестокост и високомерие.

- Тусен-Лувертюр — вожд на революционното движение на негрите на остров Хаити, насочено против господството на испанците и англичаните в периода на Френската буржоазна революция в края на XVIII век. — 48.
- ²⁸ Става дума за английския генерал Дж. Монке, който използвал подчинените му правителствени войски за реставрацията на династията на Стюартите през 1660 г. — 54.
- ²⁹ На 7 март — 3 април 1849 г. се гледал в Бурже процесът на участниците в събитията от 15 май 1848 г. (виж бележка 19). Бланки бил осъден на 10 години единичен затвор. Дефлот, Собрне, Распай, Албер и други — на различни срокове тъмничен затвор и заточение в колониите. — 62.
- ³⁰ Генерал Бреа, който командувал част от войските при потушаването на юнското въстание на парижкия пролетариат, бил убит от въстаници при заставата във Фонтенебло на 25 юни 1848 г. Във връзка с това били екзекутирани двама участници във въстанието. — 62.
- ³¹ В първото и във всички по-нататъшни издания на «Класовата борба във Франция от 1848 до 1850 г.» погрешно е написано 29 май. В действителност Законодателното събрание се открило на 28 май 1849 г. — 64.
- ³² Член V се отнася до уводната част на конституцията; членовете на основния текст на конституцията са означени с арабски цифри. — 66.
- ³³ Събранието на дейците от партията на Планината се състояло вечерта на 12 юни 1849 г., в редакционното помещение на всекидневния вестник на фуриеристите «*La Démocratie Pacifique*» («Мирна демокрация»), който излизал в Париж през 1843—1851 г. под редакцията на В. Консидеран. Участниците в събранието се отказали да прибягнат до силата на оръжието и решили да се ограничат с мирна демонстрация. — 69.
- ³⁴ В един манифест, обнародван във вестник «*Le Peuple*» («Народ») бр. 206 от 13 юни 1849 г., «Демократичната асоциация на приятелите на конституцията» призовавала парижките граждани да излязат на мирна демонстрация, за да протестираат против «дръзките претенции» на изпълнителната власт. — 70.
- ³⁵ Прокламацията на Планината била напечатана в «*Réforme*» и в «*Démocratie Pacifique*», а също и във вестника на Прудон «*Peuple*» на 13 юни 1849 г. — 70.
- ³⁶ Маркс има предвид комисията от трима кардинали, която, използвайки подкрепата на френската армия, след потушаването на Римската република възстановила в Рим реакционния режим. Кардиналите носели червена дреха. — 74.
- ³⁷ «*Le Siècle*» («Век») — всекидневен вестник, излизал в Париж от 1836 до 1939 г.; през 40-те години на XIX век отразявал възгледите на оная част от дребната буржоазия, която се ограничавала с искането на умерени конституционни реформи. — 75.
- ³⁸ «*La Presse*» («Преса») — всекидневен буржоазен вестник, излизал в Париж след 1836 г.; през 1848—1849 г. бил орган на буржоазните републиканци; по-късно вестникът станал бонапартистки. — 75.

- ⁸⁹ Има се предвид граф Шамбор (който сам се наричал Хенрих V), претендент за френския престол от по-стария клон на династията на Бурбоните. Наред с Висбаден една от главните резиденции на Шамбор в Западна Германия бил гр. Емс. — 75.
- ⁴⁰ В околностите на Лондон, в Клермонт, живеел избягалият от Франция след февруарската революция от 1848 г. Луи-Филип. — 76.
- ⁴¹ «*Motu proprio*» («по собствено благоволение») — началните думи на особен вид папски послания, издавани без съгласуване с кардиналите и засягащи обикновено вътрешнополитически и административни въпроси на Папската област. В дадения случай става дума за обръщението на папа Пий IX от 12 септември 1849 г. — 77.
- ⁴² Из стихотворението на немския поет Г. Хервег «От планините» («Aus den Bergen»). Виж G. Herwegh. «Gedichte eines Lebendigen» («Стихове от един жив човек»). — 77.
- ⁴³ Този извод за възможност за победа на пролетарската революция само едновременно в напредналите капиталистически страни и следователно за невъзможност за победа на революцията в една страна, който получи най-завършена формулировка в труда на Енгелс «Принципите на комунизма» (1847), е правен за периода на домонополистическия капитализъм. В новите исторически условия, в периода на монополистичния капитализъм, В. И. Ленин, изхождайки от открития от него закон за неравномерността на икономическото и политическото развитие на капитализма в епохата на империализма, дойде до нов извод — за възможност за победа на социалистическата революция първоначално в няколко или дори в една, отделно взета, страна и за невъзможност за едновременна победа на революцията във всички страни или в повечето страни. Формулировката на този нов извод беше за пръв път дадена в статията на В. И. Ленин «За лозунга Европейски съединени щати» (1915). — 82.
- ⁴⁴ Резултатът не съпада: трябва да бъде 578,178,000, а не 538,000,000; очевидно в цифровите данни се е промъкнала някаква грешка. Това обаче не влияе върху общия извод: в единия, и в другия случай на глава от населението се падат по-малко от 25 фр. чист доход. — 87.
- ⁴⁵ В департамента Гар били произведени във връзка със смъртта на депутата дьо Бон допълнителни избори. С мнозинство от 20 хиляди гласа от 36 хиляди е бил избран кандидатът на привържениците на Планината Фавон. — 88.
- ⁴⁶ За да окаже влияние върху избирателите при допълнителните избори за Законодателното събрание, които трябвало да се произведат на 10 март 1850 г., правителството разделило територията на Франция на пет големи военни окръга, в резултат на което Париж и съседните му департаменти се оказали окръжени от останалите четири окръга, начело на които били поставени най-отявлени реакционери. Подчертавайки сходството между неограничената власт на тези реакционни генерали и деспотичната власт на турските паши, републиканската преса нарекла тези окръзи вилаети. — 89.
- ⁴⁷ Има се предвид посланието на президента Луи Бонапарт от 31 октомври 1849 г. до Законодателното събрание, в което той съобщавал, че приел оставката на правителството на Баро и образувал ново правителство. — 89.

- ⁴⁸ В едно послание от 10 ноември 1849 г. новоназначеният парижки префект на полицията Карлие апелирал да се създаде «социална лига против социализма» за защита на «религията, труда, семейството, собствеността, политическата благонадеждност». Посланието било обнародвано в «*Moniteur universel*» от 11 ноември 1849 г. — 89.
- ⁴⁹ «*Le Napoléon*» («Наполеон») — седмичен бонапартистки вестник, орган на Луи Бонапарт; излизал в Париж от 6 януари до 19 май 1850 г. — 90.
- ⁵⁰ Дърветата на свободата били посадени по улиците на Париж след победата на февруарската революция от 1848 г. Посаждането на дърветата на свободата — обикновено дъбове и тополи — станало традиция във Франция още през периода на буржоазната революция в края на XVIII в. и било на времето си узаконено с постановление на Конвента. — 93.
- ⁵¹ Юлската колона, издигната в Париж в 1840 г. за ознаменуване деня на падането на Бастилията — 14 юли 1789 г., — се украсявала след февруарската революция през 1848 г. с венци от имортели. — 93.
- ⁵² F. Vidal. «*De la répartition des richesses*». Paris, 1846. — 94.
- ⁵³ Кобленц — град в Западна Германия, център на контрареволуционната емиграция през време на френската буржоазна революция от края на XVIII век. — 97.
- ⁵⁴ Това гледище било изказано от Прудон в една полемика против буржоазния икономист Ф. Бастиа, печатана на страниците на вестник «*Voix du Peuple*» («Народен глас») през ноември 1849 — февруари 1850 г. Тази полемика била възпроизведена в отделно издание, излязло в Париж през 1850 г. под заглавие: «*Gratuité du crédit. Discussion entre m. Fr. Bastiat et m. Proudhon*» («Безплатен кредит. Дискусия между г-н Фр. Бастиа и г-н Прудон»). — 100.
- ⁵⁵ През 1797 г. английското правителство издало специален закон за банковата рестрикция (ограничение), който установявал принудителен курс на банкнотите и отменявал обмяната на банкнотите срещу злато. Обмяната на банкнотите срещу злато била възобновена едва през 1819 г. — 100.
- ⁵⁶ Става дума за парижкия търговец Александър Леклер, награден с ордена на Почетния легион за това, че като национален гвардеец участвувал заедно със синовете си в потушаването на юнското въстание от 1848 г. — 101.
- ⁵⁷ Има се предвид комисията от 17 орлеанисти и легитимисти — депутати от Законодателното събрание, назначена по разпореждане на министъра на вътрешните работи от 1 май 1850 г., за да състави проект за нов изборителен закон. Нейните членове били наречени бургграфове като намек за неоправданите претенции за власт и реакционните домогвания на тези монархически дейтели; прозвището е заимствувано от едноименната историческа драма на В. Хюго. — 102.
- ⁵⁸ «*L'Assemblée nationale*» («Национално събрание») — всекидневен френски вестник с монархическо-легитимистко направление, излизал в Париж от 1848 до 1857 г. През 1848—1851 г. отразявал възгледите на привържениците на слиянето на двете династически партии — легитимистите и орлеанистите. — 104.

- ⁵⁹ *«Le Constitutionnel»* («Конституционалистски вестник») — френски всекидневен буржоазен вестник; излизал в Париж от 1815 до 1870 г.; през 40-те години бил орган на умереното крило на орлеанстите; в периода на революцията от 1848 г. изразявал възгледите на контрареволуционната буржоазия, която се групирала около Тьер; след държавния преврат през декември 1851 г. — бонапартистки вестник. — 104.
- ⁶⁰ Имат се предвид два документа: «Отчет на Планината пред народа», обнародван във вестник *«Peuple de 1850»* («Народ от 1850 годнна») бр. 6 от 11 август 1850 г., и възванието «Към народа», обнародвано в същия вестник бр. 7 от 14 август 1850 г. — 105.
- ⁶¹ *Baiser Lamourette* (целувката на Ламурет) — намек за известния епизод от времето на френската буржоазна революция от края на XVIII век. На 7 юли 1792 г. депутатът от Законодателното събрание Ламурет предложил да се тури край на всички партийни разпри чрез братска целувка. Под влиянието на това предложение представителите на враждебните партии се хвърлили едни на други в обятията, но, както и трябвало да се очаква, тази лицемерна «братска целувка» била забравена още на другия ден. — 105.
- ⁶² *«Le Pouvoir»* («Власт») — бонапартистки орган, излизал в Париж през 1849 г. под редакцията на Гранне дьо Касанияк. — 106.
- ⁶³ Съгласно член 32-и от конституцията на Френската република се предвиждало да бъде създадено за времето, когато Законодателното събрание не заседавало, постоянна комисия, съставена от 25 избрани членове и от бюрото на Събранието. През 1850 г. тази комисия се състояла фактически от 39 души: 11 членове на бюрото, 3-ма квестори и 25 избрани членове. — 107.
- ⁶⁴ *In partibus infidelium* (буквално: «в страната на неверните») — добавка към титлата на католически епископи, назначавани на чисто номинални епископски длъжности в нехристиянските страни. Този израз често се среща у Маркс и Енгелс по отношение на различни емигрантски правителства, образувани в чужбина, без да се държи никаква сметка за реалната обстановка в страната. В дадения контекст става дума за набелязания министерски кабинет в състава дьо Левнс, Сен-Приста, Берне, Пасторе и Д'Ескара, в случай че дойде на власт легитимисткият претендент граф Шамбор. — 107.
- ⁶⁵ Има се предвид така нареченият «висбаденски манифест» — един циркуляр, съставен на 30 август 1850 г. във Висбаден от секретаря на легитимистката фракция в Законодателното събрание Дьо Бартелими по поръчение на граф Шамбор. В този циркуляр се определяла политиката на легитимистите в случай че дойдат на власт; граф Шамбор заявявал, че «официално и категорично отхвърля каквото и да било обръщение към народа като подразбиращо се отказване от великия национален принцип на наследствената монархия». Тази декларация предизвикала полемика в печата във връзка с протеста на редица монархисти начело с депутатата Ларошжаклен. — 107.
- ⁶⁶ *«Германската кампания за имперската конституция»* представлява скици върху историята на баденско-пфалцкото въстание през 1849 г., над които Енгелс започнал да работи наскоро след като пристигнал в Швейцария заедно с последните бойци от претърпялата поражение въстаническа армия. По съвета на Маркс, който още от Париж му писал за това през първата половина на август 1849 г., Енгелс придал на своя труд характер на памфлет,

насочен против дребнобуржоазните демократи. Първоначално той възнамерявал да издаде този труд във вид на отделна брошура и при съдействието на членовете на Съюза на комунистите Ж. Шабелиц и И. Вайдемайер търсел издател за нея. Обаче предприетите от Маркс мерки за издаване на собствено списание накарали Енгелс да се откаже от първоначалното си намерение. В Швейцария Енгелс посвещавал, както изглежда, главното си внимание на събирането на материали; през октомври му се наложило да прекъсне работата във връзка с преместването му в Англия, където се намирал вече Маркс. В Лондон работата върху скиците била възобновена и първите две глави — «Рейнска Прусия» и «Карлсруе» — влезли в първата книжка на «Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue». Трудът бил напълно завършен през февруари 1850 г. Произведението на Ф. Енгелс «Германската кампания за имперската конституция» не е било преиздадено през живота на автора. На немски език то е било за пръв път прелечатано от Ф. Мering през 1902 г. в сборника «Aus dem literarischen Nachlass von K. Marx, F. Engels und F. Lassalle» («Из литературното наследство на К. Маркс, Ф. Енгелс и Ф. Ласал»), том III. — 113.

⁶⁷ Припев на една песен, която била широко разпространена в Южна Германия в периода на революцията от 1848—1849 г. — 115.

⁶⁸ «Окръжен от морето Шлезвиг-Холщайн» — песен на борците за освобождение на Шлезвиг-Холщайн от датско господство. — 115.

⁶⁹ Имперската конституция била приета от Франкфуртското събрание на 28 март 1849 г. Тя отразявала създалия се по онова време в събранието компромис между демократическата партия и буржоазно-либералния център и се отличавала с противоречив характер. Установявайки демократични свободи, тя в същото време поверявала изпълнителната власт на имперското правителство, възглавявано от императора. Феодалните повинности и парични задължения, свързани със земята, не се отменяли, а подлежали на изкупване. Тази конституция означавала стъпка към обединяване на Германия; но нейният основен недостатък, подчертавал Енгелс, се състоял в това, че тя е представлявала само къс хартия, понеже не е имало зад нея никаква сила за провеждане в живота на нейните положения. Правителствата на почти всички големи германски държави (Прусия, Саксония, Бавария, ХанOVER и др.) отказали да признаят конституцията; единствени нейни защитници се оказали народните маси, които започнали въоръжена борба в Рейнската провинция, Дрезден, Баден и Пфалц под ръководството на дребнобуржоазните демократи. — 115.

⁷⁰ «Мартенските съюзи» в различните градове на Германия били клонове на «Централния мартенски съюз», организиран във Франкфурт на Майн в края на ноември 1848 г. от членове на левичата на франкфуртското Национално събрание. Ръководителите на «мартенските съюзи» — дребнобуржоазните демократи Фрьобел, Симон, Руге, Фогт — подменяли революционното действие с фразата, проявявали страхлива половинчатост и нерешителност, неспособност да водят борба с контрареволуцията. В редица свои трудове Маркс и Енгелс подлагат на безпощадна критика дейността на «мартенските съюзи» и на техните дребнобуржоазни ръководители. — 115.

⁷¹ *Клетвата на Грютли* — една от легендите, създали се около основаването на Швейцарския съюз. Според преданието представители на три кантона се

събрали през 1307 г. на поляната Грютли (или Рютли) и се заклели да бъдат верни на съюза в съвместната борба против австрийското владичество. — 116.

⁷² *Крайната левица на Франкфуртското събрание* (Руге, Шльофел, Циц, Трюцшлер и др.) представлявала предимно дребната буржоазия, но се ползувала с подкрепа и от страна на част от немските работници. Тази фракция, която декларирала своята привързаност към републиката и революционните методи на борба, в същото време постоянно проявявала страхливост и нерешителност в провеждането на революционните мероприятия и в мобилизирането на масите против настъпващата контрареволуция. Дребнобуржоазно-федералистките възгледи на лидерите на тази фракция ѝ пречели да заеме ясна позиция по въпроса за националното единство на Германия. През април—май 1849 г., след като консервативните и значителен брой от либералните депутати напуснали Събранието, дребнобуржоазните демократи (левицата и крайната левица) получили в него мнозинство. На 30 май 1849 г. във връзка с опасността от разгонване Събранието пренесло своето седалище в Шутгарт, главния град на Вюртемберг, правителството на който поддържало изчаквателен неутралитет. В този град Събранието продължавало да провежда същата политика на задържане на народа от откритата революционна борба. Предвид на отказа на пруския крал от императорската корона и измяната на имперския регент, австрийския ерцхерцог Йохан, Събранието избрало на 6 юни 1849 г. измежду своите членове *имперско регентство* от 5 души (Ф. Раво, К. Фогт, Г. Симон, Ф. Шюлер и А. Бехер). Опитите на регентството да осигури победа на революцията с помощта на парламентарни средства претърпели пълен неуспех; на 18 юни Националното събрание било разгонено от войските на Вюртемберг. — 116.

⁷³ Обещаната статия за похода на Мерославски в списание «*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*» не била обнародвана. — 118.

⁷⁴ Въоръженото въстание в Дрезден станало на 3—8 май 1849 г. За повод на въстанието послужили отказът на саксонския крал да признае имперската конституция и назначаването от него на крайния реакционер Чински на поста премиер-министър. Буржоазията и дребната буржоазия почти не участвували в борбата, главна роля в барикадните боеве изиграли работниците. Ръководители на въстанието били С. Чирнер, М. Бакунин и др. В отговор на призива на дрезденските барикадни борци за помощ лайпцигските дребнобуржоазни демократи се ограничили със словесни декларации. Градският съвет и градското опълчение на Лайпциг не само отказали да се притекат на помощ на дрезденските въстаници, но и жестоко потушили избухналото в Лайпциг въстание на работниците и занаятчиите, които се опитали да попречат на изпращането на части от лайпцигския гарнизон в Дрезден. — 119.

⁷⁵ *Code Napoléon* (Наполеонов кодекс) — гражданският кодекс, обнародван от Наполеон през 1804 г.; разпрострян бил върху завоюваните от французите области на Западна и Югозападна Германия и продължавал да действа в Рейнската провинция след нейното присъединяване към Прусия. Енгелс го нарекъл «класически сборник на законите на буржоазното общество». — 120.

⁷⁶ *Ландвер* — част от въоръжените сили, обхващаща подлежащите на мобилизация стари набори, преминали военната служба в постоянната армия и резерва. Според пруските закони свикването на ландвера е било възможно само в случай на война. — 122.

- ⁷⁷ *Франкфуртското имперско правителство* било създадено по решение на франкфуртското Национално събрание от 28 юни 1848 г. в качеството на временно централно правителство. Това правителство, което фактически не е разполагало нито с бюджет, нито с армия, не представлявало никаква реална сила; скоро то се превърнало в помагач на контрареволуцията. — 124.
- ⁷⁸ *Шурмуването на оръжейния склад в Прюм* на 17—18 май 1849 г. било предприето от демократите при поддръжката на работниците от Трир и близките населени пунктове. Целта на участниците в шурмуването била да загребят оръжие и да вдигнат въстание в защита на имперската конституция. Макар че оръжейният склад бил за кратко време зает от въстанниците, движението скоро било потушено от пристигналите навреме правителствени войски. — 129.
- ⁷⁹ *Трицветно знаме* — тук черно-червено-златното знаме, символ на движението за национално обединение на Германия. През време на революцията от 1848—1849 г. това трицветно знаме е било обявено за немско национално знаме. — 129.
- ⁸⁰ От редакторите на «*Neue Rheinische Zeitung*» след спирането на вестника заминали за Париж К. Маркс, Ф. Волф, Е. Дронке. В това време партията на Планината и революционните клубове подготвяли в Париж масова акция против партията на реда, която се намирала на власт. — 137.
- ⁸¹ На 12 май 1849 г. се състоял в Офенбург (Баден) конгрес на делегатите на Народните съюзи от Баден; ръководителите на конгреса се ограничили с искането за смяна на правителството и свикване на Учредително събрание. Чак когато баденските войски преминали на страната на народа, на едно масово събрание на 13 май 1849 г. били издигнати по-революционни искания и бил създаден Баденският комитет, който взел напълно властта в ръцете си. — 138.
- ⁸² *Сенатът* — един от органите на управление на свободния град Франкфурт; той бил натоварен както със законодателни, така и с административни функции. — 139.
- ⁸³ «*Клубът на решителния прогрес*», основан на 5 юни 1849 г. в Карлсруе, обединявал по-радикалното крило на дребнобуржоазните демократи-републиканци (Струве, Чирнер, Хайнцен и др.), недоволни от капитулантската политика на правителството на Брентано и от засилването на десните елементи в него. Клубът предложил на Брентано да разшири революцията зад пределите на Баден и Пфалц и да попълни състава на правителството с радикални елементи. След като получили отрицателен отговор, членовете на клуба се опитали на 6 юни да въздействуват върху правителството чрез заплахата с въоръжена демонстрация. Но правителството ги заставило да капитулират, като се възползвало от подкрепата на гражданското опълчение и на другите въоръжени части. «Клубът на решителния прогрес» бил закрит. — 142.
- ⁸⁴ «*Шестте бича на човечеството*», против които Г. Струве считал за необходимо да се води борба, били: кралската власт, наследственото дворянство, чиновничеството, постоянната армия, духовенството, господството на финансовите магнати (Виж писмото на Г. Струве, поместено в «*Deutsche Londoner Zeitung*» от 26 октомври 1849 г.). — 143.

- ⁸⁵ Има се предвид брошурата: G. Struve. «Die Grundrechte des deutschen Volkes». Birsfelden bei Basel, 1848 (Г. Струве. «Основните права на немския народ». Бирсфелден край Базел, 1848). — 144.
- ⁸⁶ Заседанията на правителството на Брентано ставали в помещението на камарата на съсловните представители в Карлсруе. — 145.
- ⁸⁷ *Ата Трол* — действащо лице в едноименна поема на Хайне, една сатира срещу някои немски дребнобуржоазни демократи. Като първообраз на Ата Трол, привърженик на теорията за всеобщото равенство, послужил, както посочват Маркс и Енгелс в труда си «Великите мъже на емиграцията», Арнолд Руге.
През 1848—1849 г. А. Руге издавал в Берлин вестника «Die Reform» («Реформа»), който имал дребнобуржоазно-демократично направление. — 149.
- ⁸⁸ «*Karlsruher Zeitung*» («Вестник на Карлсруе») — всекидневен немски вестник, официален орган на правителството на Баден и по-специално на правителството Брентано през 1849 г. — 150.
- ⁸⁹ *Централният комитет на германските демократи* бил избран на втория демократически конгрес, който се състоял в Берлин от 26 до 30 октомври 1848 г. Мандатът от името на Централния комитет бил връчен на Маркс в края на май 1849 г. от члена на комитета Д'Естер. — 152.
- ⁹⁰ Става дума за партията на дребнобуржоазните демократи и социалисти, групирани се около вестник «*Réforme*». Начело на тази партия стояли Ледрю-Ролен и Луи Блан. Представителите на тази партия излезли с искане за провеждане на демократични и социални реформи. Под влиянието на социалните демократи се намирала известна част от френските работници. — 152.
- ⁹¹ «*Fliegende Blätter*» («Летящи листа») — седмично немско сатирично списание, основано в Мюнхен през 1845 г. — 153.
- ⁹² Става дума за вестник «*Vote für Stadt und Land*» («Вестител за града и селото»), който бил официален орган на пфалцкото революционно временно правителство. Единствената статия на Енгелс, напечатана в бр. 110 на този вестник от 3 юни 1849 г., е озаглавена «Революционното въстание в Пфалц и Баден» (виж настоящото издание, том 6). — 158.
- ⁹³ *Фрухтхале* — покрито помещение за търговия с плодове и зеленчуци в Кайзерслаутерн, в което се помещавали канцелариите на централното управление на революционното временно правителство на Пфалц. — 158.
- ⁹⁴ *Шевалежери* (chevaux-légers — буквално: лека конница — название на полковете на леката кавалерия, въоръжени със саби, пистолети и карабини, които съществували в някои западноевропейски държави. — 159.
- ⁹⁵ «*Frankfurter Journal*» («Франкфуртски вестник») — немски всекидневен вестник, излизал от 1616 г., в средата на XIX век имал либерално направление. — 159.
- ⁹⁶ «*Kölnische Zeitung*» («Кьолнски вестник») — немски всекидневен вестник, излизал под това название в Кьолн след 1302 г.; през 1848—1849 г. отразявал

- страхливата и предателска политика на пруската либерална буржоазия; водел постоянна ожесточена борба против «Neue Rheinische Zeitung». — 159.
- ⁹⁷ Израз, взет от немския превод на «Илнадата» на Омър, направен от И. Г. Фос през 1819 г. (песен II, стих 408 и др.). — 161.
- ⁹⁸ На 14 юни 1848 г., след безуспешните опити да се издействува от правителството на Кампхаузен—Ханземах да даде оръжие на народа, работниците и занаятчиите от Берлин завзели с шурм оръжейния склад. Но акцията на берлинските работници била стихийна и неорганизирана. Пристигналите навреме войскови подкрепления съвместно с отрядите на буржоазното гражданско опълчение успели бързо да изтласкат и разоръжат народа. — 162.
- ⁹⁹ Тук Енгелс иронизира, като сравнява Бленкер с известния пълководец от края на XVII и началото на XVIII в. Евгени Савойски. — 165.
- ¹⁰⁰ *Пистол* — действащо лице в редица произведения на Шекспир («Веселните виндзорки», «Крал Хенрих IV», «Животът на крал Хенрих V»); безделник, самохвалко и лъжец.
Фалстаф — действащо лице в произведенията на Шекспир («Веселните виндзорки», «Крал Хенрих IV»); самохвалко, пълзю. — 172.
- ¹⁰¹ Израз, взет от тронното слово на Фридрих-Вилхелм IV при откриването на Съединения ландтаг в Прусия на 11 април 1847 г. — 175.
- ¹⁰² Виж бележка 83. — 180.
- ¹⁰³ Става дума за книгата «Rapports du Général Mieroslawski sur la campagne de Bade». Верне, 1849 («Отчети на генерал Мерославски относно баденската кампания». Берн, 1849). — 185.
- ¹⁰⁴ G. Struve. «Geschichte der drei Volkserhebungen in Baden». Bern, 1849. — 187.
- ¹⁰⁵ Говорейки на 17 септември 1848 г. на едно многолюдно народно събрание във Франкфурт на Майн, свикано за протест против бездействието на Франкфуртския парламент и против неговата предателска политика по шлезвиг-холщайнския въпрос, Ф. Циц възразявал против изпращането на каквито и да било адреси до парламента и заявил, че сега дошло времето «за решителни действия». — 191.
- ¹⁰⁶ *Просветното дружество на немските работници* в Лондон било основано през февруари 1840 г. от К. Шапер, И. Мол и други дейци от Съюза на справедливите. След организирането на Съюза на комунистите ръководната роля в Дружеството се поела от местните общини на Съюза на комунистите. През 1847 и 1849—1850 г. Маркс и Енгелс вземали активно участие в дейността на Дружеството. На 17 септември 1850 г. Маркс, Енгелс и редица техни съратници излезли от Дружеството във връзка с това, че в борбата между ръководеното от Маркс и Енгелс мнозинство на Централния комитет на Съюза на комунистите и сектантско-авантюристичното малцинство (Вилих, Шапер) Дружеството застанало на страната на малцинството (виж настоящия том, стр. 436). От края на 50-те години Маркс и Енгелс отново вземали участие в дейността на Просветното дружество. Дружеството продължавало да съществува до 1918 г., когато било забранено от английското правителство.

През ХХ в. Дружеството се посещавало от много руски политически емигранти. — 193.

- ¹⁰⁷ *Кьолнският Работнически съюз* бил основан от членове на Съюза на комунистите в Кьолн на 13 април 1848 г. На първо време ръководната роля в него принадлежала на А. Готшалк, който, намирайки се под влиянието на «нстински социализъм», заемал сектантски позиции; той пренебрегвал задачите на буржоандемократичната революция, провеждал тактика на бойкот на косвените избори за общогерманското и пруското национални събрания, борел се против поддържането на демократическите кандидати и демагогски искал незабавно учредяване на «работническа република». Борбата на Маркс и Енгелс и на техните привърженици против сектантската тактика на Готшалк довела до укрепване на Съюза и промяна на неговата политическа линия. Към август 1848 г. той вече наброявал 7 хиляди членове. След арестуването на Готшалк за председател на Съюза бил избран на 6 юли Мол, който заемал тази длъжност до септември 1848 г., когато бил принуден да емигрира поради опасността от арестуване. През октомври 1848 г. за председател на Съюза бил избран Маркс, а от февруари 1849 г. — Шапер. Проведена била реорганизация на Съюза; новият устав, приет на 25 февруари, провъзгласявал като главна задача на Съюза повишаването на класовата и политическата съзнателност на работниците. След победата на контрареволуцията в Германия през 1849 г. кьолнският Работнически съюз загубил своя политически характер и се превърнал в обикновено работническо просветно дружество. — 193.
- ¹⁰⁸ На 25 септември 1848 г. кьолнските власти, подкрепени от буржоазията, арестували редица дейци на работническото движение в Кьолн с цел да провокират вълнения, за да се разправят с пролетарското движение. Обаче кьолнските работници, ръководени от Маркс и Енгелс, не се оставили да бъдат провокирани към преждевременно въстание. На 26 септември в Кьолн било обявено военно положение и временно било спряно излизането на «*Neue Rheinische Zeitung*» и на други демократични вестници. Енгелс и редица други сътрудници били принудени да емигрират в чужбина. — 193.
- ¹⁰⁹ През време на отстъплението на баденско-пфалцката армия в един от отрядите избухнал на 23 юни 1849 г. бунт. Войници начело със своя командир Томе се опитали да арестуват Мерославски и Зигел и да ги предадат на пруската армия. — 193.
- ¹¹⁰ Ср. във връзка с това книгата: Joh. Phil. Becker und Chr. Essellen. «*Geschichte der süddeutschen Mai-Revolution des Jahres 1849*». Genf, 1849, S. 430—433 (Иох. Фил. Бекер и Кр. Еселен. «История на южногерманската майска революция от 1849 г.». Женева, 1849, стр. 430—433). — 200.
- ¹¹¹ Във Фрайбург заседавало баденското учредително събрание, което се превърнило тук от Карлсруе в края на юни 1849 г. — 201.
- ¹¹² Включените в настоящия том рецензии били поместени във втората и четвъртата книжки на «*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*» без подписи. През 1892 г. Енгелс пише в един биографичен очерк досежно Маркс: «. . . Освен това от него бяха написани (съвместно с Енгелс) редица рецензии и политически прегледи». През 1886 г., още когато Енгелс бил жив, редакцията на списанието «*Die Neue Zeit*» («Ново време», която използвала неговите постоянни съвети и указания, препечатала рецензията за брошурите

- на А. Шеню и Л. Делаод със съвместни подписи на Маркс и Енгелс. Относно някои рецензии, като например за книгите на Е. Жирарден и Гизо, може с най-голяма вероятност да се предположи, че те са написани от Маркс, докато рецензията за книгата на Т. Карлайл е написана вероятно от Енгелс. Но поради невъзможността да се установи това с пълна достоверност, всички поместени в настоящия том рецензии са дадени като съвместни трудове на Маркс и Енгелс. — 208.
- 113 *«Korrespondent von und für Deutschland»* («Немски кореспондент») — буржоазно-либерален вестник, излизал в Нюрнберг от 1806 г. — 208.
- 114 Книгата на Даумер «Религията на новия век» била разделена на две части: първата част, «предварителната», съставлявала първия том; втората част, «основната» — втория и третия том. Води се, Маркс е разполагал само с първия и втория толове. — 208.
- 115 *Верният Екарт* — герой от немските средновековни предания, образ на предан човек, на надежден страж. — 208.
- 116 Из стихотворенето на Шилер «Песен за камбаната». — 209.
- 117 Имат се предвид книгите на Даумер: «Der Feuer- und Molochdienst der alten Hebräer». Braunschweig, 1842 («Поклонението на древните евреи пред огъня и Молох»). Брауншвайг, 1842) и «Die Geheimnisse des christlichen Alterthums». Hamburg, 1847 («Мистерии на християнската древност». Хамбург, 1847), съдържащи редица ненаучни и недоказани хипотези. — 210.
- 118 *Суриите на новия коран* — ироничен намек за книгата на Даумер «Mahomed und sein Werk». Hamburg, 1848 («Мохамед и неговото произведение». Хамбург, 1848); сурин е арабското название на главите на корана. — 210.
- 119 Има се предвид трудът на А. Книге: «Über den Umgang mit Menschen». Hannover, 1804 («Как да се държим с хората». Хановер, 1804), в която той установява правилата за поведението на човека в неговите взаимоотношения с другите хора. Книгата изобилствува с повърхностни разсъждения и изтъркани истини. — 211.
- 120 В посоченото място от книгата на Даумер е цитирана одата на Клопшток «Към вездесъщия» («Dem Allgegenwärtigen»). — 212.
- 121 *Пророчествата на Нострадамус*, известен в XVI в. френски астролог и лекар на Карл IX; били облечени в стихотворна форма и се отличавали с крайна мъгълност и загадъчност.
- Ясновидството на шотландците* — способност да се разпознава бъдещето и явленията, недостъпни за възприятието на обикновения човек, която суеверно била приписвана на жителите от планинските райони на Шотландия.
- Животинският магнетизъм* — учение на австрийския лекар от XVIII в. Месмер относно възможността да се въздейства върху поведението на човека по пътя на хипнотичното внушение. — 212.
- 122 Посочва се произведението на Гьоте «Ученическите години на Вилхелм Майстер», в което има сцени, показващи тягостната зависимост на хората на науката и изкуството от титулованите особи. — 213.

- ¹²³ В катедралата Св. Павел във Франкфурт на Майн ставали през 1848—1849 г. заседанията на франкфуртското Национално събрание. — 214.
- ¹²⁴ Из речта на Л. Симон на заседанието на франкфуртското Национално събрание на 11 април 1849 г. — 214.
- ¹²⁵ На 28 март 1849 г. франкфуртското Национално събрание изпратило в Берлин депутация, за да предложи на пруския крал Фридрих Вилхелм IV императорската корона. Депутатите се върнали във Франкфурт с празни ръце, тъй като Фридрих-Вилхелм IV отказал да приеме императорската корона от ръцете на Събранието без санкцията на немските владетели. — 214.
- ¹²⁶ В рецензираната брошура Симон писал, че депутатите от Франкфуртското събрание решително осъдили речта на вюртембергския крал против императорската конституция и се солидаризирали с въоръжената борба в Пфалц и Баден в защита на тази конституция. В случая Симон се позовавал на резолюцията, приета от групата останали депутати от Събранието на 8 юни 1849 г., след нейното прехвърляне в Щутгарт. Между това резолюцията, която поставяла Баден под защитата и покровителството на империята, т. е. на франкфуртското Национално събрание, имала чисто декларативен характер. Опасявайки се от широкото народно движение, Събранието не оказало никаква конкретна помощ на въстаниците; нещо повече, то се отказало да повика в своя защита въстаническите войски на Баден и Пфалц, както предлагали Маркс и Енгелс по време на своите преговори с вождовете на Франкфуртската левица през май 1849 г. — 216.
- ¹²⁷ Има се предвид учредяването на Английската банка през 1694 г. Нейните учредители предоставили основния капитал на правителството във вид на заем; с това било сложено началото на държавния дълг. — 219.
- ¹²⁸ Става дума за народните въстания против испанското господство, избухнали в Лисабон през 1640 г., в Неапол през 1647—1648 г. и в Месина през 1674—1676 г. — 221.
- ¹²⁹ Международните прегледи във втората, четвъртата и в двойната пета-шеста книжки на «Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue» са озаглавени просто Revue (Преглед) и са напечатани без подпис. Многобройни изказвания, съдържащи се в произведенията и писмата на Маркс и Енгелс, свидетелствуват, че тези прегледи са били написани съвместно от двамата.
- Заглавието на този труд, а също и на втория и третия международни прегледи (виж настоящия том, стр. 306 и 446) е дадено от Института по марксизъм-ленинизъм при ЦК на КПСС. — 224.
- ¹³⁰ Става дума за споразумението между контрареволуционната едра буржоазия и реакционната пруска кралска власт, сключено от самото начало на революцията от 1848 г. на почвата на съвместната борба против демократичните искания на народа. Но с укрепването на позициите на контрареволуцията Фридрих-Вилхелм IV започнал да чувства досада от своя съюзник и все повече да обуздава едрата буржоазия в нейните конституционни претенции. Последната продължавала да се придържа към съюза с кралската власт и в същото време привидно играела в пруската камара на «опозиция». След като разгонил на 5 декември 1848 г. пруското Учредително събрание, Фридрих-Вилхелм IV в същия ден «подарил» конституцията, в основата на която бил положен проектът, обсъждан от пруското Учредително събрание в течение на

- 1848 г. и подложен на редакционни изменения в интерес на феодалната партия. На краля се признавало правото да отменя всяко решение на камарите и «в случай на неотложна необходимост» не само да издава закони независимо от камарите, но и да ревизира отделни членове на самата конституция. Обаче в тази конституция се запазвали още известни демократични завоевания, по-специално всеобщото изборително право. Това осигурило при изборите за втората, долната, камара през януари 1849 г. избирането на буржоазно-либерални елементи, които със своята критика създали на краля не малко неприятни минути. През април 1849 г. Фридрих-Вилхелм IV разпуснал камарата и на 30 май 1849 г. издал нов изборителен закон, който установявал трикласна изборителна система, основана на висок имуществен ценз и на неравно представителство на различните слоеве на населението. По този начин кралят успял да осигури избирането на едно раболепно мнозинство в камарата на депутатите, която, след като била свикана на 7 август 1849 г., приела предложената от правителството конституция. — 224.
- 131 Посланието на Фридрих-Вилхелм IV от 7 януари 1850 г., в което се съдържат неговите поправки към проекта за конституция на Прусия от 5 декември 1848 г., било обнародвано в «Neue Preussische Zeitung» («Нов пруски вестник») бр. 9 от 11 януари 1850 г. — 224.
- 132 Съгласно приетата от камарите и одобрена от Фридрих-Вилхелм IV на 31 януари 1850 г. конституция в Прусия се запазвала горната камара (камара на дворяните или перовете), в състава на която влизали главно представители на феодалната аристокрация, и долната камара, която се избирала въз основа на трикласната изборителна система. Конституцията предоставяла на правителството правото да създава специални съдилища за разглеждане на дела за държавна измяна и покушение срещу вътрешната и външната безопасност на държавата. Запазвайки закона за ландшурма, т. е. за всеобщата военна повинност, конституцията предоставяла в разпореджението на реакционното пруско правителство цялото боеспособно население на Прусия. Съгласно чл. 40 на конституцията се запазвали фидеикомисите — феодална форма на наследяване на поземлените владения, при която владението е неотчуждаемо и се осигурява за най-стария в рода. — 224.
- 133 *Съединеният ландтаг* — обединено събрание на съсловните провинциални ландтази, свикано от Фридрих-Вилхелм IV през април 1847 г. в Берлин, за да се избави от финансовите затруднения чрез получаване на гаранции срещу един чуждестранен заем. Съединеният ландтаг се открил на 11 април 1847 г. Поради отказа на краля да задоволи най-скромните политически искания на буржоазното мнозинство на ландтага последният отказал да гарантира заема. В отговор на това кралят разпуснал през юни същата година ландтага; това засилило опозиционните настроения в страната и способствувало за ускоряването на революцията в Германия. — 225.
- 134 Става дума за съдебните процеси против депутатите от левията на пруското Национално събрание, Б. Валдек в Берлин и К. Грюн в Трир, привлечени през 1849 г. под съдебна отговорност за своята политическа дейност; на съдебните процеси ярко се разкрили мръсните похвати на пруското правителство, което в борбата си със своите противници не пренебрегвало фалшификациите; от друга страна, представителите на «демократията» — Валдек и Грюн — се държали срамно пред съда, малодушно се отричали от революцията, като всячески засвидетелствували своята лоялност по отношение на пруското

- правителство. Въпреки това присъстващата в съда буржоазна и дребно-буржоазна публика устрои орация на Валдек и Грюн. — 225.
- 135 Из стихотворението на Арндт «Отечеството на немеца». — 225.
- 136 Става дума за опита на Фридрих-Вилхелм IV да обедини в съюз с владетелите на ХанOVER и Саксония и присъединилите се към тях 17 други германски владетели — с изключение на Австрия — Германия под хегемонията на Прусия и по този начин да осъществи плана за създаване на «Малка Германия». Този план получил поддръжката на десните либерали, представители на контрареволуционната едра буржоазия, които напуснали Франкфуртското Национално събрание и образували през юни 1849 г. така наречената Готска партия. Последната взела активно участие в изборите за германския парламент, който се събрал на 20 март 1850 г. в Ерфурт, за да приеме ревизирания в духа на контрареволуцията нов проект за общогерманска конституция. Последвалите събития оправдали прогнозата на Маркс и Енгелс относно краткотрайността на Ерфуртския парламент. Под натиска на австрийската монархия и руския царизъм редица немски държави, които поддържали по-рано Прусия, преминали на страната на Австрия, а пруското правителство, от страх да не прояви непослушание към Николай I, разпуснало на 29 април 1850 г. Ерфуртския парламент. — 225.
- 137 *Войната на мишките и жабите* (Батрахомномахия) — древногръцка комична поема от неизвестен автор, пародия на епоса на Омир. — 225.
- 138 *Interim* — временно споразумение. Тук се има предвид договорът, сключен през септември 1849 г. между Прусия и Австрия за съвместно ръководене работите на Германия до окончателно разрешаване на въпроса за германската конституция. В съответствие с това споразумение, което укрепвало силите на реакцията в Германия, била учредена австро-пруска съюзна комисия, която фактически представлявала един вид възраждане на Съюзния сейм; това споразумение се намирало в противоречие с обединителните планове на Прусия. — 226.
- 139 *Seehandlung* (Морска търговия) — търговско-кредитно дружество, основано през 1772 г. в Прусия; това дружество, което се ползвало с редица важни държавни привилегии, предоставяло големи заеми на правителството, като фактически изпълнявало ролята на негов banker и маклер по финансовата част. През 1904 г. то било официално преустроено в пруска държавна банка. — 226.
- 140 *Граничари* — жителите на южните области на Австрийската империя (Словения, Хърватско, Славония и Банат, които през периода от XVI до XIX в. образували областта Военната граница). Те били задължени да изпълняват военната погранична служба срещу ползуване от земята. — 226.
- 141 Израз, употребен от Александър I в беседа с френския посланик Коленкур през 1808 г. — 227.
- 142 Става дума за скъсването на дипломатическите отношения между Русия и Турция (от 12 ноември до 31 декември 1849 г.) в резултат на отказа на турското правителство да предаде по искане на австрийския и руския императори унгарските и полските политически емигранти. — 227.

- ¹⁴³ *Сен-Жан-д'Акр* — крепост в Сирия. През 1832 г. била завзета от египетските войски през време на войната между Египет и Турция в 1831—1833 г.
Сан-Хуан-де-Улуа — крепост във Веракруц (Мексико), последната крепост, останала в ръцете на испанците през време на войната на Мексико за независимост; взета през 1825 г. — 227.
- ¹⁴⁴ Под наименованието «капитулации» тук се имат предвид договорите на швейцарските кантони с европейските държави за доставка на войници в качеството на наемници. Такива договори се сключвали от средата на XV до средата на XIX век; през време на редица буржоазни революции през XVIII—XIX в. швейцарските наемници са служили като оръдие на монархическата контрареволуция.
 Под «стари кантони» се разбират планинските кантони на Швейцария, които през XIII—XIV в. образували първоначалното ядро на Швейцарския съюз. — 228.
- ¹⁴⁵ Виж бележка 45. — 230.
- ¹⁴⁶ Става дума за приетия от английския парламент през юни 1846 г. закон за отменяване на житните закони. Така наречените житни закони, имащи за цел ограничаването или забраната на внос на зърнени храни от чужбина, били въведени в Англия в интерес на едрите земевладелци-лендлордове. Приемането на закона от 1846 г. означавало победа на промишлената буржоазия, която се борила против житните закони под лозунга за свобода на търговията. — 230.
- ¹⁴⁷ Статията на Ф. Енгелс «Въпросът за десетчасовия работен ден», написана специално за английския читател, е едно от свидетелствата за тесния контакт, установен от Маркс и Енгелс с революционното крило на чартистката партия и с неговите лидери — Дж. Харни и Е. Джонс. Месечното списание «The Democratic Review of British and Foreign Politics, History and Literature» («Демократически преглед на английската и чуждестранната политика, история и литература») се издавало от Дж. Харни в Лондон от юни 1849 г. до септември 1850 г. Освен тази статия на Енгелс в него е бил напечатан съкратен превод на първата глава на «Класовата борба във Франция» от К. Маркс. От 1 юли 1850 г. Харни издавал също седмичника «The Red Republican» («Червеният републиканец»), в който бил напечатан първият английски превод на «Манифест на Комунистическата партия». Издането се прекратило през ноември 1850 г. От декември Харни започнал да издава нов седмичник «Friend of the People» («Приятел на народа»), който излизал до лятото на 1851 г. и за който Енгелс обещал серия от статии, критикуващи дребнобуржоазната демокрация. Скоро обаче двусмислената позиция, заета от Харни във връзка с разцеплението на Съюза на комунистите и неговите приятелски връзки с представители на дребнобуржоазната емиграция, накарала Маркс и Енгелс да скъсат с него. Маркс и Енгелс продължавали да поддържат връзката с Е. Джонс и привлекли към участие в основания от него през май 1851 г. седмичник «Notes to the People» («Бележки за народа») някой от своите най-близки привърженици, като им помагали в тяхната литературна работа (Г. Ехариус, К. Шрам, В. Пипер). Оказвайки поддръжка на чартисткия печат, Маркс и Енгелс се стремели да заздравят традициите на революционния чартизъм от 40-те години, да внесат революционната теория в масовото движение на английските работници. — 238.

- ¹⁴⁸ *Манчестерската школа* — направление в икономическата мисъл, което отразявало интересите на промишлената буржоазия. Пръввържениците на това направление, фритредерите, защитавали свободата на търговията и невмешателството на държавата в икономическия живот. Центърът на агитацията на фритредерите се намирал в Манчестер, където иачело на това движение застанали двама текстилни фабриканти — Кобден и Брайт, които организирали през 1838 г. Лигата против житните закони. През 40—50-те години фритредерите съставлявали особена политическа групировка, която представлявала лявото крило на либералната партия в Англия. — 238.
- ¹⁴⁹ В своите по-късни трудове Маркс и Енгелс дали по-разгърнатата характеристика на закона за десетчасовия работен ден (виж К. Маркс «Учредителен манифест на Международното сдружение на работниците» и «Капиталът» т. 1). — 240.
- ¹⁵⁰ Става дума за Народната харта, издигната от чартистите през 1838 г. и съдържаша искания за всеобщо изборително право и редица условия, осигуряващи действеността на това право за работниците: ежегодни избори за парламента, възнаграждение на депутатите, тайно гласоподаване, равни изборителни окръзи и премахване на имуществения ценз за кандидатите за депутати в парламента. — 241.
- ¹⁵¹ Съдът на ковчезничеството издал през февруари 1850 г. оправдателна присъда срещу фабриканти, обвинени в нарушение на закона за десетчасовия работен ден. Това решение, което фактически означавало отменяване на закона, предизвикало съпротива от страна на работниците, във връзка с което на 5 август 1850 г. парламентът издал нов закон, който установил работен ден за жените и децата в размер $10\frac{1}{2}$ часа и определил началото и края на работния ден.
- Съдът на ковчезничеството* (Court of Exchequer) — едно от най-старите съдилища на Англия, първоначално бил сблечен главно с финансови функции. През XIX век изпълнявал задълженията на едно от висшите съдебни учреждения в Англия. — 241.
- ¹⁵² Става дума за редица закони, издадени през 30—40-те години на XIX в. под натиска на промишлената буржоазия и насочени против търговията с длъжностите, както и против назначаването на представителите на аристократическите семейства на синекурни служби. — 250.
- ¹⁵³ Законът за бедните се обсъждал в английския парламент през 1833 г. и бил приет от него през 1834 г. — Относно съдържанието на закона виж бележка 17. — 250.
- ¹⁵⁴ *Навигационните закони* (Navigation laws), приети през 1651 и през следващите години, забранявали превозването на английски стоки с чужди кораби; тези закони били отменени през 1849 г. — 251.
- ¹⁵⁵ *Обръщението на Централния комитет към Съюза на комунистите*, написано от Маркс и Енгелс в края на март 1850 г., се разпространявало тайно между членовете на Съюза на комунистите както в емиграция, така и в самата Германия. В 1851 г. този документ, който бил заловен от пруската полиция у някои арестуванни членове на Съюза на комунистите, бил напечатан в немските буржоазни вестници «Kölnische Zeitung» («Кьолнски вестник»), «Dresdener Journal und Anzeiger» («Дрезденски вестник и вестител»), а след

това бил препечатан в книгата «Die Kommunisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts» («Комунистическите заговори на деветнадесетото столетие»); тази книга била съставена от двама полицейски чиновници, Вермут и Шибер, които Енгелс охарактеризирал като «двама от най-подлите полицейски негодяи». В настоящия том трудът се печата по текста, прегледан от Енгелс и обнародван от него през 1885 г. като приложение към немското издание на труда на Маркс «Разобличения относно кьолнския процес на комунистите». — 257.

- ¹⁵⁶ Изказаните тук възгледи по аграрния въпрос са тясно свързани с общата оценка на Маркс и Енгелс през 40—50-те години относно перспективите на развитието на революцията. Както посочва Ленин, основоположниците на марксизма са считали тогава, че капитализмът е вече грохнал, а социализмът е вече близък. Изхождайки от това, Маркс и Енгелс говорят в «Обръщенето» против предаването на конфискуваната от помешчиците земя в ръцете на селяните, за превръщането ѝ в държавна собственост и даването ѝ в разпореждане на работнически колонии на асоциирани селски пролетариат.

Опирайки се на опита на Великата октомврийска социалистическа революция в Русия, а също и на опита на революционното движение в другите страни, Ленин развн марксистките възгледи по аграрния въпрос. Като признава целесъобразността на преимущественото запазване на едрите селскостопански предприятия след пролетарската революция в напредналите капиталистически страни, той пише: «Обаче би било грамадна грешка да се преувеличи или шаблонизира това правило и да не се допуска никога безплатно предаване на околните дребни, понякога и средни селяни на част от земите на експроприираните експроприатори» (В. И. Ленин, Сочинения, том 31, стр. 136 [бълг. изд., стр. 149]). — 265.

- ¹⁵⁷ Th. Carlyle. «The French revolution: a history». Vol. 1—3, London, 1837 (Т. Карлайл. «История на френската революция». Т. 1—3, Лондон, 1837).

Th. Carlyle. «Oliver Cromwell's letters and speeches». Vol. 1—2, London, 1845 (Т. Карлайл. «Писма и речи на Оливер Кромвел». Т. 1—2, Лондон, 1845).

Th. Carlyle. «Chartism». London, 1840 (Т. Карлайл. «Чартизъм», Лондон, 1840).

Th. Carlyle. «Past and Present». London, 1843. Критика за тази книга е дадена от Ф. Енгелс в статията «Положението на Англия. Томас Карлайл. «Минало и настояще» (виж настоящото издание, том 1, стр. 551—575). — 269.

- ¹⁵⁸ Th. Carlyle. «Heroes, heroworship and the heroic in history». London, 1846 (Т. Карлайл. «Герои, култ към героите и героичното в историята». Лондон, 1846). — 270.

- ¹⁵⁹ *Пексниф* — действащо лице из произведението на Чарлс Дикенс «Животът и приключенията на Мартин Чезлвнт», фарисей и лицемер. — 270.

- ¹⁶⁰ *Франкмасони* — религиозно-философско направление, възникнало в Англия в края на XVII — началото на XVIII в. и получило след това разпространение в редица страни под формата на тайни ложни (ядки) на «свободните зидари», които свързвали своята дейност с мистични ритуали и тайни обреди. Франкмасоните пропагандирали идеите на буржоазния морал. В своите философски възгледи те най-много се придържали към деизма, така наречената «религия на разума». За франкмасоните била характерна врътата в един вечен, неизменен закон на природата, определящ и общественото раз-

витие. Съгласно техните възгледи мъдростта на великите хора се състои в познаването на този закон и в нравственото самоусъвършенствуване. По правило уставът на масонските ложи бил проникнат от мистичен култ към личността, обикновените членове на дружеството били само оръдия на своите ръководители, безгласни изпълнители на тяхната воля.

Илюминатите — едно от направленията във франкмасонството — действували главно в Бавария през втората половина на XVIII век. — 275.

- ¹⁶¹ *«Вълшебната флейта»* — опера от Моцарт по текст от Е. Шиканедер. В тази опера в нанивно-приказна форма се прокарва мисълта, че който правилно е познал скритите в природата силни и упорито е следвал нейните закони, се възнаграждава, а злодеите получават според заслуженото. — 275.
- ¹⁶² *Laissez faire, laissez aller* (дайте свобода на действията) — формула на буржоазните икономисти-фритредери, привърженици на свобода на търговията и на немесеса на държавата в сферата на икономическите отношения. — 277.
- ¹⁶³ *In partibus infidelium* — виж бележка 64. — 277.
- ¹⁶⁴ Главното действащо лице в романа на Ф. Купер «Шпионинът» Харвей Бирч е изпълнявал шпионски поръчения от идейни, патриотични подбуди. — 281.
- ¹⁶⁵ *«Le Charivari»* («Шаривари») — френски сатиричен вестник с буржоазно-републиканско направление; издавал се в Париж от 1832 г.; при Юлската монархия отправял остри нападки срещу правителството; в 1848 г. преминал в лагера на контрареволуцията. — 281.
- ¹⁶⁶ *Тайното Дружество на невите годишни времена* — възникнало наскоро след разгрома (в 1839 г.) на Дружеството на годишните времена, явявайки се като негово продължение. Основното ядро на Дружеството били работници; в него влизали също и студенти. По своите възгледи членовете на Дружеството теглели към революционния бабьовизъм и се намирали под силното влияние на утопичнокомунистическите идеи на Дезами. — 281.
- ¹⁶⁷ Виж бележка 6. — 284.
- ¹⁶⁸ Става дума за авантюристичния опит на малка група заговорници, членове на тайни революционни дружества, да използват за терористични актове запалителни бомби, изготвени от самите тях. В тази авантюра още от самото начало били замесени агенти на полицията, които системно осведомявали префектурата за действията на заговорниците. Това дало възможност на полицията да арестува еснички участници в заговора. Последвалият през 1847 г. съдебен процес срещу заговорниците показал до каква степен полицейската агентура съумяла дълбоко да пусне корени в тайните дружества. — 284.
- ¹⁶⁹ Известен роман от А. Р. Лесаж «Похожденията на Жил Блас от Сантиляна». — 285.
- ¹⁷⁰ Имат се предвид следните произведения на Ш. Фурие: «*Théorie des quatre mouvements et des destinées générales*» («Теория за четирите движения и за всеобщите съдби»); «*La fausse industrie morcelée, répugnante, mensongère et l'antidote, l'industrie naturelle, combinée, attrayante, véridique*» («Лъжливата стопанска дейност, несвързана, отблъскваща, фалшива, и противотривата за нея, естествената стопанска дейност, комбинирана, притегателна,

- истинска); «Théorie de l'unité universelle» («Теория за всемирното единство»); в първото издание този труд е бил озаглавен «Traité de l'association domestique agricole» («Трактат за домакинско-земеделската асоциация»). От посмъртните произведения на Фурие на въпросите за търговията е отчасти посветен незавършеният труд «Des trois unités externes» («За трите външни единства»), обнародван през 1845 г. в списание «La Phalange» («Фаланга»). Значителни извадки от този труд били преведени от Енгелс на немски език и напечатани в «Deutsches Bürgerbuch» («Книга за немските граждани») в 1846 г. (виж Ф. Енгелс. «Увод и заключение към «Извадки от книгата на Фурие върху търговията», настоящото издание, том 2, стр. 568—574). — 291.
- 171 Относно събитията на 15 май 1848 г. виж бележка 19. — 292.
- 172 На 10 март 1850 г. се произвели във Франция допълнителни избори за депутати на Законодателното събрание за заместване на изключените членове на партията на Планината. Изборите завършили с победа на демократическо-социалистическия лагер. — 294.
- 173 *Droit d'enregistrement* (право за регистриране) — данък, който се събира за регистрирането и оформяването на различни документи: договори за покупка и продажба, актове за дарения, съдебни решения и др. Тази регистрация на документите потвърждавала тяхната истинност и била в същото време източник за попълване на хазната. — 297.
- 174 *Октоа* — градски мита за внасяните в града предмети за широко потребление. — 297.
- 175 Това положение било издигнато от Маркс и Енгелс в «Искания на Комунстическата партия в Германия» (виж настоящото издание, том 5, стр. 1—3). — 306.
- 176 «*Punch*» — съкратено название на английското седмично хумористично списание с буржоазно-либерално направление «Punch, or the London Charivari» («Палячо, или Лондонско шаривари»), излиза в Лондон от 1841 г. — 308.
- 177 *Даунинг стрийт* — улица в центъра на Лондон, в която е разположена официалната резиденция на правителството. — 310.
- 178 *Съюз на избирателите* (Union électorale) — под това название излязъл на допълнителните избори за Френското законодателно събрание през март 1850 г. блокът на всички монархически партии и групировки, който обединил орлеанистите, легитимистите, бонапартистите, католиците и други.
«*La Patrie*» («Родина») — френски всекидневен вестник, основан през 1841 г., в 1850 г. изразявал интересите на обединените монархисти, на така наречената партия на реда и бил орган на техния избирателен блок; след това станал бонапартистки вестник. — 313.
- 179 На парижката борса сделките се извършвали от 1 до 3 часа след обед. — 314.
- 180 Има се предвид кафе-ресторантът Тортони на Италианския булевард; в този кафе-ресторант и близо до него се извършвали борсови сделки през часовете, когато борсата е била затворена. За разлика от официалната борса кафе-ресторантът Тортони и районът около него били наричани «малката борса». — 315.

- ¹⁸¹ През пролетта на 1848 г. в Майнц станали кървави стълкновения между гражданското опълчение и пруските войници. Тези събития предизвикали широк отзвук в Германия и станали предмет на обсъждане във Франкфуртския парламент; парламентът се ограничил с това, че излъчил еднo комисия, която представила своя доклад чак когато майнцкото гражданско опълчение било вече разоръжено от пруските войници. — 318.
- ¹⁸² Става дума за решението, взето на общото събрание на лондонското Просветно дружество на немските работници съвместно с немските политически емигранти в Лондон на 18 ноември 1849 г. Това решение било цитирано в отчета на Помощния комитет на немските емигранти в Лондон от 3 декември 1849 г. (виж настоящия том, стр. 541—543). — 321.
- ¹⁸³ Г. Струве и Т. Фотергил, след като се обявили за представители на немските политически емигранти в Лондон, се обърнали към Гипс, временно заместващ лондонския лорд-мер, с молба да осигури работа на 100 души немски емигранти, които се оказали без каквито и да е средства за съществуване в Лондон; Гипс отговорил с отказ, позовавайки се на това, че в подобно положение се намирили много английски работници. Бележка по този въпрос била поместена в «Times» от 24 май 1850 г. — 323.
- ¹⁸⁴ Става дума за тайната организация, която била създадена от немски емигранти в Швейцария и се наричала «Революционна централизация». Начело на нейния Централен комитет, който се намирал в Цюрих, стоял един от ръководителите на въстанието в Дрезден през май 1849 г., Чирнер; видна роля в организацията играели Фриз, Грайнер, Зигел, Техов, Шуриц, И. Ф. Бекер, активни участници в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г. От членовете на Съюза на комунистите в организацията влизали Д'Естер, Брун и др., а също и Вилхелм Волф, който действувал по поръчение на Съюза на комунистите. През юли—август 1850 г. ръководителите на «Революционната централизация» влезли в преговори с представители на Централния комитет на Съюза на комунистите за обединение на двете организации. От името на Централния комитет Маркс и Енгелс отклонили тези предложения, тъй като те противоречали на принципите на Съюза на комунистите, който държал за самостоятелна организация на пролетарската партия. «Революционната централизация» се разпаднала към края на 1850 г. във връзка с масовото изгонване на немските политически емигранти от Швейцария. — 325.
- ¹⁸⁵ Когато узнали от едно подробно писмо на В. Волф от 9 май 1850 г. за дейността на «Революционната централизация» и за интригите на агента на тази организация Брун в Германия, Маркс и Енгелс изпратили Е. Дронке в Швейцария в качеството на емисар на Съюза на комунистите. В писмо до Централния комитет от 3 юли 1850 г. и в писма до Енгелс от 3 и 18 юли 1850 г. Дронке дал подробен отчет за своята успешна дейност в Германия и Швейцария. — 326.
- ¹⁸⁶ Когато пристигнали през октомври 1849 г. в Англия, Струве заедно с Хайнцен, Рудолф Шрам, Руге, Бауер (от Щолп) и някои други дребнобуржоазни демократи в стремежа си да попречат на самостоятелното организиране на пролетариата започнали да интригуват против ръководения от Маркс и Енгелс Социалдемократически емигрантски комитет. Те провели през януари, февруари и април 1850 г. редица събрания на немските емигранти и създали свой отделен Демократически съюз. През април те разпространили между немските емигранти в Лондон, а също изпратили и в Германия един «Цирку-

ляр до всички приятели на немските емигранти», в който съобщавали за създаването на единна организация на немските емигранти-демократи под ръководството на «Централното бюро на цялата немска емиграция». — 326.

- ¹⁸⁷ *Централният комитет на европейската демокрация* бил създаден през юни 1850 г. в Лондон по инициатива на Мацини, който предприел първите стъпки в тази насока още в Швейцария в края на 1849 г. Опитът да се обединят буржоазните и дребнобуржоазните емигранти в една международна организация намерил пълна подкрепа от Струве и Руге. По препоръка на Струве, Руге влязъл в състава на Комитета в качеството на представител на немската демократическа партия. Крайно противоречивата както по своя състав, така и по идейните си позиции организация просъществувала кратко време; поради изострилите се отношения между италианските и френските емигранти-демократи Централният комитет на европейската демокрация се разпаднал фактически още към март 1852 г. Маркс подложил на унищожителна критика неговия учредителен манифест от 3 юли 1850 г. в «Трети международен преглед» (виж настоящия том, стр. 485—488). — 326.
- ¹⁸⁸ Става дума за въстанията за имперската конституция, разгърнати се през пролетта и лятото на 1849 г. в Югозападна Германия. — 327.
- ¹⁸⁹ В началото на 1846 г. Маркс и Енгелс, които се намирили в Брюксел, създали там Комунистическия кореспондентски комитет, който сплотил прогресивните немски и белгийски социалисти. След като в резултат на успешната дейност на Маркс и Енгелс Съюзът на справедливите бил реорганизиран в Съюз на комунистите, в Брюксел била създадена през август 1847 г. на базата на Комунистическия кореспондентски комитет община на Съюза на комунистите. Най-революционните елементи между белгийските социалисти, като Жиго и Тедеско, взели активно участие в дейността на брюкселската община на Съюза на комунистите. След февруарската революция от 1848 г. във Франция белгийското правителство се нахвърлило с репресии върху немските революционни емигранти — Маркс, В. Волф и други членове на Съюза на комунистите, които били принудени да напуснат Белгия. През август 1848 г. Тедеско и други белгийски членове на общината били изправени пред съда във връзка с така наречения процес Рискон-Ту, изфабрикуван от реакционното правителство на белгийския крал Леополд за преследване на демократите. Тедеско и редица други белгийски демократи били осъдени на смъртно наказание, което било заменено с доживотен завор. — 327.
- ¹⁹⁰ *Немското работническо дружество* в Брюксел било основано от Маркс и Енгелс в края на август 1847 г. за политическа просвета на немските работници, които живеели в Белгия, и пропагандиране на идеите на научния комунизъм между тях. Под ръководството на Маркс и Енгелс и на техните съратници дружеството се превърнало в легален център за обединение на немските революционни пролетарии в Белгия и поддържало пряка връзка с фламандските и валонските работнически клубове. Най-добрите елементи от дружеството влизали в брюкселската община на Съюза на комунистите. Дружеството изиграло видна роля в основаването на брюкселската Демократическа асоциация. Дейността на Немското работническо дружество в Брюксел се прекратила наскоро след февруарската буржоазна революция от 1848 г. във Франция във връзка с арестите и изгонването на неговите членове от белгийската полиция. — 327.

- ¹⁹¹ *Работническото братство* — обединение на немските работници и занаятчии, основано през 1848 г. в Берлин от члена на Съюза на комунистите С. Борн. Като представител на реформистката линия в работническото движение Борн ограничил дейността на Братството в организиране на икономически стачки и в опити за осъществяване на мероприятия от тесен цехов характер в интерес на занаятчиите (кредитиране на дребните производители, организиране на сдружения). Програмните документи на Братството предпоставявали смесица от откъслечи от неправилно изтълкувани идеи на «Манифеста на Комунистическата партия» и дребнобуржоазните доктрини на Луи Блан и Прудон. Но местните отделения на Братството, нерядко ръководени от членове на Съюза на комунистите, под непосредственото въздействие на революционните събития от 1848—1849 г. взели активно участие в революционната борба. Когато поставили през пролетта на 1849 г. практически въпроса за подготовка за създаване на пролетарска партия, независима от дребнобуржоазната демокрация, Маркс и Енгелс предположили да използват за тази цел организацията на Работническото братство. През 1850 г. правителството забранило Братството, но някои негови отделения продължавали да съществуват още редица години. — 328.
- ¹⁹² Виж бележка 106. — 330.
- ¹⁹³ *«The Sun»* («Слънце») — английски всекидневен буржоазно-либерален вестник, излизал в Лондон от 1798 до 1876 г. — 331.
- ¹⁹⁴ *Законът за чужденците от 1848 г.* бил приет от английския парламент във връзка с революционните събития на континента и чартистката демонстрация на 10 април 1848 г. Според този закон един чужденец е могъл да бъде всеки момент изгонен от Англия по разпореждане на правителството. Срокът на действие на закона бил определен за една година. — 331.
- ¹⁹⁵ *«The Spectator»* («Зрител») — английски седмичник с либерално направление, излизал в Лондон от 1828 г. — 333.
- ¹⁹⁶ *«Neue Preussische Zeitung»* («Нов пруски вестник») — крайно реакционен немски всекидневен вестник, започнал да се издава в Берлин от юни 1848 г.; бил орган на контрареволюционната придворна камарила и на пруското юнкерство. Този вестник е известен също под името «*Kreuzzeitung*» («Вестник на кръста»), тъй като в заглавието му бил изобразен кръст. — 336.
- ¹⁹⁷ Става дума за Маркс. В една бележка, поместена на 25 май 1850 г. в «*Neue Preussische Zeitung*», се съобщавало, че той уж обикалял Германия и бил посетил Берлин във връзка с подготовка на покушение срещу пруския крал. — 336.
- ¹⁹⁸ Маркс намеква за баронската титла на Бунзен. — 336.
- ¹⁹⁹ *«The Globe»* — съкратено название на английския всекидневен вестник «*The Globe and Traveller*» («Глобус и пътешественик»), излизал в Лондон от 1803 г.; орган на вигите, през периодите на тяхното управление — правителствен вестник; от 1866 г. насам — орган на консерваторите. — 338.
- ²⁰⁰ *«Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe»* («Рейнски вестник за политика, търговия и промишленост») — всекидневен вестник, излизал в Кьолн от 1 януари 1842 до 31 март 1843 г. Вестникът бил основан от пред-

ставители на рейнската буржоазия, опозиционно настроена по отношение на пруския абсолютизъм. Като сътрудници на вестника били привлечени и някои младохегелианци. От април 1842 г. К. Маркс станал сътрудник на «Rheinische Zeitung», а от октомври същата година — един от неговите редактори. В «Rheinische Zeitung» били обнародвани също редица статии от Ф. Енгелс. Под редакторството на Маркс вестникът започнал да приема все по-определен революционно-демократичен характер. Правителството въвело за «Rheinische Zeitung» особено строга цензура, а след това го спряло. — 339.

- ²⁰¹ «*Neue Deutsche Zeitung*» («Нов немски вестник») — демократичен вестник, излязал във Франкфурт на Майн през 1848—1850 г. Негов редактор бил О. Люнинг — един от представителите на «истинския социализъм» в средата на 40-те години, а в периода на революцията от 1848—1849 г. — дребнобуржоазен демократ. Люнинг поместил в своя вестник рецензия за излезлите четири книжки на «*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*», като отделил особено внимание на трудовете на К. Маркс «Класовата борба във Франция от 1848 до 1850 г.» и на Ф. Енгелс «Германската кампания за имперската конституция». — 341.
- ²⁰² «Манифест на Комунистическата партия» от К. Маркс и Ф. Енгелс и «Нижета на философията» от К. Маркс. Виж настоящото издание, том 4; цитираните места виж на стр. 445—446 и 183—184. — 341.
- ²⁰³ «*Weser-Zeitung*» («Везерски вестник») — немски буржоазно-либерален вестник, основан в Бремен в 1844 г. — 343.
- ²⁰⁴ Трудът на Енгелс «*Селската война в Германия*» бил написан в Лондон през лятото на 1850 г. и напечатан в двойната 5—6 книжка на «*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*». Като главен източник за излагането на фактическата страна на събитията е послужила на Енгелс книгата на немския историк демократа В. Цимерман «История на Селската война в Германия» (W. Zimmermann «*Allgemeine Geschichte des grossen Bauernkrieges*», Th. 1—3, Stuttgart, 1841—1843).
- Трудът «Селската война в Германия» бил преиздаден през 1870 г. като отделна брошура с предговор на автора, разкриващ ролята на селячеството като съюзник на пролетариата. Във връзка с големия успех, с който се ползувала книгата у немските работнически читатели, тя била наново преиздадена през 1875 г., а предговорът бил допълнен от Енгелс. През 80-те години Енгелс се канел отново да преработи «Селската война в Германия», като включи в нея голям допълнителен материал върху историята на Германия. «Аз преработвам — пише той до Зорге на 31 юни 1884 г. — моята «Селска война» съвсем наново. Селската война ще бъде представена като крайтъгълен камък на цялата немска история». Работата над издаването на II и III томове на «Капиталът» и други неотложни дела попречили на Енгелс да осъществи този замисъл. Запазил се е само един незавършен ръкопис на предполагаемото допълнение към «Селската война в Германия» и редица чернови бележки. — 345.
- ²⁰⁵ Ханза — търговски и политически съюз на средновековните немски градове, разположени по крайбрежието на Северно и Балтийско морета и по съседните им реки; той имал за своя цел установяването на търговски монопол в Северна Европа. Епохата на разцвета на Ханзата съвпаднала с втората половина на XIV век. — 348.

- ²⁰⁶ *Чинш* — вид феодален данък, вземан от арендаторите на дребни земни участъци.
- Посмъртен данък* (Sterbefall, Todfall) — събирал се от наследството по силата на феодалното право на владетеля върху земния участък и имуществото на умрелия селянин (във Франция — «право на мъртвата ръка»); в Германия феодалите по правило вземали от наследниците най-хубавата глава добитък.
- Защитни пари* (Schutzgelder) — данък, вземан от феодалите като отплата за «покровителството» и съдебната «защита», които сеньорът уж оказвал на своите поданици. — 352.
- ²⁰⁷ «*Всеобщ пфениг*» (gemeiner Pfennig) — данък, представляващ комбинация от налога на глава и налога върху имуществото. Основната тежест на данъка падала върху селячеството. — 354.
- ²⁰⁸ *Анатами* се наричали еднократните данъци в полза на римската курия от лицата, назначавани от папата на църковни длъжности (бенефиции). В повечето случаи те били равни на годишния доход от подарените бенефиции, собствениците на които си възвръщали стократно платената при заемането на църковните длъжности сума чрез налози и изнудвания на населението. — 354.
- ²⁰⁹ Енгелс има предвид немските буржоазни либерали, които образували през време на революцията от 1848.—1849 г. мнозинството на франкфуртското Национално събрание и на националните събрания в отделните немски държави. През първите месеци на революцията в редица държави (например в Прусия) либералите възглавявали «конституционни правителства», нq след това били заменени с представители на бюрокрацията и дворянството. Конституционалистите се стремели да запазят кралската власт като опора против по-нататъшното развитие и задълбочаване на революцията, като ограничили тази власт чрез либерално-буржоазна конституция. Тяхната съглашателска тактика и предателските им сделки с реакционните партии станали една от главните причини за поражението на германската революция от 1848—1849 г. — 355.
- ²¹⁰ Има се предвид углавният кодекс на Карл V (Constitutio criminalis Carolina), приет от райхстага в Регенсбург през 1532 г.; този кодекс се отличавал с крайна жестокост на наказанията. — 358.
- ²¹¹ *Валденци* — религиозна секта, възникнала в края на XII в. сред плебейските низши слоеве на южнофренските градове. Според преданието неин основател е бил лионският търговец Пиер Валд, който раздал цялото си имущество на бедняците. Валденците проповядвали отказване от собствеността, осъждали натрупването на богатства от католическата църква и призовавали към връщане към обичаите на ранното християнство. Ереста на валденците се особено разпространила сред селското население на планинските райони в Югозападна Швейцария и Савоя, където тя имала характер на защита на остатъците от първобитно-общинния строй и патриархалните отношения. — 362.
- ²¹² *Албигойци* — религиозна секта, широко разпространена през XII—XIII в. в градовете на Южна Франция и Северна Италия. Главното ѝ огнище бил южнофренският град Алби. Албигойците, които се обявявали против пицните католически обреди и църковната иерархия, изразявали в религиозна

форма протеста на търговско-занаятчийското население на градовете против феодализма. Към тях се присъединила част от южнофренското дворянство, което се стремело към секуляризация на църковните земи. Папа Инокенти III организирал през 1209 г. кръстоносен поход срещу албгойците. В резултат на двадесетгодишна война и на свирепи репресии тяхното движение било потушено. — 362.

²¹³ Един от вождовете на селското въстание от 1251 г. във Франция (така нареченото въстание на «овчарите»), проповедник на име Яков. Съгласно свидетелството на хрониките той произхождал от Унгария. — 362.

²¹⁴ *Каликстинци* — едно от двете течения в хуситското националноосвободително и реформационно движение в Чехия (през първата половина на XV в.), насочено против немското дворянство, германската империя и католическата църква. Каликстинците (или чашници, които са искали причастие не само с хляб, но и с вино от чаша), които се опирали на бюргерството и на част от чешкото дворянство, ограничавали своите искания със създаване на национална чешка църква и секуляризация на църковните имения. — 363.

²¹⁵ *Таборити* (от град Табор — център на движението) — второто течение в хуситското движение, което представлявало — в противоположност на каликстинците — неговото революционно, демократично крило. В своите искания таборитите отразявали стремежа на селските маси и градските низини към ликвидиране на целия феодален строй. Изменническите действия на каликстинците против таборитите била използвана от лагера на феодалната реакция за смазване на хуситското движение. — 363.

²¹⁶ *Флагеланти* (или «бичуващи се») — религиозно-аскетическа секта, получила разпространение в Европа през XIII — XV векове. Флагелантите проповядвали, че по пътя на самоизтезанието можело да се добие изкупление на греховете.

Лоларди (буквално: «мърморещи молитви») — религиозна секта в Англия и в други европейски страни (възникнала през XIV в.), рязко враждебна на католическата църква, възприела учението на английския реформатор Уиклиф, като направила от него по-радикални изводи и се опълчила в религиозно-мистична форма против феодалните привилегии. Много лоларди, между които преобладавали хора, произлезли от народните маси и представители на низшето духовенство, взели участие във въстанието на Уот Тайлер през 1381 г. От края на XIV в. насетне лолардите били подложени на жестоки гонения. — 364.

²¹⁷ *Хилиазъм* (от гръцката дума «хилиас» — хиляда) — религиозно-мистично учение за второ пришествие на Христа и установяване на «хилядогодишно царство» на справедливост, всеобщо равенство и благоденствие. Хилиастическите вярвания възникнали през периода на разлагане на робовладелския строй на почвата на непоносимия гнет и страданията на трудещите се, които търсели изход във фантастични мечти за избавление. Тези вярвания получили широко разпространение през време на ранното християнство и впоследствие постоянно се възраждали в ученията на различни средновековни секти. — 364.

²¹⁸ Енгелс привежда цитата от Лютер по Цимерман (виж Zimmerman, Th. 1, Stuttgart, 1841, S. 364—365). — 366.

²¹⁹ M. Luther. «An den Christlichen Adel deutscher Nation: von des Christlichen standes besserung». Vuittemberg [1520]. Енгелс цитира по Цимерман. — 366.

- ²²⁰ *Аугсбургско вероизповедание* — изложение на основите на лутеранството, представено през 1530 г. на император Карл V на имперското събрание в Аугсбург. То било резултат на приспособяването на бюргерските идеали за «евтина църква» (премахване на пищните обреди, опростяване на църковната иерархия и т. н.) към интересите на князете. За глава на църквата се обявявал вместо папата владетелният княз. Аугсбургското вероизповедание било отхвърлено от императора. Войната с него на князете, приели лутеранската реформация, завършила през 1555 г. с Аугсбургския религиозен мир, който утвърдил правото на всеки княз да определя по свое усмотрение религията на своите поданици. — 366.
- ²²¹ Този израз представлява заглавието на пуснатия от Лутер през май 1525 г., в самия разгар на Селската война, памфлет «Wyder die tördische unnd geubischenn Rottenn der Pauren». По-нататъшните цитати са дадени по книгата на Цимерман. — 368.
- ²²² Тази дата е приведена от Цимерман в първото издание на неговия труд. Според уточнените впоследствие данни Томас Мюнцер се е родил около 1490 г. — 369.
- ²²³ Анабаптисти или прекръщенци. Членовете на тази секта се наричали така поради издигнатото от тях искане за второ кръщение в съзнателната възраст. — 369.
- ²²⁴ «Die Fürstenpredigt. Auslegung des andern Unterschieds Danielis des Propheten, gepredigt auf dem Schloss zu Allstedt vor den tätigen, teuren Herzogen und Vorstehern zu Sachsen durch Thomas Müntzer, Diener des Worts Gottes». Allstedt, 1524. («Проповед към князете. Тълкуване на другото различие на пророк Даниил, произнесено в Алщедтския замък пред деятелните, възлюбените херцози и управници на Саксония от Томас Мюнцер, служител на божие слово». Алщедт, 1524). Енгелс цигира по Цимерман. — 370.
- ²²⁵ Енгелс има предвид възгледите на немския философ-идеалист Щраус и на други младохегелианци, които в своите ранни произведения се изказвали по религиозните въпроси като пантеисти. — 370.
- ²²⁶ Има се предвид памфлетът на Мюнцер, излязъл през 1524 г. в Мюлхаузен под названието: «Ausgebrückte Entblössung des falschen Glaubens der ungetreuen Welt durchs Zeugnis des Evangelions Lucae, vorgetragen der elenden erbärmlichen Christenheit zur Erinnerung ihres Irrsals» («Открито опровержение на лъжливата вяра на несправедния свят въз основа на свидетелството на евангелието на Лука, изложено пред бедното и нещастно християнство, за да му напомни за неговото заблуждение»). Цитира се по Цимерман. — 373.
- ²²⁷ Виж Zimmermann, Th. 2, Stuttgart, 1842, S. 75. — 373.
- ²²⁸ M. Luther. «Eyn brieff an die Fürsten zu Sachsen von dem auffrurischen geyst». Wittemberg, 1524. — 374.
- ²²⁹ По уточнени впоследствие данни Мюнцер се отправил отначало за имперския град Мюлхаузен, откъдето бил изгонен през септември 1524 г. за участие във въстанията на градските низши слоеве. От Мюлхаузен Мюнцер пристигнал в Нюрнберг. — 374.

- ²³⁰ Печатният отговор на Мюнцер до Лутер през 1524 г. носил названието: «Hoch verursachte Schutzrede und Antwort wider das geistlose, sanftlebende Fleisch zu Wittenberg, welches mit verkehrter Weise durch den Diebstahl der heiligen Schrift die erbärmliche Christenheit also ganz jämmerlich besudelt hat» («Добре обоснована защитна реч в отговор на безбожната, удобно живееща витенбергска плът, която чрез извращавания и мошенически изопачавания на свещеното писание по най-безсрамен начин оскверни нещастното християнство»). — 374.
- ²³¹ *Индепенденти* — религиозно-политическо течение, възникнало в Англия през втората половина на XVI в. и послужило като форма на опозицията на средната търговска и промишлена буржоазия и на «новото» обуржоазило се дворянство срещу абсолютизма и държавната англиканска църква. В периода на английската буржоазна революция от XVII в. индепендентите се сплотили в особена политическа партия, която в края на 1648 г. завзела властта. — 378.
- ²³² Енгелс възпроизвежда думите на Ханс Дудар по Цимерман. — 379.
- ²³³ *Швабският съюз* на князете, дворяните и патрицианската върхушка на имперските градове от Югозападна Германия бил основан през 1488 г. Главната му цел била борбата против селското и плебейското движение. Ръководителите на това реакционно обединение, южнонемските и западнонемските князе се стремели също да го използват за укрепване на своята олигархическа власт. Съюзът имал собствени административно-съдебни органи и армия. Той се разпаднал през 1534 г. в резултат на вътрешни раздори. — 382.
- ²³⁴ *Секлери* — унгарци, населяващи планинските райони на източната част на Трансилвания. — 388.
- ²³⁵ Има се предвид народното въстание на остров Сицилия против господството на френската Анжуйска династия, която завладяла Южна Италия и Сицилия през 1267 г. На 31 март 1282 г. вечерта въстаналото население изтребило в Палермо няколко хиляди френски рицари и войници. — 388.
- ²³⁶ Енгелс има предвид 95-те тезиси, закачени на 31 октомври 1517 г. от Лутер (който започнал своята духовна кариера като прост монах от августинския манастир в Тюрингия) на вратите на една от църквите във Витенберг. Тезисите съдържали ярък протест против продажбата на индулгенции и злоупотребите на католическото духовенство, а също и първите мисли от религиозното учение на Лутер в духа на бюргерските идеали. — 391.
- ²³⁷ *Бурлеска* — един от жанровете на пародийно-сатиричната литература, разпространена сред писателите от епохата на Възраждането и идеолозите на хуманизма; използвала се от тях за осмиване на високопарния стил на придворната поезия и надутите нрави на върхушката на феодалното общество. — 391.
- ²³⁸ *Войната на розите* (1455—1485) — войната между представителите на двата борещи се за престола английски феодални рода: Йоркците, на герба на които била изобразена бяла роза, и Ланкастерците, които носели на герба си алена роза. Около Йоркците се групирали част от едрите феодали на по-развития в икономическо отношение юг, рицарството и гражданите; Ланкастерците били поддържани от феодалната аристокрация от северните графства. Войната довела почти до пълно изтребление на старинните феодални родове

и завършила с идването на власт на новата династия на Тюдорите, която установила в Англия абсолютизма. — 393.

- ²³⁹ *Предни австрийски земи* се наричали разпръснатите в района на Горна Швабия и Шварцвалд владения на австрийските Хабсбурги и на техните преки васали. — 396.
- ²⁴⁰ Из ултиматума, предявен от Трухзес, командуващ наказателната армия на Швабския съюз, на въстаналите селяни от Хегау на 15 февруари 1525 г., когато дворянството вече събрало контрареволуционни сили. Цитира се по Цимерман. — 397.
- ²⁴¹ Съгласно указа на император Максимилиан за земските съдилища, членове на същите са могли да бъдат само представители на «благородните» съсловия. — 398.
- ²⁴² *Оберланд* — буквално: Горна област. В дадения случай се има предвид Горен Баден, т. е. допиращата се до Швейцария южна планинска част на Баден. През XVI в. само една част от тази област принадлежала на баденския маркграф, останалата част влизала в австрийската земя Брайсгау или се намирала във владение на по-малки църковни и светски феодални. — 398.
- ²⁴³ Има се предвид напечатаният в Нюрнберг в началото на 1525 г. анонимен памфлет «An die Versammlung gemeiner Pawerschaft, so in Hochtentscher Nation und viel anderer Ort; mit empörung und iffruhr entstanden, ob ihr empörung billicher oder unbilllicher gestalt geschehn, und was sie der Oberkeit schuldig oder nicht schuldig seind, gegründet aus der heil göttlichen Geschrift, von Oberlendischen Mitbrüdern guter mahnung ausgangen und beschriben» («До събирането на цялото възмутено и въстанало селячество от горнонемската нация и от много други места във връзка с това, дали е справедливо или не е неговото възмушение и какво то трябва и какво не трябва да прави по отношение на властите. Основано на божие свещено писание, съставено и изложено с пълното одобрение на оберландските събратя»). В. Цимерман считал за автор на този памфлет Т. Мюнцер. — 398.
- ²⁴⁴ Неделята на Judica (от iudex — съдия, буквално «съдебната неделя») — петата неделя от великия пост. — 400.
- ²⁴⁵ Това решение било взето на съвещанието на съюзните власти в Улм през март 1525 г. в един момент, когато представителите на Швабския съюз още водели преговори с въстаниците. То е фиксирано в един документ от Улмската архива, цитиран от Цимерман (виж Zimmermann, Th. 2, Stuttgart, 1842, S. 111—112). — 400.
- ²⁴⁶ *Голяма и малка десетина* — две разновидности на налога в полза на католическата църква. Размерът и характерът на този налог били различни в различните области на Германия, в повечето случаи той значително превъзвешавал една десета от продукта на селското производство. По правило малката десетина се вземала от незърнените култури, докато голямата десетина се вземала от реколтата на зърнените култури. — 401.
- ²⁴⁷ *Вюцбургски съборен капитул* — духовна колегия, която управлявала Вюрцбургската епархия, чийто глава, епископ Вюрцбургски, едновременно носил титлата херцог Франконски. — 402.

- ²⁴⁸ *Тевтонски орден* — немски рицарски духовен орден, основан през 1190 г. по време на кръстоносните походи. Орденът заграбил в Германия и в други страни многобройни владения, които се управлявали от орденски сановници-командори (или комтури). В XIII в. под владичеството на ордена преминала завоюваната чрез покоряване и изстребване на местното литовско население Източна Прусия, която станала опора на агресията на ордена против Полша, Литва и руските княжества. През 1237 г. той се обединил с друг немски орден — Ливонския, който също се бил настанил в Прибалтика. След поражението при Чудското езеро в 1242 г. (Битката върху леда) и в битката при Грюнвалд в 1410 г. орденът западнал и след това запазил само малка част от своите владения. — 404.
- ²⁴⁹ *Офенбургският договор*, сключен от въстаниците от Брайсгау с австрийското правителство на 18 септември 1525 г., предвиждал възстановяване на предишните селски повинности и въвеждане на строги правила против селските съюзи и «еретичите». От своя страна правителството се задължило да амнистира обикновените участници в движението и да се ограничи със сравнително малки глоби. Обаче амнистията не била разширена върху водачите на въстанието. Все пак дори този неблагоприятен за селяните договор бил наскоро вероломно нарушен от австрийските власти и местните феодали, които подложили на масови кървави репресии участниците във въстанието, щом те сложили оръжието си. — 417.
- ²⁵⁰ Съгласно условията на договора, сключен на 13 ноември 1525 г. с австрийското правителство, шварцвалдските селяни трябвало отново да положат клетва за вяност на Хабсбургите, да възобновят изпълнението на предишните повинности и да не пречат на кървавата разправа на победителите с центъра на движението, града Валдсхут. Все пак защитниците на последния се държали още в течение на няколко седмици и градът капитулирал само в резултат на измяната на бюргерската върхушка. — 417.
- ²⁵¹ От по-късни изследователи е установено, че Мюнцер не е заемал официални постове в мюлхаузенския «Вечен съвет». Обаче присъствайки на неговите заседания и насочвайки неговата дейност, той фактически възглавявал новото революционно правителство. — 420.
- ²⁵² Енгелс има предвид дребнобуржоазния социалист Луи Блан и работника Албер (Александър Мартен), които влезли в качеството на представители на пролетариата в буржоазното временно правителство на френската република, създадено през февруари 1848 г. (виж по този въпрос настоящия том, стр. 17—34). — 421.
- ²⁵³ *Имперското регентство* — виж бележка 72. — 421.
- ²⁵⁴ *Вагенбург* — отбранително укрепление, построено от коли; прилагало се е широко в древността и през средните векове. — 423.
- ²⁵⁵ Статните на елзаските селяни не само по-рязко формулирали антифеодалните искания, изложени в «Дванадесетте статии» на швабско-франконското селячество (отменяване на крепостното право, възвръщане на узурпираните от дворянството общински земи и т. и.), но в много отношения отишли подалече от тази програма. Те били насочени също и против лихварите (точката за премахване на лихварския процент и др.), искали унищожаване не само на малката, но и на голямата десетина, провъзгласявали правото на местното

население да отстранява длъжностните лица, които са предизвикали недоволството на народа, и да ги замества с новн. — 425.

²⁵⁶ Настоящият документ се отнася до един от важните моменти в историята на борбата на Маркс и Енгелс за пролетарска партия, до разцеплението на Съюза на комунистите през септември 1850 г. Към август 1850 г. основоположниците на марксизма дошли до извода, че икономическата криза от 1847 г. се е приключила и че следователно при започналото всеобщо икономическо процъфтяване не е могло да се очаква в най-близко време нова революция. Оттук Маркс и Енгелс направили извода, че в новите условия главното внимание трябва да бъде насочено към пропагандирането на идеите на научния комунизъм, към идейното и организационното укрепване на една независима от дребнобуржоазната демокрация пролетарска партия. Против този разумен анализ и тази опираща се на научни изводи тактика се обявили членовете на Централния комитет на Съюза на комунистите Вилх и Шапер. Вилх, Шапер и техните привърженици подменяли материалистическия анализ на обективната действителност с «революционната» фраза и се опитвали да предизвикат нови въстания в Германия, прибъгвайки към авантюристична тактика и към съюз с дребнобуржоазните демократи. Възникналите на тази почва разногласия в Централния комитет на Съюза рязко се проявили на неговите заседания още през август и през първата половина на септември и взели най-остър характер на заседанието на 15 септември 1850 г., на което станало разцепление на Съюза. Мотивирайки причините на различията с Вилх и Шапер, Маркс казал на заседанието:

«На мястото на критическия възглед малцинството поставя догматичен, на мястото на материалистическия — идеалистически. Вместо действителните отношения малцинството превърна в движеща сила на революцията *единостранно волята*. Докато ние казваме на работниците: «Може би ще ви се наложи да преживеете 15, 20, 50 години граждански войни и международни стълкновения не само за да измените съществуващите условия, но и за да измените самите себе си и да станете годни за политическо господство», вие, напротив, казвате: «Трябва незабавно да вземем властта, или пък можем да си легнем да спим.» Докато ние специално посочваме на немските работници неразвитостта на немския пролетариат, вие по най-груб начин ласкаете националното чувство и съсловия предразсъдък на немските занаятци, което, разбира се, е по-популярно. Както демократите превръщат думата *народ* в светиня, същото нещо правите вие с думата *пролетариат*. Подобно на демократите вие подменяте революционното развитие с фразата за революция...» (Виж труда на К. Маркс «Разкрития върху кьолнския процес против комунистите», настоящото издание, том 8).

На същото заседание било решено да се пренесе седалището на Централния комитет на Съюза в Кьолн, като се възложо на кьолнския окръжен комитет да образува нов Централен комитет на Съюза. За това предложение гласували шест члена на Централния комитет — Маркс, Енгелс, К. Шрам, Г. Бауер, Екарнус и Пфендер; против него гласували останалите четири члена на Комитета — Вилх, Шапер, Леман и Френкел. Оказали се в малцинство, последните напуснали заседанието и апелирали към членовете на Съюза от лондонския окръг, у които намерили подкрепа. На страната на разколническата фракция на Вилх и Шапер се оказало и мнозинството от членовете на Просветното дружество на немските работници в Лондон, което обстоятелство подбудило Маркс, Енгелс и техните привърженици да излязат от състава на това дружество. — 436.

²⁵⁷ През средата на април 1850 г. Маркс и Енгелс сключили от името на Съюза на комунистите споразумение с пребиваващите в Лондон френски емигранти-

бланкисти и с представители на революционното крило на чартистите за създаване на «Световно дружество на комунистите-революционери». Подписан бил основен договор (написан саморъчно от А. Вилих), състоящ се от 6 члена (виж настоящия том, стр. 549—550). След разцеплението на Централния комитет на Съюза на комунистите френските бланкисти-емигранти застанали на страната на сектантско-авантюристичното малцинство, възглавявано от Вилих и Шапер, и заедно с тях сключили тесен съюз с дребнобуржоазната демократична емиграция. При тези условия Маркс и Енгелс счели за целесъобразно да анулират в началото на октомври 1850 г. договора с бланкистите, което се вижда и от обнародвания документ. — 437.

268 «Шивашкото дело в Лондон, или борбата между едрия и дребния капитал», труд на Г. Екариус, поместен в «Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue», бил написан под непосредственото ръководство на Маркс, който го редактирал. Анализът на текста свидетелствува, че отделни негови положения са формулирани от самия Маркс. — 438.

269 Тази статия била предназначена от Ф. Енгелс за кн. 5 на «Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue» и останала незавършена. Като повод за нейното написване послужили буржоазно-индивидуалистичните, анархистични изказвания в печата на някои берлински младохегелианци — Е. Майен, Ю. Фаухер, Л. Бул, М. Щирнер, които през 1842 г. влизали в кръжока на «Свободните», а от началото на 50-те години се групирали около вестник «Abend-Post» («Вечерна पोща»). В областта на икономическите възгледи тази група от литератори стояла на позициите на буржоазното фритредерство. За техните политически възгледи били характерни пренебрежителното отношение към всеобщото изборително право и народното представителство, крайният индивидуализъм и възхваляването на анархията като осъществяване на «висшата демокрация» и «свободната човешка асоциация». Антидемократичната и антиреволюционна насоченост на тази група се проявила и в това, че през април 1850 г. в заглавието на нейния орган било извървено подзаглавието «Демократичен вестник»; при това «Abend-Post» заявил, че се стремн към анархия, при която човекът уж «не е нито роб на друг човек, нито роб на масата». «Abend-Post» започнал системно да пише против «хората на закона из редовете на демокрацията», против социализма и комунизма, както и против «терора на революцията». Тези анархистични и полуанархистични идеи получили забележително разпространение сред една част от немската дребнобуржоазна емиграция.

Заглавието е дадено от Института за марксизъм-ленинизъм при ЦК на КПСС. — 439.

260 Очевидно Енгелс има предвид К. Грюн и А. Руге, които превели отделни произведения на Прудон на немски език и ги пропагандирали в печата. — 440.

261 Става дума за депутатите от Щутгартския парламент Л. Симон и К. Фохт (К. Фохт бил също един от петте имперски регенти). К. Фохт и Л. Симон излезли през 1850 г. в списанието «Deutsche Monatsschrift» («Немски ежемесечник») (Щутгарт) със статии, в които превъзнасяли анархията и проповядвали премахването на всякаква държавност. — 440.

262 Max Stirner. «Der Einzige und sein Eigenthum». Leipzig, Verlag von Otto Wigand, 1845. Тази книга била подложена на унищожителна критика от Маркс и Енгелс в труда «Немската идеология» (виж настоящото издание, том 3). — 441.

- 263 Има се предвид рецензията върху книгата на Е. дьо Жируден «Социализмът и данъците» (виж настоящия том, стр. 295—307). — 441.
- 264 Из поемата на Виланд «Оберон». — 441.
- 265 Компанията за южните морета била създадена около 1712 г. под предлог на търговия с Южна Америка и с островите в Тихия океан; истинската ѝ цел била спекула с държавни книжа. Компанията получила от правителството редица привилегии и монополни права, по-специално правото да издава книжни пари, и развила гигантска спекулативна дейност, която завършила през 1720 г. с банкрута на компанията. — 446.
- 266 Виж Th. Tooke. «A History of Prices, and of the State of the Circulation, from 1793 to 1837». Vol. I—II, London, 1838 (Т. Тук. «История на цените във връзка със състоянието на паричното обръщение от 1793 до 1837 г.». Т. I—II, Лондон, 1838). Маркс направил многобройни извадки от тази книга, които са широко използвани от него в този международен преглед. — 450.
- 267 *Банковият закон* от 1844 г. предвиждал разделяне на Английската банка на два съвсем независими департамента с отделни налични фондове — банков, занимаващ се с изпълнението на чисто банкови операции, и емисионен — завеждащ издаването на банкноти. Тези банкноти трябвало да бъдат солидно гарантирани чрез специален паричен фонд, който винаги трябвало да бъде в наличност. — 450.
- 268 D. M. Evans. «The commercial crisis 1847—1848». London, 1848. От тази книга Маркс направил многобройни извадки, които използвал в този труд. — 451.
- 269 На 11 октомври 1850 г. се състояла в Брегенц среща на владетелите на Австрия, Бавария и Вюртемберг, които сключили помежду си конвенция, насочена против претенциите на Прусия за хегемония в Германския съюз. На 28 октомври 1850 г. се състояла във Варшава среща на руския император Николай I с австрийския император Франц-Йосиф и шефа на пруското правителство херцог Бранденбургски; последният бил принуден да отстъпи. И двете тези срещи показали засилването на ролята на Австрия и отслабването на позициите на Прусия.
Временни правителства in partibus — виж бележка 64. — 453.
- 270 През 1833 г. бил приет от английския парламент закон за забрана на робството в колонииите. За обезщетение на плантаторите-робовладелци била отделена сума от 20 милиона фунта стерлинги. — 456.
- 271 Става дума за националноосвободителната война на Шлезвиг и Холщайн против Дания, започната през март 1848 г. и продължила с прекъсвания до края на юни 1850 г. Под влиянието на февруарската революция във Франция и на мартенската революция в Германия населението на Шлезвиг и Холщайн, което се стремело да се присъедини към Германия, вдигнало въстание против датското господство и създадо временно правителство начело с херцог Аугустенбургски, Безелер и Реветлов. Това правителство се обърнало към германския Съюзен сейм и към Прусия за помощ. Държейки сметка, че общественото мнение на Германия било на страната на Шлезвиг и Холщайн, пруските правителствени кръгове започнали привидна война против Дания, в хода на която на всяка крачка предавали революционната

шлезвиг-холщайнска армия. През август 1848 г. Прусия сключила в Малмьо предателско примирие с Дания за срок от 7 месеца; съгласно условията на примирието били фактически ликвидирани всички демократични завоевания на населението на Шлезвиг и Холщайн. Тъй като противоречията между воюващите страни не били разрешени, то след изтичането на 7-те месеца, през март 1849 г., войната била възобновена. Военните действия, които се водели с променлив успех, завършили с ново предателство от страна на Прусия, която на 2 юни 1850 г. сключила мир с Дания, противен на националните интереси на Германия. Недоволно от капитулантското споразумение, населението на Шлезвиг и Холщайн решило да продължи войната със собствените си сили. Обаче в битката при Ищедт (24—25 юли 1850 г.) шлезвиг-холщайнската армия била разбита от датските войски и прекратила съпротивата.

Събитията в Курхесен — виж по-нататък, стр. 486 и бележка 298. — 462.

- 272 Става дума за международния конгрес, свикан от буржоазните пацифисти във Франкфурт на Майн през август 1850 г. На конгреса играли видна роля американският буржоазен филантроп Елихию Бьорит, лидерът на английските фритредери Кобден и немският либерал, бивш шеф на либералното правителство в Хесен, Яуп; на конгреса участвували представители на религиозната секта на квакерите. Произнесените на конгреса речи имали лъже-набожен и лицемерен характер. — 466.
- 273 Дебатите относно Гърция в английския парламент в 1850 г. възникнали във връзка с това, че английското правителство изпратило остър ултиматум до гръцкото правителство и изпратило английската флота да блокира Пирея. Като повод за това послужило разграбването в Атина на дома на португалския търговец Пасифно, който се намирал под английско покровителство. Русия и Франция протестирали против действията на Англия и френското правителство отзовало своя посланик от Лондон. По време на тези дебати лорд Палмерстои произнесъл в камарата на общините реч, в която демагогски разобличил политиката на европейските реакционни държави, като се явил в ролята на защитник на гражданските права и либералните свободи. — 466.
- 274 През време на пребиваването в 1850 г. в Лондон на австрийския фелдмаршал Хайнау, който с крайна жестокост потушил революционното движение в Унгария и Италия, работниците от пивоварния завод Барклей, Перкинс и К^о го набили. Тази акция срещнала горещо одобрение от страна на английските народни маси. — 466.
- 275 *Еманципация на католиците* — отменяване от английския парламент през 1829 г. на ограниченията на политическите права на католиците. Католиците, повечето от които били ирландци, получили правото да бъдат избирани в парламента и да заемат някои правителствени длъжности; заедно с това имущественият изборителен ценз бил увеличен пет пъти. С помощта на тази маневра управляващите класи на Англия разчитали да привлекат на своя страна върхушката на ирландската буржоазия и католическите земевладелци, като по този начин разцепят ирландското национално движение. — 467.
- 276 Като министър на вътрешните работи Р. Пил положил началото на съвременната буржоазна система на организация на полицията в Англия. През 1829 г. той прокарал закон за подчиняване столичната полиция непосредствено на министъра на вътрешните работи и за създаване на специален полицейски корпус в Лондон. В останалата Англия полицията още известно време оста-

- вала подчинена на местните власти, но на министъра на вътрешните работи се давало правото на общо ръководство и контрол на действията на местната полиция. Тази мярка водела към засилване на полицейската власт на буржоазната държава. — 467.
- 277 През 1818 г. в английския парламент бил внесен законопроект, утвърден през 1819 г., според който Английската банка се задължавала да възстанови от 1823 г. нататък обмяната на банкнотите срещу злато. Фактически обмяната на банкнотите срещу злато била напълно възстановена още към 1821 г. (вж също бележка 55). — 467.
- 278 Съгласно тарифната реформа от 1842 г. вносните мита за зърнените храни и цяла редица други внасяни стоки били намалени. За да се компенсира загубата на хазната, бил въведен подоходен данък. — 467.
- 279 Вж бележка 146. — 467.
- 280 Из статията «Паметникът на Пил», поместена в чартисткия орган «Red Republican» бр. 9 от 17 август 1850 г., който излизал под редакцията на левия чартист Дж. Харни. — 467.
- 281 *Пюизизъм* — течение в английската църква през 30—60-те години на XIX в. Наречено по името на един от неговите основатели — богослова от Окфордския университет Пюзи, който проповядвал да бъдат възстановени в англиканската църква католическата обредност и някои догмати на католицизма. Пюизизмът бил религиозно отражение на борбата на английската аристокрация, която се стремяла да запази своето влияние в страната, против промишлената буржоазия, която в своята маса принадлежала към различни протестантски секти. — 467.
- 282 *Високата църква* — направление в англиканската църква, което имало привърженици предимно сред аристокрацията; запазвала старинните пищни обреди, подчертавайки приемствената връзка с католицизма. В противовес на високата църква второто направление на англиканската църква — *ниската църква* — било разпространено главно сред буржоазията и низшето духовенство. Привържениците на ниската църква отдавали при богослужението особено внимание на проповядването на буржоазно-християнския морал.
- Дисентери* — представители на религиозни секти и течения, които отстъпвали повече или по-малко от догматите на официалната англиканска църква. — 468.
- 283 Става дума за папската була, издадена на 30 септември 1850 г. — 468.
- 284 Вж бележка 64. — 469.
- 285 През периода на разкола в католическата църква (XIV—XV в.) неведнаж са били избигнати едновременно двама папи, всеки от които обявявал другия за узурпатор, за «антипапа». — 469.
- 286 Учредителното събрание на Римската република било избрано на 21 януари 1849 г.; мнозинството му се състояло от буржоазни демократи — привърженици на Мацини. Събранието лишило папата от светска власт и провело редица прогресивни социални мероприятия. След падането на Римската република през юли 1849 г. значителен брой депутати емигрирали в Англия,

- където образували из своята среда временен Италиански национален комитет; в него влезли Мацини и неговите привърженици. Комитетът бил упълномощен от избралите го да сключва заеми в интерес на националното дело и да се занимава с всички въпроси, засягащи италианските граждани. — 469.
- 287 През пролетта на 1850 г. австрийското правителство пуснало в Ломбардо-Венецианската област подписа за един така наречен доброволен заем в размер на 120 милиона лири. Но заемът нямал никакъв успех сред населението и бил проведен по принудителен начин. — 469.
- 288 Виж бележка 57. — 472.
- 289 Виж бележка 61. — 475.
- 290 Виж бележка 63. — 476.
- 291 Виж бележка 64. — 477.
- 292 Виж бележка 65. — 477.
- 293 *Малка Германия* — план за обединение на Германия в една държава под ръководството на Прусия без Австрия. Един от опитите да се осъществи този план било създаването през 1849 г. на съюз (уния) на седемнадесет немски държави под ръководството на пруския крал. През 1850 г. унията се разпаднала. — 481.
- 294 След победата на въстанието от 18 март 1848 г. в Берлин пруският крал Фридрих-Вилхелм IV преминал на кон по улиците на пруската столица с черно-червено-златна превръзка на ръкава, желаяйки да покаже на народа, че той е привърженик на единна Германия. В издаденото през същия този ден от него възвание «Към моя народ и немската нация» той тържествено обещал да вземе в ръцете си делото на обединението на Германия. — 481.
- 295 *Готската партия* била образувана през юни 1849 г. от представители на контрареволуционната едра буржоазия, от десните либерали, излезли от Франкфуртския парламент след отказа на пруския крал Фридрих-Вилхелм IV да приеме от ръцете на Националното събрание императорската корона и решението на лявото мнозинство на Събранието за създаване на имперско регентство. Страхувайки се от победа на революцията, тази партия поставила за своя цел обединението на цяла Германия с изключение на Австрия под ръководството на хохенцолерновска Прусия. Лидери на тази партия били Далман, Симсон, Басерман, Х. Гагерн, К. Брюгеман и други. — 481.
- 296 *Медиатизация* — подчинение на по-рано непосредствено зависните от имперската власт германски князе на по-големите германски владетели; в дадения случай се има предвид опитът на Прусия да подчини германските владетели на своята хегемония. — 482.
- 297 Великото херцогство Хесен-Дармщадт и курфюрството Хесен-Касел (Курхесен), което през 1849 г. дало съгласието си да влезе в обединението на германските държави под хегемонията на Прусия (Пруската уния), през 1850 г. излезли от унията под натиска на Австрия и Русия и преминали на страната на Австрия. — 482.

- 288 През септември 1850 г. се разразил в Курхесен конституционен конфликт между курфюрста и неговия реакционен министър Хасенпflug, от една страна, и камарата на представителите, от друга. Хасенпflug разпуснал камарата и въвел в страната военно положение, което на свой ред предизвикало протести от страна на цялото население. Понеже не били в състояние да потушат движението, курфюрстът и Хасенпflug се обърнали за помощ към възстановения Съюзен сейм и Австрия, въпреки обстоятелството, че Курхесен влизал в обединеното на германските държави, възглавявано от Прусия. Във връзка с това между Австрия и Прусия се разгорял конфликт, който довел до военни действия между двете държави. — 483.
- 289 Манифестът на Централния комитет на европейската демокрация «Към народите! Организация на демокрацията» бил първоначално обнародван в печатния орган на това обединение «Proscrit» («Изгнаник») през август 1850 г. — 485.
- 300 Лепорело — действащо лице от операта на Моцарт «Дон Жуан», слуга на Дон Жуан. — 487.
- 301 Тук се прави намек за полемиката, разгърнала се в края на 30-те години между реакционния и клерикален историк публициста Х. Лео и буржоазния радикал младохегелианеца А. Руге. Като яростен противник на Хегеловата философия Лео в своята брошура «Die Hegelinger» («Хегелингите», излязла в Хале през 1838 г.) обвинявал А. Руге и всички младохегелианци в атеизъм и по-специално в това, че те не могли да видят разликата между божеството и човечеството. — 488.
- 302 Този израз се съдържа в кореспонденцията на А. Руге, поместена във вестник «Bremer Tages-Chronik» («Бременска всекидневна хроника») от 17 януари 1851 г. Този вестник, който през 1849—1850 г. се издавал от дребнобуржоазния демократ Дюлон под названието «Tages-Chronik», бил преименуван през януари 1851 г. на «Bremer Tages-Chronik». — 489.
- 303 Относно причините за излизането на Маркс и Енгелс от лондонското Пролетарско дружество на немските работници виж бележки 106 и 256. — 490.
- 304 Аналогична характеристика на Руге се съдържа в труда на К. Маркс и Ф. Енгелс «Великите мъже на емиграцията» (виж настоящото издание, том 8). — 490.
- 305 «Банкетът на равните» — международен митинг, състоял се в Лондон на 24 февруари 1851 г. по случай годишнината на февруарската революция. Банкетът бил организиран от една част от френската дребнобуржоазна емиграция под ръководството на Луи Блан и от гаватарите на бланкисткото емигрантско дружество — Бартелеми, Адан и др., съвместно с фракцията на Вилих и Шапер. С цел да получат информация Маркс и Енгелс изпатрили на банката своите привърженици К. Шрам и В. Пипер, които били изгонени от залата и набити от привържениците на Вилих и Шапер. Тостът, който О. Бланки своевременно изпатрил от затвора в Лондон и в който той разобличавал Луи Блан и другите членове на временното правителство, бил умислено скрит от участниците в банката от неговите организатори. — 491.
- 306 Текстът на тоста на О. Бланки, скрит от организаторите на «банката на равните» от неговите участници, бил обнародван в редица френски вестници.

Маркс и Енгелс превели този тост на немски и английски, като го снабдили с кратък предговор; немският превод бил отпечатан в 30,000 екземпляра и се разпространявал в Германия и Англия (виж настоящия том, стр. 567—569). — 492.

- ³⁰⁷ Над този ръкопис Енгелс работил през април 1851 г., без да го е предназначавал за печат; той представлява онова «подробно изложение от военна гледна точка» на перспективите на една война на Свещения съюз против революционна Франция, което Енгелс обещал да изпрати на Маркс в своето писмо до него от 3 април 1851 г. Ръкописът беше за пръв път обнародван чак след смъртта на Енгелс, през 1914 г., в теоретичния орган на германската социал-демократия «Die Neue Zeit» («Ново време»). При това той беше неправилно датиран и снабден с едно заглавие — «Възможностите и предпоставките за една война на Свещения съюз против Франция през 1852 година», — което не напълно съответствува на неговото съдържание. Под същото заглавие той влезе в VIII том на първото издание на Съчинения на К. Маркс и Ф. Енгелс; в настоящото издание редакционното заглавие е приведено в съответствие със съдържанието на ръкописа. — 493.
- ³⁰⁸ В сражението при Жемап (Белгия) на 6 ноември 1792 г. френската армия под командването на Дюмюрие нанесла голяма победа над австрийските войски. — 494.
- ³⁰⁹ В сражението при Неервинден (Белгия) на 18 март 1793 г. с войските на австрийския фелдмаршал херцог Кобургски френската армия под командването на Дюмюрие претърпяла поражение. — 494.
- ³¹⁰ В сражението при Флорюс (Белгия) на 26 юни 1794 г. френските войски разбили войските на херцог Кобургски. Тази победа дала възможност на френската революционна армия да навлезе в пределите на Белгия и да я завземе. — 497.
- ³¹¹ Става дума за правителството на жирондистите, образувано след народното въстание на 10 август 1792 г. — 497.
- ³¹² В сражението при Туркуен (Франция) на 18 май 1794 г. френските войски под командването на генерал Моро нанесли поражение над войските на херцог Кобургски. — 498.
- ³¹³ 9 *термидор* (27—28 юли 1794 г.) — контрареволуционен държавен преврат, който довел до падането на правителството на якобинците и до установяване господството на едрата буржоазия. В подготовката на този преврат дейно участие вземал Карно.
18 *фрюктидор* (4 септември 1797 г.) — държавен преврат, извършен от буржоазното правителство, Директорията, при поддръжката на Наполеон Бонапарт с цел да се предотврати един монархически държавен преврат. Карно, компрометиран със своята близост към роялистките заговорници, избягал от Франция.
18 *брюмер* (9 ноември 1799 г.) — държавен преврат на Наполеон Бонапарт, в резултат на който била установена неговата военна диктатура. Карно одобрил държавния преврат, макар че понакога проявявал плаха опозиция по отношение на Наполеон. — 500.
- ³¹⁴ Сраженията при Абенсберг и Екмюл — етапи от петдневното сражение в района на Регенсбург (Бавария) през април 1809 г. между армията на Напо-

леон и австрийските войски през време на австро-френската война от 1809 г. Регенбургското сражение завършило с поражение и оттегляне на австрийската армия. — 502.

- 315 Из една песен от времето на освободителната война на немския народ през 1813—1815 г. — 502.
- 316 Съгласно пруските закони младите хора със съответно образование, разполагащи с достатъчно средства, за да си набавят униформа и оръжие и за да осигурят прехраната си, са могли да бъдат зачислени като доброволци на военна служба с едногодишен срок. След изтичането на този срок те са можели да претендират за длъжността офицер от запаса или ландвера. — 509.
- 317 Статията «Конституцията на Френската република», поместена в органа на революционното крило на чартистката партия «Notes to the People», кн. 7 от 1851 г., трябвало да открие серия от статии, посветени на конституциите на европейските държави. Като автори редакторът на списанието Е. Джонс възнамерявал да привлече видни дейци от европейското работническо и демократическо движение. Че тази статия е написана от Маркс, се потвърждава от писмата на Джонс до Маркс от 23, 25 и 30 май 1851 г., както и от съпоставянето на статията с труда «Осемнадесетият брюмер на Луи Бонапарт». От замислената серия в «Notes to the People» се появила само още една статия, «Пруската конституция», която не е била написана от Маркс. — 523.
- 318 Маркс има предвид интервенцията, започната от френското правителство против Римската република през 1849 г. За повече подробности виж настоящия том, стр. 56—59 — 523.
- 319 Според закона за печата, приет във Франция още през 1819 г., размерът на залога при регистрирането на печатните органи се колебавел в зависимост от тяхната периодичност и мястото на издаването: най-високи норми били установени за изданията, излизали повече от три пъти в седмицата и печатани в Париж, както и в съседните три департамента. Законът от 23 юли 1850 г. разпрострял тези високи такси и върху изданията, излизали в Лион и в целия разположен около този град департамент Рона. — 526.
- 320 Под *подробности* английските чартисти разбирали в своята агитация точки 2—6 от Народната харта, които включвали следните искания: ежегодни избори за парламента, възнаграждаване на депутатите, тайно гласоподаване, еднакви избирателни окръзи и премахване на имуществения ценз за кандидатите за депутати в парламента. Революционните чартисти смятали тези искания като необходима гаранция за осъществяването на всеобщото избирателно право, формулирано в първата точка на Хартата. — 533.
- 321 Виж бележка 257. — 549.
- 322 Маркс и Енгелс наричали *Зондербунд* (Особен съюз) сектантско-авантюристичната фракция на Вилх и Шапер, която се отцепила от Съюза на комунистите след 15 септември 1850 г. и се обособила в самостоятелна организация със собствен Централен комитет. Със своята дейност Зондербундът помагал на пруската полиция да разкрива нелегалните общини на Съюза на комунистите в Германия и й дал повод да изфабрикува съдебния процес против видните дейци на Съюза на комунистите в Кьолн през 1852 г. — 562.

³²³ Уставът на Комунистическия съюз бил съставен по указание на Маркс и Енгелс от Централния комитет на Съюза в Кьоли след разцеплението на Съюза на комунистите през септември 1850 г. На 10 декември 1850 г. този устав, наред с други документи на Централния комитет, бил изпратен на лондонския окръг на Съюза и бил утвърден на неговото заседание на 5 януари 1851 г. при участието на Маркс.

Текстът на устава (без бележките на Маркс), заловен от пруската полиция заедно с други документи при арестуването на членове на Съюза на комунистите, бил напечатан в книгата «Die Kommunisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts», съставена от Вермут и Щибер. — 563.

³²⁴ Виж бележки 305 и 306. — 567.

ДАТИ ИЗ ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА НА К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

(август 1849 — юли 1851)

1 8 4 9

- Около 26 август* Маркс, изгонен от Париж, пристига в Лондон, където остава да живее до края на живота си.
- Краят на август — началото на септември* Маркс и някои членове на бившия лондонски Централен комитет възобновяват Централния комитет на Съюза на комунистите.
- Краят на август — септември* Енгелс работи в Лозана (Швейцария) върху очерка „Германската кампания за имперската конституция“; в Женева Енгелс се среща с В. Либкнехт, който наскоро след това влиза в Съюза на комунистите.
- Началото на септември* Маркс влиза в лондонското Просветно дружество на немските работници, ръководено от местните общини на Съюза на комунистите.
- Септември — декември* Маркс усилено се занимава с подготовката на печатен орган, който да бъде продължение на „Neue Rheinische Zeitung“ („Нов рейнски вестник“). В стремежа си да намери пари, издателя и съпрудници той се обръща за съдействие към приятели и познати и пише по този повод в Кьолн, Дюселдорф, Франкфурт, Хамбург, Париж и други градове.
- 15 септември* Енгелс се среща в Берн с В. Волф.
- Около 17 септември* Жената на Маркс пристига с децата от Париж в Лондон; семейството на Маркс временно се настанява в мобилирани стаи на Лестер-сквер, откъдето скоро се премества в крайните на Лондон, в квартира на Андерсон-стрийт 4, Челси.
- 18 септември* Общото събрание на лондонското Просветно дружество на немските работници съвместно с немските политически емигранти избира Маркс в Комитета за подпомагане на немските емигранти в Лондон.

- 20 септември Маркс, заедно с другите членове на Комитета, подписва първото възвание за събиране на пари за оказване помощ на немските емигранти в Лондон; възваннето се печата в редица немски вестници.
- Началото на октомври Енгелс напуска Швейцария по съвета на Маркс и заминава за Англия за съвместна работа с Маркс. Във връзка с отказа на френското правителство да му предостави правото да пътува през Франция той решава да пътува през Италия.
- 5 октомври Енгелс пристига в Генуа, откъдето на 6 октомври заминава по море за Англия.
В писмо до лидера на левите чартисти Дж. Харни Енгелс съобщава, че ще пристигне в Лондон към средата на ноември, и го моли да съобщи това на Маркс.
- Около средата на октомври Маркс се среща с члена на Съюза на комунистите А. Вилих, който пристигнал от Швейцария с препоръка от Енгелс; по предложение на Маркс Вилих се включва в състава на Централния комитет на Съюза на комунистите.
- Ноември 1849 — септември 1850 Маркс изнася пред Просветното дружество на немските работници лекции, в които излага основните на политическата икономика и най-важните положения от „Манифеста на Комунистическата партия“. Едновременно с това той чете редица подробни лекции по същите въпроси в своята квартира за активните дейци на Съюза на комунистите. Маркс предполага да обнародва някои от тези лекции в „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“; това намерение на Маркс не било осъществено.
- Около 10 ноември След петседмично пътуване по вода Енгелс пристига в Лондон.
Енгелс влиза в състава на Централния комитет на Съюза на комунистите; той се включва в подготвителната работа по издаването на новия печатен орган. Наскоро след пристигането си в Лондон Енгелс става член на Просветното дружество на немските работници.
- 18 ноември Предвид опита на дребнбуржоазните демократи-емигранти в Лондон (Струве, Хайнцен и др.) да подчинят на своето влияние пролетарските елементи от лондонската емиграция чрез създаване на собствена организация за подпомагане на емигрантите Маркс и другите ръководители на Съюза на комунистите предлагат на общото събрание на Просветното дружество на немските работници да се реорганизира Комитетът за подпомагане на немските емигранти в Социалдемократически комитет за подпомагане на немските емигранти (Социалдемократически емигрантски комитет). Събранието утвърждава новия състав на Комитета, в който влизат Маркс и Енгелс.
- 28 ноември Енгелс пише в чартисткия вестник „The Northern Star“ („Северна звезда“) бележката „Немските социалдемократи и „Times““, насочена против демагогските изказвания на К. Хайнцен, които компрометирал немската революционна партия. Бележката излязла във вестника на 1 декември.

- 3 декември Маркс и Енгелс подписват съставения с тяхното участие официален отчет на Социалдемократическия комитет за подпомагане на немските емигранти.
- 15 декември Маркс и Енгелс пишат „Съобщението“ за предстоящото излизане на „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“ („Нов рейнски вестник. Политико-икономически преглед“). „Съобщението“ било поместено в немски и швейцарски вестници в края на декември 1849—началото на 1850 г.
- Около 25 декември Маркс и Енгелс вземат участие в коледното празненство на Просветното дружество на немските работници.
- 31 декември Маркс, Енгелс и други членове на Централния комитет на Съюза на комунистите вземат участие в новогодишната вечер, организирана от дружеството „Братски демократи“, на която присъствуват също представители на революционната емиграция от редица страни, в това число и представител на френските емигранти-бланкисти.

1 8 5 0

- Януари — февруари Централният комитет на Съюза на комунистите, възглавяван от Маркс и Енгелс, пристъпва към реорганизация на Съюза на комунистите.
- 1 януари Маркс и Енгелс вземат участие в съставянето на „Поканата за подписка на акции за „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue““.
- Отстоявайки самостоятелната организация на работническата партия, Маркс и Енгелс отказват да вземат участие в обединителното събрание, свикано за 3 януари от водачите на лондонската дребнобуржоазна демократична емиграция — Г. Струве, Р. Шрам, Л. Бамбергер и др. Своя отказ Маркс и Енгелс мотивират с обстоятелството, че списъкът на поканените е съставен произволно и в него не е включен нито един от ония работници, които в течение на редица години са стояли начело на революционната немска емиграция в Лондон.
- 2 януари Маркс получава от Р. Шрам втора покана за събранието на 3 януари и я оставя без отговор.
- Началото на януари Маркс пише до члена на Съюза на комунистите Рьозер в Кьолн, като му предлага да организира община на Съюза в Кьолн и по възможност в други градове на Рейнската провинция; той посочва, че фактическото унищожаване на свободата на словото и печата прави необходимо възстановяването на нелегалния Съюз, тъй като през най-близкото бъдеще комунистическата пропаганда може да се води само тайно.
- Началото на януари — началото на февруари Маркс усилено работи над подготовката на първата книжка на „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“ и пише под заглавие „Юнското поражение от 1848 г.“ първата статия от серията „От 1848 до 1849“. Тази серия от статии била преиздадена от Енгелс през 1895 г. под заглавие „Класовата борба във Франция от 1848 до 1850 г.“.

- 10 януари** По предложение на Маркс Централният комитет на Съюза на комунистите взема решение да изпрати К. Шрам в САЩ в качеството на емисар на Съюза, като го снабдил също с мандати от чартистите и френските емигранти-бланкисти в Лондон, за да пропагандира списанието „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“, да събира средства за неговото издаване, както и за други пропагандистки цели на Съюза. Маркс се обръща към своите партийни приятели в Германия с молба да осигурят материално замиването на К. Шрам. Заминаването на К. Шрам не се осъществило поради липса на необходимите средства.
- Краят на януари** Във връзка със заболяването на Маркс и с трудностите, възникнали при подготовката на материала за списанието, се забавя даването за набор на първата книжка на „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“.
- 31 януари** Маркс и Енгелс пишат за списанието основната част на „Първи международен преглед“.
- Началото на февруари** На въпроса на Ръозер, по какъв материал да води пропагандата къолнската община на Съюза на комунистите, Маркс отговаря, че пропагандата трябва да се води на основата на „Манифеста на Комунистическата партия“, тъй като Уставът на Съюза от 1847 г. е вече остарял, а Уставът, изработен през 1848 г. от лондонския Централен комитет, също не намира тук одобрение; новият устав ще бъде изработен на предстоящия конгрес на Съюза на комунистите.
- Около 2 февруари** Маркс и Енгелс изпращат до издателя в Хамбург за набор материалите за първата книжка на „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“; печатането на книжката върви бавно поради трудностите в набора и вследствие на задръжка от страна на самия издател Шуберт, който се страхувал от преследвания.
- Средата на февруари** Енгелс пише статията „Въпросът за десетчасовия работен ден“ за чартисткото списание „The Democratic Review“ („Демократически преглед“); статията излиза на 2 март.
- 25 февруари** Енгелс произнася реч на банкета, организиран от френските емигранти-бланкисти в Лондон в чест на годишнината на френската република от 1848 г. Своята реч Енгелс завършил с тост в чест на инсургентите от юнското въстание през 1848 г. в Париж.
- Краят на февруари** Маркс и Енгелс пишат допълнението към „Първи международен преглед“.
Енгелс завършва работата върху последните глави на „Германската кампания за имперската конституция“.
- Март** Енгелс пише статията „Английският закон за десетчасовия работен ден“ за „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“.
- 4 март** Съставеният при участието на Маркс и Енгелс втори отчет на Социалдемократическия емигрантски комитет в Лондон се

утвърждава на събрането на Просветното дружество на немските работници. Отчетът, който съдържа апел „към партията в самата Германия“ да засили събирането на парични средства за подпомагане на революционната емиграция, е обнародван във „Westdeutsche Zeitung“ („Западногермански вестник“) от 21 март, както и в други вестници.

6 март

В Хамбург е излязла първата книжка на „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“. В книжката са влезли: статията на К. Маркс „Юнското поражение от 1848 г.“ и първите две глави от труда на Ф. Енгелс „Германската кампания за имперската конституция“.

Около 7 март

Маркс завършва втората статия от серията „От 1848 до 1849“, озаглавена „13 юни 1849 г.“.

Около 7 — краят на март

Маркс пише третата статия от серията „От 1848 до 1849“ под названието „Последните от 13 юни 1849 г.“. В тази статия Маркс формулира идеята за необходимостта от съюз на пролетариата със селячеството и показва, че същността на революционния комунизъм е: провъзгласяване на непрекъснатата революция и признаване на класовата диктатура на пролетариата като необходим преходна степен към унищожаването на класовите различия.

Средата на март — 18 април

Маркс и Енгелс пишат „Вторн международен преглед“, посветен главно на икономическото положение на Англия.

Краят на март

В Хамбург е излязла втората книжка на „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“, в която са напечатани: втората статия на К. Маркс от серията „От 1848 до 1849“, озаглавена „13 юни 1849 г.“, и третата глава от труда на Ф. Енгелс „Германската кампания за имперската конституция“, както и написаните съвместно от К. Маркс и Ф. Енгелс редица рецензии и „Първи международен преглед“.

Маркс и Енгелс пишат първото „Обръщение на Централния комитет към Съюза на комунистите“, в което правят изводи от германската революция от 1848—1849 г., подлагат на рязка критика немските дребнобуржоазни демократи, призовават към укрепване на Съюза, към създаване на самостоятелна пролетарска партия и набелязват тактиката на борбата на пролетариата в предстоящата революция. В „Обръщението“ се съдържат основните положения на учението на Маркс и Енгелс за непрекъснатата революция.

Краят на март — началото на април

За да осъществи реорганизацията на Съюза на комунистите по места, ръководеният от Маркс и Енгелс Централен комитет на Съюза изпраща Г. Бауер в Германия в качеството на емисар и изпраща с него текста на „Обръщението“.

Април

Маркс и Енгелс заедно с Вилих поддържат, в качеството си на делегати на Централния комитет на Съюза на комунистите, постоянен контакт с френските емигранти-бланкисти и с революционните чартисти; те вземат участие в създаването на

„Всемирното дружество на комунистите-революционери“, което обединило представители на трите тези организации.

Маркс пише статията „Луи-Наполеон и Фулд“.

Поради неплащане на квартирния наем е наложен запор върху домашните вещи на Маркс; цялото семейство е принудено временно да се премести в хотел, откъдето наскоро се пренася в частно жилище на Дин-стрийт № 64.

5 април

Маркс и Енгелс вземат участие в международния митинг, организиран от дружеството „Братски демократи“ по повод годишнината от деня на раждането на Робеспьер; в своята реч Енгелс призовава да се отдаде нужната почит на революционните традиции на англичаните, подчертава, че още във времето на английската революция е възникнала такава партия като левелерите, и завършва с тост в чест на английските работници. Изказвайки се, както и Енгелс, от името на немските комунисти, К. Шрам защитава в своята реч идеята на Маркс относно необходимостта от диктатура на работниците за пълно унищожаване на класите и на обществените условия, които ги поражда; той завършва своята реч с тост в чест на Огюст Бланки като член представител на френския пролетариат.

9 април—май

Маркс и Енгелс пишат редица писма до И. Вайдемайер и Т. Шустер с молба да организират в Германия събиране на средства в полза на немските емигранти.

Около средата на април

Възглавяваният от Маркс и Енгелс Централен комитет на Съюза на комунистите изпраща в качеството на свой емисар в Швейцария Дронке, като му възлага да възстанови и укрепни заедно с намиращия се в Цюрих В. Волф общините на Съюза на комунистите и да води борба против интригите на тайната организация „Революционна централизация“, ръководена от дребнобуржоазните демократи. На Дронке се възлага също да посети Баден и да установи връзка с местните общини на Съюза на комунистите.

Средата на април

Маркс и Енгелс пишат статията „Готфрид Кинкел“, в която разобличават пред пролетарската партия малодушното поведение пред съда на този типичен представител на немската дребнобуржоазна демокрация.

Около 17 април

В Хамбург е излязла третата книжка на „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“, в която е поместена третата статия на К. Маркс от серията „От 1848 до 1849“, озаглавена „Последиците от 13 юни 1849 г.“, и заключителната глава от труда на Ф. Енгелс „Германската кампания за имперската конституция“.

20 април

Маркс и Енгелс пишат от името на Социалдемократическия емигрантски комитет декларация, в която се опровергава клеветата, разпространявана от гаватарите на дребнобуржоазната емиграция. Декларацията се обнародва в „Neue deutsche Zeitung“ („Нов немски вестник“) от 28 април и в други вестници.

- 23 април Маркс и Енгелс заедно с другите членове на Комитета подписват официалния отчет на Социалдемократическия емигрантски комитет, в който се разобличават насочените срещу пролетарската партия интриги на дребнобуржоазните демократи Струве, Бобцин, Бауер (от Щолп) и др. Отчетът завършва с апел към немската социалдемократическа партия да не оставя емигрантите в тежко материално положение. Отчетът се обнародва в „Norddeutsche Freie Presse“ („Северогерманска освободна преса“) от 10 май и в други вестници.
- Приблизително май По поръка на Централния комитет на Съюза на комунистите Маркс и Енгелс установяват връзка с лявото крило на унгарската емиграция.
- Около 1 май Енгелс пише на В. Волф писмо, в което му предава поръчението на Централния комитет на Съюза на комунистите да следи дейността на „Революционната централизация“ и системно да информира за нея Централния комитет.
- 6 май Маркс и Енгелс съветват Пардигон, един от ръководителите на френското бланкистко емигрантско дружество в Лондон, да не се сблъсква с намиращото се под ръководството на Струве дребнобуржоазно дружество на емигрантите и предупреждават, че в противен случай Съюзът на комунистите ще прекрати приятелските отношения с бланкисткото дружество.
- Около средата на май През време на една извънградска разходка, организирана от Просветното дружество на немските работници, Маркс се запознава с пристигналия в Лондон след изгонването му от Швейцария В. Либкнехт.
- Около 19 май Излиза четвъртата книжка на „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“. В списанието са поместени написаните съвместно от К. Маркс и Ф. Енгелс рецензии, „Втори международен преглед“ и статията „Готфрид Кинкел“, както и статиите на Маркс „Луи Наполеон и Фулд“ и на Енгелс „Английският закон за десетчасовия работен ден“.
- Началото на юни Маркс и Енгелс пишат второто „Обръщение на Централния комитет към Съюза на комунистите“, в което се съдържа подробна информация за състоянието на организацията в Белгия, Германия, Швейцария, Франция и Англия, а също се дават тактически и организационни указания на изовите звена на Съюза.
- 14 юни Маркс и Енгелс, заедно с другите членове на Социалдемократическия емигрантски комитет, подписват декларация, в която се опровергават клеветническите обвинения, издигнати против Комитета от главатарите на дребнобуржоазната емиграция. Декларацията се обнародва във „Westdeutsche Zeitung“ от 25 юни, както и в други вестници.
- Средата на юни Маркс и Енгелс изпращат до английските вестници „Sun“ („Слънце“), „Spectator“ („Зрител“), „Globe“ („Глобус“) и „Northern Star“ открити писма, в които протестират против

организираното по настояване на пруското правителство полицейско шпиониране на политическите емигранти в Лондон и против опитите на реакционните английски кръгове да издействуват да се възобнови в Англия действието на закона за чужденците.

25 юни

Маркс пише декларация до редактора на франкфуртския „Neue Deutsche Zeitung“ О. Люнинг във връзка с неговата рецензия за „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“, в която неправилно е изтълкувано положението на Маркс за диктатурата на работническата класа.

Във връзка със същата рецензия на О. Люнинг Енгелс пише декларация до „Neue Deutsche Zeitung“, в която защитава своята оценка на „Neue Rheinische Zeitung“ като единствен орган, който последователно е защищавал революционната позиция на пролетариата през време на германската революция от 1848—1849 г.

Декларациите на К. Маркс и Ф. Енгелс се обнародват в „Neue Deutsche Zeitung“ от 4 юли.

Приблизително юли

Маркс пристъпва към задълбочено изучаване на икономическата история на последните десет години, използвайки специалната литература по историята на цените, банковата система и икономическите кризи в Англия и на европейския континент, както и годишните на лондонското списание „Economicist“ („Икономист“).

Юли

Ръководеният от Маркс и Енгелс Социалдемократически емигрантски комитет организира за емигрантите общезитие, трапезария и производствена работилница за нуждаещите се от работа.

След 3 юли

Маркс и Енгелс получават от Дронке за Централния комитет на Съюза на комунистите подробен отчет за неговата дейност по укрепването на Съюза в Швейцария и за неговите преговори с ръководителите на „Революционната централизация“. Защищавайки самостоятелността на пролетарската партия, Маркс предлага на Централния комитет да отклони направеното от „Революционната централизация“ предложение за обединение.

30 юли

Маркс и Енгелс, заедно с другите членове на Социалдемократическия емигрантски комитет в Лондон, подписват отчета за дейността на Комитета през май, юни и юли 1850 г. Отчетът се обнародва в „Norddeutsche Freie Presse“ от 7 август.

Краят на юли

В Централния комитет на Съюза на комунистите се появяват големи разногласия между Маркс и Енгелс и мнозинството от членовете на Централния комитет, от една страна, и Вилих, от друга, във връзка с искането на последния да се постигне организационно сближение с дребнобуржоазните емигрантски организации в Лондон.

Маркс и Енгелс достигат до извода, че икономическата криза от 1847 г. е приключена, че при започналото всеобщо про-

цфтяване и бурно развитие на производителните сили на буржоазното общество и дума не може да става за една действителна революция. Тази нова оценка на положението, намерила своето осветление в „Трети международен преглед“, определя новата тактическа линия на Маркс и Енгелс, състояща се в постепенна търпелива подготовка на пролетарската партия за бъдещите революционни боеве; Маркс и Енгелс започват да защитават тази тактика в Централния комитет на Съюза на комунистите.

Около 27—28
август

На заседанието на Социалдемократическия емигрантски комитет възниква остър конфликт между Вилих и възглавяваното от Маркс мнозинство на Комитета. Вилих заявява, че напуска Комитета.

На събранието на Просветното дружество на немските работници, състояло се на следния ден, Маркс и Енгелс излизат с рязка критика срещу Вилих, който заявил пред събранието, че напуска Социалдемократическия емигрантски комитет.

Краят на лятото

Енгелс завършва труда „Селската война в Германия“, в който се стреми в обстановката на започващата реакция да съживи в съзнанието на немския народ революционните традиции.

10 септември

Енгелс присъствува на събранието на „Братските демократи“, свикано, за да изразят своята солидарност с работниците от пивоварния завод Барклеј, Перкинс и К^о, които набили австрийския фелдмаршал Хайнау, палач на унгарския народ. В своята реч Енгелс благодари на английските работници за това, че те по подобаваш начин дали уржк на неговия съотечественик Хайнау.

10—15 септември

Маркс и Енгелс, заедно с Г. Бауер и Пфендер, заявяват, че напускат Социалдемократическия емигрантски комитет. Комисията, излъчена от Просветното дружество на немските работници за проверка на дейността на Комитета, намира паричната документация в пълна изправност.

15 септември

На заседанието на Централния комитет на Съюза на комунистите Маркс подлага на рязка критика Вилих и Шапер за неправилната преценка на политическата обстановка и свързаната с това авантюристична тактика; той посочва, че те подменят материалистическия анализ на действителните отношения с „революционна“ фраза. На заседанието става разцепление. Мнозинството на Комитета поддържа линията на Маркс и Енгелс. Въпреки несъгласието на Вилих и Шапер, взема се решение да се пренесе седалището на Централния комитет в Кьолн; на кьолнския окръг се възлага да образува нов Централен комитет.

Около 17 септември

Маркс получава от кьолнските комунисти писмо от 14 септември, в което го молят да преиздаде „Манифеста на Комунистическата партия“, като го преработи с оглед на станалите събития, и да завърши книгата по политическа икономия, издаването на която ще има голямо пропагандистко значение.

- 17 септември* Маркс и Енгелс излизат заедно със своите привърженици от Просветното дружество на немските работници, тъй като мнозинството на неговите членове застанало на страната на Вилих и Шапер.
- 18 септември* Маркс и Енгелс подписват заедно с Г. Бауер и К. Пфендер последния отчет на Социалдемократическия емигрантски комитет (от 1 август до 10 септември 1850 г.). Отчетът се обнародва в „Deutsche Londoner Zeitung“ („Немски лондонски вестник“) от 27 септември.
- 24 септември* Маркс изпраща чрез емисара на Централния комитет Хауиг писмо до Рьозер в Кьолн относно станалото в Съюза на комунистите разцепление.
- Около 28 септември* Маркс получава от Рьозер писмо от 25 септември, в което му се съобщава за предварителното съгласие на кьолнския окръжен комитет на Съюза на комунистите да поеме функциите на Централния комитет във връзка с разцеплението в Лондон и му се отправя молба да изпрати всички необходими документи и адреси.
- Край на септември — началото на октомври* В писма до своите партийни приятели — В. Волф, И. Вайдемайер, Е. Дронке и др. — Маркс и Енгелс съобщават за станалото разцепление в Съюза на комунистите.
Маркс възобновява работата над замислената от него още през пролетта на 1844 г. критика на буржоазната политическа икономия; той системно посещава библиотеката на Британския музей, където изучава икономическата литература: произведенията на Дж. Ст. Мил, Дж. Фулартон, Р. Торенс, Т. Тук и други икономисти.
- Октомври* Енгелс работи над статия, предназначена за „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“; статията е насочена против анархистичните изказвания на част от бившите младохегелнянци, групирани се около вестник „Abend-Post“ („Вечерна поща“). Ръкописът остава незавършен.
- 9 октомври* В отговор на предложението на френските емигранти-бланкисти — Адап, Видил и Бартелеми — застанали на страната на Вилих и Шапер, да се срещнат за обсъждане на въпроса за по-нататъшното съществуване на „Всемирното дружество на комунистите-революционери“ Маркс и Енгелс отказват срещата, позовавайки се на обстоятелството, че това дружество фактически е прекратило своето съществуване.
- Приблизително октомври* Маркс помага на Екариус в написването и редактирането на една статия за „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“ под заглавие „Шивашкото дело в Лондон или борбата между едрия и дребния капитал“ и пише редакционна бележка към нея.
- 1 ноември* Маркс и Енгелс завършват „Трети международен преглед. От май до октомври“, в който правят анализ на икономическото развитие и политическите събития през този период в Англия, Франция, Съединените американски щати и Германия, отбе-

лязват промените в перспективите на революционното движение и подлагат на критика авантюристичните планове на лидерите на европейската дребнобуржоазна демокрация.

9 ноември

В чартисткия орган „Red Republican“ („Червен републиканец“) започва да се печата първият английски превод на „Манифеста на Комунистическата партия“ от К. Маркс и Ф. Енгелс.

11 ноември

Възглавяваният от Маркс и Енгелс лондонски окръг на Съюза на комунистите предлага на Централния комитет на Съюза в Кьолн да изключи от Съюза ръководните дейци на създадената в Лондон разколинческа организация, в частност Вилих, Шапер, Шертнер, Диц, Леман, Геберт и Френкел, и да уведоми за това целия Съюз.

Средата на ноември

Енгелс се прехвърля в Манчестер и отново постъпва на работа във фирмата „Ермен и Енгелс“; това било предизвикано главно от желанието му да окаже материална подкрепа на Маркс и да му даде възможност да продължи разработването на икономическата теория. От този момент между Маркс и Енгелс се установява почти всекидневна преписка.

29 ноември

В Хамбург излиза последната, двойна (5—6) книжка на „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“, в която са поместени „Третъ международен преглед. От май до октомври“, написан от К. Маркс и Ф. Енгелс, трудът на Ф. Енгелс „Селската война в Германия“ и е препечатана третата глава от „Манифеста на Комунистическата партия“.

Краят на ноември

В Манчестер Енгелс пристъпва към системно изучаване на военното дело.

Краят на ноември 1850 — февруари 1851

Маркс води преговори с членове на Съюза на комунистите в Кьолн и Хамбург, както и с издатели за продължаване издаването на „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“ във вид на тримесечно списание.

Декември

Маркс води преписка с Г. Бекер в Кьолн във връзка с издаването на своите съчинения.

Семейството на Маркс се пренася на Дин стрийт 28, Сохо.

След 3 декември

Маркс получава от члена на Съюза на комунистите Хаупт отчет за положението на работите на Съюза в Хамбург.

18 декември

Маркс получава от Централния комитет на Съюза на комунистите в Кьолн обръщението на този Комитет към Съюза от 1 декември 1850 г. и пресекта за новия устав на Съюза.

30 декември

Маркс с жена си и Енгелс, който пристигнал за кратко време в Лондон, вземат участие в новогодишната вечер, устроена от дружеството „Братски демократи“. В своята реч Енгелс подробно се спира върху причините за поражението на революцията на континента.

Краят на декември

Енгелс пристъпва към изучаване на руски език.

1851

- Януари — декември* Маркс продължава усилено да се занимава с политическата икономия; редовно посещава библиотеката на Британския музей; води преговори с издатели за обнародването на своя труд, посветен на критиката на буржоазната политическа икономия и разработването на икономическата теория на пролетариата.
- 5 януари* Маркс взема участие на заседанието на лондонския окръг на Съюза на комунистите, на което се утвърждава новият устав, предложен от кьолнския Централен комитет на Съюза.
Енгелс присъства на събранието на манчестерските чартисти, на което Е. Джонс, който пристигнал специално от Лондон, защитава платформата на левите чартисти.
- Около 8 януари* Енгелс съобщава на Маркс за своето намерение да пропагандира идеите на „Манифеста на Комунистическата партия“ сред най-революционни настроените чартисти в Манчестер.
- 27 януари* Маркс и Енгелс пишат декларация по повод на появилата се на 17 януари в „Vremet Tages-Chronik“ („Бременска всекидневна хроника“) статия на А. Руге, съдържаща злобни нападки против „Neue Rheinische Zeitung“ и по-специално против Маркс и Енгелс. Тази декларация, изпратена до редакцията на бременския „Weser Zeitung“ („Везерски вестник“), остана на непечатана.
- Краят на януари — началото на февруари* Енгелс пише за чартисткия орган „Friend of the People“ („Приятел на народа“), редактиран от Харни, серия от статии, насочени против редица буржоазни и дребнобуржоазни демократи — Мацни, Ледрю-Ролен, Руге и др., които възглавявали Централния комитет на европейската демокрация.
- 12 февруари* Енгелс съобщава на Маркс за своето участие в основаването на нова местна организация на левите чартисти в Манчестер.
- Средата на февруари* Маркс и Енгелс изказват неодобрение по повод участието на Харни на международния митинг, организиран на 11 февруари от водачите на дребнобуржоазната емиграция (Луи Блан и др.) съвместно с Вилих и Шапер и френските емигранти-бланкисти, които водели клеветническа кампания против Маркс, Енгелс и техните привърженици. Във връзка с това Енгелс си взема обратно статиите, написани от него за списанието на Харни „Friend of the People“.
- 21 февруари* Маркс препоръчва на революционния чартист Е. Джонс да се въздържа от участие в международния митинг; „банкета на равните“, организиран от Луи Блан и от френските емигранти-бланкисти, съвместно с фракцията на Вилих и Шапер, но случай годишнината на февруарската революция от 1848 г.
- 24 февруари* Маркс изпраща К. Шрам и В. Пипер на международния „банкет на равните“ с цел да получи информация. Привържениците на Вилих и Шапер изгонват Шрам и Пипер от залата и ги набиват.

- 26 февруари В съгласие с Маркс Енгелс изпраща до Харни писмо, в което рязко го осъжда за неговото участие в „банкета на равните“ и за сближението му с Вилих и Шапер.
- 28 февруари Маркс съобщава на членовете на Съюза на комунистите в Кьолн подробности за „банкета на равните“ на 24 февруари и моли да бъдат широко информирани немските работници по този въпрос.
- Около 3—4 март Енгелс пристига за няколко дни при Маркс, за да предприемат съвместно известни действия по разобличаването на дребнобуржоазните демократи Ландолф, Луи Блан и др., а също и Шапер, Вилих и техните привърженици във връзка с тяхното поведение на банкета на 24 февруари. Маркс и Енгелс превеждат на английски и немски език текста на тоста, изпратен до „банкета на равните“ от Огюст Бланки и скрит от страна на организаторите от присъстващите. Немският превод на тоста, снабден с предговор, съставен от К. Маркс и Ф. Енгелс, бил отпечатан в количество 30,000 екземпляра и разпространен в Германия и Англия.
- 5 март Енгелс се обръща с открито писмо до редактора на вестник „Times“, в което разобличава организаторите на „банкета на равните“; той прилага към писмото английския превод на тоста на Бланки. Писмото не било обнародвано в „Times“.
- Април Енгелс работи над ръкописа, известен под названието „Възможности и перспективи на една война на Свещения съюз против Франция през 1852 г.“ В този ръкопис Енгелс за пръв път във военната литература дава материалистическо обяснение на развитието на военното изкуство.
- Април — начало на май Маркс води преписка с Г. Бекер относно издаването на немския превод на неговото произведение „Нищетата на философията“. Издаването не се осъществило.
- Април — май Маркс изучава литературата по въпроса за прилагането на електричеството за повишаване плодородието на почвата.
- Около 2 април В писмо до Даниелс Маркс подлага на критика философските възгледи на Фойербах, от влиянието на когото Даниелс, според него, не се бил още напълно освободил.
- Краят на април В Кьолн излиза първата книжка от „Събрани съчинения на Карл Маркс“, издадена от Г. Бекер. Книжката съдържа статията „Бележки стосно най-новата пруска цензурна инструкция“ и част от първата статия „Дебатите на шестия рейнски ландтаг“, написани през 1842 г. Поради арестуването на Г. Бекер излизането престанало да излиза след първата книжка.
- Около 24—28 май Маркс получава от Германия редица съобщения за арестуването на членовете на Съюза на комунистите П. Нотюнг, Г. Бекер, П. Рьозер и за предявените срещу тях обвинения в държавна измяна и съобщава за това на Енгелс. За да поддържа връзка с Кьолн, Маркс установява преписка с адвоката Бермбах, член на Съюза на комунистите.

- Краят на май* В отговор на молбата на Даниелс Маркс изразява готовност да напише предговор към неговото съчинение по антропология и изказва следната мисъл: „Комунистите трябва да покажат, че достигнатите вече технологически истини могат да бъдат осъществени на практика само при комунистически отншения.“
- Първата половина на юни* За да подкрепи Е. Джонс в издаването на списанието „Notes to the People“ („Бележки за народа“), Маркс пише статията „Конституцията на Френската република“. Статията се обнародва в „Notes to the People“ от 14 юни. Маркс и Енгелс, които по това време скъсали с Харни, продължават и напред да сътрудничат в чартистките органи, редактирани от Джонс, като помагали на последния в написването на някои статии и в общото редактиране на тези органи.
- 31 юли* В писмо до Енгелс Маркс изказва намерение да дават заедно с В. Волф кореспонденции за немско-американската преса. В писмото-отговор Енгелс поддържа този проект, разглеждайки го като една възможност „да продължат в литографиран вид „Neue Rheinische Zeitung““.

ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ

А

Адан (Adam) — френски работник, бланкист, участник в тайните революционни дружества през периода на Юлската монархия, през 1850 г. член на комитета на френското дружество на емигрантите-бланкисти в Лондон. — 437, 550.

Айзенхут (Eisenhut), Антон (умр. през 1525 г.) — свещеник в Елинген (Пфалц); предводител на местното въстание на селяните и гражданите в периода на Селската война от 1525 г. — 410.

Айлава Сиард (Aylva Sjoerd) — предводител на въстанието на фризийските селяни през 1497 г. — 380.

Айтел (Eitel), Ханс — предводител на крайезерния отряд (Швабия) през време на Селската война от 1525 г.; подписа Вайнгартенския договор с Трухзес, след което разпуснал своя отряд. — 399.

Айхфелд (Eichfeld), Карл — бивш старши лейтенант от баденската армия, близък до демократичните кръгове, военен министър на баденското временно правителство през 1849 г. — 146.

Александър I (1777—1825) — руски император (1801—1825). — 500.

Алба (Alba), Фернандо Алварес, херцог (1507—1582) — испански

наместник за Нидерландия; с изключителна жестокост потушил народното въстание през време на нидерландската буржоазна революция от XVI век. — 398.

Албер (Albert) (истинското му име Александър Мартен) (1815—1895) — френски работник, социалист, един от ръководителите на тайните революционни дружества през периода на Юлската монархия, през 1848 г. член на временното правителство. — 17, 19, 31, 281—283, 285, 289, 292, 567.

Албрехт III (1443—1500) — херцог Саксонски; стоял начело на наказателната войска, която потушила народното въстание в Нидерландия през 1491—1492 г. и въстанието на фризийските селяни през 1497 г. — 380.

Ана (1665—1714) — английска кралица (1702—1714). — 219.

Анеке (Anneke), Фридрих (1818—1872) — пруски артилерийски офицер, уволнен през 1846 г. от армията поради политическите му убеждения; член на кьолнската община на Съюза на комунистите, през 1848 г. редактор на «Neue Kölnische Zeitung»; през 1849 г. подполковник от баденско-пфалцката революционна армия; впоследствие участник в Граждан-

Б

- ската война в САЩ на страната на северяните. — 161, 162, 187.
- Антон** (1489—1544) — херцог Лотарингски (1508—1544); организатор на кървавата разправа с въстаналите селяни от Елзас през 1525 г., противник на Реформацията. — 425.
- Араго** (Agago), Доминик Франсоа (1786—1853) — известен френски астроном, физик и математик; буржоазен политически деец; в периода на Юлската монархия републиканец, през 1848 г. член на временното правителство, активно поддържал усмирителите на юнското въстание на парижкия пролетариат. — 567.
- Ардт** (Arndt), Ернст Мориц (1769—1860) — немски писател, историк и филолог, активен участник в освободителната борба на немския народ против Наполеоновото господство; не е бил свободен от елементи на национализъм; привърженик на конституционната монархия; през 1848 г. депутат от франкфуртското Национално събрание, принадлежал към десния център. — 225, 318.
- Арнолд Брещиански** (около 1100—1155) — италиански средновековен реформатор, идеолог на движението на градските низини против папите и църковните феодали в Рим и другите градове; наказан със смърт като еретик. — 362, 363.
- Астон** (Aston), Луиза (1814—1871) — немска писателка с дребнобуржоазнодемократично направление. — 209.
- Ауербач** (Auerbach), Бертолд (1812—1882) — немски писател с либерално направление; последствие апологет на Бисмарк. — 209, 211.
- Ашли** (Ashley), Антони, от 1851 г. граф Шефтсбъри (1801—1885) — английски консервативен политически деятел, едър земевладелец, през 40-те години възглавявал в парламента групата на торите-филантропи. — 239, 246, 249, 253.
- Баденски**, маркграф — виж *Филип I*.
- Бамбергер** (Bamberger), Лудвиг (1823—1899) — немски публицист, буржоазен демократ, участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г.; по-късно либерал, депутат от Райхстага. — 163, 191.
- Бамбергски**, епископ — виж *Вайганд*.
- Бантелханс** (Bantelhans) (Бантел, Ханс) — един от ръководителите на съюза «Бедният Конрад» и на селското въстание във Вюртемберг и планинските райони на Швабия през 1514 г. — 386.
- Барагè д'Илие** (Baraguay d'Hilliers), Ашил (1795—1878) — френски генерал, в периода на Втората република депутат от Учредителното и Законодателното събрания, бо-напартист. — 74.
- Барбес** (Barbès), Арман (1809—1870) — френски революционер, дребнобуржоазен демократ; един от ръководителите на тайните революционни дружества през периода на Юлската монархия; активен деец в революцията от 1848 г., депутат от Учредителното събрание, за участие в събитията от 15 май 1848 г. осъден на доживотен затвор, освободен въз основа на амнистията от 1854 г. — 54, 95, 285, 492, 532.
- Баро** (Barrot), Одилон (1791—1873) — френски буржоазен политически деятел, до февруари 1848 г. водач на либералната династическа опозиция; през декември 1848 — октомври 1849 г. възглавявал правителството, опиращо се на партията на реда — контрреволюционен блок на монархическите фракции. — 17, 38, 45—49, 51—55, 58, 68, 74, 76, 78, 216.
- Барош** (Baroche), Пиер Жюл (1802—1870) — френски политически деятел, юрист, в периода на Втората република депутат от Учредителното и Законодателното събрания, привърженик на партията на реда;

- през 1849 г. генерален прокурор на апелативния съд; бонапартист, влизал в състава на редица кабинети преди и след държавния преврат от 1851 г. — 95.
- Бартелими** (Barthélemy), Еманюел (около 1820—1855) — френски работник, бланкист, участник в тайните революционни дружества в периода на Юлската монархия и на юнското въстание от 1848 г. в Париж, след това емигрант в Англия, един от ръководителите на френското дружество на емигрантите-бланкисти в Лондон; екзекутиран през 1855 г. по обвинение в углавно престъпление. — 437.
- Бастиа** (Bastiat), Фредерик (1801—1850) — френски вулгарен икономист, апологет на капитализма. — 13.
- Бастид** (Bastide), Жюл (1800—1879) — френски буржоазен политически деятел и публицист; един от редакторите на буржоазно-републиканския вестник «National» (1836—1846); министър на външните работи (май—декември 1848 г.). — 41.
- Баторий** (Báthory), Стефан (умр. в 1535 г.) — представител на голям феодален род в Трансилвания; командувал войска, изпратена за потушаване на селското въстание в Унгария през 1514 г. — 388.
- Бауер** (Bauer), Луи — немски лекар, в 1848 г. депутат в пруското Национално събрание, принадлежал към лявото крило, през 1849 г. се прехвърлил в Лондон, където се присъединил към буржоазните кръгове на немската емиграция, председател на помощния комитет при Демократическия съюз в Лондон. — 321, 552.
- Бауер** (Baueg), Хайнрих — виден деец от немското работническо движение, един от ръководителите на Съюза на справедливите, член на Централния комитет на Съюза на комунистите, по професия обучава; през 1851 г. емигрирал в Австралия. — 322, 324, 436, 540, 541, 543, 548, 553, 555, 558, 561.
- Бах** (Bach), Валтер — наеман войник, който преминал към въстанието на южнонемските селяни през 1525 г.; един от предводителите на алгауския отряд; в решаващия момент на въстанието предал селяните и се скрил в Швейцария. — 416, 418.
- Безелер** (Beseler), Вилхелм Хартвиг (1806—1884) — шлезвиг-холщайнски буржоазен политически деятел, през 1848 г. шеф на временното правителство в Шлезвиг-Холщайн, депутат от франкфуртското Национално събрание, принадлежал към десния център. — 483.
- Бекер** (Becker), Иохан Филип (1809—1886) — работник-четкар, участник в демократичното движение от 30—40-те години в Германия и Швейцария и по-специално във войната против Зондербунда, активен деец на революцията от 1848—1849 г., през време на баденско-пфалцкото въстание командувал баденското народно опълчение; след революцията от 1848—1849 г. преминава на позициите на пролетарския комунизъм, през 60-те години активен деец на Интернационал, участник във всички негови конгреси, приятел и съратник на Маркс и Енгелс. — 147, 189, 191, 198—204.
- Бекер** (Becker), Макс Йозеф (умр. в 1896 г.) — инженер от Рейнската провинция, демократ, участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г., след неговото поражение емигрирал в Швейцария, след това в САЩ. — 176.
- Бем** (Bem), Юзеф (1795—1850) — полски генерал, деец от националноосвободителното движение, участник във въстанието от 1830—1831 г.; през 1848 г. участвувал в революционната борба във Виена; един от ръководителите на революционната армия в Унгария; след това служил в турската армия. — 135.

- Берие** (Berger), Пиер Антоан (1790—1868) — френски адвокат и политически деятел, през периода на Втората република депутат от Учредителното и Законодателното събрание, легитимист. — 78.
- Берлин** (Berlin), Ханс — градски съветник в Хайлброн; след завземането на града от въстаналите селяни през 1525 г. се опитвал да натрапи на въстаниците една поумерена програма; скоро след това преминал в лагера на усмирителите на въстанието. — 405, 412.
- Берлихинген** (Berlichingen), Гъо фон (1480—1562) — немски рицар, опитвал се да използва въстанието на селяните през 1525 г. за користни цели; избран за предводител на Лъчезарно-светлия отряд, в решаващия момент предал селяните. — 405—407, 412, 413.
- Бернигау** (Bernigau) (умр. в 1849 г.) — кьолнски демократ, бивш пруски офицер, участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г., разстрелян през 1849 г. по присъда на пруския военно-полев съд. — 318.
- Блан** (Blanc), Луи (1811—1882) — френски дребнобуржоазен социалист, един от лидерите на дребнобуржоазната демокрация, историк, през 1848 г. член на временното правителство и председател на Люксембургската комсия; стоял на позициите на съглашателството с буржоазията; през август 1848 г. емигрирал в Англия. — 17, 19, 23, 27, 29, 31, 38, 50, 62, 94, 276, 491, 492, 567.
- Бланки** (Blanqui), Луи Огюст (1805—1881) — френски революционер, комунист-утопист, привърженик на заговорническата тактика, организатор на тайното Дружество на годишните времена и на въстанието на 12 май 1839 г.; през периода на революцията от 1848 г. стоял на крайния ляв фланг на демократичното и пролетарското движение във Франция; нееднократно осъждан на затвор. — 29, 54, 93, 95, 285, 292, 330, 491, 492, 532, 567.
- Бленкер** (Blenker), Лудвиг (Луи) (1812—1863) — бивш немски офицер, буржоазен демократ, участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г.; след това емигрирал в САЩ, където взел участие в Гражданската война на страната на северяните. — 115, 163—165, 172, 175, 194, 198, 199, 201.
- Блинд** (Blind), Карл (1826—1907) — немски журналист, дребнобуржоазен демократ, участник в революционното движение в Баден през 1848—1849 г., през 50-те години един от лидерите на немската дребнобуржоазна емиграция в Лондон; по-късно национал-либерал. — 141, 149, 540, 542.
- Блум** (Blum), Роберт (1807—1848) — немски дребнобуржоазен демократ, по професия журналист; възглавявал лявото крило във франкфуртското Национално събрание; през октомври 1848 г. взел участие в защитата на Виена, разстрелян след завземането на града от контрреволюционните войски. — 115, 164.
- Богвилбер** (Boisguillebert), Пиер (1646—1714) — френски икономист, предшественик на физиократите, родоначалник на класическата буржоазна политическа икономия във Франция, автор на труда «Le détail de la France» («Подробно описание на Франция») и на редица други икономически произведения. — 84.
- Бобцин** (Bobzin), Фридрих Хайнрих Карл (род. в 1826 г.) — немски занаятчия, през 1847 г. член на немското работническо дружество в Брюксел, участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г.; след това емигрант в Лондон, заедно със Струве възглавявал буржоазнодемократичния Съюз на немските емигранти в Лондон. — 552, 554.
- Бойст** (Beust), Фридрих (1817—1899) — пруски офицер, излязъл в оставка поради политическите си убеждения, в 1848 г. член на комитета на кьолнския Работнически

- съюз, един от редакторите на «Neue Kölnische Zeitung» (септември 1848 — февруари 1849 г.), участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г.; след революцията емигрирал в Швейцария, професор по педагогика. — 184.
- Бокачио** (Boccaccio), Джовани (1313—1375) — най-големият италиански новелист и поет от епохата на Възраждането. — 362—363.
- Боке** (Bocquet), Жан Батист — френски учител, участник в тайните революционни дружества от периода на Юлската монархия, привърженик на вестник «Réforme», в началото на революцията от 1848 г. помощник-кмет на 12-и парижки окръг, участник в демонстрацията на 15 май; след това емигрирал в Англия, приятел на А. И. Херцен. — 283.
- Болинброк** (Bolingbroke), Хенри (1678—1751) — английски философ-деист и политически деец, един от лидерите на партията на торите. — 220.
- Бол** (Ball), Джон (умр. в 1381 г.) — английски селски свещеник; народен проповедник, един от вождовете на селското въстание в Англия през 1381 г. — 362, 363.
- Бомарше** (Beaumarchais), Пиер Огюстен (1732—1799) — бележит френски драматург. — 54.
- Бонапарт** (Bonaparte), Жером (1784—1860) — най-малкият брат на Наполеон I, крал на Вестфалия (1807—1813). — 77. ¶
- Бонапарт** (Bonaparte), Наполеон Жозеф Шарл Пол (1822—1891) — син на Жером Бонапарт, първи братовчед на Луи Бонапарт, в периода на Втората република депутат от Учредителното и Законодателното събрания. — 77.
- Брайт** (Bright), Джон (1811—1889) — английски фабрикант, буржоазен политически деятел, фритредер, един от основателите на Лигата против житните закони; от края на 60-те години един от лидерите на партията на либералите; заемал редица министерски постове в либералните кабинети. — 81, 239.
- Бранденбург** (Brandenburg), Фридрих Вилхелм, граф (1792—1850) — пруски генерал, шеф на реакционното правителство в Прусия (1848—1850). — 539.
- Бранденбург-Ансбахски**, маркграф — виж *Казимир*.
- Брауншвайгски**, Карл-Вилхелм-Фердинанд, херцог (1735—1806) — главнокомандуващ на австро-пруската армия, която действувала против революционна Франция в периода на Френската буржоазна революция от края на XVIII в. — 493.
- Бреа** (Bréa), Жан Батист Фидел (1790—1848) — френски генерал, реакционер, участвувал в потушаването на юнското въстание от 1848 г., разстрелян от въстаниците. — 62.
- Брентано** (Brentano), Лоренц (1813—1891) — баденски дребнобуржоазен демократ, по професия адвокат; през 1848 г. депутат във франкфуртското Национално събрание, принадлежал към лявото крило; през 1849 г. стоял начело на баденското временно правителство, след поражението на баденско-пфалцкото въстание емигрирал в Швейцария, след това в САЩ. — 141, 142, 144—147, 149—151, 154, 156, 181, 186, 201, 206, 207.
- Брум** (Brougham), Хенри (1778—1868) — английски юрист и литератор, виден деятел от партията на вигите, лорд-канцлер (1830—1834). — 466.
- Брун** (Bruhn), Карл (род. в 1803 г.) — немски журналист, член на Съюза на отхвърлените и на Съюза на справедливите, а след това на Съюза на комунистите, от който бил изключен през 1850 г.; по-късно редактор на ласалнянския орган «Nordstern» в Хамбург. — 325, 326.
- Брюгеман** (Brüggemann), Карл Хайнрих (1810—1887) — немски буржоазен публицист, либерал; през

- 1845—1855 г. главен редактор на «Kölnische Zeitung». — 482.
- Бунзен** (Bunzen), Кристиан Карл Иозиас, барон (1791—1860) — пруски дипломат, публицист и теолог; близък до пруските придворни кръгове, посланик в Лондон (1842—1854). — 336, 344, 466.
- Бург-Бернхайм** (Burg-Bernheim), Грегор — един от предводителите на селското въстание в маркграфството Ансбах в 1525 г. — 414.
- Бухер** (Bucher), Лотар (1817—1892) — пруски чиновник, публицист; през 1848 г. депутат в пруското Национално събрание, принадлежал към левия център; след поражението на революцията от 1848 г. емигрант в Лондон; впоследствие национал-либерал, привърженик на Бисмарк. — 320.
- Бушот** (Bouchotte), Жан Батист Ноел (1754—1840) — френски офицер, деец във френската буржоазна революция от края на XVIII в., якобинец, военен министър (1793—1794). — 499, 518.
- Бьохайм** (Böheim), Ханс (Ханс Дудар) (умр. в 1476 г.) — овчар, народен проповедник в Никласхаузен, вдъхновител на селското движение във вюрцбургското епископство и в околните райони; изгорен на клада. — 377—379.
- Бурит** (Buritt), Елхию (1810—1879) — американски лингвист, буржоазен филантроп и пацифист, организатор на редица международни пацифистки конгреси. — 466.
- Буюжо де ла Пиконри** (Bugeaud de la Ricopnerie), Тома Робер (1784—1849) — френски маршал; член на камарата на депутатите в периода на Юлската монархия, орлеанист, през 1848—1849 г. главнокомандуващ на алпийската армия, депутат в Законодателното събрание. — 48.
- Вайганд** (Weigand), епископ Бамбергски (1522—1556) — един от организаторите на разправата с въстаналите селяни във Франкония в 1525 г. — 415.
- Вайс** (Weiss) — немски лекар, участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г., граждански комисар в Цвайбрюкен. — 176.
- Вайтлинг** (Weitling), Вилхелм (1808—1871) — виден деец на работническото движение в Германия в периода на неговото зараждане, създател на системата на утопичния уравнителен комунизъм; по професия шивач. — 438.
- Вайтмозер** (Weitmoser), Еразъм — немски занаятчия, предводител на отряда на залцбургските рудокопачи и селяни през време на Селската война от 1525 г. — 427.
- Валдау** (Waldau), Макс (литературен псевдоним на Рихард Георг Хауеншилд) (1825—1855) — немски писател. — 209.
- Валдек** (Waldeck), Бенедикт Франц Лео (1802—1870) — немски политически деятел, буржоазен радикал, по професия юрист; през 1848 г. един от ръководителите на лявото крило и заместник-председател на пруското Национално събрание; впоследствие прогресист. — 225, 317.
- Варнава** (Барнабаш) (Barnaabás) — унгарски свещеник, активен участник в селската война в Унгария през 1514 г. — 388.
- Васко да Гама** (Vasco da Gama) (1469—1524) — португалски мореплавател, който открил през 1497—1498 г. морския път за Индия около Африка. — 348.
- Ве** (Wehe), Якоб (умр. през 1525 г.) — пастор от Лайпхайм, последовател на Мюнцер; през 1525 г. един от ръководителите на лайпхаймския селски отряд; екзекутиран след неговото разгромяване. — 375, 400, 403, 408.
- Велден** (Welden), Франц Лудвиг, барон (1782—1853) — австрийски генерал, в 1848 г. участник в похода против революционна Италия; след смазването на октомврийското въстание от 1848 г. комен-

- дант на Виена; през април — май 1849 г. главнокомандуващ на австрийските войски, които потушили революцията в Унгария. — 501.
- Велзеровци* — аугсбургски търговци и банкери през XV—XVI в., били кредитори на редица европейски монарси. — 398.
- Велингтън* (Wellington), Артур, херцог (1769—1852) — английски пълководец и държавен деец, тори, премиер-министър (1828—1830). — 467, 500.
- Венедей* (Venedey), Якоб (1805—1871) — немски радикален публицист, в 1848 г. депутат във франкфуртското Национално събрание, принадлежал към лявото крило; след революцията от 1848—1849 г. либерал. — 225, 466.
- Вивиен* (Vivien), Александър Франсоа (1799—1854) — френски адвокат и политически деятел, орлеанист, през 1840 г. министър на правосъдието; през 1848 г. министър на обществените работи в правителството на Кавеняк. — 44.
- Видал* (Vidal), Франсоа (1814—1872) — френски икономист, социалист, през 1848 г. секретар на Люксембургската комисия, депутат в Законодателното събрание (1850—1851). — 94—95, 101, 315, 471.
- Видил* (Vidil), Жюл — френски офицер, социалист, член на комитета на френското дружество на емигрантите-блякисти в Лондон. — 437, 550.
- Видок* (Vidocq), Франсоа Божен (1775—1857) — френски углавен престъпник, таен полицейски агент; нему се приписват «Мемоарите на Видок»; името му станало нарицателно за обозначаване на ловките детективи и мошеници. — 288.
- Вилих* (Willich), Август (1810—1878) — пруски офицер, излязъл в оставка поради политическите си убеждения, член на Съюза на комунистите, участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г.; през 1850 г. един от лидерите на сектантско-авантюристичната фракция през време на разцеплението на Съюза на комунистите; през 1853 г. емигрирал в САЩ, участник в Гражданската война на страната на северяните. — 135, 152, 163—164, 168—171, 175—181, 184—188, 191, 192, 194, 195, 196—199, 200, 202—204, 318, 322, 332, 337, 343, 543, 548, 550, 553—555, 558, 562, 567.
- Вилхелм* (около 1470—1541) — епископ Страсбургски (1506—1541); през 1525 г. участвувал в потушаването на селското въстание в майнцкото архиепископство. — 416.
- Вилхелм I* (1797—1888) — пруски принц, пруски крал (1861—1888), германски император (1871—1888). — 174, 180, 332.
- Вилхелм III Орански* (1650—1702) — шатхалтер за Нидерландия (1672—1702), английски крал (1689—1702). — 219, 221.
- Виндизгрец* (Windischgrätz), Алфред, княз (1787—1862) — австрийск фелдмаршал; през 1848 г. ръководил потушаването на въстанията в Прага и Виена; през 1848—1849 г. стоял начело на австрийската армия, която смазала революцията в Унгария. — 501.
- Вобан* (Vauban), Себастиан льо Претр (1633—1707) — френски маршал, военен инженер, автор на икономическото произведение «La Dime royale» («Кралската десетина»). — 84.
- Вольтер* (Voltaire), Франсоа Мари (1694—1778) — френски философ-деист, писател-сатирик, историк, виден представител на буржоазното Просвещение от XVIII в., борил се против абсолютизма и католицизма. — 76.
- Волф* (Wolff), Вилхелм (1809—1864) — немски пролетарски революционер, по професия учител, син на силезийски крепостен селянин; участник в студентското движение, през 1834—1839 г. бил затворен в пруските затвори, през 1846—1847 г. член на Брюкселския комунистически кореспондентски ко-

- митет, от март 1848 г. член на Централния комитет на Съюза на комунистите, през 1848—1849 г. един от редакторите на «Neue Rheinische Zeitung»; приятел и съратник на Маркс и Енгелс. — 326.
- Волф** (Wolf), Фердинанд — немски публицист, през 1846—1847 г. член на Брюкселския комунистически кореспондентски комитет, член на Съюза на комунистите, през 1848—1849 г. един от редакторите на «Neue Rheinische Zeitung»; след революцията от 1848—1849 г. емигрирал от Германия; при разцеплението на Съюза на комунистите през 1850 г. — привърженик на Маркс; впоследствие се оттеглил от политическата дейност. — 436.
- Врангел** (Wrangel), Фридрих Хайнрих Ернст (1784—1877) — генерал, един от главните представители на пруската реакционна военщина; участник в контрареволуционния преврат в Берлин и в разгонването на Пруското национално събрание през ноември 1848 г. — 539.
- Вюрцбургски**, епископ — виж *Конрад III*.
- Г
- Гагерн** (Gagern), Хайнрих, барон (1799—1880) — немски буржоазен политически деятел, умерен либерал; депутат и председател на франкфуртското Национално събрание, принадлежал към десния център, имперски министър-президент (декември 1848 — март 1849); след май 1849 г. един от лидерите на Готската партия. — 466, 482.
- Гайер** (Geier), Флориан (умр. през 1525 г.) — немски рицар, преминал на страната на въстаналите през 1525 г. селяни; командувал Черния отряд, загинал в боя. — 404—406, 413—415.
- Гайсмайер** (Geismayer), Микаел (умр. около 1527 г.) — един от най-талантливите предводители на селското въстание в Тирол и в залибургското епископство; син на рудокопач, секретар на залибургския епископ, след това митнически чиновник. — 427—430.
- Галер** (Galeer), Алберт (1816—1851) — швейцарски учител и литератор; демократ, участник във войната против Зондербунда в Швейцария през 1847 г. и в баденско-пфалцкото въстание през 1849 г. — 321.
- Гарние-Пажес** (Garnier-Pagès), Луи Антоан (1803—1878) — френски политически деятел, умерен буржоазен републиканец, в 1848 г. член на временното правителство и кмет на Париж. — 292, 567.
- Гатерер** (Gatterer) — виж *Енгелхард*, Магдалина Филипина.
- Геберт** (Gebert), Август — дърводелец от Мекленбург, член на Съюза на комунистите в Швейцария, преместил се в Лондон, след разцеплението на Съюза принадлежал към сектантско-авантюристичната фракция на Вилих и Шапер. — 562.
- Георг** (1471—1539) — херцог Саксонски (1500—1539); един от организаторите на разправата с въстаналите селяни в Тюрингия през 1525 г. — 374.
- Гербер** (Gerber), Теуис — предводител на отряда на шутгартските граждани, присъединил се през 1525 г. към вюртембергския въстанически отряд на Фойрбахер; след поражението на селското въстание във Вюртемберг избягал в Еслинген. — 407, 410.
- Гербер** (Gerber), Еразъм (умр. в 1525 г.) — един от предводителите на въстаналите през 1525 г. селзаски селяни; след поражението на въстаниците при Цаберн бил взет в плен и обесен. — 425.
- Гизо** (Guizot), Франсоа Пьер Гююм (1787—1874) — френски буржоазен историк и държавен деец, от 1840 до февруарската революция през 1848 г. фактически ръководител вътрешната и външната политика,

- изразявал интересите на едрата финансова буржоазия. — 12, 15, 16, 33, 41, 48, 55, 74, 78, 218—223, 269.
- Гилани** (Ghillany), Фридрих Вилхелм (1807—1876) — не много известен немски историк и теолог. — 209.
- Гинар** (Guinard), Огюст Жозеф (1799—1874) — френски дребнобуржоазен демократ, през 1848—1849 г. депутат от Учредителното събрание, активен участник в акцията на партията на Планината на 13 юни 1849 г. — 95.
- Грайзел** (Greisel), Флориан — свещеник, активен участник в Селската война от 1525 г. в Швабия; след като швабските селяни сключили Вайнгартенския договор, той се скрил в Швейцария. — 408.
- Грайнер** (Greiner), Лудвиг — немски юрист, дребнобуржоазен демократ, в 1849 г. член на пфалцкото революционно временно правителство; след поражението на революцията емигрирал в Швейцария, а след това в САЩ. — 167, 168, 325.
- Гранден** (Grandin), Виктор (1797—1849) — френски фабрикант, член на камарата на депутатите (1839—1848); през периода на Втората република депутат в Учредителното и Законодателното събрания, заемал крайно консервативни позиции. — 12.
- Границе дьо Касаняк** (Granier de Cassagnac), Адолф (1806—1880) — френски журналист, безпринципен политик, до революцията от 1848 г. орлеанист, след това бонапартист, в периода на Втората империя депутат в Законодателния корпус. — 104, 474.
- Гранменил** (Grandmenil) — френски журналист, дребнобуржоазен демократ, деятел от тайните революционни дружества от периода на Юлската монархия, един от основателите и издателите на вестник «Réforme». — 282.
- Гребел** (Grebel), Конрад — ръководител на сектата на анабаптистите в Цюрих, последовател на Мюнцер; водел революционна агитация в Южна Германия. — 375.
- Грей** (Grey), Джордж (1799—1882) — английски държавен деец, еиg, министър на вътрешните работи (1846—1852, 1855—1858 и 1861—1866) и министър на колонните (1854—1855). — 253.
- Грюн** (Grün), Карл (1817—1887) — немски публицист, в средата на 40-те години един от главните представители на «хистинския социализъм»; в периода на революцията от 1848—1849 г. се проявявал като дребнобуржоазен демократ, депутат в пруското Национално събрание. — 315.
- Гугел Бастиян** (Gugel-Bastian), (умр. в 1514 г.) — организатор на селския заговор в 1514 г. в баденското маркграфство; екзекутиран във Фрайбург. — 387.
- Гудшо** (Goudchaux), Мишел (1797—1862) — френски банкиер, буржоазен републиканец, през 1848 г. министър на финансите във временното правителство. — 38.
- Гутцков** (Gutzkow), Карл (1811—1878) — немски писател, един от представителите на литературната група «Млада Германия»; през 1838—1842 г. редактор на списание «Telegraph für Deutschland». — 209.
- Гюцлаф** (Gützlaff), Карл Фридрих Август (1803—1851) — немски мисионер в Китай. — 233, 234.
- Гьог** (Gögg), Аманд (1820—1897) — немски журналист, дребнобуржоазен демократ, през 1849 г. член на баденското временно правителство; през 70-те години се присъединил към германската социалдемократия. — 149, 186.
- Гьоргей** (Görgey), Артур (1818—1916) — военен деятел от унгарската революция от 1848—1849 г., главнокомандуващ на унгарската армия (април—юни 1849); опирал се на реакционното офицерство и на контрареволуционната част на буржоазията, саботирал революционната война. — 151.

Гьоте (Goethe), Йохан Волфганг (1749—1832) — велик немски писател и мислител. — 208, 209, 213.
Гьоц — виж *Берлихинген*, Гьоц фон.
Гьоц (Götz), Кристиан (1783—1849) — австрийски генерал; през 1848—1849 г. вземал участие в потушаването на революцията в Италия и Унгария. — 501.

Д

Дантон (Danton), Жорж Жак (1759—1794) — един от видните дейци на френската буржоазна революция от края на XVIII в., вожд на дясното крило на якобинците. — 130, 270.

Дараш (Darasz), Алберт (1808—1852) — деец от полското националноосвободително движение, участник във въстанието от 1830—1831 г., активен деятел в демократичните организации на полската емиграция, член на Централния комитет на европейската демокрация. — 484.

Даумер (Daumer), Георг Фридрих (1800—1875) — немски писател, автор на трудове по история на религията. — 208—213.

Деламар (Delamarre), Теодор Казимир (1797—1870) — френски банкер; публицист, от 1844 г. притежавал вестник «La Patrie»; бонапартист. — 313.

Делаод (Delahodde, също de la Hodde) Люсен (1808—1865) — френски публицист, участник в тайните революционни дружества през периода на Реставрацията и Юлската монархия, полицейски агент. — 280—285, 289, 292, 293.

Делесер (Delessert), Габриел (1786—1858) — префект на полицията в Париж (1836—1848). — 281, 289.

Дембински (Dembinski), Хенрик (1791—1864) — полски генерал, деец на националноосвободителното движение, участник във въстанието от 1830—1831 г., един от ръководителите на революцион-

ната армия в Унгария през периода на революцията от 1848—1849 г. — 118, 135.

Демостен (384—322 преди н. е.) — бележит древногръцки оратор и политически деятел. — 78.

Дефлот (De Flotte), Пол (1817—1860) — френски морски офицер, демократ и социалист, привърженик на Бланки, активен участник в събитията на 15 май и в юнското въстание от 1848 г. в Париж, депутат в Законодателното събрание (1850—1851). — 94, 95, 315.

Джонс (Jones), Ернест Чарлз (1819—1869) — бележит деец на английското работническо движение, пролетарски поет и публицист, един от вождовете на лявото крило на чартизма, един от редакторите на «Northern Star», редактор на «Notes to the People» и «People's Paper»; приятел на Маркс и Енгелс. — 469.

Дизраели (Disraeli), Бенджамин, граф Биконсфилд (1804—1881) — английски държавен деятел и писател, през 40-те години се присъединил към групата «Млада Англия», впоследствие лидер на консервативната партия, премиер-министър (1868 и 1874—1880). — 449.

Дингелщедт (Dingelstedt), Франц, барон (1814—1881) — немски поет и писател, отначало представител на дребнобуржоазната опозиционна политическа поезия, от средата на 40-те години придворен драматург; монархист. — 209.

Дитрихщайн (Dietrichstein), Зигмунд (1484—1540) — наместник за Щирия; императорски военачалник, потушил селското въстание в алпийските земи на Австрия през 1515—1516 г.; през време на въстанието от 1525 г. бил взет в плен от въстаниците и след това пуснат от тях. — 389, 427—428.

Диц (Dietz), Освалд (около 1824—1864) — немски архитект от Висбаден, участник в революцията от 1848—1849 г., емигрант в Лондон, член на Централния комитет на Съюза на комунистите, след разцепленето на Съюза принадлежал

- към сектантско-авантюристичната фракция на Вилих и Шапер, впоследствие участник в Гражданската война в САЩ. — 562.
- Дожа** (Dózsza), Дьорд (Георг) (около 1474—1514) — дребен помешник, дворянин от Секлерската област в Трансилвания; предводител на селското въстание в Унгария през 1514 г.; бил зверски убит от победилите дворяни. — 388—389.
- Дожа** (Dózsza), Грегор (умр. в 1514 г.) — брат на Дьорд Дожа, участник в селското въстание в Унгария през 1514 г.; бил взет в плен заедно с брат си и екзекутиран. — 388.
- Дол** (Doll), — немски дребнобуржоазен демократ, роден в Рейнска Пруссия, комивояжор; участник в републиканските въстания в Баден през 1848 г., командир на дивизия през време на баденско-пфалцкото въстание от 1849 г. — 200, 203.
- Дорту** (Dortu), Макс (1825—1849) — немски революционен демократ; бивш пруски офицер, участник във въстанието на 18 март 1848 г. в Берлин и в баденско-пфалцкото въстание в 1849 г.; разстрелян по присъда на пруския военно-полеви съд. — 318.
- Дреер** (Dreher) — участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г., командир на батальон на народното опълчение от Карлсруе. — 170, 176, 178, 179, 201.
- Дронке** (Dronke), Ернст (1822—1891) — немски публицист, отначало «истински социалист», след това член на Съюза на комунистите и един от редакторите на «Neue Rheinische Zeitung»; след революцията от 1848—1849 г. емигрирал в Англия; впоследствие се оттеглил от политическа дейност. — 326.
- Д'Естер** (D'Ester), Карл Лудвиг Иохан (1811—1859) — немски социалист и демократ, по професия лекар; член на къолнската община на Съюза на комунистите, в 1848 г. депутат в пруското Национално събрание, принадлежал към лявото крило; от октомври 1848 г. член на Централния комитет на германските демократи, играл видна роля в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г.; впоследствие емигрирал в Швейцария. — 152, 156, 158, 168, 186, 191, 201.
- Дюклер** (Duclegc), Божен (1812—1888) — френски журналист и политически деятел, член на редакцията на вестник «National» (1840—1846 г.), министър на финансите през май—юни 1848 г. — 56.
- Дюмурие** (Dumouriez), Шарл Франсоа (1739—1823) — френски генерал и политически деятел през периода на буржоазната революция от края на XVIII в., жирондист; през 1792—1793 г. командувал северната революционна армия; през март 1793 г. изменил на делото на революцията. — 493, 494.
- Дюпен** (Dupin), Андре Мари Жан Жак (1783—1865) — френски юрист и политически деятел, орлеанист, председател на Законодателното събрание (1849—1851); след това бонапартист. — 103, 473.
- Дюпон дьо л'Йор** (Dupont de l'Eucre), Жак Шарл (1767—1855) — френски политически деятел, либерал; участник в буржоазната революция от края на XVIII в. и в революцията от 1830 г.; през 40-те години бил близък до умерените, буржоазните републиканци; през 1848 г. председател на временното правителство. — 17, 567.
- Дюпот** (Dupoty), Мишел Огюст (1797—1864) — френски публицист, участвувал в издаването на редица вестници с републиканско-демократично направление. — 282.
- Дюфор** (Dufaure), Жюл Арман Станисла (1798—1881) — френски адвокат, буржоазен политически деятел, орлеанист; през 1848 г. депутат в Учредителното събрание, през октомври — декември 1848 г. министър на вътрешните работи в

правителството на Кавеняк. — 44, 46, 82.

Е

Еванс (Evans), Давид Мориер (1819—1874) — английски икономист. — 451.

Евербек (Ewerbeck), Август Херман (1816—1860) — немски лекар и литератор, ръководител на парижките общини на Съюза на справедливите, по-късно член на Съюза на комунистите, от който излязъл през 1850 г. — 329.

Екариус (Essariüs), Иохан Георг (1818—1889) — немски работник-шивач, член на Съюза на справедливите, след това на Съюза на комунистите, член на Генералния съвет на I Интернационал, по-късно участник в английското трейд-юнионистко движение. — 436, 438.

Екерман (Eckermann), Иохан Петер (1792—1854) — немски писател, автор и издател на «Разговори с Гьоте през последните години на неговия живот». — 209.

Елачиц (Jellačić), Иосиф, граф (1801—1859) — австрийски генерал, бан на Хърватско, активно участвувал в потушаването на революцията от 1848—1849 г. в Унгария и Австрия. — 539.

Емерман (Emmermann), Карл — лесничей от Рейската провинция, командувал стрелково подразделение от баденско-пфалцката революционна армия в 1849 г.; след поражението на революцията емигрирал в Швейцария. — 196.

Енгелс (Engels), Фридрих (1820—1895) (биографични данни) — 8, 128, 131, 134, 140, 146—153, 158—161, 163—164, 166—171, 174—205, 308, 322, 323, 332—337, 342—344, 436, 437, 489, 491, 543, 544, 548, 550, 551, 553, 555, 558, 561.

Енгелхард (Engelhardt), Магдалина Филипина (1796—1831) — малко известна немска поетеса. — 209.

Ернст (1464—1513) — архиепископ Магдебургски (1476—1513). — 369.

Ж

Жан Пол (Jean Paul) (литературен псевдоним на Иохан Паул Фридрих Рихтер) (1763—1825) — немски писател-сатирик. — 270.

Жирарден (Girardin), Емил дьо (1806—1881) — френски буржоазен публицист и политически деятел, през 30—60-те години бил с прекъсвания редактор на вестник «Presse», в политиката се отличавал с крайна безпринципност; преди революцията от 1848 г. се намирал в опозиция на правителството на Гизо, в периода на революцията бил буржоазен републиканец, депутат в Законодателното събрание (1850—1851), през 1850 г. представител на така наречения буржоазен социализъм, по-късно бонапартист. — 103, 295—307, 440, 473.

З

Зайлер (Seiler), Себастиан — немски публицист, през 1846 г. член на Брюкселския комунистически кореспондентски комитет, член на Съюза на комунистите, участник в революцията от 1848—1849 г. в Германия. — 436.

Зайцбургски, архиепископ — виж *Матвей*.

Заполя (Zárolya), Янош (Иоан) (1487—1540) — трансилвански войвода; ръководил потушаването на селското въстание през 1514 г. в Унгария; през 1526 г. бил провъзгласен за крал на Унгария. — 388, 389.

Зигел (Sigel), Франц (1824—1902) — бивш баденски офицер, дребнобуржоазен демократ, участник в революционното движение в Баден през 1848—1849 г., главнокомандуващ, след това заместник-главнокомандуващ на баденската рево-

- люционна армия през време на баденско-пфалцкото въстание в 1849 г.; след това емигрант в Швейцария и Англия; през 1852 г. се прехвърлил в САЩ, активен участник в Гражданската война на страната на северяните. — 140, 146, 193, 198—204, 325, 326.
- Зикинген** (Sickingen), Франц фон (1481—1523) — немски рицар, присъединил се към Реформацията; предводител на рицарското въстание през 1522—1523 г. — 366, 392, 393, 395, 433.
- Зингерханс** (Singerhans) (Зингер, Ханс) — един от ръководителите на съюза «Бедният Конрад» и на селското въстание във Вюртемберг, в планинските райони на Швабия през 1514 г. — 386.
- Зулц** (Sulz), Рудолф, граф — съдия от имперския съд в Ротвайл; един от организаторите на разправата с въстаналите селяни от Южна Германия през времето на Селската война от 1525 г. — 417.

И

- Иоахим Флорски** (Калабрийски) (около 1132—1202) — италиански абат, средновековен мистик, един от разпространителите на идеите за «второто пришествие» на Христа; неговото учение било обявено от католическата църква за еретическо. — 369.
- Иохан** (1468—1532) — херцог Саксонски, от 1525 г. курфюрст Саксонски; един от гонителите на Мюнцер, организатор на разправата с въстаналите селяни в Тюрингия през 1525 г. — 372.

Й

- Йос** (Joss), Фриц (умр. около 1517 г.) — бележит организатор на селските тайни съюзи и заговори в Южна Германия в началото на XVI в. — 382—385, 390.

К

- Кабе** (Cabet), Етнен (1788—1856) — френски публицист, виден представител на мирния утопичен комунизъм, автор на книгата «Пътувание до Икария». — 29, 289.
- Кавеняк** (Cavaignac), Луи Йожен (1802—1857) — френски генерал и политически деятел; умерен, буржоазен републиканец; вземал участие в завладяването на Алжир, след февруарската революция от 1848 г. губернатор на Алжир, отличавал се с варварски методи на водене на войната; от май 1848 г. френски военен министър, с изключителна жестокост потушил юнското въстание на парижките работници; шеф на изпълнителната власт (юни—декември 1848 г.). — 32, 33, 37, 41, 42, 44—47, 50, 52, 56—58, 64, 70, 503, 535.
- Казимир** (1481—1527) — маркграф Бранденбург-Ансбахски, представител на франконското разклонение на рода на Хохенцолерите; организатор на кървавата разправа с въстаналите ансбахски и ротенбургски селяни и граждани. — 414—416.
- Кампхаузен** (Camphausen), Людолф (1803—1890) — немски banker, един от лидерите на рейнската либерална буржоазия; през март — юни 1848 г. министър-президент на Пруссия, провеждал предателска политика на съглашение с реакцията. — 122.
- Кант** (Kant), Имануил (1724—1804) — бележит немски философ, родоначалник на немския идеализъм от края на XVIII — началото на XIX в. — 79.
- Капфиг** (Capefigue), Жан Батист Оноре Ремон (1802—1872) — френски публицист и историк; монархист. — 104, 474.
- Кариер** (Carrière), Морис (1817—1895) — немски философ-идеалист, професор по естетика. — 209.
- Карл I** (1600—1649) — английски крал (1625—1649), екзекутиран през време на английската бур-

- жоазна революция от XVII век. — 221.
- Карл X** (1757—1836) — френски крал (1824—1830) — 95.
- Карл-Алберт** (1798—1849) — крал на Пиемонт (1831—1849). — 58, 501.
- Карлайл** (Carlyle), Томас (1795—1881) — английски писател, историк, философ-идеалист, проповядвал култ към героите; като изразявал възгледи, близки до феодалния социализъм от 40-те години, той критикувал английската буржоазия от позициите на реакционния романтизъм; присъединил се към партията на торите; след 1848 г. завършен реакционер, открит враг на работническото движение. — 269—273, 276—279.
- Карлие** (Carlier), Пиер (1799—1858) — префект на парижката полиция (1849—1851), бонапартист. — 89, 90, 308.
- Карно** (Carnot), Лазар Иполит (1801—1888) — френски публицист и политически деятел, буржоазен републиканец; през 1848 г. министър на просветата във временното правителство, депутат в Учредителното събрание; решителен противник на партията на реда. — 94—95, 315.
- Карно** (Carnot), Лазар Никола̀ (1753—1823) — френски математик и физик, политически и военен деятел, буржоазен републиканец; в периода на френската буржоазна революция от края на XVIII в. се присъединил към якобинците, през 1794 г. участвувал в контра-революционния преврат от 9 термидор. — 94, 493, 498, 499, 518.
- Кинкел** (Kinkel), Готфрид (1815—1882) — немски поет и публицист, дребнобуржоазен демократ, участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г.; осъден от пруския съд на доживотен затвор, избягал от затвора и емигрирал в Англия; един от лидерите на дребнобуржоазната емиграция в Лондон, водел борба против Маркс и
- Енгелс. — 181, 194, 196, 317—319.
- Клемент** (Clement) — офицер, командир на батальон в баденско-пфалцката революционна армия през 1849 г. — 182, 184.
- Клозе** (Klose), Г. — немски емигрант в Лондон, член на Съюза на комунистите, в периода на разцеплението привърженик на Маркс. — 436.
- Клопщок** (Klopstock), Фридрих Готлиб (1724—1803) — немски поет, един от първите представители на буржоазното Просвещение в Германия. — 212.
- Книге** (Knigge), Адолф (1752—1796) — немски писател. — 211.
- Книрим** (Knierim) — командир на батальон от баденско-пфалцката революционна армия през 1849 г. — 187—188.
- Кнопф** — виж *Шмид*, Йорг.
- Кобет** (Cobbett), Уилям (1762—1835) — английски политически деятел и публицист, виден представител на дребнобуржоазния радикализъм, борел се за демократизиране на английския политически строй. — 269.
- Кобден** (Cobden), Ричард (1804—1865) — английски фабрикант, буржоазен политически деятел, фритредер, един от основателите на Лигата против житните законни-участник в редица пацифистически конгреси, по-специално във Франкфурт на Майн през 1850 г. — 81, 232, 255, 466.
- Конрад III** (1466—1540) — епископ Вюрцбургски (1519—1540); един от организаторите на кървавата разправа със селското въстание и с движението на градските низини във Франкония през 1525 г. — 405, 415.
- Корвин-Виръбицки** (Corvin-Wiersbitzki), Ото (1812—1886) — бивш пруски лейтенант, демократ, вземал участие в републиканските въстания в Баден през 1848 г., участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г., началник на генералния щаб в Рашат. — 191.

Косидиер (Caussidière), Марк (1808—1861) — френски дребнобуржоазен демократ, участник в лионското въстание от 1834 г.; един от организаторите на тайните революционни дружества през периода на Юлската монархия, след февруарската революция от 1848 г. префект на полицията в Париж, депутат в Учредителното събрание, през юни 1848 г. емигрирал в Англия. — 23, 38, 62, 280, 282—285, 291—294.

Кощут (Kossuth), Лайош (1802—1894) — вожд на унгарското националиосвободително движение, възглавявал буржоазнодемократичните елементи в революцията от 1848—1849 г., шеф на унгарското революционно правителство; след поражението на революцията емигрирал от Унгария. — 149, 166, 171, 180, 507.

Кремиьо (Crémieux), Адолф (1796—1880) — френски адвокат и буржоазен политически деятел, през 40-те години либерал; в периода на революцията от 1848 г. член на временното правителство, в периода на Втората република депутат в Учредителното и Законодателното събрания. — 17, 56, 567.

Кретон (Creton), Никола Жозеф (1798—1864) — френски адвокат; през периода на Втората република депутат от Учредителното и Законодателното събрания, орлеанист. — 83.

Кромвел (Cromwell), Оливер (1599—1658) — вожд на буржоазията и обуржоазилото се дворянство в периода на английската буржоазна революция от XVII век, от 1653 г. лорд-протектор на Англия, Шотландия и Ирландия. — 223, 269, 270.

Круг (Krug), Вилхелм Траугот (1770—1842) — немски философ-идеалист. — 209.

Купер (Cooper), Фенимор (1789—1851) — виден американски писател-романист. — 281—282.

Кьорнер (Köerner), Херман Йозеф Алоис (1805—1882) — немски дребнобуржоазен демократ; учител по рисуване; участник в революцията от 1848—1849 г., един от ръководителите на майското въстание през 1849 г. в Елберфелд; след потушаването на въстанието емигрирал в Швейцария, след това в САЩ. — 325.

Кюбиер (Cubières), Амеде Луи (1786—1853) — френски генерал и държавен деятел, орлеанист; през 1839 и 1840 г. военен министър, през 1847 г. разжалван за подкуп и злоупотреби. — 82.

Л

Лавренти — виж *Месарош*, Лавренти.

Лаит (La Hitte), Жан Ернест (1789—1878) — френски генерал, бонапартист, министър на външните работи (1849—1851). — 94.

Лакросе (Lacrosse), Бертран Теобалд Жозеф (1796—1865) — френски политически деятел, орлеанист, министър на обществените работи в президентството на Луи Бонапарт; от 1850 г. бонапартист. — 69.

Ламартин — (Lamartine), Алфонс (1790—1869) — френски поет, историк и политически деятел, през 40-те години буржоазен републиканец; през 1848 г. министър на външните работи и фактически шеф на временното правителство. — 17, 22, 29, 32, 470, 486, 567.

Лампартер (Lamparter), Грегориус (1463—1523) — съветник на херцог Улрих Вюртембергски. — 386.

Ларошжаклен (La Rochejaquelein), Анри Огюст Жорж, маркиз (1805—1867) — френски политически деятел, член на камарата на перовете, един от ръководителите на легитимистката партия, през 1848 г. депутат в Учредителното събрание; впоследствие сенатор на Втората империя. — 18.

- Лафайет** (Lafayette), Мари Жозеф Пол (1757—1834) — френски генерал, един от вождовете на едрата буржоазия в периода на френската буржоазна революция от края на XVIII в. — 494.
- Лафит** (Laffitte), Жак (1767—1844) — крупен френски банкиер и политически деятел, орлеанист, представител на финансовата буржоазия. — 12.
- Ледрю-Ролан** (Ledru-Rollin), Александър Огюст (1807—1874) — френски публицист и политически деятел, един от вождовете на дребно-буржоазните демократи, редактор на вестник «Réforme»; през 1848 г. член на временното правителство, депутат в Учредителното и Законодателното събрания, където възглавявал партията на Планината; след 13 юни 1849 г. емигрирал в Англия. — 17, 26, 28, 29, 36, 38, 46—47, 53, 56—58, 63, 64, 66—68, 71, 83, 95, 102, 292, 471, 484, 492, 567.
- Леклер** (Leclerc), Александър, парижки търговец, привърженик на партията на реда, участник в потушаването на юнското въстание на работниците през 1848 г. — 101, 471.
- Леман** (Lehmann), Алберт — немски работник в Лондон, активен деец в Съюза на справедливите и в лондонското просветно дружество на немските работници, след това член на Съюза на комунистите; след неговото разцепление през 1850 г. принадлежал към сектантско-авантюристичната фракция на Вилих и Шапер. — 562.
- Лемуан** (Lemoigne), Джон (1814—1892) — френски публицист, английски кореспондент на вестник «Journal des Débats», впоследствие главен редактор. — 104, 474.
- Лео** (Leo), Хайнрих (1799—1878) — немски историк и публицист, защитник на крайно реакционни политически и религиозни възгледи, един от идеолозите на пруското юнкерство. — 488.
- Лерминие** (Lerminier), Жан Луи Божен (1803—1857) — френски юрист и публицист с орлеанистко направление, от края на 30-те години консерватор, професор по сравнително право в «Collège de France» (1831—1839); напуснал катедрата в резултат на протест на студентството. — 55.
- Лесаж** (Lesage), Ален Рене (1668—1747) — френски писател, автор на известния роман «Похожденята на Жил Блас из Сантилияни» — 285.
- Либкнехт** (Liebknecht), Вилхелм (1826—1900) — виден деец на немското и международното работническо движение, участник в революцията от 1848—1849 г., член на Съюза на комунистите, един от основателите и вождовете на германската социалдемократия; приятел и съратник на Маркс и Енгелс. — 43f.
- Лимпургиевци** — графски род във Франкония. — 405.
- Ло** (Law), Джон (1671—1729) — английски буржоазен икономист и финансист, министър на финансите във Франция (1719—1720); известен със своята спекулативна дейност по пускането на книжни пари, завършила с грандиозен провал. — 446.
- Лок** (Locke), Джон (1632—1704) — именит английски философ-дуалист, сенсуалист; буржоазен икономист. — 220.
- Лорхер** (Lorgher) — съветник на херцог Улрих Вюртембергски. — 386.
- Лохнер** (Lochner), Георг (1798—1882) — немски филолог. — 209.
- Лудвиг V** (1478—1544) — курфюрст Пфалцки (1508—1544); участник в потушаването на рицарското въстание през 1522—1523 г.; един от организаторите на разправата със селското въстание във Франкония в 1525 г. — 387, 395, 404, 410, 412, 415.
- Луи-Бонапарт** — виж **Наполеон III**.
- Луи-Наполеон** — виж **Наполеон III**.
- Луи-Филип** (1773—1850) — херцог Орлеански, френски крал (1830—1848). — 12—14, 17, 41, 44, 46,

- 47, 73, 74, 77, 79—81, 82, 83, 107, 218, 230, 280, 290, 477, 492, 524.
- Луи-Филип-Албер*, херцог Орлеански, граф Парижки (1838—1894) — внук на крал Луи-Филип, претендент за френския престол. — 107, 477.
- Лутер* (Luther), Мартин (1483—1546) — виден деец от Реформацията, основател на протестантизма (лутеранството) в Германия; идеолог на немското бюргерство; през време на Селската война в 1525 г. се борил против въстаналите селяни и градска беднота, на страната на князете. — 360, 365—370, 372—376, 391, 392, 396.
- Львовенщайновици*, графове — представители на дребен княжески род във Франкония. — 403.
- Людвиг IX «Свети»* (1215—1270) — френски крал (1226—1270). — 75.
- Людвиг XI* (1423—1483) — френски крал (1461—1483). — 350, 393.
- Людвиг XIII* (1601—1643) — френски крал (1610—1643). — 220.
- Людвиг XIV* (1638—1715) — френски крал (1643—1715). — 84, 219.

М

- Магдебургски*, архиепископ — виж *Ернст II*.
- Мацини* (Mazzini), Джузепе (1805—1872) — италиански революционер, буржоазен демократ, един от вождовете на националноосвободителното движение в Италия, в 1849 г. шеф на временното правителство на Римската република, в 1850 г. един от организаторите на Централния комитет на европейската демокрация в Лондон. — 469, 484, 488, 492.
- Майерхофер* (Mayerhofer) заместник-военен министър в баденското временно правителство в 1849 г., предателски саботирал необходимите военни мероприятия. — 142, 146.
- Майснер* (Meissner), Алфред (1822—1885) — немски писател с демократично направление, в средата на 40-те години представител на поезията на «истинския социализъм», впоследствие либерал. — 209.
- Максимилиан I* (1459—1519) — германски император (1493—1519). — 382, 389, 398.
- Мантел* (Mantel), Йохан (около 1468—1530) — немски богослов, проповедник в Щутгарт, последовател на Мюнцер. — 375.
- Мантойфел* (Manteuffel), Ото Теодор, барон (1805—1882) — пруски държавен деятел, представител на дворянската бюрокрация, министър на вътрешните работи (1848—1850), министър-президент (1850—1858). — 149, 179.
- Мантойфел* (Manteuffel) — капитан от баденско-пфалцката революционна армия в 1849 г., участник в спортно-гимнастически организации; роднина на Ото Теодор Мантойфел. — 179.
- Мараст* (Marrast), Арман (1801—1852) — френски публицист и политически деятел, един от лидерите на умерените буржоазни републиканци, редактор на вестник «National», през 1848 г. член на временното правителство и кмет на Париж, председател на Учредителното събрание (1848—1849). — 29, 37, 41, 42, 44, 56, 64, 230, 284, 289, 470, 567.
- Марат* (Marat), Жан Пол (1743—1793) — френски публицист, виден деец от френската буржоазна революция от края на XVIII в., един от вождовете на якобинците. — 491.
- Мари* (Marie), Александър (1795—1870) — френски адвокат и политически деятел, умерен буржоазен републиканец; през 1848 г. министър на обществените работи във временното правителство, след това министър на правосъдието в правителството на Кавеняк. — 27, 567.
- Маркс* (Marx), Карл (1818—1883) (биографични данни). — 5, 32, 136—137, 147—150, 152, 308, 313, 322, 323, 332—341, 343, 344, 436, 437, 489, 490, 540, 543, 544, 548, 550, 553, 555, 558, 561.

- Марш** (Marche) — френски работник, поискал от името на народа провъзгласяване правото на труд от временното правителство през 1848 г. — 19.
- Матвей** (около 1468—1540) — архиепископ Залибургски от 1519 г.; вдъхновител на суровите преследвания на привърженците на Реформацията и на кървавите репресии против въстаналите през 1525 г. селяни и граждани. — 428, 429.
- Матийо дьо ла Дром** (Mathieu de la Drôme), Филип Антоан (1808—1865) — френски дребнобуржоазен демократ, в периода на Втората република депутат в Учредителното и Законодателното събрание, където преминал към партията на Планината; след държавния преврат от 1851 г. емигрирал в Белгия. — 55.
- Меланхтон** (Melancthon), Филип (1497—1560) — немски богослов, най-близък помощник на Лутер, който заедно с него приспособил лутеранството към княжеските интереси, отнасял се враждебно към революционните идеи на Мюнцер. — 373.
- Менцинген** (Meztingen), Стефан (умр. през 1525 г.) — немски рицар; възглавил въстанието на ротенбургските дребни бюргери и плебеи през март 1525 г.; след поражението на въстанието екзекутиран. — 402, 416.
- Мерзи** (Merzu) — баденски оберлейтенант, участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г.; командир на 3-та дивизия; след поражението на революцията от 1848—1849 г. емигрирал в САЩ, участник в Гражданската война на страната на северяните. — 193, 194, 197, 199.
- Мерославски** (Mieroslawski), Людвиг (1814—1878) — полски политически и военен деец, участник в полското въстание от 1830—1831 г.; вземал участие в подготовката на въстанието в Познан през 1846 г., освободен от затвора от мартенската революция от 1848 г.; възглавявал
- въстанието в Познан през 1848 г., след това ръководил борбата на въстаниците в Сицилия; през време на баденско-пфалцкото въстание от 1849 г. командувал революционната армия; през 50-те години бил свързан с бонапартистките кръгове; през време на полското въстание от 1863 г. бил назначен за диктатор на полското национално правителство, след поражението на въстанието емигрирал във Франция. — 118, 146, 150, 161, 162, 172, 179, 185, 189—190, 193, 198.
- Месарош** (Mészáros), Лавренти (умр. през 1514 г.) — свещеник в Цедглед, един от вождовете на селското въстание в Унгария през 1514 г.; бил взет в плен от унгарското дворянство и екзекутиран. — 388, 389.
- Мецлер** (Metzler), Георг — един от предводителите на селското въстание през 1525 г. в Оденвалд и началник на Лъчезарно-светлия отряд; принадлежал към умерената партия; след разгромването на отряда избягал. — 402—404, 411, 413.
- Мневски** (Mniewski), Теофил (1809—1849) — полски революционер, участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г., командир на полк, по присъда на пруския военно-полеви съд разстрелян в Рацхат през 1849 г. — 185.
- Мойрер** (Mäurer), Херман (1813—около 1882) — незначителен немски писател с демократично направление, член на Съюза на отхвърлените, а след това на Съюза на справедливите. — 209.
- Мол** (Moll), Йосиф (1812—1849) — виден деец на немското и международното работническо движение, по професия часовникар; един от ръководителите на Съюза на справедливите, член на Централния комитет на Съюза на комунистите, през юли—септември 1848 г. председател на къпльския Работнически съюз, участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г.,

- убит в сражението при Мург. — 166, 167, 192—194, 196, 258.
- Моле** (Molé), Луи Матьо, граф (1781—1855) — френски държавен деятел, орлеанист, премиер-министър (1836—1837, 1837—1839), в периода на Втората република депутат в Учредителното и Законодателното събрания. — 74.
- Моние** (Moppiet) — участник в тайните революционни дружества от периода на Юлската монархия във Франция; след февруарската революция от 1848 г. генерален секретар на полицейската префектура. — 282.
- Монталмбер** (Montalembert), Шарл (1810—1870) — френски политически деятел и публицист, в периода на Втората република депутат в Учредителното и Законодателното събрания, орлеанист, шеф на католическата партия; поддържал Луи Бонапарт през време на държавния преврат. — 83, 102, 472.
- Моро** (Moreau), Жан Виктор (1763—1813) — френски генерал, участник във войните на френската република против коалицията на европейските държави, в 1800 г. разбил австрийците при Хохенлинден. — 203.
- Мундт** (Mundt), Теодор (1808—1861) — немски писател, един от представителите на литературната група «Млада Германия»; по-късно професор по литература и история в Бреслау и Берлин. — 209.
- Мьордес** (Mördes), Флориан — министър на вътрешните работи в баденското временно правителство през 1849 г. — 142.
- Мюлер** (Müller), Ханс (умр. в 1525 г.) — предводител на шварцвалдските селяни през 1525 г.; изменил на селяните; след разгрома на въстанието екзекутиран. — 396, 397, 399, 416, 417.
- Мюлер** (Müller), Якоб — немски юрист, участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г., граждански комисар в Кирххаймболанден; след потушаването на въстанието емигрирал в САЩ. — 167.
- Мюнцер** (Münzer), Томас (около 1490—1525) — велик немски революционер, вожд и идеолог на селско-плебейския лагер през време на Реформацията и Селската война от 1525 г., проповядвал идеите на уравнителния утопичен комунизъм. — 357, 362, 364, 368—376, 381, 392, 396, 398, 400, 411, 420—424, 427.

Н

- Наполеон I** Бонапарт (1769—1821) — френски император (1804—1814 и 1815) — 14, 45, 47, 49, 63, 83, 84, 85, 88, 89, 90, 108—109, 110, 111, 120, 164, 266, 479, 493, 498—504, 506, 508, 510, 511, 515, 518, 521, 524, 525, 531.
- Наполеон III** Луи Бонапарт (1808—1873) — племенник на Наполеон I, президент на Втората република (1848—1851), френски император (1852—1870). — 40, 45—52, 54, 55, 57, 59, 61, 63, 66—68, 75—79, 83—85, 88—90, 94—95, 105—111, 229, 313, 466, 475, 476—481, 484, 529, 533—536.
- Нацмер** (Natzmer) (умр. в 1890 г.) — пруски офицер; на 14 юни 1848 г. командувал отряда, който охранявал оръжейния склад в Берлин, отказал да стреля срещу народа; осъден на 15 години крепостен затвор; през 1849 г. избягал от крепостта, участвувал в баденско-пфалцкото въстание, след поражението на въстанието емигрирал в Швейцария, след това в Англия, а от 1852 г. в Австралия. — 162.
- Ней** (Neu), Едгар (1812—1882) — френски офицер, бонапартист, адютант на президента Луи Бонапарт. — 77.
- Некер** (Necker), Жак (1732—1804) — френски политически деятел, през 70—80-те години на XVIII в. неведнаж е бил назначаван за генерален директор на финансите в навечерието на буржоазната

- революция се опитвал да осъществи някои реформи. — 232.
- Нерлинггер** (Nerlinger) — немски дребнобуржоазен демократ, участник в демократичното движение в Офенбург през 1848 г. и в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г. — 201.
- Неселроде**, Карл Василевич, граф (1780—1862) — държавен деятел и дипломат на царска Русия, министър на външните работи (1816—1856). — 500.
- Николай I** (1796—1855) — руски император (1825—1855). — 229, 454, 466, 500, 512.
- Ноак** (Noack), Лудвиг (1819—1885) — немски теолог и философ. — 209.
- Ноймайер** (Neumayer), Максимилиен Жорж Жозеф (1789—1866) — френски генерал, привърженик на партията на реда. — 110, 480.
- Нойхаус** (Neuhaus), лекар от Тюрингия, командир на отряд в баденско-пфалцката революционна армия през 1849 г. — 197.
- О
- Оборски** (Oborski), Людвик (1787—1873) — полски полковник, революционер, участник в полското въстание от 1830—1831 г., емигрант, деятел в дружеството «Братски демократи», командир на дивизия от баденско-пфалцката революционна армия през 1849 г. — 194, 198.
- Овидий** (Публий Овидий Назон) (43 г. преди н. е. — около 17 г. от новата ера) — бележит римски поет. — 492.
- О'Конор** (O'Connell), Фергюс (1794—1855) — един от лидерите на лявото крило на чартисткото движение, основател и редактор на вестник «Northern Star»; след 1848 г. реформист. — 330, 470.
- Омир** — полулегендарен древногръцки епически поет, автор на «Илиада» и «Одисея». — 225.
- Опул** (Hautpoul), Алфонс Анри (1789—1865) — френски генерал, легитимист, после бонапартист; военен министър (1849—1850). — 78, 88, 94, 103, 109, 110, 229, 473, 480.
- Орлеанска**, Елена, родена Мекленбург, херцогиня (1814—1858) — вдовца на най-стария син на Луи-Филип, Фердинанд. — 76.
- Орлеански**, херцог — виж *Луи-Филип*.
- Освалд** (Osswaed) — участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г., командир на батальон от пфалцката революционна армия, член на военната комисия при пфалцкото революционно временно правителство. — 186.
- Осе** (Haussez), Шарл (1778—1854) — френски политически деятел, краен реакционер, през 1829 г. морски министър. — 95.
- Остлър** (Ostler), Ричард (1789—1861) — английски политически деятел, привърженик на партията на торите, в борбата против фритредерската буржоазия действувал за законодателно ограничаване на работния ден. — 246, 249, 253.
- П
- Палмерстон** (Palmerston), Хенри Джон (1784—1865) — английски държавен деятел, в началото на своята дейност тори, от 1830 г. един от лидерите на вигите, опрал се на десните елементи на тази партия, министър на външните работи (1830—1834, 1835—1841 и 1846—1851), министър на вътрешните работи (1852—1855) и премиер-министър (1855—1858 и 1859—1865). — 466, 469.
- Паньер** (Pagnette), Лоран Антоан (1805—1854) — френски издател, буржоазен републиканец, в 1848 г. депутат от Учредителното събрание. — 56.
- Парижки**, граф — виж *Луи-Филип-Албер*.

- Паси** (Passy), Иполит Филибер (1793—1880) — френски икономист и политически деятел, орлеанист, в периода на Юлската монархия нееднократно влезал в правителството, през времето на Втората република министър на финансите. — 76, 82.
- Паскевич**, Иван Федорович (1782—1856) — руски генерал-фелдмаршал, командувач руските войски при смазването на полското въстание от 1830—1831 г.; през 1849 г. командувал руската армия, която потушила въстанието в Унгария. — 500.
- Паш** (Pache), Жан Никола (1746—1823) — деятел от френската буржоазна революция от края на XVIII в., якобинец, военен министър (октомври 1792 — януари 1793), кмет на Париж (февруари 1793 — май 1794). — 499, 518.
- Пий IX** (1792—1878) — папа римски (1846—1878). — 57, 77, 270, 271, 469.
- Пил** (Pillhes), Виктор — френски журналист, демократ, участник в тайните революционни дружества в периода на Юлската монархия, привърженик на вестник «Réfougte», в периода на Втората република депутат от Законодателното събрание. — 281.
- Пил** (Peel), Роберт (1788—1850) — английски държавен деятел, лидер на умерените тори; министър на вътрешните работи (1822—1827 и 1828—1830), премиер-министър (1841—1846), при поддръжката на либералите провел премахването на житните закони (1846). — 450, 467.
- Платон** (около 427 — около 347 до н. е.) — древногръцки философ-идеалист, идеолог на робовладската аристокрация. — 43.
- Пойкер** (Reichkeg), Едуард фон (1791—1876) — пруски генерал, военен министър в имперското правителство (1848—1849), командувал имперските войски против баденско-пфалцката революционна армия в 1849 г. — 124, 165, 197.
- Прадие** (Pradiè), Пиер (1816—1892) — френски адвокат, буржоазен републиканец, в периода на Втората република депутат от Учредителното и Законодателното събрания, автор на брошури в защита на републиката, против Луи-Наполеон. — 230.
- Праслер** (Prassler), Каспар — предводител на отряди на въстанали селяни и рудокопачи в залибургското епископство в 1525 г. — 427.
- Прегицер** (Pregizer), Каспар — ножар в Шорндорф (Бюртемберг), един от организаторите на съюза «Бедният Конрад»; участвувал във въстанието на селяните и гражданите във Вюртемберг през 1514 г.; след поражението на въстанието избягал. — 385—386.
- Прудон** (Pridhon), Пиер Жозеф (1809—1865) — френски публицист, икономист и социолог, идеолог на дребната буржоазия, един от родоначалниците на анархизма, в 1848 г. депутат в Учредителното събрание. — 100, 341, 440, 464, 492.
- Пруски**, принц — виж *Вилхелм I*.
- Пфайфер** (Pfeifer), Хайнрих (умр. през 1525 г.) — народен проповедник, последовател на Мюнцер, един от ръководителите на въстанието на гражданите от Мюлхаузен през 1525 г.; бил екзекутиран. — 420, 424.
- Пфалци**, курфюрст — виж *Лудвиг V*.
- Пфендер** (Pfänder), Карл (около 1818—1876) — немски работник, художник-миниатюрист, член на Съюза на справедливите, активен деец от Просветното дружество на немските работници в Лондон, член на Централния комитет на Съюза на комунистите; член на Генералния съвет на I Интернационал; привърженик и приятел на Маркс и Енгелс. — 322, 436, 540, 543, 548, 553, 555, 558, 561.

Р

- Рабман** (Rabmann), Франц (умр. в 1525 г.) — народен проповедник, последовател на Мюнцър; участвувал във въстанието на шварцвалдските и клетгауските селяни и плебен; през есента на 1525 г. бил взет в плен и екзекутиран. — 375.
- Радецьки** (Radetzky), Йозеф, граф (1766—1858) — австрийски фелдмаршал, от 1831 г. командувал австрийските войски в Северна Италия, през 1848—1849 г. жестоко потушавал революционното и националноосвободителното движение в Италия. — 501, 502.
- Райхард** (Reichard) Йозеф Мартин (1803—1872) — немски юрист, дребнобуржоазен демократ, депутат във франкфуртското Национално събрание, член на пфалцкото революционно временно правителство от 1849 г., след потушаването на въстанието емигрирал в САЩ. — 161.
- Ракије** (Raquilliet), Феликс (1778—1863) — щабен генерал в полската въстаническа армия през 1830—1831 г., емигрант във Франция, участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г., временно изпълнявал длъжността върховен командващ въоръжените сили на Пфалц. — 161.
- Раков** (Rakov) — офицер, участник в борбата за освобождението на Шлезвиг-Холщайн в 1848 г. и в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г., командир на кайзерслатернския батальон на баденската революционна армия. — 173.
- Раморино** (Ramorino), Джироламо (1792—1849) — италиански генерал, командувал пиемонтската армия през време на революцията от 1848—1849 г. в Италия, със своята предателска тактика съдействувал за победата на контрареволюционните австрийски войски. — 502.
- Русел** (Russell), Джон (1792—1878) — английски държавен деятел, лидер на вигите, премиер-министър (1846—1852 и 1865—1866). — 465.
- Распай** (Raspail), Франсоа (1794—1878) — виден френски учен-естествознател, публицист, социалист, близък до революционния пролетариат, участник в революциите от 1830 и 1848 г.; депутат от Учредителното събрание. — 17, 29, 40, 46, 54.
- Рато** (Rateau), Жан Пиер (1800—1887) — френски адвокат, в периода на Втората република депутат от Учредителното и Законодателното събрания, бонапартист. — 51, 55.
- Раумер** (Raumer), Фридрих (1781—1873) — немски реакционен историк. — 209.
- Рафаел Санти** (Raffaello Santi) (1483—1520) — велик италиански художник от епохата на Възраждането. — 280.
- Ревентлов** (Rewentlow), Фридрих (1797—1874) — немски консервативен политически деятел, член на временното правителство в Шлезвиг-Холщайн (1848). — 483.
- Рембрандт** (Rembrandt) (1606—1669) — велик холандски художник. — 280.
- Рикардо** (Ricardo), Давид (1772—1823) — английски икономист, един от най-крупните представители на класическата буржоазна политическа икономия. — 304, 486.
- Риоте** (Riotte), Карл Николаус (род. около 1816 г.) — немски демократ, адвокат, през 1849 г. депутат в пруската камара, член на Комитета за безопасност през време на майското въстание от 1849 г. в Елберфелд; по-късно емигрирал в САЩ. — 130.
- Рихард** (1467—1531) — курфюрст и архиепископ Трирски (1511—1531), яростен противник на Реформацията; участвувал в потушаването на въстанието на рицарите през 1522—1523 г. и на селското въстание през 1525 г. — 395, 416.
- Робеспьер** (Robespierre), Максимилиан (1758—1794) — бележит деец

- от френската буржоазна революция от края на XVIII в., вожд на якобинците, шеф на революционното правителство (1793—1794). — 42, 130, 491.
- Ронге** (Ronge), Йоханес (1813—1887) — немски свещеник, един от инициаторите на движението на «немските католици», които се стремели да приспособят католицизма към нуждите на немската буржоазия, участник в революцията от 1848—1849 г., дребнобуржоазен демократ; след поражението на революцията емигрирал в Англия. — 208, 209, 488.
- Рорбах** (Rohrbach), Йеклайн (умр. в 1525 г.) — един от водачите на селското въстание във Франкония през 1525 г.; отличавал се с непримиримост към дворяните; по заповед на Трухзес бил измъчван до смърт. — 403—407, 410, 411.
- Ротшилд** (Rothschild), Джемс (1792—1868) — шеф на банкерската къща на Ротшилдовци в Париж. — 14.
- Ротшилдовци** — банкерска династия, която притежавала банки в много европейски страни. — 15, 230, 235.
- Руге** (Ruge), Арнолд (1802—1880) — немски публицист, младохегелианец; буржоазен радикал, през 1848 г. депутат във франкфуртското Национално събрание, принадлежал към лявото крило; през 50-те години един от лидерите на немската дребнобуржоазна емиграция, след 1866 г. националлиберал. — 149, 484, 488—490.
- Рудолф II фон Шеренберг** (Rudolf II von Scherenberg) — епископ Вюрбургски (1466—1495); през 1476 г. потушил селското въстание, ръководено от Ханс Бехайм. — 379, 380.
- С
- Садлер** (Sadler), Майкл Томас (1780—1835) — английски икономист и политически деятел, буржоазен фи-
- лантроп, приближавал се до партията на торите. — 246, 253.
- Сакс** (Sachs), Ханс (1494—1576) — немски занаятчия, поет и композитор от периода на Реформацията, привърженик на Лутер, основател и ръководител на школата на майстерзингерите в Нюринберг. — 213.
- Саксонски**, курфюрст — виж *Фридрих III*.
- Салереси** (Szálerei), Амброс — пещенски гражданин, присъединил се към селското въстание в Унгария през 1514 г.; бил назначен за командир на един от селските отряди, предал въстаниците и преминал на страната на дворянството. — 388.
- Сафир** (Saphir), Мориц Готлиб (1795—1858) — австрийски поет-хуморист. — 209.
- Себастиани** (Sébastieni), Орас, граф (1772—1851) — френски маршал, дипломат; министър на външните работи (1830—1832), посланик в Лондон (1835—1840). — 33.
- Сегюр д'Авесо** (Séguir d'Aguesseau), Ремон Пол (1803—1889) — френски адвокат и политически деятел, последователно се присъединявал към всички партии, които били на власт; представител на партията на реда в Законодателното събрание. — 95.
- Сен-Жуст** (Saint-Just), Луи Антоан (1767—1794) — виеди деятел от френската буржоазна революция от края на XVIII в., един от вождовете на якобинците. — 498.
- Сервантес де Сааведра** (Cervantes de Saavedra), Мигел (1547—1616) — велик испански писател-реалист. — 140, 213, 467.
- Симон** (Simon), Лудвиг (1810—1872) — адвокат от Трир, дребнобуржоазен демократ, през 1848—1849 г. депутат във франкфуртското Национално събрание, принадлежал към лявото крило; емигрирал в Швейцария. — 214, 215, 217.
- Смит** (Smith), Адам (1723—1790) — английски икономист, един от най-крупните представители на класси-

- ческата буржоазна политическа икономика. — 487.
- Собрье** (Sobrier), Мари Жозеф (около 1825—1854) — френски демократ, участник в тайните революционни дружества в периода на Юлската монархия, през март 1848 г. основал вестник «Comptine de Paris», който бил орган на парижката префектура. — 282.
- Струве** (Struve), Густав (1805—1870) — немски дребнобуржоазен демократ, по професия журналист; един от ръководителите на баденските въстания от 1848 г. и на баденско-пфалцкото въстание от 1849 г.; член на Баденския комитет; след поражението на революцията емигрирал от Германия; един от лидерите на немската дребнобуржоазна емиграция в Англия; участник в Гражданската война в САЩ на страната на северяните. — 115, 141, 144, 146, 164, 187—189, 201—203, 321, 323, 326, 552, 554.
- Стюарти** — кралска династия, управлявала в Шотландия (от 1371 г.) и в Англия (1603—1649, 1660—1714). — 221.
- Суворова**, Александър Василевич (1730—1800) — велик руски пълководец. — 502.
- Сулук** (Souloque), Фаустин (около 1782—1867) — негр, президент на републиката Хаити, провъзгласил се в 1849 г. за император под името Фаустин I. — 48.
- Сю** (Sue), Божен (1804—1857) — френски писател, автор на сантиментално-еснафски романи на социални теми. — 90, 101, 102, 103, 471—473.
- Т**
- Тайлър** (Tyler), Уот (умр. в 1381 г.) — вожд на най-голямото селско въстание в Англия през 1381 г. — 363.
- Талейран-Перигор** (Talleyrand Périgord), Шарл Морис, княз (1754—1838) — знаменит френски дипломат, министър на външните работи (1797—1799, 1799—1807, 1814—1815), представител на Франция на Виенския конгрес (1814—1815); отличавал се с крайна безпринципност в политиката и с користолюбие. — 319.
- Телеки** (Teleki), Ищван (умр. в 1514 г.) — кралски съветник, покъсно ковчезник в Унгария; бил убит от въстаниците през време на селското въстание в 1514 г. — 388.
- Тест** (Teste), Жан Батист (1780—1852) — френски адвокат и държавен деятел, орлеанист, министър на търговията, правосъдието и обществените работи в периода на Юлската монархия, бил привлечен пред съда за подкуп и злоупотреби. — 82.
- Техов** (Techo), Густав Адолф (1813—1893) — пруски офицер, дребнобуржоазен демократ, участник в революционните събития от 1848 г. в Берлин, началник на генералния щаб на пфалцката революционна армия, след поражението на баденско-пфалцкото въстание от 1849 г. емигрирал в Швейцария, един от ръководителите на емигрантското обединение «Революционна централизация» в Швейцария; през 1852 г. се преселил в Австралия. — 162, 187.
- Тиер** (Thiers), Адолф (1797—1877) — френски буржоазен историк и държавен деятел, премиер-министър (1836, 1840); през периода на Втората република депутат в Учредителното и Законодателното събрание, орлеанист, президент на републиката (1871—1873); палач на Парижката комуна. — 74, 77, 79, 90, 102, 105, 222, 472, 475.
- Тифен** (Tirhaïne), Жан Лоран (рол. около 1805 г.) — френски демократ, участник в тайните революционни дружества през периода на Юлската монархия, привърженик на вестник «Réforme». — 281, 282.
- Томе** (Toume) — баденски полковник, командир на дивизия в баденско-пфалцката революционна армия в 1849 г., към края на кампанията

- заемал капитулантска позиција. — 193.
- Трела* (Trélat), Улис (1795—1879) — френски политически деятел, буржоазен републиканец, през 1848 г. депутат от Учредителното собрание; министер на обществените работи (май—јуни 1848 г.). — 31.
- Триски*, архиепископ — виж *Рихард*.
- Трочински* (Trociński), Феликс — участник в полското встание от 1830—1831 г., след това емигрант, командир на полскиот отряд от баденско-пфалцката револуционна армија през 1849 г. — 175.
- Трухсес* (Truchsess), Георг (1488—1531) — командуващ военните сили на Швабскиот сюз, главен организатор на разправата с встаналите селяни и градски бедняци през 1525 г. — 398—400, 403, 407—410, 412—415, 417, 418, 423.
- Тук* (Тооке), Томас (1774—1858) — англиски буржоазен икономист, приближавал се до класическата школа; критик на Рикардовата теорија за парите. — 450.
- Тумб* (Thumb), Конрад (1465—1525) — советник на херцог Улрих Вюртембергски. — 386.
- Тунфелд* (Thunfeld), Кунц — немски рицар, васал на епископ Вјурцбургски; учестник в селскиот заговор на Ханс Бехайм в Никласхаузен (Вјурцбургско епископство) през 1476 г. — 379—380.
- Тунфелд* (Thunfeld), Михаил — вземал учестие заедно с баща си Кунц Тунфелд в селскиот заговор на Ханс Бехайм в Никласхаузен (Вјурцбургско епископство) през 1476 г. — 379.
- Тусен Лувертјор* (Louverture, dit Toussaint), Франсоа Доминик (1743—1803) — вожд на револуционното движење на негрите от Хаити, насочено против господството на испанците и англичаните в пеериода на френската буржоазна револуција от края на XVIII в. — 48.
- Турен* (Turenne), Анри де ла Тур д'Оверн, виконт (1611—1675) — известен френски пълководец. — 511.
- У
- Уайзмен* (Wiseman), Николас (1802—1865) — англиски католически свешеник; в 1850 г. папата го назначил за вестминстерски архиепископ и кардинал. — 468.
- Удино* (Oudinot), Никола Шарл Виктор (1791—1863) — френски генерал, орлеанист, през 1849 г. командувал войските, изпратени против Римската република. — 58, 59, 66, 67, 503.
- Уиклиф* (Wycliffe), Джон (около 1320—1384) — англиски религиозен реформатор; изразител на интересите на граѓаните и рицарството; борил се за создавање на независими от Рим англиска црква, бил објавен от католическата црква за еретик. — 363.
- Улрих* (1487—1550) — херцог Вјуртембергски от 1498 г.; през 1519 г. бил изгонен; опитал се да изпользува селското движење в 1525 г. за възстановявање на својата власт; в 1534 г. отново се затвърдил на вјуртембергскиот престол. — 385—387, 398—400.
- Уолпол* (Walpole), Роберт (1676—1745) — англиски државен деятел, лидер на вигите, премиер-министър (1721—1742), положил начало на системата на независими от краля кабинети, които се опирали на парламентарното мнозинство; широко прибягвал към подкупи. — 220.
- Ф
- Фалу* (Falloux), Алфред (1811—1886) — френски политически деятел и писател, легитимист и клерикал, през 1848 г. инициатор на разгонването на националните работилници и вдъхновител на смазването на јонското встание в Париж, министър на просветата (1848—1849). — 48, 57, 68, 78.

- Фаухер** (Faucher), Жюл (Юлиус) (1820—1878) — немски публицист, младохегелианец; активен привърженик на свободната търговия в Германия, в началото на 50-те години проповядвал буржоазно-индивидуалистични, анархистически възгледи. — 304, 439.
- Фенер фон Фенеберг** (Fenner von Fenneberg), Даниел (1820—1863) — австрийски офицер, командоващ националната гвардия във Виена през 1848 г., след това главнокомандуващ и началник-щаба на пфалцката революционна армия, след безуспешния опит да завземе крепостта Ландау бил отстранен от длъжност. — 161.
- Фердинанд I** (1503—1564) — австрийски ерцхерцог, германски император (1556—1564). — 398, 416—417, 418, 427—429.
- Фиклер** (Fickler), Йозеф (1808—1865) — немски журналист, дребнобуржоазен демократ, един от ръководителите на баденското демократично движение през 1848—1849 г.; член на баденското временно правителство през 1849 г. — 141.
- Филип I** (1479—1533) — маркграф Баденски; в 1525 г. участвал в потушаването на селското въстание в Южна Германия. — 384, 387, 417.
- Филип I** (1504—1567) — ландграф Хесенски; участвал в разгромяването на рицарското въстание от 1522—1523 г.; организатор на потушаването на селското въстание в Тюрингия в 1525 г. — 395, 423, 424, 431.
- Флокон** (Flosop), Фердинанд (1800—1866) — френски политически деятел и публицист, дребнобуржоазен демократ, един от редакторите на вестник «Réforme», в 1848 г. член на временното правителство. — 17, 292, 567.
- Флориан** — виж *Грайзел*, Флориан.
- Фогт** (Fogt), Карл (1817—1895) — немски естествоизпитател, вулгарен материалист, дребнобуржоазен демократ; през 1848—1849 г. депутат във франкфуртското Национално събрание, принадлежал към лявото крило; през юни 1849 г. един от петте имперски регенти; през 1849 г. емигрирал от Германия; изобличен от Маркс в памфлета «Господин Фогт» (1860) като агент на Луи Бонапарт. — 225.
- Фойербах** (Feuerbach), Лудвиг (1804—1872) — най-големият немски философ-материалист през домарксовия период. — 440.
- Фойербахер** (Feuerbacher), Матерн — член на градския съвет и един от вождовете на бюргерската опозиция в Грос-Ботвар (Вюртемберг); в 1525 г. стоял начело на Светлия християнски отряд на въстаналите вюртембергски селяни и граждани; след поражението на въстаниците избягал в Швейцария. — 406, 407, 409, 410.
- Форнер** (Fogner), Антон — градоначалник на имперския град Ньордлинген (Франкония); през 1525 г. се присъединил към въстаналите селяни и възглавил плебейската партия в града. — 402.
- Фотергил** (Fothergill), Томас — английски офицер, почетен секретар на Съюза на немските емигранти, организиран от дребнобуржоазните демократи в Лондон в 1850 г. — 323.
- Фоше** (Faucher), Леон (1803—1854) — френски буржоазен публицист и политически деятел, икономист-малтусианец, един от ръководителите на партията на реда, министър на вътрешните работи (декември 1848 — май 1849), след това бонапартист. — 12, 48, 53, 56.
- Франциск I** (1494—1547) — френски крал (1515—1547). — 297, 397.
- Френкел** (Fränkel) — немски работник в Лондон, активен деец от Съюза на комунистите и лондонското Просветно дружество на немските работници през 1847 г., през 1848—1850 г. член на Централния комитет на Съюза на комунистите, след разцеплението на Съюза принадлежал към сектантско-аван-

туристичната фракция на Вилих и Шапер. — 562.

Фридрих II (1712—1786) — пруски крал (1740—1786). — 219, 500, 505, 506, 511.

Фридрих III (1463—1525) — курфюрст Саксонски (1486—1525); покровител на Лутер, един от гонителите на Мюнцер. — 366.

Фридрих-Вилхелм II (1744—1797) — пруски крал (1786—1797). — 493.

Фридрих-Вилхелм IV (1795—1861) — пруски крал (1840—1861). — 137, 224, 225, 234, 335, 481—483.

Фриз (Fries), Петер — немски юрист, дребнобуржоазен демократ, участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г., член на пфалцкото революционно временно правителство; впоследствие емигрант в Швейцария. — 325.

Фрундсберг (Frundsberg), Георг (1473—1528) — командир на немските наемни войници, намиращи се на служба при Швабския съюз; през 1525—1526 г. участвувал в потушаването на селското въстание в Швабия и залцбургското архиепископство. — 418, 428.

Фукие-Тенвил (Fouquier-Tinville), Антоан Кантен (1746—1795) — виден деятел във френската буржоазна революция от края на XVIII в., през 1793 г. обществен обвинител в Революционния трибунал. — 59.

Фулд (Fould), Ашил (1800—1867) — френски banker и политически деятел, орлеанист, вследствие бонапартист, през 1849—1867 г. нееднократно заемал поста министър на финансите. — 26, 40, 51, 79, 80, 82, 83, 313.

Фурие (Fouquier), Шарл (1772—1837) — велик френски социалист-утопист. — 291.

Фуше (Fouché), Жозеф (1759—1820) — деятел от френската буржоазна революция от края на XVIII в. и в Наполеоновата империя, в периода на революцията якобинец, министър на полицията при Напо-

лесн I; отличавал се с крайна безпринципност. — 89, 319.

Фюстер (Füster), Антон (1808—1881) — австрийски теолог, професор във Виенския университет, през 1848 г. депутат в райхстага, дребнобуржоазен демократ, емигрант в Лондон, след това в САЩ. — 540, 542.

X

Хаберн (Haberн), Вилхелм — пфалцки маршал, военачалник при курфюрста Лудвиг Пфалцки; участвувал в потушаването на селското въстание в Пфалц през 1525 г. — 406, 416.

Хайн (Hein) — немски емигрант в Лондон, член на Съюза на комунистите, в периода на разцеплението на Съюза привърженик на Маркс. — 436.

Хайнау (Haupau), Юлиус Якоб (1786—1853) — австрийски фелдмаршал, който жестоко подавил революционното движение в Италия и Унгария през 1848—1849 г. — 75, 466.

Хайнцен (Heinzen), Карл (1809—1880) — немски публицист от радикалното направление, дребнобуржоазен демократ, водел борба против Маркс и Енгелс; кратко-временно участвувал в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г., след това емигрирал в Швейцария, а по-късно в Англия; през есента на 1850 г. се преселил окончателно в САЩ. — 7, 8, 149.

Хайнцман (Heintzmann), Алексис (род. около 1812 г.) — пруски юрист, либерал, член на Комитета за безопасност през време на въстанието в Елберфелд през май 1849 г., след това емигрирал в Лондон. — 130.

Ханземап (Hansemanп), Давид (1790—1864) — едър капиталист, един от лидерите на рейнската либерална буржоазия; през март — септември 1848 г. министър на финансите в Пруссия, водел предел-

- ска политика на съглашение с реакцията. — 122.
- ХанOVERска династия* — династия на английски крале (1714—1901). — 219.
- Харни* (Hagпу), Джордж Джулиан (1817—1897) — виден деец от английското работническо движение, един от вождовете на лявото крило на чартизма; редактор на вестниците «Northern Star», «Democratic Review», «Friend of the People», «Red Republican» и други чартистки издания; бил свързан с Маркс и Енгелс. — 437, 469, 550.
- Хасенпflug* (Hassenpflug), Ханс Даниел (1794—1862) — немски реакционен държавен деятел, в 1832 г. министър на правосъдието и на вътрешните работи в Курхесен, в 1850 г. шеф на правителството, привърженик на абсолютизма. — 483.
- Хаупт* (Haupt), Херман Вилхелм (род. около 1831 г.) — немски търговски служащ, член на Съюза на комунистите, един от арестуваните по процеса на кьолнските комунисти, дал предателски показания през време на следствието, освободен от полицията преди процеса, избягал в Бразилия. — 436.
- Хафиз*, Шамседин Мохамед (около 1300 — около 1389) — велик персийски поет, класик на таджикската литература; по произхождение таджик. — 211.
- Хегел* (Hegel), Георг Вилхелм Фридрих (1770—1831) — най-големият немски философ — обективен идеалист, най-всестранно разработил идеалистическата диалектика. — 215, 234, 270, 371, 441, 442, 486.
- Хекер* (Hecker), Фридрих Карл (1811—1881) — баденски републиканец, дребнобуржоазен демократ, един от ръководителите на баденското въстание през април 1848 г., след това емигрирал в САЩ, участник в Гражданската война на страната на северняните. — 113, 130, 164, 200, 206.
- Хелветий* (Helvétius), Клод Адриан (1715—1771) — бележит френски философ, представител на механистичния материализъм, атеист, един от идеолозите на френската революционна буржоазия. — 65.
- Хелфенщайн* (Helfenstein), Лудвиг, граф (около 1498—1525) — австрийски наместник във Вайнсберг (Вюртемберг), известен със своето вероломство и жестокост по отношение на селяните. — 403—404, 412.
- Хенрих IV* (1553—1610) — френски крал (1589—1610). — 220.
- Хенрих V* — виж *Шамбор*, Анри Шарл.
- Хенрих VIII* (1491—1547) — английски крал (1509—1547). — 222.
- Хесенски*, ландграф — виж *Филип I*.
- Хиплер* (Hipler), Вендел (умр. в 1526 г.) — немски дворянин, който през 1525 г. се присъединил към селското въстание във Франкония; главен автор на «Хайлбронската програма»; след поражението на селяните избягал, но в 1526 г. бил арестуван и умрял в затвора. — 402, 404, 411—413.
- Хиршфелд* (Hirschfeld), Мориц (1791—1859) — пруски генерал, в 1849 г. командир на армейски корпус, който действувал против баденско-пфалцките въстаници. — 174.
- Хойснер* (Häusner), Карл — немски инженер, командувал рейнско-хесенския отряд от баденско-пфалцката революционна армия през 1849 г. — 163.
- Хосу* (Hosszú), Антон — един от предводителите на селското въстание в Унгария през 1514 г. — 389.
- Хоенлое*, графове — представители на княжески род във Франкония. — 402, 403.
- Хохенцолери* — династия на бранденбургските курфюрсти (1415—1701), пруски крале (1701—1918) и германски императори (1871—1918). — 175.
- Хубмайер* (Hubmaier), Балтазар (умр. в 1528 г.) — свещеник във Валдсхут, доктор по богословие, привърженик на Мюнцер и проповед-

- ник на народната реформация; изгорен на клада. — 375, 396.
- Хус** (Hus), Ян (около 1369—1415) — вожд на Реформацията в Чехия, професор от Пражкия университет, вдъхновител на чешкото националноосвободително движение; обвинен в ерес и изгорен на клада; национален герой на чешкия народ. — 363.
- Хутен** (Hutten), Улрих фон (1488—1523) — немски поет-хуманист, привърженик на Реформацията, един от идеолозите на немското рицарство, участник в рицарското въстание през 1522—1523 г. — 366, 392—395, 416.
- Хутен** (Hutten), Фровен — братовчед на Улрих фон Хутен, служил при двора на майнския курфюрст; през 1525 г. участвувал в потушаването на селското въстание. — 416.
- Хьостер** (Höchster), Ернст Херман (род. около 1811 г.) — елберфелдски адвокат, дребнобуржоазен демократ, председател на Комитета за безопасност през време на въстанието в Елберфелд през май 1849 г.; след потушаването на въстанието емигрирал от Германия; по-късно се оттеглил от политическа дейност. — 130, 141.
- Юго** (Hugo), Виктор (1802—1885) — велик френски писател, в периода на Втората република депутат в Учредителното и Законодателното събрания. — 77, 104, 474.
- Ц
- Цезар** (Гай Юлий Цезар) (около 100—44 до н. е.) — знаменит римски полководец и държавен деятел. — 77.
- Цел** (Zell) Фридрих (1814—1881) — адвокат от Трир, депутат във франкфуртското Национално събрание, принадлежал към левия център. — 124.
- Цимерман** (Zimmermann), Вилхелм (1807—1878) — немски историк, дребнобуржоазен демократ, уча-
- стник в Революцията от 1848—1849 г., депутат във франкфуртското Национално събрание, принадлежал към лявото крило; автор на излязлата през 1841—1843 г. «История на селската война в Германия». — 372, 377.
- Цин** (Zinn), Христиан — дребнобуржоазен демократ, журналист от Кайзерслаутерн, капитан в пфалцката революционна армия в 1849 г. — 172, 197.
- Циц** (Zitz), Франц (1803—1877) — немски адвокат, дребнобуржоазен демократ; в 1848 г. депутат във франкфуртското Национално събрание, принадлежал към лявото крило; участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г.; след поражението на революцията от 1848—1849 г. емигрирал в САЩ. — 115, 163, 164, 167, 191—192.
- Цихлински** (Zychlinski) — участник в майското въстание в Дрезден и в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г. — 181, 184, 196.
- Ч
- Чаки** (Csáky), Миклош (умр. в 1514 г.) — епископ Чанадски; бил убит от въстаниците по време на селското въстание в Унгария през 1514 г. — 388.
- Чирнер** (Tzschirner), Самуел Ердман (около 1812—1870) — немски адвокат, дребнобуржоазен демократ, през време на революцията от 1848—1849 г. вожд на крайната левица в Саксонския ландтаг, един от ръководителите на майското въстание през 1849 г. в Дрезден, участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г.; след поражението на революцията емигрирал в Швейцария, а след това в Англия. — 168.
- Ш
- Шамбор** (Chambord), Анри Шарл, граф (1820—1883) — последен

- представител на по-старата линия на Бурбоните, внук на Карл X, претендент за френския престол под името Хенрих V. — 75, 107, 477.
- Шангарние** (Changarnier), Никола̀ Ан Теодюл (1793—1877) — френски генерал и буржоазен политически деятел, монархист; през периода на Втората република депутат в Учредителното и Законодателното събрания, след юни 1848 г. командващ гарнизона и националната гвардия на Париж, вземал участие в разгонването на демонстрациите на 13 юни 1849 г. в Париж. — 48, 54, 55, 64—65, 71, 74, 106, 109, 110, 476, 479—480.
- Шапелер** (Schappeler), Христоф (1472—1551) — доктор по богословие, привърженик на Реформацията, през 1524—1525 се присъединил към плебейската олозияция в Меминген (Горна Швабия). — 375, 418.
- Шапер** (Schapper), Карл (около 1812—1870) — виден деец на немското и международното работническо движение, един от ръководителите на Съюза на справедливите, член на Централния комитет на Съюза на комунистите, през февруари — март 1849 г. председател на кьолнския Работнически съюз; участник в революцията от 1848—1849 г.; в 1850 г. един от лидерите на сектантско-авантюристичната фракция през време на разцеплението на Съюза на комунистите; през 1856 г. отново се сближил с Маркс; член на Генералния съвет на I Интернационал. — 193, 562, 567.
- Шекспир** (Shakespeare), Уилям (1564—1616) — велик английски писател. — 172, 198.
- Шеню** (Chenu), Адолф — участник в тайните революционни дружества във Франция в периода на Юлската монархия, полицейски агент. — 280—286, 289—294.
- Шертнер** (Schärtner), Август — бъчвар в Ханау, участник в революциите от 1848 г. и в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г., след това емигрирал в Лондон, съдържател на кръчма, където се събирала немската дребнобуржоазна емиграция, член на Съюза на комунистите, след неговото разцепление принадлежал към сектантско-авантюристичната фракция на Вилих и Шапер. — 556, 562.
- Шефтсбъри** (Shaftesbury), Антони, граф (1671—1713) — английски философ-моралист, виден представител на деизма; политически деятел, виг. — 220.
- Шил** (Schill), Фердинанд фон (1776—1809) — пруски офицер, началник на партизански отряд, действувал против Наполеоновите войски, през 1809 г. направил опит да вдигне въоръжено въстание; загинал в боя. — 140.
- Шилер** (Schiller), Фридрих (1759—1805) — велик немски писател. — 208, 209, 215.
- Шимелпфениг** (Schimmelpfennig), Александър (1824—1865) — бивш пруски офицер, дребнобуржоазен демократ, участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г.; след това емигрант, участник в Гражданската война в САЩ на страната на северяните. — 163, 176—179.
- Шлинке** (Schlinke), Лудвиг — бивш пруски офицер; търговски служител, участник в революционните демонстрации в Бреслау през 1848 г., генерал-квартирмайстер в баденско-пфалцката революционна армия в 1849 г. — 203.
- Шмид** (Schmid), Йорг (известен под прякора «Кюпф») (умр. в 1526 г.) — селянин от Горна Швабия; активен участник в Селската война от 1525 г. и един от предводителите на алгауския отряд; след поражението на отряда езекутиран. — 419.
- Шмидт** (Schmidt), Улрих — ковач, предводител на балтрингенския отряд на въстаналите швабски селяни през 1525 г. — 399.

Шмит (Schmitt), Николаус (около 1806—1860) — немски журналист и юрист, дребнобуржоазен демократ, депутат във франкфуртското Национално събрание, през 1849 г. министър на вътрешните работи в пфалцкото революционно временно правителство, след поражението на революцията емигрирал в САЩ. — 168.

Шнайде (Sznayde), Франц (1790—1850) — участник в полското въстание от 1830—1831 г., в 1849 г. генерал от революционната баденско-пфалцка армия. — 161, 162, 166, 171, 175, 185, 187.

Шнайдер (Schneider), Георг — бивш капитан на наемни войски на френска служба; участвувал в заговора на «Цървула» и в подготовката на неуспялото селско въстание по Горен Рейн през 1513 г. — 383.

Шпет (Spät), Дитрих (умр. в 1536 г.) — немски дворянин; началник на отряд, влизал в наказателната армия на Трухзес. — 407, 409, 413.

Шрам (Schramm), Конрад (около 1822—1858) — немски революционер, член на Съюза на комунистите, от 1849 г. емигрант в Лондон, отговорен издател на «Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue», във време на разцеплението на Съюза на комунистите привърженик на Маркс; приятел и съратник на Маркс и Енгелс. — 6, 436, 545.

Шрам (Schramm), Рудолф (1813—1882) — немски публицист, дребнобуржоазен демократ, в 1848 г. депутат в пруското Национално събрание, принадлежал към лявото крило, след революцията емигрирал в Англия; водил борба против Маркс; в 60-те години привърженик на Бисмарк. — 320, 321.

Шурц (Schurz), Карл (1829—1906) — немски дребнобуржоазен демократ, участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г.; емигрирал в

Швейцария; по-късно държавен деятел в САЩ. — 326.

Шон (Schön), Улрих (умр. в 1525 г.) — участник в Селската война от 1525 г.; един от предводителите на лайпхаймския отряд, бил взет в плен и екзекутиран. — 400, 408.

Щ

Щернберг (Sternberg), Александър, барон фон (1806—1868) — немски реакционер писател, идеализирал средновековната феодална аристокрация. — 209.

Щирнер (Stirner), Макс (литературен псевдоним на Каспар Шмидт) (1806—1856) — немски философ, младохегелианец, един от идеолозите на буржоазния индивидуализъм и на анархизма. — 304, 440, 442.

Щорх (Storch), Никлас — тъкач от Цвикау, в началото на XVI в. водач на местната секта на анабаптистите; под влиянието на Мюнцер станал проповедник на народно въстание против църковните и светските феодали. — 369.

Щофел (Stoffel) — един от организаторите на селския заговор на «Цървула» по Горен Рейн и в Шарвалд през 1513 г.; след разкриването на заговора се укрил. — 383.

Щрасер (Strasser), Фридрих — австрийски художник, участник в революцията в Австрия през 1848 г., подполковник от баденско-пфалцката революционна армия в 1849 г. — 176.

Щраус (Strauss), Давид Фридрих (1808—1874) — немски философ и публицист, един от видните младохегелианци; след 1866 г. национал-либерал. — 270.

Я

Янсен (Jansen), Иохан Йозеф (1825—1849) — немски дребнобуржоазен

демократ, член на Съюза на комунистите; през 1848 г. един от дейците на Кьолнския работнически съюз, привърженик на Готшалк; разстрелян заради участие в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г. — 318.

Яур (Jaур), Хайнрих Карл (1781—1860) — немски юрист, либерал, шеф на правителството в Хесен-Дармшадт (1848—1850), председател на пацифисткия конгрес във Франкфурт на Майн през август 1850 г.—466.

УКАЗАТЕЛ НА ПЕРИОДИЧЕСКИТЕ ИЗДАНИЯ

- „*Abend-Post. Demokratische Zeitung*“ („Вечерна поща. Демократически вестник“) (Берлин). — 317, 320.
- „*Allgemeine Zeitung*“ („Всеобщ вестник“) (Аугсбург). — 209.
- „*L'Assemblée nationale*“ („Национално събрание“) (Париж). — 104, 229, 338, 476.
- „*Bayerische Landbötin*“ („Баварски селски вестник“) (Мюнхен). — 209.
- „*Bamberger Zeitung*“ („Бамбергски вестник“). — 209.
- „*Blätter für literarische Unterhaltung*“ („Занимателен литературен лист“) (Лайпциг). — 209.
- „*Bremer Tages-Chronik*“ („Бременска всекидневна хроника“). — 344, 489, 490.
- „*Le Sharivari*“ („Шаривари“) (Париж). — 281, 282.
- „*Le Constitutionnel*“ („Конституционалистски вестник“) (Париж). — 104, 474.
- „*Débats*“ — виж „*Journal des Débats politiques et littéraires*“.
- „*La Démocratie pacifique*“ („Мирна демокрация“) (Париж). — 69.
- „*The Democratic Review*“ („Демократически преглед“) (Лондон). — 244.
- „*Demokratische Zeitung*“ („Демократически вестник“) (Берлин). — 543.
- „*Deutsche Londoner Zeitung*“ („Немски лондонски вестник“) (Лондон). — 7, 543, 560, 561.
- „*Deutsche Schnellpost*“ („Немска бърза поща“) (Нюйорк). — 543.
- „*Deutscher Zuschauer*“ („Немски зрител“) (Манхайм). — 142.
- „*Dresdener Journal und Anzeiger*“ („Дрезденски вестник и вестител“) — 559, 562.
- „*The Economist*“ („Икономист“) (Лондон). — 453, 456, 462.
- „*Fliegende Blätter*“ („Летящи листове“) (Мюнхен). — 153.
- „*Frankfurter Journal*“ („Франкфуртски вестник“). — 159.
- „*Der Freischütz*“ („Свободният стрелец“) (Хамбург). — 557.
- „*La Gazette de France*“ („Вестникът на Франция“) (Париж). — 18.
- „*The Globe and Traveller*“ („Глобус и пътешественик“) (Лондон). — 338, 469.
- „*Journal des Débats politiques et littéraires*“ („Вестник за политически и литературни дебати“) (Париж). — 38, 104, 474.
- „*Karlsruher Zeitung*“ („Карлсруески вестник“) (Баден). — 150, 159.
- „*Kölnische Zeitung*“ („Кьолнски вестник“). — 159.
- „*Korrespondent von und für Deutschland*“ („Немски кореспондент“) (Нюрнберг). — 208, 209.
- „*Landbötin*“ — виж „*Bayerische Landbötin*“.
- „*Le Moniteur universel*“ („Всеобщ вестник“) (Париж). — 21, 52, 33, 59, 73, 77, 79, 110, 314, 480.
- „*Le Moniteur du soir*“ („Вечерен вестник“) (Париж). — 315.

- „*Münchener Landbötin* — виж „*Bayerische Landbötin*“.
- „*Le Napoléon*“ („Наполеон“) (Париж). — 90.
- „*Le National*“ („Национален вестник“) (Париж). — 17, 22, 30, 37, 41, 42, 43—46, 48, 49, 53, 54, 55, 56, 60, 63, 64, 70, 72, 75, 92, 94, 107, 292, 476.
- „*Neue Deutsche Zeitung*“ („Нов немски вестник“) (Франкфурт на Майн). — 322, 311, 342, 540, 543.
- „*Neue Oder-Zeitung*“ („Нов одерски вестник“) (Бреслау). — 262.
- „*Neue Preussische Zeitung*“ („Нов пруски вестник“) (Берлин). — 336, 338, 339.
- „*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*“ („Нов рейнски вестник. Орган на демокрацията“) (Кьолн). — 5, 6, 32, 33, 46, 122, 136, 147, 153, 158, 168, 332, 337, 339, 342, 489, 490, 501, 540, 544.
- „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*“ („Нов рейнски вестник. Политико-икономически преглед“) (Лондон, Хамбург). — 5, 6, 9, 98, 105, 113, 115, 118, 208, 213, 217, 223, 237, 256, 269, 279, 294, 307, 312, 316, 319, 341, 342, 345, 438, 439, 459, 474, 488—490, 544, 545.
- „*Die Neue Zeit*“ („Ново време“) (Шутгарт). — 522.
- „*New-Yorker Staatszeitung*“ („Ню-Йоркски държавен вестник“). — 543.
- „*Norddeutsche Freie Presse*“ („Северогерманска свободна преса“) (Хамбург). — 543, 553, 556, 558.
- „*The Northern Star*“ („Северна звезда“) (Лондон). — 7, 8, 332, 470, 541, 543.
- „*Notes to the People*“ („Бележки за народа“) (Лондон). — 536.
- „*Nürnbergischer Bote*“ — виж „*Korrespondent von und für Deutschland*“.
- „*La Patrie*“ („Родина“) (Париж). — 313—315.
- „*Le Pouvoir*“ („Власт“) (Париж). — 106, 476.
- „*La Presse*“ („Преса“) (Париж). — 75, 92.
- „*Punch, or the London Charivari*“ („Палячо, или лондонско шаривари“). — 308.
- „*La Réforme*“ („Реформа“) (Париж). — 36, 53, 281, 282, 284, 285, 289, 291.
- „*Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe*“ („Рейнски вестник за политика, търговия и промишленост“) (Кьолн). — 339.
- „*Schnellpost*“ — виж „*Deutsche Schnellpost*“.
- „*Schweizerische National-Zeitung*“ („Швейцарски национален вестник“) (Базел). — 235, 543.
- „*Le Siècle* („Век“) (Париж). — 75, 92, 107, 230, 476.
- „*The Spectator*“ („Зрител“) (Лондон). — 333, 337, 343.
- „*Staatszeitung*“ — виж „*New-Yorker Staatszeitung*“.
- „*Sun*“ („Слънце“) (Лондон). — 331, 332.
- „*Tages-Chronik*“ — виж „*Bremer Tages-Chronik*“.
- „*The Times*“ („Времена“) (Лондон). — 7, 8, 308, 323, 469, 491, 492.
- „*Weser-Zeitung*“ („Везерски вестник“) (Бремен). — 343.
- „*Westdeutsche Zeitung*“ („Западногермански вестник“) (Кьолн). — 6, 543, 547, 548, 555.

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.
<i>Предговор</i>	V—XVIII
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. СЪОБЩЕНИЕ ЗА ИЗЛИЗАНЕТО НА „NEUE RHEINISCHE ZEITUNG. POLITISCH-ÖKONOMISCHE REVUE“	5—6
Ф. ЕНГЕЛС. НЕМСКИТЕ СОЦИАЛДЕМОКРАТИ И „TIMES“	7—8
К. МАРКС. КЛАСОВАТА БОРБА ВЪВ ФРАНЦИЯ ОТ 1848 ДО 1850 г. .	9—111
I. Юнското поражение през 1848 г.	12
II. 13 юни 1849 г.	36
III. Последните от 13 юни 1849 г.	66
IV. Отменяването на всеобщото изборително право в 1850 г.	98
Ф. ЕНГЕЛС. ГЕРМАНСКАТА КАМПАНИЯ ЗА ИМПЕРСКАТА КОНСТИТУЦИЯ	113—207
1. Рейнска Прусия	119
2. Карлсруе	138
3. Пфалц	152
4. Да умрем за републиката!	169
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. РЕЦЕНЗИИ ИЗ „NEUE RHEINISCHE ZEITUNG. POLITISCH-ÖKONOMISCHE REVUE“, кн. 2.	208—223
Г. Фр. Даумер. „Религията на новия век. Опит за едно комбинаторно-афористично основоположение“	208
Лудвиг Симон от Трир. „Глас на правото към немските съдебни заседатели в защита на всички борци за имперската конституция“	214
Гизо. „Защо успя английската революция? Мисли върху историята на английската революция“	218
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. ПЪРВИ МЕЖДУНАРОДЕН ПРЕГЛЕД	224—237

Ф. ЕНГЕЛС. ВЪПРОСЪТ ЗА ДЕСЕТЧАСОВИЯ РАБОТЕН ДЕН.	238—244
Ф. ЕНГЕЛС. АНГЛИЙСКИЯТ ЗАКОН ЗА ДЕСЕТЧАСОВИЯ РАБОТЕН ДЕН	245—256
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. ОБРЪЩЕНИЕ НА ЦЕНТРАЛНИЯ КОМИТЕТ ДО СЪЮЗА НА КОМУНИСТИТЕ. Март 1850.	257—268
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. РЕЦЕНЗИИ ИЗ „NEUE RHEINISCHE ZEITUNG. POLITISCH-ÖKONOMISCHE REVUE“, кн. 4.	269—307
Томас Карлайл. „Съвременни памфлети. № 1. Съвременната епоха. № 2. Образцови затвори“	269
А. Шеню, екс-капитан от гвардията на гражданина Косидиер. „Заговорниците. Тайните дружества; полицейската префектура при Косидиер; свободните стрелци“. Люсенн Делаод. „Раждането на републиката през февруари 1848 г.“	280
Емил дьо Жирарден. „Социализмът и данъците“	295
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. ВТОРИ МЕЖДУНАРОДЕН ПРЕГЛЕД	308—312
К. МАРКС. ЛУИ-НАПОЛЕОН И ФУЛД	313—316
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. ГОТФРИД КИНКЕЛ.	317—319
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. ДЕКЛАРАЦИЯ НА ЕМИГРАНТСКИЯ КОМИТЕТ	320—322
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. ПИСМО ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „TIMES“	323
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. ОБРЪЩЕНИЕ НА ЦЕНТРАЛНИЯ КОМИТЕТ КЪМ СЪЮЗА НА КОМУНИСТИТЕ. Юни 1850	324—330
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. ПРУСКИТЕ ЕМИГРАНТИ	331—332
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. ПРИДРУЖИТЕЛНО ПИСМО КЪМ СТАТИЯТА „ПРУСКИТЕ ШПИОНИ В ЛОНДОН“	333
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. ПРУСКИТЕ ШПИОНИ В ЛОНДОН	334—337
К. МАРКС. ПИСМО ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „GLOBE“	338—340
К. МАРКС. ДЕКЛАРАЦИЯ ПРЕД РЕДАКТОРА НА „NEUE DEUTSCHE ZEITUNG“ .	341
Ф. ЕНГЕЛС. ДЕКЛАРАЦИЯ ПРЕД РЕДАКТОРА НА „NEUE DEUTSCHE ZEITUNG“ .	342
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. ПИСМО ДО РЕДАКЦИЯТА НА „WESER-ZEITUNG“	343—344
Ф. ЕНГЕЛС. СЕЛСКАТА ВОЙНА В ГЕРМАНИЯ	345—435

I. .	348
II. .	360
III. .	377
IV. .	391
V. .	396
VI. .	420
VII. .	430
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ИЗЛИЗАНЕ ОТ ЛОНДОНСКОТО ПРОСВЕТНО ДРУЖЕСТВО НА НЕМСКИТЕ РАБОТНИЦИ.	436
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. ПИСМО ДО АДАН, БАРТЕЛЕМИ И ВИДИЛ	437
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. РЕДАКЦИОННА БЕЛЕЖКА КЪМ СТАТИЯТА НА И. Г. ЕКАРИУС „ШИВАШКОТО ДЕЛО В ЛОН- ДОН ИЛИ БОРБАТА МЕЖДУ ЕДРИЯ И ДРЕБНИЯ КАПИ- ТАЛ“	438
Ф. ЕНГЕЛС. ЗА ЛОЗУНГА ЗА ПРЕМАХВАНЕТО НА ДЪРЖАВА- ТА И ЗА НЕМСКИТЕ „ПРИЯТЕЛИ“ НА АНАРХИЯТА“	439—443
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. ТРЕТИ МЕЖДУНАРОДЕН ПРЕ- ГЛЕД. От май до октомври	444—488
К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС. ЗАЯВЛЕНИЕ ПРОТИВ А. РУГЕ.	489—490
Ф. ЕНГЕЛС. ПИСМО ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „TIMES“	491—492
Ф. ЕНГЕЛС. ВЪЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВИ НА ЕДНА ВОЙНА НА СВЕЩЕНИЯ СЪЮЗ ПРОТИВ ФРАНЦИЯ ПРЕЗ 1852 г.	493—522
К. МАРКС. КОНСТИТУЦИЯТА НА ФРЕНСКАТА РЕПУБЛИКА, ПРИЕТА НА 4 НОЕМВРИ 1848 г.	523—536

П Р И Л О Ж Е Н И Я

Възване за подпомагане на немските политически емигранти	539—540
Отчет на Комитета за подпомагане на немските емигранти в Лондон	541—543
Покана за записване на акции за „Neue Rheinische Zeitung. Politisch- ökonomische Revue“	544—545
Отчет на Социалдемократическия емигрантски комитет в Лондон	546—548
Световно дружество на комунистите-революционери	549—550
Отчет на Социалдемократическия емигрантски комитет в Лондон	551—553
Немските емигранти в Лондон	554—555
Отчет на Социалдемократическия емигрантски комитет в Лондон за май, юни и юли 1850 г.	556—558

Постановление на Централния комитет на Съюза на комунистите от 15 септември 1850 г.	559
Отчет на Социалдемократическия емигрантски комитет в Лондон от 1 август до 10 септември	560—561
Предложение на лондонския окръг на Съюза на комунистите до Централния комитет на Съюза в Кьолн	562
Устав на Комунистическия съюз (Текст с бележки от К. Маркс)	563—566
Предговор към немския превод на тоста на О. Бланки (С текста на тоста)	567—569
Бележки	571—616
Дати из живота и дейността на К. Маркс и Ф. Енгелс	617—630
Именен показалец	631—662
Указател на периодическите издания	663—664

И Л Ю С Т Р А Ц И И

Корицата на „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“	3
Карта на Баден и Пфалц в периода на кампанията за имперската конституция (май—юли 1849 г.)	между 158—159
Карта на Селската война в Германия.	398—399
Карта на Селската война в Швабския и Франконския район (1525 г.)	414—415
Първата страница от ръкописа на Ф. Енгелс „Възможности и перспективи на една война на Свещения съюз против Франция в 1852 г.“	495
Първа страница на статията на К. Маркс „Конституцията на Френската република“, напечатана в „Notes to the People“	между 526—527

Антон Недялков 1—111
Превели : Николай Скорчев 345—435
Кирил Тотев 113—344 и
436—664

Редактори : Георги Георгиев (стр. 1—111)
Лазар Младенов (стр. 113—664)

Худ. редактори : Борис Ангелушев и Тотю Данов
Техн. редактор : Тодор Бъчваров
Коректор : Шели Хане
Корица : Милка Пейкова

Далена в производството на 10. VI. 1958 г. Подп. за печат на 12. IX. 1958 г.

Формат 65 × 92¹/₁₆. Печ. коли 43. Авт. коли. 75.30 — Изд. коли 43.

Тираж : 6,000. № 2430. Л. гр. II—1/744

Цена за книжно тяло 12.90 лв. ; за подвързия 3.50 лв.; за илюстрация 1.60 лв. ;

Цена 18. лв. | 1955 г.

Държавен полиграфически комбинат „Д. Благоев“

ЗАБЕЛЯЗАНИ ГРЕШКИ

<i>Стр.</i>	<i>Ред</i>	<i>Напечатано</i>	<i>Да се четe</i>	<i>Допуснати от :</i>
X	9 отгоре	то общество	общество	печатницата
22	9 "	— flatenité —	— fraternité —	"
88	1—2 в бележката	ултароялността	ултароялистката	"
150	колонцифрата	К. Маркс	Ф. Енгелс	техн. редактор
425	4 отгоре	тази	този	коректора
603	18 "	232	223	печатницата

К. Маркс, Ф. Енгелс, т. 7